हरि॰
१

ॐ श्रीगणेशाय नमः श्रीसरस्वत्यै नमः यद्वक्त्रं मुकुरायते ह्रियमनोमायाः परागद्रूपतां निर्मुक्तास्त्यविमाहिमापि च विराट्स्वे
शभावं गते तं प्रत्यग्दृग्दृश्यमन्तरमशुमस्तोपनेत्रं नृपाः श्रीगोपालमुपास्महे श्रुतिशिरोवंशीरवैर्दर्शितं १ वात्सल्येनाभिभावी
वहिनुद्रवसितस्मातिलकोऽप्रतिष्ठामीमांसामातिहार्यं यदर्जितगुणगणायप्रसंख्यातिसौख्यः तस्मै देव्यागमुद्रे निहितमुपनिषद्वाक्य
हेदैः परं मे भाग्यं श्रीलक्ष्मणार्यो जगति विजयते यस्य लेशाः शिवाद्याः २ व्यासश्चक्रे विचित्रं होत्रमतपथं तद्द्वयं यः पुराणेतिहासेष्वखिलेनै
कान्यैकवीजं फलमपि तिविहितं योगशास्त्रं च भाष्ये मूलध्वांतापहं सश्रुतिशिरस्वरगिराव्रजस्तन्नैरहस्यं वेदव्यासस्य भूयादखिलभव
भयध्वस्तयेऽस्मद्धितानां ३ हरिविधिविबुधेशार्कपञ्चास्यव्यासशुकदेवान् वैशम्पायनमुख्यांश्च वमे चतुरः पुराणगुरुमुख्यान् ४
सर्वविघ्नशमनाभाविघ्नकीर्तेर्द्वैरूप्ये श्रीनारायणाधीशं नृपोऽहं हरिहरौ नुमः ५ बहून्समाहृत्य विभिन्नदेशगान्कोशान्विनिश्चित्य च
पाठमग्र्यं प्राचां गुरूणामनुसृत्य वाचमारभ्यतेऽयं हरिवंशदीपः ६ टीकांतराणि दृष्ट्वैव प्रमाणिवात्स्यार्थरतानि च कामं यतु
श्चतार्निगूढार्थं च यत्प्रकाशे दीपः स्वमोभारतमंदिरेऽस्मिन् ७ ईशप्रसादादवितुं स्वदेशान्भगीरथेनेव मया प्रणीता वंशे हरेर्या
ऽज्ञानतीर्थगंगा लोकत्रयीजाघमलं धुनोतु ८ उत्तानैर्धिक्कोशविग्रहबलप्रेषुनैर्व्याख्यितं गंभीरेषु नयेष्वतोनवाहताः कूटा
ननस्फोटिताः नष्टिज्ञानतमस्तरानततिर्भक्तानन्नाह्लादितानोदीनाम्यखिलप्रभाषणगानविहताः श्रीलक्ष्मणार्यश्रितैः ९ इह
खलु भगवान्पाराशर्यः परमकारुणिकः सकलसंसारनर्यसंकटात्जडानुद्दिधीर्षुः सर्वश्रुतिरहस्यप्रकाशकं महाभारता
ख्यमितिहासं प्रणिनाय तत्र शतपर्वाणि तेषां तिमपर्व चेदं हरिवंशाख्यं यथोक्तं पर्वानुक्रमणिकाध्याये हरिवंशस्ततः
पर्वं पुराणं खिलसंज्ञितं विष्णुपर्वशिशोश्चर्या विष्णोः कंसवधस्तथा भविष्यपर्व चाप्युक्तं खिलेष्वेवाद्भुतं महत् ॥

श्रु

राम॰
१

एतत्सर्वंशतंपूर्णंव्यासेनोक्तंमहात्मनेति तत्रग्रंथसंख्यायामप्येकंशतंसहस्रंचमानुषेषुप्रतिष्ठितमित्युक्तायाः हरिवंशे नैव
पूरणात् हरिवंशांतेभविष्योत्तरमेतत्तेकथितंभारतमशेषमुपसंहाराच्चभारतांतर्गतत्वमस्य यच्चशाखांतरस्थशोखांतरेग्रंथ
ज्ञनेनत्र्यामस्तोतेपथ्यावद्धेवेषुश्रीमत्क्रमेधास्त्क्तादिनातिवलमित्युच्यते तथाचाष्टादशपर्वात्मनीतिहासेहरिवंशाख्यखिलंवि
ष्णुपुराणभविष्यपुराणरूपंतत्रतत्रसवितस्यकृष्णमाहात्म्यस्यमोक्षधर्मोपयोगिनोवैराग्यस्यचोपबृंहणार्थंपठितं पुराणांतरवि
लसंज्ञितमितितत्रपुराणशब्दप्रयोगात् एवंचयथाधनुर्वेदादिहितोपसेमपागोवेदांतरविहिताभ्यांश्रोत्रशास्त्राभ्यांविनानर्थे
तेएवंभारतपारायणमपिहरिवंशंविनानपर्यंतइतिज्ञापनार्थं पर्वसंख्यायांश्लोकसंख्यायांचास्यांतर्भावउक्तः अस्मत्पा
तत्रसत्यांतरमेवावसाच्छिदित्याहुस्तावत् टीकांतरोक्तप्रकारान्विहायविस्तरभयादमूलत्वाच्चनलिख्यंते ग्रंथादौविघ्नविघा
तायग्रंथप्रचयगमनायचकृतंमंगलंशिष्यशिक्षार्थंपुनःस्मारयति नारायणंनमितततेरात्मनाद्यविद्यावृताजीवेनस्वकर्मद्वा
रासंहृष्टंनारंशरीरंतदेवअयनंप्रवेशस्थानंयस्यसः तंना ॥ श्री॥ ॐ ॥ ॐ ॥ १८ ॥ः = ॥ = ॥ = ॥ = ॥ = ॥ः =

रायणांजीवान्नियमयितुमंतः प्रविष्टंशास्तारं तथाच श्रुतिः अंतः प्रविष्टः शास्ता जनानामिति तथा नरं जीवं हिरण्यगर्भं ततउत्तमं हिरण्यगर्भाद्धि उत्कृष्टतरोंतर्यामी ततउत्कृष्टतमस्तं शुद्धचिदात्मानमिति एवशब्दस्तेषांमप्यंचनमस्कार्यत्वमाह चशब्दः समुच्चयार्थः सतेषांनारायणांशत्वेनमानोतत्वप्रयोजनं सरस्वतींचनमस्कृत्यैवततोव्यासः तथैवसर्वलोकानुग्रहार्थमाह श्लो

नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमं देवींसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेत् १ द्वैपायनोष्ठपुटनिःसृतमप्रमेयंपुण्यंपवित्रमथपापहरंशिवंच योभारतंसमधिगच्छतिवाच्यमानंकिंतस्यपुष्करजलैरभिषेचनेन २ जयतिपराशरसूनुःसत्यवतीहृदयनंदनोव्यासः यस्यास्यकमलगलितंवाङ्मयममृतंजगत्पिबति ३ योगोशतंकनकशृंगमयंददाति विप्रायवेदविदुषेचबहुश्रुताय पुण्यांचभारतकथांशृणुयाच्चनित्यंतुल्यंफलंभवतितस्यचतस्यचैव ४ ॥:॥:

तू हु

जयत्यविद्यामनेनेति जयसंज्ञमविद्याध्वांतनाशकंग्रंथमुदीरयेत्पठेदित्यर्थः १ द्वैपायनोष्ठेत्यादयोमंत्राख्याः षट्श्लोकाविभूतिकथनार्थमत्रपठ्यंते अप्रमेयं अद्भुतं पुण्यंधर्महेतुकंपवित्रंदृष्टारिष्टनाशकं पापहरंदुर्वासनाहरंशिवंसुखप्रदंपुष्करमादितीर्थंततोपिपावनमित्यर्थः ४ ॥:०:॥:०:॥=॥=॥४४॥:=॥:॥=॥:

भा॰
२

शताश्वमेधसंत्रस्य चतुःसहस्रस्य चत्वारि महत्त्यागीमतं परिवेषणानि च त्रयान्महानामानि पात्रेम्भिकृतो तस्य सहस्रस्त्रपरिवेषणामि
ति स्मृतिः शतक्रतोश्चर्द्दपदमापकं फलमेतस्य दानात्तत्प्रयतःपातं तत्त्वपरिशोधनात् दैहशोधनेहास्तेरथे नहास्तियुक्तरूपदानेन
६ अयोतत्र्याक्रमेते ७ आद्यपुरुषमिमादिव्यासवाक्यमवत्तारयिष्यन्नेऽसृते व्यासं समकरोति पितामहाद्यमिति अहतद्वैपायनं व्या
सं वेदत्रयासे विदेहत्रमेकवचनेविदेहपास्तसर्थतं ब्रह्मवेदमासीद् तस्याविशेषाणां महानिधानमिति निधीयतेस्याधायते स्मिन्सर्वमर्थजा
तमितिनिधानं वेदद्वैपायनो वा महतां निधानं यस्मिन्निति वेदस्येश्वरस्याधिष्ठानमित्यर्थः तेनैकयस्मात् षष्ठपितामहस्य ब्रह्मणः आद्यपिता

शताश्वमेधस्य पदत्रपुण्यं चतुःसहस्रस्य शतक्रतोश्च भवेदनंतं हरिवंशदानात्स कीर्तितं व्यासमहर्षिणा च ५ यद्वाजपेये
नतुराजसूयात् दृष्टं फलं हस्तिरथेन वा स्यात् तल्लभ्यते व्यासवचःप्रमाणं गीतं च वाल्मीकिमहर्षिणा च ६ यो हरिवंशं तेष
पतिय याविधिना महात्मा पापः सपदि स्रजपतिहरिपदकमलकमलं मधुपोऽसेनमलुब्धः ७ पितामहाद्यं प्रवदंति षष्ठम
हर्षिमव्ययविभूतियुक्तं नारायणांशं अमेकपुत्रं द्वैपायनं वेदमहानिधानं ८ ॥०॥०॥॥॥

महाद्येनारायणांशं वदंति एवं हि पितृपितामहादिक्रमेण व्यासपराशरशक्तिवसिष्ठब्रह्माणः पंचमः षष्ठो विष्णुरिति भवति परे तु पंचपि
तामहात्षष्ठं वदंतीति संपोऽस्य वसिष्ठब्रह्मणोर्मध्ये मनुमित्रावरुणौ वा कल्पपितामहसंग्रहात् ब्रह्माणः षष्ठमाहुः परे पितामहपदेनैव
विष्णुं गृह्णंतीति महर्षिः ऋषिर्विप्रः काव्येनेति श्रुते महांतं कायस्य कर्त्तारं मंत्रद्रष्टारं वा अव्ययविभूतियुक्तं अनंतयोगै
श्वर्ययुक्तं ॥

नारायणाख्यं शाश्वतं अजं एकं प्रभुं श्रेष्ठो वा पुत्रो यस्य तं यद्वा आत्मानमहं मनुरभवं सूर्यश्चेति वामदेववत्प्रसंग
भिन्नब्रह्मानुसंदधानः स्वात्मानमेव नमस्करोति तथा हि मह्यमेव नमो नम इति अस्मिन्पक्षे द्वैपायनं व्यासं अहं महानि
धानं ब्रह्म वेद जानं इति स्वरूपानुवादेन ब्रह्मभावो विधीयते यद्वा द्वैपो गजस्तस्येदमसाधारणं शुंडादंडादिलक्षणं तदेव अयनं ज्ञाप
कं यस्य तं द्वैपायनं गजाननं यद्वा द्वीपी व्याघ्रः तस्येदं चर्म द्वैपं तदेवायनं यस्येति द्वीपिचर्मपरिधानात् शुक्लभासाति भैरवेति स्मृतः सुक्तः
शक्तो विग्रहो द्वैपायनस्तं यद्वा द्वीपेषु समस्तसुस्वपनं विन्दं प्रकाशकं स्वरूपं यस्य तं तु पातालादिष्विति द्वीपायनः स्वार्थे तद्धितः द्वै
पायनः सर्पः यद्वा द्वैपं गजचर्म अयनं ज्ञापकं यस्य तं द्वैपायनं गजचर्मधरं महेश्वरं यद्वाम्भसोद्भूतत्वात् द्वीपं अयनं स्थानं यस्य स्वार्थे
तद्धितः द्वैपायनः अन्तर्द्वीपपतिर्विष्णुः तं वेदव्यासे अन्तर्गतं सर्वेषामपि व्यापकत्वात् पितामहात् षष्ठत्वं घटते तथा हि सदसद्रूपाव्या
न्मायाशबलात् ब्रह्मणोऽव्यक्तं अव्यक्तान्महत् महतोऽहंकारः अहंकारात् पंचतन्मात्राणि पंचतन्मात्राभ्यः पंचमहाभूता
नि तेभ्यश्चतुर्मुखशरीराभिमानी हिरण्यगर्भस्तस्यागमसिद्धस्यालोचनापोत्थोऽहंकर्मणस्तेषां पितामहात् षष्ठत्वं घटते महर्षिमिति सर्वे
शत्वप्रभुं नारायणः परब्रह्म तस्य अंशरूपो मायायां चित्यतिष्ठति शिवः तेन निर्विकल्पत्वात् द्वैतमायाशबले नारायणाख्योऽशाश्वतं एको हिर
ण्यगर्भाख्यः पुत्रो यस्य तं यो ब्रह्माणं विदधाति पूर्वं यो वै मिति श्रुतेः महानिधानं सर्वकारणं महत्सारं मंगलमयस्मात्तं ८ ॥:॥:

श्रीरामः ॥ ० ॥ श्रीरामः ॥ ० ॥ श्रीरामः ॥ ० ॥

ग्रंथप्रवृत्तिबीजभूतं शौनकप्रश्नं मंगलाचरणपूर्वकमवतारयति आद्यं पुरुषमिति हीति नमस्कारः शौनकः सौतिं पप्रच्छेति संगतिः तत्र चतुर्थे गतयोः
कार्योपवृत्तयः अप्रभूतीनां क्रान्तरफलोपमाः पंचब्रह्मपुरुषाः क्रमशः शुद्धचैतन्यं १ मायाशबलः २ सूत्रात्मा ३ विराट ४ विसु ५ इतिसंज्ञालमंत
तत्र भूस्थानीयं शुद्धचैतन्यं आद्यपुरुषमित्यनुसंधत्ते ईशानमिति द्वितीयमथ्याशबलं बीजस्थानीयं मायिनं तु महेश्वरमिति श्रुतेः पुरुहूतं पुरुष्टुतमिति स
कुरोपमतृतीयसूत्रात्मानं स हि पुरुभिर्बहुभिर्यजमानैर्यते हूयते तत्स्वपत्रेव बहुभिरिष्टं चेत्यपि द्रष्टव्यं पत्राद्युपाल्कः यदेनमृग्भिः शंसंति यजुर्भिर्यजंति

आद्यं पुरुषमीशानं पुरुहूतं पुरुष्टुतं ऋतमेकाक्षरं ब्रह्म व्यक्ताव्यक्तं सना
तनं १ ॥ श्रीरामः ॥ श्रीरामः ॥ श्रीरामः ॥ श्रीरामः ॥ श्रीरामः

सामभिः स्तुवंतीति तथा श्रुतावपि सूत्रात्मानं प्रकृत्य तदुदिदृश्माहुः अमुपजामुपजेमेतस्यैव सा विसृष्टिरिति तस्यैव सर्वे पृष्टव्य देवतात्मत्व मात्र
पतेकिमेतत्पुरुषचतुष्टयं पृष्टवान् इदं उत प्रश्न अस्मिन्नेव च श्लोकार्थे नरो गुरुर्दार्व वेत्तो कस्मिन्नो इत्याशंक्याह ऋतमेकाक्षरं ब्रह्मेति ऋतं सत्यमबाधि
तं एकं मायासंपर्करहितं सातत्यात् अक्षरं सूत्रात्मवन्न क्षरति अकार्यत्वात् अत एव ब्रह्म त्रिविधपरिच्छेदशून्यं यदेव रूपं वक्तं तदेव व्यक्ताव्यक्तं स
र्वरूपानुरूपे क्रियव्यक्ताव्यक्तं तत्परिणामाभिमानेत्याह सनातनं सर्वदैकरूपं कूटस्थं स्थावरजंगमाणि विश्वानि व्यक्ताव्यक्ते तत्रोत्पद्यते इत्यर्थः १ ॥

चतुर्थेन तद्रूपं विराट्पुरुषमाह असदिति यत्सदसत्परं कार्यकारणाभ्यां तत्त्वेशाभ्यामनन्यत्स्यादेवं तु वृत्तेन देवानिशं विराडेव त्वं एनमेव विशिनष्टि असदिति मतो विलक्षणोऽनिर्वचनीयं यस्मात्सदसद्भ्यां सत्त्वेन दृश्यमानत्वात् असत्त्वे नेह नानास्ति किंचनेति श्रुत्या ब्रह्मज्ञानोत्तरं तद्बाधस्य दर्शितत्वात् तस्मादिदमसदनिर्वचनीयमेव नहि परस्परविरुद्धाभ्यां सत्त्वासत्त्वाभ्यामाकारेण किंचिद्वस्त्वस्ति एवं तत्त्वेशानयोरप्यनिर्वचनीयत्वं बोध्यं बिम्बहेतुत्वात् कार्यकारणयोः समसत्ताकत्वनियमात् आद्यपुरुषस्तु नानिर्वचनीयः तत्र कारणत्वस्योपचारिकत्वात् यथोक्तं आसीदैतेन्द्रजालस्य पटुपादानकारणं अज्ञानं तदुपाश्रित्य ब्रह्म कारणमुच्यते इति फलोपसंपत्त्वमपि वक्तुमाह पारायणामिष्टामिति यो

असत्त्वमसदेतच्चैव यद्धि स्वं सदसत्परं प
रायणानामिष्टां पुराणानामयम् २

स्वत्रात्मानः असंबैर्हिताः तेषां त्वष्टारं परिणतानेकबीजं मोहत्वस्यादपि फलादनेके वटांकुरान्तरबाह्यं संभवति एवं कार्योपाधिपारखिन्नादपि चतुर्भुजादेः पारेपरार्द्धसत्त्वादयः संभवंतीति युक्तं तस्य पारावारागारिष्टत्वं पुराणपुराणपिनवं फलं वदयन्नुत्रोन भवतीत्यर्थः अत एव परं आतोनत्र आवायंम्म प्रत्यक्षं एतेन विष्णुरादिवद्गुणावतारैर्नित्यत्वमुक्तं तथा चास्मिन् तः देवानां कार्यसिद्ध्यर्थमाविर्भवति सा यदा उत्पन्नेति तदा लोके सा नित्याप्यभिधीयत इति २ ॥

मंगलंआनंदावहं मंगलंआनंदरूपं विस्नुंव्यापनशीलं घोरापमृत्युनिवारणीयं अनघंआगंतुकदोषशून्यं शुचिंशुद्धभावयुक्तं हृषीकेशंइंद्रियाणांप्रवर्तकं चराचरस्यगुरुंहितोपदेष्टारं हरिंसर्वपापहरं २ नैमिषारण्यइत्यत्राधिकमार्ष कुलपतिःएकादशसहस्राणियोन्नदानादिनाभरेत् सवैकुलपतिनामवेदवेदांगपारगइत्युक्तलक्षणः योगजसिद्धिमानित्यर्थः सिद्धौहेतुः महामुनिः ध्याननिष्ठः अत्रापिहेतुर्धर्मात्मेति तत्रहेतुःसर्व

मंगलंमंगलंविस्नुंघोरापमनघंशुचिं नमस्कृत्यहृषीकेशंचराचरगुरुंहरिं २ नैमिषारण्येकुलपतिःशौनकश्च रोप
महामुनिः सौतिंपप्रच्छधर्मात्मासर्वशास्त्रविशारदः ४ शौनकउवाच सौतेसुमहदाख्यानंभवतापरिकीर्तितं
भारतानांचसर्वेषांपार्थिवानांतथैवच ५ देवानांदानवानांचगंधर्वोरगरक्षसां दैत्यानामथसिद्धानांगुह्यकानां
तथैवच ६

शास्त्रविशारदइति एतेनसर्वशास्त्रविदांअनुष्ठितकर्तॄणांस्वामिनांसामयोगैश्वर्याणांकृतकृत्यानामप्येतच्छ्रोतुंयोग्यमित्यर्थः यथोक्तं आत्मारामाश्चमुनयोनिर्ग्रंथाअप्युरुक्रमे कुर्वंत्यहैतुकींभक्तिमित्थंभूतगुणोहरिरिति सौति सतः अग्निकुंडसमुद्भूतसूतनिर्मलमानसेति पौराणिकप्रसिद्धेरग्निजोलोमहर्षणात्तस्यपुत्रउग्रश्रवस नतुब्राह्मण्यांक्षत्रियात्सूतइतिस्मृत्युक्तंतद्भिन्नार्थकापत्तेः ४६ ॥८॥

श्रीः श्रीः श्रीः श्रीः॥

आगमगर्भवासादिक्लेशरहितं द्रोणादीनां जन्म अनुत्तमं रेतःसंसर्गं विना केवलंस्र्मेलामप्योत आर्येप्रभृतिभ्यो धृष्टद्युम्नादीनां अत्यद्भुतानि आ
सजन्मादौ दैवैर्बाधकाराहस्योदीनि ७ भवता कथितं पुराणं मम मनः प्रीणातीति संबंधः ८ न तु पुराणे ९ जनमेजयः इस्तहानाधिकमाहे यत्तपथा
नततया १० इति ह एव किल न्यासमर्वेदत्तं ससतगुरोः एकाशान्तपूर्वैः पूर्वैः आचार्यैः अधिगतवानिति पञ्चकल्पदेपइतिहासः आसेति आसप्यति

अत्यद्भुतानि कर्माणि विक्रमा धर्मनिश्चयाः विविधाश्च कथायोगा जन्म चाग्र्यमनुत्तमं ७ कथितं भवता पुण्यं पुराणं श्लक्ष्ण
या गिरा मनःकर्णसुखं सौते प्रीणात्यमृतसंमितं ८ तत्र जन्म कुरूणां वै त्वयोक्तं लोमहर्षणे न तु वृष्ण्यन्धकानां वै तद्भवान्वक्तुमर्ह
ति ९ सौतिरुवाच जनमेजयेन यत्पृष्टः शिष्यो व्यासस्य धर्मवित् तदहं संप्रवक्ष्यामि वृष्णीनां वंशमादितः १० श्रुत्वेतिहासं का
र्त्स्न्येन भरतानां स भारतः जनमेजयो महाप्राज्ञो वैशंपायनमब्रवीत ११ जनमेजय उवाच महाभारतमाख्यानं बह्वर्थं श्रुतिवि
स्तरं कथितं भवता पूर्वं विस्तरेण मया श्रुतं १२ तत्र शूराः समाख्याता बहवः पुरुषर्षभाः नामभिः कर्मभिश्चैव वृष्ण्यन्धकमहार
थाः १३ तेषां कर्मावदातानि त्वयोक्तानि द्विजोत्तम तत्र तत्र समासेन विस्तरेणैव मे प्रभो १४ ॥ :॥:

दीस्मादानेषिन्यस्यालिंटिह्यं सुधंगांतिउातसमासः पारंपर्योपेता कथेत्यर्थः त्वां श्रुत्वा ११ श्रुतिविस्तरं वेदोपबृंहकं १२ शूराः प्रद्युम्नादयः
१३ कर्मावदातानि कर्मोत्तमानि उत्तमानि कर्माणीति यावत् विशेषणं विशेष्येण बहुलमिति बाहुल्यात्समासः तत्र तत्र प्रसंगे विस्तरेणैव
विस्तरेण च १४ ॥:॥ श्रीः ॥

पुरातने पुराणे राशिः कुटुंबः कुटुंबसमुदाय इति वा १४ वंशकुशलो वंशाख्याने निपुणः तेषां हरीणां कुलं वंशं १६ प्रजापतेः प्रजाशक्तिमत्स्य १७ तादृक्षां कथां वंशाख्यानिकां १८ दिव्यां चालौकिकीं पुण्यां सुखदां चित्रां आश्चर्यकरीं १९ धारयेत् हृदि पुस्तके वा गृहे स्थापयेत २० एवं महीकृता कथा यस्तेनेति च्यवनकामिसादिना यत्नात इदं प्रस्तय गोचरादहं प्रस्तगोचरानामत अतएव कारणाद्द्रष्टृदृश्यपो

न च मे तृप्तिरस्तीह कथ्यमाने पुरातने एकश्चैव मतो राशिर्वृष्णयः पांडवास्तथा १५ भवांश्च वंशकुशलस्तेषां प्रत्यक्षदर्शिवा
न कथयस्व कुलं तेषां विस्तरेण तपोधन १६ यस्य यस्यान्वये ये ये तांस्तानिच्छामि वेदितुं तत्त्वं सर्वमशेषेण कथयस्व महामुने
तेषां पूर्वविसृष्टिं च विचित्रां च प्रजापतेः १७ सौतिरुवाच सत्कृत्य प्रतिपृष्टस्तु स महात्मा महातपाः विस्तरेणानुपूर्व्या च
कथयामास तां कथां १८ वैशंपायन उवाच शृणु राजन् कथां दिव्यां पुण्यां पापप्रमोचनीं कथ्यमानां मया चित्रां बह्वर्थां
श्रुतिसम्मितां १९ यश्चैमां धारयेत्तात शृणुयाद्वाप्यभीक्ष्णशः स्ववंशधारणं कृत्वा स्वर्गलोके महीयते २० अव्यक्तं का
रणं यत्तन्नित्यं सदसदात्मकं प्रधानं पुरुषं तस्मान्निर्ममे विश्वमीश्वरः २१ ॥:॥:॥:॥:

बीजं यत्तदिति शास्त्रप्रसिद्धं नित्यमाद्यंतशून्यं सदसदात्मकं सत्यानृतात्मकं मायाशबलं ब्रह्मेत्यर्थः तदेवाह प्रधानं पुरुषमिति तदुभयात्मकमित्यर्थः तस्मात्कारणात् विश्वं स्थूलसूक्ष्मं जगत् निर्ममे कर्मकर्तरि प्रयोगः जातमित्यर्थः अतएव तद्विश्वं ईश्वरे ईश्वराभिन्ने ईश्वरमित्यनुवादाय्येत्याङ्जीवत्वं २१

ह॰१॰

तंवैतमेवपुरुषंस्वयत्नाख्यंतेजोब्रह्माणांमहत्तत्त्वाभिमानिनंविद्धि कारणानन्यत्वात्कार्यस्य नारायणपरायणंईश्वराधीनं २१
महतःसकाशातअहंकारःजातइतिविशेषणाभ्यामयोज्यं तस्मात् अहंकारातभूतानिआकाशादीनिसूक्ष्माणिजज्ञिरे तेभ्यः
सूक्ष्मेभ्योभूतभेदाःस्थूलभूतानिच तद्विधानिजरायुजादीनिचजज्ञिरे इतिएवंरूपःसर्गःसनातनःप्रवाहरूपेणउक्तइतिशेषः

तंवैविद्धिमहाराजब्रह्माणममितौजसं स्रष्टारंसर्वभूतानांनारायणपरायणं २१ अहंकारस्तुमहत
स्तस्माद्भूतानिजज्ञिरे भूतभेदाश्चभूतेभ्यइतिसर्गःसनातनः २३ विस्तरावयवंचैवयथाप्रश्नंयथाश्रु
तं कीर्त्यमानंशृणुमयापूर्वेषांकीर्तिवर्द्धनं २४ धन्यंयशस्यंशत्रुघ्नंस्वर्ग्यमायुःप्रवर्द्धनं कीर्तनंस्थिर
कीर्तीनांसर्वेषांपुण्यकर्मणां २५ तस्मात्कृत्स्नापतेकृत्स्नःसमग्रंशृणुपेशुनिः आवक्ष्मिवंशा
न्हस्तामिभूतसर्गमनुत्तमं २६ ॥ॐ॥४॥ः–॥ः॥ः॥ ॐः॥ः

२३ विस्तरावयवविस्तारयुक्ताःअवयवाःनानावंशशाखाप्रशाखारूपाःयस्यतंसर्गं यथाप्रश्नंयथाश्रुतिंवृद्धसंप्रदायंवानाति
क्रम्येत्यर्थः २४ २५ यस्मात्पुण्यकर्मणांकीर्तनंधन्यत्वादिगुणंतस्मात्कल्पापश्चात्तुगृहाणत्वंसमग्रयोपनेतुभ्यंआवक्ष्मिवंशा
न्हेविविशन्आमिमाघ्यभूतसर्गंचतुर्विधभूतयामसहितंवक्ष्यामि कृत्स्नामवर्ण्यइसमस्तनृपकर्मइति २६ ॥ ः

राम॰

ततइतिसूक्ष्मभूतसृष्ट्यनंतरं विविधाः भौतिकीः प्रजाः सिसृक्षुरीश्वरः अपः अंबुपदवाच्यं तं स्थूलभूतपंचकं नारायणाख्योपादानभूतं आदौ ससर्ज तेष्वप्सु बीजं अंडोत्पादनसामर्थ्यं अवासृजतीति हिरण्मयं स्वयमेव तत्र प्रविष्टः इत्यर्थः १७ एतदेव नारायणनाम निर्वचनेन स्फुटयति आपो नारा इति नाराः इत्यपां संज्ञा आख्यानेन नरसूनव इति एतेन तत्सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशदिति श्रुतेरर्थः संगृहीतः अयनं प्रवेशस्थानं नयतीति नरः ईश्वरः १८ ततः बीजरूपं अंडं अभवत् हिरण्यवर्णमित्यस्य काश्यरूपं अयमर्थः उक्तक्रमेण अव्यक्तात् ब्रह्मात्मा महान् महतोऽहंकारस्ततः सूक्ष्मभूतानि तेभ्यः पुष्पस्थानीयान्यपंचीकृतानि स्थूलभूतानि तेषु रेतःस्थानीयश्चित्साभासविंदुः तयोः संघातोऽडं तच्चोदकेश

ततः स्वयंभूर्भगवान्सिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः अप एव ससर्जादौ तासु वीर्यमवासृजत् १७ आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः अयनं तस्य ताः पूर्वं तेन नारायणः स्मृतः १८ हिरण्यवर्णमभवत्तदंडमुदकेशयं तत्र जज्ञे स्वयं ब्रह्मा स्वयंभूरिति नः श्रुतं १९ हिरण्यगर्भो भगवानुषित्वा परिवत्सरं तदंडमकरोद्द्वैधं दिवं भुवमथापि च २० तयोः शकलयोर्मध्ये आकाशमसृजत्प्रभुः अप्सु पारिप्लवां पृथ्वीं दिशश्च दशधा दधे २१ ॥ः॥ः॥

यं स्त्रीरूपेषु तत्समभूतेषु वा स्थितं तत्र गर्भे जीववत् ब्रह्मा चतुर्मुखोऽजज्ञेऽभ्याविर्भूत इति १९ हिरण्येति अंडे वर्षमात्रं स्थित्वा हिरण्यगर्भः अंडं द्वैधं द्विधाऽकरोत् ताभ्यां च शकलाभ्यां दिवं भुवं चाकल्पयदित्यर्थः २० तयोर्द्वयोः शकलयोर्मध्ये तदन्तराले आकाशमित्यर्थः दिशःस्वीति चकारात् दिगुपाधिभिः सर्वकल्पिता दश धात्रा प्राच्यादिभेदेन दधे धृतवान् अंडांतराल एवेयं दिगादिकल्पना न ततो बहिः स्थितिभावः २१ ॥ःः॥ःः॥ः

त्स्रष्टेहंत्वन्नाहतवेति तत्रब्रह्मणःघोरतिंविषयेषुप्रीतिंसृष्टिंपिपुरुषिंतद्रूपांस्त्रयंसमानरूपां एतेनपिंब्रह्मणोऽयोहसप्तिप्रकारःसृष्टस्य
इत्युक्तमभवीत ३२ अत्र्यंगिरसं अत्रिसहितमंगिरस मानसान मनसासंकल्पमात्रेणजातान् ३३ सप्तमरीच्यादयः ब्रह्माणः आत्म
णजात्वाभिमानिनः गृहाश्रमपरायणाः नारायणात्मकानांनारायणैकमननशीलानांसप्तानांसनकसनंदनसनातनसनत्कुमारस्कंदनारदे
रुद्राणांब्रह्मणःसकाशाज्जन्मयेषांतेषांतेषांब्रह्मजन्मनांब्रह्मचारीणांनारदेणशेषाणांत्तननारतेत्सपुराणेवेदमार्गेणैवनिष्ठायंगताः

तेऽकालंमनोवाचंकामंक्रोधंचथारतिं ससर्जसृष्टिंतद्रूपांस्रष्टुमिच्छन्प्रजापतीन् ३१ मरीचिमत्र्यंगिरसंपुलस्त्यंपुल
हंक्रतुं वसिष्ठंचमहातेजाःसोऽसृजत्सप्तमानसान् ३२ सप्तब्रह्माणइत्येतेपुराणेनिश्चयंगताः नारायणात्मकानां
वैसप्तानांब्रह्मजन्मनां ३४ ततोऽसृजत्पुनर्ब्रह्मारुद्रंरोषात्मसंभवं सनत्कुमारंचविभुंपूर्वेषामपिपूर्वजं ३५ सप्त
तेजनयंतिस्मप्रजारुद्रश्चभारत स्कंदःसनत्कुमारश्चतेजःसंक्षिप्यतिष्ठतः ३६ तेषांसप्तमहावंशादिव्यादेवगणान्वि
ताः क्रियावंतःप्रजावंतोमहर्षिभिरलंकृताः ३७ ॥:॥

कर्मैकश्रेयइतिनिश्चिताः ३४ सनत्कुमारंचासनकादीन् पू
र्वेषांमरीच्यादीनां ३५ सनत्कुमारश्चेतिवासनकसनंदनसनातननारदाः स्कंदश्चेतिषट्तेजःसृष्टिसामर्थ्यंसंक्षिप्यनिवृत्त्यसृष्टिमकुं
र्वतावर्तिष्ठतः ३६ तेषांत्वष्टानांमध्येसप्त यक्षःपिशाचादिसहिताः रुद्रादन्येदिव्यास्त्वादित्यादयः महर्षिभिःकश्यपाद्यैः ३७

श्रीः॥ श्रीः॥ श्रीः ॥

क्रियाकामयेहोतानि हविर्मन्त्रदेवतादीनि तेषां सृष्टिमाह द्वाभ्यां विद्युत इति अत्र प्रजापतेर्लोकदेवदिवानां रेतो वर्षं वर्षं सरेतञ्जोष
धय इति प्रोक्तं क्रमेण वयांसि विवेच्यत्वसामान्याद्देवता उच्यते पर्जन्यं चेत्योषधीनामप्युपलक्षणं यज्ञसिद्धय इति अत्राप्यपकर्षते
अशनिर्वज्रं रोहितं न्यञ्ज्ञम्रवक्रमिन्द्रधनुः विद्युदाद्यभिमानिनो देवता एव विद्युदादिशब्दैरुच्यन्ते ३८ निर्मितः सिद्धानामेव ऋगादीनामा
विष्करणं वेदस्य निर्मितत्वात् यज्ञस्य सृष्टिमाह मुखादिति ३९ यज्ञस्य सृष्टिमाह यजनादिति प्रजनात् उपस्थेन्द्रियात् असुरान् जघनात् न

विद्युतोऽशनिमेघांश्च रोहितेन्द्रधनूंषि च वयांसि च ससर्जादौ पर्जन्यं च ससर्ज ह ३८ ऋचो यजूंषि सामानि निर्ममे यज्ञसिद्धये
मुखाद्देवानजनयत्पितॄंश्चोरसः पिवत्तमः ३९ प्रजनाच्च मनुष्यान्वै जघनान्निर्ममेऽसुरान् साध्यानजनयद्देवानित्येवमनुशुश्रु-
म ४० उच्चावचानि भूतानि गात्रेभ्यस्तस्य जज्ञिरे आपवस्य प्रजासर्गं सृजतो हि प्रजापतेः ४१ सृज्यमानाः प्रजा नैव
विवर्द्धन्ते यदा तदा द्विधा कृत्वात्मनो देहमर्द्धेन पुरुषोऽभवत् ४२ अर्द्धेन नारी तस्यां स ससृजे विविधाः प्रजाः दिवं च पृ-
थिवीं चैव महिम्ना व्याप्य तिष्ठतः ४३ ॥:॥:

पश्चाद्भागात् असुरानिति छेदः साध्यान् प्राचीनान् देवान् ४० उच्चेति त
स्य आपवशिष्टापरनाम्नः प्रजापतेः ४१ सृज्यमाना मनसैवेति शेषः व्याप्यतिष्ठतामापवस्य यदा प्रजा नैवाविवर्द्धन्त इति द्वयोः संबंधः
४२ सः आपवस्य देहार्द्धं नारीयद्रूपं गौर्वडवादिका गृहीतवती तत्तज्जातीयं वृषाश्वादिरूपं पुरुषोऽपि गृहीतवाननेन मैथुन्यः प्रजाः
प्रजाः विविधाः ससर्जेत्यर्थः नारीश गरूपानाम ४३

विष्णुर्हिरण्यगर्भद्वाराविराजंत्वापवाख्यंअसृजत ४४ मन्वन्तरपदंव्याचष्टेस्पष्टेन द्वितीयमिति नारायणस्यविसर्गोहिरण्यगर्भे
द्वाराव्यवहितःसर्गःसत्वापवः अतोस्यविष्णुपौत्रत्वात्अयोनिजाःप्रजाःप्रथमःसर्गः सएवमनुद्वारायोनिजप्रजा सर्गोद्वितीयस
र्गः अतएतदापवस्यमनोः स्वायंभुवद्वितीयंअंतरंअवधानंयस्मात्सर्गभेदस्तस्मात्तत्रमन्वन्तरशब्दःप्रयुज्यतइत्यर्थः ४५ एतज्ज्ञान
फलमाह आपुष्मानिति ४६ इतिश्रीमत्पदवाक्यप्रमाणमर्यादाधुरंधरचतुर्धरवंशावतंसश्रीगोविंदसूरिसूनोर्नीलकंठस्यकृतौ

विराजमसृजद्विष्णुःसोऽसृजत्पुरुषंविराट् पुरुषंतंमनुंविद्धितद्वैमन्वंतरंस्मृतं ४४ द्वितीयंआपवस्यैतन्मनोरंतरमु
च्यते सवैराजःप्रजासर्गंससर्जपुरुषःप्रभुः नारायणविसर्गःसप्रजास्तस्याप्ययोनिजाः ४५ आयुष्मान्कीर्तिमा
नधन्यःप्रजावानश्रुतवांस्तथा आदिसर्गंविदित्वेमंयथेष्टांप्राप्नुयाद्गतिं ४६ इतिखिलेषुहरिवंशेप्रथमोध्यायः
१ वैशंपायनउवाच सप्तसृष्टासुप्रजास्विहआपवोवैप्रजापतिः लेभेवैपुरुषः पत्नींशतरूपामयोनिजां १ आपवस्य
महिम्नातुदिवमावृत्यतिष्ठतः धर्मेणैवमहाराजशतरूपाव्यजायत २ अः॥॰॥॰॥

भारतभावदीपेहरिवंशार्थप्रकाशेप्रथमोध्यायः एवमयोनिजांसृष्टिमुक्त्वायोनिजामपितामाहसप्तेति प्रजासुअयोनिजासुइह
सृष्टासुसतीषुआपवएवद्विधाकृत्वात्मनोदेहमर्द्धेनपुरुषोभवत्अर्द्धेननारीतिसवितरीसापुरुषोलब्धवान्पत्नींलेभे १ महिम्नामहत्त्वे
नधर्मेणयोगजपुण्येनसापत्नीशतरूपाअनंतरूपाव्यजायत्विविधरूपाःभवत् यद्वाशतरूपामाया अनेकरूपधारिणीसामर्त्यंनरा
पयैवतत्त्वेनस्वात्मन्येपाइतिभावः २

प्रत्यपद्यत सत्ता प्राप्तेति शेषः ३ स्वायंभुवो वैराजः एकसप्ततियुगं किंचिदधिकामेकसप्ततिं चतुर्युगानित्यर्थः ४ वसिष्ठतनयायां तु का यां
म्यायां पुत्रनिष्पत्ते वीरो वैराजनामा स प्रियव्रतमुदारधीरिति वायुपुराणोक्तः प्रियव्रतमाता काम्याऽन्येत्यर्थः ५ प्रियव्रतस्य भार्या कर्दमपु

सा तु वर्षायुतं तप्त्वा तपः परमदुश्चरं भर्तारं दीप्ततपसं पुरुषं प्रत्यपद्यत ३ स वै स्वायंभुवस्तात पुरुषो मनुरुच्यते तस्यैक
सप्ततियुगं मन्वंतरमिहोच्यते ४ वैराजात्पुरुषाद्वीरं शतरूपा व्यजायत प्रियव्रतोत्तानपादौ वीरात्काम्या व्यजायत ५
काम्या नाम महाबाहो कर्दमस्य प्रजापतेः काम्यापुत्रास्तु चत्वारः सम्राट्कुक्षिर्विराट्प्रभुः प्रियव्रतं समासाद्य पतिं
सा सुषुवे सुतान् ६ उत्तानपादं जग्राह पुत्रमत्रिः प्रजापतिः उत्तानपादाच्चतुरः सूनृता सुषुवे सुतान् ७ धर्मस्य कन्या
सुश्रोणी सूनृता नाम विश्रुता उत्पन्ना वाजिमेधेन ध्रुवस्य जननी शुभा ८ ध्रुवं च कीर्तिमंतं च शिवं शांतमयस्पतिं उ
त्तानपादोऽजनयत्सूनृतायां प्रजापतिः ९ ध्रुवो वर्षसहस्राणि त्रीणि दिव्यानि भारत तपस्तेपे महाराज प्रार्थ
यन्सुमहद्यशः १० तस्मै ब्रह्मा ददौ प्रीतः स्थानमप्रतिमं भुवि अचलं चैव पुरतः सप्तर्षीणां प्रजापतिः ११

वीकाम्याऽन्येत्याह काम्या नामेति तायात्सुतान्सुषुवे तानेवाह काम्यापुत्रा इति ६ । ७ चतुरः सुतानाह ध्रुवमिति शांतमिति विशे
षणं आयुष्मंतं वसुं तथा त्रिपादैनं ९ महद्यशः तस्य नाम महद्यश इति श्रुतेः परं ब्रह्म विष्ण्वाख्यं १० ब्रह्मापि विष्णुरेव भुवि प्रीत इति
सर्वेषां प्रजापतिः प्रजानां ब्रह्मादीनां पतिः ११ ॥

ह॰रि॰
९व

अतिमात्रांअनंतां महिमानं माहात्म्यंउशनाशुक्रः तस्यदेवाचार्यत्वंकचद्वारा बृहस्पतिर्हिशुक्रोभवेदिंद्रस्याभयायासुरेभ्यः तथापि
मामविद्यामसृजदिति मैत्रायणीये बृहस्पतेरेवशुक्रत्वाम्नानोद्य १२ १३ आधत्तवेशक्तेनस्थापितवती १४ सर्वतेजसंसर्वदेवतेजोमयं
यथोक्तंइंद्रात्मभुतेज्वनानापेक्षोधंयमोदूष्वगाच्चवितं आयुःकृतीवायुर्जनार्दनाम्मातापारानःशक्यतेशरीरमिति १५ वीरणस्यावीरण्या

तस्यातिमात्रामृद्धिंचमहिमानंनिरीक्ष्यच देवासुराणामाचार्यःश्लोकमप्युशनाजगौ १२ अहोऽस्यतपसोवीर्यमहो
श्रुतमहोद्भुतं यमद्यपुरतःकृत्वाध्रुवंसप्तर्षयःस्थिताः १३ तस्मात्श्लिष्टंचभव्यंचध्रुवाच्छंभुर्व्यजायत श्लिष्टेरा
धत्तसुच्छायापंचपुत्रानकल्मषान् १४ रिपुंरिपुंजयंपुष्पंवृकलंवृकतेजसं रिपोराधत्तबृहती चाक्षुषंसर्वतेजसं १५
अजीजनत्पुष्करिण्यांवीरण्यांचाक्षुषोमनुः प्रजापतेरात्मजायामरण्यस्यमहात्मनः १६ मनोरजायंतदशनड्वला
यांमहौजसः कन्यायामभवन्श्रेष्ठवैराजस्यप्रजापतेः १७ ऊरुःपूरुःशतद्युम्नस्तपस्वीसत्यवाक्कविः अग्निष्टुदतिरात्र
श्चसुद्युम्नश्चेतितेनव १८ अभिमन्युश्चदशमोनड्वलायाःसुताःस्मृताः १८ ऊरोरजनयत्पुत्रान्षडाग्नेयीमहाप्र
भान् अंगंसुमनसंख्यातिंक्रतुमंगिरसंगयं १९ अंगात्सुनीथापत्यंवैवेनमेकमजायत अपचारात्तुवेनस्यप्रको
पःसुमहानभूत् २० प्रजार्थमृषयोयस्यममंथुर्दक्षिणंकरं वेनस्यपाणौमथितेबभूवमुनिभिःपृथुः ११

दुहितरि १६ महौजसः महौजसःसंततस्य अस्यैवविशेषणंवैराजस्येति १७ सत्यवागित्यपिपठंति १८ पाठांतरेमहौजसःकन्यायामितिशेषः
आग्नेयीअग्निकन्या अंगिरसंशिबिमित्यपिपठंति १९ सुनीथायांअंगभार्यांमृत्योःपुत्री अजायतअजनयत् अपचारात्देवतादिद्रोहात्
प्रकोपोमुनीनामितिशेषः २० प्रजार्थसंतानार्थंयस्यमुनिप्रकोपस्मृतस्य ११ ॥:०:॥ ०:॥०॥

५२

ग्राम
५

एवंपृथुःप्रजाःमुदिताःकरिष्यतीत्यन्वयः २२ इमांपृथ्वीं ररक्षत्रपूर्वजः क्षत्रजातौप्रथममुत्पन्नः २३ तस्मात्तंनिमित्तीकृत्य पृथोर्यज्ञेहिस्तुतःसू
तमागधावुत्पन्नावितिअन्यत्रस्मर्यतेततस्तत्रतस्मान्निमित्तत्वे निपुणौक्रमात्राज्ञांकीर्त्तौवंशयोश्चकुशलौ २४ गौः गोरूपिणीपृथ्वीसस्या

तंदृष्ट्वामुनयःप्राहुरेषवैमुदिताःप्रजाः करिष्यतिमहातेजायशश्चप्राप्स्यतेमहत् २२ सधन्वीकवचीजातस्तेजसानिर्दहन्निव पृथुर्वैन्यस्तदाचेमांररक्षत्क्षत्रपूर्वजः २३ राजसूयाभिषिक्तानामाद्यःसवसुधाधिपः तस्माच्चैवसमुत्पन्नौनिपुणौसूत
मागधौ २४ तेनेयंगौर्महाराजदुग्धासस्यानिभारत प्रजानांवृत्तिकामेनदेवैर्ऋषिगणैःसह २५ पितृभिर्दानवैश्चैव
गंधर्वैःसाप्सरोगणैः सर्पैःपुण्यजनैश्चैववीरुद्भिःपर्वतैस्तथा २६ तेषुतेषुचपात्रेषुदुह्यमानावसुंधरा प्रादाद्यथेप्सि
तंक्षीरंतेनप्राणानधारयन् २७ पृथुपुत्रौतुधर्मज्ञौजज्ञातेंतर्द्धिपालितौ शिखंडिनीहविर्धानमंतर्धानाद्व्यजायत २८
हविर्धानात्षडाग्नेयीधिषणाजनयत्सुतान् प्राचीनबर्हिषंशुक्रंगयंकृष्णंव्रजाजिनौ २९ प्राचीनबर्हिर्भगवान्महाना
सीत्प्रजापतिः हविर्धानान्महाराजयेनसंवर्द्धिताःप्रजाः ३० ॥ः॥ः॥ः॥ ः॥

नीतिसर्ववस्तूपलक्षणं २६ तेषुतेषुपुराणांतरप्रसिद्धेषुतैस्तैर्देवादिभिस्तंतंसजातीयंवत्संकल्पयित्वातत्तत्पात्रेऽभीष्टंवस्तु पृथ्वीसकाशात्
दुग्ध्वागृहीतमित्यर्थः २७ अंतर्द्धानात्अंतर्द्धिसंज्ञात् २८ आग्नेयीअग्निकन्याधिषणानाम्नी व्रजश्चअजिनश्चव्रजाजिनौ २९ हविर्धा
नात्तस्यपितुरपिमहान् ३० ॥ः॥ः॥

ह.री.
१०

अथप्राचीनवर्हिषंव्याचष्टे प्राचीनाग्राइति यतः पृथिव्यांतस्यप्राचीनाग्राःकुशाः पृथिवीतलचारिणः भुवः स्वरूपेप्रसारितकृत्स्नभूमंडल
व्यापिनः आसन्नतः सप्राचीनवर्हिरित्यर्थः तलत्वमुपाश्रयोरितिविश्वः ३१ सवर्णायांकृतदायांकृतदारोऽभवदित्यध्यात्तपसोंऽस्य ३२

यं

प्राचीनाग्राःकुशास्तस्यपृथिव्यांजनमेजय प्राचीनवर्हिर्भगवान्पृथिवीतलचारिणः ३१ समुद्रतनयांतुकृतदारोऽभ
वत्प्रभुः महतस्तपसः पारेसवर्णायांमहीपतिः ३२ सवर्णाधत्तसामुद्रीदशप्राचीनवर्हिषः सर्वेप्रचेतसोनामधनु
र्वेदस्यपारगाः ३३ अपृथग्धर्मचरणास्तेतप्यन्तमहत्तपः दशवर्षसहस्राणिसमुद्रसलिलेशयाः ३४ तपश्चरत्सु
पृथिवींप्रचेतस्सुमहीरुहाः अरक्ष्यमाणामावव्रुर्वभूवाथप्रजाक्षयः ३५ नाशकन्मारुतोवातुंवृतंखमभवद्द्रुमैः
दशवर्षसहस्राणिनशेकुश्चेष्टितुंप्रजाः ३६ तदुपश्रुत्यतपसायुक्ताः सर्वेप्रचेतसः मुखेभ्योवायुमग्निंचतेसृजञ्जा
तमन्यवः ३७ उन्मूलानथतान्कृत्वावृक्षान्वायुरशोषयत् तानग्निरदहद्घोरएवमासीद्द्रुमक्षयः ३८ द्रुमक्षयम
थोबुद्ध्वाकिंचिच्छिष्टेषुशाखिषु उपगम्याब्रवीदेतान्राजासोमः प्रजापतीन् ३९ कोपंयच्छतराजानः सर्वेप्राचीनवर्हि
षः वृक्षशून्याकृतापृथ्वीशाम्येतामग्निमारुतौ ४०

सर्वप्रचेतसः प्रचेतःसंज्ञाः सर्वेपिएकनामानइत्यर्थः ३३ अपृथग्धर्मचर
णाः समानधर्माणः समानशीलाश्च ३४ ३५ प्रजाक्षयहेतुमाहनाशकदिति ३६ तपसातानवृक्षानुपश्रुत्यज्ञात्वायुक्ताः सन्नद्धाः ३७
उन्मूलानउद्धृतमूलान् ३८ राजावृक्षाणामितिशेषः एतान्प्रचेतःसंज्ञान् ३९ प्राचीनवर्हिषइतितत्पुत्राःसंबोध्यन्ते तद्राजस्येति
वहुत्वेतद्धितस्यलुक् ४० ॥

रामः
१०.

स्नेति वृक्षान्शोषयतावायुनातेषांआप्यःसारांशः पय्याहुकारणोसोरेसेनस्निग्धोहमः एवंमार्षिवः सारांशश्चस्मयेसोमेप्रदिमस्यक
न्याहूपंवाहोरेतः सोमस्यगर्भइत्यमितियुक्तं वृक्षैर्वैःकृष्ण्यावेद्गमसमनुप्रविशतीतिश्रुतेरपि ओषधिसाररूपेणाह्वृष्ट्युद्भवेयोगमते तस्मा
घुक्तैवेयसोमोक्तिः वृक्षाणामियंकन्यागर्भेणाधृतेति ४१ वृक्षाणांकन्येति वृक्षरेतोजत्वात्तेषामपत्यं ४२ तेजसः तपसः ४३

एवम्तावृक्षकन्येयंवृक्षाणांवरवर्णिनी भविष्यंजानतातातधृतागर्भेणचैवसा ४१ मारिषानामकन्येयंवृक्षाणामितिनि
र्मिताभार्यावोस्तुमहाभागाः सोमवंशस्यवर्द्धिनी ४२ युष्माकंतेजसोर्द्धेनममचार्द्धेनतेजसः अस्यामुत्पत्स्यतेपुत्रोदक्षो
नामप्रजापतिः ४३ सइमांदग्धभूयिष्ठांयुष्मत्तेजोमयेनवै अग्निनाग्निसमोभूयः प्रजाः संवर्द्धयिष्यति ४४ ततःसोमस्य
वचनाज्जगृहुस्तेप्रचेतसः संहृत्यकोपंवृक्षेभ्यः पत्नीधर्म्मेणमारिषां ४५ मारिषायांततस्तेतुमनसागर्भमादधुः दशभ्य
स्तुप्रचेतो भ्योमारिषायांप्रजापतिः दक्षोजज्ञेमहातेजाः सोमस्यांशेनभारत ४६ पुत्रानुत्पादयामाससोमवंशविवर्द्ध
नान् अचरांश्चचरांश्चैवद्विपदोथचतुष्पदः सःसृष्ट्वामनसादक्षः पश्चादसृजत्स्त्रियः ४७ ददौसदशधर्मायकश्यपायत्र
योदश शिष्टाः सोमायात्तेयनक्षत्राख्याददौप्रभुः ४८ तासुदेवाः खगागावोनागादितिजदानवाः गंधर्वाप्सरस
श्चैवजज्ञिरेन्याश्चजातयः ४९ ः॥

तेजोमयेनतत्प्रयोजन्येनाग्निना ४४ धर्मेणविवाहविधिना ४५ अंशेनतत्तयोर्द्धेन ४६ अचरा
दीन् सृष्ट्वापदार्थान्मनसादृष्ट्वाआलोच्यतेषांरक्षार्थंप्रथमतःबीजग्राहिणीःस्त्रियोसृजत् ४७ ४८ अन्याःस्थावराद्याः ४९
॥श्रीः॥ श्रीः॥ श्रीः॥ः

ह॰री॰
२१

दृशानां कथं एकस्त्री आस २ सेतामाशंकां इहावलोकनन्यायेन परिहरति ततइति संकल्पस्यैकरूपत्वात्सर्वेषां मोरस एव भवितुं युक्त इति भावः ५०
५१ अंगुष्ठादिति एकस्माज्जातयोः स्त्रीपुंसयोः कथं दांपत्यसंबंध इ सेत्याशंका ५२ कथमिति ब्रह्मपुत्रस्य सतः कथं प्राचेतसत्वमित्यपरा ५३
सोमदौहित्रस्य दक्षस्य कथं सोमश्वशुरत्वमिति याशंका ५३ एताः क्रमेणा निरस्यति श्लोकत्रयेण उत्पत्तिश्चेति भूतेषु पश्वादिषु उत्पत्तिर्निरोधः नित्यं

ततः प्रभृति राजेंद्र प्रजा मैथुनसंभवाः संकल्पाद्दर्शनात्स्पर्शात्पूर्वेषां सृष्टिरुच्यते ५० जनमेजय उवाच देवानां दा
नवानां च गंधर्वोरगरक्षसां संभवः कथितः पूर्वं दक्षस्य च महात्मनः ५१ अंगुष्ठाद्ब्रह्मणो जातो दक्षः प्रोक्तस्त्वया
नघ वामांगुष्ठात्तथा चैव तस्य पत्नी व्यजायत ५२ कथं प्राचेतसत्वं स पुनर्लेभे महातपाः एतन्मे संशयं विप्र व्याख्या
तुमर्हसि ५३ दौहित्रश्चैव सोमस्य कथं श्वशुरतां गतः ५३ वैशंपायन उवाच उत्पत्तिश्च निरोधश्च नित्यौ भूतेषु पा
र्थिव ऋषयोऽत्र न मुह्यंति विद्वांसश्चैव ये जनाः ५४ ॥ः॥

स्वाभाविकी सापिंड्यनियमं विना प्रवृत्तोत्पादनं स्वाभाविकं तथा मनुष्येषु निरोधः नियमः असपिंडामुद्वहेदिति नियमः स्वाभाविकः पशु
ष्वेव मनुष्यापत्यमनर्जयः प्रजापतयो दौहित्रसंबंधापादिष्टा स्मृतिदर्शिनः विद्वांसश्च सापि यथा शास्त्रस्यातिक्रमं विद्वांसो यं तत्त्वं
ज्ञाना नानमुह्यंति विरुद्धानां कार्याणां कारणात्तपोबलात्सा प्रियं शास्त्रस्यापि धर्मस्य उल्लंघनेन दोषः इत्यर्थः ५४

राम॰
२१

कस्मै दास्यामि श्रेयो माहूतीयं निःसृत इति पुत्रैरिति आह्लो दक्षोऽस्मः प्राचेतसो न्यग्रति भावः ५५ तपोयां निरस्यांते ज्येष्ठमिति पघासातिक कनिष्ठो वि
स्वामि अस्तमोवेलाद्धा भूतत्वजन्म कनिष्ठोपि दक्षो अपिरः साम्यलक्ष्मणतत्स्वबधिरगस्त्ता इति भावः प्रभावोऽस्मयोरि अस्मसंबंधे कारणं हेतुः ते

यो यो भवं संसृते सर्वं दृष्ट्वा दृपोनृप पुनस्तैव निरुध्यंते विद्वांस्तत्र न मुह्यति ५५ ज्येष्ठानां कनिष्ठमप्येषां पूर्वं नासीज्जनाधिप तपस्त्वा
गीयो भूत्प्रभावश्चैव कारणं ५६ इमां विसृष्टिं दक्षस्य यो विद्यात्सचराचरां प्रजावानायुरुत्तीर्णः स्वर्गलोके महीयते ५७ इति खिलेषु ह
रिवंशे द्वितीयोऽध्यायः २ जनमेजय उवाच देवानां दानवानां च गंधर्वोरगरक्षसां उत्पत्तिं विस्तरेणेमां वैशंपायन कीर्तय १ वैशं
पायन उ प्रजाः सृजेति व्यादिष्टः पूर्वं दक्षः स्वयंभुवा यथा ससर्ज भूतानि तथा शृणु महीपते २ मानसान्येव भूतानि पूर्वमेवा
सृजत्प्रभुः ऋषीन्देवान्सगंधर्वानसुरान्यक्षराक्षसान् पन्नगान्पिशाचांश्च वयः पशुसरीसृपान् ३ यदास्य ता न मानस्यो
नन्यवर्द्धंत वै प्रजाः अपध्याता भगवता महादेवेन धीमता ४ ततः संचिंत्य तु पुनः प्रजाहेतोः प्रजापतिः स मैथुनेन धर्मे
णासिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः ५ असिक्नीमावहत्पत्नीं वीरणस्य प्रजापतेः सुतां सुतपसा युक्तां महतीं लोकधारिणीं ६

न सोऽमकश्यपस्य सुरत्वं दक्षस्य सुक्तं ५६ ५७ इति द्वितीयोऽध्यायः देवानामिति १ व्यादिष्ट आज्ञप्तः भूतानि जरायुजादीनि २ मानसान्येवेति
सार्द्धश्लोकः ३ यदास्येति अवर्द्धो हेतुः अपध्याता इति पूर्वकल्पीयवैरस्मरता महादेवेन दक्षस्य मानस्यः प्रजा नाभ्यवर्द्धन्तामित्यन्यथाध्याताः
४ प्रजाहेतोः प्रजावृद्ध्यर्थं सिसृक्षुः सन् असिक्नीमावहदित्युत्तरेण संबंधः ५६ ॥: ॥: ॥ :॥ :॥ ⁘ ॥ :८०॥

वीरण्यामिति जन्मजनकभावलक्षणो पुत्रयोगेऽपीष ८७ प्रियोऽभीप्सितः संवादः ज्ञानाधिकारिभिः सह संलापो यस्य तथाभूतो ह देवर्ष्यमाणां वचनं श्रा
ब्रवीदिति सोऽर्हुन संबंधः ८ ९ परमेष्ठी ब्रह्मा पुत्रत्वेन वीरण्यां जाता ननतं नारदाख्यं कश्यपो मुनिर्दत्तशापभयात् दक्षस्यैव दुहितरि भार्यायाः कन्यकाप्रव
तां पित्रेष्टा भ्राता पितुः समत्वात्सैव दुपचाराद्दुहिता तस्यामुत्पाते तस्यां वीरण्यां जनितमिति संबंधः अन्ये तु दक्षस्यैव कन्या दक्षभार्यायासन्नाम्नी निघ्या चन्द्रांशेन ब्री

अथ पुत्रसहस्राणि वीरण्यां पंचवीर्यवान् असिक्न्यां जनयामास दक्ष एव प्रजापतिः ७ तांस्तु दृष्ट्वा महाभागान् संविवर्द्धयि
षून् प्रजाः देवर्षिः प्रियसंवादो नारदः प्राब्रवीदिदं ८ नाशाय वचनं तेषां शापायैवात्मनस्तथा ९ यं कश्यपः सुतवरं परमेष्ठी
व्यजीजनत् दक्षस्यैव दुहितरि दक्षशापभयान्मुनिः १० पूर्वं स हि समुत्पन्नो नारदः परमेष्ठिना असिक्न्यामथ वीरण्यां भू
यो देवर्षिसत्तमः तं भूयो जनयामास पितेव मुनिपुंगवं ११ तेन दक्षस्य पुत्रा वै हर्यश्वा इति विश्रुताः निर्मथ्य नाशिताः स
र्वे विधिना च न संशयः १२ तस्योद्यतस्तदा दक्षो नाशायामितविक्रमः महर्षीन्पुरतः कृत्वा याचितः परमेष्ठिना १३

रण्यामिति विशेषणानुपपत्तिः स्पष्टा १० एतदेव व्याचष्टे साद्वैन पूर्वमिति देवर्षिसत्तमः कश्यपः तं नारदं पितेव परमेष्ठीव ११ विधिना
शास्त्रीयमार्गेण ज्ञाननिर्मथ्य देहाभिमानतः मथ्यायेन नाशिता अदर्शनं नीताः १२ महर्षीन्मरीच्यादीन् परमेष्ठिना ब्रह्मणा याचितः प्रार्थितः
१३ ॥: ॥: ॥: ॥: ॥: ॥: ॥: ॥: ॥:

अपिसंधिमर्थितं नवब्रह्मणः पुत्रोनारदोमह्यं ममकन्यायां भवेत् उत्पद्यतामितिचक्रे अत्रापिकन्यायामित्यर्थः पूर्ववत् १४ अपोढशानां दक्षक
न्यानां कश्यपायदत्तानांमध्येवीरिणीं परमेष्ठिनेकश्यपायेतिशेषः प्रकृष्टः पुत्रः सुतवानितिउपक्रमात् १५ हर्यश्वाः स्रष्टुकामाः सृष्टिंकर्तुकामाः भुवः
अंतरूर्ध्वमधश्चप्रमाणमज्ञात्वा मूढाः सन्तः कथंप्रजाः स्रक्ष्यथेतिसंबंधः भवन्तीतिभूः प्रपंचः तस्यप्रमाणंसाधकंयद्वीपात्मप्रपंचस्यसिद्धिंतत्

ततोभिसंधिंचक्रेवैदक्षस्तुपरमेष्ठिना कन्यायांनारदोमह्यंतवपुत्रोभवेदिति १४ ततोदक्षस्सुतांप्रादात्कन्यांवैपरमेष्ठिने
सतस्यांनारदोजज्ञेदक्षशापभयादृषिः १५ जनमेजयउवाच कथंविनाशिताः पुत्रानारदेनसुरर्षिणा प्रजापतेर्द्विज
श्रेष्ठश्रोतुमिच्छामितत्वतः १६ वैशंपायनउ दक्षस्यपुत्राहर्यश्वाविवर्द्धयिषवः प्रजाः समागतामहावीर्यानारदस्ता
नुवाचह १७ बालिशावतयूयंवैनास्याजानीथवैभुवः प्रमाणंस्रष्टुकामाःस्थप्रजाः प्राचेतसात्मजाः १८ अंतरूर्ध्वमध
श्चैवकथंस्रक्ष्यथवैप्रजाः तेतुतद्वचनंश्रुत्वाप्रयाताः सर्वतोदिशं १९ वायोरनुशरणंमार्गंगतास्तेवैपराभवं अद्यापि
नानिवर्त्तन्तेसमुद्रेभ्यइवापगाः २१

दात्मानंकर्तुंलोपधौः ज्ञश्वसंतेभ्यज्ञानंतांयुष्माकंतुनास्त्यधिकारोनास्तीत्यर्थः १८
सर्वतोदिशंसर्वदिगभिमुखास्तेस्मोम्यगिरिप्रेक्षाः संतप्यात्मदर्शनार्थंप्रयाताइत्यर्थः १९ वायोरितिलयक्षोपेपंचमो वायुर्वेगेनमनतस्तत्रामिति
स्तुतेवायुसत्वात्मानसमाधिबलेनातात्संध्यानेनाव्यशनापायनीतस्युद्धवलप्राप्यपराभवंपरंचतदभवंवन्यासंपतिकंकैवल्यंगताः संतोऽद्यापिन
निवर्तंतइत्यर्थः दृष्टान्तः स्पष्टार्थः २१

ह॰टी॰
१३

२२ वचनं वक्रोक्तिविशेषैः नोदिताः गमनार्थं प्रेरिताः २३ पदवीं मार्गं २४ २५ नाशं सर्वात्मनो देहवियोगे गर्भवासं वा कुरु परमेष्ठिनामार्षि

हर्यश्वेष्वथ नष्टेषु दक्षः प्राचेतसः पुनः वीरिण्यामेव पुत्राणां सहस्रमसृजत्प्रभुः २१ विवर्द्धयिषवस्तेतु सबलाश्वाः
प्रजास्तदा पूर्वोक्तं वचनं तात नारदेनैव चोदिताः २२ अन्योन्यमूचुस्ते सर्वे सम्यगाह महामुनिः भ्रातृणां पदवीं ज्ञातुं गं
तव्यं नात्र संशयः ज्ञात्वा प्रमाणं पृथ्व्याश्च सुखं स्रक्ष्यामहे प्रजाः एकाग्राः स्वस्थमनसो यथावदनुपूर्वशः २४ तेऽपि तेने
व मार्गेण प्रयाताः सर्वतो दिशं अद्यापि न निवर्तन्ते समुद्रेभ्य इवापगाः २५ नष्टेषु शबलाश्वेषु दक्षः क्रुद्धोऽब्रवीद्वचः ना
रदं नाशमेहीति गर्भवासं वसेति च २६ तदाप्रभृति वै भ्राता भ्रातुरन्वेषणे नृप प्रयातो नश्यति हि मे तन्न कार्यं विपश्चि ता
२७ तांश्चैव नष्टान्विज्ञाय पुत्रान्दक्षः प्रजापतिः षष्टिं दक्षोऽसृजत्कन्या वीरिण्यामिति नः श्रुतं २८ तास्तदा प्रतिजग्राह भा
र्यार्थे कश्यपः प्रभुः सोमो धर्मश्च कौरव्य तथैवान्ये महर्षयः २९ ददौ स दश धर्माय कश्यपाय त्रयोदश सप्तविं
शतिं सोमाय चतस्रोऽरिष्टनेमिने ३० द्वे चैव बहुपुत्राय द्वे चैवाङ्गिरसे तथा द्वे कृशाश्वाय विदुषे तासां नामानि मे शृणु
३१ अरुन्धती वसुर्जामी लंबा भानुर्मरुत्वती संकल्पा च मुहूर्त्ता च साध्या विश्वा च भारत ३२

नेत्वात् आधिकारिकत्वेन नाशानर्हत्वाच्च २६ २७ दक्षो नलमः षष्टिं कन्याः नारदेन स्वीकारात् उपदेशानर्हाः दक्षोऽसृजत २८ २९ कश्य
पस्यैव बहुपत्नीत्वात् अरिष्टनेमिः इत्यतोऽप्यपशब्दोः चैव हशपेते ३० मेमम वचनात् शृणु इत्यध्याहृत्य योज्य ३१ ३२ ॥ ॥

राम॰
१३

अक्रमेण धर्मपत्नीनां संततिमाह धर्मपत्न्यइत्यादिना ३३ मुहूर्त्तजाः मुहूर्त्तायाः पुत्राः क्षणलवादिकालाभिमानिन्यो देवताः इत्यर्थः ३४
घोषो मंत्राभिमानिनी देवता नागवीथी संगमार्गाभिमानिनी देवता पृथिवीविषयं आस्यपस्थौषध्यादि ३५ संकल्पः मानसक्रियाभिमा
निनी देवः अज्ञाहिति पंचभ्यो यागदेवानां ततस्ततसम्भः क्रमेण कालमन्वन्तरार्यहविर्षां दशम्या सर्वेषां प्रनभूतस्य देवतोद्देशेन द्रव्यत्यागः हृपसी

धर्मपत्न्योदशत्वेतास्तासां प्रसवानिमं शृणु विश्वेदेवास्तु विश्वायाः साध्या साध्यान् अजायत ३३ मरुत्वत्यां मरुत्वंतो वसोस्तु
वसवस्तथा भानोस्तु भानवस्तात मुहूर्त्तायां मुहूर्त्तजाः ३४ लंबायाश्चैव घोषोऽथ नागवीथी च जामिजा पृथिवीविषयं स
र्वमरुन्धत्यां व्यजायत ३५ संकल्पायास्तु सर्वात्मा जज्ञे संकल्प एव हि नागवीथ्यास्तु जामिन्या हृषलंबा व्यजायत ३६ या
राजन् सोमप्रजास्तु दक्षः प्राचेतसो ददौ सर्वा नक्षत्रनाम्न्यस्ता ज्योतिषे परिकीर्त्तिताः ३७ ये त्वनेके सुरगणा देवा ज्योतिः
पुरोगमाः वसवोऽष्टौ समाख्यातास्तेषां वक्ष्यामि विस्तरं ३८ आपो ध्रुवश्च सोमश्च धरश्चैवानिलोऽनलो प्रत्यूषश्च प्रभा
सश्च वसवो नामभिः स्मृताः ३९ आपस्य पुत्रो वैतंड्यः श्रमः शान्तो मुनिस्तथा ध्रुवस्य पुत्रो भगवान् कालो लोकप्रका
लनः ४० सोमस्य भगवान् वर्चा वर्चस्वी येन जायते धरस्य पुत्रो द्रविणो हुतहव्यवहस्तथा मनोहरायाः शिशिरः प्राणो
ऽथ रमणस्तथा ४१ ॥

संकल्पस्य च सर्वात्मेति ज्ञा जामिन्या जामिपुत्राश्च अजीथ्याः सकाशात् वृषलंबा कालांतर
फलवृष्टिकर्त्री धर्मई श्वावा आलेवत इति अष्टवसवोईश्वर प्रीतिसत्तावा तदभिमानिनी देवता वृषलंवैसुच्यते हेषलं इति पाठेपि
वृषलाति आदत्त इति मुस्ततास एवार्थः ३६ नक्षत्रनाम्न्योः अश्विन्याद्याः कृत्तपयो तिष्य एवेतान्यपि ३७ ४० मनोहराः याः धारस्य

ह॰टी॰
१४

अनिलस्य शिवा भार्येत्येकं वाक्यं द्वौ पुत्रावनिलस्येत्यपरं ४२ इत्यग्नेः कुमारस्तु शरः अनलस्य चत्वारः पुत्रा इत्यर्थः ४३ कुमारश्च स्कंदापरनामा कार्त्तिकेय इत्याहापत्यमिति तेन स्कंद इत्याख्यात इति श्लोकद्वयादेपि सनत्कुमारस्येवं लक्ष्यत्वश्रवणात्सनत्कुमारश्च स एव अन्तरेण तेजसः पादेन वृ वत्पुर्थाज्ञो नाम्निनास्तुः एकवचनशायितावित्यपि ४४ पुत्रो दुहिता च पुत्रश्चेति पुत्रौ ४५ तावेवाह बृहस्पतेरिति बृहस्पतेस्तु भगिनी च ब्रह्मचारि

शा

अनिलस्य शिवा भार्या यस्याः पुत्रो मनोजवः अविज्ञातगतिश्चैव द्वौ पुत्रावनिलस्य तु ४२ अग्निपुत्रः कुमारस्तु शरस्तंबे श्रियावृतः तस्य शाखो विशाखश्च नैगमेयश्च पृष्ठजाः ४३ अपत्यं कृत्तिकानां तु कार्त्तिकेय इति स्मृतः स्कंदः सनत्कुमारश्च सृष्टः पादेन तेजसः ४४ प्रत्यूषस्य विदुः पुत्रमृषिं नाम्ना च देवलं द्वौ पुत्रौ देवलस्यापि क्षमावंतौ तपस्विनौ ४५ बृहस्पतेस्तु भगिनी वरस्त्री ब्रह्मचारिणी योगसिद्धा जगत्कृत्स्नमसक्ता विचरत्युत ४६ प्रभासस्य च भार्या सा वसूनामष्टमस्य च विश्वकर्मा महाभागस्तस्यां जज्ञे प्रजापतिः ४७ कर्ता शिल्पसहस्राणां त्रिदशानां च वर्द्धकिः भूषणानां च सर्वेषां कर्ता शिल्पवतां वरः ४८ यः सर्वेषां विमानानि दैवतानां चकार ह मनुष्याश्चोपजीवंति यस्य शिल्पं महात्मनः ४९ सुरभी कश्यपाद्रुद्रानेकादश व्यजायत महादेवप्रसादेन तपसा भाविता सती ५० ॥ ॥ ॥ ॥

णी नाम योगसिद्धा सा जगत्कृत्स्नमपि पृथगोकरणी प्रभासस्याष्टमस्य वसोर्भार्याभूत् तस्यां च विश्वकर्मा जज्ञ इति श्लोकद्वयार्थः ४६ ४७ वर्द्धकिः तक्षा ४८ ४९ कश्यपाय त्रयोदश कन्या दक्षो ददौ तेषु काचित्सुरभ्याः संततिमाह सुरभीति ५० ॥ ॥ ॥ ॥ राम॰
१४

अजैकपादित्येकः अहिर्बुध्न्य इत्येकः ५१ ५२ ज्यामा इमे तल्लोका इत्युत्तरस्थेन संबध्यते शतं अनंतं असंख्याताः सहस्राणि ये रुद्रा अ
धिभूम्यामिति श्रुतेः ५३ कश्यपस्य भार्या इति शेषः ५४ ५५ पूर्वमन्वंतरे इत्यस्य व्याख्यानं चाक्षुषस्यांतरे मनोरिति उपस्थिते स्वर्गमन्वंतरे सा

अजैकपादहिर्बुध्न्यः पिनाकी च परंतप हरश्च बहुरूपश्च त्र्यंबकश्चापराजितः ५१ वृषाकपिश्च कपर्दी रैवतस्तथा एकादशैते
कथिता रुद्रास्त्रिभुवनेश्वराः ५२ शतं त्वेतत्समाख्यातं रुद्राणाममितौजसां पुराणे भरतश्रेष्ठ यैर्व्याप्ताः सचराचराः ५३ लोका
मातश्चाहं कश्यपस्य निबोध मे अदितिर्दितिर्दनुश्चैव अरिष्टा सुरसा तथा ५४ सुरभिर्विनता चैव ताम्रा क्रोधवशा इराः ५
कद्रुर्मुनिः स्वसा चैव तास्वपत्यानि मे शृणु ५५ पूर्वमन्वंतरे तात द्वादशासन्सुरोत्तमाः तुषिता नाम तेऽन्योन्यमूचुर्वैवस्व
तेंतरे ५६ उपस्थितेतियशसश्चाक्षुषस्यांतरे मनोः हितार्थं सर्वलोकानां समागम्य परस्परं ५७ आगच्छत द्रुतं सर्वेऽ
दितिः संप्रविश्य वै मन्वंतरे प्रसूयामस्तन्नः श्रेयो भविष्यति ५८ वैशंपायन उवाच एवमुक्त्वा तु ते सर्वे चाक्षुषस्यांतरे
मनोः मारीचात्कश्यपाज्जातास्तेऽदित्या दक्षकन्यया ५९ तत्र शक्रश्च विष्णुश्च जज्ञाते पुनरेव ह अर्यमा चैव धा
ता च त्वष्टा पूषा तथैव च ६० विवस्वान्सविता चैव मित्रो वरुण एव च अंशो भगश्चातितेजा आदित्या द्वादश स्मृताः
६१ चाक्षुषस्यांतरे पूर्वमासन्ये तुषिताः सुराः वैवस्वतेंतरे ते वै आदित्या द्वादश स्मृताः ६२ याः सप्तविंशतिः प्रो
क्ताः सोमपत्न्योऽथ सुव्रताः तासामपत्यान्यभवन्दीप्तान्यमिततेजसां ६३ ॥:॥३:॥ ॥:

शंभुश्च

वसातावित्यर्थः ५७ मन्वंतरे वैवस्वतेऽइति शेषः ५८ ५९ जज्ञाते पुनरिति कश्यपाददितेरेव पूर्वं सुतपःपृश्निसंज्ञयोः हरेर्जातत्वात् ६० ६१
६२ ६३ ॥: ॥: ॥: ॥: ॥:

ह॰टि॰
२५

विद्युतः विद्युदादय विद्युतोऽशनिमेघांश्च रोहितेंद्रधनूंषि चेति पूर्वोक्ताः चतस्रः रोहितेंद्रधनुषोर्भेदात् वहुपुत्रस्य प्रजापतेर्विशेषस्य ६४
प्रत्यंगिरसजाः ऋगिरसोमवतीषु तास्त्रकामंत्रयम सोयथार्थंगिराः शौनकः प्रत्यंगिरसः शौनहोत्रो भूत्वा भार्गवः शौनकोऽभवदिति
स्मृतः तस्माज्जातास्तेन दृष्टा ऋचः मंत्राः प्रत्यंगिरसजाः आथर्वणवेदे सिशौनकीयशाखायां प्रसिद्धाः तत्रैव प्रत्यंगिरसमंत्राः शांतिक
ाः प्रसिद्धाः प्रहरणानि वज्रादि अभिमानिन्यो देवताः ६५ एते प्रजापतेर्वीर्यादीनामृतुलिंगवत्पुनर्पुनर्जायंत इत्यर्थः त्रयस्त्रिंशल्लेति
तुशब्दो विशेषार्थः त्रयस्त्रिंशद्देवेषु वसवः एकादशरुद्रा द्वादशादित्या इंद्रः प्रजापतिश्च तत्र पृथिव्यग्नी वायंतरिक्षद्युसूर्यचंद्रनक्षत्रा

अरिष्टनेमिपत्नीनामपत्यानीह षोडश वहुपुत्रस्य विदुषश्चतस्रो विद्युतः स्मृताः ६४ प्रत्यंगिरसजाः श्रेष्ठा ऋचो ब्र
ह्मर्षिसत्कृताः कृशाश्वस्य तु देवर्षेर्देवप्रहरणानि च ६५ एते युगसहस्रान्ते जायन्ते पुनरेव ह सर्वे देवगणास्तात त
त्रयस्त्रिंशत्तु कामजाः तेषामपीहराजेंद्र निरोधोत्पत्तिरुच्यते ६६ ॥ः॥ः॥ः॥ः

णि वसवः वाक्पाणिपादपायूपस्थानि पंचकर्मेंद्रियाणि श्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वाघ्राणानि इति पंचज्ञानेंद्रियाणि सर्वेंद्रियाधारं मनस्त्वेते एकाद
शरुद्राः आदित्या मासाधिष्ठात्र्यो देवताः अनुपदोक्ता विष्ण्वादयः कालरूपिणश्च ३३ः पर्जन्यः प्रजापतिर्जीवः एते भोक्तृभोग्यात्मकात्र
यस्त्रिंशद्देवाः कामजाः सोऽकामयत बहुःस्यां प्रजायेयेति श्रुतेरिच्छातो जाता मनसा कामजाः एते प्रतिकल्पमहर्दे प्रजापतेरितरे तु ऋतुलिंगवदेकस्मिन्कल्पे
ऽसकृज्जायंत इत्यर्थः कामजानामस्मादिमतं इदं पातंत्रामिस्तु हेतुर्निरोधसहिता समानैर्निरोधोत्पत्तिरुच्यते वेदे इति शेषः ६६ ॥

राम॰
२५

एतद्देवदृष्टांतेनद्रढयति यथेति देवनिकायाः देवानांशरीराण्येवजायंते नतुतद्रूपाहित्त आत्मायद्वाकायाद्देहसंघे ६७ आदित्यानुक्रत्वारैसा

यथासूर्यस्यकौश्यउदयास्तमनेइह एवंदेवनिकायास्तेसंभवंतियुगेयुगे ६७ दितिःपुत्रद्वयंलेभेकश्यपादितिनः
श्रुतंहिरण्यकशिपुंचैवहिरण्याक्षंचवीर्यवान् ६८ सिंहिकाचाभवत्कन्याविप्रचित्तेःपरिग्रहः सैंहिकेयाइतिख्या
तास्तस्याःपुत्रामहाबलाः गणास्तेषांचाजेद्दशसाहस्रमुच्यते ६९ हिरण्यकशिपोःपुत्राश्चत्वारःप्रथितौजसः
अनुह्लादश्चह्लादश्चप्रह्लादश्चैववीर्यवान् ७० संह्लादश्चचतुर्थोभूत्ह्लादपुत्रोह्रदस्तथा ह्रादपुत्रोसुंदश्चनिसुंद
श्चैवतावुभौ ७१ अनुह्लादसुतोह्यायुः शिबिःकालस्तथैवच विरोचनश्चप्राह्लादिर्बलिर्जज्ञेविरोचनात् ७२ बलेः
पुत्रशतंचासीद्बाणज्येष्ठंनराधिप धृतराष्ट्रश्चसूर्यश्चचंद्रमाश्चेंद्रतापनः ७३ कुंभनाभोगर्दभाक्षः कुक्षिरित्ये
वमादयः बाणस्तेषामतिबलोज्येष्ठः पशुपतेःप्रियः ७४ पुराकल्पेहिबाणेनप्रसाद्योमापतिंप्रभुं पार्श्वतोविह
रिष्यामीत्येवंयाचितोवरः ७५ हिरण्याक्षसुताःपंचविद्वांसःसुमहाबलाः झर्झरःशकुनिश्चैवभूतसंतापनस्त
था महानाभश्चविक्रांतःकालनाभस्तथैवच ७६ अभवन्दनुपुत्राश्चशतंतीव्रपराक्रमाः तपस्विनोमहावीर्याः
प्राधान्येनानिबोधतान् ७७

नाहिरिणाद्दसादिना ६८ सैंहिकेयास्त्रयोदशवत्समाणायंसशल्यादयः ६९ ७६ इतोवंशमाह अभवन्नित्यादिना पुत्राइतिपौत्राणीनामप्युपल
क्षणंशतंअनंताः ७७ ॥ ॥ ॥

एतेषुप्रधानान्द्विमूर्द्धादीन्विप्रचित्तिसंतानएकषष्टिंगणयतिद्विमूर्द्धइत्यादिना ७८ ॥ ८३ ॥:॥:॥:॥:॥

द्विमूर्द्धाशकुनिश्चैवतथाशंकुशिराविभुः शंकुकर्णोविराधश्चगवेष्टोदुंदुभिस्तथा ७८ अयोमुखःशंबरश्चकपि
लोवामनस्तथा मरीचिर्मघवांश्चैवइराशंकुशिरावृकः ७९ विक्षोभणश्चकेतुश्चकेतुवीर्यशतह्रदौ इंद्रजित्सप्तजि
च्चैववज्रनाभस्तथैवच ८० महानाभश्चविक्रांतःकालनाभस्तथैवच एकचक्रोमहाबाहुस्तारकश्चमहाबलः ८१
वैश्वानरःपुलोमाचविद्रावणमहासुरौस्वर्भानुर्वृषपर्वाचतुहुंडश्चमहासुरः ८२ सूक्ष्मश्चैवनिचंद्रश्चऊर्णनाभोमहा
गिरिः असिलोमासुकेशीचशठश्चबलकोमदः ८३ तथागगनमूर्धाचकुंभनाभोमहासुरः प्रमदोमयःकुपथो
हयग्रीवश्चवीर्यवान् वैसृपःसविरूपाक्षःसुपथोथहराहरौ ८४ हिरण्यकशिपुश्चैवशतमायश्चशंबरः शरभःश
लभश्चैवविप्रचित्तिश्चवीर्यवान् ८५ एतेसर्वेदनोःपुत्राःकश्यपादभिजज्ञिरे विप्रचित्तिप्रधानास्तेदानवाःसुमहाबलाः
८६ एतेषांपुत्रपौत्रास्तुअशक्यन्नराधिपः प्रसंख्यातुंमहीपालपुत्रपौत्राह्यनेकशः ८७ स्वर्भानोस्तुप्रभाकन्यापुलो
म्नस्तुसुताशची उपदानवीहयशिराःशर्मिष्ठावार्षपर्वणी ८८ पुलोमाकालकाचैववैश्वानरसुतेउभे बहुपत्ये
महावीर्येमारीचेस्तुपरिग्रहः ८९ तयोःपुत्रसहस्राणिषष्टिंदानवनंदनाः चतुर्दशशतान्यासन्हिरण्यपुरवासिनः
मारीचिर्जनयामासमहतातपसान्वितः पौलोमाःकालकेयाश्चदानवास्तेमहाबलाः ९० अवध्यादेवतानांचहिरण्य
पुरवासिनःकृताःपितामहेनाजौनिहताःसव्यसाचिना ९१ प्रभायांनहुषःपुत्रोजयंतश्चशचीसुतः पूरुंजनयतेशर्मि
ष्ठादुष्यंतमुपदानवी ९३ ॥:॥

ततोपि महावीर्या दानवास्त्वतिदारुणाः सिंहिकायामथोत्पन्ना विप्रचित्तेः सुतास्तदा ९४ दैत्यादानवसंयोगाज्जातास्तीव्रपराक्रमाः
सैंहिकेयाइतिख्यातास्त्रयोदशमहाबलाः व्यंशः शल्यश्चबलिनोनभश्चैवतथापरः वातापिर्नमुचिश्चैवइल्वलः खसृमस्तथा ९६
आञ्जिकोनरकश्चैवकालनाभस्तथैवच शरः पोतरणश्चैववज्रनाभश्चवीर्यवान् ९७ राहुर्ज्येष्ठस्तुतेषांवैसूर्यचंद्रविमर्दनः स्रुकश्चैवहुंड
स्तःकुहस्पुत्रौबभूवतुः ९८ मारीचः सुरस्तुत्रसूताटकायाव्यजायत शिवमाणस्तथाचैवसुरकल्पश्चवीर्यवान् ९९ एतेवैदानवाः श्रेष्ठा
दनुवंशविवर्द्धनाः तेषांपुत्राश्चपौत्राश्चशतशोथसहस्रशः १०० प्रह्लादस्यतुदैत्यस्यनिवातकवचाः कुलेसमुत्पन्नाः सुतपसोमहा
तोभावितात्मनः १ तिस्रः कोट्यः सुतास्तेषांमणिमत्यांनिवासिनः तेप्यवध्यास्तुदेवानामर्जुनेननिपातिताः २ षट्सुतास्तुमहा
सत्वास्ताम्रायाः परिकीर्तिताः काकीश्येनीचभासीचसुग्रीवीशुचिगृध्रिका ३ काकीकाकानजनयदुलूकीप्रत्युलूककान् श्ये
नीश्येनांस्तथाः भासीभासानगृध्रांश्चगृध्र्यपि ४ शुचिरौदकानपक्षिगणानसुग्रीवीतुपरंतप अश्वानुष्ट्रानगर्दभांश्चताम्रा
वंशः प्रकीर्तितः ५ विनतायास्तुपुत्रौद्वावरुणोगरुडस्तथा सुपर्णः पततांश्रेष्ठोदारुणः स्वेनकर्मणा ६ सुरसायाः स
हस्रंतुसर्पाणाममितौजसां अनेकशिरसांतातखेचराणांमहात्मनां ७ काद्रवेयाश्चबलिनः सहस्रममितौजसः सुपर्णवश
गानागाजज्ञिरेऽनेकमस्तकाः ८ तेषांप्रधानाः सततंशेषवासुकितक्षकाः ऐरावतोमहापद्मः कंबलाश्वतरावुभौ ९ ए
लापत्रस्तथाशंखः कर्कोटकधनंजयौ महानीलमहाकर्णौधृतराष्ट्रबलाहकौ १० कुहरः

ह: दि: सुपर्णरश्चश्चद्दुमुखः सुमुखस्तथापरः खञ्चशंखपालश्च कपिलो वामनस्तथा ११ नहुषः शंखरोमा च पाणिरित्येवमादयः तेषां पुत्राश्च
२७ पौत्राश्च गरुडेन निपातिताः १२ चतुर्दश सहस्राणि क्रूराणां भुजगाशिनां गणं क्रोधवशं विद्धि तस्य सर्वे च दंष्ट्रिणः १३ स्थलजाः प-
क्षिणो जाश्च धरायाः प्रसवः स्मृतः गास्तु वै जनयामास सुरभिर्महिषीस्तथा इरा वृक्षलतावल्लीस्तृणजातीश्च सर्वशः खसा तु यक्षरक्षां-
सि मुनिरप्सरसस्तथा १५ अरिष्टा तु महासत्वा गंधर्वानमितौजसः एते कश्यपदायादाः कीर्तिताः स्थाणुजंगमाः १६ तेषां पुत्राश्च पौ-
त्राश्च शतशोथ सहस्रशः एष मन्वंतरे तात सर्गः स्वारोचिषे स्मृतः १७ वैवस्वते तु महति वारुणे वितते क्रतौ जुह्वानस्य ब्रह्मणो वै प्रजास-
स र्ग इहोच्यते १८ पूर्वं यत्र तु ब्रह्मर्षीनुत्पन्नान्सप्त मानसान् पुत्रत्वे कल्पयामास स्वयमेव पितामहः १९ ततो विरोधे देवानां दानवानां च भारत
दितिर्विनष्टपुत्रा वै तोषयामास कश्यपं २० तां कश्यपः प्रसन्नात्मा सम्यगाराधितस्तया वरेण छंदयामास सा च वव्रे वरं ततः २१
वरं पुत्रमिंद्रवधार्थाय समर्थममितौजसं स च तस्यै प्रादात् प्रार्थितं सुमहातपाः २२ दत्वा च वरमव्यग्रो मारीचस्तामभाषत भवि-
ष्यती सुतस्तेयं यद्येवं धारयिष्यसि २३ इंद्रं सुतो निहंता ते गर्भं वै शरदां शतं यदि धारयसे शौचा तत्परा व्रतमास्थिता २४
तथेत्यभिहितो भर्ता तया देव्या महातपाः धारयामास गर्भं तु शुचिः सा वसुधाधिप २५ ततोभ्युपगमाद्दित्याः गर्भमाधाय कश्यपः
रोचयन्वै गणश्रेष्ठं देवानाममितौजसं २६ तेजः संभृत्य दुर्धर्षमवध्यममरैरपि जगाम पर्वतायैव तपसे संशितव्रतः २७
तस्याश्चैवांतरप्रेप्सुरभवत्पाकशासनः ऊने वर्षशते चास्या ददर्शांतरमच्युतः २८ अकृत्वा पादयोः शौचं दितिः शयनमावि- रामः
शत ॥ निद्रां चाहाः ॥ : ॥ : ॥ २७

२६ तृतीयोऽध्यायः एवं सा भारूपेण नर्मदा तत्र छिपुकार्श्च पृथुर्वैन्य महातेजा वेमाररहस्तत्र पूर्वज राज्ञस्तपाभिषिक्तानामाद्यः सर्ववसुधाधिप इति प्रागुक्तं।२
योगपर्वविहरणोतेर्सर्वेषां राज्ञा नां तदानं तर्पदर्शयन् अभिषिच्येत्यादिना अधिराज्यराज्ञामपि राजत्वे वैमन्येनस्य पुत्रो राज्ञ नसोमादीनां व्यादेष्टुमा

रयामास तस्याः कुक्षिं प्रविश्य ह २८ वज्रपाणिस्ततो गर्भं सप्तधा तं न्यकृन्तत सपाट्यमानो वज्रेण गर्भस्तु प्ररुरोद ह २९ मा
रोदीरिति तं शक्रः पुनः पुनरथाब्रवीत् सोऽभवत्सप्तधा गर्भस्तमिन्द्रो रुषितः पुनः ३० एकैकं सप्तधा चक्रे वज्रेणारिविकर्शनः म
रुतो नाम देवास्ते बभूवुर्भरतर्षभ ३१ यथैवोक्तं मघवता तथैव मरुतोऽभवन् देवाः एकोनपञ्चाशत्सहाया वज्रपाणिनः ३२ तेषामेव प्रवृद्धा
नां भूतानां जनमेजय रोचयन्वै गणश्रेष्ठं देवानाममितौजसां ३३ निकायेषु निकायेषु हरिः प्रादात्प्रजापतीन् क्रमशस्तानि राज्या
नि पृथुपूर्वाणि भारत ३४ स हरिः पुरुषो वीरः कृष्णो जिष्णुः प्रजापतिः पर्जन्यस्तपनो व्यक्तस्तस्य सर्वमिदं जगत् ३५ भूत
सर्गमिमं सम्यक् जानतो भरतर्षभ मरुतां च शुभं जन्म शृणुयाद्यः पठेच्च वा नास्ति भयमस्तीह परलोकभयं कुतः ३६ इति
श्रीमहाभारते खिलेषु हरिवंशे तृतीयोऽध्यायः ३ वैशम्पायन उवाच अभिषिच्याधिराज्ये तु पृथुं वैन्यं प्रजापतिः ततः
क्रमेण राज्यानि [illegible] व्यादेष्टुमुपचक्रमे १ द्विजानां वीरुधां चैव नक्षत्रग्रहयोस्तथा यज्ञानां तपसां चैव सोमं राज्येऽभ्य
षेचयत् २ अपां तु वरुणं राज्ये राज्ञां वैश्रवणं प्रभुं आदित्यानां तथा विष्णुं वसूनामथ पावकं ३ प्रजापतीनां दक्षं तु
मरुतामथ वासवं दैत्यानां दानवानां च प्रह्लादममितौजसं ४ वैवस्वतं पितॄणां च यमं राज्येऽभ्यषेचयत् मातॄणां च व्रतानां

ज्ञापयितुं १ नक्षत्रग्रहयोः ज्ञातमध्यायेणादि द्विवचनं नक्षत्रजातीयग्रहजातीययोरित्यर्थः यज्ञानां १ वमन्त्राणां च तथा गवां ५
यज्ञाद्यधिष्ठात्रीणां देवतानां २ ३ ४ ५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ४४॥ ॥

शूलेनपाणिनातुल्यंचहन्तुंशीलमस्येतिशूलपाणीतंशूलपाणिनं ६ विष्णुश्शूलपाणिम्भ्यांश्चमावेमोनारायणावृषभध्वजोदेवौव्येष्यावीश्वरावेतावितरा
मनेकत्वात् ७ गंधानांगंधमात्ररूपाणांमरुतः सर्वेषामेकोनपंचाशतआप्यवतुमाणावायवोपहखुहार्थः अशरीराणांस्थूलशरीररहितानांप्रेतादीनां
मित्यर्थः शब्दस्याकाशस्यतद्गुणत्वात्तेभ्यो दीनांश्चमहादिशंरोगाणांचभुवामितिपाठेतयोः देवानामितिसएवार्थः सर्वंद्रष्टदृशाद्दितत्पत्रकाः इत्यनुत्या

यज्ञानांतपसांचैवपार्थिवानांतथैवच ५ सर्वभूतपिशाचानांगिरिशंशूलपाणिनं शैलानांहिमवन्तंचनदीनामथसागरं ६
नारायणंतुसाध्यानांरुद्राणांवृषभध्वजं विप्रचित्तिंतुराजानंदानवानामथादिशत् ७ गंधानांमरुतांचैवभूतानामशरीरिणां
शब्दाकाशभुवांचैववायुंबलवतांवरं ८ गंधर्वाणामधिपतिंचक्रेचित्ररथंविभुः नागानांवासुकिंचक्रेसर्पाणामथतक्षकं ९
वारणानांचराजानमैरावतमथादिशत् उच्चैःश्रवसमश्वानांगरुडंचपतत्रिणां १० मृगाणामथशार्दूलंगोवृषंतुचतुष्पदां
वनस्पतीनांराजानंप्लक्षमेवादिशत्प्रभुः ११ सागराणांनदीनांचमेघानांवर्षणस्यच आदित्यानामधिपतिंपर्जन्यमभि
षिक्तवान् १२ सर्वेषांदंष्ट्रिणांशेषंराजानंचाभ्यषेचयत् सरीसृपाणांसर्वेषांराजानंचैवतक्षकं सर्वाप्सरोगणानांचका
मदेवंतथाप्रभुः १२ ऋतूनामथमासानांदेवतानांतथैवच पक्षाणामुभयानांचमुहूर्ततिथिपर्वणां १३

दित्यपदेनअर्कस्यरश्मयोग्राह्याः येपृथिवीरसंशोषयित्वासहस्रगुणमुत्सृजन्ति तेषामधिपतिः पर्जन्यः ११ दंष्ट्रिणांनागानांसर्पाणांतद्विशेषाणांसु
रीसृपाणांडुंडुभादीनांनिर्विषाणां १२ ऋतूनामित्यादिषष्ठ्यन्तानांदेवतानामित्यनेनसंबंधः आत्मत्वाभिमानिनीनांदेवतानांसंवत्सरंसंवत्सराभि
मानिनंदेवं राजानमभ्यषेचयदित्यर्थः १३ ॥४७॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॐ ॥ ४४ ॥

गणितस्यगत्यस्यदिप्रीमाणस्यउपयोगार्हेः १४ १८ पर्जन्यपुत्रमित्यनुषंगः २० अद्यापीत्येतावतांदेवतानामाधिकारितेनाकल्पस्थायित्वमिति

कलाकाष्ठाप्रमाणानांगतेरयनयोस्तथा गणितस्याथयोगस्यचक्रेसंवत्सरंप्रभुं १४ एवंविभज्यराज्यानिक्रमेणप्रपितामहः
दिशापालानथततःस्थापयामासभारत १५ पूर्वस्यांदिशिपुत्रंतुवैराजस्यप्रजापतेः दिशापालंसुधन्वानंराजानंसोभ्यषेच
यत १६ दक्षिणस्यांमहात्मानंकर्दमस्यप्रजापतेः पुत्रंशंखपदंनामराजानंसोभ्यषेचयत १७ पश्चिमायांदिशितथारजसः
पुत्रमच्युतं केतुमंतंमहात्मानंराजानंसोभ्यषेचयत १८ तथाहिरण्यरोमाणंपर्जन्यस्यप्रजापतेः उदीच्यांदिशिदुर्द्धर्षंराजानं
सोभ्यषेचयत १९ तैरियंपृथिवीसर्वासप्तद्वीपासपत्तना यथाप्रदेशमद्यापिधर्मेणपरिपाल्यते २० राजसूयाभिषिक्तस्तु
पृथुरेभिर्नराधिपैः वेददृष्टेनविधिनाराजराजोमहाराजभिः २१ ततोमन्वंतरेतीतेचाक्षुषेमिततेजसि वैवस्वतायमनवेब्रह्माराज्य
मथादिशत २२ तस्यविस्तरमाख्यास्येमनोर्वैवस्वतस्यह तवानुकूल्याद्राजेंद्रयदिशुश्रूषसेनघ २३ महदेतदधिष्ठानं
पुराणेपरिकीर्तितं पुराणंप्रशस्यमायुष्यंस्वर्गवासकरंशुभं २४ जनमेजयउवाच विस्तरेणाद्यपृथोर्जन्मवैशंपायनकीर्त
यथयामहात्मनातेनदुग्धाचेयंवसुधरा २५ यथाचपितृभिर्दुग्धायथादेवैर्यथर्षिभिः यथादैत्यैश्चनागैश्चयथायक्षैर्यथा
द्रुमैः २६ ॥:॥:॥:॥:

म

एभिःसोमादिभिःपृथुःराजराजसूयेऽभिषिक्तः सर्वेषुप्रजापतिनाऽभिषेकोऽसंगतउक्तः २१ २२ २३ एत
तत्सर्वंवाअधिष्ठानंप्रतिष्ठाहेतुः २४ २५ २६ ॥:॥:॥:॥:॥:॥४॥:

३३ नसशोचेत्कृताकृतमितिनयाकपर्यंकृतंधर्मेनकृतंइतिपश्चात्तापेनशोचेत्स्नस्नांसर्वपापनाशनंसर्वक्रतुफलप्रदंचेत्यर्थः ३३ इतिचतुर्थो

यथाशैलेःपिशाचैश्चगंधर्वैश्चद्विजोत्तमैः राक्षसैश्चमहासत्वैर्यथादुग्धावसुंधरा २७ तेषांपात्रविशेषांश्चवैशंपायनकीर्तय
त्सान्क्षीरविशेषांश्चसर्वेषामनुपूर्वशः २८ यस्मिंश्चकारणेपाणिर्वेनस्यमथितःपुरा क्रुद्धैर्महर्षिभिस्तातकारणंतच्चकीर्तय
२९ वैशंपायनउवाच हंततेकथयिष्यामिपृथोर्वैन्यस्यसंभवं एकाग्रःप्रयतश्चैवशृणुष्वजनमेजय ३० नाशुचेःक्षुद्रमनसो
नाशिष्यायाव्रतायच कीर्तयेयंमहाराजनकृतघ्नायाहितस्यच ३१ स्वर्ग्यंयशस्यमायुष्यंधन्यंवेदेनसंमितं रहस्यमृषिभिःप्रो
क्तंशृणुराजन्यथातथं ३२ यश्चेमंकथयेन्नित्यंपृथोर्वैन्यस्यसंभवं एकाग्रमानसश्चैवशुश्रूषुर्जनमेजय ब्राह्मणेभ्योनम
स्कृत्यनसशोचेत्कृताकृतं ३३ इतिखिलेषुहरिवंशेपृथूपाख्यानेचतुर्थोध्यायः वैशंपायनउ॰ आसीद्धर्मस्यगोप्ता
वैपूर्वमत्रिसमःप्रभुः अत्रिवंशसमुत्पन्नस्त्वंगोनामप्रजापतिः १ तस्यपुत्रोभवद्वेनोनात्यर्थंधर्मकोविदः जातोमृत्युसुता
यांवैसुनीथायांप्रजापतिः २ समातामहदोषेणवेनःकालात्मजात्मजः स्वधर्मंपृष्ठतःकृत्वाकामाल्लोभेष्ववर्तत ३ मर्यादां
स्थापयामासधर्मापेतांसपार्थिवः वेदधर्मानतिक्रम्यसोधर्मनिरतोभवत् ४ निःस्वाध्यायवषट्कारास्तस्मिन्राजनिशासति
प्रावर्तन्नपपुःसोमंहुतंयज्ञेषुदेवताः ५ नयष्टव्यंनहोतव्यमितितस्यप्रजापतेः आसीत्प्रतिज्ञाक्रूरेयंविनाशेप्रत्युपस्थिते ६
आयुः आसीत् २ कालात्मजायाः आत्मजः ३ प्रवृत्तंसेतोर्हेवेनसक्रं ५ अहमिज्यश्चयष्टाचयज्ञश्चेतिकुरूद्वह ॥ ॥ ॥
तत्र अग्रेमहि प्रमपिसोमंनपपुःयतोनिःस्वाध्यायवषट्काराः ५ तत्रहेतुमाह नेतिधर्मदृष्टीराजन्तेद्रव्यमपिहर्तव्यंदेवानमुंजनइतिभावः ६

मपिदेवतारूपेमत्रिमिन्नंतत्सन्मदेवतार्थमपिच्आग्निरूपे ७ ८ निधनेवंशेनैधनंकुलनाशयोरितिविश्वः १० १४ पाठांतरेअनुनेतुंअधर्मादिस्यारूढं १५

मपिपृहोविधातुन्मोमपिपृहोतस्यानिस्मपि ७ तमतिक्रांतमर्यादमाददानमसांप्रतं ऊचुर्महर्षयः सर्वेमरीचिप्रमुखास्तदा
८ वयंदीक्षांप्रवेक्ष्यामः संवत्सरगणान्बहून् अधर्मंकुरुमावेननैषधर्मः सनातनः ९ निधनेऽत्रेः प्रसूतस्त्वंप्रजापति
रसंशयं प्रजाश्चपालयिष्येहमितितेसमयः कृतः १० तांस्तथाब्रुवतः सर्वान्महर्षीनब्रवीत्तदा वेनः प्रहस्यदुर्बुद्धिरिद
मर्थमनर्थवित् ११ वेनउवाच स्रष्टाधर्मस्यकश्चान्यः श्रोतव्यंकस्यवामया श्रुतवीर्यतपःसत्यैर्मयावाकः समोभुवि १२ प्र
भवंसर्वभूतानांधर्माणांचविशेषतः संमूढानविदुर्नूनंभवंतोमांविचेतसः १३ इच्छन्दहेयंपृथिवींप्लावयेयंजलैस्तथा द्यांभु
वंचैवरुंधेयंनात्रकार्याविचारणा १४ यदानशक्यतेमोहादवलेपाच्चपार्थिवः अनुनेतुंतदावेनस्ततः क्रुद्धामहर्षयः १५ निगृह्य
तंमहात्मानोविस्फुरंतंमहाबलं ततोस्यसव्यमूरुंतेममंथुर्जातमन्यवः १६ तस्मिंस्तुमथ्यमानेवैराज्ञऊरौप्रजज्ञिवान् ह्रस्वोति
मात्रः पुरुषः कृष्णश्चातिबभूवह १७ सभीतः प्रांजलिर्भूत्वास्थितवान्जनमेजय तमत्रिर्विह्वलंदृष्ट्वानिषीदेत्यब्रवीत्तदा
१८ निषादवंशकर्तासबभूववदतांवर धीवरानसृजच्चापिवेनकल्मषसंभवान् १९ येचान्येविंध्यनिलयास्तुषारास्तुंबरास्तु
थास्तथा अधर्मरुचयोयेचविद्धितान्वेनकल्मषान् २० ततः पुनर्महात्मानः पाणिंवेनस्यदक्षिणं अरणीमिवसंरब्धामं
मंथुस्तंमहर्षयः २१

निगृह्यजीवंतमपिपातयित्वा १६ १७ धीवरान्नाविकान् १९ तुषारांस्तुंबरांश्चम्लेच्छदेशीयाः म्लेच्छविशे
षाः विंध्यनिलयाः पोंडेतिइतिकोलइतिचप्रसिद्धाः मध्यदेशीयाः २० २१

ह॰टी॰
२०

२२ गृह्यगृहीत्वारक्षार्थंप्रजानांस्थितइतिशेषः २३ २४ अपरांजिताःपीडिताःअनुरागादितिअनुरक्तास्तेतस्मिन्प्रजाइतिराजपदनिर्वचनंदर्शितं ३० तं
स्तंभिरेस्थलवत्कठिनाबभूवुःअभियास्यतोगंतुमिच्छतःध्वजभंगःशाखाभिर्गोपुरादिभिर्वा ३१ पुटकेपुटकेपत्रेपत्रे ३२ सूत्यांसो

पृथुस्तस्मात्समुत्पन्नःकराज्ज्वलनसंनिभः दीप्यमानःस्ववपुषासाक्षादग्निरिवज्वलन् २२ आद्यमाजगवंनामधनुर्गृह्यमहा
रवः शरांश्चदिव्यान्रक्षार्थंकवचंचमहाप्रभं २३ तस्मिन्जातेथभूतानिसंप्रहृष्टानिसर्वशः समापेतुर्महाराजवेनश्चत्रिदि
वंगतः २४ समुत्पन्नेनकौरव्यसत्पुत्रेणमहात्मना त्रातःसपुरुषव्याघ्रपुन्नाम्नोनरकात्तदा २५ तंसमुद्राःसमागम्यरत्नान्यादा
यसर्वशः तोयानिचाभिषेकार्थंसर्वएवोपतस्थिरे २६ पितामहश्चभगवान्देवैरांगिरसैःसहस्थावराणिचभूतानिजंगमा
नितथैवच २७ समागम्यतदावैन्यमभ्यषिंचन्नराधिपं महताराजराज्येनप्रजापालंमहाद्युतिं २८ सोभिषिक्तोमहातेजा
विधिवद्धर्मकोविदैः आधिराज्येतदाराज्ञांपृथुर्वैन्यःप्रतापवान् २९ पित्रापरंजितास्तस्यप्रजास्तेनानुरंजिताः अनुरा
गात्ततस्तस्यनामराजेत्यजायत ३० आपस्तस्तंभिरेतस्यसमुद्रमभियास्यतः पर्वताश्चददुर्मार्गंध्वजभंगश्चनाभवत् ३१
अकृष्टपच्यापृथिवीसिध्यन्त्यन्नानिचिंतया सर्वकामदुघागावःपुटकेपुटकेमधु ३२ एतस्मिन्नेवकालेतुयज्ञेपैतामहे
हशुभे सूतःसूत्यांसमुत्पन्नःसौत्येहनिमहाद्युतिः ३३ तस्मिन्नेवमहायज्ञेजज्ञेप्राज्ञोथमागधः पृथोःस्तवार्थंतौतत्र
समाहूतौसुरर्षिभिः ३४

माभिषवकालेत्वभिषवःसोमवल्ल्याःकंडनंसानिष्काशनार्थंअत्रतुवैन्यस्यैवयज्ञेग्निकुंडात्सूतमागधौजातौ
विप्रुक्तंतत्कालस्यभेदात्समाधेयं ३३ ३४ ॥:॥: ॥:॥: ॥: ॥:-॰: ॥ ॰: ॥ :॥ :॥

या॰मे॰
२०

३७ विद्वः जानीवः स्तुतनस्यादि द्विवचनं ३८ पश्चान्महत्स्मिन्कल्पे यानि कृतवांस्तैरेव अस्मिन्कल्पे भविष्यैः कर्मभिः स्तूयतामिति योजना प्रतिकल्पं समानत्वाम

तानूचुर्ऋषयः सर्वे स्तूयतामेष पार्थिवः कर्मैतदनुरूपं वां पात्रं चायं नराधिपः ३५ तावूचतुस्तदा सर्वांस्तानृषीन्सूतमागधौ आवां
देवानृषींश्चैव प्रीणयावः स्वकर्मभिः ३६ न चास्य विद्वो वै कर्म न तथा लक्षणं यशः स्तोत्रं येनास्य कुर्वो वै राज्ञस्तेजस्विनो द्विजाः ३७
ऋषिभिस्तौ नियुक्तौ तु भविष्यैः स्तूयतामिति यानि कर्माणि कृतवान्पृथुः पश्चान्महाबलः ३८ सत्यवाग्दानशीलोयं सत्यसंधो
नरेश्वरः श्रीमाञ्जैत्रः क्षमाशीलो विक्रान्तो दुष्टशासनः ३९ धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च दयावान्प्रियभाषणः मान्यो मानयिता यज्वा ब्रह्मण्यः
सत्यसंगरः ४० शमः शान्तश्च निरतो व्यवहारस्थितो नृपः ततः प्रभृति लोकेषु स्तवेषु जनमेजय आशीर्वादाः प्रयुज्यन्ते सूतमा
गधबंदिभिः ३९ तयोः स्तवान्ते सुप्रीतः पृथुः प्रादात्प्रजेश्वरः अनूपदेशं सूताय मगधान्मागधाय च ४० तं दृष्ट्वा परमप्रीताः प्रजा
प्राहुर्महर्षयः वृत्तीनामेष वो दाता भविष्यति न संशयः ४१ ततो वैन्यं महाराजं प्रजाः समभिदुद्रुवुः त्वं नो वृत्तिं विधत्स्वेति महर्षि
वचनात्तदा ४२ सोभिद्रुतः प्रजाभिस्तु प्रजाहितचिकीर्षया धनुर्गृह्य पृषत्कांश्च पृथिवीमार्दयद्बली ४३ ततो वैन्यभय
त्रस्ता गौर्भूत्वा प्राद्रवन्मही तां पृथुर्धनुरादाय द्रवन्तीमन्वधावत ४४ सा लोकान्ब्रह्मलोकादीन्गत्वा वैन्यभयात्तदा प्रदद
र्शाग्रतो वैन्यं प्रगृहीतशरासनं ४५ ज्वलद्भिर्निशितैर्बाणैर्दीप्ततेजसमच्युतं महायोगं महात्मानं दुर्धर्षममरैरपि ४६

रूपायाख्यत्वष्टेः सूर्याचंद्रमसोर्धातातायाथाप्स्वेभकल्पयादितिस्थवाणात् ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ५:॥:॥
श्रीरामः॥४७॥ ॥:॥:॥:॥२॥

४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ इतिपंचमोध्यायः श्लोकसं ७ संपषष्ठदितमहद्याकल्पय ८ ९ ॥ः॥ः॥ः॥ः॥

अलभंतीतुसात्राणंवैन्यमेवान्वपद्यत कृतांजलिपुटाभूत्वापूज्यालोकैस्त्रिभिःसदा ४७ उवाचवैन्यंनाधर्मंस्त्रीवधंकर्तुमर्हसि
कथंधारयिताचासिप्रजाराजन्विनामया ४८ मयिलोकाःस्थिताराजन्मयेदंधार्यतेजगत् मद्विनाशेविनश्येयुःप्रजाःपार्थिवविद्धि
तत् ४९ नत्वमर्हसिमांहंतुंश्रेयश्चेत्त्वंचिकीर्षसि प्रजानांपृथिवीपालशृणुचेदंवचोमम ५० उपायतःसमारब्धाःसर्वेसिद्ध्यंत्युपक्र
माः उपायंपश्ययेनत्वंधारयेथाःप्रजान्नृप ५१ हत्वापिमांनशक्तस्त्वंप्रजानांधारयितुंनृप अन्नभूताभविष्यामियच्छकोपंमहाद्युते
५२ अवध्याश्चस्त्रियःप्राहुस्तिर्यग्योनिगतेष्वपि सत्वेषुपृथिवीपालनधर्मंत्यक्तुमर्हसि ५३ एवंबहुविधंवाक्यंश्रुत्वाराजामह
हात्मनाःकोपंनिगृह्यधर्मात्मावसुधामिदमब्रवीत् ५४ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेपंचमोध्यायः पृथुरुवाच एकस्यार्था
यपोहन्यादात्मनोवापरस्यवा बहून्वाप्राणिनोनेकान्भवेन्नस्येहपातकं १ सुखमेधंतिबहवोयस्मिन्स्तुनिहतेसति तस्मिन्हतेऽशु
भेनास्तिपातकंचोपपातकं २ एकस्मिन्यत्रनिधनंप्रापितेदुष्टकारिणि बहूनांभवतिक्षेमंतत्रपुण्यप्रदोवधः सोहंप्रजानि
मित्तंत्वांहनिष्यामिवसुंधरे यदिमेवचनान्नाद्यकरिष्यसिजगद्धितं ३ त्वांनिहत्याद्यबाणेनमच्छासनपराङ्मुखीं आत्मानंप्रथ
यित्वाहंप्रजाधारयिताचिरं ४ सात्वंशासनमास्थायममधर्मभृतांवरे संजीवयप्रजाःसर्वाःसमर्थाह्यसिधारणे ५ दुहितृत्वं
चमेगच्छततएनमहंशरं नियच्छेयंत्वद्वधार्थमुद्यतंघोरदर्शनं ६ वसुधरोवाच सर्वमेतदहंवीरविधास्यामिनसंशयः उपायतः
समारब्धाःसर्वेसिध्यंत्युपक्रमाः ७ उपायंपश्ययेनत्वंधारयेथाःप्रजाइमाः वत्संतुममतंपश्यक्षरेयंयेनवत्सला ८ समांच
कुरुसर्वत्रमांत्वंधर्मभृतांवर यथाविष्यंदमानंमेक्षीरंसर्वत्रभावयेत् ९ ॥ः॥ः॥ः॥ः॥ः॥ः॥ः॥

तेनशैलोपशैलेलंस्याप्रयानाशैलाः विवृद्धिंप्रापिताः इष्टकाभिरिवत् १० १३ सामान्तंवागीशं १४ १६ तदावैन्येनभूमेर्दोहनात्प्राक् १७ पृथि

वैशंपायन उ० ततउत्सारयामासशैलान्शतसहस्रशः धनुःकोट्यानृपोवैन्यस्तेनशैलाविवर्द्धिताः १० उपृथुर्वैन्यस्तदाचक्रे
महींराजासमांततः मन्वंतरेष्वतीतेषुवक्रासीद्वसुंधरा ११ स्वभावेनाभवंस्तस्याःसमानिविषमाणिच चाक्षुषस्यांतरेपूर्वमासी
देवंतदाकिल १२ नहिपूर्वविसर्गेवैविषमेपृथिवीतले प्रविभागःपुराणांवाग्रामाणांवातदाभवत् १३ नसस्यानिनगोरक्षंनकृषि
र्नवणिक्पथः नैवसत्यानृतंतत्रनलोभोनचमत्सरः १४ वैवस्वतेंतरेचास्मिन्सांप्रतंसमुपस्थिते वैन्यात्प्रभृतिराजेंद्रसर्वस्यैत
स्यसंभवः १५ यत्रयत्रसमंत्वस्याभूमेरासीत्तदानघ तत्रतत्रप्रजाःसर्वानिवासंसमरोचयन् १६ आहारःफलमूलानिप्रजा
नामभवत्तदा कृच्छ्रेणमहतानित्यमित्येवमनुशुश्रुम १७ संकल्पयित्वावत्संतुमनुंस्वायंभुवंप्रभुं स्वपाणौपुरुषव्याघ्रोदुदोह
पृथिवींततः १८ सस्यजातानिसर्वाणिपृथुर्वैन्यःप्रतापवान् तेनान्नेनप्रजास्तातवर्त्ततेद्यापिसर्वशः १९ ऋषिभिःश्रूय
तेचापिपुनर्दुग्धावसुंधरा वत्सःसोमोभवत्तेषांदोग्धाचांगिरसःसुतः २० बृहस्पतिर्महातेजाःपात्रंछंदांसिभारत
दोहमासीत्तुपयंतपोब्रह्मचशाश्वतं २१ पुनर्देवगणैःसर्वैःपुरंदरपुरोगमैः कांचनंपात्रमादायदुग्धेयंश्रूयतेमही २२

वींपृथिवीतःसस्यजातानिव्रीह्यादीनिदुदोहप्रतीतवान् १८ सोमःब्राह्मणराजत्वात्वत्सः २० छंदांसिवेदाः तदुहितत्पेभूतंतपोब्रह्मचकृच्छ्र
चांद्रायणाग्निहोत्रादिकंचशाश्वतंनविहीनीकल्पितं २१ २२

ऊर्जस्वलंश्चमत्तंयक्षिपंहविरित्यपावत् १३ १९ द्विमूर्द्धंतिमपोर्विशेषणां २० तेनचांतर्धानेनतेयज्ञाः वर्त्तयंतिपराशरीमादिप्रपश्चामयज्ञाः

वत्सःकृत्वामघवानासीद्दोग्धाचसविताप्रभुः क्षीरमूर्जस्करंचैवयेनवर्त्तंतिदेवताः २३ पितृभिःश्रूयतेचापिपुनर्दुग्धावसुंधरा
राजतंपात्रमादायस्वधांचामितविक्रम २४ यमोवैवस्वतस्तेषामासीद्वत्सःप्रतापवान् अंतकश्चाभवद्दोग्धाकालोलो
कप्रकालनः २५ नागैश्चश्रूयतेदुग्धावत्संकृत्वातुतक्षकं अलाबुपात्रमादायविषंक्षीरंनरोत्तम २६ तेषामैरावतोदोग्धा
धृतराष्ट्रःप्रतापवान् नागानांभरतश्रेष्ठसर्पाणांचमहीपते २७ तेनतेवर्त्तयंत्युग्रामहाकायाविषोल्बणाः तदाहारास्तद
चारास्तद्वीर्यास्तदाश्रयाः २८ असुरैःश्रूयतेचापिपुनर्दुग्धावसुंधरा आयसंपात्रमादायमायांशत्रुनिबर्हणीं २९ विरो
चनस्तुप्राह्लादिर्वत्सस्तेषांमतस्तदा ऋत्विक्द्विमूर्धादैत्यानांमधुर्दोग्धामहाबलः ३० तयैतेमाययाद्यापिसर्वेमाया
विनोऽसुराः वर्त्तयंत्यमितप्रज्ञास्तदेषाममितंबलं ३१ यक्षैश्चश्रूयतेराजन्पुनर्दुग्धावसुंधरा आमपात्रेमहाराजपु
रांतर्द्धानमक्षयं ३२ वत्सवैश्रवणंकृत्वायक्षैःपुण्यजनैस्तथा तेनतेवर्त्तयंतीहतदेषांपरमंबलं ३३ राक्षसैश्चपिशा
चैश्चपुनर्दुग्धावसुंधरा शावंकपालमादायप्रजाभोक्तुंनराधिप ३४ दोग्धारजतनाभस्तुतेषामासीत्कुरूद्वह वत्सः
सुमालीकौरव्यक्षीरंरुधिरमेवच ३५ तेनक्षीरेणयक्षाश्चराक्षसाश्चामरोपमाः वर्त्तयंतिपिशाचाश्चभूतसंघास्तथैवच ३६

संतोदीवंतीत्यर्थः ३३ प्रजाभोक्तुंसमंतातानितर्पयितुं ३४ ३५ ३६ ॥: ॥: ॥: ॥: ॥: ॥: ॥: ॥:

गंधानसुभिद्रव्याणि ३७ ओषधीज्योतिष्मत्यादिकाः ३९ शैलं शिलामयं ४० ४१ धात्री पाययित्री माता एव पोषणकारी विधात्री

पद्मपात्रे पुनर्दुग्धा गंधर्वैरप्सरोगणैः वत्सं चित्ररथं कृत्वा शुचीनृगंधान्नरर्षभ ३७ तेषां वसुरुचिस्त्वासीद्दोग्धा भरतसत्तम गंध
र्वाणामतिबलो महात्मा सूर्यसन्निभः ३८ शैलैस्तु श्रूयते राजन्पुनर्दुग्धा वसुंधरा ओषधीस्तु मूर्तिमती रत्नानि विविधानि च
३९ वत्सस्तु हिमवानासीन्मेरुर्दोग्धा न संशयः पात्रं तु शैलमेवासीत्तेन शैला विवर्द्धिताः ४० वीरुद्भिः श्रूयते राजन्पुनर्दुग्धा व
सुंधरा पालाशं पात्रमादाय छिन्नदग्धप्ररोहणं दोग्धा तु पुष्पितः शालो वत्सः प्लक्षोऽभवन्नृप ४१ सेयं धात्री विधात्री च पावनी
च वसुंधरा चराचरस्य सर्वस्य प्रतिष्ठा योनिरेव च ४२ सर्वकामदुघा दोग्ध्री सर्वसस्यप्ररोहिणी आसीदियं समुद्रान्ता मेदिनी
ति परिश्रुता ४३ मधुकैटभयोः कृत्स्ना मेदसाभिपरिप्लुता तेनेयं मेदिनी देवी प्रोच्यते ब्रह्मवादिभिः ४४ ततोऽभ्युपगमाद्रा
ज्ञः पृथोर्वैन्यस्य भारत दुहितृत्वमनुप्राप्ता देवी पृथ्वीति चोच्यते ४५ पृथुना प्रविभक्ता च शोधिता च वसुंधरा सस्या
करवती स्फीता पुरपत्तनमालिनी ४६ एवंप्रभावो वैन्यः स राजासीद्राजसत्तम नमस्यश्चैव पूज्यश्च भूतग्रामैर्न संशयः
४७ ब्राह्मणैश्च महाभागैर्वेदवेदांगपारगैः पृथुरेव नमस्कार्यो ब्रह्मयोनिः सनातनः ४८ ॥

तद्रूपीतानात्मन्नुपसंहरति सर्वैः प्रतिष्ठा आश्रयः योनिः नारीक्रमेण उत्पत्तिस्थानं ४२ दोग्ध्री धेनुरूपा ४३ अभ्युपगमात् पुत्रीत्वेनं अं
गीकारात् ४५ पुरं राजधानी पत्तनं महापणिकनगरं ४६ ४७ ४८

५३ वेनांगमथनोत्थत्वमत्र जन्मेति धीधर्मनाशे कृते संतः सत्सु पृथुः पृथग्वधुरितस्तद्दत्तो धीसूंमत्वा क्रांतमनौ वनिश्रियपथः संकल्पवत्साजनाश्चोपात्ते

पार्थिवैश्च महाभागैः पार्थिवत्वमभीप्सुभिः आदिराजो नमस्कार्यः पृथुर्वैन्यः प्रतापवान ४९ योधैरपि च विक्रांतैः प्राप्तुकामैर्जयं यु
धि पृथुरेव नमस्कार्यो योधानां प्रथमो नृपः ५० यो हि योद्धा रणं याति कीर्तयित्वा पृथुं नृपं स घोररूपान्संग्रामान्क्षेमी तरति कीर्ति
मान ५१ वैश्यैरपि च वित्ताढ्यैः पापहीनैर्मनुष्यैः पृथुरेव नमस्कार्यो वृत्तिदाता महायशाः ५२ तथैव शूद्रैः शुचिभिस्त्रिवर्णपरि
चारिभिः पृथुरेव नमस्कार्यो वृत्तिदाता महायशाः ५३ एते वत्सविशेषाश्च दोग्धारः क्षीरमेव च पात्राणि च मया प्रोक्तानि किं
भूयो वर्णयामि ते ५४ इति खिलेषु हरिवंशे पृथिवीदोहो नाम षष्ठोध्यायः जनमेजय उवाच मन्वंतराणि सर्वाणि विस्तरेण त
पोधन तेषां पूर्वविसृष्टिं च वैशंपायन कीर्तय १ यावंतो मनवश्चैव यावंतं कालमेव च मन्वंतराणि तथा ब्रह्मन्श्रोतुमिच्छामि तत्व
तः २ वैशंपायन उ॰ न शक्यो विस्तरस्तात वक्तुं वर्षशतैरपि मन्वंतराणां कौरव्य संक्षेपं त्वेव मे शृणु ३ स्वायंभुवो मनुस्ता
त मनुः स्वारोचिषस्तथा उत्तमस्तामसश्चैव रैवतश्चाक्षुषस्तथा ४ वैवस्वतश्च कौरव्य सांप्रतो मनुरुच्यते सावर्णिश्च म
नुस्तात भौत्यो रौच्यस्तथैव च ५ ॥ ६ ॥ श्रीरामः ॥ श्रीरामः ॥ श्रीरामः ॥ ॐ ॥

दुदुहुर्यथैवमितरैः मौत्स्यातुष्टीमतां आख्यापिकायामन्वंतरं तात्स्वयंभुपुराणभाजिनात्ति पृथ्वीरीनानि प्रशस्ते पार्थिवनियमनीति ५४ इति नैल
कंठीये हरिवंशभावदीपे पृथूपाख्यानंनामषष्ठप्रकाशः ६

मेरुसावर्णाश्चत्वारः ब्रह्मसावर्णिः रुद्रसावर्णिः मेरु सावर्णिः दक्षसावर्णिश्च एते मेरौ तपः कृत्वा सिद्धिं गता इति सर्वेपि मेरुसावर्णा इत्युच्यन्ते ६ एषांमनूनांपुत्रान्प्रथममन्वंतरागतान् ७ आग्न्यादीनाह मरीचिरिति चतुर्भिः ८ अपरे मरीच्यादि ८ यामे ९ पुत्रइतिनाम १० ११ और्वइतिसा

तथैवमेरुसावर्णाश्चत्वारोमनवःस्मृताः अतीतावर्त्तमानाश्च तथैवानागताश्च ये ६ कीर्त्तितामनवस्तातमयैतेतुयथाश्रुति
ऋषींस्तेषांप्रवक्ष्यामिपुत्रान्देवगणांस्तथा ७ मरीचिरत्रिर्भगवानंगिराःपुलहःक्रतुःपुलस्त्यश्चवसिष्ठश्चसप्तैतेब्रह्मणःसुताः
८ उत्तरस्यांदिशितथाराजन्सप्तर्षयोऽपरे देवाश्चशांतरजसस्तथाप्रकृतयोऽपरेयामानामतथादेवाआसन्स्वायंभुवेंतरे ९
आग्नीध्रश्चाग्निबाहुश्चमेधामेधातिथिर्वसुः ज्योतिष्मान्द्युतिमान्हव्यःसवनःपुत्रएवच १० मनोःस्वायंभुवस्यैतेदशपुत्राम
हौजसः एतत्तेप्रथमंराजन्मन्वंतरमुदाहृतं ११ और्वोवसिष्ठपुत्रश्चस्तंबःकश्यपएवच प्राणोबृहस्पतिश्चैवदत्तोत्रिश्च्यवन
स्तथा १२ एतेमहर्षयस्तातवायुप्रोक्तामहाव्रताः देवाश्चतुषितानामस्मृताःस्वारोचिषेंतरे १३ हविर्ध्रःसुकृतिर्ज्योति
रापोमूर्त्तिरयस्मयः प्रथितश्चनभस्यश्चनभऊर्जस्तथैवच १४ स्वारोचिषस्यपुत्रास्तेमनोस्तातमहात्मनःकीर्त्तिताःपृथि
वीपालमहावीर्यपराक्रमाः १५ द्वितीयमेतत्कथितंतवमन्वंतरंमया इदंतृतीयंवक्ष्यामितन्निबोधनराधिप १६ वसिष्ठ
पुत्राःसप्तासन्वासिष्ठाइतिविश्रुताः हिरण्यगर्भस्यसुताऊर्जानामसुतेजसः १७

दूषत्तुष्टयेनद्वितीयमन्वन्तरागतानाहस्पष्टार्थाः वसिष्ठपुत्रऔर्वनामा १२ १६
वसिष्ठेति येसप्तवसिष्ठपुत्राआसन्सर्वेते तृतीयेमन्वंतरे हिरण्यगर्भपुत्राऊर्जसंज्ञाःसप्तर्षयोमयाप्रोक्ताइतिपूर्वेणान्वयि १७ ॥:॥:॥:॥

कीर्त्यमानान् औत्तमेयान्निबोधेपुत्रोणान्वयः १८ १९ चतुर्थमाहमन्वंतरमिति २० २४ पंचममाहरैवतादिति २५ सोमजःऊर्ध्वबाहुःआत्रेयःसप्तर्षि

ऋषयोत्रमयाप्रोक्ताःकीर्त्यमानान्निबोधमे औत्तमेयान्महाराजदशपुत्रान्मनोरिमान् १८ इषऊर्जस्तनूर्जश्चमधुर्माधवएवच शु
चिःशुक्रःसहश्चैवनभस्योनभएवच १९ भानवस्तत्रदेवाश्चमन्वंतरमुदाहृतं मन्वंतरंचतुर्थंतेकीर्तयिष्यामितच्छृणु २० का
व्यः पृथुस्तथैवाग्निर्जह्नुर्धाताचभारतकपीवानकपीवांश्चतत्रसप्तर्षयोपरे २१ पुराणेकीर्तितास्तातपुत्राःपौत्राश्चभारत स
प्तैतेगणाश्चापितामसस्यांतरेमनोः २२ पुत्रांश्चैवप्रवक्ष्यामितामसस्यमनोर्नृप द्युतिस्तपस्यःसुतपास्तपोमूलस्तपोश
नः २३ तपोरतिरकल्माषस्तन्वीधन्वीपरंतपः तामसस्यमनोरेतेदशपुत्रामहाबलाः २४ वायुप्रोक्तामहाराजचतुर्थंचैतदं
तरं वेदबाहुर्यदुध्रश्चमुनिर्वेदशिरास्तथा २५ हिरण्यरोमापर्जन्यऊर्ध्वबाहुश्चसोमजः सत्यनेत्रस्तथात्रेयएतेस
प्तर्षयःपरे २६ देवाश्चाभूतरजसस्तथाप्रकृतयोपरे पारिप्लवश्चरैभ्यश्चमनोरंतरमुच्यते २७ अथपुत्रानिमांस्त
स्यनिबोधगदतोमम धृतिमानव्ययोयुक्तस्तत्वदर्शीनिरुत्सुकः २८ आरण्यश्चप्रकाशश्चनिर्मोहःसत्यवाक्कविः रै
वतस्यमनोःपुत्राःपंचमंचैतदंतरं २९ षष्ठंतेसंप्रवक्ष्यामितन्निबोधनराधिप भृगुर्नभोविवस्वांश्चसुधामाविरजास्तथा
३० अतिनामासहिष्णुश्चसप्तैतेचमहर्षयः चाक्षुषस्यांतरेतातमनोर्देवानिमान्शृणु ३१ ॥

त्रः २६ तथाप्रकृतयःअभूतरजःस्वभावाः पारिप्लवोरैभ्यश्चदेवतागणविशेषो २७ २८ २९ षष्ठंतरमिति ३० ३१ ॥ ॥

आद्यादयः पंचदेवगणाः दिवौकस इति सर्वेषां विशेषणं आद्याइत्यत्रालाआप्याइति गौडाः पठंति ३२ नड्वलायाः पुत्रा नाड्वलेयाः ३३ सप्तमं वैव
स्वतमन्वंतरमाह अत्रिरिति ३४ ३७ प्राग्दिशः पूर्वकल्पप्रकाराः सप्तसप्तकाः एकोनपंचाशन्मरुतो देवाः प्रयुक्ता अपि प्रांतमन्वंतरे भवंतीति शेषः ३८

आद्याः प्रभूता ऋभवः पृथग्भावा दिवौकसः लेखाश्च नाम राजेंद्र पंच देवगणाः स्मृताः ऋभोरंगिरसः पुत्रा महात्मानो महर्षयः ३२
नाड्वलेया महाराज दश पुत्रास्तु विश्रुताः उरुप्रभृतयो राजन्षष्ठमन्वंतरे स्मृते ३३ अत्रिर्वसिष्ठो भगवान्कश्यपश्च महानृषिः
गौतमश्च भरद्वाजो विश्वामित्रस्तथैव च तथैव पुत्रो भगवानृचीकस्य महात्मनः सप्तमो जमदग्निश्च ऋषयः सांप्रतं दिवि ३४ साध्या
विश्वे च रुद्राश्च वसवो मरुतस्तथा आदित्याश्चाश्विनौ चैव देवौ वैवस्वतौ स्मृतौ ३५ मनोर्वैवस्वतस्यैते वर्त्तंते सांप्रतं ततो इक्ष्वा
कुप्रमुखाश्चैव दश पुत्रा महात्मनः ३६ एतेषां कीर्त्तितानां तु महर्षीणां महौजसां राजन्पुत्राश्च पौत्राश्च दिक्षु सर्वासु भा
रत ३७ मन्वंतरेषु सर्वेषु प्राग्दिशः सप्तसप्तकाः स्थिता लोकव्यवस्थार्थं लोकसंरक्षणाय च ३८ मन्वंतरे व्यतिक्रांते चत्वारः
सप्तका गणाः कृत्वा कर्म दिवं यांति ब्रह्मलोकमनामयं ३९ ततोऽन्ये तपसा युक्ताः स्थानमापूरयंत्युत अतीतावर्त्तमा
नाश्च क्रमेणैतेन भारत ४० एतान्युक्तानि कौरव्य सप्तातीतानि भारत मन्वंतराणि सर्वाणि निबोधानागतानि मे ४१

तेषां मध्ये चत्वारः सप्तका अष्टाविंशतिर्महतः मन्वंतरसमाप्तौ क्रममुक्तिं परं ब्रह्म स्थानं प्राप्नुवंति ३९ ततोऽन्ये यजमानाः तपोबलान्मन्वंतरांतरे तत्सम
माहृत्य स्थानं पूरयंतीति तेन सप्तसप्तकाः सर्वत एवं प्रतिमन्वंतरं शेषं एतेन कर्मिणामपि पुरंधरपाप्यमुक्तिरस्तीति दर्शितं ४० सप्तातीतानि एकं चानागतमित्यष्टा
वुक्तानीति द्रष्टव्यं अनागतानि षट् मे मत्तः निबोध बुध्यस्व ४१

ह·टि·
२५

सावर्णाः पंचतेषुमेकोवैवस्वतउक्तः ४२ परमेष्ठीसुताइतिनामैकदेशस्यापिविशेषणंप्रजापतेरितिलुप्तविभक्तिकंवापरमेष्ठिपदंद्रष्टव्यं ४३ तेषांचतुर्णा
मपिमेरुसावर्णित्वेयोगमाहमहतेति यतोमेरौतपश्चक्रुस्ततोमेरुसावर्णास्तेजाताइत्यर्थः ४४ समेरुमहर्षयः प्रोक्तमन्वंतरमितिशेषः ४५ अष्टमेमाहमनो

सावर्णामनवस्तातपंच तांश्चनिबोधमे एकोवैवस्वतस्तेषांचत्वारस्तुप्रजापतेः ४२ परमेष्ठिसुतास्तातमेरुसावर्णतांगताः दक्षस्यैतेहि
दौहित्राः प्रियायास्तनयानृप ४३ महातपसायुक्तामेरुपृष्ठेमहौजसः रुचेःप्रजापतेःपुत्रोरौच्योनाममनुःस्मृतः ४४ भूत्यांचोत्पादितो
देव्यांभौत्योनामरुचेःसुतः अनागतास्तुसप्तैतेस्मृताइहमहर्षयः ४५ मनोरंतरमासाद्यसावर्णस्येहतान्शृणु रामोव्यासस्तथात्रेयो
दीप्तिमानितिविश्रुतः ४६ भारद्वाजस्तथाद्रौणिरश्वत्थामामहाद्युतिः गौतमस्यात्मजश्चैवशरद्वान्गौतमःकृपः ४७ कौशिकोगाल
वश्चैवरुरुःकाश्यपएवच एतेसप्तमहात्मानोभविष्यामुनिसत्तमाः ४८ ब्रह्मणःसदृशाश्चैतेधन्याःसप्तर्षयस्थिताः अभिजात्या
चतपसामंत्रव्याकरणैस्तथा ४९ ब्रह्मलोकप्रतिष्ठास्तुस्मृताब्रह्मर्षयोमलाः भूतभव्यभवज्ज्ञानंबुद्ध्वाचैवस्वयंप्रभं ५० तपसातुप्र
सिद्धायेसंगताःप्रवृत्तिचिंतकाः मंत्रव्याकरणाद्यैश्चऐश्वर्यात्सर्वशस्तुये ५१ आद्याःप्रवृत्तधर्माणोगोत्रप्रावर्तकास्तथा कृतादि
युगाख्येषुसर्वेष्वेवपुनःपुनः ५२ प्रवर्तयंतितेवर्णान्नाश्रमांश्चैवसर्वशः सप्तर्षयोमहाभागाःसत्यसत्वपरायणाः ५३ तेषांचैवा
न्वयोत्पन्नाजायंतीहपुनःपुनः मंत्रब्राह्मणकर्तारोधर्मेप्रशिथिलेतथा ५४ तस्मादुदाहृताःसर्वेपर्यायपरस्परताः तस्मात्तुकालेनवयः
प्रमाणमृषिभावने तेनपारंपसावर्णान्भविष्यान्शृणुभारत ५५ धृतिवांश्चाश्रीवांश्चसम्मतोधृतिमान्वसुः वीरत्युगीर्योधृष्टश्चना
नःसुमतिर्वसु ५६ सावर्णस्यमनोःपुत्राभविष्यादशभारत अपरमेरुसावर्णस्तात्रस्यामिनुर्निरूपिताः ५७ मेधातिथिस्तुपौल
स्त्योवसुःकाश्यपएवच ज्योतिष्मान्भार्गवश्चैवद्युतिमानंगिरास्तथा ५८ सवनश्चैववासिष्ठआत्रेयोहव्यवाहनः पौलहःसप्तइत्येतेमुनयोरो

रिति दीप्तिमानततृतीयः ४६ अश्वत्थामाचतुर्थः कृपःपंचमः ४७ गालवःषष्ठःरुरुःसप्तमः इत्यतीतपदानितेषामेवविशेषणानि ४८ ५८ अपरमेरुसाव
र्णाख्येनवमे ५७ मेधातिथ्यादीनांगोत्राणिपौलस्त्यादीनिराहितत्वइसखेवमनोनामांतरं ५८ अथयपुत्रिकापुत्रेपिदक्षपुत्रस्तुच्यते ५९

६
हरि

ता·म·
२५

पृथुश्रवैकः ५ द्वितीयस्यस्तुतासावर्णस्य हविष्यदादीनांगोत्राणिपौलहादीनि वशिष्ठपुत्राणांशक्त्यादीनांमध्येअष्टमएषुइमेकेअष्टमइतिसंदेहेवाह
सा ५ नभसःनभःसंज्ञस्यअंगिराःपुत्रःसत्योनामसप्तमः अंगनामसइतिपोगादोसःपुत्रोऽगिराइत्युच्यते नभसइतिषष्ठ्येवपुत्रेलब्धेतस्यइत्यंगिरस

देवतानांगणास्तेत्रचयस्यवराधिप दक्षपुत्रस्यपुत्रास्तेरोहितस्यप्रजापतेः ५ मनोःपुत्रोधृष्टकेतुःपंचहोत्रोनिराकृतिः पृथुः
श्रवाभूरिद्युम्नऋचीकोबृहतोगयः ५ प्रथमस्यतुसावर्णेर्नवपुत्रामहौजसः दशमेत्वथपर्यायेद्वितीयस्यान्तरेमनोः ५ हविष्मा
न्पौलहश्चैवसुकृतिश्चैवभार्गवः आपोमूर्तिस्तथात्रेयोवासिष्ठश्चाष्टमःस्मृतः पौलस्त्यःप्रमतिश्चैवनभोगश्चैवकाश्यपः अं
गिरानभसःसत्यश्चैवपरमर्षयः ५ देवतानांगणौद्वौतौऋषिमेतश्चयेस्मृताः मनोःसुतोत्तमौजाश्चकुनिषंजश्चवीर्यवान् ५
शतानीकोनिरामित्रोवृषसेनोजयद्रथः भूरिद्युम्नःसुवर्चाश्चदशत्वेतेमनोःसुताः एकादशेतुपर्यायेतृतीयस्यांतरेमनोः तस्य
सप्तऋषींश्चापिकीर्त्यमानान्निबोधमे ६ हविष्मान्काश्यपश्चापिहविष्मान्यश्चभार्गवः तरुणश्चतथात्रेयोवासिष्ठस्त्वनघ
तथा ६ अंगिराश्चापिधिष्ण्यश्चपौलस्त्योनिश्चरस्तथा पुलहश्चाग्नितेजाश्चभार्गवाःसप्तमहर्षयः ६ त्रयस्तुगणास्तसुरादेवा
गणास्तेषांत्रयःस्मृताः सर्वगःसुशर्मादेवानीकःपुरुद्वहः क्षेमधन्वादृढायुश्चआदर्शःपंडकोमनुः सावर्णस्यतुपुत्रावैतृती
यस्यनवस्मृताः ६ चतुर्थस्यतुसावर्णेर्ऋषीन्सप्तनिबोधमे द्युतिर्वासिष्ठपुत्रश्चआत्रेयःसुतपास्तथा अंगिरास्तपसोमूर्तिस्त
पस्वीकाश्यपस्तथा

स्तावर्ण्यविशेषणात्तस्यवाचौद्वौगणौऋतुनाणोजरमाणोभिमानिनोऽज्यम्यादिधर्मादिऋषिमंतोऽत्रप्रतिपाद्याः
वाः मनोःसुतश्रुतिश्रेष्ठः मनोःसुतइत्येवप्रथमस्यपर्यायेणकरणम् वीर्यवान्तृतीयः अन्यथादशसंख्यापात्रपूर्णैर्निर्मोहःसुतासुतपस्यपुनरुक्तिमधुःसमाधेयाः
स्यात् ५ ततोयस्यहेतुत्वंवर्णितस्य ६ हविष्मान्तौद्वौकाश्यपोभार्गवश्च ६ अंगिराःपुलहःप्रांशुः तद्भूतलाग्न्यादिः ६ नवेतिपित्रासहनवात्तेऽयं

ह०टी०
२६

ह० अध्यायः मन्वंतरस्येति अध्यायः सर्वस्यकालपरिछेददर्शनार्थेः १ ॥ ४४॥ ४४॥ ॥: ॥ ॥: ॥: ॥: ॥: ॥: ॥: ॥:

तपोशनश्च पौलस्त्यः पौलहश्च तपोरविः भार्गवः सप्तमस्तेषां विज्ञेयस्तु तपोधृतिः ६६ पंचदेवगणाः प्रोक्ता मानसा ब्रह्मणा स्मृताः
देववायुरदूरश्च देवश्रेष्ठो विदूरथः ६७ मित्रवान्मित्रदेवश्च मित्रसेनश्च मित्रकृत मित्रबाहुः सुवर्चाश्च द्वादशस्य मनोः सुताः ६८
त्रयोदशे पर्याये भाव्ये मन्वंतरे मनोः अंगिराश्चैव धृतिमान्पौलस्त्यो हव्यपस्तथा पौलहस्तत्वदर्शी च भार्गवश्च निरुत्सुकः
निःप्रकंपस्तथात्रेयो निर्मोहः काश्यपस्तथा ७० सुतपाश्चैव वासिष्ठः सप्तैते —— गुप्तर्षयः त्रयएवगणाः प्रोक्ता देवतानां स्व
यंभुवा ७१ त्रयोदशस्य पुत्रास्ते विज्ञेयास्तु रुचेः सुताः चित्रसेनो विचित्रश्च तपोधर्मरतो धृतः ७२ सुनेत्रः क्षत्रवृद्धिश्च सुत
पा निर्भयो दृढः रौच्यस्यैते मनोः पुत्रा अन्तरे तु त्रयोदशे ७३ चतुर्दशेथ पर्याये भौत्यस्यैवान्तरे मनोः अग्नीध्रः काश्यपश्चै
व पौलस्त्यो मागधस्तथा भार्गवो ह्यतिबाहुश्च शुचिरांगिरसस्तथा ७४ युक्तश्चैव तथात्रेयो शुक्रो वासिष्ठ एव च अ
जितः पौलहश्चैव अन्त्याः सप्तर्षयस्त्वेते ७५ एतेषां कल्पमाप्याथ कीर्तनात्सुखमेधते यशः प्राप्नोति सुमहदायुष्मांश्च भवे
न्नरः ७६ अतीतानागतानां वै महर्षीणां सदा नरः देवतानां गणाः प्रोक्ताः पंचवै भरतर्षभ ७७ तरंगभीरुर्बुध्नश्च तर
स्वानुग्र एव च अभिमानी प्रवीणश्च जिष्णुः संक्रंदनस्तथा ७८ तेजस्वी सबलश्चैव भौत्यस्यैते मनोः सुताः भौत्यस्यैवाधिकारे
तु पर्याप्ते कल्पः संपद्यते ७९ इत्येते नामतोतीता मनवः कीर्तिता मया तैरियं पृथिवी नाना ससमुद्रा सपत्तना ८० पूर्णं युगस
हस्रं तु परिपाल्या नराधिप प्रजाभिस्तपसा चैव संहारस्तेषु भागशः ८१ इति श्रीखिलेषु हरिवंशे मनुवर्णनं नाम सप्तमोध्यायः ज
नमेजय उ० मन्वंतरस्य संख्यानं युगानां च महामते ब्रह्मसर्गात्तु प्रमाणं च वक्तुमर्हसि मे द्विज १

राम:
२६

देवादीनामहोरात्राणि विभजते वैशंपायन उ० अहोरात्रं विभज्य वर्तते इति शेषः । लौकिकं मनुष्यदीर्घं मानवं मनोः पंचाशल्लौकिकमिति संगणनामनु । ह्रा पञ्चपञ्जीवदेवाहोरात्राणां संख्यां शृणु १ अष्टादश निमेषास्तु काष्ठा इत्यस्य मूलं नृपविहसुगणोपि काष्ठा निमेषा दश पञ्च चैवेत्येतावन्मात्रं वक्ष्याम्या दर्शनात् तैर्मुहूर्तैस्त्रिंशताहोरात्रमिति स्फुटोऽस्तु तोऽयम् ३ अहोरात्रलक्षणमाह द्वे इति विपरीतगतयो हश्यमानाचंद्रसूर्ययोर्गतिहेतुर्द्यां तनावधिः

वैशंपायन उ० अहोरात्रं विभजते मानवं लौकिकं परं । तामुपादाय गणनां शृणु संख्यामरिंदम १ निमेषैः पंचदशभिः काष्ठा त्रिंशत्तु ताः कलाः । त्रिंशत्कला मुहूर्तस्तु त्रिंशता तैर्मनीषिणः २ अहोरात्रमिति प्राहुर्ह्रस्वदीर्घं सूर्यगतेर्नृप विशेषेणानुसंवेमु अहोरात्रे च नित्यशः ४ अहोरात्राः पंचदश पक्ष इत्यभिधीयते पक्षौ द्वौ तु स्मृतो मासो द्वौ मासावृतुरुच्यते ५ अब्दं द्व्ययनमुक्तं च अयनं ऋतुभिस्त्रिभिः दक्षिणं चोत्तरं चैव संख्यानार्थं विशारदैः ६ मानेनानेन यो मासः पक्षद्वयसमाहितः पितॄणां तदहोरात्रमिति कालविदो विदुः ७ कृष्णपक्षस्त्वहस्तेषां शुक्लः स्वप्नाय शर्वरी कृष्णपक्षे त्वहः प्राहुः पितृगणा वर्तते नृपः ८ ॥:॥:॥:

णां तावन्तं कालं सर्वेषु मेरोः पार्श्वेषु प्रदेशेषु अहोरात्रे इति शेषः । इत्यनुषज्यते नित्यशब्दात् सार्वदेशिकत्वमेतयोरुक्तं ४ ७ कृष्णेति चंद्रलोकस्थाः पितरः शुक्लपक्षे चंद्रांशान्हीनतया सूर्यं न पश्यंति कृष्णे तु चंद्रस्य सूर्याभिमुख्यात्सान्तानपश्यतीति शुक्लकृष्णपक्षौ तेषां क्रमेण रात्र्यहनी अतएव कृष्णपक्षः सपूर्णिमादिना तेषां रात्रिरूपकत्वादमावास्यामध्याह्नकाल इत्यर्थः ८ ॥७॥ ७॥ ७॥ ७॥ ७॥ ७॥:॥

मानुषेणेतिसार्द्धः मकरादिमिथुनांतं विषुवात्तारंभ्यो ध्रुवेशाकर्षणेनुदितोक्रियमाणो उत्तराभिमुखः सूर्यो मेरुमूर्द्धस्थानं १० देवानां दृश्यो भवतीति तेषां अहर्दिनं कर्कादिधनुरंतं तयोरेव स्थो ध्रुवेशाकृष्यमाणो दक्षिणाभिमुखः सूर्यो देवानामदृश्यो भवतीति तदा तेषां रात्रीति ९ दिव्यमिति देवानां दशभिर्वर्षैर्मनोरहोरात्र एकः दशाभिस्तैः पक्षः दशभिः पक्षैर्मासः १० तैर्द्वादशभिर्मासैः तैः वार्षैः संवत्सरः द्वासप्ततिसहस्राणि दिव्यान्ह्य एकं मनोर्वर्षमित्यर्थः ११

मानुषेणानुमानेन षष्टैर्वत्सरः स्मृतः स्मृतः देवानां तदहोरात्रं दिवा चैवोत्तरायणं दक्षिणायनं स्मृता रात्रिः मासैस्तत्त्वाब्दकोविदैः ९
दिव्यमब्दं दशगुणमहोरात्रं मनोः स्मृतं अहोरात्रं दशगुणं मानवः पक्ष उच्यते १० पक्षो दशगुणो मासो मासैर्द्वादशभिर्गुणैः मानुषेणा-
ब्दो मनोरुक्तः मानोऽब्दस्तत्त्वार्थदर्शिभिः ११ मनुद्वयेन कल्पेन तदेव चत्वारि वर्षसहस्राणि वर्षाणां तु कृतं युगं तावच्छतीश्च वै संध्या
संध्यांशश्च तथाविधः १२ त्रीणि वर्षसहस्राणि त्रेतास्याच्छतीसमाः तत्पादत्रिशती संध्या संध्यांशश्च तथापरः १३ तथा वर्षस-
हस्रे द्वे द्वापरं प्रकीर्तितं तस्यापि द्विशते संध्या संध्यांशश्च तथाविधः १४ कलिर्वर्षसहस्रं तु संख्यातो ऋषिभिः तस्यापि
शतिका संध्या संध्यांशश्च तथाविधः १५ एषा द्वादशसाहस्री युगसंख्या प्रकीर्तिता दिव्येन मानेन युगं संख्या निबोध मे १६
कृतं त्रेता द्वापरं च कलिश्चैव चतुर्युगं प्रोक्तं तदेकसप्तत्या गुणितं नृपसत्तम १७ ॥:॥:॥:॥:॥:॥:

संध्यांशांतः संध्यांशस्तस्य पूर्वापरौ भागौ १२ १५ द्वादशसाहस्री वर्षाणां युगमित्युच्यते १६ युगपर्यायमाह कृतमिति चतुर्युगीयुगशब्दार्थः तत्र युगं एक-
सप्तत्या गुणितं किंचिदधिकं मन्वंतरं प्रोक्तं सहस्रस्य चतुर्दशांशत्वात् १७ ॥:॥:॥:॥:॥:॥:॥:॥:॥:॥:॥:॥:॥:॥:॥:॥

एतावतः कालस्यांते मनोर्ब्रह्मलोकं गमनेनादर्शनं भवतीति तदेव स्थापनमित्युच्यते तस्यापि मनोः द्वे स्थापने भवतः पूर्वं प्रमाणं अपभावः इतः पूर्वं धूमादिमार्गेणागतादेवलोकं प्राप्याधिकारं निर्वर्त्य तदंते अधः पतनं मतो गौणं उत्तरायणमार्गेण ब्रह्मलोके गच्छतीति तथा चोक्तं आधिकारिकान् प्रकृत्य महर्लोकं मे दिवं यांति ब्रह्मलोकं सनातनमिति १८ अपरः लीनस्य मनोः यथा गमनकालेन मासेन पक्षस्याप्येमसाति १९ समनीतेषिति सार्द्धः अनेनैव क्रमेणान्यनेकेषु मनुष्वतीतेषु मन्वन्तरमाणा ब्रह्मणः संवत्सराः प्रोक्तः किंपदुमिन्वतौः संवत्सराः पूर्यंतद्ब्रह्मतेदेशेति अयुतमन्वन्तराणि ब्रह्मणोऽहोरात्रमुक्तं तदु

मन्वन्तरमिति प्रोक्तं संख्यानार्थविशारदैः अयनं चापि तत्प्रोक्तं द्व्ययनेदक्षिणोत्तरे १८
मनुः प्रलीयते यत्र समामेवायनेऽभयोः ततोऽपरो मनुः कालमेतावंतं भवत्युत १९ स
मतीतेषु गतेष्वेव प्रोक्तः संवत्सरः सवै तदेव चायुतं प्रोक्तं मुनिना तत्त्वदर्शिना २० ॥

पातेन अहरपि ब्रह्मणः कल्पस्य कथ्यत इति योजना अयंभावः षष्ट्यधिकशतत्रयं संवत्सरस्यांशाः प्रत्यंशं चतुर्दश मनवः तेन चतुर्दशाभिर्गुणितं षष्ट्यधिकशतत्रयं चत्वारिंशदधिकं सहस्रपंचकं मनूनामहो भवतीति तावानेव च कालो रात्रिरिति अशीत्यधिकमयुतं मनवः ब्रह्मणोऽहोरात्रे भवति अत्र चांशानां दिनानि किंचिदधिकानि परं च वर्द्धते तानि संत्यज्य अहोषष्ट्यधिकशतत्रयेणाद्यावंतोंशाः मनूनामयुतेन पूर्यंते तावान् ब्रह्मणोऽहोरात्रमर्द्धं चाहारिति २० ॥::॥:::॥०

२१ युगसहस्रे चतुर्युगसहस्रे २२ २५ संहारसंभवयोर्यायांश्चांतरं विच्छेदो ब्रह्मणस्तु वक्तुमशक्यं तत्तानं विना च न धाराविच्छेदोऽस्तीति भावः २६ प्रजानां ज
युगादीनां सृष्टिसंहारौ मन्वंतरेषु चतुर्दशस्वपि न यथा मध्ये उपरतो भवत २७ शेषः स्थूलभूतानि तत्संहिताद्देवः क्लिष्टं नितरां हेतुस्तपसेति २८ निःशेषत्वमेवा

ब्रह्मणस्तदहः प्रोक्तं कल्पश्चेति स कथ्यते सहस्रयुगपर्यंता या निशा प्रोच्यते बुधैः २१ निमज्जत्यप्सु यत्रोर्वी सशैलवनकानना त-
स्मिन्युगसहस्रे तु सर्वाभरतसत्तम २२ ब्रह्मणो दिवसपर्यंते कल्पोऽनिःशेष उच्यते युगानि सप्ततिस्तानि साग्राणि कथितानि ते २३
कृतत्रेतादियुक्तानि मन्वंतरमुच्यते चतुर्दशैते मनवः कीर्तिताः कीर्तिवर्धनाः २४ वेदेषु सपुराणेषु सर्वेषु प्रभविष्णवः प्रजा-
नां पतयो राजन्धर्मसेयाश्च कीर्तनं २५ मन्वंतरेषु संहाराः संहारांतेषु संभवाः न शक्यमंतरं तेषां वक्तुं वर्षशतैरपि २६ वि-
सर्गस्य प्रजानां च संहारस्य च भारत मन्वंतरेषु संहाराः श्रूयंते भरतर्षभ २७ सशेषास्तत्र तिष्ठंति देवाः सप्तर्षिभिः सह तप-
सा ब्रह्मचर्येण श्रुतेन च समाहिताः २८ पूर्णे युगसहस्रे तु कल्पो निःशेष उच्यते तत्र सर्वाणि भूतानि दग्धान्यादित्यते-
जसा २९ ब्रह्माणमग्रतः कृत्वा सहादित्यगणैर्विभुं प्रविशंति सुरश्रेष्ठं हरिं नारायणं प्रभुं ३० यः स्रष्टा सर्वभूतानां क-
ल्पांतेषु पुनः पुनः अव्यक्तः शाश्वतो देवस्तस्य सर्वमिदं जगत् ३१ ॥:॥:॥:॥:॥:॥:॥:॥

ह गच्छंतीति २९ आदित्याश्चापि सर्वेषां दहनानंतरं तत्र स्वात्मानमुपसंहृत्य ब्रह्मणा सह विभुं प्रविशंति तेन स्थूलानां दाह्यत्वमेव न सूक्ष्माणां नाशो दर्शितः ३०
३१ ॥:॥:॥:॥

अं पंचभूतलयः सृष्टिसमहशरस्माहात्मेमासि ३२ ३४ देवानांसूर्याहीनांचतुरादीनांचब्रह्मांडेपिंडेचतात्म्येनकिंचिद्दृष्टंदृश्यतेकेवलंविपर्ययः दर्शनानांअवर्णनैः
महाविपर्ययाम [illegible]मवास्थास्याप्यात्रापिसर्वः ३६ दग्धानिपूर्वंनाशमनतानिदेवादयस्तुपापानिसोलीनाः संतःपुनर्जायंते ३७ अनुलिंगानिशीतोष्णदृष्ट्यादी
नि ३८ निष्क्रामितानारायणात्निष्क्रम्यरूपस्यप्रजाकाराः प्रजाकर्तारःपुनर्भूतानिसहजेशचचतुर्थेनसंबंधः किंसर्वोगामृता अविशेषेणापुनरु

तत्रसंवर्ततेरात्रिःसकलेकालोभवत्तदा नारायणोदरीनिद्रांजातोवर्षसहस्रकं ३२ तांततमितिकालंतुरात्रिंतत्वभिशाश्वतानिद्रायोग
मनुभावेनाप्यस्मिन्पितामहः ३३ सैषारात्रिःप्रक्रांतासहस्रयुगपर्यया तदाप्रबुद्धोभगवान्ब्रह्मालोकपितामहः ३४ पुनःसिसृ
क्षयायुक्तःसर्वाण्यानिदधेमनः सैवप्रकृतिःपुराणापनहूतंतद्विचेष्टिते ३५ देवस्यानानिनामानिकेवलंचविपर्ययः ततोदग्धानिभूतानि
सर्वाण्याविशस्राशिभिः ३६ देवर्षिपक्षगंधर्वपिशाचोरगराक्षसाः जायंतेचपुनस्तातयुगेभरतसत्तम ३७ पथ्यर्गाद्यन्नुलिंगानि
नानारूपाणिपर्यये दश्यंतेतानितान्येवतथाब्राह्मीषुरात्रिषु ३८ निष्क्रमिताप्रजाकाराः प्रजापतिरसंशयं पेचैवमानवा
देवाःसर्वेचैवमहर्षयः ३९ तेसंगताःशुद्धसंगाःशश्वद्धर्मेविहागतिः नभवंतिपुनस्तातयुगेभरतसत्तम ४० ॥ ः॥ः

ज्ञातेनेताहयेचेतिसार्द्धेन ४९ शुद्धेनब्रह्मणामहसंगएकीभावेनगतिर्येषांतेतत्वविदः शुद्धसंगाः शुद्धसत्वेहेतुःशाश्वदिति शश्वद्धर्मःस्वाभाविकोगुणो
देहादिष्वात्मबुद्धिः तस्याविसर्गतत्यागात्पुनर्नभवंतिअन्येतुन विष्णुमायामात्रापिमोहकत्वकाप्यनयनाभावाज्जायंतइत्यर्थः ४० ॥ः॥ः॥ः
श्रीरामः॥ः॥ श्रीरामः॥ः॥ ॥ः॥ श्रीः

तत्सर्वं तत्प्रकाराद्युगसंख्याने ४१ ४२ व्यक्ताव्यक्तः स्थूलसूक्ष्मरूपः तस्य मनोः तद्वंशस्य मनोः विसर्गं कीर्तयिष्यामीत्यनुषंगेण संबंधः ४३ ४४ यत्र हृ
ष्णिवंशे ४५ इति अष्टमः वैवस्वतस्य मनोः विसर्गं कीर्तयिष्यामीत्युक्तं तदेवाह विवस्वानित्यादिना दाक्षायण्यां दक्षकन्यायां अदित्यां त्वाष्ट्री त्वष्टुः पुत्री १ सु

तत्सर्वं रूपयोगेन कालसंख्याविभागवित् सहस्रयुगसंख्यानं कृत्वा दिवसमीश्वरः ४१ रात्रिं युगसहस्रांतां कृत्वा तु भगवान्
विभुः संहारार्थं भूतानां समवस्थेव पुनः पुनः ४२ व्यक्ताव्यक्तो महादेवो हरिर्नारायणः प्रभुः तस्य ते कीर्तयिष्यामि मनोर्वैवस्व
तस्य ह ४३ विसर्गं भारतश्रेष्ठ सांप्रतस्य महाद्युतेः वृष्णिवंशप्रसंगेन कथ्यमानं पुरातनं ४४ यत्रोत्पन्नो महात्मा स हरिर्वृष्णि
कुले प्रभुः सर्वासुरविनाशाय सर्वलोकहिताय च ४५ इति खिलेषु हरिवंशे मन्वंतरानुकीर्तनं नामाष्टमोध्यायः ८ वैशंपाय
न उवाच विवस्वान् कश्यपाज्जज्ञे दाक्षायण्यां परंतप तस्य भार्याभवत् संज्ञा त्वाष्ट्री देवी विवस्वतः १ सुरेणुरिति वि
ख्याता त्रिषु लोकेषु भामिनी सा वै भार्या भगवतो मार्तंडस्य महात्मनः २ भर्तृरूपेण नातुष्यद्रूपयौवनशालिनी
संज्ञा नाम सुतपसा दीप्तेनेह समन्विता ३ आदित्यस्य हि तद्रूपं मंडलस्य तु तेजसा गात्रेषु प्रतिदग्धं वै नातिकांतमि
वाभवत् ४

रेणुरिति संज्ञापर्यायनामांतरं भामिनी कोपना भाविनीति पाठे प्रबुद्धचित्ता २ दीप्तेन अत्युष्णेन तद्रूपेण ३ तद्रूपं तस्याः संज्ञायाः रूपं मंडलस्य तेज
सा गात्रेषु दग्धं ४ ॥०॥ ॥ ॥

दृष्टेहेतुमाहनखल्वितिद्वाभ्यांमित्रार्थंअज्ञानेनदुःखेनगर्भेगोमृताभवत्तत्सौऽग्रेमिस्ताममयघ्नमीत्यदितिः शमानदतामर्थंपुत्रयनामितिःऽस्त्रुलाव्याकुलामदि
तिप्रतिभार्यात्स्नेहात्कश्यपः स्वसाभ्यषातनुपशापनिवार्यअभाषत अपंखलुइतिमियुवेननमृतः अपितुऽस्थयत्वात्तोत्तिसभाद्दिहितोरज्ञानात्मप्ममश्चांडेन
तमितिप्तवंरूपानविप्रोतज्ञानात्अयंमांतेऽइशुख्यतेन तंअडमस्येतिअंस्तेऽनत्साज्ज्ञालोमात्तेडः शक्तंध्वादितिास्परहप ५ तेजऽइतितरयवंकश्यपमाह्यस्माज्जो

नखल्वयंमृतोंडस्थइतिस्नेहादभाषत अज्ञानात्काश्यपस्तस्मान्मार्तंडइतिचोच्यते ५ तेजस्त्वभ्यधिकंतातनित्यमेवविव
स्वतः येनातितापयामासत्रीन्लोकान्कश्यपात्मजः ६ त्रीण्यपत्यानिसोरव्यसंज्ञायांतपतांवरः आदित्योजनयामासकन्यां
द्वौचप्रजापती ७ मनुर्वैवस्वतः पूर्वंश्राद्धदेवः प्रजापतिः यमश्चयमुनाचैवयमजौसंबभूवतुः ८ साविवर्णंतुतद्रूपंदृष्ट्वासंज्ञा
विवस्वतः असहंतीचस्वांछायांसवर्णांनिर्ममेततः ९ मायामयीतुसासंज्ञातस्याःछायासमुत्थिता प्रांजलिः प्रणताभूत्वा
छायासंज्ञांनरेश्वर १० उवाचकिंमयाकार्यंकथयस्वशुचिस्मिते स्थितास्मितवनिर्देशेशाधिमांवरवर्णिनि ११ संज्ञोवाच
अहंयास्यामिभद्रंतेस्वमेवभवनंपितुः त्वयेहभवनेमह्यंवस्तव्यंनिर्विकारया १२ ॥:॥:॥: ॥: ॥: ॥: ॥:

वितोजिते अपीसंज्ञांप्रतिसात्रिधाद्रसंतंतापयामासेतिभावः ६ ७ प्रजापतीव्याहमनुरितिमनुः श्राद्धदेवाख्योयमश्च यमजौयमलौ ८ विवर्णोविषम
वर्णः सहाकारं स्वांछायांस्वस्यप्रतिमांसवर्णांसमानरूपां ९ छायासंज्ञांउवाचेतिसंबंधः १० शाधिआज्ञापय ११ मह्यंमम १२ ॥:॥:॥
श्रीः॥ श्रीः॥:॥ श्रीः॥:॥ श्रीः॥:॥

तेतया इदंमन्मक्षसंभगवन्नेतत्त्वोय १३ नुम्यंतव १४ ब्रीडितेवलज्जितेवयतस्तपस्विनी आलोचनवती अनाकारिता याममइह गमनंभर्तुस्त्यागस्त्रा की
र्तिकरइत्याशयः १५ १६ आच्छाद्यगोपयित्वा १७ १८ पूर्वस्यभ्रातुः समानवर्णो सावर्णसंज्ञा वर्णाद्र्यनुज्ञोनतुसवर्णाया अपत्यत्वादिसमर्थः १९ पृथिवीमि

इमौचबालकौमह्यंकन्याचेयंसुमध्यमा संभाव्यास्तेनचाख्येयमिदंभगवतेत्वया २३ छायोवाच आकचग्रहणाद्देवि आशा
पान्नैवकर्हिचित आख्यास्यामिमतंतुभ्यंगच्छदेवियथासुखं २४ वैशंपायन उ॰ समाश्वास्यसवर्णांतांतथेत्युक्ताचसातया
त्वष्टुः समीपमगमद्व्रीडितेवतपस्विनी २५ पितुः समीपगासातुपित्रानिर्भर्त्सितातदाभर्तुः समीपंगच्छेति नियुक्ताचपुनःपुनः
२६ अगच्छद्वडवाभूत्वाछाद्यरूपमनिंदिता कुरूनथोत्तरान्गत्वातृणान्येवचचारह २७ द्वितीयायांतुसंज्ञायांसंज्ञेयमितिचि
तयन् २८ आदित्योजनयामासपुत्रमात्मसमंतदा पूर्वजस्यमनोस्तातसदृशोयमितिप्रभुः २९ मनुरेवाभवन्नाम्नासावर्णि
रितिचोच्यते द्वितीयोयःसुतस्तस्याःसविज्ञेयःशनैश्चरः ३० संज्ञातुपार्थिवीतातस्वस्यपुत्रस्यवैतदा चकाराभ्यधिकं
स्नेहंनतथापूर्वजेषुवै ३१ मनुस्तस्याक्षमत्तत्तुयमस्तस्यानचक्षमे तांरोषाच्चबाल्याच्चभावितोर्थस्यगौरवात् पदासंतर्ज
यामाससंज्ञांवैवस्वतोयमः ३२ तंशशापततःक्रोधात्सावर्णिजननीनृप चरणःपततामेषतवेतिभृशदुःखिता ३३

चिंतयन्सूर्यएवसंज्ञाख्यातस्याइयंमतिः पार्थिवीद्वितीयासंज्ञा अन्येतुछायानिपतितदृष्टिव्याउस्थितत्वात्पार्थिवीत्याहुः २० तस्याःमनुःक्षमतत्ताम
वान् आर्षत्वाद्भावादिसाधुः २१ २३ ॥ ॥ श्रीः ॥ ॥ श्रीः ॥ ॥ ॥ ॥

मतोर्दितः क्षपितः क्लिन्नित इतिपाठेतापितः २४ २५ बुभूषति भूषयितुमिच्छति २६ २७ २८ अभ्यधिकः स्नेहः कनीयसि ३१ संज्ञा हस्तं परिहरंती गूहमाना सु

यमस्तत्ततः पितुः सर्वं प्रांजलिः प्रत्यवेदयत् प्रशोशाय मनोद्विग्नः संज्ञावाक्यमतोर्दितः शापो मे विनिवर्तेत प्रोवाच पितरं तदा मात्रा स्ने
हेन सर्वेषु वर्तितव्यं सुतेषु वै २५ सेयमस्मानपास्याद्य यवीयांसं बुभूषति तस्यां मयोद्यतः पादो न तु देहे निपातितः बाल्याद्वा यदि वा मो
हात्तद्भवान् क्षंतुमर्हति २६ शप्तोहमस्मिंलोके शजनन्या तपतां वर तव प्रसादाच्चरणो न पतेन्मम गोपते २७ विवस्वानुवाच अ
संशयं पुत्र महद्भविष्यत्यत्र कारणं येन त्वामाविशत्क्रोधो धर्मज्ञं सत्यवादिनं २८ अशक्यमन्यथा कर्तुं मया मातृवचस्तव कृमयो मां
समादाय यास्यंति धरणीतलं तव पादान्महाभाग ततः संप्राप्स्यसे सुखं २९ कृतमेवं वचः सत्यं मातुस्तव भविष्यति शापस्य प
रिहारेण त्वं च त्रातो भविष्यसि ३० आदित्यो थाब्रवीत्संज्ञां किमर्थं तनयेषु वै तुल्येष्वभ्यधिकः स्नेहः क्रियते तु पुनः पुनः ३१
सा तत्परिहरंती स्म नाचचक्षे विवस्वतः आत्मानं स समाधाय योगात्तथ्यमपश्यत ३२ तां शप्तुकामो भगवान्नाशाय कुपितं रवि
मूर्धजेषु निजग्राह समयेति गते तु सा ३३ ततः सर्वं यथावृत्तमाचचक्षे विवस्वतः विवस्वानथ तच्छ्रुत्वा क्रुद्धस्त्वष्टारमभ्ययात् ३४

समाधाय सुस्थिरं कृत्वा योगात् ध्यानात् ३२ समये आकेशग्रहणात् आशापादैर्नैतत्प्रकाशयिष्यामीति नियमे अतिगते अतिक्रांते सति ३३ ३४

श्रीः श्रीः श्रीः श्रीः

राम. ३

ह·टि·
३१

३५ शार्दूलेहरिजिह्वागो ३६ भवान् दृष्ट्वा दूरसाति ३७ हस्तिहस्तेन नागेन्द्रशुण्डादण्डेन परिक्लिष्टां पद्मिनीमिव ३८ ततः प्रहृष्टः करणात्स्थैर्यमतं अघातवहूनं
कांतमनोहरं निवर्तयामि संपादयामीति ३९ तेन स्वर्गात्तु हेमगर्भमूतः संपूर्णः ४० ४१ अर्णिसमापनायोः आरोपयहृपं शान्तपामाससत्त्वरूपकृतवान् पृष्ठमाहेतार्थः

त्वष्टा तु तं पथान्मार्गमचेपि तावि भावसु । निर्दिष्टुकामो येगासां लपामास नैतदा ३५ त्वष्टोवाच नमाति ते समाविष्टमिदं हृपं न शोभ
ते अमहं तीततः संहावेने चानिशौ तुले ३६ दृष्टाहि तं भवानघ्वं सांभार्यां प्रभुभवारितां निसेतपुरस्मितां वहुबाहुपधारिणी ३७
पार्गहा क्रुशां हीना अहिलां मलधारिणी हस्तिहस्तपरिक्लिष्टां व्याकुलां पद्मिनीमिव स्नाप्यां योगवलोपेतां योगमास्थाय पुरोगो
पते ३८ अनुकूलं तु हे वृत्तपादिसान्न मतन्मतं स्पोनिवर्तयामि तत्कांतमारेहम ३९ स्पर्शविभ्रमन्समासेति पेगुर्धमरि
हम तेनासौ समभूतो देवो हपेणानुविभावसुः ४० तस्मात्वष्टुः सर्वेवा कंस्व हुमेनेमन्ता पतेः समनुतामवाम्बाणिपत्वष्ट्र स्पेणसु दृष्टे ४१
ततो प्रभुपं गमात्वष्टामांतेरूपाविवत्सतः भूमिमारोप्य तत्रैनः शांतपामास भारत ४२ ततोनिर्भर्त्सितं हृपंतेअसोमंहृनेनवै कोमा
त्कांततरं दृष्टमपि धेकंप्रभुमेतदा ४३ सुर्वेनिवर्तितं हृपं तस्पदेव स्पणपतेः नहात्मभ्भन्ति देवस्पसुरवमासीनृतोहि ते ४४ सु
स्पाणानुपस्वर्वमांतेरूपसुरवसुते अपतेदितहातहृपेसविहसं भूत्समुवसभवाः ४५ धातार्यमा चमित्रस्च वरुणोशोभगस्तथा
इंद्रोविवस्वान्पूषा च पर्जन्यो हृशमस्तथा ४६ ॥ः ॥ः ॥ः ॥ः ॥ः

घ

राम·

निर्भर्त्सितं भर्त्सितं कृतं अत्रसंहतोनपृथक्कृतेनतेजसा हेतुना संहृतेनेतिस्पष्टार्थं ४३ निर्वर्तितं व्यामणायेणाविकर्षणेनसंयादितं ४४ ४५ ४६

३१

४९ स्वभार्याद्रूपलीलया भार्यायै अनुरूपालीलाश्च स्वरूपेणासंचारहां ५० समभावयत संगतिमकरोत् ५१ विचेष्टंती मैथुनप्रतिकूलां चेष्टां कुर्वाणा ५२

ततस्त्वष्टततोविष्णु(जपन्मोजघमजः हर्षंलेभेततोदेवोहृष्टादिमानसर्वदेहृज्ञान् ४७ गंधैःपुष्पैरलंकारैर्भोस्वजामुकुटेनच एवंसं
म्लप्यामासलब्धावाक्यमुवाचह ४८ गच्छदेवनिजांभार्यांकुरुस्त्रांतिसोत्रान् वृरवाहूपमास्थायवनेचरतिशाद्वले ४९ सतथा
रूपमास्थायस्वभार्याहरिलोलया २२शौयेगमास्थायस्वभार्याविदुवांततः ५० अभूष्यांसर्वभूतानांतेजसानियमेनच सोऽस्व
रूपेणाभूणवान्तांमुरवेसमभावयत ५१ मेथुनायविवेष्टंतीपापुसःपराकृया सांतानिरवमष्टुकेनासिकायाविचक्षणः ५२ देवो
तस्यापनजापेताषस्मिनोभिवनागौ नामसर्वेवहृत्वस्मतोद्वावस्मिनावीत मार्इस्याममनोचेतावष्टमस्यप्रजापतेः ५३ सुतो
पांजनयामासवृडवायामभारत तोनुरूपेणाकोनेनदर्शयामासभास्करः सोनुदृष्टेवभनोतुतोषजनमेजय ५४ यमस्तकर्मणा
तेनभृशंपीडितमानसः धर्मणारंजयामासधर्मोजृद्दमाः प्रजाः ५५ सलेभेकर्मणातेनपरमेशाममहाद्युतिः पितृणामाधिपत्यं
चलोकपालत्वमेवच ५६ मनुःप्रजापतिस्त्वासीत्सावर्णःसतपोधनः भाव्यःसानागतेकालेमनुःसावर्णिकेंतरे ५७ मेरु
पृष्ठेतपोघोरमद्यापिचरतिप्रभुः भ्रातास्यशनैश्चरोस्तत्पश्रहत्वमुपलब्धवान् नासत्योयौसमाख्यातौस्वर्वैद्यौतुबभूवतुः रेवतो
पितथाराज्ञःसंज्ञातोशायतेदोभवत्तलक्ष्यत्तुत्तेजसातेनविस्माक्तुद्रक्रमवत्तेयत् तदंगानिहंतपुंडेदानचानविकोर्षया ५८ य
वीयसीनयोर्यातुयमीकन्यायशस्विनी अभवत्सासरिच्छेष्ठायमुनालोकभाविनी ५९ ॥:॥::॥

पुंसोऽपशंकयाप्युक्तंनिरवमत ५२ ५४ तेनमातृशापजक्लेशेनममाप्येवंमामभूदितिधर्मेणवाप्रपरिहारार्थे ५५ ५८ तपोमेतुयमयोः ५९ ॥:॥

श्रीः॥:॥ श्रीः॥::॥

६० देवानांपमादीनामश्विनोश्च ६१ नवमः मनोः १ नाभागारिष्टस्य नरिष्टइत्यपि तिनाभानेदिष्टं वैमानवमितिश्रुतेः नाभानेदिष्टइति पाठः प्रामादिकः २

मनुरित्युच्यते लोके सावर्णइति चोच्यते द्वितीयोपि पुनस्तस्य मनोर्भ्राता शनैश्चरः ग्रहत्वं स तु लेभे वै सर्वलोकाभिपूजितः ६० य
इदं जन्म देवानां शृणुयाद्वापि धारयेत् आपद्भ्यः स विमुच्येत प्राप्नुयाच्च महद्यशः ६१ इति महाभारते खिलेषु हरिवंशे नवमो
ध्यायः वैशंपायनउ० मनोर्वैवस्वतस्यासन्पुत्रा वै नव तत्समाः इक्ष्वाकुश्चैव नाभागो धृष्टः शर्यातिरेव च १ नरिष्यन्तस्तथा प्रां
शुर्नाभागारिष्टसप्तमाः करूषश्च पृषध्रश्च नवैते भरतर्षभ २ अकरोत्पुत्रकामस्तु मनुरिष्टिं प्रजापतिः मित्रावरुणयो
स्तात पूर्वमेव विशांपते ३ अनुत्पन्नेषु नवसु पुत्रेष्वेतेषु भारत तस्यां तु वर्तमानायामिष्ट्यां भरतसत्तम ४ मित्रावरुणयो
रंशे मनुराहुतिमाजुहोत् तत्र दिव्याम्बरधरा दिव्याभरणभूषिता ५ दिव्यसंहनना चैव इडा जज्ञेति श्रुतिः तामिडेत्येव हो वि
वाच मनुर्दण्डधरस्तदा ६ अनुगच्छस्व मां भद्रे तमिडा प्रत्युवाच ह धर्मयुक्तमिदं वाक्यं पुत्रकामं प्रजापतिं ७ इडोवाच
मित्रावरुणयोरंशे जातास्मि वदतां वर तयोः सकाशं यास्यामि न मां धर्मो हतो वधीत् ८ सैवमुक्त्वा मनुं देवं मित्रावरुण
योरिडा गत्वान्तिकं वरारोहा प्राञ्जलिर्वाक्यमब्रवीत् ९ अंशेऽस्मि युवयोर्जाता देवौ किं करवाणि वां मनुना चाह
मुक्तानुगच्छस्व मामिति १ तां तथा वादिनीं साध्वीमिडां धर्मपरायणां १०

५ इडानाम्नीकन्या दंडधरोराजा भद्रेमांअनुगच्छस्वेतितामिडाप्रत्युवाचेतिपूर्वेणसंबंधः ६ तंमनुंइडाप्रत्युवाचेत्युत्तरेणसंबध्यते ७ ८ ९ १०

११ मानवी इलपदी मैत्रावरुणीति मंत्रलिंगादिडाया उभयसंबंधो घटते तत्राधमाहुस्याववयोरिति १२ द्वितीयमाह मनोरिति १३ ततमित्रावरुणयोर्वाक्यं श्रुत्वा
पितुर्मनोः १४ १७ प्रविष्टे इति मनोस्तर्यमाविष्टपुत्रान् ज्येष्ठाधमकाधिकारेणाते इक्ष्वाकुप्रभृतयो दश मनोः पुत्राः पृथिवीं दशधा विभज्य गृहीतवंतः १८ ॥

विनयपत्र

मित्रश्च वरुणश्चोभावूचतुस्ते निबोध तत् अनेन तव धर्मेण स्वरूपेण इमे न च ११ मसेनैव सुपुत्रोऽणि भीतौ स्वो वरवर्णिनि आवयो-
स्त्वं महाभागे कान्त्या ख्यातिं गमिष्यसि १२ मनोर्वंशधरः पुत्रस्त्वमेव च भविष्यसि सुद्युम्न इति विख्यातस्त्रिषु लोकेषु शोभने १३ उ-
गान्नियो धर्म्मशीला मनोर्वंशविवर्द्धनः निवृत्ता सा तु तच्छ्रुत्वा गच्छंती पितुरन्तिकं १४ बुधेनांतरमासाद्य मैथुनायोपमंत्रिता सोम-
पुत्राद्बुधाद्राजंस्तस्यां जातः पुरूरवाः १५ जनयित्वा सुतं तात पितुः सुगृहमागता सुद्युम्नस्य तु दायादास्त्रयः परमधार्मिकाः उत्क-
लश्च गयश्चैव विनतश्च महावीर्यवान् १६ उत्कलस्योत्कला राजन्विनतस्यापि पश्चिमा दिक्पूर्वा भरतश्रेष्ठ गयस्य तु गया पु-
री १७ प्रविष्टे तु मनौ तात दिवाकरमरिंदम दशधा तद्दधत्क्षत्रमकरोत्पृथिवीमिमां १८ एषां किंज्ञा वसुमती यस्येयं
सवनाकरा इक्ष्वाकुर्ज्येष्ठदायादो मध्यदेशमवाप्तवान् १९ कन्याभावाच्च सुद्युम्नो नैनं गुणमवाप्तवान् वसिष्ठवच-
नात्त्वासीत्प्रतिष्ठाने महात्मनः २० प्रतिष्ठा धर्मराजस्य सुद्युम्नस्य कुलोद्वह तत्पुरूरवसे प्रादाद्राज्यं प्राप्य महायशाः
२१ सुद्युम्नः कारयामास प्रतिष्ठाने नृपक्रियां धृष्टकश्चाम्बरीषश्च दंडश्चेति सुतास्त्रयः २२ ॥

सुद्युम्नएनं गुणं मध्यदेशराज्यं वसिष्ठं तु ग्रहात्तु सुद्युम्नोपि तत्समीपदेशार्धं लेभे तस्माद्वसिष्ठेति प्रतिष्ठाने प्रयागैकदेशे २० २१ नृपक्रियां राज्यं
कारयामास पुरूरवस्समृतः २२ ॥ः॥ः ॥

२३ इंडोपलक्षार्थः २४ नरिष्यन्तनाभागौ मनोः पंचमषष्ठौ पुत्रौ २६ धृष्टेः तृतीयस्य २७ २८ २९ ३० आनर्त्तविषयो द्वारकादेशः कुशस्थली

पस्त्रकामघ्रहात्मावैरंडकारापमुत्तमं वनंतल्लोकविख्याततापसानामनुत्तमं २३ यत्रप्रविष्टमात्रस्तुनरःपापात्प्रमुच्यते
सुद्युम्नश्चादिवयातएलसुताधमात्र २४ मानवेयोमहाराजस्त्रीपुंसोर्लक्षणैर्युतः धृत्वासइलेत्येवंसुद्युम्नश्चातिविश्रुतः
२५ नरिष्यतःशकाःपुत्रानाभागस्यतुभारत अंबरीषोभवत्पुत्रःपार्थिवर्षभसत्तमः २६ धृष्टस्यधार्ष्टकंक्षत्रंरणधृष्टंब
भूवहकरूषस्यतुकारूषाःक्षत्रियायुद्धदुर्मदाः २७ सहस्रंक्षत्रियगणोविक्रांतःसंबभूवह नाभागारिष्टपुत्राश्चक्षत्रियावैश्य
तांगताः २८ प्रांशोरेकोभवत्पुत्रःप्रजापतिरितिविश्रुतः २९ शर्यातेर्मिथुनंत्वासीदानर्त्तोनामविश्रुतःपुत्रःकन्यासुकन्याख्या
यापत्नीच्यवनस्यतु ३० आनर्त्तस्यतुदायादोरेवोनाममहाद्युतिः आनर्त्तविषयश्चासीत्पुरीचास्यकुशस्थली ३१ रे
वस्यरैवतःपुत्रःककुद्मीनामधार्मिकः ज्येष्ठःपुत्रशतस्यासीद्राज्यंप्राप्यकुशस्थलीं ३२ सकन्यासहितःश्रुत्वागांध
र्वंब्रह्मणोंतिके मुहूर्त्तभूतंदेवस्यमर्त्यंबहुयुगंप्रभो आजगामयुवैवाथस्वांपुरींयादवैर्वृतां ३३ कृतांद्वारवतींनामब
हुद्वारांमनोरमां भोजवृष्ण्यंधकैर्गुप्तांवासुदेवपुरोगमैः ३४ ततस्तद्रैवतोज्ञात्वायथातत्त्वमरिंदम कन्यांतांबलदे
वायसुव्रतांनामरेवतीं ३५ दत्वाजगामशिखरंमेरोस्तपसिसंस्थितः रेमेरामोपिधर्मात्मारेवत्यासहितःसुखी ३६
॥इतिखिलेषुहरिवंशेदशमोध्यायः १० ॥ : ॥ :॥ : ॥:

द्वारवती ३१ ३२ युवैवजरादिपरिणामाभावात्
३३ ३४ ३५ ३६ इशमः ॥:॥: ॥ श्रीः श्रीः ॥ॐ:॥ श्रीः श्रीः ॥ :: श्रीः श्रीः ॥

कथमिति तन्मस्वृतः प्राणिनामावश्यंभावात्कथं तयोर्जराया अभावमिति प्रश्नः १ शार्यातेः शर्यातिप्रपौत्रस्य रैवतस्य २ क्षुत्क्षामाहन जरेति जाठराग्नि
मवेत्तु धारयो भवतीति जरा विना तेन प्राणिनां जायते ब्रह्मलोके न पाति तेजो जायन्ते अनेन भवत्येककालः सर्वोहि निर्वर्त्यः ब्रह्मलोकं तु स्यां

जनमेजय उवाच कथं बहुतिथे काले समतीते द्विजोत्तम न जरा रेवतीं प्राप्ता रैवतं च ककुद्मिनं १ मेरुं गतस्य वा तस्य शार्यातेः संततिः
कथं स्थिता पृथिव्यामद्यापि श्रोतुमिच्छामि तत्वतः २ वैशंपायन उ॰ न जरा क्षुत्पिपासे वा न मृत्युर्भरतर्षभ ऋतुचक्रं प्रभवति ब्रह्म
लोके सदानघ ३ ककुद्मिनः स्म तं लोकं रैवतस्य गतस्य ह हृता पुण्यजनैस्तात राक्षसैः सा कुशस्थली ४ तस्य भ्रातृशतं चासीद्धा
र्मिकस्य महात्मनः तद्वध्यमानं रक्षोभिर्दिशः प्राद्रवदच्युत ५ विद्रुतस्य च राजेन्द्र तस्य भ्रातृशतस्य वै तेषां तु ते भयाक्रान्ताः क्ष
त्रियास्तु महीपते अन्ववायस्तु सुमहांस्तत्र तत्र विशांपते ६ येषामेते महाराज शार्याता इति विश्रुताः क्षत्रिया भरत
श्रेष्ठ दिक्षु सर्वासु धार्मिकाः सर्वशः पर्वतगणान्प्रविष्टाः कुरुनंदन नाभागारिष्टपुत्रौ द्वौ वैश्यौ ब्राह्मणतां गतौ करूषस्य
तु कारूषाः क्षत्रिया युद्धदुर्मदाः ८ प्रांशोरेकोऽभवत्पुत्रः प्रजापतिरिति श्रुतः पृषध्रो हिंसयित्वा तु गुरोर्गां जनमेजय ९ शापा
च्छूद्रत्वमापन्नो नवैते परिकीर्तिताः वैवस्वतस्य तनया मनोर्वै भरतर्षभ १० क्षुवतस्तु मनोस्तात इक्ष्वाकुरभवत्सुतः तस्य पुत्रशतं
त्वासीदिक्ष्वाकोर्भूरिदक्षिणं ११ ॥ ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥ ॥ श्रीः ॥ ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥

घमावान्न तत्सूतकाः कालाग्निरुद्रा इत्यर्थः ३७ वैश्यौ वैश्यभार्यासूत्पन्नत्वात् मातृजातयः पुत्राः स्युरिति वचनात् ब्राह्मणतां तपसा तौ गतौ ८ १० क्षु
वतः क्षुतं कुर्वतः ११ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

विकुक्षित्वात् विपुलकुक्षित्वात् अयोधतां अप्रतियोद्धृतां १२ १४ आद्येति एतेनयदर्थंयदुद्दिष्टंतस्मैतत्प्रदायान्नत्वविनियुक्तस्तेनैवद्दोषायभवतीतिदर्शितं
मृगयांगतः मृगयात आगतः १६ इक्ष्वाकुणापरीत्यक्तः इत्युक्तोगाद्वृषः १७ वसिष्ठवचनात् हविर्हि पुरोहितं न पितृयोग्यमित्येवंरूपात् संस्थितेमृते १८

तेषांविकुक्षिर्ज्येष्ठस्तुविकुक्षित्वादयोधतां प्राप्तःपरमधर्मज्ञःसोऽयोध्याधिपतिर्विभो १२ शकुनिप्रमुखास्तस्यपुत्राःपंचश
तंस्मृताः उत्तरापथदेशस्यरक्षितारोमहाबलाः १३ चत्वारिंशत्तथाष्टौचदक्षिणस्यांतथादिशि वसातिप्रमुखाश्चान्येरक्षिता
१ रोविशांपते १४ इक्ष्वाकुस्तुविकुक्षिंवैअष्टकायामथादिशत् मांसमानयश्राद्धार्थंमृगान्हत्वामहाबल १५ श्राद्धकर्मणिचो
द्दिष्टेअकृतेश्राद्धकर्मणि भक्षयित्वाशशंतातशशादोमृगयांगतः १६ इक्ष्वाकुणापरित्यक्तोवसिष्ठवचनात्प्रभुः इक्ष्वाकौ
संस्थितेराजन्शशादःपुरमावसत् १७ शशादस्यतुदायादःककुत्स्थोनामवीर्यवान् इंद्रस्यवृषभूतस्यककुत्स्थोजयतःपु
रा. १८ पूर्वंदेवासुरेयुद्धेककुत्स्थस्तेनसस्मृतः अनेनास्तुककुत्स्थस्यपृथुरानेनसःस्मृतः १९ विष्टराश्वःपृथोःपुत्रस्तस्मा
दार्द्रस्त्वजायत आर्द्रस्ययुवनाश्वस्तुश्रावस्तस्तस्यचात्मजः २० जज्ञेश्रावस्तकोराजाश्रावस्तीयेननिर्मिता श्रावस्तस्य
तुदायादोबृहदश्वोमहायशाः २१ कुवलाश्वःसुतस्तस्यराजापरमधार्मिकः यःसधुंधुवधाद्राजाधुंधुमारत्वमागतः २२
जनमेजयउ० धुंधोर्वधंमहाप्राज्ञश्रोतुमिच्छामितत्वतः यदर्थंकुवलाश्वःसन्धुंधुमारत्वमागतः २३ वैशंपायनउ० बृहदश्व
स्यपौत्राणांशतमुत्तमधन्विनां सर्वेविद्यासुनिष्णाताबलवंतोदुरासदाः २४ ॥ ॥ ॥ ॥

ककुत्स्थः तत्रनिष्ठीतिककुत्स्थः १८ २० श्रावस्तीपुरी २१ २२ २३ २४ ॥ ॥ ॥ ॥

२६ रक्षां यस्याक्षमिति शेषः २७ समेषु सर्वकालप्रभवात्रिम्नोन्नतवर्जितेषु मरुषु निर्जलेषु धन्वसु अल्पोदकेषु उज्जानकः जनसमूहो ज्ञानकं तद्रहित उज्जा

बभूवुर्धार्मिकाः सर्वे यज्वानो बहुदक्षिणाः कुवलाश्वं सुतं राज्ये बृहदश्वो न्यवेशयत् २५ पुत्रसंक्रामितश्रीस्तु वनं राजा समाविशत
तमुत्तंकोऽथ ब्रह्मर्षिः प्रयांतं प्रत्यवारयत २६ उत्तंक उवाच भवता रक्षणं कार्यं तत्तावत्कर्तुमर्हसि निरुद्विग्नस्तपश्चर्तुं न हि शक्नोमि
पार्थिव २७ ममाश्रमसमीपे हि समेषु मरुधन्वसु समुद्रो वालुकापूर्ण उज्जानक इति स्मृतः २८ देवतानामवध्यश्च महाकायो
महाबलः अंतर्भूमिगतस्तत्र वालुकांतर्हितो भवत् २९ राक्षसस्य मधोः पुत्रो धुंधुर्नाम सुदारुणः शेते लोकविनाशाय तप आ
स्थाय दारुणं ३० संवत्सरस्य पर्यंते स निश्वासं प्रमुंचति यदा तदा मही तत्र चलति सशैलवनकानना ३१ तस्य निश्वासवातेन रज उद्धू
यते महत् आदित्यपथमावृत्य सप्ताहं भूमिकंपनं ३२ सविस्फुलिंगं सज्वालं सधूममतिदारुणं तेन तात न शक्नोमि तस्मिन्स्थातुं
स्व आश्रमे ३३ तं मारय महाकायं लोकानां हितकाम्यया लोकाः स्वस्था भवंत्वद्य तस्मिन्विनिहते त्वया ३४ त्वं हि तस्य वधाये
कः समर्थः पृथिवीपते विष्णुना च वरो दत्तो मह्यं पूर्वयुगेऽनघ ३५ यस्त्वं महासुरं रौद्रं तं हनिष्यसि महाबलं तस्य त्वं वरदानेन
तेजस्त्वाप्याययिष्यति ३६ न हि धुंधुर्महातेजास्तेजसाल्पेन शक्यते निर्दग्धुं पृथिवीपाल दिव्यवर्षशतैरपि वीर्यं हि सुमहत्त
स्य देवैरपि दुरासदं ३७ स एवमुक्तो राजर्षिरुत्तंकेन महात्मना कुवलाश्वसुतं प्रादात्तस्मै धुंधुनिवारणे ३८

नकः उज्जालक इति पाठे जलसमूहवर्जितः २८ २९ निर्वाणो विनाशो निमित्तं ३० ३१ ॥ ७ ॥

ह॰टी॰
३५

५४ वालुकार्णवंवालुकापूर्णमुदकमयंवालुकापूर्णमितिगौडाः ५५ ५७ मुखजेनाग्निनातस्यपुत्रशतंदग्धमित्यन्वयः सद्वगासुस्रावस्वदेहजलेनधु

बृहदश्वउवाच भगवन्न्यस्तशस्त्रोहमयंतुतनयोमम भविष्यातिद्विजश्रेष्ठधुंधुमारोनसंशयः ४९ सतंव्यादिश्यतनयंराजर्षिर्धुंधुमारणे
जगामपर्वतायैवतपसेसंशितव्रतः ५० कुवलाश्वस्तुपुत्राणांशतेनसहपार्थिव प्रायादुत्तंकसहितोधुंधोस्तस्यनिबर्हणे ५१ तमा
विशत्तदाविष्णुर्भगवांस्तेजसाप्रभुः उत्तंकस्यनियोगाद्वैलोकानांहितकाम्यया ५२ तस्मिन्प्रयातेदुर्धर्षेदिविशब्दोमहानभूत् ए
षश्रीमानवध्योद्यधुंधुमारोभविष्यति ५३ दिव्यैर्माल्यैश्चतंदेवाः समंतात्समवाकिरन् देवदुंदुभयश्चापिप्रणेदुर्भरतर्षभ ५४
सगत्वाजयतांश्रेष्ठस्तनयैः सहवीर्यवान् समुद्रंखानयामासवालुकार्णवमव्ययं ५५ नारायणेनकौरव्यतेजसाप्यायितःसवै
बभूवसुमहातेजाभूयोबलसमन्वितः ५६ तस्यपुत्रैः खनद्भिस्तुवालुकांतर्हितस्तदा धुंधुरासादितोराजन्दिशमाश्रित्यपश्चिमां
५७ मुखजेनाग्निनाक्रोधाल्लोकानुद्वर्तयन्निव वारिसुस्राववेगेनमहोदधिरिवोदये ५८ सोमस्यभरतश्रेष्ठधारोर्मिकलिलोमह
त् तस्यपुत्रशतंदग्धंत्रिभिरूनंतुरक्षसा ५९ ततः सराजाकौरव्यराक्षसंतंमहाबलं आससादमहातेजाधुंधुंधुंधुनिबर्हणः ६०
तस्यवारिमयंवेगमापीयसनराधिपः योगीयोगेनवह्निंचशमयामासवारिणा ६१ निहत्यतंमहाकायंबलेनोदकराक्षसं उत्तंकं
दर्शयामासकृतकर्मामहायशाः ६२ उत्तंकस्तुवरंप्रादात्तस्मैराज्ञेमहात्मनेअददच्चाक्षयंवित्तंशत्रुभिश्चाप्यधृष्यतां ६३ धर्मे
रतिंचसततंस्वर्गेवासंतथाक्षयं पुत्राणांचाक्षयांल्लोकान्स्वर्गेयेरक्षसाहताः ६४ इतिश्रीखिलेषुहरिवंशेएकादशोध्यायः ११

वमासादितवानित्यर्थः ५८ ६४ एकादशः ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ ॥

राम
३५

तस्यधुंधुमारस्य २ ३ तस्यसंहताश्वस्यार्वाहैमवतीहैमवतःकन्यात्मसांप्रसेनजितजातइतिशेषः ४ ११ पाणिग्रहणमंत्राणांतावेहिसंभवावहैसहरेतोदधावहैपुंसेपु

वैशंपायनउ० तस्यपुत्रास्त्रयःशिष्टादृढाश्वोज्येष्ठउच्यते चंद्राश्वकपिलाश्वौतुकुमारौद्वौकनीयसौ १ धौंधुमारिर्दृढाश्वस्तुहर्यश्वस्तस्य
चात्मजः हर्यश्वस्यनिकुंभोभूत्क्षत्रधर्मरतःसदा २ संहताश्वोनिकुंभस्यपुत्रोरणविशारदः अकृशाश्वःकृशाश्वश्चसंहताश्वसुतौनृ
प ३ तस्यहैमवतीकन्यासतांमातादृषद्वती विख्यातात्रिषुलोकेषुपुत्रश्चास्याःप्रसेनजित् ४ लेभेप्रसेनजिद्भार्यांगौरींनामपतिव्रतां
अभिशप्तातुसाभर्त्रानदीवैबाहुदाकृता ५ तस्याःपुत्रोमहानासीद्युवनाश्वोमहीपतिः मांधातायुवनाश्वस्यत्रैलोक्यविजयीसुतः
६ तस्यचैत्ररथीभार्याशशबिंदोःसुताभवत् साध्वीबिंदुमतीनामरूपेणासदृशीभुवि ७ पतिव्रताचज्येष्ठाचभ्रातॄणामयुतस्यसा
तस्यामुत्पादयामासमांधाताद्वौसुतौनृप ८ पुरुकुत्संचधर्मज्ञंमुचुकुंदंचधार्मिकं पुरुकुत्ससुतस्त्वासीत्त्रसदस्युर्महीपतिः ९ नर्म
दायामथोत्पन्नः संभूतस्तस्यचात्मजः संभूतस्यचरापादः सुधन्वारिपुमर्दनः १० सुधन्वनःसुतश्चासीत्त्रिधन्वानामपार्थिवः पु
त्रस्त्रिधन्वनस्त्वासीद्विद्वांस्त्रय्यारुणःप्रभुः ११ तस्यसत्यव्रतोनामकुमारोभून्महाबलः पाणिग्रहणमंत्राणांविघ्नंचक्रेसुदुर्मतिः
१२ येनभार्याहृतापूर्वंकृतोद्वाहापरस्यवै बाल्यात्कामाच्चमोहाच्चसंहर्षाच्चापलेनवै १३

त्रीपवैत्रवेदइसाग्यानांविघ्नमतिबंधंचक्रे १२ परस्यपरेणपूर्वंकृतोद्वाहाऊढाकन्यासभार्याकृतेनन्नृपः सत्यामसप्तपदीमवेसंज्ञिममंत्रातेभार्यात्वमुत्पद्यतेनत्वतः
प्राक्अतस्तांभार्यामजहार संहर्षोहर्षाभिनिवेशात् १३ ॥८॥ ७२॥

शंकुना पापरूपेण कीलेन विद्धत्वात्त्रय्यारुणोऽत्यजत् १४ हे अपध्वंस विलोमज इति वदन् संबोधयन् १५ वर्तय वस १६ तं स्वं वदंतं पितरं १७ १८ तेनाधर्मेण विश्वविकारहारिणा गुरो
न पितृशापेन गुरुणा द्वादशः प्रजा शापेन अभूत् ततो विषयस्य दोषाभावात् तस्मिन् पापितो बोधः पितुराज्ञा दिशो दिशो बद्ध्वा १९ तस्य विश्वामित्रस्य विषये देशे स्वस्य स्वस्य नाश

जहार कामात्कन्यां स कस्यचित्पुरवासिनः अधर्मशंकुना तेन राजा त्रय्यारुणोऽत्यजत् १४ अपध्वंसेति बहुशो वदन्क्रोधसमन्वितः पितरं सोऽब्रवीत्त्यक्तः क्व गच्छामीति वै मुहुः १५ पिता त्वेनमथोवाच श्वपाकैः सह वर्तय नाहं पुत्रेण पुत्रार्थी त्वयाद्य कुलपांसन १६ इत्युक्तः स निराक्रामन्नगराद्वचनात्पितुः न चैनं वारयामास वसिष्ठो भगवानृषिः १७ स तु सत्यव्रतस्तात श्वपाकावसथांतिके पित्रा त्यक्तोऽवसद्वीरः पिताप्यस्य वनं ययौ १८ ततस्तस्मिंस्तु विषये नावर्षत्पाकशासनः समा द्वादश राजेंद्र तेनाधर्मेण वै तदा १९ दारांस्तु तस्य विषये विश्वामित्रो महातपाः संन्यस्य सागरानूपे चचार विपुलं तपः २० तस्य पत्नी गले बद्ध्वा मध्यमं पुत्रमौरसं शेषस्य भरणार्थाय व्यक्रीणाद्गोशतेन वै २१ तं तु बद्धं गले दृष्ट्वा विक्रीयंतं नृपात्मजः महर्षिपुत्रं धर्मात्मा मोचयामास भारत २२ सत्यव्रतो महाबाहुर्भरणं तस्य चाकरोत् विश्वामित्रस्य तुष्ट्यर्थमनुक्रोशार्थमेव च २३ सोऽभवद्गालवो नाम गलबंधान्महातपाः महर्षिः कौशिकस्तात तेन वीरेण मोक्षितः २४ इति श्रीखिलेषु हरिवंशे द्वादशः वैशंपायन उवाच सत्यव्रतस्तु भक्त्या च कृपया च प्रतिज्ञया विश्वामित्रकलत्रं तद्बभार विनये स्थितः १ हत्वा मृगान्वराहांश्च महिषांश्च वनेचरान् विश्वामित्राश्रमाभ्याशे मांसमस्य बबंधतेन २॥

हुत्रेणास्यापि पिता २० शेषस्य कुटुंबस्य २१ विक्रीयंतं विक्रीयमाणं २१ । २२ यस्माद्गले बद्धः अतो गालव इति २४ द्वादशः सत्यभक्त्येति वि
श्वामित्रस्याराध्यत्वात्कृपया तत्कुटुंबस्य अनाथत्वात् प्रतिज्ञा वसिष्ठस्य पौरोहित्ये सुतानामभिषिक्तैः कारणैर्विश्वामित्रकलत्रं बभार पुपोष १ ॥२॥

उपांशुव्रतं परेषामविदितं नियमं आस्थाय अङ्गीकृत्य वनगते ऽवसत् ३ ५ कारणेन अपराधे अयं किंचित्कालं गाढं क्लिश्यतां तु इत्याशयेन ६ निष्ठा समाप्तिः सु
मापन्ना यस्य दाराहरः अपितु कन्याहरो ऽतएव नेह द्वादशवार्षिकं पापं रक्षांमीं नमानसायासमभिषेक्ष्यामीति मन्त्राशयः ७ वसिष्ठाय पमन्युं तु परितोषं मनकरोदिति आहस्मात

उमांशुव्रतमास्थामदीक्षां द्वादशवार्षिकीं पितुर्नियोगादवसत्तस्मिन्वनगते नृपे ३ अयोध्यां चैव राष्ट्रं च तथैवांतःपुरं मुनिः या
ज्योपाध्यायसंबंधाद्वसिष्ठः पर्यरक्षत ४ सत्यव्रतस्तु बाल्याद्वा भाविनोऽर्थस्य वा बलात् वसिष्ठेऽप्यधिकं मन्युं धारयामास वै तदा ५
पित्रा तु तं तदा राज्यात्त्यज्यमानं स्वमात्मजं न्यवारयामास मुनिर्वसिष्ठः कारणेन हि ६ पाणिग्रहणमंत्राणां निष्ठा स्यात्सप्तमे पदे
न च सत्यव्रतस्तस्माद्धृतवान्सप्तमे पदे ७ जानन्धर्मान्वसिष्ठस्तु न मां त्रातीति भारत सत्यव्रतस्तदा रोषं वसिष्ठे मनसाकरोत् ८
गुणबुद्ध्या तु भगवान्वसिष्ठः कृतवांस्तदा न च सत्यव्रतस्तस्य तमुपांशुमबुध्यत ९ तस्मिन्नपरितोषो यः पितुरासीन्महात्म
नः तेन द्वादशवर्षाणि नाववर्ष पाकशासनः १० तेन त्विदानीं वहता दीक्षां तां दुर्वहां भुवि कुलस्य निःकृतिस्तात कृता सा वै भ
वेदिति ११ न तं वसिष्ठो भगवान्पित्रा त्यक्तं न्यवारयत् अभिषेक्ष्याम्यहं पुत्रमस्येत्येवं मतिर्मुनेः १२ स तु द्वादशवर्षाणि तां दी
क्षामुद्वहद्बली अविद्यमाने मांसे तु वसिष्ठस्य महात्मनः १३ सर्वकामदुघां दोग्ध्रीं ददर्श स नृपात्मजः तां वै क्रोधाच्च मोहा
च्छ्रमाच्चैव क्षुधान्वितः १४ ॥ः ॥ः ॥ः ॥ः ॥ः

त्रिति ८ १० वसिष्ठाय पं विहितो गोति तेनेति ११ इति न्यवारयदिति सर्वेण
संबंधः ११ १२ १४ ॥ ७॥ ७॥ ७॥ ७॥ ७ः ॥ ७॥ ः ॥ श्रीः रामः ॥ श्रीरामः श्रीः श्रीः::::::

दृशेति अनुपहोक्ताः कोशादस्पृष्टाः अध्यापादेशोचोक्ताः सस्पृष्टत्वाद्यस्पृष्टाः पृष्टोआपंतेविश्वामित्रस्यपुष्पयेमनुकंपार्थ्यमेंवव्रेतिद्वौइत्येवंदशधर्मा कृतः तद्वधेति अमालाभोदर्शितः अमादित्यमात्वेषगोशात्क्रितत्का अनुकंपापरः तेनदुःखितंकृपापरं दुःखपरिहारार्थोपपत्रहीतिविशेषः एतान्दशधर्मान्गतः

ग्ध्रींधेनुंततोराजाजघानजनमेजय मत्तःप्रमत्तःउन्मत्तःश्रांतःक्रुद्धोबुभुक्षितः तामागम्यमीतस्तुलुब्धःकामीचोद्रश तच्चमांसं स्वयंचैवविश्वामित्रस्यचात्मजान् १५ भोजयामासतत्क्रुद्धोवसिष्ठोप्यस्यचुक्रुधे क्रुद्धस्तुभगवान्वाक्यमिदमाहनृपात्मज १६ वसिष्ठउवाच पातयेयमहंक्रूरतवशंकुंनसंशयः यदितेद्वाविमौशंकूनस्यातांवैकृतौपुनः १७ पितुश्चापरितोषेणगुरोर्दोग्ध्री वधेनच अप्रोक्षितोपयोगाच्चत्रिविधस्तेव्यतिक्रमः १८ वैशंपायनउवाच एवंत्रीण्यस्यशंकूनितानिदृष्ट्वामहायशाः त्रिशंकु रितिहोवाचत्रिशंकुरितिसस्मृतः १९ विश्वामित्रस्तुदाराणामागतोभरणेकृते सचतस्मैवरंप्रादान्मुनिःप्रीतस्त्रिशंकवे २० छंद्यमानोवरेणाथवरंवव्रेनृपात्मजः सशरीरोव्रजेस्वर्गमित्येवंयाचितोमुनिः २१ अनावृष्टिभयेतस्मिन्गतेद्वादशवा र्षिके पित्र्येभिषिच्यराज्येतुयाजयामासतंमुनिः २२ मिषतांदेवतानांचवसिष्ठस्यचकौशिकः सशरीरंतदातंतुदिव मारोपयत्प्रभुः २३ तस्यसत्यरथानामपत्नीकैकेयवंशजा कुमारंजनयामासहरिश्चंद्रमकल्मषं २४

श्रान्तः तत्राजेति मार्गितांगृहीत्वा १५ १६ शंकुःसर्वांगदोषं इत्यौवृत्तमातो १७ शंकुत्रयमेवविह्वलोति पितुरिति अप्रोक्षितोपयोगात् असंस्कृतमांस भक्षणात् १८ १९ २० २१ भयेगतेविश्वामित्रप्रसादमानात् इतिशेषः २२ मिषतामिषतांवसिष्ठो पश्यतोदेवादीननादृत्येत्यर्थः २३ तस्यत्रिशंकोः २४

२९ शकादयो म्लेच्छभेदाः ३० निरसंतिस्मराज्यान्नहर्षिकुर्वंति तत्र हेतुर्नात्यर्थमिति ३१ गरेण विषेण सह जात इति सगरः विमानुगरसंयोगेप्यमरणे हेतुमाह ३२

स वै राजा हरिश्चंद्रस्त्रैशंकव इति स्मृतः आहर्ता राजसूयस्य सम्राडिति च विश्रुतः २५ हरिश्चंद्रस्य पुत्रोभूद्रोहितो नाम वीर्यवान् येनेदं रोहितपुरं कारितं राजभूमिद्वये २६ कृत्वा राज्यं स राजर्षिः पालयित्वा तथा प्रजाः संसारासारतां ज्ञात्वा द्विजेभ्यस्तत्पुरं ददौ २७ हारीतो रोहितस्याथ चंचुर्हारीत उच्यते विजयश्च सुदेवश्च चंचुपुत्रौ बभूवतुः २८ जेता क्षत्रस्य सर्वस्य विजयस्तेन स स्मृतः रुरुकस्तनयस्तस्य राजा धर्मार्थकोविदः २९ रुरुकस्य वृकः पुत्रो वृकाद्बाहुस्तु जज्ञिवान् शकैर्यवनकांबोजैः पारदैः पह्लवैः सह ३० हैहयास्तालजंघाश्च निरस्यंति स्म तं नृप नात्यर्थं धार्मिकस्तात स हि धर्मयुगेऽभवत् ३१ सगरस्तु सुतो बाहोर्जज्ञे सह गरेण ह और्वस्याश्रममासाद्य भार्गवेणाभिरक्षितः ३२ आग्नेयमस्त्रं लब्ध्वा च भार्गवात्सगरो नृपः जिगाय पृथिवीं हत्वा तालजंघान्सहैहयान् ३३ शकानां पह्लवानां च धर्मं निरसदच्युतः क्षत्रियाणां कुरुश्रेष्ठ पारदानां च धर्मवित् ३४ इति श्रीहरिवंशे त्रयोदशः जनमेजय उवाच कथं स सगरो जातो गरेणैव सहाच्युतः किमर्थं च शकादीनां क्षत्रियाणां महौजसां १ धर्मं कुलोचितं क्रुद्धो राजा निरसदच्युतः एतन्मे सर्वमाचक्ष्व विस्तरेण तपोधन २ वैशंपायन उवाच बाहोर्व्यसनिनस्तात हृतं राज्यमभूत्किल हैहयैस्तालजंघैश्च शकैः सार्द्धं विशांपते ३ ॥:॥ श्रीरामः ॥:॥ श्रीरामः॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥:

स्येति भार्गवेणाग्नेयौर्वेण ३२ ३३ न्यासतनिरस्तवान् ३४ त्रयोदशः कथं गरेण सह स न कथं स च्युतो न मृत इत्यर्थः १ २ व्यसनिनः मृगयापानस्त्रीद्यूतपरस्य ३ ॥ छ॥ छ॥ छ॥:

पंचशकादयः हैहयाइतितालजंघाइति चैकोगणिः तद्द्ये हैहयार्थे ४ राजासगरपिता ५ ८ अस्त्रं अस्त्रमाग्नेयं प्रत्यपादयत् ददौ ९ १३ समयेन शरणागतोर

यवनाः पारदाश्चैवकांबोजाः पह्लवास्तथा एतेह्यपिगणाः पंचहैहयार्थेपराक्रमन् ४ हृतराज्यस्तदाराजासवैबाहुर्वनंययौ पत्न्याचा
नुगतोदुःखीवनेप्राणानवासृजत् ५ पत्नीतुयादवीतस्यसगर्भापृष्ठतोन्वगात् सपत्न्यातुगरस्तस्यादत्तःपूर्वंकिल ६ सातुभर्तुश्चि
तिंकृत्वावनेतामध्यरोहत औरवस्तांभार्गवस्तातकारुण्यात्समवारयत् ७ तस्याश्रमेचतंगर्भंगरेणैवमहासुतं व्यजायतमहाबाहुंस
गरंनामपार्थिवं ८ और्वस्तुजातकर्मादितस्यकृत्वामहात्मनः अध्याप्यवेदानखिलांस्ततोस्त्रंप्रत्यपादयत् ९ आग्नेयंतुमहाबा
हुरमरैरपिदुःसहं सतेनास्त्रबलेनाजौबलेनचसमन्वितः १० हैहयान्विजघानाशुक्रुद्धोरुद्रःपशूनिव आजहारचलोकेषुकी
र्तिंकीर्तिमतांवरः ११ ततःशकान्सयवनान् कांबोजान्पारदांस्तथा पह्लवांश्चैवनिःशेषान्कर्तुंव्यवसितःकिल १२ तेवध्य
मानावीरेणसगरेणमहात्मना वसिष्ठंशरणंगत्वाप्रणिपेतुर्मनीषिणं १३ वसिष्ठस्त्वथतान्दृष्ट्वासमयेनमहाद्युतिः सगरंवारया
मासतेषांदत्वाभयंतदा १४ सगरःस्वांप्रतिज्ञांचगुरोर्वाक्यंनिशम्यच धर्मंजघानतेषांवैवेषान्यत्वंचकारह १५ अर्धंशकानां
शिरसोमुंडयित्वाव्यसर्जयत् यवनानांशिरःसर्वंकांबोजानांतथैवच १६ पारदामुक्तकेशाश्चपह्लवाःश्मश्रुधारिणः निः
स्वाध्यायवषट्काराःकृतास्तेनमहात्मना १७ शकायवनकांबोजाःपारदाश्चविशांपतेकोलिसर्पाःसमाहिषादार्वाश्चोलाःसके
रलाः १८ सर्वेतेक्षत्रियास्तातधर्मस्तेषांनिराकृतः वसिष्ठवचनाद्राजन्सगरेणमहात्मना १९ ॥:॥:

हरणीयइतिशिष्टमर्योद्या १४ धर्मंजघानक्षत्रधर्मोत्याजितवान्स्वभावेषान्यत्वंतेषांचकार १५ १६ १७ १८ १९ ॥:॥ श्री ॥:॥:

खसादीन्विजित्यइमांवसुधांकृत्स्नांमुक्त्वाअश्वंप्रचारयामासेतिद्वयोःसंबंधः २० २१ पूर्वदक्षिणेऽग्निकोणेऽपहृतइंद्रेणेतिशेषः २२ तेनखनंतःपुत्राःहरिं

खसांस्तुषारांश्चीनांश्चमद्रान्किष्किंधकांस्तथा कौंतलांश्चतथावंगान्शाल्वान्कौंकणकांस्तथा २० सःसर्वांविजयीराजाविजित्येमांवसु
धां अश्वंप्रचारयामासवाजिमेधायदीक्षितः २१ तस्यचारयतःसोश्वःसमुद्रेपूर्वदक्षिणेवेलासमीपेपहृतोभूमिंचैवप्रवेशितः २२
सतंदेशंतदापुत्रैःखानयामासपार्थिवः आसेदुस्तेततस्तत्रखन्यमानेमहार्णवे २३ तमादिदेवंपुरुषंहरिंकृष्णंप्रजापतिं विष्णुंकपि
लरूपेणस्वपंतंपुरुषोत्तमं २४ तस्यचक्षुःसमुत्थेनतेजसाप्रतिबुध्यतः दग्धाःसर्वेमहाराजचत्वारस्त्ववशेषिताः २५ बर्हिकेतुःसुकेतुश्च
तथाधर्मरथोनृप शूरःपंचजनोनामतस्यवंशकरोनृपः २६ प्रादाच्चतस्मैभगवान्हरिर्नारायणोवरान् अक्षयंवंशमिक्ष्वाकोः
कीर्त्तिंचाप्यनपायिनीं २७ पुत्रंसमुद्रंचविभुःस्वर्गवासंतथाक्षयं पुत्राणांचाक्षयान्लोकान्तस्यचैवक्षुषाहृताः २८ समुद्रश्चा
र्घमादायववंदेतंमहीपतिं सागरत्वंचलेभेसकर्मणातेनतस्यवै २९ तंचाश्वमेधिकंसोश्वंसमुद्रादुपलब्धवान् आजहाराश्वमे
धानांशतंससुमहायशाः पुत्राणांतुसहस्राणिषष्टिस्तस्येतिनःश्रुतं ३० इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेसागरोत्पत्तिर्वार्ताना
मचतुर्दशः जनमेजयउवाच सगरस्यात्मजावीराःकथंजातामहात्मनः विक्रांताःषष्टिसाहस्राविधिनाकेनवाद्विज १

आसेदुरितिद्वयोःसंबंधः आसेदुरित्यभिमुखंप्राप्यविषादंप्रापुरित्यर्थः २३ २४ तस्यप्रतिबुध्यतःयोगनिद्रांत्यजतः २५ ३० चतुर्दशः सागर १

श्रीश्रीः॥ः॥ श्रीः श्रीः॥ः॥ः

६ तुंबीं अलाबुं ७ ११ नारायणांतरायणीयं तेजः कपिलस्य क्रोधाग्निः असमंजस एव पंचजनः १२ दिलीप एव खट्वांगः १३ अनुसंधिताः ध्यानबलेनत्र ल

वैशंपायनउवाच द्वेभार्येसगरस्यास्तांतपसादग्धकिल्बिषे ज्येष्ठाविदर्भदुहिताकेशिनीनामविश्रुता १ कनीयसीतुयातस्यपत्नीपरम
धर्मिणी अरिष्टनेमिदुहितारूपेणाप्रतिमाभुवि २ और्वस्ताभ्यांवरंप्रादात्तन्निबोधजनाधिप षष्टिंपुत्रसहस्राणिगृह्णात्वेकातपस्वि
नी ४ एकंवंशधरंत्वेकायथेष्टंवरयत्विति तत्रैकाजगृहेशूरान्पुत्रांस्तत्रबहूंस्तथा ५ एकंवंशधरंत्वेकातथेत्याहततोमुनिः केशिन्य
सूतसगरादसमंजसमात्मजं ६ राजापंचजनोनामबभूवसमहाबलः इतरासुषुवेतुंबींबीजपूर्णामितिश्रुतिः ७ तत्रषष्टिसहस्राणि
गर्भास्तेतिलसंमिताः संबभूवुर्यथाकालंववृधुश्चयथाक्रमं ८ घृतपूर्णेषुकुंभेषुतान्गर्भान्निदधेपिता धात्रीश्चैकैकशःप्रादा
त्तावतीर्वपोषणे ९ ततोदशसुमासेषुसमुत्तस्थुर्यथासुखं कुमारास्तेयथाकालंसगरप्रीतिवर्द्धनाः १० षष्टिंपुत्रसहस्राणितस्यै
वमभवन्नृप गर्भादलाबुमध्याद्वैजातानिपृथिवीपते ११ तेषांनारायणंतेजःप्रविष्टानांमहात्मनां एकःपंचजनोनामपुत्रोराजा
बभूवह १२ सुतःपंचजनस्यासीदंशुमान्नामवीर्यवान् दिलीपस्तनयस्तस्यखट्वांगइतिविश्रुतः १३ येनस्वर्गादिहागत्यमुहूर्त्तं
प्राप्यजीवितं त्रयोनुसंधितालोकाबुध्यासत्येनचानघ १४ दिलीपस्यतुदायादोमहाराजोभगीरथः यःसगंगांसरिच्छ्रेष्ठामव
१ तारयत्प्रभुः १५

नोत्तातावुध्यासहत्सत्यासत्पेनब्रह्मभावेन मुहूर्तमात्रेणचित्तैकाग्र्यसंपद्यधर्मवृद्धोतितत्राजवानित्यर्थः १४ १५

भागीरथीभगीरथस्यापत्यमिति १६ २१ हेपार्थिवर्षभः २२ २३ रामस्यप्रपितामहोदिलीपःखट्वांगाख्योदिलीपात्क्रमः २४ २६ निषधात्मजोनलोवीरसे

कीर्त्तिमान्सुमहाभागःशक्रतुल्यपराक्रमः समुद्रमानयद्वेगंगांदुहितृत्वेनकल्पयत् तस्माद्भागीरथीगंगाकथ्यतेवंशचिंतकैः १६ भगीरथ
सुतोराजाश्रुतइत्यभिविश्रुतः नाभागस्तस्यश्रुतस्यासीत्पुत्रःपरमधार्मिकः १७ अम्बरीषस्तुनाभागिःसिंधुद्वीपपिताभवत् अयुताजि
त्तुदायादःसिंधुद्वीपस्यवीर्यवान् १८ अयुताजित्सुतस्त्वासीदृतुपर्णोमहायशाः दिव्याक्षहृदयज्ञोवैराजानलसखोबली १९ ऋतुप
र्णसुतस्त्वासीदार्त्तपर्णिर्महीपतिः सुदासस्तस्यतनयोराजाइंद्रसखोभवत् सुदासस्यसुतस्त्वासीत्सौदासोनामपार्थिवः ख्यातः
कल्माषपादोवैनाम्नामित्रसहोभवत् २० कल्माषपादस्यसुतःसर्वकर्मेतिविश्रुतः अनरण्यस्तुपुत्रोवैविश्रुतःसर्वकर्मणः
२१ अनरण्यसुतोनिघ्नोनिघ्नपुत्रौबभूवतुः अनमित्रोरघुश्चैवपार्थिवर्षभसत्तमौ २२ अनमित्रस्यधर्मात्माविद्वान्दुलिदुहो
भवत् दिलीपस्तत्तनयस्तस्यरामस्यप्रपितामहः २३ दीर्घबाहुर्दिलीपस्यरघुर्नाम्नाभवत्सुतः अयोध्यायांमहाराजायोरघु
श्चासीन्महाबलः २४ अजस्तुरघुतोजज्ञेअजाद्दशरथोभवत् रामोदाशरथिर्जज्ञेधर्मात्मासुमहायशाः २५ रामस्यतन
योजज्ञेकुशइत्यभिविश्रुतः अतिथिस्तुकुशाज्जज्ञेनिषधस्तस्यचात्मजः २६ निषधस्यनलःपुत्रोनभःपुत्रोनलस्यतु नभस
पुंडरीकस्तुक्षेमधन्वाततःस्मृतः २७ क्षेमधन्वसुतस्त्वासीद्देवानीकःप्रतापवान् आसीदहीनगुर्नामदेवानीकसुतःप्रभुः २८
अहीनगोस्तुदायादःसुधन्वानामपार्थिवः सुधन्वनःसुतश्चैवततोजज्ञेनलोनृप २९

नृसुतात्नलाद्न्यः नलोद्वाविति वक्ष्यमाणत्वात् १७ २८ अतएवसुधन्वनःसुतःश्चिवाननलइतिच्छेदः दिलीपस्यनलस्याभावात् २९ ॥॥

ह०टी०
८०

२७ पंचदशः एवंवंशानुकीर्तनं कलाजन्मायुक्तं यमस्य मनुर्वैवस्वतः श्वंश्राद्धदेवः स्नातापतिर्यमश्चेति श्राद्धदेवत्वं वैवस्वतं पितॄणां च यमं राज्ञे भ्यषे च युरि

नुकर्ष्यो नाम सर्वधर्मात्माऽनलपुत्रो बभूव ह वज्रनाभस्तु तस्तस्य उक्थस्य च महात्मनः २० शंखस्तस्य सुतो विद्वान् व्युषिताश्व इति
श्रुतः पुष्यस्तस्य सुतो विद्वानथ सिद्धिस्ततस्सुतः २१ सुदर्शनः सुतस्तस्य अग्निवर्णः सुदर्शनात् अग्निवर्णसुतः शीघ्रः शीघ्रस्य तु
मरुः सुतः २२ मरुस्तु योगमास्थाय कलापद्वीपमास्थितः तस्यासीद्विश्रुतस्तस्मात्पुत्रो राजा बृहद्बलः २३ नलौ द्वावेव विख्यातौ पुरा
णे भरतर्षभ वीरसेनात्मजश्चैव यश्चेक्ष्वाकुकुलोद्वहः २४ इक्ष्वाकुवंशप्रभवाः प्राधान्येनेह कीर्तिताः एते विवस्वतो वंशे राजानो
मा मितौजसः २५ पठन्सम्यगिमां सृष्टिमादित्यस्य विवस्वतः श्राद्धदेवस्य देवस्य प्रजानां पुष्टिदस्य च २६ प्रजावानेति सायुज्यमा
दित्यस्य विवस्वतः विपाप्मा विरजाश्चैव आयुष्मांश्च भवत्युत २७ इति श्रीमहाभारते खिलेषु हरिवंशे आदित्यवंशानुकीर्तनं
नाम पंचदशोऽध्यायः जनमेजय उवाच कथं वै श्राद्धदेवत्वमादित्यस्य विवस्वतः श्रोतुमिच्छामि विप्राग्र्य श्राद्धस्य च परं विधिं १
पितॄणामादिसर्गं च के च ते पितरः स्मृताः एवं च श्रुतमस्माभिः कथ्यमानं द्विजातिभिः २ स्वर्गस्थाः पितरो ये च देवानामपि दे
वताः इति वेदविदः प्राहुरेतदिच्छामि वेदितुं ३ ये चैषां गणाः प्रोक्ता यत्र तेषां परं स्थले यथा च कृतमस्माभिः श्राद्धं प्रीणाति वै
पितॄन् ४ प्रीताश्च पितरो ये च श्रेयसा योजयंति हि एवं वेदितुमिच्छामि पितॄणां सर्गमुत्तमं ५

राम:
८०

ति पितृणां जनकत्वोक्तं तत्र किं तच्छ्राद्धं के च ते पितर इति पृच्छति कथमित्यादिना विवस्वतः सुतस्येति शेषः यमस्य कथं श्राद्धदेवत्वमित्यर्थः १ २ ३ ४ ५

श्रीः॥ श्रीः॥ श्रीः॥ श्रीः॥ ६॥

पितृविद्यावंशमाह हंततेसाहिनासनत्कुमारान्मार्कंडेयोमार्कंडेयाद्भीष्मोभीष्माद्धर्मराजइतिमहद्भिःसेवितेत्यनेनास्याःश्रेष्ठतरेयंविद्येतिभावः ६ ९ तस्याःपितृश्रा
तिपः श्राद्धीश्राद्धकर्ता १० धर्मकामस्यधर्ममितिशेषः ११ श्राद्धैःपितॄन्प्रीणातातेनरास्त्रिपतितंमतइतित्रिभिः १२ १४ पितरोधर्मोदाश्चपश्यंतीत्येनरास्त्रिपति

वैशंपायनउवाच हंततेकथयिष्यामिपितॄणांसर्गमुत्तमंयथाव्याख्यातमस्माभिःश्राद्धैःप्रीणातिवैपितॄन् प्रीतास्त्वपितरोयेभ्यस्तान्श्रेय
सायोजयंतिहि मार्कंडेयेनकथितंभीष्मायपरिपृच्छते ६ अप्रश्नधर्मराजोहिशरतल्पगतंपुरा एवमेवपुराप्रश्नंयन्मांत्वंपरिपृच्छ
सि ७ तेनानुपूर्व्यावक्ष्यामिभीष्मोगांगेयस्तथा गीतंसनत्कुमारेणमार्कंडेयायपृच्छते ८ युधिष्ठिरउवाच पुष्टिकामेनधर्मज्ञक
थंपुष्टिरवाप्यते एतदेवश्रोतुमिच्छामिकिंकुर्वाणोनशोचति ९ भीष्मउवाच श्राद्धैःप्रीणातिहिपितॄन्सर्वकामफले स्तुयःतथैव
रःस्वपतः श्राद्धमेतच्चेहचमोदते १० पितरोधर्मकामस्यप्रजाकामस्यवैप्रजां पुष्टिकामस्यपुष्टिंचप्रयच्छंतियुधिष्ठिर ११ युधिष्ठिर
उवाच वर्तंतेपितरःस्वर्गेकेषांचिन्नरकेपुनः प्राणिनांनियतंचापिकर्मजंफलमुच्यते १२ श्राद्धानिचैवकुर्वंतिफलकामाःसदानराः
अभिसंधायपितरंपितुश्चपितरंतथा १३ पितुःपितामहंचैवत्रिषुपिंडेषुनित्यदा तानिश्राद्धानिदत्तानिकथंगच्छंतिवैपितॄन् १४
कथंचशक्तास्तेदातुंनिरयस्थाःफलंपुनः केवातेपितरोऽन्येवैकान्यजामोवयंपुनः १५ देवाअपिपितॄन्स्वर्गेयजंतीतिहिनःश्रुतं
एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंविस्तरेणमहाद्युते १६ ॥:॥छ॥:॥छ॥:॥:छ॥:॥:ॐ॥छ॥:

कथंचेति अनेनकादिस्थेभ्यः कानमानुषनदेवताभूतान्वायथापितॄन्यजामइतिप्रश्नः १४ १६ ॥:श्रीःश्रीः॥ छ॥ छ॥:छ॥:॥छ॥
श्रीरामः ॥:॥ श्रीरामः ॥ श्रीः॥छ॥:

१७ मयहामतिक्रम्यापि शास्त्रोक्तमेव॰ श्राद्धेकमेकत्रछमित्याद्यापिकामुखेनग श्रोत्तरमवतारयति अत्रेति १८ कल्पे बौधायनादिसूत्रे २१ २२ चतुर्थं अंशं

सभवान्कथयत्वेतांकथाममितबुद्धिमान् यथादत्तंपितॄणांहितारयेदिहकल्पते १७ भीष्मउवाच अत्रतेवर्णयिष्यामियथा
श्रुतमरीहमयेवत्तेपितरोनेस्मयामज्ञाभोवयंपुनः पित्रामममहात्मनागतेनलोकान्तरंगतेनचै १८ श्राद्धकालेममपितुर्मयापिंडःसमुद्यतः
तंपितामम हस्तेनभित्वाभूमिमयाचत १९ हस्ताभरणपूर्णेनकेयूरभाजितेनच रक्तांगुलितलेनाथयथादृष्टःपुरामया २० नैषक
ल्पेविधिर्दृष्टइतिनिश्चित्यचाप्यहं कुशेष्वेवततःपिंडंदत्तवानविचारयन् २१ ततःपितामेसुप्रीतोवाचामधुरयातदा उवाचभ
रतश्रेष्ठप्रीयमाणोमयानघ २२ त्वयादायादवानस्मिकृतार्थोमुत्रचेहच यथाचतुर्थंधर्मस्यरक्षितालभतेफलं २३ पापस्य
क्षितायामूढःफलंप्राप्नोतिरक्षिता सस्तुतोत्वयापुत्रधर्मज्ञेनविपश्चिता २४ मयातुतवजिज्ञासाप्रयुक्तैषाद्धठव्रत व्यवस्था
नेतुधर्मेषुकर्तुंलोकस्यचानघ २५ प्रमाणंयद्धिकुरुतेधर्मवान्पृथिवीपतिः प्रजास्तदनुवर्तन्तेप्रमाणाचरितंसदा २६ त्वयाच
भरतश्रेष्ठवेदाधर्माश्चशाश्वताः कृताःप्रमाणंप्रीतिश्चममजनिवर्त्तितातुला २७ तस्मात्तवाहंसुप्रीतःप्रीत्यावरमनुत्तमं द
दामितंप्रतीच्छत्वंत्रिषुलोकेषुदुर्लभं २८ नतेप्रभवितामृत्युर्यावज्जीवितुमिच्छसि त्वत्तोभ्यनुज्ञांसंप्राप्यमृत्युःप्रभविता
पुनः २९ किंवातेप्रार्थितंभूयोददामिवरमुत्तमं तद्ब्रूहिभरतश्रेष्ठयत्तेमनसिवर्तते ३० इत्युक्तवंतंतमहमभिवाद्यकृतांजलिः
अब्रुवंकृतकृत्योहंप्रसन्नेत्वयिसत्तम ३१ यदित्वनुग्रहंभगवत्त्वत्तोहमिमहाद्युते प्रष्टुमिच्छामिकिंचित्वांव्याहृतंभवतास्वयं ३१

२३ तथाचतुर्थमेवांशं २४ व्यवस्थानंनिष्ठां २५ प्रमाणमाचरितंधर्मेप्रमाणभूतस्त्वयाजन्माचरितं २६ २७ प्रतीच्छस्वप्रतिगृहाण २८ ३१ आर्दे
तत्रक्तं ३२ ॥ ॥

३४ श्रूयंतइति कर्मणापितृलोकोविद्ययादेवलोकइतिश्रुतेः ब्रह्मलोकादर्वाचीनाःलोकाःपितृलोकइत्युच्यंते देवलोकपदेनब्रह्मलोकः एवंतदुभयप्रापकौ मार्गौचापितृयाणदेवयानौ तत्रचलोकस्थानादेवानांतदूर्ध्वलोकत्रयगताः पितरोदेवतात्मानाः इतिगम्यते देवाः पितरः पितरोदेवाइति देवानांपितृत्वंचा मेदोपिश्रूयते अन्नजनकादयोमहतात्तेभ्योनिकृष्टाः पितरइत्युच्यतइति त्रेधासंशयेवपंकान्यजामहइतिप्रश्नः ३५ तत्रपित्रादीनांदेवतात्मावेनाप्यत्वर्गादूर्ध्वस्थानते

समामुवाचधर्मात्माब्रूहिभीष्मयदिच्छसि श्रोतास्मिसंशयंतातयन्मांपृच्छसिभारत ३३ अपृच्छत्तमहंतातंतत्रांतर्हितमेवचगतंसुकृ तिनांलोककौतूहलसमन्वितः ३४ भीष्मउवाच श्रूयंतेपितरोदेवादेवानामपिदेवताः देवाश्चपितरोयेवाकान्यजामोवयंपुनः ३५ कथंचरतुमस्माभिःश्राद्धेभोगाश्चयोपितृन् लोकान्नागतांस्तातकिंतुश्राद्धस्यवैफलं ३६ कान्यजंतिस्मलोकावैसदेवनरदानवाः सयक्षरक्षोगंधर्वाःसकिंनरमहोरगाः ३७ अत्रमेसंशयस्तीव्रःकौतूहलमतीवच तद्ब्रूहिममधर्मज्ञसर्वज्ञोह्यसिमेमतः एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्यभीष्मस्योवाचवैपिता ३८ शांतनुरुवाच संक्षेपेणोवतेवक्ष्येयन्मांपृच्छसिभारत पितरश्चयथोद्भूताःफलंदत्तस्यचा नघ ३९ पितृणांकारणंश्राद्धंशृणुसर्वंसमाहितः आदिदेवसुतास्तातपितरोदिविदेवताः ४० तानयजंतिस्मवैलोकाःसदे वासुरमानुषाः सयक्षरक्षोगंधर्वाःसकिंनरमहोरगाः ४१ ॥ः ॥ः ॥ः ७॥ ः॥ ७॥ः ७॥ः

स्पितानस्त्वंश्राद्धंप्रीणातु लोकांतरगतांस्तातान्कथंप्रीणयेदितिपृच्छतिकथमिति ३६ कानितिप्रश्नः स्यात्पितरःकथंतर्हितानदेवायायजंतेन युधु परिस्यात्तर्हिकथमस्मदादयोल्पपुण्यास्तेन्नागच्छेयुरतः पक्षद्वयेपिश्राद्धस्यवैयर्थ्यमितिआक्षेपाभिप्रायः ३७ ३९ आदिदेवसुताः ब्रह्मणःपुत्राः ४०

श्रीः॥ श्रीः॥ श्रीः॥ श्रीः

तेदेवादिभिस्तर्पिताः संतः जगत् भूरादिलोकान् तत्रत्यांश्च देवगंधर्वमनुष्यादीनाप्याययंति योगबलेन तस्माद्यत्रकुत्रस्थितान् पित्रादीन् तत एव श्रा

आप्यायिताश्च ते श्राद्धैः पुनराप्याययंति च जगत्सदेवगंधर्वमिति ब्रह्मानुशासनं ४२ तान्यजस्व महाभाग श्राद्धैरग्र्यैरतंद्रितः
ते ते श्रेयो विधास्यंति सर्वकामफलप्रदाः ४३ त्वयैवाराध्यमानास्ते नामगोत्रानुकीर्त्तनैः अस्मानाप्याययिष्यंति स्वर्गस्था
नपि भारत ४४ मार्कंडेयकृते शेषमेतत्सर्वमवृश्यति एष वै पितृभक्तश्च व्याहृतास्मावमपत ४५ उपस्थितश्च श्राद्धेषु ममैवा
नुग्रहाय वै एवंश्च महाभागमित्युक्त्वान्तरधीयत ४६ इति श्रीमहाभारते खिलेषु हरिवंशे श्राद्धकल्पे षोडशः भीष्म उवाच न
नोहं तस्मिन्नुना मार्कंडेय समाहितः प्रश्नमेवाद्य पृष्टवानस्मि पुरा पिता १ स मामुवाच धर्मात्मा मार्कंडेयो महातपाः शृणु
वक्ष्यामि कार्त्स्न्येन शृणुष्व प्रयतो मम २ अहं पितृप्रसादेन दीर्घमायुरवाप्तवान् पितृभक्तेन कल्याणं वृषस्त्रालोके परमं यशः ३ सो
हं युगस्य पर्यंते बहुवर्षसहस्रिके अधिवसन्गिरिं मेरुं तपोतप्यं सुदुश्चरं ४ ततः कदाचित्पश्यामि दिवं यान्तं स्वतेजसा विमा
नं महदायातमुत्तरेण गिरेस्तदा ५ तस्मिन्विमाने पर्यंके ज्वलनादित्यसंनिभे अपश्यं तत्र वै चाहं शयानं दीप्ततेजसं ६ अंगु
ष्ठमात्रं पुरुषमग्नावग्निमिवाहितं सोहं तस्मै नमस्कृत्य प्रणम्य शिरसा विभुं ७ ॥:॥:॥:

द्वीपमन्वादिकं आप्याययंति इष्टं च यजमानाय प्रयच्छंति मुक्तेषु तु पितृषु स्वयं तृप्ताः संतो यजमानमेव त्रिवर्गेण तर्पयंतीत्यर्थः ४२ अग्र्यैः मुख्यकल्पानुष्ठितैः
अतंद्रितः अनलसः ४३ अस्मान् पित्रादीन् ४४ ४६ षोडशः ततोहं हेमया ५ ७ ॥:॥ ६ ॥ ६ ॥

हे नारायण त्वां गुणात्मकं मायामयशरीरं तपोवीर्यात् मत्तपःसामर्थ्यात्समुत्पन्नं ज्ञात्वा विधेः तमपि त्वां अहं स्तवतः कथं विद्यो इति आह तं अथ छात्रि तपोतमा
८ स्वमतमाह देवतं हीति ९ स्मयमानो गर्वितइव तेत्वया तपः सुचरितं अतो नेति मा माहीति शेषः १० क्षणेनेति पूर्वं अंगुष्ठमात्रोपि क्षणात् महापुरुषत्वं

त्वां विभो कथं विद्याम

सन्निविष्टं विमानस्थो पाद्यार्घ्याभ्याम् अपूजयं अपृच्छं चैव दुर्धर्षं विद्याम त्वां कथं विभो ८ तपोवीर्यात्समुत्पन्नं नारायणगुणात्मकं दै-
स्म२ वतेष्वसि देवानामिति मे वर्तते मतिः ९ स मामुवाच धर्मात्मा स्मयमान इवानघ नैतत्तपः सुचरितं येन मां नावबुध्यसे १० क्षणेनैव म-
मात्मा स विश्वरूपस्त्वनुत्तमे रूपेणान मया कश्चित् दृष्टपूर्वः पुमान्क्वचित् ११ सनत्कुमार उवाच विद्धि मां ब्रह्मणः पुत्रं मानसं पूर्व-
जं विभो तपोवीर्यात्समुत्पन्नं नारायणगुणात्मकं १२ सनत्कुमार इति यः ख्यातो वेदेषु वै पुरा सोऽस्मि भार्गव धर्मज्ञ किं करवाणि ते
१३ ये त्वन्ये ब्रह्मणः पुत्रा यवीयांसस्तु ते मम भ्रातरः सप्त दुर्धर्षा येषां वंशाः प्रतिष्ठिताः १४ क्रतुर्वसिष्ठः पुलहः पुलस्त्योऽत्रिस्त-
थांगिराः मरीचिश्च तथा विद्वान् देवगंधर्वसेविताः त्रीन्लोकान् धारयंतीमान् देवदानवपूजिताः १५ वयं तु यतिधर्माणः संयो-
ज्यात्मानमात्मनि प्रजाधर्मं च कामं च वर्तयाम महामुने १६ यथोत्पन्नस्तथैवाहं कुमार इति विद्धि मां तस्मात्सनत्कुमारेति ना-
मैतन्मे प्रतिष्ठितं १७ मद्भक्त्या ते तपश्रेष्ठो मम दर्शनकांक्षया एष दृष्टोस्मि भवता किं कामं करवाणि ते १८

गोऽमूर्तिसमर्थः ११ नारायणस्य गुणाः शुद्धसत्त्वं तदात्मकं १२ हे भार्गव भृगुवंशज १३ यवीयांसः कनिष्ठाः १४ १५ यतिधर्मेति बहुवचनं सनकादीन्
नभिप्रेत्य १६ सनत् नित्यं कुमार इव ग्राहे षष्ठ्यादिस्मृत्य इति सनत्कुमारपदस्य निर्वचनं माहयथेति १७ १८ ॥ ७॥ ७॥ सः ७॥ःः

२० बहुवार्षिकेकर्याणिविरात्त्वाद्याः कथायाश्चंतेमामुवाच रमेऽहंत्वयानुष्याभिमन्नेनसंतुष्टोस्मि २१ देवानिति तंत्वपितंउत्सृज्यफलार्थिनइंद्रि
यमीणांनारब्धदृष्टफलार्थिनः २२ मतोलोकोपिनहनुसाज्ञ्युत २३ २४ व्यभिचाराः प्रसन्नातिक्रमः आत्मप्रज्ञाचक्षुःपुष्पाभिः यथैतेहमज्ञानएवंपरन
न्पुत्राश्चप्येतानशिष्यत्वेन वजानंतिमाशापेनाहपुत्रानिति २५ आत्तेवतनीचारीष्यत्वाणाहनात्तपोऽङ्गाश्वमयतात्मनः निगृहीतचित्ताः ध्यानेनालोचमामपि

इत्युक्तवंतमहंप्रत्यवोचंसनातनं अनुज्ञातोभगवताप्रीयमाणेनभारत १९ ततोहमेनमर्थंवैतमपृच्छंसनातनं दृष्टः पितॄणांसर्गमग्र
लंक्काहुसंवादनघ २० विष्ठ्वःसंशयंभीष्मसतुदेवेश्वरोमम समामुवाचधर्मात्माकथांतेबहुवार्षिके रमेत्वयाहंविप्रर्षेशृणुसर्वंय
थातथं २१ देवानसृजतब्रह्मामांयक्ष्यंतीतिभारत तमुत्सृज्यतदात्मानमयजंस्तेफलार्थिनः २२ तेशप्ताब्रह्मणामूढानष्टसंज्ञाभवि
ष्यथ नस्मकिंचिद्विजानंतिततोलोकोव्यमुह्यत २३ तेभूयःप्रणताःसर्वेयाचंतपितामहं अनुग्रहायलोकानांततस्तानब्र
वीद्विभुः २४ प्रायश्चित्तंचरध्वंवैव्यभिचारोहिवःकृतः पुत्रांश्चपरिपृच्छध्वंततोज्ञानमवाप्स्यथ २५ प्रायश्चित्तक्रियार्थंतेपुत्रा
न्पप्रच्छुरार्तवत् तेभ्यस्तेप्रयतात्मानःशशंसुस्तनयास्तदा २६ प्रायश्चित्तानिधर्मज्ञावाङ्मनःकर्मजानिवै शंसंतिकुशलानित्यं
चक्कुलान्यपिनिस्पृशः २७ प्रायश्चित्तार्थतत्वज्ञालब्धसंज्ञादिवौकसः गम्यतांपुत्रकाएवपुत्रैरुक्तास्तुतेतदा २८

त्तानिशशंसुरित्यर्थः २६ तानिचवाङ्मनःकर्मजानि स्तोत्रेणाभक्तिश्रद्धापुरस्कृतेनध्यानेनजपस्कारादिनाक्रिययाचजातानीत्यर्थः २७ मायरति भोपुत्रकाःप्र
पलब्धसंज्ञाः प्राप्तज्ञानाभवद्भिरितिशेषः कृतः लब्धसंज्ञाः प्रते: प्रायश्चित्तस्यचअर्थंतत्वंप्रयोजनंयाथात्म्यंतद्विभिज्ञाः तज्ज्ञायेभ्योऽस्माभिःप्रायश्चित्तंलभ्यतेवाङ्मनःक
र्मभिर्येष्टव्यमिति २८ ॥:॥

कौ

गम्यतामित्युक्तास्ते पितामहमुपागच्छन्निति संबंधः अभिशप्ताः पुत्रका इति वदद्भिः पुत्रैः पराभूताः संशयच्छेदार्थमस्मत्सुताः सन्तोऽस्मान्पुत्रा इति संबोधयन्तीति तत्र
पुत्रकमयुक्तं चेत्संबंधस्य संशयच्छेदनाय २९ ब्रह्मवादिनः धर्मविज्ञानस्य पितुः पिता स इति मंत्रार्थस्य भवंत अतो यत्तैरुक्तं तत्तथैव न तत्र संशयः कार्यः यः पुमान् ज्ञाता
निश्रुतिमुखाद्विज्ञानात् विज्ञानीयात् स पितुरपि पिता स न दोषः इति मंत्रपदानामर्थः ३० यूयमिति श्लोकत्रयेणा देवाः पितर इति मंत्रपादार्थमुपवर्णयति ३१ ३२

अभिशप्तास्तु ते देवाः पुत्रकाम्येन तेन ते पितामहमुपागच्छन् संशयच्छेदनाय वै २९ ततस्तानब्रवीद्देवो यूयं वै ब्रह्मवादिनः तस्माद्यदुक्ता
स्थ यत्तैस्तत्तथा न तदन्यथा ३० यूयं शापीकृतास्तेषां देवा भविष्यथ ते तु ज्ञानप्रदातारः पितरो वो न संशयः ३१ अन्योन्यपितरो यूयं ते चैवे
ति न संशयः देवाश्च पितरश्चैव तद्बुध्यध्वं न संशयः ३२ ततस्ते पुनरागम्य पुत्रानूचुर्दिवौकसः ब्रह्मणा छिन्नसंदेहाः प्रीतिमन्तः परस्परं ३३
यूयं वै पितरोऽस्माकं यैर्वयं प्रतिबोधिताः धर्मज्ञाः कश्च वः कामः को वारः प्रदीयतां ३४ यदुक्तं चैव युष्माभिस्तत्तथा न तदन्यथा उ
क्ताश्च यस्माकं युष्माभिः पुत्रका इति चेद्वयं तस्माद्भवन्तः पितरो भविष्यथ न संशयः ३५ योऽनिष्ट्वा च पितॄन् श्राद्धैः क्रियाः काश्चित्
करिष्यति राक्षसा दानवा नागाः फलं प्राप्स्यन्ति तस्य तत् ३६ श्राद्धैराप्यायिताश्चापि पितरः सोममव्ययं आप्याय्यमाना यु
ष्माभिर्वर्द्धयिष्यन्ति नित्यदा ३७ श्राद्धैराप्यायितः सोमो लोकानाप्याययिष्यति समुद्रपर्वतवनं जंगमाजंगमैर्वृतं ३८

युष्माभि

श्राद्धैरिति पितरो लौकिकाः युष्माभिर्दिव्यैः पितृभिराप्याय्यमानाः स्वयं च आप्यायिताः सन्तः स्वाधिदैवतं सोमं वर्द्धयंति तर्पयंति छान्दोग्येन यदुक्तं प्रथम
भागे छेत्तहोमीयामिति प्राणाग्निहोत्रे आध्यात्मिकदेवता तथा आधिदैविकदेवतात्मनैक्येनात ३७ ३८ ॥ ७॥ ७॥ ॥ ७॥:॥:

रूपं भावयिष्यन्ति वर्द्धयिष्यन्ति ४० ॥१७ सप्तदशः एवं पितृगणानुत्पत्तिमुक्त्वा तेषां गणभेदानाह इत्युक्त इत्यध्यायेन देवं तमेव सनत्कुमारं १ । २ सोमवर्द्धनाः आ
हूद्वाम् ३ चत्वारो गणाः सुकालाः आङ्गिरसः सुस्वधाः सोमपाश्चेत्येते मूर्तिमन्तः कर्मजा ह्यविग्रहवन्तः त्रयः वैराजाः अग्निष्वात्ताः बर्हिषदश्चेति एतेऽमूर्ताः काम

श्राद्धानि पुष्टिकामाश्च ये करिष्यन्ति मानवाः तेभ्यः पुष्टिं प्रजाश्चैव दास्यन्ति पितरः सदा ३९ श्राद्धे य एव दास्यन्ति त्रीन् पिण्डान्नामगोत्रतः सर्वत्र वर्तमानास्तान् पितरः सपितामहाः भावयिष्यन्ति सततं श्राद्धदानेन तर्पिताः ४० एवमाज्ञापितं पूर्वं ब्रह्मणा परमेष्ठिना इति तद्वचनं सत्यं भवतु पद्दिवौकसः पुत्राश्च पितरश्चैव वयं सर्वे परस्परं ४१ सनत्कुमार उवाच त एते पितरो देवा देवाश्च पितरस्तथा अन्योन्यं पितरो ह्येते देवाश्च पितरो दिवि ४२ इति श्रीखिलेषु हरिवंशे श्राद्धकल्पे सप्तदशः श्रीमार्कण्डेय उवाच इत्युक्तोऽहं भगवता देवदेवेन भाषितः सनत्कुमारेण पुनः पृष्टवान् देवमव्ययं १ संदेहं मम राजर्षे भगवन्तं महीपते निबोध त्वं मे गाङ्गेय यन्निरुक्तं सर्वमादितः २ कियन्तो वै पितृगणाः कस्मिँल्लोके प्रतिष्ठिताः वर्तन्ति देवप्रवरा देवानां सोमवर्द्धनः ३ सनत्कुमार उवाच सप्तैते जयतां श्रेष्ठ स्वर्गे पितृगणाः स्मृताः चत्वारो मूर्तिमन्तश्च त्रय एषाममूर्तयः ४ तेषां लोकं विसर्गं च कीर्तयिष्यामि तच्छृणु प्रभावं च महत्त्वं च विस्तरेण तपोधन ५ धर्ममूर्तिधरास्तेषां त्रयो ये परमा गणाः तेषां नामानि लोकांश्च कीर्तयिष्यामि तच्छृणु ६ ॥:॥ छ

रूपाः आकाशाद्यपि महान्तः परमपदारोपि सविशन्तीति तादृशा सामर्थ्यवन्तः ४५ अस्मिद्धितत्वात् प्रथमं त्रीन् गणानाह धर्मेति ६ ॥ श्रीः श्रीः श्रीः
श्रीः श्रीः श्रीः श्रीः श्रीः

यत्र येषु लोकेषु लोकाः विषयाः सनातनाः नित्या विमूर्ताः यत्रातीतमनागतं व्यवहितं विप्रकृष्टं च सर्वं वर्त्तमानं सन्निहितं पश्येद् इत्यर्थः भास्वराः मूर्तिमात्रशरीराः स्मृमौतिकाः विरा
जस्य प्रजापतेर्मानसाः पुत्राः मनोमात्रशरीराः ८ एतज्ञे तेयेयोगभ्रष्टाः निर्गुणब्रह्मलोकप्राप्यसगुणब्रह्ममात्रप्राप्त्या अपि परवैराग्याभावात् सनातनान् प्रजापतेर्लोकान् प्राप्य
पि प्रजापतेर्नासहकल्पांते मुक्तिमलब्ध्वा पुनः कल्पांतरे सनकादिरूपेण ब्रह्मवादिनो भूत्वा प्रजापतितः एव जायंते ९ तदनंतरं मुच्यंते इत्याह तेत्विति १० ११ सोमपथानां सोमपायं

ना

लोकाः सनातना मयत्र तिष्ठंति भास्वराः अमूर्त्तयः पितृगणास्ते वै पुत्राः प्रजापतेः ७ विराजस्य द्विजश्रेष्ठ वैराजा इति विश्रुताः यजंति तान्
देवगणा विधिदृष्टेन कर्मणा ८ एते वै योगविभ्रष्टा लोकान् प्राप्य सनातनान् पुनर्युगसहस्रांते जायंते ब्रह्मवादिनः ९ ते तु प्राप्य स्मृतिं
भूयः सांख्ययोगमनुत्तमं यांति योगगतिं सिद्धाः पुनरावृत्तिदुर्लभां १० एतेस्तुः पितरस्तात योगिनां योगवर्द्धनाः आप्याययंति ये पू
र्वं सोमं योगबलेन वै ११ तस्माच्छ्राद्धानि देयानि योगिनां तु विशेषतः एष वै प्रथमः ~~कीर्त्य~~ते सर्गः सोमपानां महात्मनां १२ एतेषां
मानसी कन्या मेना नाम महागिरेः पत्नी हिमवतः श्रेष्ठा यस्या मैनाक उच्यते १३ मैनाकस्य सुतः श्रीमान् क्रौंचो नाम महागिरिः प
र्वतप्रवरः शुभ्रो नानारत्नसमन्वितः १४ तिस्रः कन्यास्तु मेनायां जनयामास शैलराट् अपर्णामेकपर्णां च तृतीयामेकपाट
लां १५ श्रीरामः शरणं मम ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥ ० ॥ छ ॥ : ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ श्रीः श्रीः ॥ छ ॥ : छ ॥ :

ति वर्द्धयंति ते सोमपास्तेषां श्राद्धानि दत्तं तत्तल्लोकं प्राप्य तद्द्वारेव मुक्तिं प्राप्नोतीत्यर्थः १२ एवं स्त्रियोपि अधिकारे सति श्राद्धं दद्युः पितृकन्यावत्तत्रयोन
रमुत्तमस्थानं प्राप्य क्रमेण मुच्यंते इत्याशयेन सर्वेषां पितृगणानां प्रत्येकं कन्यास्ता इमाह एतेषामिति १३ १४ ॥ : ॥ छ ॥ श्रीः श्रीः छ ॥ छ

१६ पाटलापापुष्पं एकमेषादधौ वीक्तनकी १७ उशीसंबुध्यर्थः १८ १९ जिह्वः कुमार्यो यस्मिन् तत्त्रिकुमारीकं २० यथासनत्कुमारस्योर्ध्वरेतस एवं एता
अपीत्यर्थः २१ पुंसामिव स्त्रीणाम् ऊर्ध्वरेतस्त्वम पिशाचास्तेलोको नास्तीति तत्संग्रथितं रोन दर्शयति तत्त्वमेत्यादिना २२ २४ द्वितीयपाद्यं शान्ताख्यं गरामाहलोकाइति सोम

तपस्त्वांसः सुमहद्दुश्चरं देवदानवैः लोकान्संतापयामासुस्तास्तिस्रः स्थाणुजंगमान् १६ आहारमेकपर्णेन एकपर्णा समाचरत् पा
टलापुष्पमेकंच आदधावेकपाटला १७ एकातत्रनिराहारा तांमातामत्यषेधयत् उमाइतिनिषेधंतीमातृस्नेहेन दुःखिता १८
सातथोक्तातदामात्रादेवीदुश्चरचारिणी उमेत्येवाभवत्ख्याता त्रिषुलोकेषुसुंदरी १९ तथैवनाम्नातेनेह विश्रुतायोगधर्मिणी एतत्तुत्रि
कुमारीकंजगत्स्थास्यति भार्गव २० तपःशरीरास्ताः सर्वास्तिस्रोयोगबलान्विताः सर्वाश्चब्रह्मवादिन्यः सर्वाश्चैवोर्ध्वरेतसः २१ उ
मातासांवरिष्ठाचश्रेष्ठाचवरवर्णिनी महायोगबलोपेतामहादेवमुपस्थिता २२ असितस्यैकपर्णातुदेवलस्यमहात्मनः पत्नी
दत्तामहाब्रह्मन्योगाचार्यायधीमते २३ जैगीषव्यस्यतुतथाविद्धितामेकपाटलाम् एतेचापिमहाभागेयोगाचार्यावुपस्थिते २४
लोकाः सोमपदानाममरीचेर्यत्रवैसुताः पितरोयत्रवर्तंते तेदेवास्तांस्तर्पयंत्युत २५ अग्निष्वात्ताइतिख्याताः सर्वएवामितौजसः
एतेषांमानसीकन्याअच्छोदानामनिम्नगा २६ अच्छोदंनामविख्यातंसरोयस्याः समुत्थितं तयानदृष्टपूर्वास्तेपितरस्तुः कदाचन २७

पदाः सोमपाजिप्याप्याः मरीचेः प्रजापतिपुत्रस्यलोकाः २५ अग्निषुआग्नेसाध्येषुकर्मसुआत्ताः गृहीताः पित्र्यादिष्विष्टिषु २६ २७ ॥छ॥छ
श्रीश्रीः॥ श्रीश्रीः॥ श्रीरामः॥ छ॥ छ॥

अमूर्त्तानथपितॄन्दिव्यदृष्ट्या ददर्श सा दृष्ट्वापि एते मम पितर इति न ज्ञातवती २८ व्रीडिता तेषां विशेषतः स्वरूपं न ज्ञातान् २९ ३० व्यभिचारेण पित्रातिक्र
मेण ३१ ३२ सुसूक्ष्मान् त्रसरेणुप्रमाणानामपि विमानानामेकदेशे स्थितत्वात् अत एव अपरिव्यक्तान् अग्नीन्निर्धूमान् अग्निषु आहवनीयेषु आहितान् पातुं नीचेषु पत

अप्यमूर्त्तानथ पितॄन्सा ददर्शो सुविस्मिता सोमूतामनसस्तेषां पितॄन्सा नाभिजानती १८ व्रीडितातेन दुःखेन व्रीडया वरवर्णिनी
अद्रिकासा समायुक्ता विमानेऽधिष्ठिता दिव २९ सा दृष्ट्वा पितरं वव्रे वसुं नामांतरिक्षगं अमावसुरिति ख्यातमायोः पुत्रं यशस्विनं ३०
सा तेन व्यभिचारेण मनसः कामरूपिणी पितरं प्रार्थयित्वान्यं योगभ्रष्टा पपात ह ३१ त्रीण्यपश्यद्विमानानि पात्यमाना दिवश्च्यु
ता त्रसरेणुप्रमाणानि तेष्वपश्यत्पितॄन्पितॄन् ३२ सुसूक्ष्मानपरिव्यक्तानग्नीनग्निष्विवाहितान् त्रायध्वमित्युवाचार्त्ता पतंती ता
न्वाक्शिराः ३३ तैरुक्तासा तु मा भैषीरित्युक्ता व्यवस्थिता ततः प्रसादयामास तान्पितॄन्दीनया गिरा ३४ ऊचुस्ते पितरः
कस्माद्भ्रष्टेस्वयौव्यतिक्रमात् भ्रष्टैश्वर्या स्वदोषेण पतसि त्वं शुचिस्मिते ३५ यैः क्रियंते हि कर्माणि शरीरैर्दिवि दैवतैः तैरेव त
त्कर्मफलं प्राप्नुवंतीह देवताः ३६ सद्यः फलंति कर्माणि देवत्वे प्रेत्य मानुषे तस्मात्त्वं तपसः पुत्रि प्रेत्येह प्राप्स्यसे फलं ३७ इ
त्युक्ता पितृभिः सा तु पितॄन्प्रसादयत्तकान् ध्यात्वा प्रसादं ते चक्रुस्तस्याः सर्वेऽनुकंपया ३८ ॥७॥ ७॥ ७॥:

पित्र्यातिक्रमेऽष्टौ च ३३ ३६ सद्यः संकल्पमात्रात् कर्माणि योगात् धर्मः देवत्वे तैजसदेहप्राप्तौ सत्यां मानुषे तु कर्मानंतरं प्रेत्य मरणात् कर्माणि फलंति ३६ ३७
श्रीः ॥:॥ श्रीः॥:॥ श्रीरामः ॥:॥ ७॥ श्रीरामः ॥ ४४॥ ७॥ : श्रीश्रीरामः॥७॥ ॐ: ॥७॥ ७॥:

ह॰ टि॰ ५६ महाभिषस्य जन्मनि तस्यैव शंतनुरूपेणावतीर्णस्य ५२ इयं कन्या आदिपर्वणि अनुसंधेया ५४ ५५ लोकानां नामाह वैभ्राजा इति विभ्राजः सर्वस्यैवैते भ्राजाः बर्हिषदः

अवशप्ता भाविनं ज्ञात्वा तेर्थमूचुस्ततश्च तां अस्यास्तो वसोः कन्या त्वमपत्यं भविष्यसि ४९ उत्पन्नस्य पृथिव्यां तु मानुषेषु महात्मनः
कन्या च भूत्वा लोकान् स्वान् पुनः प्राप्स्यसि दुर्लभान् ५० पराशरस्य दायादं त्वं पुत्रं जनयिष्यसि स वेदमेकं ब्रह्मर्षिस्तु द्वा विभजिष्यति च२
५१ महाभिषस्य पुत्रौ द्वौ शंतनोः कीर्तिवर्द्धनौ विचित्रवीर्यं धर्मज्ञं तथा चित्रांगदं शुभं ५२ एतानुत्पाद्य पुत्रांस्त्वं पुनर्लोकानवाप्स्यसि व्यति
क्रमात् पितॄणां च जन्म प्राप्स्यसि कुत्सितं ५३ अस्यैव राज्ञः कन्या त्वमद्रिकायां भविष्यसि अष्टाविंशे भवित्री त्वं द्वापरे मत्स्ययोनिजा ५४
एवमुक्ता तु दाशेयी जाता सत्यवती तदा मत्स्ययोनौ समुत्पन्ना राज्ञस्तस्य वसोः सुता ५५ वैभ्राजा नाम ते लोका रविभांति सुदर्शनाः य
त्र बर्हिषदो नाम पितरो दिवि विश्रुताः ५६ तान् देवदानवाः सर्वे यक्षगंधर्वराक्षसाः नागाः सर्पाः सुपर्णाश्च भावयंत्यमितौजसः ५७
एते पुत्रा महात्मानः पुलस्त्यस्य प्रजापतेः महात्मानो महाभागास्तेजोयुक्तास्तपस्विनः ५८ एतेषां मानसी कन्या पीवरी नाम विश्रुता
योगा च योगिपत्नी च योगिमाता तथैव च ५९ भवित्री द्वापरं प्राप्य पुत्री धर्मभृतां वरा पाराशरकुलोद्भूतः शुको नाम महातपाः ६० भ
विष्यति युगे तस्मिन् महायोगी द्विजर्षभः व्यासादरण्यां संभूतो विधूमोऽग्निरिव ज्वलन् ६१ स तस्यां पितृकन्यायां पीवर्यां जनयि
ष्यति कन्यां पुत्रांश्च चतुरो योगाचार्यान्महाबलान् ६२ ॥१॥१॥१॥१॥

तिके बलं दृष्टिपायजकुमार्यां ५६ ५८ पीवर्या एव विशेषणानि योगा चेत्यादीनि योगाख्यपत्नी योगिनी योगिनः पत्नी योगिनो माता चेति ५९ ६२ ॥ राम॰ ५६

श्रीः ॥ श्रीः ॥

५५ अमूर्त्तेति देवस्य सांस्त्रीन्गणानाह आद्यमनुष्यकल्पेषु मूर्त्तेषु चतुर्षु गणेषु प्रथममाह सुकाला इति द्विजाः ब्राह्मणाः भावयंति तर्पयंति ५६ तवैव वंशे इति मार्कंडेयस्य
भीष्मं प्रति वचनं शुकस्येयं अग्रभार्या ५७ द्वितीयमाह मरीचीति मरीचीगर्भान् सूर्यरश्मिप्रकाश्यान् ५८ ५९ ६० ६१ शांडिल्यस्य शांडिल्यगोत्रोत्पन्नस्य ६२ तृतीयं गणा

कृष्णं गौरं प्रभुं शंभुं कृत्वीं कन्यां तथैव च ब्रह्मदत्तस्य जननीं महिषीं त्वणुहस्य च ५३ एतानुत्पाद्य धर्मात्मा योगाचार्यान्महाव्रतान महायोगेत
तो गतापुनरावर्तिनीं गतिं ५४ पत्नस्त्वमनुद्दिजमयपंब्रह्मशाश्वते अमूर्तिमंतः पितरो धर्ममूर्तेर्धरासुते सुकाला नाम पितरो वसिष्ठस्य प्रजा
पतेः ५५ निवृता हि दिवि लोकेषु ज्योतिर्भासिषु भास्वराः सर्वकामसमृद्धेषु द्विजास्तान्भावयंत्युत ५६ तेषां वै मानसी कन्या गौर्नाम्ना दिवि विश्रुता
तवैव वंशे या दत्ता शुकस्य महिषी प्रिया एकशृंगेति विख्याता साध्यानां कीर्तिवर्द्धनी ५७ मरीचिगर्भास्तांल्लोकान् समावृत्य व्यवस्थिता
ये त्वथांगिरसः पुत्राः साध्यैः संवर्द्धिताः पुरा ५८ तान्क्षत्रियगणास्तात भावयंति फलार्थिनः तेषां तु मानसी कन्या यशोदा नाम विश्रुता ५९
पत्नी या विश्वमहतः स्नुषा वै वृद्धशर्मणः राजर्षेर्जननी चापि दिलीपस्य महात्मनः ६० तस्य यज्ञे पुरा गीता गाथाः प्रीतैर्महर्षिभिः तदा देव
युगे तात वाजिमेधे महामखे ६१ अग्नेर्जन्म तथा दृष्ट्वा शांडिल्यस्य महात्मनः दिलीपं यजमानं ये पश्यंति सुसमाहिताः सत्यव्रतं महात्मानं
तेपि स्वर्गजितो नराः ६२ सुस्वधा नाम पितरः कर्द्दमस्य प्रजापतेः समुत्पन्नाः पुलहान्महात्मानो द्विजर्षभाः ६३ लोकेषु दिवि वर्त्तंते का
मगेषु विहंगमाः तांश्चैवैश्यगणास्तात भावयंति फलार्थिनः ६४ तेषां वै मानसी कन्या विरजा नाम विश्रुता ययातेर्जननी ब्रह्मन् महिषी
नहुषस्य च ६५ कथापत्रेपमुसनाहक्रोधककुलाद्वया त्रय एते गणाः प्रोक्ताश्चतुर्थं तु निबोध मे ६६ उत्पन्ना ये स्वधायां तु सोमपा वै क
वैकवे हिरण्यगर्भस्य सुताः शूद्रास्तान्भावयंत्युत ६७ ॥:॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥

माह सुस्वधा इति कर्दमस्य पितरः पुलहस्तत्समुत्पन्नाः ६३ दिवि आकाशे ६४ ६५ ६६ कवेर्द्विजातिरित्स्वधायां हिरण्यगर्भस्याग्नेः सुताः ६७ ॥:॥

ह॰टी॰
५७

९८ भावयति पुनाति ९९ तेषां पितॄणां अभ्युपगमात् पूज्यत्वेनांगीकारात् ७० अत्रैव हेतुमाह पितॄणामिति सर्वेषां समानामपि गणानां आदिसर्गेण प्रथममुत्पन्नत्वेनेत्यर्थः तस्मात्तएनं यमं ते श्राद्धदेवं इति अयं भावः यमः पितॄणामधिपतिरिति श्रुतेः स्वधर्मेणायमपि फलरूपेण हेतुना सर्वश्राद्धदेवताधिपतित्वाद्यमेव श्राद्धदेवं इति एतामिति वृद्धोसन्निहितस्यात्रादेशेन निर्देशः यतोयं पितॄणामादिसर्गोत्पत्त्या दत्तं यमं श्राद्धदेवमिति वदंति वेदा उदाहृता इति ७२ स्वधांपुरोधाय स्वधाशब्दं पूर्वं कृत्वा स्वधापितृभ्य इत्येवं मंत्रेणेत्यर्थः ७२ सोमस्येति अग्नेः सोमस्य अग्नेर्वैवस्वतस्य यमस्य चाप्यायनं कृत्वा सोमाय पितृमते स्वधानमो अग्नये कव्यवाहनाय स्वधानमो यमायांगिरस्वते

मानसानाम ते लोका यत्र वर्तंति ते दिवि तेषां वैमानलोकस्यानुमेदास्तितांवरां ९८ यामा भवंति भूतानि दक्षिणायथगामिनी पुरुकु
त्सस्य पापयनी त्रसदस्योर्जनस्य च ९९ तेषामप्याभ्युपगमात्सनुक्तात्युगे युगे भवंते पात श्राद्धानि नष्टे धर्मे प्रजापतिः ७० पितॄणा
मादिसर्गेण सर्वेषां द्विजसत्तम तस्मात्तेन स्वधर्मेण श्राद्धदेवं वदंति वै ७१ सर्वेषां ननु ते पात्रमथवा रजताद्वितं दत्तं स्वधां पुरोधा
प प्रश्राद्धं प्रीणाति वै पितॄन् ७२ सोमस्याप्यनं कृत्वाग्नेर्वैवस्वतस्य च उदगायनमप्यग्नावग्न्यभावेप्सु वा पुनः ७३

यानमश्नीत स्वधां पुरोधायेति स्वधाहुतीर्हुत्वेत्यर्थः हुत्वा पितृभ्यो गणनीयश्रेणा त्रयः वैवस्वतस्य चेति चकारात्तृतीयाहुतेर्विकल्पार्थः अत एवाश्वलायनानां नोमानात्येव अपि शब्दो वार्थे उदगायनमप्यत्र कर्तव्यं स्वधामंत्रेण होमे दक्षिणापवर्गो आहुतीर्दद्यात् स्वाहामंत्रेण होमे तु उदगपवर्गे अप्याहुती भवतः यथाहाश्वलायनः सोमाय पितृमते स्वधा नमोग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम इति स्वाहाकारेण वाग्निं पूर्वमिति उदगायनपदादेवात्स्वाहांतपक्षोपि सूचितः दैष्योप्याश्वाकारमश्लेषजं वा अग्न्यकाभावेप्सु इति छेदः एतद्वतीर्थे एव ज्ञेयं वा पुनः पुनरत्र पक्षांतरमस्तीत्यर्थः अग्निमुखा वै देवाः पाणिमुखाः पितर इति ब्राह्मणान्ब्राह्मणपाणावपि होतव्यमिति तेषां ७३ ॥

राम॰
५७

७४ ७५ देवतानामपेक्षया पितरः पूर्वं आप्यायनं प्रीतिकराः इत्यर्थः शीघ्रेति देवास्त्विरप्रसादाः इति दुराराध्याः इति भावः ७६ भार्गवेति मार्कंडेयं संबोधयति सनत्कुमारः
७७ सविज्ञानं आनुभविकज्ञानोपेतं ७८ एतां श्राद्धकल्परूपां निशामय प्रपद्य ७९ मांसचक्षुषा इह दृश्यत इति संबंधः ७९ एवमुक्त्वा चक्षुर्दत्त्वा गतस्येति द्वयोः संबंधः

पितॄन्प्रीणाति यो भक्त्या पितरः प्रीणयंति तं यच्छंति पितरः पुष्टिं प्रजाश्च विपुलास्तथा ७४ स्वर्गमारोग्यमेवाथ यदन्यदपि चेप्सितं दे
वकार्यादपि मुने पितृकार्यं विशिष्यते ७५ देवतानां हि पितरः पूर्वमाप्यायनं स्मृतं शीघ्रप्रसादा ह्यक्रोधा लोकस्याप्यायनं परं ७६
स्थिरप्रसादाश्च सदा तान्नमस्यस्व भार्गव पितृभक्तोसि विप्रर्षे मद्भक्तश्च विशेषतः ७७ श्रेयस्ते प्रविधास्यामि समस्तं कुरुसत्तम त्वयि दि
व्यं चक्षुः सविज्ञानं प्रदिशामि च तेऽनघ ७८ गतिमेतामप्रमत्तो मार्कंडेय निशामय नहि योगगतिर्दिव्या पितॄणां च परा गतिः ७९ त्वद्वि
धेनापि सिद्धेन दृश्यते मांसचक्षुषा स एवमुक्त्वा देवेशो मामनुपश्यतमप्रभुः ८० चक्षुर्दत्त्वा सविज्ञानं देवानामपि दुर्लभं जगाम गतिमिष्टां
वै द्युतीयोग्निरिवज्वलन् ८१ तद्विशेषं कुरुश्रेष्ठ यन्मयासीन्निशामितं प्रसादात्तस्य देवस्य दुर्ज्ञेयं भुवि मानुषैः ८२ इति श्रीखिले
हरिवंशे पितृकल्पे षोडशः श्रीमार्कंडेय उवाच आसन्पूर्वयुगे तात भारद्वाजात्मजा द्विजाः योगधर्ममनुप्राप्य भ्रष्टा दुश्चरितेन वै १
योगभ्रंशमनुप्राप्ता योगधर्मोपचारिणः महत्त्रः सासः पापेमानसस्सविसंहिताः २ तमेवार्थमनुध्यातो नष्टप्रास्विव मोहिताः
आप्राप्य योगं सर्वे ते सप्त पुत्राः कालधर्मिणः ३ ततस्ते योगविभ्रष्टा देवेषु सुविरोषिताः जाताः कौशिकदायादाः कुरुक्षेत्रे नरर्षभाः ४

८० ८१ निशामितं चक्षुर्दानात् प्राकृतमुखेन श्रुतं ततनिबोधस्तु ध्यात्र ८२ अष्टादशः अन्तरमुक्त्वा भगवान्देवस्तु उपसंहारात् सनत्कुमारवाक्यमेव मार्कंडेय उ
वाच आसन्नित्यादि दुश्चरितेन योगविरोधिना कर्मणा १ सासः पापोच्य पथभ्रंशं अनुप्राप्ताः पतिताः २ अनुध्यातः अनुध्यायतः योगं योगसिद्धिं कालधर्मं
गाम्हसुना — ततस्त इति येगम्रः ॥ ७॥ ७॥

६८ भावयतिपुनाति ६९ तेषांपितॄणांअभ्युपगमात् प्रव्रजत्वेनांगीकारात् ७० अत्रैवहेतुमाह पितॄणामिति सर्वेषांसमानामपिगणानांआदिसर्गेणप्रथमप्रसूत
त्वेनेत्यर्थः तस्मात्एनंयमंतेश्राद्धेष्वाहुरिति अयंभावः यमःपितॄणामधिपतिरितिश्रुतेः स्वधर्मेणायमपितृरूपेणहेतुनासर्वश्राद्धेवनाधिपतित्वात् यमेवश्राद्धदेवमि
ति एतानिनिमित्तान्युद्दिष्टोसन्निहितत्वाद्वाउद्देशेननिर्देशः यतोयंपितॄणामादिसर्गोत्पन्नस्तस्मात्तंयमंश्राद्धदेवमितिवदंतिवेदाउदाहृताइति ७२ स्वधांपुरोधायस्वधाशब्दंपूर्वंकृत्वा
स्वधापितृभ्यइत्येवंमंत्रेणेत्यर्थः ७२ सोमस्येति अग्नेःसोमस्यअमैवेवस्वतस्ययमस्यचाप्यायनंकृत्वासोमायपितृमतेस्वधानमोग्नयेकव्यवाहनायस्वधानमोयमायांगिरसे

मानसानामतेलोकायत्रवर्तंतितेदिवि तेषांवैमानसीकन्यानर्मदासरितांवरा ६९ याभावयतिभूतानिदक्षिणापथगामिनीपुरुकु
त्सस्ययापत्नीत्रसद्दस्योर्जनन्यपि ६९ तेषामप्यामुपगमात्मनुस्तातयुगेयुगे प्रवर्तयतिश्राद्धानिनष्टेधर्मेप्रजापतिः ७० पितॄणा
मादिसर्गेणसर्वेषांद्विजसत्तम तस्माच्छ्राद्धेनस्वधर्मेणाश्राद्धदेवंवदंतिवै ७१ सर्वेषांराजतैःपात्रैरथवारजतान्विते दत्तंस्वधांपुरोधा
प यश्राद्धंप्रीणातिवैपितॄन् ७२ सोमस्याप्यायनंकृत्वाअग्नेर्वैवस्वतस्यच उदगायनमथवाग्नावग्न्यभावेप्सुवापुनः ७३

यानमइतिस्वधांपुरोधायेतित्वआहुतीर्हुत्वेत्यर्थः हुत्वापितृन्प्रीणातीत्यन्वयः वैवस्वतस्यचेतिचकारात्तृतीयाहुतेर्विकल्पार्थः अतएवाश्वलायनो
नोसोनात्येव अपिशब्दोवार्थे उदगायनमप्यग्नौकृत्वेत्यर्थः यमन्त्रेणहोमेदक्षिणापवर्गआहुतीर्दद्यात् स्वाहामंत्रेणहोमेतुउदगपवर्गं अप्याहुतीर्भवंतः
पद्धाह्याश्वलायनः सोमायपितृमतेस्वधानमोग्नयेकव्यवाहनायस्वधानमइतिस्वाहाकारेणवाग्निंप्रक्रीमिति उदगायनपदादेवाग्नौस्वाहांतपक्षोपिसूचितः
हैष्पोआर्षआकारप्रश्लेषजंवा अप्सुकाभावे अप्सुइतिच्छेदः एतव्रतीर्थेएवज्ञेयंवापुनः पुनरग्निपक्षांतरमस्तीत्यर्थः अग्निमुखावैदेवाःपाणिमुखाःपितर
इतिब्राह्मणात्ब्राह्मणपाणावपिहोतव्यमितिवेयं ७३ ॥

७४ ७५ देवतानामपेक्षयापितरः पूर्वं आप्यायनंप्रीतिकराइत्यर्थः शीघ्रेति देवाग्निप्रसादादितिद्वाराध्याहारइतिभावः ७६ भार्गवेतिमार्कंडेयंसंबोधयति सनत्कुमारः
७७ सविज्ञानंआनुभविकज्ञानोपेतं ७८ एतांअष्टाकुलरूपांनिशामयपश्य मांसचक्षुषानहिदृश्यतइतिसंबंधः ७९ एवमुक्त्वाचक्षुर्दत्वाअगमदितिद्वयोःसंबंधः

पितॄन्प्रीणातियोभक्त्यापितरः प्रीणयंतितं यच्छंतिपितरः पुष्टिंप्रजाश्चविपुलास्तथा ७४ स्वर्गमारोग्यमेवाथयदन्यदपिचेप्सितं दे
वकार्यादपिमुनेपितृकार्यंविशिष्यते ७५ देवतानांहिपितरः पूर्वमाप्यायनंस्मृतं शीघ्रप्रसादाह्यक्रोधालोकस्याप्यायनेपरां ७६
स्थिरप्रसादाश्चसदातान्नमस्यस्वभार्गव पितृभक्तोसिविप्रर्षेमद्भक्तश्चविशेषतः ७७ श्रेयस्तेपृथिवीपालस्यास्मिन्कल्पेभविष्यति त्वयि दि
व्यंचक्षुः सविज्ञानंप्रदिशामिचतेनघ ७८ गतिमेतामप्रमत्तोमार्कंडेयनिशामय नहियेनागतिर्दिव्यापितॄणांचप्रणामितः ७९ त्वयि
धेनापिसिद्धैर्नदृश्यतेमांसचक्षुषा सएवमुक्त्वादेवेशोमामनुपश्यन्तमप्रभुः ८० चक्षुर्दत्वासविज्ञानंदेवानामपिदुर्लभं जगामगतिमिष्टां
वैदूतीयोगिरिवत्सलन् ८१ तत्रविशोचकुरुश्रेष्ठयन्मयाप्तंनिशामितं प्रसादात्तस्यदेवस्यदुर्लभंभुविमानुषैः ८२ इतिश्रीखिले
हरिवंशेपितृकल्पेःष्टादशः श्रीमार्कंडेउवाच आसन्नरवेपुरातातमहाप्राज्ञामहीक्षितः योगधर्ममनुप्राप्यभ्रष्टादुश्चरितेनवै १
श्रेपथ्वंशमनुप्राप्तायोगधर्मोपचारिणः महत्तःसाराः पारमात्मस्वविसंज्ञिताः २ तमेवार्थमनुध्यातानष्टमग्निवमोहिताः
आप्राप्ययोगंसर्वेतेसंसप्तुर्जाःकालधर्मिणः ३ ततस्तेयोगविभ्रष्टादेवेषुसुविरोधिताः जाताः कौशिकदायादाःकुरुक्षेत्रेनरर्षभाः ४

८० ८१ निशामितंचक्षुर्दानात्प्राकृतन्मुखेनश्रुतंततनिबोधसुध्यात्व ८२ अष्टादशः अनंतरमुक्त्वाभगवान्देवइत्युपसंहारात्सनत्कुमारवाक्यमेवमार्कंडेयउ
वाच आसन्निसादि उत्सृष्टितेनयोगविरोधिनाकर्मणा १ सारः पारंअपभ्रंशेअनुमानाः पतिताः २ अनुध्यातः अनुध्यायतः योगंयोगसिद्धिं कालधर्मं
गाम्हसुना — ततस्तइति स्पष्टः ॥१८॥१८॥

च्यः देवलोकमेवगच्छंतिनत्वन्यांगतिमितिभावः हिंसयेति पितृकृतेनपितृर्थेयधर्मउद्दिश्यहिंसयाविहरिष्यंतइतिश्राद्धव्यपदेनब्राह्मणाश्चापिहिंसन्वृत्त्याजीवंतइत्यर्थः नतएवपा
पानेकुत्सितांश्चाजातिजन्मप्राप्स्यंति ५ तेषामितिपित्रारंभनप्रभावात्तेनाचजातयोपिज्ञाति स्मराश्चभूवन्नित्यर्थः ६ जातिस्मरत्वादेवधर्मपराअपिजाताब्राह्मणएवजन्मांतरे
लब्धवंतइत्याहतइति ७ ८ तेतस्मात्कंडेपस्य ९ योगोयोगसिद्धिः वसनैमृगयादिभिः कदुत्कोहृदवेइताः पामाः गुरुद्रोहिसाश्चैनयोगंप्राप्यापिनाशयंतितीसंबंधः १०

हिंसयाविहरिष्यंतोधर्मंपितृकृतेनवै ततस्तेपुनरापातिंभ्रष्टाः प्राप्स्यंतिकुत्सितां ५ तेषांपितृप्रसादेनपूर्वजातिकृतेनच स्मृतिस्त्व
स्यतेप्राप्स्यंतांजातिंजुगुप्सितां ६ तेधर्मचारिणोनित्यंभविष्यंतिसमाहिताः ब्राह्मण्यंप्रतिलप्स्यंतिततोभूयः स्वकर्मभिः ७ ततस्तेयो
गं× धर्मचानितरांप्राप्स्यसेसिद्धिमुत्तमां ९ योगोहिदुर्लभोनित्यमल्पसत्वैःकदाचनलब्धोपिनाश× प्राप्स्यतिपूर्वजातिकृतंपुनः भूयःसि
द्धिमनुप्राप्ताः स्थानंप्राप्स्यंतिशाश्वतं ८ एवंधर्मेचतेबुद्धिर्भविष्यतिपुनःपुनः योग× प्रतेनव्यसनैः कदुत्सिताः अधर्मेद्यचचनैतेमा
हेयंतेगुरुसदा १० पाचंतेनतपात्यानिरक्षंतिशरणागतान् नावजानंतिकृपणान्नमायंतिनधर्मोप्सराः ११ युक्ताहाविहारश्चयुक्त
कर्मचेष्टाः स्वकर्मसु ध्यानाध्ययनयुक्ताश्चनष्टानुगवेषिणः १२ नोपभोगरतान्नित्यंनमांसमधुभक्षणाः नकामपरमानित्यंनविप्रासेवि
नस्तथा १३ नानार्थतंकथासक्तानालस्योपहतास्तथा नात्यंतमानसंसक्तानगोष्ठीष्वनिरतास्तथा १४ प्राप्नुवंतिनराःयोगंयोगोवैदुर्लभो
भुवि प्रशांताश्चजितक्रोधामानाहंकारवर्जिताः १५ कल्याणभाजनंयेतुतेभवंतियतव्रताः एवंविधास्तुतेतातब्राह्मणाःप्रभवंतिह १६ स्मांतेया

ध्यानाध्ययनयुक्ताश्चशांते
तनोदोषप्रमादकृतमेवतु
वर्णानांसंस्थिताः १७

पेत्रप्राप्स्यातिदारष्टीनितपाचंतेतेयोगंप्राप्नुवंतीतिपंचमस्थेनान्वयः एवमग्रेन्वयोऽयं १२ नष्टानुगवेषिणः नष्टद्रव्यादिसाधनार्थेचोराद्वेषणपराः १२ १३ अनार्यसं
कथापराङ्मुखाः श्रीगोष्ठीषुअनात्मयोग्यासासु १४ २५ स्वविधाउक्तप्रकाराः १६ १७ ॥ ३॥ ३॥ ३॥ ३॥ ३ ॥

१८ कालस्यपरिणामेनकालक्रमेणाश्राद्धीश्रद्धावान् १९ इत्युक्तोतिमार्कंडेयवाक्यं उपासतस्तंदेवेशमितिपादः स्वर्वेणानंवध्यते २० अष्टादशवर्षाणिमेग्लानिर्नाभवत्सु
त्रेणान्वयः २१ २२ एकोनविंशः तस्मिन् १ तानपूर्वभारद्वाजदायादान्सुतः द्वितीयेनजन्मनिकुरुक्षेत्रेकौशिकात्मजान्अपश्यं आपगेयहेभीष्मविभुः सनत्कुमारः २

शांतिंतेपरमामाशुलप्स्यसेनात्रसंशयः तस्मात्त्वमपिधर्मज्ञयोगधर्मपरोभव योगधर्मेणवानित्तः आप्स्यसेसिद्धिमुत्तमां योगधर्माद्धि धर्मे
ज्ञनधर्मोस्तिविशेषवान्वीर सर्वधर्माणांतंसमाचरभार्गव १८ कालस्यपरिणामेनलघ्वाहारोजितेंद्रियः नरः सुप्रयतः स्वात्मायो
गधर्ममवाप्स्यसि १९ इत्युक्त्वाभगवान्देवस्तत्रैवांतरधीयत अष्टादशैववर्षाणितत्रैकाहमिवाभवन् २० उपासतस्तंदेवेशंवर्षाण्य
ष्टादशैवमेप्रसादात्तस्यदेवस्यनग्लानिरभवत्तदा २१ नक्षुत्पिपासेकालंवानाभ्यजानंतदानघ पश्चाच्चशिष्यसकाशात्तुकालःसंविदि
तोमया २२ इतिश्रीहरिवंशेपितृकल्पेएकोनविंशः १९ श्रीमार्कंडेयउवाच तस्मिन्नंतर्हितेदेवेवचनात्तस्यवैप्रभोः चक्षुर्दिव्यंसविज्ञा
नंप्रादुरासीत्तदामम १ ततोहंतानपश्यंवैब्राह्मणान्कौशिकात्मजान् आपगेयकुरुक्षेत्रेयानुवाचविभुर्मम २ ब्रह्मदत्तोभवद्रा
जायस्तेषांसप्तमोद्विजः पितृवर्तीतिविख्यातोनाम्नाशीलेनकर्मणा ३ शुकस्यकन्याकृत्वीतंजनयामासपार्थिवं अणुहात्पार्थिवश्रे
ष्ठात्कांपिल्येनगरोत्तमे ४ भीष्मउवाच यथोवाचमहाभागोमार्कंडेयोमहातपाः तस्यवंशंमहाराजकीर्तयिष्यामितच्छृणु युधिष्ठि
रउवाच अणुहःकस्यवैपुत्रःकस्मिन्कालेबभूवह राजाधर्मभृतांश्रेष्ठोयस्यपुत्रोमहायशाः ५ ब्रह्मदत्तोनरपतिःकिंवीर्यःसत्त
।।त्तमहा कथंचसप्तमस्तेषामभवन्नराधिपः ६

तेषांकुशिकात्मजानांयःसप्तमोद्विजःपितृवर्तीनामसएवसप्तमेजन्मनिब्रह्मदत्तोऽभवत् ३
४ ५ तेषांभारद्वाजानां ६ श्रीः ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥:

प्रतीपस्येतिद्वयोः संबंधः १० ११ सत्वा आतिपदच्छेदः स्त्रासीदित्यर्थः शिक्षां वेदांगं क्रमः संहितायाः पदानां च सहपाठः अग्राय कामो विभुर्जंब्र्यात्स्वर्गकामः ७

नघलवीर्यो यः शुको भगवानलोकवर्जितः कन्यां प्रदत्त्वा योगात्मा कृत्वीं कीर्त्तिमतीं प्रभुः ७ एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं विस्तरेण महामते ब्रह्मदत्तस्य चोत्पत्तिं तत्त्वेन वक्तुमर्हसि ८ यथा च वर्त्तमानास्ते संसारेषु द्विजातयः मार्कंडेयेन कथितास्तद्वान् ब्रवीतु मे ९ भीष्म उवाच प्रतीपस्य तु राजर्षेस्तुल्यकालो नराधिपः पितामहस्य मे राजन् बभूवेति मया श्रुतं १० ब्रह्मदत्तो महाभागो योगी राजर्षिसत्तमः रुतज्ञः सर्वभूतानां सर्वभूतहिते रतः ११ सखा स गालवो यस्य योगाचार्यो महायशाः शिक्षामुत्पाद्य तपसा क्रमो येन प्रवर्त्तितः १२ कंडरीकश्च योगात्मा तस्यैव सचिवोऽभवत् जात्यंतरेषु सर्वेषु सहायाः सर्व एव ते १३ सप्त जातिषु सप्तैव बभूवुरमितौजसः यथोवाच महाभागो मार्कंडेयो महातपाः १४ तस्य वंशमहं तेऽत्र कीर्त्तयिष्यामि तच्छृणु ब्रह्मदत्तस्य पौराणं पौरवस्य महात्मनः १५ पुरमित्रस्य दायादो राजा बृहदिषुः स्मृतः बृहद्धनुर्बृहदिषोः पुत्रस्तस्य महायशाः १६ बृहद्धर्मेति विख्यातो राजा परमधार्मिकः सत्यजित्तनयस्तस्य विश्वजित्तस्य चात्मजः १७ पुत्रो विश्वजितश्चापि सेनजित्पृथिवीपतिः पुत्राः सेनजितश्चासंश्चत्वारो लोकसत्तमाः १८ रुचिरः श्वेतुकेतुश्च महिम्नारस्तथैव च वत्सश्चावंतको राजा यस्यैते परिवत्सकाः १९

तथा सुमयकामज्ञमयमेतो गति श्रुतिप्रसिद्ध एव पूर्वैर्ज्ञानादृश्यावर्त्तितः स च गालवेन प्रवर्त्तित इत्यर्थः १२ सहाया बभूवुरिति संबंधः १४ १८ आवंतको अवंतिजः भवो राजा सेनजित्तनयस्य एते चत्वारो दयः परिवत्सकाः पुत्राः १९

२५ सुतइति तस्यब्रह्मदत्तस्यतनयोविष्वक्सेनोनामसचयोगात्मायोगेनहृतशरीरः २६ एतद्देवषाड्दृष्टेविभ्राजइति विभ्राजोब्रह्मदत्तस्यपितामहः स्वकृतेनक

हविरस्यतुदायादःपृथुसेनोमहायशाः पृथुसेनस्यपारस्तुपारान्नीपस्तुजज्ञिवान् २० नीपस्यैकशतंत्वासीत्पुत्राणाममितौजसां म
हारथानांराजेन्द्रशूराणांबाहुशालिनां नीपाइतिसमाख्याताराजानःसर्वएवते २१ तेषांवंशकरोराजानीपानांकीर्त्तिवर्द्धनः कांपि
ल्येसमरोनामसचेष्टसमरोभवत् २२ समरस्यपरः पारः सदश्वइतितेत्रयः पुत्राः परमधर्मज्ञाः पारपुत्रः पृथुर्बभौ २३ पृथोस्तुसु
कृतोनामसुकृतेनेहकर्मणा जज्ञेसर्वगुणोपेतोविभ्राजस्तस्यचात्मजः २४ विभ्राजस्यतुपुत्रोभूदणुहोनामपार्थिवः ब
भौशुकस्यजामाताकृत्वीभर्त्तामहायशाः २५ सुतोणुहस्यराजर्षिर्ब्रह्मदत्तोभवत्प्रभुः योगात्मातस्यतनयोविष्वक्सेनः परंतपः
२६ विभ्राजःपुनरायातःस्वकृतेनेहकर्मणा ब्रह्मदत्तस्यपुत्रोन्यः सर्वसेनइतिस्मृतः २७ चक्षुषीयस्यनिर्भिन्नेपक्षिणा
पूजनीयया सुचिरोषितयाराजन्ब्रह्मदत्तस्यवेश्मनि २८ अथास्यपुत्रस्त्वपरोब्रह्मदत्तस्यजज्ञिवान् विष्वक्सेनइति
ख्यातोमहाबलपराक्रमः विष्वक्सेनस्यपुत्रोभूद्दंडसेनोमहीपतिः भल्लाटोस्यकुमारोभूत्कर्णेनहतःपुरा २९ दंडसे
नात्मजः शूरोमहात्माकुलवर्द्धनः भल्लाटपुत्रोदुर्बुद्धिरभवद्युधिष्ठिर ३० सतेषामभवद्राजानीपानामंतकृन्नृप उ
ग्रायुधेनयस्यार्थेसर्वेनीपाविनाशिताः ३१ उग्रायुधोमदोत्सिक्तोमयाविनिहतोयुधि दर्पान्वितोदर्पवृत्तिः सततंचाने
यरतः ३२ युधिष्ठिरउवाच उग्रायुधः कस्यसुतः कस्मिन्वंशेप्रजज्ञिवान् किमर्थंचैवभवतानिहतोब्रूहितन्मम ३३ श्रनीत

गोनकर्मणाविष्वक्सेनरूपेणपुनरिमंलोकंब्रह्मदत्तपुत्रोभूत्वाआयातइत्यर्थः २७ पूजनीययाविचित्रचटकया २८ कं३।।७ ।।ः ।।ः।।ः

ह०टी०
५०

३६ महाकीर्तिनाम ३७ ३९ कार्तिःकृतस्यपुत्रःयेनपंचालाधिपतिर्हतइतिसंबंधः ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ॥४॥४॥४॥ः॥ः

भीष्मउवाच अजमीढस्यदायादोविद्वान्राजायवीनरः धृतिमांस्तस्यपुत्रस्तुतस्यसत्यधृतिःसुतः ३४ अथसत्यधृतेःपुत्रोदृढनेमिःप्रता
पवान् दृढनेमिसुतश्चापिसुधर्मानामपार्थिवः ३५ आसीत्सुधर्मणःपुत्रःसार्वभौमःप्रजेश्वरः सार्वभौमइतिख्यातःपृथिव्यामेकराड्वि
भुः ३६ तस्यान्ववायेमहतिमहापौरवनंदनः महतश्चापिपुत्रस्तुनाम्नारुक्मरथस्मृतः ३७ पुत्रोरुक्मरथस्यापिसुपार्श्वोनामपार्थिवः
सुपार्श्वतनयश्चापिसुमतिर्नामपार्थिवः ३८ सुमतेरपिधर्मात्मासन्नतिर्नामवीर्यवान् तस्यैवसन्नतेःपुत्रःकृतोनाममहाबलः ३९ शि
ष्योहिरण्यनाभस्यकौशल्यस्यमहात्मनः चतुर्विंशतिधातेनप्रोक्तास्ताःसामसंहिताः ४० स्मृतास्तेप्राच्यसामानःकार्तेयोनामसामगाः
कार्तिरुग्रायुधःसोथवीरःपौरवनंदनः ४१ बभूवयेनविक्रम्यपृषतस्यपितामहः नीपोनाममहातेजाःपंचालाधिपतिर्हतःकार्तिरु
४२ उग्रायुधस्यदायादःक्षेम्योनाममहायशाः क्षेम्यात्सुवीरोनृपतिःसुवीरात्तुनृपंजयः ४२ नृपंजयाद्बहुरथइत्येतेपौरवाःस्मृताः
४३ सचाप्युग्रायुधस्तातदुर्बुद्धिरभवन्नृप प्रदीप्तचक्रोबलवान्नीपान्तकरणोऽभवत् ४४ सदर्पपूर्णोहत्वाजौनीपानन्यांश्चपार्थिवा
न् पितर्युपरतेमह्यंश्रावयामासकिल्बिषं ४५ माममात्यैःपरिवृतंशयानंधरणीतले उग्रायुधस्यदूतोभ्येत्यवचोब्रवीत्
४६ अथत्वंजननींभीष्मगंधकालींयशस्विनीं स्त्रीरत्नंममभार्यार्थेप्रयच्छकुरुनंदन ४७ एवंराज्यंचतेस्फीतंधनानिचनसंशयः

राम
५०

श्रीः॥श्रीः॥४॥४॥ श्रीरामः॥४॥॥४॥ श्रीरामः॥४॥ ॐ॥४॥ ॐ॥७ श्रीरामःरामः॥ श्रीः

५० प्रत्ताःकुशास्त्ताणां ५१ ५२ बालंदृष्ट्वाबालोयंयुद्धायोग्यइतित्वात्वाहमेवयुद्धायमनोरथंचकृतवान् ५३ ५५ मन्त्रेरितिउक्तंलक्ष्महोत्रिः शास्त्रनियंत्रितस्यचयुद्धंस्यथ

प्रदास्यामियथाकाममहंवैरात्नभाग्नुयि ४८ ममयन्त्रालितंचक्रंनिशम्येदंसुदुर्जयं शत्रवोविद्रवंयान्तिज्ञेोद्रोणादेवभारत ४९ राष्ट्रस्यस्थासिचेतत्व
स्तिमाणानांचकुलस्यवा शासनेममतिष्ठत्वंनहितेशान्तिरन्यथा ५० अथःसप्त्याशपनेशपानतेनचोदितः हन्तांतरितमनद्वैवाक्यमग्निपि
खोपमे ५१ ततोहंतस्यवैवृद्धैर्ज्ञापमनतमच्युत आज्ञापयैवैसंग्रामेसेनाध्यक्षोस्मसर्वशः ५२ विचित्रवीर्यबालंचमदृपाश्रयमेवच दृष्ट्वातो
धपरीतात्मायुद्धायैवमनोदधे ५३ निगृहीतस्तदाहंतैः सचिवैर्मन्त्रकोविदैः अतिप्रिदैवकल्पैश्चसुहृद्भिस्वार्थदर्शिभिः ५४ स्निग्धैश्चापा
स्त्रविद्भिश्चसंयुगस्यनिवर्तने कारणंश्रावितश्चास्मियुक्तिरूपंतथानघ ५५ मन्त्रिणाक्रतुःमन्त्रचक्रःपापोसौत्वंचाणोचगतःसमो नचैष
सप्तमःकल्पोयुद्धनामकदाचन ५६ नैवपश्यामहेवैचैदानंभेदंतथैवच भयोसामततःसुद्धौदेवतामभिवाद्यच ५७ कृताक्षत्त्यपनोविप्रेर्द्द
त्वाग्नीनर्च्यचद्विजान् ब्राह्मणैरम्यनुज्ञातः भयासासिजयायवै ५८ अस्त्राणिनभयोज्ञानिनभवैरपश्चसंगराः आशोचैवर्न्नमानेतुदृष्ट्वानामिति
शासने ५९ सामदानादिभिःसर्वंमयिभेदेनवाततः तंहनिष्यामिविक्रम्यशरैर्वामघवानिव ६० मात्रालापवचनेकालेधृष्टानांचविशेषतः
श्रोतव्यमितितच्छ्रुत्वानेहनोस्मिनराधिप ६१ ततस्तैःसक्रमःसर्वैःप्रयुक्तःशास्त्रकोविदैः तस्मिन्कालेकुरुश्रेष्ठकर्मणात्वामनुत्तमं ६२

मोमुख्यःकल्पोनभवतीत्यर्थः ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ॥४॥४॥४॥ ४॥४॥४॥:॥

६३ तस्य उग्रायुधस्य ६४ अहं तस्य चक्रं आज्ञानिहन्तं भयमिति ज्ञाने तं चक्रकर्मणा हंतं जाने ६८ कांपिल्ये दक्षिणपांचाले नीपेश्वरे २ यस्य पितामहे उग्रायुधेन हते उग्रायुधे च भीष्मेण हते सतीति विवेकः ६९ आहिछत्रं अहिछत्रानगरीसंबंधि न मुक्तं पांचालं ७० अपवर्जितं दत्तं ७१ उभयं दक्षिणोत्तरपांचालद्वयं

समामादिभिरप्याशुपापैः प्राज्ञचिंतितैः अनुनीयमानो दुर्बुद्धिरनुनेतुं न शक्यते ६३ पतन्तं तस्य तच्चक्रमधर्मे निरतस्य वै परदाराभिलाषेणासषस्तान्निवर्तितं ६४ न च हंतस्य जानेत निहन्तं च क्रमुत्तमं हंतत्व कर्मणा जंतु पूर्वं सद्भिरभिनिहितं ६५ कृतशौचः शौचापीपीनिःकम्पे वपुराज कृतवत्यनो विशेः यापोथयमहीपतिः ६६ ततः सर्वगमाकम्प्य बलेनात्र बलेन च अहमुन्मत्तवघकंठे वासुरमिवाभवत् ६७ समयात्स्वमताशपेन निर्दग्धो रणमूर्द्धनि पपातांऽभिमुखः शूरस्तस्याश्रयणानि दिम ६८ एतस्मिन्नेतौ तात कांपिल्ये पृषतोऽभ्ययात्तहते नीपेष्वो चैव हते चोग्रायुधेन नृप ६९ आहिछत्रं स्वकं राज्यं पित्र्यं समायमहाकान्तिः द्रुपदस्य पिता राजन्नम्मे वानुमते तदा ७० ततोऽर्जुनेन तरसा निर्जित्य द्रुपदं रणे आहिछत्रं सकांपिल्यं द्रोणायाप्यापवर्जितं ७१ प्रतिगृह्य ततो द्रोणा उभयं जयतां वरः कांपिल्यं द्रुपदायैव प्रायच्छदिति तत्तव ७२ एषते द्रुपदस्यादौ ब्रह्मदत्तस्य चैव ह वंशः कार्त्स्न्येन वै प्रोक्तो वीरस्योग्रायुधस्य च ७३ अतस्ते च सोपिष्येहमितिहासं पुरातनं गीतं सनत्कुमारेण मार्कंडेयाय पृच्छते आह्वस्य फलमुद्दिश्य पावियं सुकृतस्य च ७४ युधिष्ठिर उवाच किमर्थे ब्रह्मदत्तस्य पूजनीयाशकुंतिकाः अथ चकार गांगोयपुत्रे पुत्रे पुराविभो ७४ चिरोषिता गृहे चापि किमर्थं चैव यस्य सा चकार विप्रियमिदं तस्य राज्ञो महात्मनः ७५ ॥ ॥ ॥

७२ ७३ ७४ सा यस्मात्तो गृहे चिरोषिता तस्य विप्रियं किमर्थं चकारेत्यन्वयः ७५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

असौ पूजनीया किं किमर्थं तेन संप्रचकार ७६ ७७ शितिपक्षा शुक्लपक्षा शोणशिराः लोहितमस्तका शितिपृष्ठा कृष्णपीठा श्यामा शितो धवलश्चैव केदारि

पूजनीया चकारासौ किं सख्यं तेन चैव ह एतन्मे संशयं सर्वं प्रब्रूहीति यथातथं ७६ भीष्म उवाच शृणुष्व महाराज यथा ह्यनुभवत्पुरा ब्रह्मदत्तस्य भवने तत्रैवोष युधिष्ठिर ७७ काचिच्छकुनिका राजन्ब्रह्मदत्तस्य वेश्मनि शितिपक्षा शोणशिराः शितिपृष्ठा सितोदरी ७८ सर्वासा ब्रह्मदत्तस्य सुहृदं बहुसौहृदा तस्याः कुलायमभवद्देहे तस्य नृपोत्तम ७९ सा सदा ह्यनिनिर्गत्य तस्य राज्ञो गृहोत्तमात् चचाराम्भोधितोयेषु पल्वलेषु सरःसु च ८० नदीष्वंबुजकुंजेषु वनेषूपवनेषु च मृदुलेषु तडागेषु कह्लारसुगंधिषु कुमुदोत्पलकिंजल्कसुभोक्तवायुषु ८१ चीर्त्वा तेषु महाराज निशि कांपिल्यमागमत् नृपतेर्भवनं प्राप्य ब्रह्मदत्तस्य धीमतः ८३ रञ्जते नृपं सदा राजन्कथाभिर्याचकार सा आख्यानानि च सर्वाणि यानि ह्यन्यानि कानि चित् ८४ वार्त्ता विविधान्देशान् कथयामास सा निशि कदाचित्तस्य नृपतेर्ब्रह्मदत्तस्य कौरव ८५ पुत्रोऽभूद्राजशार्दूल सर्वसेनेति विश्रुतः पूजनी योप्यसात्तस्मिन् प्रसूताऽमथापि च ८६ तस्मिन्नीडे पुरा ह्येकं तल्लिलभास्कुरन्नदा स्फुटितं मासमपि उक्तवाहुपादास्पसंयुतः ८७ वस्तुवक्रस्पक्षुहीनो बभूव टपिवोपतेः चक्षुष्मानप्यभूत्पश्चाद्दीपत्पश्चोभितस्त्वह ८८ अथ सा पूजनीया वै राजपुत्रयोः तुल्यस्नेहा प्रीतिमती दिव्यमेतदा ८९ ॥:७॥ ७॥:

कोशकाराः ७८ कुलायं नीडं ७९ ८५ सर्वसेन इतीति शेदः तस्मिन्काले गृहे च ८६ तत्र अंडं स्फुटितः अक्षीभूतः ८७ ८९ ॥:॥:

श्रीः॥:॥ श्रीः॥:॥ श्रीः॥:॥ श्रीः श्रीः

हृ॰टी॰
५२

९४ तेनशिशुनानीडाद्दाकृष्यधात्रीतेप्रक्रीडयामास ९३ १०१ वाशंतीकूजंती ९३ ९४ १०५ ॥: ॥ : ॥: ॥: ॥ : ॥:

आजहारसदासापंचंवामृतफलद्वयं अनूनबाहुसदृशंसर्वसेनतनूजयोः ९० स्वातोब्रह्मदत्तस्यपूजनीयासुतस्य हृतेफलेभक्षयित्वा
चटथुकोश्रीतमानसौ ९१ अभक्ष्यानिस्मेवेहरवाहतांजेत्तोषजेफले तस्यागतायामथचरजन्यांचैसदाहान ९२ शिशुनाचटकेनाथधा
त्रीतंतुशिशुनृप तेनप्रक्रीडयामासब्रह्मदत्तात्मजसदा ९३ नीडात्तमाकृष्यततदाश्रजनीपाकृत्तानतः क्रीडताराजपुत्रेणाकदाचित्सच
टकः सतु ९४ निगृहीतः केधापिशिशुनाहठयुष्टिना दुर्भगमुष्टिनाराजन्नसूनसघात्स्रजीजहत ९५ तंतुपक्षतमापन्नंथात्तास्य
वालघातिनं कथंचित्मोचितंदृष्वानृपानिर्दुःखितोऽभवत ९६ धात्रींतस्यन्नाहैतानदाश्रपामोनृपः तस्यैशोकान्वितोराजाशो
चेतेचटकंतदा ९७ पूजनीयापितत्कालंगृहीत्वातुफलद्वयं ब्रह्मदत्तस्यभवनमाजगामवनेचरी ९८ अथापश्यन्नमागम्यगृहेत
स्मिन्नराधिप पंचभूतपात्पक्रशोच्यतबातनूद्धं ९९ मुमोहदृष्वातंपुत्रंपुनः संज्ञामथालभत लब्धसंज्ञावसाराजन्विललापप
तत्त्विनी १०० पूजनीयोवाच ननुत्वमागांतपुत्रेनांगतीपरिमर्षयसि कुर्वस्वातुसहस्त्रागिरअन्नकलयागिरा आदित्रासः क्षुधा
न्नश्वपीतेनास्पेनपुत्रक शोगोनताल्तुनापुत्रकथममघन सर्पोसि २ यस्त्राभ्यांशापाभिश्मनतुत्रासामिचाप्यहं चीचीकूची
निवासेतंत्वामघुनभृगोगामिकिं ३ मनोह्यथायत्तकममपश्येयंपुत्रकंकदा योमात्रास्यंवीयाचंत्रंसुरापक्षंसमायतः ४ समेमनो
रथोभग्नस्त्वयिपंचत्वमागते विलप्यैवंबहुविधंराजानमथसाब्रवीत् ५ ॥:७॥ श्री: ॥ श्री:

राम॰
५२

७ पातव्यो क्षरणीयः ८ ९ मत्तः प्रमत्तउन्मत्तः श्रांतःक्रुद्धोबुभुक्षितः त्वरमाणश्चभीतश्चलुब्धःकामीचतेदशेति एतेषांदशानांधर्मोनि विवेकित्वंगताभामादश

ननुमूर्द्धाभिषिक्तंत्वंधर्म्मेवर्त्तिष्यसनातने कथंनमामनेनहतंधात्र्याघातितवानसि ६ तस्यपुत्रेणचाप्युक्तःकृष्णद्वैपायमशंसमेनतुवृत्तंकृता
तेःभृत्यिधर्मोगणोमुनिः ७ शरणागतःसुधार्मशत्रुमिस्थाप्यपद्रुतः विशेषतस्त्वस्त्रहपातव्यःसर्वदाभवेत ८ अपालयन्नोपाति
कुंभीपाकमसंशय कथमस्पृश्यवंशैर्वाग्रहंतितिपितरःस्वधां ९ एवमुक्तामहाराजदशांधर्मगतासती शोकार्त्तातस्यबालस्यवृक्षुर्पानि
विमेदृशा १० कार्यपोराजपुत्रस्यततत्त्वशुस्कुटत हत्वांवाधंनपशुनशुत्पयातततोःवां ११ अथाराजासुतंदृष्ट्वाशरजनीयपुवाचह
विशोकाभवकल्याणिकृतंतनमीहशोभनं १२ राजशोकान्निवर्त्तस्वअजर्यमनव्ययमकृते पुत्रंवमनिभद्रंतेनिवर्त्तेनराममत्तव १३ पुत्रपीडाभ
वस्त्रापितकोपःपापस्त्वपि ममास्तिमतिभद्रंतेकर्त्तव्यंचकृतंत्वया १४ रजनीयोवाच आत्मोयम्भेनराजानामपुत्रेत्मेहेतवाप्यहं न
चाहंवक्ष्यामिश्यामितवपुत्रमचक्षुषं १५ हत्वांवैराजशार्दूलत्वद्देहेहतकिल्विषा गाथाश्चाप्युशनोगीताइमाः शृणुमयेरिताः
१६ कुमित्रंचकुदेशंचकुराजानंकुसौहृदं कुपुत्रंचकुभार्य्यांचदूरतःपरिवर्जयेत १७ कुमित्रेसौहृदंनास्तिकुभार्य्यायांकुतोरतिः
कुतःपिंडःकुपुत्रेवैनास्तिसत्यंकुराजनि १८ कुसौहृदेस्वविश्वासःकुदेशेननतुजीव्यतेकुराजनिभयंनित्यंकुपुत्रेसर्वतोःसुखं १९

धर्मगता १० ११ तेत्वया १२ अजर्यअविनाशि १३ १४ अचक्षुषंकृत्वावक्ष्यामि १५ १६ १७ १८ १९ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

विर्तंभंत्रिस्वासं १० ११ यर्भसंकीर्तितेषुसंकीर्णोजयाविषु ११ अपीतिमाचार्ः पिपीलकः तुगलाइतिमहाराष्ट्राः सहिसर्वमपसर्पबपक्षोमन्नोउत्तमा ध॰ पतनप
क्षिभिर्यांपतइतिप्रसिद्ध अन्येतुमाचाः पक्षासेषु यामइतिप्रसिद्धः मक्षिलकुड्य इक्ष्कादिराढ्कं आयत्तम्पतेलचपक्षोस्थाने सहसाउड्डीयतस्मभूमौपातितः पक्षिभिःस्वा

अपकारिणि विश्रंभं यः करोति नराधमः अनायासेन दुर्बलोपहतस्स जीवति नवैचिरं २० नविश्वसेदविश्वस्ते विश्वस्ते नातिविश्वसेत् विश्वा
द्भयमुत्पन्नंमूलान्यपिनिकृंतति २१ राजसेविषु विश्वासगर्भसंकीर्तितेषु च यः करोति नरो मूढो न चिरं स तु जीवति २२ अप्युत्तमेनापि
नृपास्वावाः कीटकोपमाः सविनश्यत संदेहमाहेवमुशनानृप २३ अपिमाहेवभावेन गात्रं संलीय बुद्धिमान् आरोनाशयते नित्यं
यथावल्लीमहाद्रुमं २४ महाराद्रकृशोमूलाशनेः संलीयतेरिपुः वल्मीक इव वृक्षस्य पश्चान्मूलानि कृन्तति २५ अद्रोहसमयं कृ
त्वामुनीनामग्रतो हरिः जघान नमुचिं पश्चात् अपाकृते न पार्थिव २६ सुप्तं मत्तं प्रमत्तं वा घातयन्ति हि पुनाः विषाग्निवह्निनावापि
शास्त्रेणाप्यथमायया २७ न च शेषं प्रकुर्वन्ति पुनर्वैरभयान्नराः पातयन्ति समूलं हि शत्रुत्वे मामुपमानृप २८ शत्रुशेषमृणाच्छेषं
शेषमग्नेश्च भूमिप पुनर्वर्द्धते संभूय तस्माच्छेषं न शेषयेत् २९ हस्तेजत्यत्तेवैरी एकपात्रे भुनक्ति च एकासनं चारोहति स्मरते
स्वकिल्बिषं ३० कृत्वा सबंधकं चापि विश्वसेदत्युगानाः पुलोमानं नृपानाजोजामातामसन्शत्रक्रतुः ३१

घातेतद्वरितियाचस्यु: २३ २४ आर्द्रः स्निग्धः स्पर्हाद्रिः फेनेन वज्रगर्भेण २६ मत्तं मद्यादिना प्रमत्तं च अनवहितं २७ २८ २९ ३० ३१ ३१

उष्ठवार्षिकी द्वीतिशेषः ३९ ४० चौर्यन्तं निबोधेति अनुवर्तते ४१ त्रिंशः श्राद्धेषु साङ्गिकं पौसमाप्य फलं श्राद्धमाहात्म्यमेवानुसंदधत् श्राद्धेति प्रतिष्ठितः सुतश्चनकुलपुत्रया
स्त्वादिबाहुल्येन महे हेमामः योगः योगमार्यामोक्षः श्रद्धामिवाचा १ यज्ञफलं मामीमितिसंबंधः सप्तजातिषु सप्तजन्मसु भारद्वाजकौशिकव्याधमृगचक्रवाकहंसश्रोत्रि

निधाप्य मनसा वैरं प्रियं वक्ष्ये हितं च नः उपसर्प्यैतत्तं प्राप्तः कुरवस्तु त्वकं ३२ न चासत्येन वक्तव्यं कस्मैचिद्द्वितेरिपो पातयेत्तं समूलो हि नदीरयाद्द्रुमं
३३ अभिचाराद्व्यतिक्रान्तेनाश्रितोऽत्तीति विश्वसेत् तस्मात्माप्याप्तिं न श्रयेत् मायावी रक्कीदकः ३४ इत्येता ह्यधनेऽतीता माया वापोऽभिपश्चिता
कुर्वता चात्मरक्षार्थे नेगाष्टप्यवीपते ३५ मयापि किल्विषं तुभ्यं प्रयुक्तं मतिदारुणं पुत्रनेधमदंभुञ्जे स्यात्तस्मान्नो न विश्वसेत्त्वयि ३६ स्वमुक्त्वाप्र
दुद्राव तदाकाशे पतत्रिणी एतत्तव मयाख्यातं पुराभूतमरिंदम ३७ ब्रह्मदत्तस्य राजेन्द्र पूजनीयतरानीयया श्राद्धे वरिष्ठोस्य पन्था युधिष्ठिर
महामते ३८ अतस्ते वर्तयिष्येहमितिहासं पुरातनं गीतं सनत्कुमारेण मार्कण्डेयाय पृच्छते ३९ श्राद्धस्य फलमुद्दिश्य निपतत्सुकृत
स्य च तन्निबोध महाराज सप्तजातिषु भूसुता ४० सप्तानां च सस्य चरितं कौशिकस्यैव चैव हि ब्रह्मदत्तो यानां योगिनां ब्रह्मचारिणां
४१ इति श्रीमहाभारते खिलेषु हरिवंशे चटकाख्याने नाम विंशोध्यायः श्रीमार्कण्डेय उवाच श्राद्धे प्रतिष्ठितो लोकः श्राद्धे यो
गः प्रवर्तते हन्त ते वर्तयिष्यामि श्राद्धस्य फलमुत्तमं १ ब्रह्मदत्तेन यत्प्राप्तं सप्तजातिषु भारत ततएव हि धर्मस्य बुद्धिर्न वर्तते शनैः २

प्रदानादत्वेषु भारद्वाजपुत्रत्वेषु मादित्वान्नदाप्यगणनात ततः श्राद्धान्निर्वर्तते संपद्यते बुद्धिः ज्ञानं २ ॥: ॥: ॥: ॥: ॥:

पीडयागोर्हिंसया २ ४ तथानाम्नानुरूपैः कर्मभिः कविः परलोकमपदर्शी स्वसृमः स्वैरीपितृन्वर्त्तुशीलमस्येति परलोकार्थी ५ कौशिकस्य विश्वामित्रस्य सुताः
पेश्वैर्विश्वामित्रेराशमाः अंताः भगनामहीष्टेनितएतेपंचीशततेषांमध्येवाग्दुष्टाद्यः समयेषांसंततिराढाः पुंड्राइत्यादिरुक्ताऽतश्चमिह्ला ६ उपरतेशायंदत्वाउद्दा

पीडापायश्चधर्मस्यसंक्रान्तेऽस्माद्दृष्टवानपत्यामंत्रास्तगौः पूर्वंतन्निबोधमहामते ३ ततोऽहंतातधर्मिष्ठान्कुरुक्षेत्रेतपोधनान्सनत्कु
मारनिर्दिष्टानपश्यंसप्तवैद्विजान् ४ स्वैनवसुधातेनयानुवाचगुराविभुः वाग्दुष्टः क्रोधनोहिंस्रः पिशुनः कविरेवच ५ स्वसृपः पि
तृवर्त्तीचनामभिः कर्मभिस्तथा कौशिकस्यसुतास्तातशिष्यागार्ग्यस्यभारत ६ पितर्युपरतेसर्वेव्रतवन्तस्तदाभवन् विनियोगाद्गुरो
स्तस्यगांदोग्धींससकालयन् ७ समानवत्सांकपिलांसर्वेन्यायागतांतदा तेषांपथिक्षुधार्त्तानांबाल्यान्मोहाच्चभारत ८ क्रूराबु
द्धिः समभवत्तांगांवैहिंसितुंतदा तांकविःस्वसृपश्चैवयाचेतेनोतिवैतदा ९ नचाशक्यततेताभ्यांतदावार्यन्तिवैद्विजाः पितृवर्त्ती
तुपितृषांनित्यंश्राद्धाह्निकःद्विजः १० ससर्वानब्रवीद्भ्रातॄन्कोपाद्धर्मसमाहितः यद्यवश्यंप्रहन्तव्यापितॄनुद्दिश्यसाध्विमा
११ प्रकुर्वामहिगांसम्यक्सर्वएवसमाहिताः एवमेषापिगौर्धर्मंप्राप्स्यतेनात्रसंशयः १२ पितॄनुद्दिश्यधर्मेणनाधर्मोनो
भविष्यति तथेत्युक्त्वाचतेसर्वेप्रोक्ष्यकपिलांगांततः पितृभ्यः कल्पयित्वैनामुपायुञ्जतभारत १३

तीनुत्सृतिजातवंतोगार्ग्यस्यगृहेब्रह्मचर्यार्थंवासंकृतवंतः ७ सकालयन्वनमनयन् समानवत्सांकपिलवत्सांनान्यागतामित्तिविशेषणात्ताञ्चोरद्यापहारे
ऽल्पोद्दोषइतिगम्यते ८ ९ श्राद्धाह्निकः नित्यश्राद्धकृत् १० प्रकुर्वामहिंसयाप्रसाधयेमहिहिंसाहिंसायामितिसम्प्रदायं ११ १२ उपायुञ्जतभक्षयन् १३

१४ उपचर्य वंचयित्वा कालेन प्रसुता १५ १६ लुब्धकस्यात्मजाश्चासन्सप्तोत्तमसंबंधः १७ स्मृतिः पूर्वजातिस्मरणं प्रत्यक्षवत् स्वकृतकर्मानुसंधानं १८ २१ हिंसायां प्र
ग पापामपि धर्मो बालगर्भिणीमैथुनासक्तादिवर्जनं तत्वतः २१ अवास्तवनष्टनशमादिहिंसाः २३ तेन मातापितृशुश्रूषणेन अत्याज्यान् हिंसाधर्मरतत्वेन अपापिनित्येता

उपयुज्य च गां सर्वे गुरोस्तस्य न्यवेदयन् शार्दूलेन हता धेनुर्वत्सोयं प्रतिगृह्यतां २४ आर्त्तवास्तु तं वत्सं प्रतिजग्राह वै द्विजः मिथ्योपचर्य तं ते
गुरुं तस्मात् ते द्विजाः कालेन समयुज्यन्त सर्व एवायुषः क्षये २५ ते वै क्रूरतया हिंसा अनार्यत्वाद्गुरोस्तथा उग्रा हिंसाविहाराश्च सप्ताजायन्त
सोदराः १६ लुब्धकस्यात्मजास्तात बलवंतो मनस्विनः पितृनभ्यर्च्य धर्मेण गां प्रोक्षयित्वा च गां तदा १७ स्मृतिस्तत्र च मर्त्यानां तेषां जातिस्म
रोभवत् जाता व्याधा दशार्णेषु सप्त धर्मविचक्षणाः १८ स्वकर्मनिरताः सर्वे लोभानृतविवर्जिताः तावन्मात्रं च कुर्वन्ति यावता प्राणधा
रणं १९ शेषं ध्यानपराः कालमनुध्यायन्ति कर्म तत् नामधेयानि तान्येषामिमान्यासन्नृपाधिप २० निर्वैरो निर्वृतिः शान्तो निर्मन्युः कृ
तिरेव च वैघसो मातृवर्ती च व्याधाः परमधार्मिकाः २१ तैरेवमुषिते तात हिंसाधर्मरतैः सदा माता च वृद्धाजिता वृद्धा पिता च परिर
क्षितः २२ यदा माता पिता चैव संयुक्तौ कालधर्मणा तदा धनूंषि ते त्यक्त्वा वने प्राणानवासृजन् २३ शुभेन कर्मणा तेन जाता जा
तिस्मरा मृगाः त्रासानुत्पादयन्तो वै रम्ये कालञ्जरे गिरौ २४ ॥:॥ श्रीः ॥:॥ ०॥०॥:०॥:०॥:

घजातिस्मरं त्वं सविस्तरं च कर्म हृदयफलमिति सर्गः १२४ ॥:॥: ॥: ॥:॥: ॥श्री: ॥श्री ॥:॥:॥०॥:॥०॥:०॥::॥०॥:॥०॥
श्रीः ॥:॥ श्रीः ॥:॥ श्रीः॥:॥:॥ श्रीः॥०॥

हं॰टी॰
५५

उन्मुख इति पुः शृंखलादृढः सचित्तं प्रतिदोन्मुखत्वाद् बैलुख एव नामः क्लेशेन आहारं गृह्णातीत्यर्थः क्रोधनः रक्तनिःसंपातो हुंजकत्वात् लघुमपि नित्यसंतप्तो भूत एवं पिशुनः स्वकर्णो विधीमूत हिस्रो विलोचनो धौम्रत्काव पंडितो भूतत्वमो घस्मरः सर्वेषामाहारभुक्पितवन्नीतु बाहूकर्तेव्वात नादी नादकुरव भोक्ताभूत्त तद्धि शृगालाः

उन्मुखो नित्यविन्नस्तत्र्वकर्णो विलोचनः पंडितो घस्मरो नादी नामतस्ते मृगवन्मृगाः २५ तमेवार्थमनुध्यांतो जातिस्मरणसंभवं
आसन्वने च शांतान्निर्द्वंद्वा निःपरिग्रहाः २६ ते सर्वे शुभकर्माणः स्वधर्माणो वने चराः योगध्येयमनुस्मारा विहरंति स्म ते चरन् २७
महसाधजन्हुः प्राणान्जलाहाराल्पस्विनः तेषां महसाध्यतां पुरस्या नातिभारत तस्थ्येवावाषिद्रूपं ते गिरौ कालेन ते नृप २८
कर्मणा तेन ते तात शुभेनाशुभवर्जिताः शुभात्शुभतरं योनिं चक्रवाकत्वमागताः २९ शुभे देशे शाल्द्वीपे सप्तासन्वै जलौकसः
स्वकामसहचारी धर्मसुवयो धर्मचारिणः ३० निःस्पृहो निर्ममः शांतो निर्द्वंद्वो निःपरिग्रहः निर्द्वंद्वान्निर्मतश्चैव शकुनानामतः
स्मृताः ३१ ते ब्रह्मचारिणः सर्वे शकुना धर्मचारिणः शिरःहृत्याजह्नुः मार्गाप्तयोयुक्ताः सीदते ३२

आसंस्तं विषयं इत्यर्थे नामनामतस्तेषां ते या २५ अनुध्यायंतः २६ स्वधर्मणः समानाः अहिंसाद्यो धर्मयेषां ते २७ महार्दिजे लोदेशः तत्र ध्यसाधयित्वा जले स्नाणा व्रतेनेत्यर्थः गिरिद्वयो त्रिपतेत्स्ने महावांगा धवनीति मेदिनी पद्ध्याना निपद्विक्रानि साह्वं २८ शाल्द्वीपतः जलद्वीपे शाले जनकेवा गोध्यायेना
शाले इति मेदिनी सहचारी धर्मसंयुतं ३० ३१ ३२

३५ पंचमइति चतुर्थेस्सनाम ३६ पंचमोवाग्दुष्टाद्दिपुपंचमोव्यासशराः कविन्नामास्यनेजन्मनिमाविनियांश्चिकोनामदन्नामास्येथ तपषष्ठः स्वतमः सकृष्ठ सकना
माभावीसप्तमः पितृवर्तीसब्रह्मदत्तोभवी ३७ निर्हेमानिष्यासाः प्रतिभानात्तदूर्ध्वजन्मकर्मस्मरणात् ३८ ब्रह्मदेहः प्रजनपाठतोर्थेनच्छाधिगतं ३८ ४२ स्वतंत्राख्यः

इमेऽन्येतेऽत्रसंजाताहंसामानसचारिणः जातिस्मराः सुसंबुद्धाः सर्वेवैब्रह्मचारिणः ३३ विष्वग्योनौप्रतामोहात्तपिष्योपचारिणोगुरुः ति
र्यक्योनौजाताः संसारोपरिविभ्रमुः ३४ पतञ्चपितृवास्मार्थेः कृतः स्वार्थम्बरेस्थितैः ततोजातिवशानेचेहिंस्रापुरुषोत्तमो ३५ सुमनाः
शुचिवाक्शुद्धः पंचमश्छिद्रदर्शनः सुनेत्रश्चस्वतन्त्रश्चशकुनानामतः स्मृताः ३६ पंचमः पांचिकस्तत्रसप्तजातिष्वजायत षष्ठस्तु
कंडरीकोभूद्ब्रह्मदत्तस्तुसप्तमः ३७ तेषान्तुतपसातेनसप्तजातिकृतेनवै योगस्यचापिनिर्हेत्वाप्रतिभानाच्चशोभनात् ३८ सर्वेजा
तिषुपूर्वासुश्रुतेगुरुकुलेषुवै तथैवावस्थिताबुद्धिः संसारेष्वपिवर्त्तता ३९ तेब्रह्मचारिणः सर्वेविहंगाब्रह्मवादिनः योगधर्ममनुध्यान्तो
विहरन्तिस्मतत्रह ४० तेषान्तत्रविहंगानांचरतांसहचारिणां नीपानामीश्वरोराजाविभ्राजः पौरवान्वयः ४१ विभ्राजमानोवपुषा
प्रभावेनसमन्वितः श्रीमानन्तः पुराहतोवनंतत्प्रविवेशह ४२ विहंगमः स तंचासौ स्पृहयामासतंनृपं दृष्ट्वायांतंश्रियायुक्तंभवे
यमहमीदृशः ४३ यद्यस्तिसुकृतंकिंचित्तपोवानियमोपिवा खिन्नोस्म्युपवासेनतपसानिः फलेनच ४५ इतिखिलेषुह
रिवंशे श्रीमार्कंडेयपत्रवाच ततस्तंचक्रवाकौद्वावूचतुः सहचारिणौ स्यावांतेसचिवौसाचत्तवप्रियहितैषिणौ १

सप्तमोहंसः ४३ निष्फलेनतिः सुखेन ४४ एकविंशः ततस्तं ५ ॥ ः॥ ः॥ ४॥ ४॥ ः ४॥ ः

शुचिवाक्द्वितीयोहंसः २ वाक्यंशापरूपं ३ शापमेवाहराजेति ४ तेचत्वारस्तांहीनशास्त्राः नभिभाष्यान्माधर्मान्हीनाशायेहेतुः अभिचारश्चधर्षितानि
तिव्यभिचारोयोगधर्मभ्रंशः ५ चतुरःचतुःसंख्यान् ६ सर्वेषांवचनात्तवचनात्तवचनंप्राप्यवक्तव्रवीत्अनुभावः संधिर्वोऽर्थः ७ ८ अस्यअनेनकृतेन उ

तथैवपुत्राश्चतस्यासीन्नदायोगात्मिकागतिः एवंतेसमयंचक्रुः शुचिवाक्तमुवाचह १ यस्मात्कामप्रधानस्त्वंयोगधर्ममवाप्यवै
एवंविधंवाक्यमेतत्तस्माद्वाक्यंनिबोधमे २ राजात्वंभवितातातकाम्पिल्येनात्रसंशयः भविष्यतःसखायौचद्वाविमौसचिवौतव ४ श्र
स्रावाचभिमाप्यांत्तेचत्वारस्त्वकुरउगाः तांस्तहीनभीप्सतोऽप्यभिचारमधर्षितान् ५ शमाःस्वर्गात्तनन्तेनुयोगभ्रष्टाविचेतसःज्ञा
नयाचंतंचतुरस्त्रयस्तेसहचारिणः ६ तेषांप्रसादंतेचक्रुस्तेनानुमनाब्रवीत् सर्वेषामेववचनात्प्रसादानुगतंवचः ७ अन्त्यात्
भविताशापोयुष्माकंनात्रसंशयः इतश्च्युताश्चमानुष्यंप्राप्ययोगमवाप्स्यथ ८ सर्वेसतत्कृतेनज्ञाश्चस्वतंत्रोःयंभविष्यति पितृ
प्रसादादस्माभिरस्यमाप्तःकृतेनवै ९ गांमोक्षयित्वाधर्मेणापितृभ्यउपकल्प्यतां अस्माकंज्ञानसंयोगः सर्वेषांयोगसाधनः
१० इमंचवाक्यसंदर्भंश्लोकमेकमुदाहृतं पुरुषान्तरितंश्रुत्वाततोयोगमवाप्स्यथ ११ इतिहरिवंशेपितृकल्पेद्वाविंशः मार्कं
डेयउ तेयोगधर्मनिरताः सप्तमानसचारिणः पद्मगर्भोऽरविंदाक्षः क्षीरगर्भःसुलोचनः उरुबिंदुःसुविंदश्चहेमगर्भःसुसप्तमः तेह १

परदेशेनेतिशेषः ९ उपदेशमेवाहगामिति मोक्षयित्वा मोक्षणंजन्मसंस्कारैः संक्रम्य धर्मेणापितृभ्यःसत्वविधिना अस्माकंअस्माभिस्तांपितृभ्यउपकल्प्यज्ञानसं
योगः प्राप्यइतिशेषः तदाहयोगसाधनइति १० इमंवक्ष्यमाणंसप्तव्याधादशार्णाःस्थितिश्लोकद्वयरूपं पुरुषांतरितंपुरुषांतरस्यवचनेनोच्चरितंवाक्यंबुभुत्साःसनतं
शरीराण्युपशोषयत १

वपुषैवचक्षुषान्तुयानेन २ अपश्यत् एकाग्रा दिनमात्रलक्षणेनयोगधर्मात्मकानगातवान्निर्वेदात्पक्षिश्चपियोगोत्क्रमानुषंपेनात्तीतिधिक्काममित्यात्मनो
ह्रासीमात ३ आरात्समस्मान्नमघोमहंतिप्रासोनीस्याणुहृयदंनिर्वेक्तिअणुधर्मेति ४ ५ पितृणांवैहिदृष्टाकन्यापीवरीनाम्नी ६ योगाख्यपयोगवती ७ ८ पु

राजाविभ्राजमानस्तुवपुषातहूंतदा चचारांतःपुरेहृतोनंदनंतमयथादिवि २ ततोऽपश्यत्स्वचारानयोगधर्मात्मकान्नृपः निर्वेदाच्च
तमेवार्थमनुध्यायन्पुरंययौ ३ अणुहोनामतस्यासीत्पुत्रःपरमधार्मिकः अणुधर्मरतिर्नित्यंमनसाध्यानमस्थः ४ माहात्मन्यासु
तस्मैकृत्वीप्रजितलक्षणा सत्यशीलगुणोपेतायोगधर्मरतासदा ५ साह्यदृष्टापुराभीष्मपितृकन्यामनीषिणी सनत्कुमारेण
तदासन्निधौममशोभना ६ सत्सधर्म्मभक्ताश्रेष्ठादुर्विज्ञेयाकृतात्मभिः योगाच्चयोगिपत्नीचयोगिमातातथैवच ७ यथातेक
थितंसर्वंपितृसर्गेषुवैमया विभ्राजस्त्वणुहंराज्येस्थापयित्वानरेश्वरः ८ आमंत्र्यपौरान्प्रीतात्मा ब्राह्मणान्स्वस्तिवाच्यच मा
पात्मास्तपश्चर्तुंयत्रतेसहचारिणः ९ सवैतत्रनिराहारोवायुभक्षोमहातपाः ताकाक्कामाजपस्तेपेसारसस्तस्यपार्श्वतः १०
तस्यसंकल्पआसीच्चतेषामन्यतमस्यवै पुत्रत्वमाप्ययोगेनयुक्ष्येयमितिभारत ११ कृत्वाभिसंधितपसामहताभिसमन्वितः
महातपाःसविभ्राजोविराजंस्तुमानिव १२ ततोविभ्राजितंतेनवैभ्राजंनामतद्वनं सरस्तत्कुरुश्रेष्ठवैभ्राजमितिविश्रुतं
१३ यत्रतेशकुनाराजंश्चत्वारोयोगधर्मिणः योगभ्रष्टास्त्रयश्चैवदेहन्यासकृतोऽभवन् १४ ॥ः॥ः

व्रतेहंसाः ९ १० तस्येतियोगिनःपुत्रोयोगध्यानेनभविष्यतीतिभावः ११ १२ तद्वत्सरोमानसाख्यं १३ १४ ॥ः ७॥ः ७॥ ७॥ःःः॥

२५ स्वतंत्रः सप्तमो हंसः पशाकुपितवर्त्नीसुतः २६ २७ बाभ्रव्यवत्सौ राजामात्यौ तयोः श्रोत्रियपयोः कुले २८ पांचिकः सर्वजातिषु पंचमः कविः स पांचलोभूत्
अपराषष्ठः स्वतमः सकंडरीकोऽभूत् २९ बह्वृचः ऋग्वेदी अध्वर्युः यजुर्वेदी ३० सर्वसत्वरुतज्ञः ३१ सर्वजातौ कृतं श्राद्धं तेन हेतुना कोविदा आसन् ३३ ३४ लेभे ब्रह्म

कांपिल्ये नगरे ते वै ब्रह्मदत्तपुरोगमाः जाताः सप्त महात्मानः सर्वे विगतकल्मषाः २५ स्मृतिमंतोऽभवंस्तात स्वयं तु परिमोहिताः स्वतंत्रस्त्व
णुहाज्जज्ञे ब्रह्मदत्तो महायशाः २६ यथाध्यासीत्पक्षिभावे संकल्पः पूर्वचिंतितः तानुध्यानतपः सृतो वेदवेदांगपारगः २७ छिद्रद
र्शी सुनेत्रश्च तथा बाभ्रव्यवत्सयोः जातौ श्रोत्रियदायादौ वेदवेदांगपारगौ २८ सहायौ ब्रह्मदत्तस्य पूर्वजातिसहोषितौ पांचालः
पांचिकश्चैव कंडरीकस्तथापरः २९ पंचालो बह्वृचस्त्वासीदाचार्यत्वं चकार सः द्विवेदः कंडरीकस्तु छंदोगोऽध्वर्युरेव च ३० सर्वसत्व
रुतज्ञस्तु राजासीदणुहात्मजः पांचालकंडरीकाभ्यां तस्य सख्यमभूत्तदा ३१ तेशाम्मधर्मेनिरताः कामस्ववशवर्तिनः सर्वजातिकृतेना
सन् धर्मकामार्थकोविदाः ३२ अणुहस्तु नृपश्रेष्ठो ब्रह्मदत्तमकल्मषं राज्येऽभिषिच्य योगात्मा परां गतिमवाप्तवान् ३३ ब्रह्म
दत्तस्य भार्या तु देवलस्यात्मजाभवत् आसीत्सा योगदुर्धर्षा सन्नतिर्नाम नामतः ३४ तामेकभावसंपन्नां लेभे कन्यामनुत्तमां सेन्न
तिसन्नतिर्मान्ते देवला योगधर्मिणी ३५ पंचमः पांचिकस्तत्र सप्तजातिषु भारत षष्ठः कंडरीकोऽभूद्ब्रह्मदत्तस्तु सप्तमः ३६ शेषा वि
हगमा ये वै कांपिले सहचारिणः ते जाताः श्रोत्रियकुले सुदरिद्रे सहोदराः ३७ ॥ः ॥ः ७०॥ छः॥ः

स्त इति शेषः ३५ ३६ शेषा इति आद्यकुले जन्म ब्रह्मकोपजं दरिद्रकुले जन्म पुण्यश्राद्धमिति भावः ३७ ॥ः॥ ः॥ ॥ ॥

छिद्रदर्शिनः छिद्रं महापद्यं प्रतिगन्तुमवकाशस्तद्दर्शिनः स्वसृहचारिणां भोगासक्तिः स्वरूपं रूपाणां पर्यन्तः छिद्रं दूषणानां प्रयोगा इति मोहनी १८ संविभज्यप्याप्तेभेक
मज्जे २९ ३० पुत्रार्थानवंशसंततानागपाश्चाद्धाहीन् ३१ वर्तयिष्यसि जीविष्यसि अस्माभिर्हतस्य तवं संतानापेक्षा नास्तीति भावः ३२ इमं श्लोकं साक्षाद्धात्मा हितेषु स

धृतिमाननुमनाश्चैदान्तस्तदर्शी च नामतः वेदाध्ययनसंपन्नाः कुलास्छिद्रदर्शिनः २८ तेषां तावद्व्योमन्त्राश्वर्वेजातिहृतातदा ते
योगान्विताः छिद्रः क्षुधिताः सर्वएवहि २९ आमन्त्र्य पितरं ते तु पितातानब्रवीत्तदा अधर्मेण प्रपुष्णाकं यन्मां सत्कारामिच्छथ ३०
होमधेनुमपाकृत्य पुत्रार्थं वैवपुष्कलान् शुश्रूषामप्ययुक्ताश्चकृपयैवेगंतुमर्हथ ३१ ते तमूचुर्द्विजाः सर्वे पितरं पुनरेव च कारणा
मोविधानं तेयेन त्वं वर्तयिष्यसि ३२ इमं श्लोकं महार्थं त्वं राजानं गृहमेत्य वा श्रावयेथाः समागम्य ब्रह्मदत्तमकल्मषं ३३ स ते
दास्यत्यतिमितान्ग्रामान्भोगांश्च पुष्कलान् यथेप्सितांश्च सर्वार्थानागच्छ तात यथेप्सितं ३४ एतावदुक्त्वा ते सर्वे पूजयित्वा च तं
गुरुं योगधर्ममनुप्राप्य परां निर्वृतिमाययुः ३५ इति श्रीमहाभारते खिलेषु हरिवंशे पितृकल्पे त्रयोविंशः मार्कंडेय उवाच
ब्रह्मदत्तस्य तनयः स विभ्राजस्तु जापकः योगात्मा तपसा युक्तो विष्वक्सेन इति स्मृतः १ कदाचिद्ब्रह्मदत्तस्तु भार्यया सहितो
वने विजहार प्रहृष्टात्मा यथा शच्या शचीपतिः २ ततः पिपीलिकरुतं शुश्राव स नराधिपः कामिनीं कामिनस्तस्य याचतः
क्रोशतो भृशं ३ ॥:

नागाम्श्लोकद्वयं ३३ ३४ यानिर्वृतिर्निर्मोक्षः ३५ त्रयोविंशः ब्रह्मेति यत्तेषां हंसानामन्यतमस्य पुत्रो भूत्वा योगेन युक्त
यमितस्कामयेत स वैभ्राजो नाम राजा तेषां सप्तमस्य ब्रह्मदत्तस्य तनयो जापकेत्स्वयः १ एतदेवव्याकरोति कदाचिदित्यादिना २ पिपीलिकस्य हतं शब्दं ३ ॥ श्री ::

४ क्रीडितेव नतु क्रीडिता सह सयोगाचार्यसुता खातबहुतिथं कालमिति शेषः ५८ विषयायोगबलेन ९ मां अस्यायपयसमनप्रतीतिमुत्पाद्य १० प्रं अ

श्रुत्वातुयाच्यमानोतांक्रुद्धांसत्स्यांपिपीलिकां ब्रह्मदत्तोमहाहासमकस्मादेवचाहसत् ४ ततःसासन्नतिर्दीनाक्रीडितेवाभवत्तदानिरा
हाराबहुतिथंबभूववरवर्णिनी ५ प्रसाद्यमानाभर्त्रासातमुवाचशुचिस्मिता त्वयावहसिताराजन्नाहंजीवितुमुत्सहे ६ सतत्कारण
माचख्यौनचसाश्रद्दधातितत् उवाचचैनंकुपितानैषभावोऽस्तिमानुषे ७ कोऽवैतिपिपीलिकावृत्तंमानुषोवेत्तुमर्हति ज्ञातेदेवप्रसादाद्वा
पूर्वजातिकृतेनवा ८ तपोबलेनवाराजन्विषयाबानराधिप यथैवतेभावस्तेसर्वसत्वरुतंतथा ९ साहंयथैवतज्जानीयांतथा
प्रत्याययत्वमां प्राणानहंपीत्सेराजन्सत्येनतेशपे १० तत्तस्यावचनंश्रुत्वामहिष्याःपरुषाक्षरं सराजापरमापन्नोदेवश्रेष्ठंप्रप
द्यत ११ शरणंसर्वभूतेशंभक्त्यानारायणंहरिं समाहितोनिराहारःषड्रात्रेणमहायशाः १२ ददर्शदर्शनेराजादेवंनारायणंप्रभुं उ
वाचचैनंभगवान्सर्वभूतानुकंपनः १३ ब्रह्मदत्तप्रभातेत्वंकल्याणंसमवाप्स्यसि इत्युक्त्वाभगवान्देवस्तत्रैवांतरधीयत १४ चतु
र्णांतुपितायोसौब्राह्मणानांमहात्मनां श्लोकःसोऽधात्सपुत्रेभ्यःकृतःकृत्स्नइवाभवत् १५ सराजानमथाविश्यतत्सहमंत्रिणामच्यु
त नददर्शांतंकिंचित्श्लोकंश्रावयितुंतदा १६ अथराजामरःस्नातोलब्ध्वानारायणाद्वरं प्रविवेशपुरींप्रीतोतोयमाहृत्यकांचनं
१७ तस्यांरात्र्यांनयोगस्नातकंडरीकोद्विजर्षभः बाभ्रव्यजनकंचापिबाभ्रव्यःसमवाप्सिपत् १८

तंआपन्नःआपद्युक्तोभूत ११ १५ अंतसमवसं १६ ताःस्नातः सानिस्नातः १७ बाभ्रव्यः पांचलः १८ ॥ ॥

इह मंत्रामिसैव अथ मवसा इति मता १९ २० इति तेतेषां मध्ये ऽभिजाताः कुलीनास्तु वारो वर्षामिति शेषः पंच इति शेषः अवसी रथ्ययोगाद्भ्रष्टु
तयाविशीर्णास्तु २१ २२ सुतंत्ररश्मिमतो दांताविस्यत्र समुदायिधर्मेण समुदायो विशेष्यते अनंतपिवंताविसत्र पिबद् पिबस्समुदायेपिवंतावि
नित्वत छत्रिणो गच्छंतीसत्र छपद्यानि समुदायेवा लिंगसमवायो छत्रिणा इति विशेषणं तद्वत् एवं पांतिव्यजनावित्यपि २३ मस्तागच्छत युगामिति शेषः

इह मंत्राभिस्वं ततः स ब्राह्मणस्तदा श्रावयामास जातं स्मोकं तं सचिवौ च तौ १९ सप्तव्याधा दशार्णेषु मृगाः कालंजरे गिरौ चक्रवा
काः शरद्वीपे हंसाः सरसि मानसे २० तेभिजाताः कुरुक्षेत्रे ब्राह्मणा वेदपारगाः प्रस्थिता दीर्घमध्वानं यूयं तेभ्यो विसीदथ २१
ततस्त्वमोहमगमद्ब्रह्मदत्तो नराधिपः सचिवश्चास्य पांचालः कंडरीकस्तथैव च २२ स्वतंत्ररश्मिमतो दांतौ पांतिव्यजनावुभौ
दृष्ट्वावबुद्धास्मार्याः पोणम्रसुरदस्यह २३ मुहूर्तमेव राजा स महता मारथी स्थितः प्रतिलभ्य ततः संज्ञां प्रत्यागच्छदरिंदमः
२४ तत्र लेभे तस्याः स्मृत्वा योगं तमुपलभ्य च ब्राह्मणं विपुलैर्भोगैरर्थैश्च समयोजयत् २५ अभिषिच्य स्वराज्ये तु विष्वक्सेनं
अरिंदमं जगाम ब्रह्मदत्तोथ सदारो वनमेव ह २६ अथैनं सन्नतिर्धीरा देवलस्य सुता तदा उवाच परमप्रीता योगाद्दृष्ट्वा गतं नृपं २७
जानंत्यात्वं महाराजा पिपीलकरुतं ततः नोदितः क्रोधमुद्दिश्य सक्तः कामेषु वै मयाऽ प्राप्य योगं बलादेव गतिं प्राप्य सुदुर्लभां २८
१८ इतो वयं गमिष्यामो गतिमिष्टामनुत्तमां तव चातहितो योगस्ततः संस्मारितो मया २९ स राजा परमप्रीतः पत्न्याः सुलाववच
लता ॥ :॥ :॥ :॥ :॥ :॥

२४ तं योगं सर्वजन्मनि स्मरणहेतुं २५ २६ अथैनामिति पापुरोर्दोग्ध्राकोपशि
कदाचिदिः पित्रर्थं नियुक्ता सैव भार्याहूयमाणा राजानं मे त्वयोगं स्मापितवती सुयकारा इति केचित्सोपाणिकीकथामाच इतो योगाद्धृतो ः
२७ २८ २९ ३० ॥:॥

ह॰ रि॰
५९

सांख्यं प्राप्य योगमतिः योगनिष्ठः पाठांतरे सांख्यं योगगतिं च प्राप्य तत्त्वयः ३२ क्रमं वैदिकप्रसिद्धं प्रणीय विरच्य शिक्षां वर्णानां स्थानकरणप्रयत्नपू
र्वकमुच्चारणसंप्रदाय ३१ एतत्प्राहुर्माहात्म्य ३३ तेषां बाभ्रव्यादीनां ३४ प्राविवर्त्ततिस्म भावेनतिष्ठति ३५ वैनेव हृदि योगावस्थानेन ३६ एवमिति
एव प्राहुस्य फलं पितॄणां तृप्तिः सा च सोमाप्यायनद्वारा भवति तदेतद्देवानाममृतं देवा अमृतं पतीति सोमस्य देवान्नत्वश्रवणात् देवभावं गताः पितरः सा
न्ना देवसोमं पिबंतीत्यर्थः ३७ ये तु भूमौ संति तेऽपि सोमद्वारैव तर्पयंतीत्याह सोमो ह्यौति भूमिस्थानपि पितॄन् ओषध्यादिद्वारा सोमस्तर्पयतीत्यर्थः

कंडरीकोऽपि धर्मात्मा सांख्ययोगपरुत्तमः प्राप्य योगगतिं सिद्धो विशुद्धः स्वेन कर्मणा ३१ क्रमं प्रणीय पांचाल्यः शिक्षामुत्सा
घ केवलां योगाचार्यगतिं प्राप्य शब्दाग्र्यं महातपाः ३२ एवमेतत्पुरावृत्तं मम प्रत्यक्षमच्युत तद्दायस्य गांगेय श्रेयसा यो
जिताः ३३ ये चान्ये धारयिष्यंति तेषां चरितमुत्तमं तिर्यग्योनिषु ते जातु न गमिष्यंति कर्हिचित् ३४ श्रुत्वा चेदं सुपाख्या
नं महार्थं महतो गतिं योगधर्मो हृदि सदा परिवर्तति भारत ३५ स तेनैवानुबंधेन कदाचिल्लभते शमं ततो योगगतिं याति
शुद्धां तां भुवि दुर्लभां ३६ वैशं एवमेतत्प्रगीतं मार्कंडेयेन धीमता श्राद्धस्य फलमुद्दिश्य सोमस्याप्यायनाय वै ३७ सो
मो हि भगवान्देवो लोकस्याप्यायनः परः वृष्णिवंशप्रसंगेन तस्य वंशं निबोध मे ३८ इति श्रीमहाभारते खिलेषु हरिवंशे च
तुर्विंशः पितृकल्पः समाप्तः २४

एतेन अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठत इति स्मृतेः ब्राह्मणाग्नौ स्मार्ताग्नौ श्रौताग्नौ वा
पितृभ्यो हविषि हुते तदादित्यं गच्छति आदित्यस्य सुषुम्नाख्येन रश्मिना सोमस्याप्यायनं भवति ततः पितॄणां तृप्तिरिति सर्वेषां देवाना
दित्य एव प्राहुर्देवे बोमुख्य इत्युक्तेरूर्ध्वं तस्य कथं वै प्राहुर्देवलमादित्यस्येव तत इति प्रश्नस्यानेनोत्तरमिति दिक् ३८ इति श्रीमत्पदवाक्य
प्रमाणमर्यादाधुरंधरचतुर्धरवंशावतंसश्रीगोविंदसूरिसूनोः श्रीनीलकंठस्य कृतौ भारतभावदीपे हरिवंशपितृकल्पेऽत्र प्राप्य प्रकाशश्चतुर्विं

राम॰
५९

पितामानसात्तविधित्सतः विधातुमिच्छतः १ तत्रप्रजासर्गेतपस्योनिष्ठावानुमहात्॥ अतएवसोत्रिः भूतानांशुभान्येवसततनयैः सहकर्मादिनाअचरत् २ काष्ठादिवन्निश्चे
ष्टः ३ अनुत्तरंनाममौनाख्यंसर्वेन्द्रियनिग्रहरूपं ४ अनिमिषस्यनिमेषरहितस्यतपनेनतापकस्यरजसः भावितःशान्तप्रकाशतेजोरूपत्वंदर्शितंतत्त्वाः ५ भावितात्मनः शुद्ध

वैशंपायनउवाच पितासोमस्यवैराजन्जज्ञेऽत्रिर्भगवानृषिः ब्रह्मणोमानसात्पूर्वंप्रजासर्गंविधित्सतः १ तत्रात्रिः सर्वभूतानांतस्थौस्वत
नयैर्वृतः कर्मणामनसावाचाशुभान्येवचचारसः २ अहिंसः सर्वभूतेषुधर्मात्मासंशितव्रतः काष्ठकुड्यशिलाभूतऊर्ध्वबाहुर्महाद्युतिः
३ अनुत्तरंनामतपोयेनतप्तंमहत्पुरा त्रीणिवर्षसहस्राणिदिव्यानीतिहिनः श्रुतं ४ तस्योर्ध्वरेतसस्तस्यस्थितस्या निमिषस्यहसो
मत्वंतनुरापेदेमहासत्वस्यभारत ५ ऊर्ध्वमाचक्रमेतस्यसोमत्वंभावितात्मनः नेत्राभ्यांवारिसुस्रावदशधाद्योतयन्दिशः ६ तंगर्भं
दशधादिष्टादशदेव्योदधुस्तदा समेत्यधारयामासुर्नैवताःसमशक्नुवन् ७ सताभ्यः सहसैवाथदिग्भ्योगर्भः प्रभान्वितः पपातभा
सयन्लोकान्शीतांशुः सर्वभावनः ८ यदानधारणेशक्तास्तस्यगर्भस्यतादिशः ततस्ताभिः सहैवाशुनिपपातवसुंधरां ९ पति
तंसोममालोक्यब्रह्मालोकपितामहः रथमारोपयामासलोकानांहितकाम्यया १० ॥ः॥ ः॥ ः॥

शान्तप्रकाशशुक्लभास्वद्रूपेणातेजसंरंजितशरीरस्यतस्यनेत्राभ्यांनेत्रतः सोमत्वंउत्कृष्टंतेजः ऊर्ध्वमाचक्रमे तत्प्रकारमाहवारीतिवारिजलंप्रस्रावासुस्रावेति ६ दे
व्योदिग्वनिताः नचसमशक्नुवन्धारयितुं ७ ताभ्यः सकाशात्सर्वभावनः औषध्यादि द्रव्याणांसर्वेषामाप्यायनकः ८ ताभिः ताभ्यः सहैववसुधायेदेव ९
पतितंलतारूपेणस्थितंआलोक्य १० ॥ ॥ः

हं॰ टि॰ ६०

रयस्त्वत्तनमाहसहीति वेदमयः वेदैः दशभिर्विनिर्मितः धर्मोयदादिः तत्त्वरूपोधर्मो सतंब्रह्मसंगृह्यतेतानेनआत्मसात्क्रियत इतिसतसंग्रहः वाजिस्था
नीयामना: ११ यामात्मनिविसृष्टे अतएवपादोसोमेरथेनानीयतस्मआतिथ्यार्थैस्मवामितिइष्टिभिर्वपंतियाज्ञिकाः १२ कांक्षितस्मनेनेनगतहृष्टानिसा
मान्यपिवक्सौतेवहूलैर्बहुभिः १३ आप्यायमानीअंशुरंशुष्टेदेवसोमाप्यायतामितिमंत्रेणऋत्विग्भिःपुष्टीक्रियमाणं तेजोदिविमंडलरूपेणाछिवासवानोकान्
वभासयति १४ सः ब्रह्मतेनसोमव्रतारथमुख्येन १५ तस्मसोमस्यचाविभारथवेगेनहारितं १६ त्रयोदेवपितृभूतलोकाः चत्वारोनरपशुपक्षिसरीसृपाः ७

सहिवेदमयस्तातधर्मात्मासत्यसंगरः युक्तोवाजिसहस्रेणासितेनेतिहिनःश्रुतं ११ यस्मिन्विपतितेदेवाः पुत्रेऽत्रेः परमात्मनितुष्टुवु
र्हृष्टाः पुष्टमानसाः समयेष्कृताः १२ तथैवांगिरसस्तत्रभृगुरेवात्मजैः सहऋग्भिर्यजुर्भिर्बहुलैरथर्वांगिरसैरपि १३ तस्यसंस्तूयमा
नस्यतेजःसोमस्यभास्वतः आप्यायमानंलोकांस्त्रीन्भासयामाससर्वशः १४ सतेनरथमुख्येनसागरांतांवसुंधरां त्रिःसप्तकृ
त्वोतियशाश्चकाराभिप्रदक्षिणं १५ तस्ययच्यावितंतेजःपृथिवीमन्वपद्यत ओषध्यस्ताःसमुद्भूतास्तेजसाप्रज्वलंत्युत १६ ता
भिर्धार्यास्त्रयोलोकाः प्रजाश्चैवचतुर्विधाः पोष्टाहिभगवान्सोमोजगतोजगतीपते १७ सलब्धतेजाभगवान्संस्तवैःस्वैश्चक
र्मभिः तपस्तेपेमहाभागपद्मानांदशतीर्दश १८ हिरण्यवर्णायादेव्योधारयंत्यात्मनाजगत निधिस्तासामभूद्देवः प्रख्यातः
स्वेनकर्मणा १९

रादमोजगत्पुजादयंस्रोसन्ये १७ पद्मानांदशवामाहस्त्रानवतवतिरेवंदशगुणिताः दशदशतिः तेनदशतिरा
दः षष्टिसंख्यतिवाचकशतवाची तेनसहस्रपद्मानिवर्षाणामित्यर्थः १८ हिरण्यवर्णाः रजतवत्शुक्लाः हिरण्यंस्वर्णंरूप्यंवोऽस्तितिविग्रहः तासामपानि
धिः आश्रयः अतएवमणिहुमाचंद्रोजलंचातिसमुद्रंवाग्निं तेनपयार्कभामांनिधिरेवंचंद्रेःपांनिधिः १९ ॥ः॥ः॥ः ७॥२॥

राम॰ ६०

२० राजा राज्येन सामान्यविधानेन २१ इंदोः भार्या इति शेषः २२ सोमवतां पितॄणां वा पतिः सोमः सुधांशुकर्पूरकुबेरपितृदैवते इति विश्वः २३ सदस्यस
त्वं ब्रह्मणा वा ऋद्धिं प्राप्तेन २३ हिरण्यगर्भः अंगिराः तस्य रूपके सत्त्वाद् ब्रह्मणा लोकाप्रमाता हिरण्यगर्भत्वं अत्र सामिष्टयज्ञमुखो वा २४ सदस्यः उपद्रष्टा
सम्यग्दृष्टा ऋत्विक् सदस्य समदर्शी कोऽपि न किंतु सभा मनति सत्कर्माणामुपद्रष्टा भवतीति गम्यते २५ सदस्येभ्यः सभ्येभ्यः २६ सिनिः सिनीवाली दृष्टेंदुपर्वणोपा

ततस्तस्मै ददौ राज्यं ब्रह्मा ब्रह्मविदां वरः बीजौषधीनां विप्राणामपां च जनमेजय २० सोऽभिषिक्तो महाराज राज्ये नराजराट् त्री
लोकान्भावयामास स्वभासा भास्वतां वरः २१ सप्तविंशतिरिंदोस्तु दाक्षायिण्यो महाव्रताः ददौ प्राचेतसो दक्षो नक्षत्राणीति
या विदुः २२ स तत्प्राप्य महद्राज्यं सोमः सोमवतां वरः समाजह्रे राजसूयं सहस्रशतदक्षिणं २३ होतास्य भगवानत्रिरध्वर्युर्भग
वान्भृगुः हिरण्यगर्भश्चोद्गाता ब्रह्मा ब्रह्मत्वमेयिवान् २४ सदस्यस्तत्र भगवान्हरिर्नारायणः प्रभुः सनत्कुमारप्रमुखैराद्यैर्ब्रह्म
र्षिभिर्वृतः २५ दक्षिणामददात्सोमस्त्रीन्लोकानिति नः श्रुतं तेभ्यो ब्रह्मर्षिमुख्येभ्यः सदस्येभ्यश्च भारत २६ तं सिनी च
कुहूश्चैव वपुस्तिः पुष्टिः प्रभा वसुः कीर्तिर्धृतिश्च लक्ष्मीश्च नवदेव्यः सिषेविरे २७ प्राप्यावभृथमव्यग्रः सर्वदेवर्षिपूजितः
विराजमानो राजेन्द्रो दशधा भासयन्दिशः २८

पूर्वामावास्या सा सिनीवाली या नष्टेन्दुकला कुहूः तत्साहचर्यात द्युतिपुष्टिश्चापि दृष्टौ
ताः पौर्णमास्यो सिषेविरे निषेवितवत्य इति शेषः अग्निमास्त्ररथत्ययथार्थतो वा सेवंत इति भावः २७ प्राप्यताभिः सहेति शेषः अन्यपातकीजनैर्वैषम्यपर्याप्तेः
अत एव ब्रह्मर्षी महत् दशधा दशभिः प्रकारैर्दिशो दश भासयन्नित्युक्तं २८ ॥:॥ श्रीः श्रीरामः॥ ः॥ छ॥ ः॥ छ॥ः॥ छ॥ः॥ छ॥ः॥ः
श्रीः॥ श्रीः॥ः॥ श्रीः॥ः श्रीः॥ः छ॥ः

विबुधामऐश्वर्यमदेनविनयात्उच्चलितात्अनयेनअनीता आहताताडिता २९ अनयमेवाहबृहस्पतेरिति ३० असर्जेयतद्नवान्सोमेबृहस्पतिःसंरब्धोयुद्धायो
युक्तोऽभवत्तान्द्वस्तोकः ३१ उशनेति तस्यआक्षेपकाल्लाद्दसुरत्वात्तस्यसोमस्यदैत्यपुरुत्वात्उशनायुक्तः पार्ष्णिमयाहतदातस्मिन्नेवकाले आंगिरसोऽंगिरसः
शिष्योरुद्रः बृहस्पतेः पार्ष्णिग्राहोऽभूदितिद्वयोःसंबंधः तत्रहेतुःसहीतितरुद्रोबृहस्पतेःपितुरांगिरसःशिष्यः ३२ तेनगुरुपुत्रस्नेहेनेति आजगवंअजस्यगों

तस्यतत्प्राप्यदुःप्राप्यमैश्वर्यमृषिसंस्तुतं विबभ्राममतिस्तातविनयादनयाहता २९ बृहस्पतेःसवैभार्यांतारांनामयशस्विनींजहा
रतरसासोमोवमन्यांगिरसःसुतं ३० सयाच्यमानोदेवैश्चतथाराजर्षिभिःसह नैवव्यसर्जयत्तारांतस्मायांगिरसेतदा ससंरब्धस्ततस्तस्मि
न्देवाचार्योबृहस्पतिः ३१ उशनातस्यजग्राहपार्ष्णिमांगिरसस्तदा सहिशिष्योमहातेजाःपितुःपूर्वंबृहस्पतेः ३१ तेनस्नेहेन
भगवान्रुद्रस्तस्यबृहस्पतेः पार्ष्णिग्राहोभवद्देवः प्रगृह्याजगवंधनुः ३३ तेनब्रह्मशिरोनाम परमास्त्रंमहात्मनाउद्दिश्यदेवानुत्सृष्टंये
नैषांनाशितंयशः ३४ तत्रतद्युद्धमभवत्प्रख्यातंतारकामयंदेवानांदानवानांचलोकक्षयकरंमहत् ३५ तत्रशिष्टास्तुयेदेवास्तुषि
ताश्चैवभारत ब्रह्माणंशरणंजग्मुरादिदेवंसनातनं ३६ ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥ ॥ श्रीः ॥ श्रीरामः ॥

श्चशृंगाभ्यांनिर्मितं अजस्यरुद्रस्यगोःवृषभस्यनंदीनेनशिवसाहचर्यमाप्यगोणालोमरूपत्वंप्राप्ययत्सर्वंत्वग्मीरमत्स्यष्टंतस्यशृंगात्जातंआजगवमितिवा
३३ तेनरुद्रेण एषांदेवानां ३४ तारकामयंतारानिमित्तम्प्रधानं ३५ शिष्टाःधर्मपराःदेवाः बृहस्पतिपक्षीयाः तुषःदोषकंडुकंसंजातमेषांतेगुरुदारहर्तु
सोमस्यपक्षपातित्वात्तुषितादेवाः ३६

दृष्टेमसर्पयत ३७ अंतःप्रसवां गर्भवतीं ३८ अयोनौ अस्थाने तस्याहृदयीकोति दस्युहंतमं अतिशायेन दस्यूनां हंतारं ३९ आक्षिपत् स्वतेजसा तिरस्कृ
का ४० ४१ यच्छमातांविनाशस्तापिताभ्येमधयंतारंनवेदेतिभावः ४२ ४३ धातागर्भस्याधायकः अतएवप्रजायाः पतिः देवः सिच्यः पुत्रोतदेवपर्ये

ततोनिवार्योशनसंतंवैरुद्रंचशंकरं ददावांगिरसेतारांस्वयमेवपितामहः ३७ तामंतःप्रसवांदृष्ट्वातारांप्राहबृहस्पतिः मदीयायांनतेयो
नौगर्भोधार्यःकथंचन ३८ अयोनावुत्सृजत्तंसाकुमारंदस्युहंतमं इषीकास्तंबमासाद्यज्वलंतमिवपावकं ३९ जातमात्रःसभगवान्
देवानामाक्षिपद्वपुः ततःसंशयमापन्नास्तारामकथयन्सुराः ४० सत्यंब्रूहिसुतःकस्यसोमस्याथबृहस्पतेः ह्रियमाणातुसादेवैर्नाहसा
साध्वसाधुवा ४१ तदातांशप्तुमारब्धःकुमारोदस्युहंतमः तंनिवार्यततोब्रह्मातारांपप्रच्छसंशयं ४२ यदत्रतथ्यंतद्ब्रूहितारेकस्यसुतोह्ययं
सांप्रांजलिरुवाचेदंब्रह्माणंवरदंप्रभुं ४३ सोमस्येतिमहात्मानंकुमारंदस्युहंतमं तंमूर्ध्न्युपाघ्रायततःसोमोधाताप्रजापतिः ४४ बु
धइत्यकरोन्नामतस्यपुत्रस्यधीमतः प्रतिकूलंचगगनेसमभ्युत्तिष्ठतेबुधः ४५ उत्पादयामासततःपुत्रंवैराजपुत्रिका तस्यपुत्रो
महाराजोबभूवैलःपुरूरवाः ४६ उर्वश्यांजज्ञिरेयस्यपुत्राःसप्तमहात्मनः प्रसह्यधर्षितस्तत्रसोमोवैराजयक्ष्मणा ४७ ततो
यक्ष्माभिभूतस्तुसोमःप्रक्षीणमंडलः जगामशरणायाथपितरंसोत्रिमेवच ४८ ॥:॥:॥:

रितिभावः तथाश्रुतिः जनयितुःपुत्रोभवतिसांपरायेमोघंवेत्ताकुरुतेतंतुमेतमिति ४४ स्वर्भानुदयेकाश्चिद्धात्रायेमात्तांगतस्यभवतियदानदेतिसहाउत्स
तंजनयतिसाहमातीति ४५ ततःबुधात्वैराजोमनुस्तस्यपुत्रिकाइला ४६ यस्यपुरूरवसःतत्रक्षेत्रेदुर्धर्षितंप्रमित्रेसतिक्षीणमंडलः अल्पपरिधिः ४८

श्रीः॥ श्रीः॥ श्रीः॥ श्रीः

४९ पंचविंशः बुधस्य १ शत्रुभिर्दुर्जयइतिसंबंधः २ काम्यः कमनीयः ३ मानंस्वसौभाग्याहंकारंकथंमानुषंगच्छेयमितिगर्वं ४ तयेतिदशादिसंख्याष्टकंक्रमात्चै

तस्यजन्मप्रशमनंचक्रेराजामहातपाः सराजयक्ष्मणामुक्तः श्रियाजज्वालसर्वशः ४९ एतत्सोमस्यवैजन्मकीर्त्तितंकीर्त्तिवर्द्धनंवं
शमस्यमहाराजकीर्त्यमानमतः शृणु ५० धन्यमारोग्यमायुष्यंप्रजासंकल्पसाधनं सोमस्यजन्मश्रुत्वैवपापेभ्योविप्रमुच्यते ५१ इतिश्री
महाभारतेखिलेषुहरिवंशेपंचविंशः २५ वैशंपायनउ० बुधस्यतुमहाराजविद्वान्पुत्रः पुरूरवाः तेजस्वीदानशीलश्चयज्वाविपुलदक्षिणः
१ ब्रह्मवादीपराक्रांतः शत्रुभिर्युधिदुर्जयः आहर्त्ताचाग्निहोत्रस्ययज्वानांचमहीपतिः २ सत्यवादीपुण्यमतिः काम्यः संहृतमैथुनः
अतीवत्रिषुलोकेषुयशसाप्रतिमस्तदा ३ तंब्रह्मवादिनंदांतंधर्मज्ञंसत्यवादिनं उर्वशीवरयामासहित्वामानंयशस्विनी ४ त
यासहावसद्राजादशवर्षाणिपंचच पंचषट्सप्तचाष्टौचदशचाष्टौचभारत ५ वनेचैत्ररथेरम्येतथामंदाकिनीतटे अलकायांवि
शालायांनंदनेचवनोत्तमे ६ उत्तरान्सकुरून्प्राप्यमनोरथफलद्रुमान् गंधमादनपादेषुमेरुशृंगेतथोत्तरे ७ एतेषुवनमुख्येषुसुरैरा
चरितेषुच उर्वश्यासहितोराजारेमेपरमयामुदा ८ देशेपुण्यतमेचैवमहर्षिभिरभिष्टुते राज्यंसकारयामासप्रयागेपृथिवीपतिः
९ तस्यपुत्राबभूवुस्तेसप्तदेवसुतोपमाः दिविजातामहात्मानआयुर्धीमानमावसुः दृढायुश्चवनायुश्चशतायुश्चोर्वशीसुताः १०
जनमेजयउवाच गांधर्वीउर्वशीदेवीराजानंमानुषंकथं देवानुत्सृज्यसंप्राप्तातन्ममाचक्ष्वबहुश्रुत ११

त्ररथादिस्थानाष्टकेनान्वेति ५ विशालायांवदर्य्यां ६ ७ ८ ९ दिविस्वर्गेजाताः १० ॥ ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥ ॥ ॥ ११

१२ घृतमात्रा घृतस्य लेशः एकं कालं सकृदित्यर्थः घृतस्य स्तोकं सकृदहं अश्नामीति लिंगात् १४ १५ १६ एकोनषष्टिं सर्वोक्तदशादिसंख्यानां संकलनात्

वैशंपायनउ ब्रह्मशापाभिभूतासामानुषंसमपद्यत ऐलंतुसावरारोहासमयात्समुपस्थिता १२ आत्मनःशापमोक्षार्थंसमयंसाच
कारह अनग्नदर्शनंचैवमकामायाश्चमैथुनं १३ द्वौमेषौशयनाभ्यासेसदाबद्धौचतिष्ठतः १४ घृतमात्रंतथाहारःकालमेकंतुपार्थिव यद्ये
षसमयोराजन्यावत्कालंचतेदृढः १५ तावत्कालंतुवत्स्यामिहकृतः समयएषनः तस्यास्तंसमयंसर्वंसराजासमपालयत् १६ एवंसावसतेतेनचपु
रूरवसिभाविनी वर्षाण्येकोनषष्टिंतुतद्गताशापमोहिता उर्वश्यामानुषस्थायांगंधर्वाश्चिंतयान्विताः १७ गंधर्वाऊचुः चिंतयध्वंम
हाभागायथासातुवरांगना समागच्छेत्पुनर्देवानुर्वशीस्वर्गभूषणा १८ ततोविश्वावसुर्नामतत्राहवदतांवरः मयातुसमयस्ताभ्यांक्रियमा
णःश्रुतःपुरा १९ व्युत्क्रांतेसमयेसावैराजानंसंत्यजेद्यथा तदहंवेद्मिअशेषेणयथाभेत्स्यतिसानृपं २० ससहायोगमिष्यामियुष्माकंकार्य
सिद्धये एवमुक्त्वागतस्तत्रप्रतिष्ठानंमहायशाः २१ निशायामथचागम्यमेषमेकंजहारसः मातृवद्वर्ततेसातुमेषयोश्चारुहासिनी गं
धर्वागमनंज्ञात्वाशयानातंचयशस्विनी राजानमब्रवीत्तत्रपुत्रोमेह्रियतेतिसा २२ एवमुक्तोविनिश्चित्यनग्नोनैवोदतिष्ठत नग्नंमांद्रक्ष्यते
देवीसमयोऽवितथोभवेत् २३ ततोभूयस्तुगंधर्वाद्वितीयंमेषमाददुः द्वितीयेतुहृतेमेषेऐलंदेव्यब्रवीदिदं २४ पुत्रोमेह्रियतेराजन्नना
थायाइवप्रभो एवमुक्तस्तदोत्थायनग्नोराजाप्रधावितः २५ ॥:॥ श्रीश्रीः ॥:॥ श्रीरामः [illegible]मः

१७ १८ भेत्स्यतिसमयं १९ २० २१ अह्रियताहृतः २२ एवमुक्तइतिसंबंधः २३ २४ २५ ॥: ॥: ॥: ॥: ॥: ॥:॥:

ह॰टि॰
६३

पदंगतोविन्दं २६ २७ उरणोमेषो गृह्यगृहाला २८ २९ हैमवत्याहैमानिसौवर्णानिपद्मादीनितद्युक्तां हैमवतीसंज्ञायामितिवा ३० ३२ समाविग्नाःपुम

मेषयोः परमद्विष्टनगंधर्वैर्विद्युदप्यथ उत्पादिताप्रभुमहतीययातद्भवनंमहत् २६ प्रकाशितंवैसहसाततोनग्नमवेक्षत नग्नंदृष्ट्वातिरो
भूतासाप्सराः कामचारिणीतिभूतांतुतांदृष्ट्वागंधर्वाप्यगमन्दिवं २७ उत्सृष्टावुरणौदृष्ट्वाराजाप्यागात्ततोगृहं अपश्यदुर्वशींतत्रविल
लापसुदुःखितः २८ चचारपृथिवींचापिमार्गमाणस्ततस्ततः अथापश्यत्सताराजाकुरुक्षेत्रेमहाबलः २९ प्लक्षतीर्थेपुष्करिण्यां
हैमवत्यांसमाप्लुतां क्रीडंतीमप्सरोभिश्चपंचभिः सहशोभनां ३० तांक्रीडंतींततोदृष्ट्वाविललापसुदुःखितः साचापितत्रतंदृष्ट्वा
राजानमविदूरतः ३१ उर्वशीताः सखीःप्राहसएषपुरुषोत्तमः यस्मिन्नहमवात्संवैदर्शयामासतंनृपं ३२ समाविग्नाकृताः सर्वाःपुनरे
वनराधिप जायेहतिष्ठमनसाघोरेवचसितिष्ठह ३३ एवमादीनिसूक्तानिपरस्परमभाषतां उर्वशीचाब्रवीदैलंसगर्भाहंत्वयाविभो
३४ संवत्सरात्कुमारस्तेभविष्यतिनसंशयः निशामेकांचनृपतेनिवत्स्यसिमयासह ३५ हृष्टोजगामराजाथस्वपुरंसुमहायशाः
गतेसंवत्सरेभूयउर्वशीपुनरागमत् ३६ उषितश्चतयासार्द्धमेकरात्रंमहायशाः उर्वश्यथाब्रवीदैलंगंधर्वावरदास्तव ३७ तां
न्वृणीष्वमहाराजब्रूहिचैनांस्त्वमेवहि वृणीष्वसमतांराजनगंधर्वाणांमहात्मनां ३८ ॥श्रीः श्रीः

रुर्वशीगमनशंकया हयेजायेमनसातिष्ठघोरेइत्सूक्तादिमर्थतः पठतिजायेइति हयेइत्यस्यव्याख्यानंवचसीतिह्योतिष्ठेतिसंबंधात्जायेअस्याः संबुद्धिः वादादि
स्थवादाद्युदाहृतं ३३ सगर्भाहमित्युपगमनानर्हत्वमुक्तं ३४ ३७ समतांसारूप्यंसालोक्यंवा ३८

पम॰
६३

४० निक्षिप्येत्यनेन पुत्रान् अग्निं च सह पुरं न प्रवेशयेदिति दर्शितं सः त्रेताग्निः ग्रामाद्बहिः आहितं तत्र गत्वा तत्स्थाने नापश्यत् अपितु अश्वत्थं दृष्टवान् तत्राग्निस्थाने अश्वत्थमा
ग्निमित्यपि पठंति ४१ ते अश्वत्थं शमीजातं शमीगर्भोत्पन्नं नाशः अदर्शनं ४२ अरणीं मथनेनाग्न्युत्पादनार्थं काष्ठद्वयं ततोऽश्वत्थात् द्वाद्यमिति समादिशत ४३ तेषां गंधर्वाणां

तथेत्युक्तो वरं वव्रे गंधर्वैस्तुल्यतास्त्विति पूरिताग्निना स्थालीं गंधर्वास्तु तमब्रुवन् ३९ अनेनेष्ट्वा च लोकान्नः प्राप्स्यसि त्वं नराधिप ता
मादाय कुमारांस्तु नगरायोपचक्रमे ४० निक्षिप्याग्निमरण्ये तु सपुत्रश्च गृहे ययौ स त्रेताग्निं तु नापश्यदश्वत्थं तत्र दृष्टवान् ४१ शमीजा
तं तु तं दृष्ट्वा अश्वत्थं विस्मितस्तदा गंधर्वेभ्यस्तदा प्राह सर्वमग्निनाशं ततस्तु सः ४२ श्रुत्वा तमर्थमखिलमरणीं तु समादिशन् अश्वत्थाद
रणीं कृत्वा मथित्वाग्निं यथाविधि ४३ मथित्वाग्निं त्रिधा कृत्वा अयजत्स नराधिपः इष्ट्वा यज्ञैर्बहुविधैर्गतस्तेषां सलोकताम् ४४ गंधर्वे
भ्यो वरं लब्ध्वा त्रेताग्निं समकारयत् एकोऽग्निः पूर्वमेवासीदैलस्त्रेतामकारयत् ४५ एवंप्रभावो राजासीदैलस्तु नरसत्तमः देशे पुण्यत
मे चैव महर्षिभिरभिष्टुते ४६ राज्यं स कारयामास प्रयागे पृथिवीपतिः उत्तरे जाह्नवीतीरे प्रतिष्ठाने महायशाः ४७ इति श्रीहरिवंशे
ऐलोत्पत्तिर्नाम षड्विंशः वैशंपायन उवाच ऐलपुत्रा बभूवुस्ते सप्त देवसुतोपमाः दिवि जाता महात्मान आयुर्धीमानमावसुः १
विश्वायुश्चैव धर्मात्मा श्रुतायुश्च तथापरः दृढायुश्च वनायुश्च शतायुश्चोर्वशीसुताः अमावसोस्तु दायादो भीमो राजाथ नग्नजित् २

४४ त्रेताग्नित्वे वैशिष्ट्यं गुणा आर्षः एषो दर्शादृष्टाविकाः अग्नित्रयं अकल्पयदित्यर्थः ४५ ४६ ४७ षड्विंशः ऐल १ अथ नग्नजिदिति यः पुत्रः २ ॥ः ॥ः
श्रीः ॥ः॥ श्रीः ॥ः॥ श्रीः ॥ ः श्रीः ॥ः ॥

विदुषः सुहोत्रः ३ महत्सत्रं यज्ञदानं यज्ञं मखं सर्वमेधसंज्ञं ४ पतिलोभेन पतिगुणलोभेन ५ ८ जह्नोर्भार्यात्वमिच्छन्त्या गंगायाः दुहितृत्वप्राप्तेर्वध्यसंकल्पत्वं ज्ञात
मित्याशंक्याह युवनाश्वस्येति केनचिद्विप्रभिन्नेन युवनाश्वो गंगामनुषी भवेति शशाप स चावतस्थे दुहितृत्वमाप्याप्यासक्तत्वमपि समपकारीति तस्यार्थः गंगार्द्धेन कावेरीति

श्रीमान्भीमस्य दायादो राजासीत्काञ्चनप्रभः विद्वांस्तु काञ्चनस्यापि सुहोत्रोऽभून्महाबलः ३ सौहोत्रिरभवज्जह्नुः केशिन्या गर्भ
संभवः आजह्रे यो महासत्रं सर्वमेधं महामखे ४ पतिलोभेन यं गंगा पतित्वे समभिसृता नेच्छतः प्लावयामास तस्य गंगा सदस्त
रः ५ स तया प्लावितं दृष्ट्वा यज्ञवाटं समन्ततः सौहोत्रिरब्रवीद्गंगां क्रुद्धो भरतसत्तम ६ एष ते विफलो यत्नः पिबाम्यहं त
स्य गंगे ऽवलेपस्य सद्यः फलमवाप्नुहि ७ राजर्षिणा ततः पीतां गंगां दृष्ट्वा महर्षयः ॰ उपनिन्युर्महाभागा दुहितृत्वेन जाह्नवीं ८
युवनाश्वस्य पुत्रीं तु कावेरीं जह्नुरावहत् युवनाश्वस्य शापेन गंगार्द्धेन विनिर्ममे कावेरीं सरितां श्रेष्ठां जह्नोर्भार्यामनिन्दितां ९
जह्नुस्तु दयितं पुत्रं सुनहं नाम धार्मिकं कावेर्यां जनयामास अजकस्तस्य चात्मजः १० अजकस्य तु दायादो बलाकाश्वो महीपतिः
बभूव मृगयाशीलः कुशो ऽभूत्तस्य चात्मजः ११ कुशपुत्रा बभूवुर्हि चत्वारो देववर्चसः कुशिकः कुशनाभश्च कुशाम्बो मूर्त्तिमांस्तथा १२
पह्लवैः सह संवृद्धो राजा वनचरैः सह कुशिकस्तु तपस्तेपे पुत्रमिन्द्रसमं विभुः लभेयमिति तं शक्रस्त्रासादभ्येत्य जज्ञिवान् १३

निर्ममे पाठान्तरे गंगाया अर्द्धेन निर्मितां कावेरीं जह्नोर्भार्यां विद्यादिति शेषः ९ १२ राजा कुशिकः इन्द्रसमं पुत्रं लभेयमिति तपस्तेपे स तत्र नृपः शक्रस्त्वमसमोऽन्यो भवि
ष्यतीति त्रासादभ्येत्य तस्य पुत्रो जज्ञिवान् जातः १३

एतदेवसमृष्यतिहर्षोहरि २४ सत्वंअंशेनतस्यशक्रीतोतोहं ब्राह्मणासयतस्यापितवान्ततः भार्यापुत्रत्वेनकल्पयामासेत्यर्थः १५ पौरुकुत्सीपुत्रकुत्सस्य पुत्रीभार्याकु
शिकस्याभवत् १६ १७ गाधेस्तपैवचेतिप्रीतः सन्तसुत्रार्थंचरुंकल्पयामासेत्यर्थः १८ उपयोज्यः भक्षणीयः अयंचरुस्वयमितिचरुंद्वयमस्तिपृथक्पृथक्स्पष्टंशतं १९

शर्योवर्षसहस्रेवैतंतुशक्रोह्यपश्यत अस्युग्रतपसंदृष्ट्वासहस्राक्षः पुरंदरः १३ समर्थःपुत्रजननेस्वमेवांशमकल्पयत १४ पुत्रत्वे
कल्पयामाससदेवेंद्रः सुतोत्तमः १५ सगाधिरभवद्राजामघवान्कौशिकः स्वयं पौरुकुत्स्यभवद्भार्यागाधिस्तस्यामजायत १६ गाधेः
कन्यामहाभागानामसत्यवतीशुभा तांगाधिःकाव्यपुत्रायऋचीकायददौप्रभुः १७ तस्याः प्रीतोभवद्भर्त्ताभार्गवोभृगुनंदनः पुत्रार्थं
कल्पयामासचरुंगाधेस्तथैवच १८ उवाचाहूयतांभर्त्ताऋचीकोभार्गवस्तदा उपयोज्यश्चरुरयंत्वयामात्रात्वयंतव १९ तस्यांजनि
ष्यतेपुत्रोदीप्तिमान्क्षत्रियर्षभः अजेयः क्षत्रियैर्लोकेक्षत्रियर्षभसूदनः २० तवापिपुत्रंकल्याणिधृतिमंतंतपोधनं शमात्मकंद्वि
जश्रेष्ठंचरुरेषविधास्यति २१ एवमुक्त्वातुतांभार्यामृचीकोभृगुनंदनः तपस्यभिरतोनित्यमरण्यंप्रविवेशह २२ गाधिःसदारस्तु
तदाऋचीकाश्रममभ्यगात् तीर्थयात्राप्रसंगेनसुतांद्रष्टुंनरेश्वरः २३ चरुद्वयंगृहीत्वातुऋषेः सत्यवतीतदा चरुमादाययत्
त्नेनमातुर्मात्रेन्यवेदयत् २४ माताव्यत्यस्यदैवेनदुहित्रेस्वंचरुंददौ तस्याश्चरुमथाज्ञानादात्मसंस्थंचकारह २५

तस्यांतवमातरि २० २१ व्यत्यस्यविपर्यासंकृत्वा अज्ञानात्क्षत्रियेणतुल्यः स्वपुत्रोभूयादितिमोहात् आत्मसंस्थंचकारस्वयंभुक्तवती २५ ॥:
श्रीः श्रीरामः ॥ १ ॥: श्रीरामः ॥ १ ॥:ॐ ॥ १ ॥:

ह॰रि॰
६५

२५ योगेनध्यानेनअभ्यनुसृत्यअनुसृत्यज्ञात्वा २६ २७ विश्वंब्रह्मकृत्स्नोवेदः २८ मेममईदृशस्त्वत्तोब्राह्मणापसदोब्राह्मणाधमोमाभवेदितिसंबंधः २९ नैषइति
पितुर्मातुर्वादोषात्पुत्रउग्रकर्माभवेत्इदंतुदैवप्रमादात्चरुव्यत्यासाज्जातः नतुममापिसंकल्पः तथापिक्रूरकर्मापुत्रोभवेदित्यर्थः ३० ३१ शमात्मकंसुतंसृजेथाइतिकिं

अथसत्यवतीगर्भेक्षत्रियांतकरंतदा धारयामासदीप्तेनवपुषाघोरदर्शनं २५ तामृचीकस्ततोदृष्ट्वायोगेनाभ्यनुसृत्यचतामब्रवीद्द्वि
जश्रेष्ठः स्वांभार्यांवरवर्णिनीं २६ माताऽसिवंचिताभद्रेचरुव्यत्यासहेतुनाभविष्यतिहिपुत्रस्तेक्रूरकर्मातिदारुणः २७ भ्राताजनि
ष्यतेचापिब्रह्मभूतस्तपोधनः विश्वंहिब्रह्मतपसामयातस्मिन्समर्पितं २८ एवमुक्तामहाभागाभर्त्रासत्यवतीतदा प्रसादया
मासपतिंपुत्रोमेनेदृशोभवेत् ब्राह्मणापसदस्त्वत्तइत्युक्तोमुनिरब्रवीत् २९ नैषसंकल्पितःकामोमयाभद्रेतथास्त्विति उग्रक
र्माभवेत्पुत्रः पितुर्मातुश्चकारणात् ३० पुनःसत्यवतीवाक्यमेवमुक्ताब्रवीदिदं ३१ इच्छंल्लोकानपिमुनेसृजेथाःकिंपुनःसुतं श
मात्मकमृजुंदांतंपुत्रंमेदातुमर्हसि ३२ काममेवंविधःपौत्रोममस्यात्तवचप्रभो यद्यन्यथानशक्यंवैकर्तुमेतत्द्विजोत्तम ३३
ततःप्रसादमकरोत्सतस्यास्तपसोबलात् भद्रेनास्तिविशेषोमेपौत्रेचवावरवर्णिनि त्वयायथोक्तंवचनंतथाभद्रेभविष्यति ३५

पुनीतिसंबंधः ३१ काममिति आत्मावैपुत्रनामासीतिश्रुतेःपुत्रस्यतत्त्वेऽभिन्नत्वात्तद्द्वारापौत्रस्यत्वत्समयत्नीतुल्यत्वेनतस्यएवंविधःपुत्रोस्यात्यदिएतदन्यथाकर्तुंन
शक्यं शक्यंचेत्मामेपितादृशःपुत्रोमाभूदितिभावः ३३ ३४ नमेममपौत्रेविशेषोनास्ति तस्यापिपरंध्यानमात्मत्वादितिभावः ३५ ॥:

राम॰
६५

३६ भृगोः भार्गवस्य ऋचीकस्य पजनात्‌ देवताराधनात्‌ वैष्णवः पालनकर्मांशः शमात्मकोजमदग्निरजायत ३७ ३९ आर्चीकोजमदग्निः जामदग्न्यंरामंसुदा

ततः सत्यवतीपुत्रं जनयामास भार्गवं तपस्यभिरतं दांतं जमदग्निं शमात्मकं ३६ भृगोश्चरुविपर्यासे रौद्रवैष्णवयोः पुरा जननाद्वैष्णवांशो
शोजमदग्निरजायत ३७ सा हि सत्यवती पुण्या सत्यधर्मपरायणा कौशिकीति समाख्याता प्रवृत्तेयं महानदी ३८ इक्ष्वाकुवंशप्रभवो रे
णुर्नाम नराधिपः तस्य कन्या महाभागा कामली नाम रेणुका ३९ रेणुकायां तु कामल्यां तपोविद्यासमन्वितः आर्चीकोजनयामास जा
मदग्न्यं सुदारुणं सर्वविद्यानुगं श्रेष्ठं धनुर्वेदस्य पारगं रामं क्षत्रियहंतारं प्रदीप्तमिव पावकं ४१ और्वस्यैवमृचीकस्य सत्यवत्यां महायशाः
जमदग्निः सुतो वीर्याज्जज्ञे ब्रह्मविदां वरः ४२ मध्यमश्च शुनःशेपः शुनःपुच्छः कनिष्ठकः विश्वामित्रं तु दायादं गाधिः कुशिकनंदनः
४३ जनयामास पुत्रं तु तपोविद्याशमात्मकं प्राप्य ब्रह्मर्षिसमतां योयं ब्रह्मर्षितां गतः ४४ विश्वामित्रस्तु धर्मात्मा नाम्ना वि
श्वरथः स्मृतः जज्ञे भृगुप्रसादेन कौशिका[illegible]वर्द्धनः ४५ विश्वामित्रस्य पुत्रास्तु देवरातादयः स्मृताः विख्यातास्त्रिषु लोके
षु तेषां नामानि मे शृणु ४५ देवश्रवाः कतिश्चैव यस्मात्कात्यायनाः स्मृताः शालावत्यां हिरण्याक्षो जज्ञे रेणुमान् ४६ सां
कृतिर्गालवश्चैव मुद्गलश्चैव विश्रुताः मधुच्छंदादयश्चैव देवलश्च तथाष्टकः ४७ ॥ ८ ॥

हरणाद्रौद्रांशलात्‌ ४० ४३ भृगोः ऋचीकस्य प्रसादेन ४४ ४५ देवश्रवाः कतिः हिरण्याक्षश्च शालावत्यां रेणुमत्त्वम्‌ तपोदेवलात्‌ रेणुसंज्ञायां ४६ अष्टकाद्
यस्त्रयोदषद्वृत्ता ४७ ॥ः॥ः॥ः॥ः॥७

ह॰ टि॰
६६

गोत्राणि पौत्रादयः ४८ पाणिनादयो द्वादश ४९ ५० देवला देवपुत्रा रेणव रेणोः पौत्रा इत्यर्थः याज्ञवल्क्यादयः षट् शालावतीपौत्राः हिरण्याक्षपुत्राः ५१ सां
कृत्याः गालवाश्चैरणोः पौत्राः बादरायणाश्चेत्यत्र नारायणीनोश्चेति पाठांतरं ५२ एतेषां कृत्यादयः ऋष्यंतरवश्च भेदे विवाहो येषां ते ऋष्यंतरविवाह्याः ५३ पौरवस्य

कथ्यपः श्रीतश्चैव विश्वामित्रस्य वै सुताः तेषां ख्यातानि गोत्राणि कौशिकानां महात्मनां ४८ पाणिनो बभ्रवश्चैव ध्यानजप्यास्तथैव च पार्थि
वा देवरातास्च शालंकायनबाष्कलाः ४९ लोहिता यमदूताश्च तथा कारीषयः स्मृताः सौश्रुताः कौशिका राजंस्तथान्ये सैंधवायनाः ५०
देवला रेणवश्चैव याज्ञवल्क्याघमर्षणाः औदुंबरा ह्यभिष्णातास्तारकायनचुंचुलाः ५१ शालावत्या हिरण्याक्षाः सांकृत्या गालवास्तथा
बादरायणयश्चैव विश्वामित्रस्य धीमतः ५२ ऋष्यंतरविवाह्याश्च कौशिका बहवः स्मृताः ५३ पौरवस्य महाराज ब्रह्मर्षेः कौशिकस्य च
संबंधोप्यस्य वंशेस्मिन् ब्रह्मक्षत्रस्य विश्रुतः ५४ विश्वामित्रसुतानां तु शुनःशेपोऽग्रजः स्मृतः भार्गवः कौशिकत्वं हि प्राप्तः स मुनिसत्त
मः ५५ विश्वामित्रस्य पुत्रस्तु शुनःशेपोऽभवत्किल हरिदश्वस्य यज्ञे तु पशुत्वे विनियोजितः ५६ देवैर्दत्तः शुनःशेपो विश्वामित्राय वै पुनः
देवैर्दत्तः स वै यस्माद्देवरातस्ततोऽभवत् ५७ देवरातादयः सप्त विश्वामित्रस्य वै सुताः दृषद्वतीसुतश्चापि वैश्वामित्रस्तथाष्टकः ५८
अष्टकस्य सुतो लौहिः प्रोक्तो जह्नुगणो मया अतः परं प्रवक्ष्यामि वंशमायोर्महात्मनः ५९ इति हरिवंशे अमावसुवंशकीर्तनं नाम
सप्तविंशः २७ ॥ ॥ ॥ ॥

त्रः ब्रह्मर्षेः वसिष्ठादिकस्य ताभ्यां सह कौशिकस्य संबंधोत्तीत्यर्थः ५४ भार्गवः इति ऋचीकजमदग्न्योः कनिष्ठो भ्राता
शुनःशेपः शुनःपुच्छशुनोलांगूलौ तु आंगिरसो जन्मनास्य जीगर्तेः ऋतः कविरिति तस्यांगिरसत्वं दृष्टं तत्कल्पांतराभिप्रायेणाज्ञेयं ५५ हरिदश्वस्य हरिश्चंद्रस्य ५६ देवरा
इ संमद्यमराससतातिसहदेवरातो वै विश्वामित्रस्यासोतिसुपर्थगृह्णाति दैवीरिति ५७ ५८ ५९ अध्यायः २७

राम॰
६६

आयोः स्वर्भानोः राह्वोः १३ यत्रकालेसमुपोढेउपस्थिते ४ ७ देवेनब्रह्मणाप्राज्ञे रजिंप्राप्यजयमिच्छतः संतःजयेजयनिमित्तंभ्रातृवधंमांरजिंच्छत्रप्यपुः ८ ११

वैशंपा॰ आयोः पुत्राः स्मृताःपंचसर्वेवीरामहारथाः स्वर्भानोस्तनयायांचप्रभायांजज्ञिरेनृप १ नहुषःप्रथमंजज्ञेवृद्धशर्माततः
पं रंभोरजिरनेनाश्चत्रिषुलोकेषुविश्रुताः २ रजिःपुत्रशतानीहजनयामासपंचवै राजेयमितिविख्यातंक्षत्रमिंद्रभयावहं ३ यत्रदेवा
सुरेयुद्धेसमुपोढेसुदारुणे देवाश्चैवासुराश्चैवपितामहमथाब्रुवन ४ आवयोर्भगवन्युद्धेविजेताकोभविष्यति ब्रूहिनःसर्वदेवेश
श्रोतुमिच्छामहेवचः ५ ब्रह्मोवाच येषामर्थायसंग्रामेरजिरात्तायुधःप्रभुः योत्स्यतेतेविजेष्यंतित्रींल्लोकान्नात्रसंशयः ६ यतोर
जिर्धृतिस्तत्रश्रीश्चतत्रयतोधृतिः यतोधृतिस्ततःश्रीश्चैवधर्मस्तत्रजयस्तथा ७ तेदेवादानवाःप्रीतादेवेनोक्तारजेर्जये अभ्ययुर्जयमिच्छं
तोहृष्टावानाभरतर्षभं ८ सहिस्वर्भानुदौहित्रःप्रभायांसमपद्यत राजापरमतेजस्वीसोमवंशविवर्द्धनः ९ तेहृष्टमनसःसर्वेरजिंदेवा
स्तुदानवाः ऊचुरस्मज्जयायत्वंगृहाणवरकार्मुकं १० अथोवाचरजिस्तत्रतयोर्वैदैत्यदैत्ययोः स्वार्थज्ञःस्वार्थमुद्दिश्ययशःस्वंचप्रकाश
यन् ११ रजिरुवाचयदिदैत्यगणान्सर्वान्जित्वाशक्रपुरोगमाः इंद्रोभवामिधर्मेणततोयोत्स्यामिसंयुगे १२ देवाःप्रथमतो
भूपःप्रत्यूचुर्हृष्टमानसाः एवंयथेष्टंनृपतेकामःसंपद्यतांतव १३ श्रुत्वासुरगणानांतुवाक्यंराजारजिस्तदा पप्रच्छासुरमुख्यांश्च
यथापोदेवानपृच्छत १४ दानवादर्पसंपूर्णाःस्वार्थमेवावगम्यह प्रत्यूचुस्तंनृपवरंसाभिमानमिदंवचः १५

योशक्रपुरोगमाःयोदेवाःपाठांतोसुगमं १२ १३ १४ १५ ॥ः ॥ः ॥ः ॥ः ॥ः ॥ः ॥ः ॥ः ॥ः ॥ः॥ः॥ः॥ः

समयेदेवाऽज्यप्राप्तिरूपेतिष्ठेथाः त्वंदेवानामेवइंद्रोभवनत्वमाकंत्वद्रूपेद्यात्तीतिभावः १६ वज्रपाणिनःवज्रपाणेः १७ श१ द्विं २४ श६ हपोक्रयदि

दानवाऊचुः अस्माकमिंद्रः महादोपस्यार्थेविजयामहे अस्मिंस्तुसमयेराजंस्तिष्ठेथादेववोदितः १६ भविष्यसींद्रोराजिवै
देवैरेवंकृत्स्नपार्थिवः जघानदानवान्सर्वान्येवध्यावज्रपाणिनः १७ सविप्रनष्टंदेवानांपरमश्रीःश्रियंवशी निहत्य
दानवान्सर्वानाजहारराजिःप्रभुः १८ ततोराजिंमहावीर्यंदेवैःसहशतक्रतुः रजिपुत्रोहमित्युक्त्वापुनरेवाब्रवीद्वचः १९ इंद्रो
सितातभूतानांसर्वेषांनात्रसंशयः यस्याहमिंद्रःपुत्रस्तेख्यातिंयास्यामिकर्मभिः २० शतक्रतुवचःश्रुत्वावंचितस्तेनमाय
या तथेत्येवाब्रवीद्राजाप्रीयमाणःशतक्रतुं २१ तस्मिंस्तुदेवसदृशेदिवंप्राप्तेमहीपतौ दायाद्यमिंद्रादाजह्रुराज्यंतनयार
जेः २२ पंचपुत्रशतान्यस्यतद्वैस्थानंशतक्रतोः समाक्रामंतबहुधास्वर्गलोकंत्रिविष्टपं २३ ततोबहुतिथेकालेसमतीते
महाबलेः हृतराज्योब्रवीच्छक्रोहृतभागोबृहस्पतिं २४ इंद्रउवाच बदरीफलमात्रंवैपुरोडाशंविधत्स्वमे ब्रह्मर्षेयेनतिष्ठे
यंतेजसाप्यायितःसदा २५ भगवन्कृशोहंविमनाहृतराज्योहृताशनः हृतोजादुर्बलोमूढोरजिपुत्रैःकृतोविभो २६ बृ
हस्पतिरुवाच यद्येवंचोदितःशक्रत्वयास्यां स्वयमेवहिना भविष्यत्त्वत्प्रियार्थमकर्तव्यंममानघ २७

त्वयाहंस्वयमेवएवंचोदितः ब्रह्मलोकंगमिष्यति आत्मानंपितृर्द्धान्संवर्द्धितमिर्विमृश्यग्राससमितिव्यवहारात् २५ २६ महद्भ्यामावबलस्त्वोतिन्यातिदुर्बलस्त्वमस्मि
नहित्वत्प्रियार्थंममअकर्तव्यंकर्तुमयोग्यंकुशाग्रभागापनंकर्तव्यंनाभविष्यत् २७ ॥:॥ श्रीः श्रीः ॥:॥ :॥७

२९ नास्तिधर्मईश्वरइतिवादोपजनानास्तिवादंतद्वतर्कशास्त्रंचततनास्तिवादार्थशास्त्रं ३० कथांतरेवाक्यप्रसंगेपि ३१ ३२ अवक्तुः उपदेष्टुः ३३ निर्वृतिंसुखं ३४

मयपतिष्यामिदेवेशतृप्तियापार्थिवसंशयः यथाभागंचराज्यंचनचिरात्प्रतिलप्स्यसे २८ तथाताततकरिष्यामियथाप्नोविहितंमनः ततःकर्म
चकारास्यतेजसोवर्द्धनंतदा २९ तेषांबुद्धिसंमोहमकरोद्बृहस्पतिसत्तमः नास्तिवादार्थशास्त्रंहिधर्मविद्वेषणंपरं ३० परमंतर्कशास्त्राणा
मसतांतन्मनोनुगं नहिधर्मप्रधानानांरोचतेतत्कथांतरे ३१ तेतद्बृहस्पतिकृतंशास्त्रंश्रुत्वाल्पचेतसः पूर्वोक्तधर्मशास्त्राणामभवन्द्वे
षिणःसदा ३२ अवक्तुमौघाहितंजन्मतेवह्नमीरिरे तेनाधर्मेणतेपापाः सर्वेएवक्षयंगताः ३३ त्रैलोक्यराज्यंशक्रस्तुप्राप्यदुःप्रापमे
वच बृहस्पतिप्रसादाद्धिपरांनिर्वृतिमभ्यगात् ३४ तेपुरातुसुखेमहाराजेन्मत्ताविधर्मिणः ब्रह्मद्विषश्चसंवृत्ताहतवीर्यपराक्रमाः ३५
ततोलेभेपुनःस्वर्गमिंद्रःस्थानंसुरोत्तमः हत्वारजिसुतान्सर्वान्कामक्रोधपरायणान् ३६ यइदंच्यावनंस्थानात्प्रतिष्ठांचशतक्रतोः शृ
णुयाद्धारयेद्वापिनसदौरात्म्यमाप्नुयात् ३७ इतिश्रीहरिवंशेक्षत्रवृद्धवंशानुकीर्तनेनामाष्टाविंशः वैशंपायनउ॰ रंभोऽनपत्य
स्तत्रासीद्वंशंवक्ष्याम्यनेनसः अनेनसःसुतोराजाप्रतिक्षत्रोमहायशाः १ प्रतिक्षत्रसुतश्चापिसृंजयोनामविश्रुतः सृंजयस्य
जयःपुत्रोविजयस्तस्यचात्मजः २ विजयस्यकृतिःपुत्रस्तस्यहर्यश्वतःसुतः हर्यश्वतसुतोराजासहदेवःप्रतापवान् ३ सह
देवस्यधर्मात्मानदीनइतिविश्रुतः नदीनस्यजयत्सेनोजयत्सेनस्यसंकृतिः ४ ॥:॥:॥:॥:॥:॥:

३५ ३६ ३७ अष्टविंशएमो १२ २ ३ ४ ॥:॥:॥:॥ श्रीः श्री॥:॥:॥ :॥ श्रीः॥ :॥ :॥ :॥ :॥ :॥:

वैतहव्यस्य हैहयशर्मोपरमणोपायस्य ५ । ७ गृत्समदसंततौ शुनकाद्यो ब्राह्मणाः अन्ये क्षत्रियादयश्च पुत्रा जाताः शलः मध्यमः सुनहोत्रपुत्रः तस्यात्मजः शलात्म
जः ८ काशः सुनहोत्रस्य प्रथमः पुत्रस्तस्य ९ अपत्यानि काशयः तेषु दीर्घतपाः प्रथम इति शेषः ततो धन्वा तस्माद्धन्वन्तरिर्जातः ९ पुनरिति समुद्रादुत्पत्तिमपेक्ष्य

सहत्तोपिधर्मात्मातत्रधर्मोमहायशाः अनेनसः समाख्याताः क्षत्रवृद्धस्यमेशृणु ५ क्षत्रवृद्धात्मजस्तत्रसुनहोत्रोमहायशाः सुन
होत्रस्यदायादास्त्रयः परमधार्मिकाः ६ काशः शलश्चद्वावेतौतथागृत्समदः प्रभुः पुत्रोगृत्समदस्यापिशुनकोयस्यशौनकाः ७
ब्राह्मणाः क्षत्रियाश्चैववैश्याः शूद्रास्तथैवच शलात्मजस्त्वार्ष्टिषेणः सुतस्तस्याथचात्मजः ८ काशस्यकाशयोराजन्पुत्रोदीर्घत
पास्तथा धन्वस्तुदीर्घतपसोविद्वान्धन्वन्तरिः सुतः ९ तपसोऽन्तेसुमहतोजातोवृद्धस्यधीमतः पुनर्धन्वन्तरिर्देवोमानुषेष्विहजज्ञिवान्
१० जनमेजयउवाच कथंधन्वन्तरिर्देवोमानुषेष्विहजज्ञिवान् एतद्वेदितुमिच्छामितन्मेब्रूहियथातथं ११ वैशंपायनउवाच धन्वन्त
रेः संभवोयंश्रूयतांभरतर्षभ जातः सहिसमुद्रात्तुमथ्यमानेपुरामृते १२ उत्पन्नः कलशात्पूर्वंसर्वतश्चश्रियावृतः अभ्यमतः सिद्धकार्यं
हिविष्णुंदृष्ट्वाहितस्थिवान् १३ अब्जस्त्वमितिहोवाचतस्मादब्जस्तुसस्मृतः अब्जः प्रोवाचविष्णुंवैतवपुत्रोस्मिवैप्रभो १४ वि
धत्स्वभागंस्थानंचममलोकेसुरेश्वर एवमुक्तः सदृष्ट्वावैतथ्यंप्रोवाचतंप्रभुः १५ कृतोयज्ञविभागोहियज्ञियैर्हिसुरैः पुरा दे
वेषुविधिहोत्रंवैविनियुक्तंमहर्षिभिः १६ ॥:॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥ श्रीरामः ॥ ७ ॥

द्वितीयवारंजज्ञिवान्जातः १० १२ कलशात्समुद्रात् अभ्यसनाविष्णुंजपन्ध्यायन्वा १३ अप्सुजातत्वादब्जस्त्वमितिहोवाचविष्णुरितिशेषः १४
१५ होत्रंहोम्यंविनियुक्तंविद्धिजानीहि १६ ॥

उपहोमाः नाशिष्टादयश्चुद्रान्तुम्भं महान्ते दातुमपोऽपाइतिभावः मुख्यहोममेवमर्थ्यंकल्पयेमाशंकायामाहस्त्रवागिसिद्धेपुत्रत्वंरहानीजनोमिष्यतात्तदर्थेन्मद
वैदिकं प्रधानं कल्पयितुमशक्यमित्यर्थः १७ संभूताजन्मनि १८ तेनैवंद्वितीयेनैवत्र्यपभावः सोपानारोहक्रमेणाधिकाधिक्येोक्तध्रुपदमाहतेसमनोभूमौक्ता
कर्मीतत्स्थानमारोहतियथोक्तमंवतारोध्यायेत्रैव हताकमेदिवंयातित्रस्त्लेलोकसनांततोमतसापुत्राः स्थानमापूरयंत्युतेति १९ अष्टधेतिचिकित्सांगानामे

मशक्यमुपहोमैश्चतुम्यं कर्तुं कथं च न अब्रवीत्सोसि देवानां पुत्रस्त्वं हि महीश्वरः १७ द्वितीयायां तु संभूतो लोके ख्यातिं गमिष्यसि
अणिमादिश्च ते सिद्धिर्गर्भस्थस्य भविष्यति १८ तेनैव त्वं शरीरेण देवत्वं समवाप्स्यसे प्रभो चरुमंत्रैर्व्रतैर्जाप्यैर्यक्ष्यंति त्वां द्विजातयः १९
अष्टधा त्वं पुनश्चैव आयुर्वेदं विधास्यसि अवश्यभावी ह्यर्थोयं प्राग्दृष्टस्त्वब्जयोनिना २० द्वितीयं द्वापरं प्राप्य भविता त्वं न संशयः
इमं तस्मै वरं दत्त्वा विष्णुरंतर्दधे पुनः २१ द्वितीये द्वापरे प्राप्ते सौनहोत्रिः स काशिराट् पुत्रकामस्तपस्तेपे धिवन्दीर्घमथाकरत् २२

दायुर्वेदस्याष्टधात्वमंगानि चैवैकेउक्तानि कायबालग्रहोर्ध्वांगशल्यदंष्ट्राजरावृषान् अष्टावंगानितस्याहुश्चिकित्सायेषुसंश्रितेति कायचिकित्सा
बालचिकित्सादिग्रहोभूतप्रेतादिः ऊर्ध्वांगंशिरोनेत्रादि शल्यंशस्त्रघातादि दंष्ट्रास्थावरजंगमात्मकंविषं तेषांचिकित्साजारसा यनदिनाजरायाःदू
रीकरणं वृषःवाजीकरणंतंत्रं अवश्यंभावित्वंसर्वकल्पसदृशताद्रुताकल्पस्यतत्प्रजापतिरेववेद २० २१ धिन्वन्नमीतायनदेवादीनितिशेषः २३

जन्मप्रभृतिधन्वंतरिंदेवंज्ञानाधिगतवान् २३ २९ एतस्मिन्दिवोदासराज्यस्यकालेशून्यांसतींपश्चाद्राक्षसोहद्रानुबः निवासयामास ३० शून्यत्वेहेतुमाहशाप

प्रपद्येदेवमब्जंतंतपसामेपुत्रंप्रदास्यति अब्जंदेवंसुतार्थायतदाराधितवान्नृपः २३ ततस्तुष्टःसभगवानब्जोवाक्यंततोनृपं यदीच्छसि
वरंसर्वंतत्तेदास्यामिसुव्रतः २४ नृपउवाच भगवन्यदितुष्टस्त्वंपुत्रोमेख्यातिमान्भवेत् तथेतिसमनुज्ञाप्यतत्रैवांतरधीयत २५
तस्यगेहेसमुत्पन्नोदेवोधन्वंतरिस्तदा काशिराजोमहाराजःसर्वरोगप्रणाशनः २६ आयुर्वेदंभरद्वाजात्प्राप्येहभिषजांक्रियांतम
ष्टधापुनर्व्यस्यशिष्येभ्यःप्रत्यपादयत् २७ धन्वंतरेस्तुतनयःकेतुमानितिविश्रुतः अथकेतुमतःपुत्रोवीरोभीमरथःस्मृतः २८
भीमरथस्यापिसुतोदिवोदासःप्रजेश्वरः दिवोदासस्तुधर्मात्मावाराणस्यधिपोऽभवत् २९ एतस्मिन्नेवकालेतुपुरींवाराणसींनृ
प शून्यांनिवासयामासक्षेमकोनामराक्षसः ३० शप्ताहिसामतिमतानिकुंभेनमहात्मना शून्यावर्षसहस्रंवैभवित्रीनात्रसं
शयः ३१ तस्यांतुशप्तमात्रायांदिवोदासःप्रजेश्वरः विषयांतेपुरींरम्यांगोमत्यांसंन्यवेशयत् ३२ भद्रश्रेण्यस्यपूर्वंतुपुरीवा
राणसीभवेत् भद्रश्रेण्यस्यपुत्राणांशतमुत्तमधन्विनां ३३ हत्वानिवेशयामासदिवोदासोनरर्षभः भद्रश्रेण्यस्यतद्राज्यंहृतं
तेनबलीयसा ३४ जनमेजयउ॰ वाराणसींनिकुंभस्तुकिमर्थंशप्तवान्प्रभुः निकुंभःकश्चधर्मात्मासिद्धिक्षेत्रंशशापयः ३५

हीति निकुंभेनरुद्रगणेन ३१ विषयांतेगोमत्यां स्वदेशसीमनिगोमतीतीरे ३२ भद्रश्रेण्यस्ययदुवंश्यमहिष्मत्सुतस्य ३३ ३४ सिद्धिक्षेत्रंमोक्षक्षेत्रं ३५

३६ श्वशुरस्यहिमालयस्यांतिकेयदाःवसन्नदेवःदिवोदासोवाराणसींमासमवर्तिनिलभ्ये ३७ ३८ मेनापार्श्वस्थाः जननीजुगुप्सतेनिंदति ३९ निंदामेवाहस्वप
क्षेइति ४० अवाढाअवाताबालशिवनिंदकामहत्वादीनयत्तितव्यंइत्यर्थः इतितथा सर्वेशिवनिंदकःपिनाकहृतः इदानींतांद्रष्टोमातःएकाहिंसेयमिस्यमिध्यापा

वैशंपायनउ दिवोदासस्तुराजर्षिर्नगरींमाप्यपार्थिवः वसतिस्ममहातेजाःस्फीतायांतुनराधिपः ३६ एतस्मिन्नेवकालेतुकृतदा
रोमहेश्वरः देव्याःसप्रियकामार्थंमवसत्श्वशुरांतिके ३७ देवाज्ञयापार्षदायेत्वभिरूपास्तपोधनाः पूर्वोक्तैरूपवेषैश्चतोषयंति
स्मपार्वतीं ३८ हृष्यतेतिमहादेवीमेनानैवप्रहृष्यति जुगुप्सत्यसकृत्तांवैदेवींदेवंतथैवसा ३९ सपार्षदस्त्वनाचारस्तवभर्तामहे
श्वरः दरिद्रःसर्वदैवासौशीलंतस्यनविद्यते ४० मात्रातथोक्तावरदास्त्रीस्वभावाच्चचुक्रुधे स्मितंकृत्वाचवरदाभवपार्श्वमथागम
त ४१ विवर्णवदनादेवीमहादेवमभाषत नेहवत्स्याम्यहंदेवनयमांस्वंनिवेशनं ४२ तथाकर्तुंमहादेवःसर्वांल्लोकानवेक्षत
वासार्थंरोचयामासपृथिव्यांकुरुनंदन ४३ वाराणसींमहातेजाःसिद्धक्षेत्रंमहेश्वरः दिवोदासेनतांज्ञात्वानिविष्टांनगरींभ
वः ४४ पार्श्वेतिष्ठंतमाहूयनिकुंभमिदमब्रवीत् गणेश्वरपुरींगत्वाशून्यांवाराणसींकुरु ४५ मृदुनैवाभ्युपायेनह्यतिवीर्यः
सपार्थिवः ततोगत्वानिकुंभस्तुपुरींवाराणसींतदा ४६ ।।ः।।ः।।ः ।।ः श्रीः ।। श्रीः ।। श्रीः

शिवपार्श्वमुपागमत ४१ ४२ वासार्थंवाराणसीमितिसंबंधः ४३ ४४ ४५ ४६ ।। श्रीः श्रीः श्रीः श्री ः श्रीः

निदर्शयामासमत्स्यंञ्जसादत्तवान् ४७ ४८ राज्ञानंविज्ञाप्यप्रयोद्दिष्टंस्थानप्रतिमादिकंनगर्यंतेनगाढ्हर्निकटेकारितवानितियोजना ४८ ५०

स्वप्नेनिदर्शयामासकंटकंनामनापितं अयंतेहंकरिष्यामिस्थानंमेरचयानघ ४७ मद्रूपांप्रतिमांकृत्वानगर्यंतेतथैवचततः
स्वप्नेयथोद्दिष्टंसर्वंकारितवान्नृप ४८ पुरीद्वारेतुविज्ञाप्यराजानंचयथाविधि पूजांतुमहतींतस्यनित्यमेवप्रयोजयत् गंधैःसुधू
पमाल्यैश्चनैवेद्यैर्विविधैस्तथैवच अन्नपानप्रयोगैश्चअद्भुतमिवाभवत् ५० एवंसंपूज्यतेतत्रनित्यमेवगणोत्तमः ततोवर्षसहस्रेतुना
गराणांप्रपश्यति पुत्रान्हिरण्यमायुश्चसर्वान्कामांस्तथैवच ५१ राज्ञस्तुमहिषीश्रेष्ठासुयशानामविश्रुता पुत्रार्थमागतादे
वीसाधीराज्ञासंचोदिता ५२ पूजांतुविपुलांकृत्वादेवीपुत्रमयाचतपुनःपुनर्याचमानबहुशःपुत्रकारणात् ५३ नप्रयच्छतिपुत्रंहि
निकुंभःकारणेनहि राज्ञातुपरिसंक्रुद्धेलार्यसिद्धिस्ततोभवेत् ५४ अथदीर्घेणकालेनक्रोधोराजानमाविशत् भूतमेतन्म
हद्वारिनागराणांप्रपश्यति ५५ प्रीतोवान्नृपशतशोममकिंनप्रयच्छति मामकैःपूज्यतेनित्यंनगर्यामेषदेववत् ५६ विज्ञापितो
मयात्वर्थेदेव्याःपुत्रस्यकारणात् नददातिचपुत्रंमेकृतघ्नःकेनहेतुना ५७ ततोनाहंनिजस्थानमस्यकाश्यांविशेषतः तस्मात्तु
नाशयिष्यामिस्थानमस्यदुरात्मनः ५८ एवंसतुविनिश्चित्यदुरात्माराजकिल्बिषी स्थानंगाणपतेस्तस्यनाशयामासदुर्मतिः
५९ भग्नमायतनंदृष्ट्वाराजानमशपत्प्रभुः यस्मादनपराधस्यत्वयास्थानंविनाशितं पुर्यकस्मादियंशून्यातवनूनंभविष्यति ६०
ततस्तेनतुशापेनशून्यावाराणसीतदा शप्त्वापुरींनिकुंभस्तुमहादेवमथागमत् ६१ ॥ः॥७॥७॥

राजावासौकिल्बिषीतिसमासः ५९ प्रभुःनिकुंभः ६० शून्याभविष्यतीतिशेषः द्वितीयांतपाठेशप्त्वात्पुर्यस्यशापेनकृत्स्नेत्यर्थः इष्ट्वात्स्वर्गंगतइत्यन्येवक्ष्यमाणस्यथेस्यकारणा
सेनेवान्वयः ६१ ॥ः॥श्रीः॥श्रीः॥

पदंस्थानंमोहनात्लक्ष्मीविलासास्पदंप्रासादम् ९२ देवःस्वरूपानुरूपेतत्ररमतेदेवीतुमायात्स्वरूपालोकेद्वैतोनतत्रहोवेनरमतइतिभावः गृहविस्मयात् गृहेऽविमुक्ते
योविस्मयःआश्चर्यंअनधिकारिणामपिमुक्तिप्रदाने तस्माद्धेतोर्नरमतेअत्रपूर्णोमितिसंबंधः सार्द्धः ९३ नाहंवेश्मनिवत्स्यामिअविमुक्तोहिमेगृहंतत्रगमिष्यामि
गच्छदेविगृहंप्रतिअहंनित्यमुक्तईश्वरोवेश्मगृहंशरीरारंभनंननिवत्स्यामिनिवासमपिंतुनेच्छामि हियस्मात्मेममगृहंअविमुक्तंयत्कालत्रयेपिनविमुक्तंअहंयानुपादेया
त्मस्वरूपत्वात्तत्देवप्रकैतत्संममगृहंस्वमहिम्निप्रतिष्ठितोहंदेहस्यातिशयेनभविष्यामीत्यर्थः तत्रत्वदिष्टेसमाप्यदेशे गृहंत्वमितिगृहामितिकथयश्चेत्अस्थान

अकस्मात्तुपुरीसातुविद्धृतासर्वतोदिशं तस्यांपुर्यांततोदेवोनिर्ममेपदमात्मनः ९२ रमतेतत्रवैदेवोरमयाराशोगिरेःसुतानारतिंतत्रवै
देवीलभतेगृहविस्मयात् वसाम्यत्रनपुर्यांतुदेवमप्यब्रवीत् ९३ देवउवाच नाहंवेश्मविमोक्ष्यामिअविमुक्तंहिमेगृहं नाहं
तत्रगमिष्यामिगच्छदेविगृहंप्रति ९४ हसन्नुवाचभगवान्त्र्यंबकस्त्रिपुरांतकः तस्मात्तदविमुक्तंहिप्रोक्तंदेवेनवैस्वयं ९५

मेवदेहंप्राप्नुहिअहंत्वसंगएवास्मीत्यर्थः एतेनकाशीत्यागएवसंसारस्वीकारः तदत्यागएवमोक्षाख्यात्वरूपस्थितिरितिदर्शितं ९४ त्रीणिश्रवणमनन
ध्यानानिअंबकानिनेत्राणिवत्तापकानियस्यसत्र्यंबकः तथात्रंकातिरात्मानात्मादिरूपः श्रोतव्योमन्तव्योनिदिध्यासितव्यइत्यात्मदर्शनसाधनत्वेनप्र
वणात्रयंविधत्तेअतएवत्रिपुरांतकः त्रयाणांस्थूलसूक्ष्मकारणानांपुराणांशरीराणांअन्तकोविनाशकः प्रविलापनकर्ताविद्यास्वरूपात्येयाणुरात्ततेननजाना
तीतिहसनयस्मान्महादेवेनअविमुक्तंहिमेगृहमितिसुक्तंतस्मात्तदविमुक्तसंज्ञंवाराणसीक्षेत्रं ९५ ॥ : ॥ : ॥ : ॥ : ॥ : ॥ :॥:॥:

ह॰टी॰
७१

अत्राप्रकृतस्याविमुक्तस्य कीर्तनं उपोद्घातन्यायेन वाराणस्या मुख्यमविमुक्तत्वं दर्शयति तथाहि जाबालाः सोविमुक्ते प्रतिष्ठित इत्यविमुक्तप्रतिष्ठत्वमात्मन उप
दिश्य पुनस्तत्र अविमुक्तं किमित्याशंक्य वरणायां नास्यां च मध्ये प्रतिष्ठित इत्याधिभौतिकमविमुक्तमुक्त्वा कतमच्चास्य स्थानं भ्रुवोर्घ्राणस्य च यः संधिरिति प्रश्नपूर्वकं शरी
रेऽस्य स्थानं भ्रूघ्राणसंधिरित्याम्नातं विरक्तत्वमात्मकृतायामविमुक्तानिहन्तोऽस्य द्रष्टव्यः ६६ ६७ अन्तर्हितमिति सार्द्धः पुरमस्यास्तीति पुरी महादेवः अन्तर्हितो याति न पुरु
र्याः स्वयमेवान्तर्हितः सन्वसति देवताप्रतिमागृहेषु देवतासान्निध्यं न निवर्तत इत्यर्थः पुनः कृतयुगादिमेतपुरीं वाराणसीं वसत इति व्याख्यानेप्यन्तर्हितो न मात्रं युयोजन्नं नत्स्येदः

एवंवाराणसीशप्तात्रविमुक्तंचकीर्तितं ६६ यस्मिन्वसतिवैदेवः सर्वदेवनमस्कृतः युगेषु त्रिधर्मात्मासहदेव्यामहेश्वरः ६७ अंतर्हितो
नकलौयातितत्पुरंहिमहात्मनः अंतर्हितेपुरेतस्मिन्पुरीतुवसतेपुनः एवंवाराणसीशप्तानिवेशंपुनरागता ६८ भद्रश्रेण्यस्यपुत्रो
वैदुर्दमोनामविश्रुतः दिवोदासेनबालेतिघृणयासौविसर्जितः ६९ हैहयस्यतुदायाद्यंहृतवान्वैमहीपतिः आजह्रे पितृदायाद्यंदि
वोदासहृतंबलात् ७० भद्रश्रेण्यस्यपुत्रेणदुर्दमेनमहात्मना वैरस्यांतंमहाराजक्षत्रियेणाभिधित्सता ७१

एवं पुरपतेरपि दृश्यं किंच यावत्कलेः संध्यांशोऽस्ति तावत्तत्र द्वापरधर्माणां कियतामप्यनुवृत्तेः षट्त्रिंशत्सहस्रवत्सरपर्यंतं कलावपि पुरी नांतर्हिता भवति
तत्र हि तैर्केवलस्य कलेः महत्त्वात्सामेव भवति च अस्या आसमन्तादुपलंभो न पुनर्भवतीति हिक् ६८ भद्रश्रेण्यस्य पुत्रशतैर्हतास्तेषु वरमो दुर्दमो बालत्वादुपेक्षितः बा
ल इति संधिरार्षः घृणया दयया ६९ दायाद्यं पुत्रत्वेन कृतवान् स्वीकृतवान् आजह्रे आहृतं दुर्दमेनेत्युत्तरश्लोकान्वयः ७० ७१ ॥:॥:॥ :॥:

राम॰
७१

तेनबालेनैवप्रहृतंअपहृतंतस्यदुर्दमस्यराज्यमितिशेषः ७१ ७५ लोपामुद्राअगस्त्यभार्याशापस्यनिकुंभदत्तस्य ७६ क्षेमिति सहस्रवर्षपर्यंतं राक्षसाधिष्ठितत्वादारम्यैवपुरआसीदितिगम्यते सचतोलर्कपुत्रस्य ७० ८१ क्षेमस्यअलर्कपितृपुत्रत्वंनामाहवत्सभूमिरिति भार्गवातवंसभ्रातुः ८१

दिवोदासात्दृषद्वत्यांवीरोजज्ञेप्रतर्दनः तेनपुत्रेणबालेनप्रहृतंतस्यवैपुनः ७२ प्रतर्दनस्यपुत्रौद्वौवत्सभार्गौबभूवतुः वत्सपुत्रोह्यलर्कस्तुसन्नतिस्तस्यचात्मजः ७३ अलर्कःकाशिराजस्तुब्रह्मण्यःसत्यसंगरः अलर्कंप्रतिराजर्षिंश्लोकोगीतःपुरातनैः ७४ षष्टिंवर्षसहस्राणिषष्टिंवर्षशतानिच युवारूपेणसंपन्नआसीत्काशिकुलोद्वहः ७५ लोपामुद्राप्रसादेनपरमायुरवापसः तस्यासीत्सुमहद्राज्यंरूपयौवनशालिनः शापस्यान्तेमहाबाहुर्हत्वाक्षेमकराक्षसं ७६ रम्यांनिवेशयामासपुरींवाराणसींपुनः सन्नतेरपिदायादःसुनीथोनामधार्मिकः ७७ सुनीथस्यतुदायादःक्षेम्योनाममहायशाः क्षेम्यस्यकेतुमान्पुत्रःसुकेतुस्तस्यचात्मजः ७८ सुकेतोस्तनयश्चापिधर्मकेतुरितिस्मृतः धर्मकेतोस्तुदायादःसत्यकेतुर्महारथः ७९ सत्यकेतुसुतश्चापिविभुर्नामप्रजेश्वरः आनर्तस्तुविभोःपुत्रःसुकुमारस्ततःसुतः ८० सुकुमारस्यपुत्रस्तुधृष्टकेतुःसुधार्मिकः धृष्टकेतोस्तुदायादोवेणुहोत्रःप्रजेश्वरः ८१ वेणुहोत्रसुतश्चापिभर्गोनामप्रजेश्वरः वत्सस्यवत्सभूमिस्तुभृगुभूमिस्तुभार्गवात ८२ एतेह्यांगिरसःपुत्राजातावंशेथभार्गवे ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्यास्तयोःपुत्राःसहस्रशः इत्येतेकाश्यपःप्रोक्तानहुषस्यनिबोधमे ८३ इतिखिलेषुहरिवंशेएकोनत्रिंशः

अंगिरसःगालवस्यांगिरसत्वात् भार्गवेविश्वामित्रस्यभार्गवत्वात्तयोः वत्सभूमिभृगुभूम्योःकाशयःकाशवंश्याः ८३ एकोनत्रिंशः॥ः॥ः॥ः॥ः॥ः॥ः

ह॰ टी॰
७२

उत्पन्नाः पितरः सुखधामंतः वैष्णव्यात्तेषां कन्यायां विरजायां ११ मोक्षं मोक्षमार्गं २ ययातेर्भार्यांतरमाह देवयानीमिति ४ ५ असंगस्तं

वैशंपायन उवाच उत्पन्नाः पितृकन्यायां विरजायां महौजसः नहुषस्य तु दायादाः षडिंद्रोपमतेजसः १ यतिर्ययातिः संयाति
रायातिः पांचिरुद्धव सुयातिः षष्ठस्तेषां ययातिः पार्थिवोऽभवत् यतिर्ज्येष्ठस्तु तेषां वै ययातिस्तु ततः परं २ ककुत्स्थकन्यां
गां नाम लेभे धर्मभृत्तावरः यतिस्तु मोक्षमास्थाय ब्रह्मभूतो भवन्मुनिः ३ तेषां ययातिः पंचानां विजित्य वसुधामिमां देवयानी
मुशनसः सुतां भार्यामवाप सः शर्मिष्ठामासुरीं चैव तनयां वृषपर्वणः ४ यदुं च तुर्वसुं चैव देवयानी व्यजायत द्रुह्युं चानुं च पूरुं च शर्मि
ष्ठा वार्षपार्वणी ५ तस्मै शक्रो ददौ प्रीतो रथं परमभास्करं असंगं कांचनं दिव्यं दिव्यैः परमवाजिभिः ६ युक्तं मनोजवैः शुभ्रै
येन कार्यं समुद्वहन् ७ स तेन रथमुख्येन षड्रात्रेणाजयन्महीं ययातिर्युधि दुर्धर्षस्तथा देवान्सवासवान् ८ स रथः पौरवा
णां तु सर्वेषामभवत्तदा यावत्तु वसुनाम्नो वै कौरवाज्जनमेजयात् कुरोः पुत्रस्य राजेंद्र राज्ञः पारीक्षितस्य ह जगाम स रथो नाशं शापा
द्गार्ग्यस्य धीमतः १० गार्ग्यस्य हि सुतं बालं स राजा जनमेजयः वाक्क्रूरं हिंसयामास ब्रह्महत्यामवाप सः ११ स लोहगंधी
राजर्षिः परिधावन्नितस्ततः पौरजानपदैस्त्यक्तो न लेभे शर्म कर्हिचित् १२ ततः स दुःखसंतप्तो नालभत्संविदं क्वचित् इं
द्रोतः शौनकं राजन् शरणं प्रत्यपद्यत १३

वासवलिंगेनेति ६ ११ शापे कारणमाह गार्ग्यस्य हीति वाक्क्रूरं निष्ठुरभाषि
णमिति हिंसने हेतुरुक्तः ११ संविदं सामर्थ्यं ज्ञानं वा पापं इंद्रोतः शाह्यः दंतः सांत्वनः १३ ॥

राप॰
७२

१४ तस्माद्वसोः १५ १८ दक्षिणपूर्वस्यांआग्नेयकोणे १९ पूर्वोत्तरस्यांऐशान्यां मध्येकुरुपांचालेषु २० २१ पंचभिःपुत्रैःकृतकृत्यःसन्धनुर्न्यस्त
वान्नततश्चजरावानभूदित्यर्थः २२ २५ अनिर्दिष्टाइदंमेदेहीतिविशेषतोऽनुक्तामयाचप्रतिश्रुतात्वदिष्टंदास्यामीति तांश्रुतातांअनपाकृत्यश्चाविते

याजयामासचेंद्रोतः शौनकोजनमेजयं अश्वमेधेनराजानंपावनार्थंद्विजोत्तमः सलोहगंधोव्यनशत्तस्यावभृथमेत्यह १४
सचदिव्योरथोराजन्वसोश्चेदिपतेस्तदा दत्तःशक्रेणतुष्टेनलेभेतस्माद्बृहद्रथः १५ बृहद्रथात्क्रमेणैवगतोबार्हद्रथंनृपंततो
हत्वाजरासंधंभीमस्तंरथमुत्तमं १६ प्रददौवासुदेवायप्रीत्याकौरवनंदन १७ सप्तद्वीपांययातिस्तुजित्वापृथ्वींससागरां व्यभज
त्पंचधाराजन्पुत्राणांनाहुषस्तदा १८ दिशिदक्षिणपूर्वस्यांतुर्वसुंमतिमान्नृपः प्रतीच्यामुत्तरस्यांचद्रुह्युंचानुंचनाहुषः १९ दिशि
पूर्वोत्तरस्यांतुयदुंज्येष्ठंन्ययोजयत् मध्येपूरुंचराजानमभ्यषिंचत्सनाहुषः २० तैरियंपृथिवीसर्वासप्तद्वीपासपत्तना यथाप्रदेशमद्या
पिधर्मेणप्रतिपाल्यते २१ प्रजास्तेषांपुरस्तात्तुवक्ष्यामिनृपसत्तम धनुर्न्यस्यपृषत्कांश्चपंचभिःपुरुषर्षभैः २२ जरावानभवद्राजाभा
रमावेश्यबंधुषुनिक्षिप्तशस्त्रः पृथिवींनिरीक्ष्यपृथिवीपतिः प्रीतिमानभवद्राजाययातिरपराजितः एवंविभज्यपृथिवींयया
तिर्यदुमब्रवीत् जरांमेप्रतिगृह्णीष्वपुत्रकृत्यांतरेणवै २४ तरुणस्तवरूपेणचरेयंपृथिवीमिमां जरांत्वयिसमाधायतं
यदुःप्रत्युवाचह २५ अनिर्दिष्टामयाभिक्षाब्राह्मणस्यप्रतिश्रुता अनपाकृत्यतांराजन्नग्रहीष्यामितेजरां २६

अपरिहृत्यतांतावत्स्यान्नहितांनिधायतवजरांगृहीतुंममावकाशः स्यादितिभावः २६ ॥ः॥ः॥४॥ः॥५॥ः॥ः॥ः॥ः५॥ः

ह॰वि॰
७३

२९ कइति पितृवचनमुल्लंघ्यातिष्पर्ध्यसाधनंनधर्मोयेतिभावः देशिकःगुरुःविद्याप्रदः ३० ३१ पूर्वंआदिपर्वणि ३३ ३६ अंतंतस्यावसानं

जरायांबहवोदोषाः पानभोजनकारिताः तस्माज्जरांनतेराजन्ग्रहीतुमहमुत्सहे २७ संतितेबहवः पुत्रामत्तः प्रियतरान्नृपप्र तिगृहीतुंधर्मज्ञपुत्रमन्यंवृणीष्ववै २८ सएवमुक्तोयदुनाराजाकोपसमन्वितः उवाचवदतांश्रेष्ठोययातिर्गर्हयन्सुतं २९ कआ श्रयस्तवान्योस्तिकोवाधर्मोविधीयते मामनादृत्यदुर्बुद्धेयदहंतवदेशिकः ३० एवमुक्त्वायदुंतातशशापैनंसमन्युमान् आ राज्यातेप्रजामूढभवित्रीतिनराधिपः ३१ सतुर्वसुंचद्रुह्युंचअनुंचभरतर्षभ एवमेवाब्रवीद्राजाप्रत्याख्यातस्तैरपि ३२ शशापता नपिक्रुद्धोययातिरपराजितः यथातेकथितंपूर्वंमयाराजर्षिसत्तम ३३ एवंशप्त्वासुतान्सर्वांश्चतुरःपुरुपूर्वजान् तदेव वचनंराजापुरुमप्याहभारत ३४ तरुणस्तवरूपेणचरेयंपृथिवीमिमां जरांत्वयिसमाधायत्वंपुरोयदिमन्यसे ३५ सजरांप्र तिजग्राहपुत्रः पूरुःप्रतापवान् ययातिरपिरूपेणपूरोः पर्यचरन्महीं ३६ समार्गमाणःकामानामंतंभरतसत्तम वि श्वाच्यासहितोरेमेवनेचैत्ररथेप्रभुः ३७ यदावितृप्तःकामानांभोगेषुसनराधिपः तदापूरोःसकाशाद्वैस्वांजरांप्रत्यपद्य त ३८ तत्रगाथामहाराजशृणुगीताययातिना याभिःप्रत्याहरेत्कामान्सर्वशोऽङ्गानिकूर्मवत् ३९ नजातुकामःका मानामुपभोगेनशाम्यति हविषाकृष्णवर्त्मेवभूयएवाभिवर्द्धते ४० ॥ः॥ः ॥ः ॥ः ॥ः

विश्वाचीअप्सराःइंद्रस्यापातककुत्स्यकन्यागोनाम्नीनातातायययातिनाऊढेतिशेषं ३७ अवितृप्तस्मइतिबोधः ३८ ४० ॥ः

राम॰
७३

४८ पंचपुत्रप्रमृत्जयः ४९ त्रिंशः श्लो १ उत्तमंउत्कृष्टंपौरुषंयस्मिन् २ ३ ।। छ ।। ।।श्री ।। ।।श्रीःश्रीः।। ः।। ः।। श्रीः श्रीः श्रीः

यत्पृथिव्यांव्रीहियवंहिरण्यंपशवःस्त्रियः नालमेकस्यतत्सर्वमितिपश्यन्नमुह्यति ४१ यदाभावंनकुरुतेसर्वभूतेषुपापकं कर्मणा
मनसावाचाब्रह्मसंपद्यतेतदा ४२ यदान्येभ्योनबिभ्येतियदाचास्मान्नबिभ्यतियदाने च्छतिनद्वेष्टिब्रह्मसंपद्यतेतदा ४३ यादुस्त्यजा
दुर्मतिभिर्यानजीर्यतिजीर्यतः योसौप्राणांतिकोरोगस्तांतृष्णांत्यजतःसुखं ४४ जीर्यंतिजीर्यतःकेशादंताजीर्यंतिजीर्यतः
जीविताशाधनाशाचजीर्यतोपिनजीर्यति ४५ यच्चकामसुखंलोकेयच्चदिव्यंमहत्सुखं तृष्णाक्षयसुखस्यैतेनार्हतःषोडशींकलां
४६ एवमुक्त्वासराजर्षिःसदारःप्राविशद्वनं कालेनमहताचापिचचारविपुलंतपः ४७ भृगुतुंगेतपस्तप्त्वातपसोंतेमहायशाः
अनश्नन्देहमुत्सृज्यसदारःस्वर्गमाप्तवान् ४८ तस्यवंशेमहाराजपंचराजर्षिसत्तमाः यैर्व्याप्तापृथिवीसर्वासूर्यस्येवगभ
स्तिभिः ४९ यदोस्तुशृणुराजर्षेर्वंशंराजर्षिसत्कृतं यत्रनारायणोजज्ञेहरिर्वृष्णिकुलोद्वहः ५० ययातेश्चरितंपुण्यंप
ठन्शृण्वन्नराधिप स्वस्थःप्रजावानायुष्मान्कीर्तिमांश्चभवेन्नरः ५१ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेययातिचरि
तंनामत्रिंशः जनमेजयउवाच पूरोर्वंशमहंब्रह्मन्श्रोतुमिच्छामितत्वतः द्रुह्योश्चानोर्यदोश्चैवतुर्वसोश्चपृथक्पृथक् वि
स्तरेणानुपूर्व्याचतद्भवान्वक्तुमर्हति १ वैशंपायनउवाच वृष्णिवंशप्रसंगेनस्ववंशंपूर्वमेवहि शृणुपूरोर्महाराजवंश
मुत्तमपौरुषं २ विस्तरेणानुपूर्व्याचयत्रजातोसिपार्थिव हंततेवर्तयिष्यामिपूरोर्वंशमनुत्तमं ३

६ घृतेयुस्त्वेपत्ववनेतिसइत्यपपाठः ७ स्त्रीरत्नकूटाः स्त्रीरत्नानुर्वश्यादीनि कूटानि हीनानि याभ्यः ताः ८ ९ येनअत्रिणा १० अत्रिश्रेष्ठानीतिधर्मशास्त्रेआत्रेयीवधेब्रह्महत्याब्रह्मप्रोक्तत्वात्पक्षेचआत्रेयायब्राह्मणायसात्तस्येणादक्षिणाविधानात् अत्रिरेवसर्वेषुगोत्रप्रवर्त्तकेषुश्रेष्ठः ११ पुत्रिकासुतुं

दुष्टोस्यानोर्यदोश्चैवतुर्वसोश्चनराधिप ३ पुरोःपुत्रःप्रवीरोभून्मनस्युस्तस्यचात्मजः राजाचाभयदोनाममनस्योरभवत्सुतः ४ तथैवाभयदस्यासीत्सुधन्वाचमहीपतिः सुधन्वनःसुबाहुस्तुरौद्राश्वस्तस्यचात्मजः ५ रौद्राश्वस्यदशार्णेयुःकृकणेयुस्तथैवच कक्षेयुःस्थण्डिलेयुश्चसन्नतेयुस्तथैवच ६ ऋचेयुश्चस्थलेयुश्चजलेयुश्चमहायशाः धनेयुश्चवनेयुश्चपुत्रिकाश्चदशस्त्रियः ७ भद्राशूद्राचमद्राचशलदामलदातथा खलाबलाचराजेंद्रबलदासुरथापिच तथागोचपलाचस्त्रीरत्नकूटाश्चतादश ८ आर्षिकेयोत्रिवंशेतुतासांभर्ताप्रभाकरः भद्रायांजनयामाससुतंसोमंयशस्विनं ९ स्वर्भानुनाहतेसूर्येपतमानेदिवोमही तमोभिभूतेलोकेचप्रभायेनप्रवर्त्तिताः १० स्वस्तितेस्त्वितिचोक्तोवैपतमानोदिवाकरः वचनात्तस्यविप्रर्षेर्नपपातदिवोमही ११ अत्रिश्रेष्ठानिगोत्राणियश्चकारमहातपाः यत्तेष्वत्रेर्बलंयस्यसुरैश्चैवप्रवर्त्तितं १२ सतासुजनयामासपुत्रिकासुसनामकान् दशपुत्रान्महात्मासौतपस्युग्रोरतान्सदा १३ तेतुगोत्रकाराराजन्नृषयोवेदपारगाः स्वस्त्यात्रेयाइतिख्याताः किंत्वत्रिधनवर्जिताः १४ कक्षेयोस्तनयास्त्वासंस्त्रयएवमहारथाः सभानरश्चाक्षुषश्चपरमन्युस्तथैवच १५ ।।:।।:।।:

कन्यांमद्यास्याभिदेवाग्निगुरुसन्निधौ अस्यांयोजायतेपुत्रः समेपुत्रोभवेदितिपुत्रिकाकरणविधिनाप्राप्तासु १३ अतएवाहकिंत्वत्रिधनवर्जिताइति १४
कक्षेयोः रौद्राश्वसुतस्यततोपस्य १५ ।। :।।

२६ महामनसोज्येष्ठपुत्रस्योशीनरस्य संततिमुक्त्वा कनिष्ठपुत्रस्य तितिक्षोर्वंशमाह तितिक्षोस्तु प्रजाः शृण्विति २७ २८ यः पूर्वं बलिरिति निर्दिष्ट आसीत्

सभानरस्यपुत्रस्तुविद्वान्कालानलोनृपः कालानलस्यधर्मज्ञः संजयोनामवैसुतः १६ संजयस्याभवत्पुत्रोवीरोराजापुरंजयः ज
नमेजयोमहाराजपुरंजयसुतोभवत् १७ जनमेजयस्यराजर्षेर्महाशालोभवत्सुतः देवेषुसपरिज्ञातःप्रतिष्ठितयशाभुवि १८ महामना
नामसुतोमहाशालस्यधार्मिकः जज्ञेवीरःसुरगणैःपूजितःसुमहामनाः १९ महामनास्तुपुत्रौद्वौजनयामासभारत उशीनरंचध
र्मज्ञंतितिक्षुंचमहाबलं २० उशीनरस्यपत्न्यस्तुपंचराजर्षिवंशजाः नृगाक्रिमीनवादर्वापंचमीचदृषद्वती २१ उशीनरस्यपुत्रास्तुपंचता
सुकुलोद्वहाः तपसाचैवमहताजातावृद्धस्यचात्मजाः २२ नृगायास्तुनृगःपुत्रःक्रिम्याःक्रिमिरजायत नवायास्तुनवःपुत्रोदर्व्यो
याःसुव्रतोभवत् २३ दृषद्वत्यास्तुसंजज्ञेशिबिरौशीनरोनृपः शिबेस्तुशिबयस्तातयौधेयास्तुनृगस्यह २४ नवस्यनवराष्ट्रंतुक्रिमेस्तु
क्रिमिलापुरीसुव्रतस्यतथांबष्ठाशिबिपुत्रान्निबोधमे २५ शिबेश्चपुत्राश्चत्वारोवीरास्त्रैलोक्यविश्रुताः वृषदर्भःसुवीरश्चकैकेयो
मद्रकस्तथा २६ तेषांजनपदाःस्फीताःकैकेयामद्रकास्तथा वृषदर्भाःसुवीराश्चतितिक्षोस्तुप्रजाःशृणु २७ तितिक्षुरभव
द्राजापूर्वस्यांदिशिभारत उशद्रथोमहाराजफेनस्तस्यसुतोभवत् २८ फेनस्यसुतपाजज्ञेसुतःसुतपसोबलिः जातोमानुषयोनौतु
सराजाकांचनेषुधिः २९ महायोगीसतुबलिर्बभूवनृपतिःपुरा ॥ः ॥ः ॥ः ॥ः

सएवसुतपसःपुत्रोबलिनामाभवत् २९ ॥ः॥ ७॥ः॥ः ॥ःश्रीः॥ ः॥ श्रीः॥ श्रीः॥ ः॥ श्रीः॥ ः॥ ः॥ः॥

३० वालेयंवलेरयं ३१ ३२ प्रसवेऽप्रभुतायांवशिताख्यांसिद्धिमित्यर्थः ३४ परांशांतिंज्ञानजंमोक्षं ३५ हेअजाः वलेरूर्ध्वरेतस्त्वात् ३६ ३७ त्वस्य

पुत्रानुत्पादयामासपंचवंशकरान्भुवि ३० अंगःप्रथमतोजज्ञेवंगःसुह्मस्तथैवच पुंड्रःकलिंगश्चतथावालेयंक्षत्रमुच्यते ३१
वालेयाब्राह्मणाश्चैवतस्यवंशकराभुवि वलेश्चब्रह्मणादत्तावराःप्रीतेनभारत ३२ महायोगित्वमायुश्चकल्पस्यपरिमाणतः
संग्रामेचाप्यजेयत्वंधर्मेचैवप्रधानता ३३ त्रैलोक्यदर्शनंचापिप्राधान्यंप्रसवेतथा वलेचाप्रतिमत्वंवैधर्मतत्त्वार्थदर्शनं ३४ च
तुरोनियतान्वर्णांस्त्वंचस्थापयिताभुवि इत्युक्तोविभुनाराजावलिःशांतिंपरांययौ ३५ तस्यतेतनयाःसर्वेक्षेत्रजामुनिपुंगवा
त् संभूतादीर्घतमसःसुदेष्णायांमहौजसः ३६ वलिस्तानभिषिच्येहपंचपुत्रानकल्मषान्कृतार्थःसोऽपियोगात्मायोगमाश्रि
त्यसप्रभुः ३७ अवध्यःसर्वभूतानांकालापेक्षीचरन्नपि कालेनमहताराजन्स्वंचस्थानमुपेयिवान् ३८ तेषांजनपदाःपं
चवंगांगाःसुह्मकास्तथा कलिंगाःपुंड्रकाश्चैवप्रजास्त्वंगस्यमेशृणु ३९ अंगपुत्रोमहानासीद्राजेंद्रोदधिवाहनः दधिवाह
नपुत्रस्तुराजादिविरथोभवत् ४० पुत्रोदिविरथस्यासीच्छक्रतुल्यपराक्रमः विद्वान्धर्मरथोनामतस्यचित्ररथःसुतः ४१ तेन
चित्ररथेनाथतदाविष्णुपदेगिरौ यजताःसहशक्रेणसोमःपीतोमहात्मना ४२ अथधर्मरथस्यापिपुत्रोदशरथोभवत् लो
मपादइतिख्यातोयस्यशांतासुताभवत् ४३ तस्यदाशरथिर्वीरश्चतुरंगोमहायशाः ऋष्यशृंगप्रसादेनजज्ञेकुलविवर्द्धनः ४४

नंयुतंत्वं ३८ ४१ शक्रेणसहेतिशक्रवदेवत्वंप्राप्तंइत्युक्तं ४२ लोमपादापरनामादशरथोयमन्यः ४३ ऋष्यशृंगस्यशांताभर्तुःप्रसादेन ४४

श्रीः।।ः।।श्रीः।।ः।। श्रीः।।

ऋष्यशृंगोमंत्रोमुनिः तत्प्रसादेन ४६ वैभांडकिर्विभांडकपुत्रऋष्यशृंगः तस्यार्थेइंद्रवारणांऐरावतंवारणंवारिजलेरणतिचरतीतिवारणानांसमुद्रोद्भवमित्यर्थः

चतुरंगस्यपुत्रस्तुपृथुलाक्षइतिस्मृतः पृथुलाक्षसुतोराजाचंपोनाममहायशाः ४५ चंपस्यतुपुरीचंपायामालिनीयाभवत्पुरा पूर्णभ
द्रप्रसादेनहर्यंगोस्यसुतोभवत् ४६ ततोवैभांडकिस्तस्यवारणंशक्रवारणं अवतारयामासमहींमंत्रैर्वाहनमुत्तमं ४७ हर्यंगस्य
तुदायादोराजाभद्ररथःस्मृतः पुत्रोभद्ररथस्यासीद्बृहत्कर्माप्रजेश्वरः ४८ बृहद्दर्भःसुतस्तस्ययस्माज्जज्ञेबृहन्मनाः बृहन्मनास्तुरा
जेंद्रोजनयामासवैसुतं नाम्नाजयद्रथंवीरंयस्माद्दृढरथोनृपः ४९ आसीद्दृढरथस्यापिविश्वजिज्जनमेजय दायादस्तस्यकर्णस्तुविक
र्णस्तस्यचात्मजः ५० तस्यपुत्रशतंत्वासीदंगानांकुलवर्द्धनं बृहद्दर्भसुतोयस्तुराजानाम्नाबृहन्मनाः ५१ तस्यापत्नीद्वयंचासीच्चैद्य
स्यैतेसुतेशुभे यशोदेवीचसत्याचताभ्यांवंशःप्रभिद्यते ५२ जयद्रथस्तुराजेंद्रोयशोदेव्यांव्यजायत ब्रह्मक्षत्रोत्तरःसत्यांविजयो
नामविश्रुतः ५३ विजयस्यधृतिःपुत्रस्तस्यपुत्रोधृतव्रतः धृतव्रतस्यपुत्रस्तुसत्यकर्मामहाव्रतः ५४ सत्यकर्मसुतश्चापिसू
तत्व धिरथस्तुवैयःकर्णंप्रतिजग्राहततःकर्णस्तुसूतजः ५५ एतद्वःकथितंसर्वंकर्णंप्रतिमहाबलं कर्णस्यवृषसेनस्तुवृ
षस्तस्यात्मजःस्मृतः ५६ ॥:॥:॥:

पृ० ५२ ब्रह्मक्षत्रोत्तरः ब्राह्मक्षत्रोत्तरः ब्राह्मणेभ्यःशांत्यादिनाक्षत्रियेभ्यःशौर्यादिनाउत्तरःश्रेष्ठः ५३ ५४ सत्यकर्मणःपुत्रःसूतःब्राह्मण्यांक्षत्रियाज्जात
सूतएतेनैवतस्यब्राह्मणीपरिग्रहःसूच्यते ५५ ५६ ॥:०

ह॰टी॰ ८

पृ॰ एकत्रिंशः अनाधृष्यः अजय्यः अचेयुपुत्रे १ समतिनारो जातइतिशेषः २ तंसुर्नामतः आद्योज्येष्ठः तंसुरोधस्रुपपाठः ३ ४ काण्वायनाः कण्वस्य
गोत्रापत्यानि ५ हेभूप मल्लकाविस्यकन्या इलिनीआसीत्सः ईलिनो नाम नाजाभेस्वाद्धिनिर्ब्राह्मणसमुदायेन अधिअधिकः आसीत् तंसुष्वतार्इलिनांस्त्री

एतेऽगवंशजाः सर्वेराजानःकीर्तितामया सत्यव्रतामहात्मानःप्रजावंतोमहारथाः ५७ ऋचेयोस्तुमहाराजरौद्राश्वतनयस्यवै
शृणुवंशमनुप्रोक्तंयत्रजातोसिपार्थिव ५८ इतिश्रीमहाभारतेखिलेषुहरिवंशेकक्षेयुवंशानुकीर्तने ३१ वैशंपायनउ॰ अनाधृष्टि
सुतोराजर्षिर्ऋचेयुस्त्वेकराट्स्मृतः ऋचेयोर्ज्वलनानामभार्यावैतक्षकात्मजा १ तस्यांसरेयाराजर्षिम्मतिनारोमहीपतिः मतिना
रसुतास्त्वासंस्त्रयः परमधार्मिकाः २ तंसुरोधः प्रतिरथः सुबाहुश्चैवधार्मिकः गौरीकन्याचविख्याताताभांधातृजननीशुभा ३ सर्वे
वेदव्रतस्नाताब्रह्मण्याः सत्यवादिनः सर्वेकृतास्त्रावलिनः सर्वेयुद्धविशारदाः ४ पुत्रोप्रतिरथस्यासीत्कण्वः समभवन्नृपः मे
धातिथिःसुतस्तस्यप्रस्मात्काण्वायनाद्विजाः ५ ईलिनीभूपपस्यासीत्कन्यावैजनमेजय ब्रह्मवादिन्यधिस्त्रीचतंसुस्तामभ्यगच्छ
तः ६ तंसोःसुरोधोराजर्षिर्धर्मनेत्रःप्रजापवान् ब्रह्मवादिपराक्रांतस्तस्यभार्योपदानवि ७ उपदानवीसुतान्लेभेचतुर
स्त्वानसुरोधतः दुष्यंतमथसुष्कंतंप्रवीरमनघंतथा ८ ॥:॥:॥:॥:॥:॥:

यंभार्यात्वेअभ्यगच्छत्अधिगतवान्तस्मात्काण्वोऽभ्यजायतइलान्याम्नीतुयस्यासीत्कस्येतिपाठस्तत्रप्रश्नार्थकः तंसुनामानाकुजनपौत्रस्यदुहितापाणिगृहीतेत्येव
मथकवारयुक्तम् ६ धर्मनेत्रः धर्मस्यप्रवर्तकः ७ ८

१० दौष्यंतिं प्रति राजानमिति सार्द्धश्लोकद्वयं स्पष्टार्थं पुराण्यादिषुदर्शिता ११ आंगिरसः आंगिरसो वा पुत्रं भरद्वाजः क्रतुभिः क्रतुदेवताभिर्मरुद्भिः संक्रामितः भरतपुत्र
त्वं प्रापितः १२ १३ धर्मसंक्रमणाद्वा चेष्ट्या अयाजयदिति वितथमातृभिः पुत्रघातनात् १४ १७ काशिकस्येति दीर्घो काशिकगृत्समदौ आयुसंतानाद्दृष्टशर्मसुहोत्रक्र

दुष्यंतस्यापि दायादो भरतो नाम वीर्यवान् स सर्वदमनो नाम नागायुतबलो महान् ९ चक्रवर्ती सुतो जज्ञे दुष्यंतस्य महात्मनः शकुंतला
यां भरतो यस्य नाम्नाथ भारताः १० दौष्यंतिं प्रति राजानं वागुवाचाशरीरिणी माता भस्त्रा पितुः पुत्रो येन जातः स एव सः भरस्व पु
त्रं दुष्यंत मावमंस्थाः शकुंतलां रेतोधाः पुत्र उन्नयति नरदेव यमक्षयात् त्वं चास्य धाता गर्भस्य सत्यमाह शकुंतला भरतस्य विनष्टे
षु तनयेषु महीपतेः मातृणां तात कोपेन यत्तत्ते कथितं मया ११ बृहस्पतेरांगिरसः पुत्रो राजन्महामुनिः संक्रामितो भरद्वाजो मरुद्भिः
क्रतुभिर्विभुः १२ अत्रैवोदाहरंतीमं भरद्वाजस्य धीमतः धर्मसंक्रमणं चापि मरुद्भिर्भरताय वै १३ अयाजयद्भरद्वाजो मरुद्भिः
क्रतुभिर्हितं पूर्वं तु वितथे तस्य कृते वै पुत्रजन्मनि १४ ततोऽथ वितथो नाम भरद्वाजात्सुतोऽभवत् पौत्रैः पात्रेऽथ जाते भरत
स्तु दिवं ययौ १५ वितथं चाभिषिच्याथ भरद्वाजो वनं ययौ स राजा वितथः पुत्रान्जनयामास पंच वै १६ सुहोत्रं च सुहोतारं
गयं गर्गं तथैव च कपिलं च महात्मानं सुहोत्रस्य सुतद्वयं १७ काशिकश्च महासत्वस्तथा गृत्समतिर्नृपः तथा गृत्समतेः पु
त्रा ब्राह्मणाः क्षत्रिया विशः १८ ॥ः॥ः ॥ः

मेणाचतुर्थौ इमौ तु तस्मादेव नहुषययातिपूर्वादिक्रमेण एकविंशस्य सुहोत्र
स्य पुत्रो जातो अतिविप्रकर्षान्नतौ इमौ अत एव रंभनामभेदोपि गृत्समदो गृत्समतिरित्यादिष्टे ष्यते १८ ॥ श्रीः श्रीः श्रीः श्रीः ॥

ह॰ टी॰
७८

१८ दिवोदासपदं सुमारयति दिवोदास इतीति दिवः सप्तस्वर्गान् दस्यति उपक्षिणोति स्वात्मैश्वर्यबलेनेति दिवोदासः कर्मण्यण् विभक्तेरलुक् आर्षः २१ समाना न्वये ययासेमान्नामानो भवंति एवं समानकर्माणोपि भवंति तेन यपन पूर्वं दिवोदासवत् अनेनापि वाराणस्यां राज्यादिकं कृतं षष्ठे निकुंभादि वचनं कुंभांतरो रूपे न वाराणसी शप्ता तद्वत्सर्वं क्षेमकवंशेपि क्षेमकांतो राजा निवेशिता तेनादि एकस्मिन्नपि कल्पेऽसकृत् समाननामकर्मणां पुंसां जन्म न विरुध्यत इत्यभिप्रेत्याह एत

काशिकस्य तु काशेयः पुत्रो दीर्घतपास्तथा बभूव दीर्घतपसो विद्वान् धन्वंतरिः सुतः १९ धन्वंतरेस्तु तनयः केतुमानिति विश्रुतः अथ केतुमतः पुत्रो विद्वान् भीमरथः स्मृतः २० सुतो भीमरथस्यापि वाराणस्यधिपोऽभवत् दिवोदास इति ख्यातः सर्वरक्षःप्रणाशनः २१ एतस्मिन्नेव काले तु पुरीं वाराणसीं नृप शून्यां निवेशयामास क्षेमको नाम राक्षसः २२ शप्ता हि सा मतिमता निकुंभेन महात्मना शून्या वर्षसहस्रं वै भवित्रीति नराधिप २३ तस्यां तु शप्तमात्रायां दिवोदासः प्रजेश्वरः विषयांते पुरीं रम्यां गोमत्यां संन्यवेशयत् २४ भद्रश्रेण्यस्य पूर्वं तु पुरी वाराणसी भवत् यदुवंशप्रसूतस्य राज्ञस्तस्य महात्मनः तस्य च २५ भद्रश्रेण्यस्य दायादं हत्वा शत्रुं च पुरीं गोमत्यां संन्यवेशयत् भद्रश्रेण्यस्य पुत्राणां शतमुत्तमधन्विनां हत्वा निवेशयामास दिवोदासः प्रजेश्वरः २६ ॥

क्षितंतरे इत्यादि २३ २४ भद्रश्रेण्यस्येति पूर्वो दिवोदासं प्राप्य वैवस्वतो दिक्रमेणा दशमः भद्रश्रेण्यस्तु नहुषादिक्रमेणाद्य वंशजो एकादशः यदोस्तु षष्ठमः तयोः समानकालजत्वाद्विरोधः सुव्यक्तः यत्र आयोः नहुषादिक्रमेणा पुरूरवसः षड्विंशो दिवोदासः तस्मात् तोऽष्टमेन भद्रश्रेण्येन सहास्य तत्कालत्वि मकर्षो विरोधो न संभवतीति अपरः समानकालीनोऽन्य एव भद्रश्रेण्यो नेयः इति भावः २६ ॥:॥ ::॥ :::॥

राम॰
७७

३० अष्टारथः प्रतर्दनः भीमरथस्येति दिवोदासस्य विशेषणं तस्य दुर्दमस्य बालेष्वमर्षेषु पुत्रेषु ३१ अलर्कः प्रतर्दनस्य पौत्रः पुनर्निवेशयामासेति तत्रापि

दिवोदासस्यपुत्रस्तुवीरोराजाप्रतर्दनः प्रतर्दनस्यपुत्रौद्वौवत्सोभार्गस्तथैवच २७ अलर्कोवत्सपुत्रस्तु तस्मात्सन्नतिरात्मजः भद्रश्रे
ण्यस्यपुत्रोवैदुर्दमोनामविश्रुतः २८ हैहयस्यतदापापंकृतवान्वैमहीपतिः आजह्रेपितृदायाद्यंदिवोदासहृतंबलात् २९ भद्रश्रे
ण्यस्यपुत्रेणदुर्दमेनमहात्मना दिवोदासेनबालेतिघृणयासविसर्जितः ३० अष्टारथोनामनृपःसुतोभीमरथस्यवै तेनपुत्रेषु
बालेषुप्रहृतंतस्यभारत ३१ वैरस्यान्तंमहाराजक्षत्रियेणविधि त्सता अलर्कःकाशिराजस्तुब्रह्मण्यःसत्यसंगरः ३२ षष्टिं
वर्षसहस्राणिषष्टिंवर्षशतानिच तस्यासीत्सुमहद्राज्यंरूपयौवनशालिनः ३३ युवारूपेणसंपन्नआसीत्काशिकुलोद्वहः लो
पामुद्राप्रसादेनपरमायुरवापसः ३४ शापस्यान्तेमहाबाहुर्हत्वाक्षेमकराक्षसं रम्यांनिवेशयामासपुरींवाराणसींनृपः ३५ अ
लर्कस्यतुदायादःसुनीथोनामधार्मिकः सुनीथस्यतुदायादःक्षेम्योनाममहायशाः ३६ क्षेम्यस्यकेतुमान्पुत्रोवर्षकेतुस्ततोभ
वत्वर्षकेतोस्तुदायादोविभुर्नामप्रजेश्वरः ३७ आनर्तस्तुविभोःपुत्रः सुकुमारस्ततोभवत् सुकुमारस्यपुत्रस्तुसत्यकेतु
र्महारथः ३८ सुतोभवन्महातेजाराजापरमधार्मिकः वत्सस्यवत्सभूमिस्तुभर्गभूमिस्तुभार्गवात् ३९ एतेत्वंगिरसःपुत्रा
जातावंशेथभार्गवे ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याःशूद्राश्चभरतर्षभ ४० ॥ ः॥ः ॥ः ॥ः ॥ः

नाद्वयः ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ॥ ः ॥ ः॥ः

सुहोत्रस्यवितथपुत्रस्य ५१.५२ सत्यवतीविश्वामित्रादीनांकनीयसी ५३ ६२ ॥:॥ ॥:॥ ॥:॥ :॥: ॥:॥:॥:॥:

सुहोत्रस्यवृहत्पुत्रोवृहतस्तनयास्त्रयः अजमीढोद्विमीढश्चपुरुमीढश्चवीर्यवान् ४१ अजमीढस्यपत्न्यस्तुतिस्रोहयसमन्विताः
नीलिनीकेशिनीचैवधूमिनीचवरांगना ४२ अजमीढस्यकेशिन्यांजज्ञेजह्नुः प्रतापवान् आजह्रेयोमहासत्रंसर्वमेधमहामखं ४३
पतिलोभेनयंगंगायतिंत्वभिससारह नेच्छतःप्लावयामासतस्यगंगासदस्ततः ४४ तयाप्लावितंदृष्ट्वायज्ञवाटंसमंततः जह्नुर
प्यब्रवीद्गंगांक्रुद्धोभरतसत्तम ४५ एषतेत्रिषुलोकेषुसंक्षिप्यापःपिबाम्यहं अस्यगंगेवलेपस्यसद्यःफलमवाप्नुहि ४६ ततः
पीतांमहात्मानोदृष्ट्वागंगांमहर्षयः उपनिन्युर्महाभागांदुहितृत्वेनजाह्नवीं ४७ युवनाश्वस्यपुत्रींतुकावेरींजह्नुरावहत् गंगाशापे
नदेहार्द्धंयस्याः पश्चान्नदीकृतं ४८ जह्नोस्तुदयितःपुत्रोह्यजकोनामवीर्यवान् अजकस्यतुदायादोबलाकाश्वोमहीपतिः
४९ वभूवमृगयाशीलःकुशिकास्तस्यचात्मजः पह्नवैःसहसंवृद्धोराजावनचरैस्तदा ५० कुशिकस्तुतपस्तेपेपुत्रमिंद्रसमप्रभुं ल
भेयमितितंशक्रस्त्रासादभ्येत्यजज्ञिवान् ५१ सगाधिरभवद्राजामघवान्कौशिकःस्वयं विश्वामित्रस्तुगाधेयोराजाविश्वाथस्त
था ५२ विश्वजिद्विश्वकृच्चैवतथासत्यवतीनृप ऋचीकाज्जमदग्निस्तुसत्यवत्यामजायत ५३ विश्वामित्रस्यतुसुतादेवराता
दयः स्मृताः प्रख्यातास्त्रिषुलोकेषुतेषांनामानिमेशृणु ५४ देवश्रवाःकतिश्चैवयस्मात्कात्यायनाःस्मृताः शालावत्यां
हिरण्याक्षोरेणोर्जज्ञेथरेणुमान् ५५ सांकृत्योगालवोराजन्मौद्गल्यश्चेतिविश्रुताः ॥ :॥ :॥ :॥ :॥ :॥

६१ अजमीढस्यबृहतःपुत्रस्यपत्न्यांतोपेमस्वांतरमाहअजमीढइति ६२ तेषांपंचानांदेशानांरक्षणेअलंसमर्थाएतेइतिश्रुतत्वात्पंचालाइतिनाम ६७ ६९

तेषांख्यातानिगोत्राणिकौशिकानांमहात्मनां ५६ पाणिनोबभ्रवश्चैवध्यानजप्यास्तथैवच पार्थिवादेवराताश्चशालंकायनसौश्रुताः ५७
लौहित्यायमदूताश्चतथाकारीषयःस्मृताः सौश्रुताःकौशिकाराजंस्तथान्येसैंधवायनाः ५८ ऋष्यंतरविवाहाश्चकौशिकाबहवःस्मृताः
पौरवस्यमहाराजब्रह्मर्षेकौशिकस्यच ५९ संबंधोप्यस्यवंशेस्मिन्ब्रह्मक्षत्रस्यविश्रुतः विश्वामित्रात्मजानांतुशुनःशेपोग्रजःस्मृतः ६० भा
र्गवःकौशिकत्वंहिप्राप्तःसमुनिसत्तमः देवरातादयश्चान्येविश्वामित्रस्यवैसुताः ६१ दृषद्वतीसुतश्चापिविश्वामित्रात्तथाष्टकः अष्टक
स्यसुतोलौहिःप्रोक्तोजह्नुगणोमया ६२ आजमीढोपरोवंशःश्रूयतांपुरुषर्षभ अजमीढस्यनीलिन्यांसुशांतिरुदपद्यत ६३ पुरुजातिः
सुशांतेस्तुवाह्याश्वःपुरुजातितः वाह्याश्वतनयाःपंचबभूवुरमरोपमाः ६४ मुद्गलःसृंजयश्चैवराजाबृहदिषुस्तथा यवीनरश्च
विक्रांतःकृमिलाश्वश्चपंचमः ६५ पंचेमेरक्षणायालंदेशानामितिनःश्रुतं पंचानांविद्धिपंचालान्स्फीतैर्जनपदैर्वृतान् ६६ अ
लंसंरक्षणेतेषांपंचालाइतिविश्रुताः मुद्गलस्यतुदायादोमौद्गल्यःसुमहायशाः ६७ सर्वएतेमहात्मानःक्षत्रोपेताद्विजातयः ए
तेह्यांगिरसःपक्षंसंश्रिताःकाण्वमुद्गलाः ६८ मुद्गलस्यसुतोज्येष्ठोब्रह्मर्षिःसुमहायशाः इंद्रसेनायतोगर्भंवध्र्यश्वंप्रत्यपद्यत
६९ वध्र्यश्वान्मिथुनंजज्ञेमेनकायामितिश्रुतिः दिवोदासश्चराजर्षिरहल्याचयशस्विनी ७० शरद्वतस्तुदायादमहल्यासमसू
यतशतानंदमृषिश्रेष्ठंतस्यापिसुमहायशाः ७१

अयंदिवोदासोब्राह्मणः ७० शरद्वतोगौतमस्य ७१ ॥ग॥

सत्यधृतेः शरद्वतः पौत्रस्य पूर्वं शरद्वतः सकाशात्कृपस्य जन्म उक्तं अतो यं सत्यधृतिः पितामहस्य समानं नामेति गम्यते अत्रेयं कथा शरद्वजः तपोविघ्नार्थं आग
तां जालपदामप्सरसं दृष्ट्वा शरद्वांश्शुक्रमेणाचनद्द्वाकं तरात्नद्भुता ततस्तामनुधावतो महर्षे रेतस्स्कन्नं ततो मिथुनं जातमिति ७२ ३४ दिवोदासस्य त्रियस्य ७५

पुत्रः सत्यधृतिर्नाम धनुर्वेदस्य पारगः तस्य सत्यधृते रेतो दृष्ट्वाप्सरसमग्रतः ७१ अवस्कन्नं शरस्तम्बे मिथुनं समपद्यत कृपया तच्च जग्राह शं
तनुर्मृगयां गतः ७२ कृपः स्मृतः स वै तस्माद्गौतमी च कृपी तथा एते शारद्वताः प्रोक्ता एते ते गौतमाः स्मृताः ७४ अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्या
मि दिवोदासस्य संततिं दिवोदासस्य दायादो ब्रह्मर्षिर्मित्रयुर्नृपः ७५ मैत्रायणास्ततः शाखा मैत्रेयास्तु ततः स्मृताः एते वंशे संश्रि
ताः पक्षाः क्षत्रोपेतास्तु भार्गवाः ७६ आसीत्पंचजनः पुत्रः सृंजयस्य महात्मनः सुतः पंचजनस्यापि सोमदत्तो महीपतिः ७७ सोम
दत्तस्य दायादः सहदेवो महायशाः सहदेवसुतश्चापि सोमको नाम पार्थिवः ७८ अजमीढात्पुनर्जातः क्षीणे वंशे तु सोमकः
सोमकस्य सुतो जंतुर्यस्य पुत्रशतं बभौ ७९ तेषां यवीयान्पृषतो द्रुपदस्य पिता प्रभुः धृष्टद्युम्नस्तु द्रुपदाद्धृष्टकेतुश्च तत्सुतः ८०
अजमीढाः स्मृता ह्येते महात्मानस्तु सोमकाः पुत्राणामजमीढस्य सोमकत्वं महात्मनः ८१ महिषी त्वजमीढस्य धूमिनी
पुत्रगृद्धिनी तृतीया यातवृद्धेषु षां जननी पृथिवीपते ८२ सा तु पुत्रार्थिनी देवी व्रतचर्यासमन्विता तपो वर्षायुतं तेपे स्त्रीभिः
सुदुश्चरं ८३ हुत्वाग्निं विधिवत्सा तु पवित्रमितभोजना अग्निहोत्रकुशेष्वेव सुष्वाप जनमेजय ८४

७८ अजमीढात्सहदेवात्तत्सुतस्य यतेर्यस्य सुतस्तस्थानेपुत्रशतं बभौ शतं पुत्रास्तु दृश्यन्ते नैव पश्चनाशागस्य कृतवान् ७९ यवीयान्कनीयान् ८०
८१ तृतीया अजमीढस्य भार्याणां ८२ ८४ ॥ ॥ श्री ॥ श्रीः ॥ ॥ ॥ श्रीः श्रीः ॥ ॥ श्रीः श्रीः ॥

८५ प्रयागादतिक्रम्य प्रयागेऽस्मात्कुरुक्षेत्रं स्थानं चकार ८६ ८७ अरिमेजयः शत्रुकंपनः एते त्वेशापूर्वपदस्य मुमागमेश्च ८८ ८९ कृतयत्तो बृहद्यागैरि
ज्ञावसुं जनयामासेति सार्द्धश्लोको वाक्यं ९० चैद्यश्चेदिदेशपः सचासौ उपरिचरश्चेति समासः बहून्पुत्रान्सप्तत्वे भार्वं एकां सा मत्स्या भूत्वा जनयामासेत्सहूत्यार्थः
९१ कुशस्तृतीयः ९२ माहतः चतुर्थः यदुः पंचमः मत्स्यः मत्स्योत्काशात् काली सत्यवती षष्ठी मत्नमः सप्तमः पुत्रः पर्वतो नाम वनादर्गायं ९३ ९४ य

धूमिन्यामथपार्हेयात्तजमीढः समेयिवान् ऋक्षं सा जनयामास धूमवर्णं सुदर्शनं ८५ ऋक्षात्संवरणो जज्ञे कुरुः संवरणात्तथा यः
प्रयागादतिक्रम्य कुरुक्षेत्रं चकार ह ८६ पुण्यं च रमणीयं च पुण्यकृद्भिर्निषेवितं तस्यान्ववायः सुमहान्यस्य नाम्नाथ कौरवाः ८७
कुरोस्तु पुत्राश्चत्वारः सुधन्वा सुधनुस्तथा परीक्षित्तु महाबाहुः प्रवरश्चारिमेजयः ८८ सुधन्वनस्तु दायादः सुहोत्रो मतिमांस्ततः च्य
वनस्तस्य पुत्रस्तु राजा धर्मार्थकोविदः ८९ च्यवनात्कृतयज्ञस्तु इष्ट्वा यज्ञैः स धर्मवित् विश्रुतं जनयामास पुत्रमिंद्रसखं नृपः ९०
चैद्योपरिचरं वीरं वसुनामांतरिक्षगं चैद्योपरिचराज्जज्ञे गिरिका सप्त मानवान् ९१ महारथो मगधराड् विश्रुतो यो बृहद्रथः प्रत्यग्रहः
कुशश्चैव यमाहुर्मणिवाहनं ९२ शाकलश्च यदुश्चैव मत्स्यकाली च सप्तमी बृहद्रथस्य दायादः कुशाग्रो नाम विश्रुतः ९३ कुशा
ग्रस्यात्मजो विद्वान्नृषभो नाम वीर्यवान् ऋषभस्यापि दायादः पुष्पवान्नाम धार्मिकः दायादस्तस्य विक्रांतो राजा सत्यहितः स्मृतः ९४
तस्य पुत्रः स धर्मात्मा नाम्नाऊर्ज्जस्तु ऊर्ज्जितवान् ऊर्ज्जस्य संभवः पुत्रो यस्य जज्ञे स वीर्यवान् ९५ शकले द्वे स वै जातो जरया संधितः सुत
जरयासंधितो यस्माज्जरासंधस्ततः स्मृतः ९६ सर्वक्षत्रस्य जेतासौ जरासंधो महाबलः जरासंधस्य पुत्रो वै सहदेवः प्रतापवान् ९७

स्य यस्मात्संभवाख्यात्सः जरासंधः बृहद्रथाज्जरासंध इति प्रापुक्तं इदानीं तस्मात् षष्ठोयमित्युक्तं तत्र द्वितीयो बृहद्रथः संभवाख्य इति वा कल्पभेदात्क्र
मभेद इति वा समाधेयं ९६ ९७ ॥॥॥॥

९८ परीक्षितः कुरोर्द्वितीयपुत्रस्य ९९ १०० जनमेजयस्य पुत्रौ मणिमत्यां जातोऽश्वभौमौ १०१ १०२ दिलीपः पूर्वोक्तादृक्षात्कुरुपितामहाद्दशमः १०३ १०५
सप्तहाश्वमेधविधशमिवाह्यः साध ज्ञाने धर्मे कर्मे वित्ताने। उपायसंग्रहे मदर्थे भुभुजानि सप्ताप्तिः सप्तभिर्धामतेति। ज्ञाने शास्त्रीये। विज्ञाने युक्तिकौशले

सहदेवात्मजः श्रीमानुदायुः स महायशाः उदायुर्जनयामास पुत्रं परमधार्मिकं ९८ श्रुतशर्मेति नामानं गधान्मोवसद्विभुः परिक्षि
तस्तु दायादो धार्मिको जनमेजयः ९९ जनमेजयस्य दायादास्त्रय एव महारथाः श्रुतसेनोग्रसेनोच भीमसेनश्च नामतः १००
एते सर्वे महाभागा विक्रान्ता बलशालिनः जनमेजयस्य पुत्रौ तु सुरथो मतिमांस्तथा १ सुरथस्य तु विक्रान्तः पुत्रो जज्ञे विदूरथः वि
दूरथस्य दायादस्त्वृक्ष एव महारथः २ द्वितीयः स च भो राजन्नाम्ना तेनैव विश्रुतः द्वावृक्षौ तव वंशेऽस्मिन्द्वावेव च परीक्षितौ ३
भीमसेनास्त्रयो राजन्द्वौ चापि जनमेजयौ ऋक्षस्य तु द्वितीयस्य भीमसेनोऽभवत्सुतः ४ प्रतीपो भीमसेनात्तु प्रतीपस्य च शंतनुः देवा
पिर्बाह्लिकश्चैव त्रय एव महारथाः ५ शंतनोः प्रसवस्त्वेष यत्र जातोऽसि पार्थिव बाह्लिकस्य तु राज्यं च सप्तबाह्यं नरोक्ष्याः ६ बा
ह्लिकस्य सुतश्चैव सोमदत्तो महायशाः जज्ञिरे सोमदत्तात्तु भूरिर्भूरिश्रवाः शलः ७ उपाध्यायस्तु देवानां देवापिरभवन्मुनिः च्य
वनस्य कृतपुत्र इष्टश्चासीन्महात्मनः १०८

इष्टे मदर्थे शारीरभोगे चंदनताम्बूलादौ शेषं स्पष्टं अन्ये तु सप्तकं गणाभ्यां बाह्यंश्रम्यमित्याहुः सप्तकं गोश्च सप्त ग्राम्याणि सप्त महारत्नानि तथा गजवाजिरथा
न्नेषु ५ निधिमालावरद्रुमाः ६ शक्तिः सार्धमेतिष्ठन्नं विमानानि चतुर्दशेति अस्वाणि वद्घवर्त्तिनि रथ्यकानि निधिर्निधानं मालास्रक्कुङ्कुमाः दिव्यास्त्वप
कारयः सातिः सारद्वाडिमानंम्राहालः १०७ १०८ ॥

११ १२ अनपत्यः स उत्रापस्तरहितः १८ संवर्त्तीयकालिते रन्नामती संवर्त्तेन च दुष्यंतपित्रे सुते प्राप्य दत्तात्तीनस्मात् दुष्यंतं पुत्रं लेभे १९ अतएव तुर्वसोर्वं

शांतनुस्त्वभवद्राजा कौरवाणां धुरंधरः शंतनोः संप्रवक्ष्यामि यत्र जातोसि पार्थिव ९ गांगं देवव्रतं नाम पुत्रं सोऽजनयत्प्रभुः सतु भीष्म इ
ति ख्यातः कौरवाणां पितामहः १० काली विचित्रवीर्यं तु जनयामास भारत शंतनोर्दयितं पुत्रं धर्मात्मानमकल्मषं ११ कृष्णद्वैपायन
श्चैव क्षेत्रे वैचित्रवीर्यके धृतराष्ट्रं च पांडुं च विदुरं चाप्यजीजनत् १२ धृतराष्ट्रस्तु गांधार्यां पुत्रानजनयच्छतम् तेषां दुर्योधनः श्रेष्ठः
सर्वेषामभवत्प्रभुः १३ पांडोर्धनंजयः पुत्रः सौभद्रस्तस्य चात्मजः अभिमन्योः परीक्षित्तु पिता तव जनेश्वर १४ ॥ एष ते पौर
वो वंशो यत्र जातोसि पार्थिव तुर्वसोस्तु प्रवक्ष्यामि द्रुह्योश्चानोर्यदोस्तथा १५ तुर्वसोस्तु सुतो वह्निर्गोभानुस्तस्य चात्मजः गोभा
नोस्तु सुतो राजा त्रैसानुरपराजितः १६ करंधमस्त्रैसानोर्मरुत्तस्तस्य चात्मजः अन्यस्त्वाविक्षितो राजा मरुत्तः कथितस्तव
१७ अनपत्योभवद्राजा यज्वा विपुलदक्षिणः दुहिता संमता नाम तस्यासीत्पृथिवीपतेः १८ दक्षिणार्थं हि सा दत्ता संवर्त्ता
य महात्मने दुष्यंतं पौरवं चापि लेभे पुत्रमकल्मषं १९ एवं ययातेः शापेन जरासंक्रमणे तदा पौरवं तुर्वसोर्वंशः प्रविवेश
नृपोत्तम २० दुष्यंतस्य तु दायादः करूत्थामः प्रजेश्वरः करूत्थामात्तथाक्रीडश्चत्वारस्तस्य चात्मजाः २१ पांड्यश्च केर
लश्चैव गोलश्चोलश्च पार्थिवः तेषां जनपदाः स्फीताः पांड्याश्चोलाः सकेरलाः २२ द्रुह्योस्तु तनयो राजन् बभ्रुः सेतुश्च
पार्थिवः अंगारः सेतुपुत्रश्च मरुतां पतिरुच्यते २३ ॥:॥ श्रीः श्रीः ॥:॥ श्रीः

शः पौरवंशं प्रविवेश असंक्रमणेनेति शेषः २० दुष्यंतस्य शकुंतलायामात्मजः अन्यस्यां भार्यायां करूत्थामश्चासीदित्यर्थः २१ २३ ॥:॥

१२८ द्वात्रिंशः बभ्रुः ९ अत्रिसंभवंदत्तंदत्तात्रेयमित्यर्थः १० सर्वमिमर्हैनएकोवाः ११ ॥छ॥ः॥छ॥ः॥छ॥ः॥छ॥ः॥०

यौवनाश्वेनसमरेकृच्छ्रेणापिहतोबली युद्धंसुमहदस्यासीन्मासानपीचतुर्दश २४ अंगारस्तुदायादोगांधारोनामपार्थिवः
ख्यायतेयस्यनाम्नावैगांधारविषयोमहान् २५ गांधारदेशजाश्चैवतुरगावाजिनांवराः आनर्त्तपुत्रोधर्मोधृतस्तस्यात्मजोऽभ
वत् २६ धृतात्तुदुर्दुहोजज्ञेप्रचेतास्तस्यचात्मजः प्रचेतसःसुचेतास्तुकीर्तितामनवोमया २७ यदोर्वंशंप्रवक्ष्यामिज्येष्ठस्योत्तम
तेजसः विस्तरेणानुपूर्व्याचगदतोमेनिबोधह १२८ इतिहरिवंशेपुरुवंशानुकीर्तनंनामद्वात्रिंशः वैशंपायनउवाच बभूवुस्तुयदोः
पुत्राःपंचदेवसुतोपमाः सहस्रदःपयोदश्चक्रोष्टानीलोऽंजिकस्तथा १ सहस्रदस्यदायादास्त्रयःपरमधार्मिकाः हैहयश्चहयश्चैव
राजावेणुहयस्तथा २ हैहयस्याभवत्पुत्रोधर्मनेत्रइतिश्रुतः धर्मनेत्रस्यकार्तिस्तुसाहंजस्तस्यचात्मजः ३ साहंजनीनामपु
रीतेनराज्ञानिवेशिता साहंजस्यतुदायादोमहिष्मान्नामपार्थिवः ४ माहिष्मतीनामपुरीयेनराज्ञानिवेशिता आसीन्महिष्म
तःपुत्रोभद्रश्रेण्यःप्रतापवान् ५ वाराणस्यधिपोराजाकथितःपूर्वमेवतु भद्रश्रेण्यस्यदायादोदुर्दमोनामविश्रुतः ६
दुर्दमस्यसुतोधीमानकनकोनामनामतः कनकस्यतुदायादाश्चत्वारोलोकविश्रुताः ७ कृतवीर्यःकृतौजाश्चकृतवर्म्मा
तथैवच कृताग्निस्तुचतुर्थोभूत्कृतवीर्यात्तथार्जुनः ८ यःसबाहुसहस्रेणसप्तद्वीपेश्वरोभवत् जिगायपृथिवीमेकोर
थेनादित्यवर्चसा ९ सहिवर्षायुतंतप्त्वातपःपरमदुश्चरं दत्तमाराधयामासकार्त्तवीर्योऽत्रिसंभवं १० तस्मैदत्तोवरान्प्रा
दाच्चतुरोभूरितेजसः पूर्वंबाहुसहस्रंतुप्रार्थितंसुमहद्वरं ११ ॥ः॥ः ॥ः ॥ः ॥ः ॥ः ॥ः ॥ः

अश्वमेधोगतिद्वौवो १२ संग्रामघ्नेनितिचतुर्थोवरः १३ योगात्योगबलात् मायया संकल्पमात्रेण १४ उग्रेणविधिनापूर्वेण १५ १८ गंधर्वोनुपबर्हणाख्योवरीदास

अधर्मेधीयमानस्यसद्भिस्तत्रनिवारणं उग्रेणपृथिवीजित्वास्वधर्मेणानुरंजनं १२ संग्रामान्सुबहून्जित्वाहत्वाशत्रून्सहस्रशः संग्रा
मेवर्त्तमानस्यबधंचाप्यधिकादृणी १३ तस्यबाहुसहस्रंतुयुध्यतः किलपार्थिव योगाद्योगेश्वरस्येवप्रादुर्भवतिमायया १४ तेनेयंपृथिवीसर्वा
सप्तद्वीपासपर्वता सप्तसमुद्रासनगराउग्रेणविधिनाजिता १५ तेनसप्तसुद्वीपेषुसप्तयज्ञशतानिवै प्राप्तानिविधिनाराज्ञाश्रूयन्तेजनमेजय
१६ सर्वेयज्ञामहाबाहोसहस्रशतदक्षिणाः सर्वेकांचनयूपाश्चसर्वेकांचनवेदयः १७ सर्वेदेवैर्महाराजविमानस्थैरलंकृताः गंधर्वैर
प्सरोभिश्चनित्यमेवोपशोभिताः १८ यस्ययज्ञेजगौगाथांगंधर्वोनारदस्तथा वरीदासात्मजोविद्वान्महिम्नातस्यविस्मितः १९ नारदउ
वाच नतूनंकार्त्तवीर्यस्यगतिंयास्यंतिपार्थिवाः यज्ञैर्दानैस्तपोभिर्वाविक्रमेणश्रुतेनच २० सहिसप्तसुद्वीपेषुचर्मीखड्गीशरासनीर
थीद्वीपाननुचरन्योगीसंदृश्यतेनृभिः २१ अनष्टद्रव्यताचैवनशोकोनचविभ्रमः प्रभावेणमहाराज्ञः प्रजाधर्मेणरक्षतः २२ ससर्व
रत्नभाक्सम्राट्चक्रवर्त्तीबभूवह पंचाशीतिसहस्राणिवर्षाणांवैनराधिपः २३ सएवपशुपालोभूत्क्षेत्रपालः सएवच सएववृष्ट्या
पर्जन्योयोगित्वेनततोभवत् २४ सवैबाहुसहस्रेणज्याघातकठिनेनच भातिरश्मिसहस्रेणशारदीवदिवाकरः २५

स्यगंधर्वपतेःपुत्रः १९ २० योगीकायव्यूहेनयुगपत्सप्तस्वपिद्वीपेषुदृश्यते २१ २२ २३ २४ २५ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

कार्त्तवीर्यस्यमाहात्म्यमाहसहीत्यादिना २५ प्रतिस्रोतःविपरीतप्रवाहं २६ शंकितानरेणामुक्तेतिशंकावतीऊर्म्यैतिसमुद्रमितिशेषः २७ २९ बाहूनांबाहुभिः

सहिनागान्मनुष्येषुमाहिष्मत्यांमहाद्युतिः कर्कोटकसुतान्जित्वापुर्यांतस्यन्यवेशयत् २५ सवैवेगंसमुद्रस्यप्रावृट्कालेंबुजेक्षणः क्रीडन्नि
वभुजोद्भिन्नंप्रतिस्रोतश्चकारह २६ लुंठिताक्रीडतातेनफेनस्रग्दाममालिनी चलदूर्मिसहस्रेणशंकिताभ्येतिनर्मदा २७ तस्यबाहुसहस्रे
णक्षुभ्यमाणेमहोदधौ भयान्निलीनानिश्चेष्टाः पातालस्थामहासुराः २८ चूर्णीकृतमहावीचिंचलन्मीनमहातिमिं मारुताविद्धफेनौ
घमावर्त्तक्षोभदुःसहं २९ प्रावर्त्तयत्तदाराजासहस्रेणचबाहुना देवासुरसमाक्षिप्तःक्षीरोदमिवमंदरः ३० मंदरक्षोभचकिताह्यमृतो
त्पादशंकिताः सहसोत्पतिताभीताभीमंदृष्ट्वानृपोत्तमं ३१ नतानिश्चलमूर्धानोबभूवुस्तेमहोरगाः सायाह्नेकदलीखंडैःकंपिता
स्तस्यवायुना ३२ सवैबध्वाधनुर्ज्याभिरुत्सिक्तंपंचभिःशरैः लंकेशंमोहयित्वातुसबलंरावणंबलात् निर्जित्यबद्धमानीयमाहिष्मत्यां
बबंधतं ३३ श्रुत्वातुबद्धंपौलस्त्यंरावणंत्वर्जुनेनतु ततोगत्वापुलस्त्यस्तमर्जुनंददृशेस्वयं ३४ मुमोचरक्षःपौलस्त्यंपुलस्त्येनानुया
चितः ३५ यस्यबाहुसहस्रस्यबभूवज्यातलस्वनः युगांतेत्वंबुदस्येवस्फुटतोह्यशनेरिव ३६ अहोबतमृधेवीर्यंभार्गवस्ययदाच्छि
नत् राज्ञोबाहुसहस्रंतुहैमंतालवनंयथा ३७ तृषितेनकदाचिच्चभिक्षितश्चित्रभानुना सभिक्षामददाद्वीरः सप्तद्वीपान्विभा
वसोः ३८ पुराणिग्रामान्घोषांश्चविषयांश्चैवसर्वशः जज्वालतस्यसर्वाणिचित्रभानुर्दिधक्षया ३९

प्रावर्त्तयत्शरीरभ्रमणेनावर्त्तितवान्क्षीरोदंमंदरइव ३० ३४ पौलस्त्यंपुलस्त्यापत्यंरक्षःराक्षसं ३५ ३६ राज्ञःकार्त्तवीर्यस्य ३७ विभावसोःवह्नेः ३८
३९ ॥:॥:॥:

४१ यन्निमित्तमृतेत्रापवोवसिष्ठः ४२ तेत्वयायद्दुष्करंकर्मजपादिकंकृतंतेनत्वमोहनिष्यतिनाशयिष्यति तत्पात्रयोभविष्यतोसर्पः ४३ ४४ अनष्ट

सतस्यपुरुषेंद्रस्यप्रभावेनमहात्मनः ददाहकार्त्तवीर्यस्यशैलांश्चैववनानिच ४० सशून्यमाश्रमंरम्यंवरुणस्यात्मजस्यवै ददाहवनवद्दी
प्तश्चित्रभानुःसहैहयः ४१ यंलेभेवरुणःपुत्रंपुराभास्वंतमुत्तमं वसिष्ठंनामसमुनिंख्यातआपवइत्युत यत्रापवस्तुतंक्रोधाच्छप्तवानर्जुनं
विभुः ४२ यस्मान्नवर्जितमिदंवनंतेममहैहय तस्मात्तेदुष्करंकर्मकृतमन्योहनिष्यति ४३ रामोनाममहाबाहुर्जामदग्न्यःप्रतापवान् छि
त्वाबाहुसहस्रंतेप्रमथ्यतरसाबली तपस्वीब्राह्मणस्त्वांचवधिष्यतिसभार्गवः ४४ वैशंपायनउ० अनष्टद्रव्यताचैवबभूवामित्रकर्शन प्र
भावेननरेंद्रस्यप्रजाधर्मेणरक्षतः ४५ रामात्ततोस्यमृत्युर्वैतस्यशापान्मुनेर्नृप वरश्चैवहिकौरव्यस्वयमेववृतःपुरा ४६ तस्यपु
त्रशतस्यासन्पंचशेषामहात्मनः कृतास्त्राबलिनःशूराधर्मात्मानोमनस्विनः ४७ शूरसेनश्चशूरश्चधृष्टोक्तःकृष्णएवच जय
ध्वजश्चनामासीदावंत्योनृपतिर्महान् ४८ कार्त्तवीर्यस्यतनयावीर्यवंतोमहाबलाः जयध्वजस्यपुत्रोभूत्तालजंघोमहाबलः ४९
तस्यपुत्राःसमाख्यातातालजंघाइतिस्मृताः तेषांकुलेमहाराजहैहयानांमहात्मनां ५० वीतिहोत्राःसुजाताश्चभोजाश्चावंत
यःस्मृताः तौंडिकेराश्चविक्रांतास्तालजंघास्तथैवच ५१ भरताश्चसुजाताश्चबहुत्वान्नानुकीर्त्तिताः ॥: ॥: ॥:

द्रव्यताप्रजानामितिशेषः ४५ स्वयमेववृतोदत्तात्रेयात् ४६ ४७ धृष्टोक्तः धृष्टनामाआवंत्यइतिजयध्वजस्यविशेषणं ४८ ॥ ५१ ॥:॥:॥

श्री:॥:॥ श्री:॥:॥: श्री:॥:॥४४॥

यदोः प्रथपुत्रस्य सहस्रदस्य वंशमुक्त्वा द्वितीयस्य पयोदस्य संततिमाह वृषेति अत्र पयोद एव वृषणांहेतोर्वृषशब्देनोच्यते पुण्यकर्मणः पुण्यकर्मणः ५३ ५४ भू
राइति श्लोकः प्रतकीर्तयेषु नास्ति ५५ ५६ भूतानि शप्रियमाराणि यल्लोकान्धारयंति तिष्ठत ५७ पंचानां विसर्गविविधं सर्गं वशीनियंता आत्मजानां देहजानां च

वृषभप्रजयोराजन्पारश्वाः पुण्यकर्मणः वृषोवंशधरस्तत्रतस्यपुत्रोभवन्मधुः मधोः पुत्रशतंत्वासीद्वृषणस्तस्यवंशकृत् ५३ वृष
णाद्वृष्णयः सर्वेमधोस्तुमाधवाःस्मृताः यादवायदुनाचाग्रेनिरुच्यंतेचहैहयाः ५४ शूराश्चशूरवीराश्चशूरसेनास्तथानघ शूरसे
नइतिख्यातास्तस्यदेशोमहात्मनः ५५ नतस्यवित्तनाशोस्तिनष्टंप्रतिलभेच्चसः कार्तवीर्यस्ययोजन्मकीर्तयेदिहनित्यशः ५६ ए
तेययातिपुत्राणांपंचवंशाविशांपते कीर्तितालोकवीराणांयेलोकान्धारयंतिवै भूतानीवमहाराजपंचस्थावरजंगमान् ५७
श्रुत्वापंचविसर्गंतुराजाधर्मार्थकोविदः वशीभवतिपंचानामात्मजानांतथेश्वरः ५८ लभेत्पंचवरांश्चैवदुर्लभानिहलौकिकान्
५९ आयुःकीर्तिंधनंपुत्रानैश्वर्यंभूतिमेवच धारणाच्छ्रवणाच्चैवपंचवर्गस्यभारत ६० क्रोष्टोस्तुशृणुराजेंद्रवंशमुत्तमपौरुषं यदो
र्वंशधरस्याथयज्वनःपुण्यकर्मणः ६१ क्रोष्टोर्हिवंशंश्रुत्वेमंसर्वपापैःप्रमुच्यते यस्यान्ववायजोविष्णुर्हरिर्वृष्णिकुलप्रभुः ६२
इतिश्रीखिलेषुहरिवंशेत्रयस्त्रिंशः वैशंपायनउवाच गांधारीचैवमाद्रीचक्रोष्टुर्भार्येबभूवतुः गांधारीजनयामासअनमित्रंम
हाबलं माद्रीयुधाजितंपुत्रंततोसंदेवमीढुषं तेषांवंशस्त्रिधाभूतोवृष्णीनांकुलवर्द्धनः १ ॥ ॥

द्रुयाणां ५८ ६० क्रोष्टुः यदोस्तृतीयपुत्रस्य ६१ इमंवंशमाणांअनोजातइतिशेषः ६२ त्रयस्त्रिंशः गांधारी १ ॥ ॥ श्रीः ॥ श्री ॥ ॥

माद्र्याः पुत्रस्युधाजितः ३ ४ विषये देशे ५ परिवर्तैरागमनमात्रे हरिवाहनः इंद्रः ६ गांदिनीनाम निर्वक्ति गां तु ददाविति ७ ९ जायपिष्यामि जन्मगृहीष्यामि

माद्र्याः पुत्रौ तु जज्ञाते सुतौ वृष्ण्यंधकावुभौ जज्ञाते तनयौ वृष्णेः श्वफल्कश्चित्रकस्तथा ३ श्वफल्कस्तु महाराज धर्मात्मा यत्र वर्त्तते नास्ति
व्याधिभयं तत्र नावर्षभयमप्युत ४ कदाचित्काशिराजस्य विभोर्भरतसत्तम त्रीणि वर्षाणि विषये नावर्षत्पाकशासनः ५ स तत्रावा
सयामास श्वफल्कं परमार्चितं श्वफल्कपरिवर्तेन ववर्ष हरिवाहनः ६ श्वफल्कः काशिराजस्य सुतां भार्यामविंदत गांदिनीनाम सा गां
तु ददौ विप्रेषु नित्यशः ७ सा मातुरुदरस्था वै बहून्वर्षगणान्किल निवसंती न वै जज्ञे गर्भस्थां तां पिताऽब्रवीत् ८ जायस्व शीघ्रं भद्रं
ते किमर्थं चेह तिष्ठसि प्रोवाच चैनं तु गर्भस्था सा कन्या गां दिने दिने ९ यदि दद्यास्ततोऽद्याहं जायेयमिति तां पिता तथेत्युवाच तां चास्याः
पिता काममपूरयत् १० दाता यज्वा च वीरश्च श्रुतवानतिथिप्रियः अक्रूरः सुषुवे तस्माच्छ्वफल्काद्भूरिदक्षिणः ११ उपासंगस्तथा मद्गु
र्मृदुरश्चारिमेजयः अरिक्षिपस्तथोपेक्षः शत्रुघ्नश्चारिमर्दनः १२ धर्मभृद्यतिधर्मा च गृध्रमोजास्तथांधकः आवाहप्रतिवाहौ च सुंद
री च वरांगना १३ अक्रूरेणोग्रसेनायां सुगात्र्यां कुरुनंदन प्रसेनश्चोपदेवश्च जज्ञाते देववर्चसौ १४ चित्रकस्याभवन्पुत्राः पृथुर्विपृ
थुरेव च अश्वग्रीवोऽश्वबाहुश्च सुपार्श्वकगवेषणौ १५ अरिष्टनेमिरश्वश्च सुधर्मा धर्मभृत्तथा सुबाहुर्बहुबाहुश्च श्रविष्ठाश्रव
णे स्त्रियौ १६ अश्मक्यां जनयामास शूरं वै देवमीढुषः महिष्यां जज्ञिरे शूराद्भोज्यायां तनया दश १७ ॥ः॥ः॥ः

१० ११ उपासंगादयोऽक्रूरभ्रातरः १२ १४ चित्रकस्याक्रूरभ्रातुः १५ १६ देवमीढुषः क्रोष्टुसंतीपः पुत्रः स्वांदंस्मादिरयमितसन्यो शूरसेनात्कार्त्तवीर्यपुत्रात्
सोमं १७ ॥ः॥ः॥ः॥ः

भागादत्वयमेवशंखंचक्रुः तत्रभगवदंशस्यभावित्वात् १८ आनकानांपटहानां १९ २० वसुदेवादयोगंडूषांताः दशशूरस्यपुत्राः पंचदुहितरः श्वसाऽदेवभागइ
त्यादिना २१ २२ चैद्यस्यदमघोषस्य २४ २५ पृथांकुंतींकुंतिःकुंतिभोजः २६ २७ अनमित्रात् क्रोष्टुःप्रथमपुत्रात् वृष्णिनंदनात्सर्वेयादवाल्हास्कात्

वसुदेवोमहाबाहुः पूर्वमानकदुंदुभिः जज्ञेयस्यप्रसूतस्यदुंदुभ्यः प्राणदन्दिवि १८ आनकानांचसंह्रादः सुमहानभवद्दिविपपात
पुष्पवर्षंचशूरस्यभवनेमहत् १९ मनुष्यलोकेकृत्स्नेस्मिन्रूपेणाप्रतिमोभुवि यस्यासीत्पुरुषाग्र्यस्यकांतिश्चंद्रमसोयथा २० देवभा
गस्ततोजज्ञेततोदेवश्रवाःपुनः अनाधृष्टिःकनवकोवत्सावानथगृंजिमः २१ श्यामःशमीकोगंडूषः पंचचास्यवरांगनाः पृथुकीर्तिः
पृथाचैवश्रुतदेवाश्रुतश्रवा २२ राजाधिदेवीचतथापंचैतावीरमातरः पृथांदुहितरंवव्रेकुंतिस्तांकुरुनंदन शूरःपूज्यायवृद्धायकुंति
भोजायतांददौ तस्मात्कुंतीतिविख्याताकुंतिभोजात्मजापृथा कुंभस्यश्रुतदेवायाजगृहुःसुषुकेनृप २३ श्रुतश्रवायांचैद्यस्तुशि
शुपालोमहाबलः हिरण्यकशिपुर्योसौदैत्यराजोभवत्पुरा २४ पृथुकीर्त्यांतुसंजज्ञेतनयोवृद्धशर्मणः करूषाधिपतिर्वीरोदंतवक्त्रो
महाबलः २५ पृथांदुहितरंचक्रेकुंतिस्तांपांडुरावहत् यस्यांसधर्मविद्राजाधर्माज्जज्ञेयुधिष्ठिरः २६ भीमसेनस्तथावाताद्दिंद्रा
च्चैवधनंजयः लोकेप्रतिष्ठितोवीरःशक्रतुल्यपराक्रमः २७ अनमित्राच्छिनिर्जज्ञेकनिष्ठाद्वृष्णिनंदनात् शैनेयःसत्यकस्तस्मा
द्युयुधानश्चसात्यकिः २८ असंगोयुयुधानस्यभूमिस्तस्याभवत्सुतः भूमेर्युगंधरःपुत्रइतिवंशःसमाप्यते २९ उद्धवोदेवभा
गस्यमहाभागःसुतोभवत् पंडितानांपरंप्राहुर्देवश्रवसमुद्भवं ३० ॥ः॥ः॥ः॥ः॥ः॥ः॥ः॥ः

२८ २९ देवभागस्यवसुदेवभ्रातुः देवश्रवःकीर्तिर्यस्यतंदेवश्रवसं ३० ॥ः॥ छ ॥ः॥ छ ॥ः॥ छ ॥ः॥ः छ ॥ः॥ः॥ छ ॥ः ॥ः ॥ः

देवश्रवाः वसुदेवस्य तृतीयो भ्राता शत्रुघ्नं पुत्रं प्रजापत ३१ स एव केनचिन्निमित्तेन बालएव परित्यक्तो निषादैः संवर्द्धित इति नैषादिर्नोतुष्णाद्देवश्रवा इति ३२
वत्सावान् गण्डूषश्च वसुदेवानुजौ ३३ विष्वक्सेनः श्रीकृष्णः सुतान् चारुदेष्णादीन् चतुःसंख्यान् ३४ चारुदेष्णपदं निर्वक्ति अनन्त्यामेति ह्यास्यां ३५ चारुदे
मिष्टान्नमसौ न दिशति अतिसृजतीति चारुदेष्णः ३६ कनवकस्य वसुदेवभ्रातुः आवंगजिमोन्नवंगजिमस्य वसुदेवभ्रातुः पुत्रौ ३७ श्यामकस्य वसुदेवभ्रातुः

अश्मक्यां प्राश्रवानपुत्रमनाधृष्टिर्यशस्विनं निवृत्तशत्रुं शत्रुघ्नं देवश्रवा व्यजायत ३१ देवश्रवाः प्रजातस्तु नैषादिर्यः परिश्रुतः एकलव्यो
महाराज निषादैः परिवर्द्धितः ३२ वत्सावते त्वपुत्राय वसुदेवः प्रतापवान् अद्भिर्दत्तौ सुतौ वीरौ शौरिः कौशिकमौरसम् ३३ गण्डूषाय
त्वपुत्राय विष्वक्सेनो ददौ सुतान् चारुदेष्णं सुचारुं च पंचालं कृतलक्षणम् ३४ असंग्रामेण यो वीरो नावर्त्तत कदाचन रौक्मिणेयो महा
बाहुः कनीयान्भ्रातर्षभः ३५ वायसानां सहस्राणि यं यान्तं पृष्ठतो ययुः चारुं मांसानि भोक्ष्याम चारुदेष्णहतानि च ३६ तंत्रिजस्तं
त्रिपालश्च सुतौ कनवकस्य तु वीरौ चावगहनुश्चैव वीरौ तावावगृजिमौ ३७ श्यामपुत्रः सुमित्रस्तु शमीको राज्यमावहत् जुगुप्स
मानो भोजत्वाद्राजसूयमवाप सः ३८ अजातशत्रुः शत्रूणां जज्ञे तस्य विनाशनः ॥ः॥ः॥७॥ ः ॥ ः॥

पुत्र इव पुत्रोऽनुज एव पुत्रीभूतः शमीको मृत इति शेषः सुमित्र इति पाठे पुत्रस्यैव विशेषणं शोभनमित्रत्वं भोजत्वात् एकदेशी राजा भोजाः नद्राज्ञत्वाज्जुगु
प्समानः आत्मानं निन्दन् राजसूयं साम्राज्यहेतुमवाप तत्र योग्यतां प्रदर्शयन् तस्य सुमित्रत्वं स्पष्टं अजातशत्रुरित्युक्तं न युधिष्ठिर इत्याशयः शमीको राजा
राजाऽभवदिति सार्द्धार्थः ३८ ॥ः॥ः ७॥ः॥ः ७॥ः॥ ७॥ः॥ ७॥ः॥ ७॥ः॥ ७॥ः॥ ७॥ः॥ ७॥ः

स२

हं०टी०
८५

४० चतुस्त्रिंशयाः १ सुनामांजाः पंचपौत्र्यः २ देवकांजाः सप्त देवकस्य दुहितरः पौरिचारिके भोगपत्न्यौ न तु दास्यौ यापत्न्य इत्युपक्रमात् ३ ५ चित्रां
तानि नवाप्यसानि संख्यायरोहिण्यास्तनयाः शेषास्तु क्तिरयुक्तेसाशंकाह चित्रा सुभद्रेति पुनर्विख्याताति चित्रा पुनर्जज्ञे सा च द्वितीयजन्मानि सुभद्रेति विख्याते

वसुदेवसुतान्वीरान्कीर्तयिष्यामि तान्शृणु ३९ कस्मेत्विविधमेतत्तु बहुशाखं महौजसं धारयन्विपुलं वंशं नानर्थैरिह युज्यते ४०
इति श्रीमहाभारते खिलेषु हरिवंशे वृष्णिवंशकीर्तनं नाम चतुस्त्रिंशः वैशंपायन उवाच याः पत्न्यो वसुदेवस्य चतुर्दश वरांगनाः
पौरवी रोहिणी नाम मदिरापि तथापरा १ वैशाखी च तथा भद्रा सुनामा चैव पंचमी सहदेवा शांतिदेवा श्रीदेवा देवरक्षिता २ वृ
कदेव्युपदेवी च देवकी चैव सप्तमी सुतनुर्वडवा चैव द्वे एते परिचारिके ३ पौरवी रोहिणी नाम बाल्हीकस्यात्मजाभवत् ज्येष्ठा प
त्नी महाराज दयितानकदुंदुभेः ४ लेभे ज्येष्ठं सुतं रामं सारणं शठमेव च दुर्दमं दमनं शुभ्रं पिंडारकमुशीनरं ५ चित्रा नाम कु
मारी च रोहिणीतनया दश चित्रा सुभद्रेति पुनर्विख्याता कुरुनंदन ६ वसुदेवाच्च देवक्यां जज्ञे शौरिर्महायशाः रामाच्च नि
शठो जज्ञे रेवत्यां दयितः सुतः ७ सुभद्रायां रथी पार्थादभिमन्युरजायत अक्रूरात्काशिकन्यायां सत्यकेतुरजायत ८
वसुदेवस्य भार्यासु महाभागासु सप्तसु ये पुत्रा जज्ञिरे शूरा नामतस्तान्निबोध मे ९ ॥:॥ ॥ : ॥ : ॥५

सर्षे इयमत्र पौराणिकी कथा चित्रा नाम काचित्स्त्री मुनिशापाद्रोहिण्या गर्भे वासं लेभे सा पुनर्जातमात्रा म्रियमाणा मया याद्वेषु ज्ञायमानस्य भगवतो ली
लानहृष्टाधिष्ठानामित्यनुतापं चकेन तस्य तपोबलात्तया पुनर्जन्मधृतवतीति तया सह दश सख्या सर्वे निर्णया ६ शौरिः श्रीकृष्णः ७ ८ ९

राम०
८५

१० त्रिगर्त्तराजस्य देवकस्य कन्या वृकदेवीति शैशिरायणः तस्यैव त्रिगर्त्तराजस्य मन्त्री पुरोहितः शैशिरायणो गार्ग्यः तद्दीपः शालोपादवपुर्दीपः पुरोहितः कश्चित्त
स्य पौरुषमस्ति न वेति जिज्ञासया परीक्षां चक्रे हस्तेन लिंगमभिमृष्टवान् अथ अनंतरं गार्ग्यपौरुषे पौरुषो रेतो न चस्कंद दृष्टमत्वात् तस्मान्नुस्थानात् तस्यातो हाकं विद्यापिनः
स्कंदे दृष्टे वृत्ते गार्ग्यो नपुंसक इति शालेनोक्त इत्यर्थः यथोक्तं विष्णुपुराणे गार्ग्यं गोष्ठीहुं शालः षंढ इत्युक्तवान् यदा यदूनां सन्निधौ सर्वे जहसुर्यादवास्तदा ११
कृष्णायसममः कोपेनासंतप्तकृष्णभावमापन्नः कोपेन च सास्मावदनं मषीवर्णमभूदित्यर्थः अतः दर्शनात् यतो मिथ्याभिशस्तः मिथ्यैव नपुंसकोपामिति अभिशा
पं प्रापितः अतो वैति विख्यातः द्वादशमे द्वादशवर्षे शांतकोपः मन्युना दैन्येनाभिशापजेन पारिप्लुतः सन्न मिशापनिहृत्यर्थं पामन्यमत्सादयिष्वा न गोपकन्यामु

भोजस्त्वविजयस्त्वेव वर्णांशादेवासुतावुभौ वृकदेवः सुनामा च यावेतौ सुतावुभौ अध्यावहं महात्मानं वृकदेवी व्यजायत १० क
न्या त्रिगर्त्तराजस्य भर्त्ता वै शिशिरायणः जिज्ञासां पौरुषे चक्रे न चस्कंदे च पौरुषम् ११ कृष्णायससमप्रख्यो वर्षे द्वादशमे तथा मि
थ्याभिशस्तो गार्ग्यस्तु मन्युनाभिसमीरितः १२ गोपकन्यामुपादाय मैथुनायोपचक्रमे गोपाली त्वप्सरास्तस्य गोपस्त्रीवेषधारिणी
१३

पादाय मैथुनायोपचक्रम इति सार्द्धः १२ कामी गोपकन्याकुतश्चाप्यत तस्य योग इत्याह सार्द्धेन गोपालीति अप्सरास्तु कृष्णायसमयः आप्य इति पठित्वा कृष्णायसं लोहं च
र्णा अमत्यत अय अश्मो लोहवर्णो इति व्याख्यायतं वैस्यवीर्यं समतिमान् तुः सुतमिच्छामत्यत्तेयषु दुवक्रभयावहं अगाधयन्महादेवं सोयस्तु गोमभज्ज्यपत द्वा
दशवर्षं तुसंतुष्टो वर्षे तु द्वादशे शिवः संयोजयामास वत्तं पद्मनेशो यवनात्मजः तद्योषित्संगमात्त्वास्य पुत्रोऽभूदालसप्रभः तं कालयवननामेति स इति तत्सहार्थो गा
र्ग्यः संयोजयामास तत्र भार्ययेति शेषः तत्र मातृभेदः कल्पभेदाभिप्रायेणा व्याख्येयः शेषं स्पष्टं १३ ॥:॥:॥:॥:॥:॥:॥:॥:॥:

१४ वृषस्यबलिवर्दस्येवपूर्वार्द्धकायोनाभेरूर्ध्वदेहप्रदेशोयेषांतेवृषपूर्वार्द्धकायाः १५ राज्ञोंतःपुरेववृधेइत्यनेनगोपाल्याः स्नुषासमयः शकुंतलावत्परित्यक्त इतिगम्यते १६ २० ईप्सवोजाताइतिशेषः २१ पंचत्रिंशः क्रोष्टोरेवेतियथाक्रमं क्रोष्टुवंशोजातएवंसत्यभामादयोपितत्रैवजाताइतिवक्ष्यत्यकारः स्वाहि

भार्यायामासगार्ग्यस्यगर्भेदुष्टंमहासुतं मानुष्यांगार्ग्यभार्यायांनियोगाच्छूलपाणिनः १४ सकालयवनोनामजज्ञेराजामहाबलः वृषपूर्वार्द्धकायास्तमवहन्वाजिनोरणे १५ अपुत्रस्यसराज्ञस्तुववृधेंतःपुरेशिशुः यवनस्यमहाराजसकालयवनोऽभवत् १६ सयुद्धकामोनृपतिःपर्यपृच्छद्द्विजोत्तमान् वृष्ण्यंधककुलंतस्यनारदोकथयद्विभुः १७ अक्षौहिण्यातुसैन्यस्यमथुरामभ्ययात्तदा दूतंचप्रेषयामासवृष्ण्यंधकनिवेशने १८ ततोवृष्ण्यंधकाःकृष्णंपुरस्कृत्यमहामतिं समेत्यमंत्रयामासुर्यवनस्यभयात्तदा कृत्वाचनिश्चयं सर्वेपलायनपरायणाः विहायमथुरांरम्यांमानयंतःपिनाकिनं २० कुशस्थलींद्वारवतींनिवेशयितुमीप्सवः इतिकृष्णस्यजन्मेदंयःशुचिर्नियतेंद्रियः पर्वसुश्रावयेद्विद्वाननृणःसमुखीभवेत् २१ इतिश्रीखिलेषुहरिवंशेकृष्णजन्मानुकीर्तनंनामपंचत्रिंशः वैशंपायनउ० क्रोष्टोरेवाभवत्पुत्रोवृजिनीवान्महायशाः वृजिनीवत्सुतश्चापिस्वाहिःस्वाहाकृतांवरः १ स्वाहिपुत्रोभवद्राजाउशद्गुर्वदतांवरः महाक्रतुभिरिष्टवान्विविधैराप्तदक्षिणैः २ सुतप्रसूतिमिच्छन्वैउशद्गुःसोग्र्यमात्मजं जज्ञेचित्ररथस्तस्यपुत्रः कर्मभिरन्वितः ३ ॥:॥:॥:

मासांसमानात्वयेपिसापिंड्यनिवृत्त्यर्थंपुरोहितगोत्रेणात्मनोन्यगोत्रत्वेदाद्विवाहाभवंतीतियुक्तएवेतिभावः १ २ सुतप्रसूतिंपुत्रप्रजांसमृद्धंआत्मजंरथन्त्रभृत्तत्सइष्टान्ः कर्मभिःपुत्रेष्ट्यादिभिः ३ ॥: श्रीःश्रीः

अनुष्ठितः आश्रितः ४ पार्थश्रवसं पृथुश्रवसः पुत्रं ५ उशतो नामतः स्वधर्मेषु यज्ञं उशतां कामयमानानां वरः श्रेष्ठः ६ ७ मरुत्तः धर्मं चचार तत्र हेतुः प्रेत्यभागि
नि मरणानंतरं स्वफलप्रदानेन सेवते अमेध्यापि आकूसेवनकृत यतो तस्माच्चचार ततस्तस्मात्सुतं लेभे इत्यन्वयः ८ सुतः इच्छन् शतप्रसूतिं नाम सुतं लेभे इत्यनुषज्यते ९

आसीच्चैत्ररथिर्वीरो यज्वा विपुलदक्षिणः शशबिंदुः परं वृत्तं राजर्षीणामनुष्ठितः ४ पृथुश्रवाः पृथुयशा राजासीच्छशबिंदुजः शंसंति पुराणज्ञाः पार्थश्रवसमंतरं ५ अंतरस्य सुयज्ञस्तु सुयज्ञतनयोऽभवत् उशतो यज्ञमखिलं स्वधर्मेषूशतां वरः ६ शिनेयुरभवत्पुत्र उशतः शत्रुतापनः मरुत्तस्तस्य तनयो राजर्षिरभवन्नृप ७ मरुत्तोऽलभत ज्येष्ठं सुतं कंबलबर्हिषं चचार विपुलं धर्म्मममर्षात्प्रेत्यभागपि ८ शतप्रसूतिमिच्छन्वै सुतं कंबलबर्हिषः बभूव रुक्मकवचः शतप्रसवतः सुतः ९ निहत्य रुक्मकवचः शतं कवचिनां रणे धन्विनां निशितैर्बाणैरवाप श्रियमुत्तमां १० जज्ञेऽथ रुक्मकवचात्पराजित्परवीरहा जज्ञिरे पंच पुत्रास्तु महावीर्याः पराजितः ११ रुक्मेषुः पृथुरुक्मश्च ज्यामघः पालितो हरिः पालितं च हरिं चैव विदेहेभ्यः पिता ददौ १२ रुक्मेषुरभवद्राजा पृथुरुक्मस्तु संश्रितः ताभ्यां प्रव्राजितो राजा ज्यामघोऽवसदाश्रमे १३ प्रशांतः स वनस्थस्तु ब्राह्मणेनावबोधितः जगाम धनुरादाय देशमन्यं ध्वजी रथी १४ नर्मदाकूलमेकाकी नगरीं मृत्तिकावतीं ऋक्षवंतं गिरिं जित्वा शुक्तिमत्यामुवास सः १५ ज्यामघस्याभवद्भार्या शैब्या बलवती सती अपुत्रोपि च राजा स नान्यां भार्यामविंदत १६ ॥:॥:॥:॥:

११ विदेहेभ्यः विदेहान्वा तु तदधिपतये राज्ञे ददाविति अर्थः १२ आश्रितः ज्येष्ठानुसारी जातः १३
प्रशांतः निष्क्रामलिप्सः अवबोधितः तप आदिना उद्दीपितः जिगाय जितवान् १४ १५ बलवती प्रगल्भा १६ ॥श्रीः श्रीः॥श्रीः॥श्रीः श्रीः॥श्रीः

२८ तस्याःउपदानवीसंज्ञायाःकन्यायाञ्चयेणतपसापरितोषितांहृद्यापिशेषापुत्रंबभ्रुजायतजनितवती १९ २९ पुरुद्वान्नामतः तस्यैवदर्भोभद्रवतीभार्यातस्यांमधुर्जातः

तस्यासीद्धिज्यघोयुद्धेतत्रकन्यामवापसः भार्यामुवाचसंत्रस्तः स्नुषेतिसनरेश्वरः १७ एतच्छ्रुत्वाब्रवीद्देवीकस्यचेयंस्नुषेतिवै अब्रवीत्तदु
पश्रुत्यसज्ञामघोराजसत्तमः १८ यस्तेजनिष्यतेपुत्रस्तस्यभार्यैतिज्ञातभाः उग्रेणतपसातस्याःकन्यायाःसाव्यजायत पुत्रंविदर्भंसुभगाशै
ब्यापरिणतासती १९ राजपुत्रौतुविद्वांसौस्नुषायांक्रथकैशिकौ पश्चाद्विदर्भोऽजनयच्छूरौरणविशारदौ २० लोमपादंतृतीयंतुपुत्रंपरमधार्मि
कं २१ लोमपादात्मजोबभ्रुराहृतिस्तस्यचात्मजः आहृतेः कौशिकश्चैवविद्वान्परमधार्मिकः २२ चैदिःपुत्रःकौशिकस्यतस्माच्चैद्यानृपाः
स्मृताः भीमोविदर्भस्यसुतःकुंतिस्तस्यात्मजोभवत् २३ कुंतेर्धृष्टःसुतोजज्ञेरणधृष्टःप्रतापवान् धृष्टस्यजज्ञिरेशूरास्त्रयःपरमधा
र्मिकाः २४ आवंतश्चदशार्हश्चबलीविषहरश्चयः दशार्हस्यसुतोव्योमाव्योम्नोजीमूतउच्यते २५ जीमूतपुत्रोबृहतीस्तस्यभीमरथः
स्मृतः अथभीमरथस्यासीत्पुत्रोनवरथस्तथा तस्यचासीद्दशरथःशकुनिस्तस्यचात्मजः तस्मात्करंभःकांभिर्देवरातोभवन्नृपः २७
देवरातोभवत्तस्यदेवक्षत्रिर्महायशाः देवगर्भसमोजज्ञेदेवक्षत्रस्यनंदनः २८ मधूनांवंशकृद्राजामधुर्मधुरवागपि मधोर्जज्ञेतुवै
दर्भ्यांपुत्रोमरुवसात्तथा २९ आसीन्मरुवसःपुत्रःपुरुद्वान्पुरुषोत्तमः मधुर्जज्ञेथवैदर्भ्यांभद्रवत्यांकुरूद्वह ३० ऐक्ष्वाकीचाभवद्भा
र्यासत्वात्तस्यामजायत सत्वान्सर्वगुणोपेतःसात्वतांकीर्तिवर्द्धनः ३१ इमांविसृष्टिंविज्ञायज्यामघस्यमहात्मनः युज्यतेपरया
प्रीत्याप्रजावांश्चभवत्युत ३२ हरिवंशेज्यामघसृष्टिर्नामषट्त्रिंशः॥ ३६ ॥ श्ला॥ः॥ ७॥ः ॥ः ॥ ६ः ॥ ७॥ः

३० तस्यैवऐक्ष्वाकीसतीनामद्वितीयाभार्यातस्यांसत्वान्जातः ३१ ३२ षट्त्रिंशः ३६ ॥ श्ला॥ः॥ श्ला॥ः॥ श्ला॥ः श्ला॥ः॥ श्ला॥ः॥ श्ला॥ः॥ श्ला॥ः॥ श्ला॥ः

सात्वतात्मजभजमानदेवावृधौनामतो १४ सृंजयोतंजपपुत्र्यो २ ६ आत्मानंच्छिन्नंसंयुज्यसमाधायस्पृशन्स्नानाचमनादेहपलक्षणमेतत् ७ एकाग्रकालिन्धे

वैशंपायनउवाच सात्वतात्सत्वसंपन्नाकौशल्यासुषुवेसुतान् भजिनंचभजमानंचदिव्यंदेवावृधंनृपं १ अंधकंचमहाबाहुंवृष्णिंचय
दुनंदनं तेषांविसर्गाश्चत्वारोविस्तरेणेहतांशृणु २ भजमानस्यसृंजय्योबाह्यकायोपबाह्यका आस्तांभार्येतयोस्तस्यजज्ञिरेबहवः
सुताः ३ क्रिमिश्चक्रमणश्चैवधृष्टःशूरःपुरंजयः एतेबाह्यकसृंजय्यांभजमानाद्विजज्ञिरे ४ अयुताजित्सहस्राजिच्छतजिच्चाथ
दाशकः उपबाह्यकसृंजय्यांभजमानाद्विजज्ञिरे ५ यज्ञादेवावृधोराजाचचारविपुलंतपः पुत्रः सर्वगुणोपेतोममस्यादितिनिश्चितः
६ संयुज्यात्मानमेवंतुपर्णाशायाजलंस्पृशन् सदोपस्पृशतस्तस्यचकारप्रियमापगा चिंतयाभिपरीतांगीजगामैकाभिनिश्चयं
कल्याणत्वान्नरपतेस्तस्यसानिम्नगोत्तमा ८ नाध्यगच्छततांनारींयस्यामेवंविधःसुतः जायेतस्मात्स्वयंहंतभवाम्यस्यसहव्रता ९
अथभूत्वाकुमारीसाविभ्रतीपरमंवपुः ज्ञापयामासनृपतिंतामियेषचसप्रभुः १० तस्यामाधत्तगर्भंचतेजस्विनमुदारधीः अथसा
सुषुवेमासिदशमेसरितांवराः ११ पुत्रंसर्वगुणोपेतंबभ्रुंदेवावृधान्नृपात् अत्रवंशेपुराणज्ञागायंतीतिपरिश्रुतं १२ गुणा
न्देवावृधस्यैवकीर्तयंतोमहात्मनः यथैवाग्रेस्मृतंदूरात्पश्यामस्तथांतिकात् १३ ॥:॥:॥: ॥:॥:॥:॥:

वनिश्चयंच भिज्ञाममवकार तस्यतदापहृतस्यचिंतया ८ हंतेतिसस्नेहमालोचने सहव्रताधर्मपत्नी ९ इयेषइच्छितवान् १० १२ अंतिकेदूराद्वयी
गवलेनानेकधात्मानंकृत्वासंचारंतमुलभन्तेपश्यामः १३

षट्षष्ट्यधिकानिसप्तसहस्राणिपुरुषाःअमृतत्वंपुण्येनमृत्युमासाद्यब्रह्मलोकंगताइत्यर्थः १४ यज्वाबभ्रुरेव १५ तस्यबभ्रोः १६ अंधकात्सकतः पुत्रोत्काश्यपस्यदुहिता १७ २० श्वेतेनशुद्धेनकिशोरप्रतिमःतरुणाश्ववदुत्साहवान्किशोरोऽश्वस्यशावकेइतिमेदिनीअशीतिचर्मणायुक्तःअशी

वभ्रुःश्रेष्ठोमनुष्याणांदेवैर्देवावृधःसमः षष्टिश्चषट्चपुरुषाःसहस्राणिचसप्त १४ एतेमृतत्वंसंप्राप्ताबभ्रोर्देवावृधादपियज्वादानपतिर्धीमान्ब्रह्मण्यःसुदृढायुधः १५ कीर्त्तिमांश्चमहातेजाःसात्वतानांमहारथः तस्यान्ववायःसुमहान्भोजायेमार्त्तिकावताः १६ अंधकात्काश्यदुहिताचतुरोऽलभतात्मजान् कुकुरंभजमानंचशमीकंकंबलबर्हिषं १७ कुकुरस्यसुतोधृष्णुर्धृष्णोस्तुतनयस्तथा कपोतरोमातस्याथतैत्तिरिस्तनयोऽभवत् १८ जज्ञेपुनर्वसुस्तस्मादभिजित्तुपुनर्वसोः तस्यवैपुत्रमिथुनंबभूवाभिजितःकिल १९ आहुकश्चाहुकीचैवख्यातौख्यातिमतांवरौ इमांचोदाहरंत्यत्रगाथांप्रतितमाहुकं श्वेतेनपरिवारेणकिशोरप्रतिमोमहान् अशीतिवर्मणायुक्तःसनृपःप्रथमंव्रजेत् २१ नापुत्रवान्नाशतदोनासहस्रशतायुषः नाशुद्धकर्मानायज्वायोभोजमभितोव्रजेत् २२ ॥:॥ ॥:॥ ॥ ॥ ॥:॥ ॥:॥ ॥:॥:॥:

त्यापुरुषैर्वाह्यंचर्मफलकंदारुमयन्यासनविशेषः तेनयुक्तःतदारूढःचर्मफलकंनौचफलकंइतिमेदिनी अशीतिचर्मणोमस्यअमेध्यबद्धेस्तथ्यैः पंचःसाहुः यद्वाताभिरशीतिःस्वर्णोयेषांतेअशीतयोदेवाःतएवचर्मसाधात्राणां तेनयुक्तः देवास्त्रितइत्यर्थः २१ अतएवतस्यपरीवारः तत्पतेनापुत्रवानितिभोजंस्माहुकं २२ ॥ श्रीः श्रीः ॥:॥:

रूप्यकांचनेत्यर्द्धं सोपासंगेत्यतः प्राक्पठ्यं रूप्यमय्यः कांचनमय्यश्च कक्ष्याः वरत्राः बंधनरज्जवो येषां तेषां रथानां नागानां दशसहस्राणि पूर्वस्यां दिशि अनुमोद
नेनाभ्यनुज्ञया एति याति गंतुं प्रभवंति तथा तस्यामेव दिशि रथानां दशसहस्राणि अनुमोदनं यांति उपासंगो युगं अनुकर्षो रथाधःस्थितं काष्ठं वरूथो रथगुप्तिः तद्व
तां रथानां २३ २४ उत्तरस्यामपि तावंत्येव रथानां नागानां च सहस्राणि तथा दिशि यथा पूर्वोत्तरयोस्तथा दक्षिणपश्चिमयोरपि दिशि दक्षिणस्यां पश्चिमायां च अनुमो
दनं तावंत्येव सहस्राणि आयांतीत्यर्थः आभूमिपालान् सर्वान् स्वामिनं तान् आभिमुख्येन वशीकृत्य भोजाः संति तथा तत्र आहुकं उपतिष्ठंत उपतिष्ठंते सेवितवंतः किंकि

पूर्वस्यां दिशि नागानां भोजस्येत्यनुमोदनं सोपासंगानुकर्षाणां ध्वजिनां सवरूथिनां २३ रथानां मेघघोषाणां सहस्राणि दशै
व तु रूप्यकांचनकक्ष्याणां सहस्राणि दशापि च २४ तावंत्येव सहस्राणि उत्तरस्यां तथा दिशि आभूमिपालान् भोजान् स्वाननुत्त
मकिंकिणीकिनः २५ आहुकीं चाप्यवंतिभ्यः स्वसारं ददुरंधकाः आहुकस्य तु काश्यायां द्वौ पुत्रौ संबभूवतुः २६ देवकश्चो
ग्रसेनश्च देवगर्भसमावुभौ देवकस्याभवन्सुताश्चत्वारस्त्रिदशोपमाः २७ देववानुपदेवश्च सुदेवो देवरक्षितः कुमार्यः सप्त
चास्यासन्वसुदेवाय ता ददौ २८ ॥:॥:॥:॥:॥:

णीकिनः क्षुद्रघंटिकावंतो रथादयः किंकिणीशब्दादिकप्रत्ययः किंकिणीकिन इति दं
सस्य ह्रस्वत्वमार्षं भोजान् स्वान् उत्तमकिंकिणीकिन इति पाठे सर्वान् भूमिपालान् व्याप्य स्वान् उत्तमं सुवर्णनिर्मितं येषां किंकिणीयुक्ताः रथादयः उत्तमकिंकिणीकाः त
द्युक्तान् उत्तमकिंकिणीकिनः तादृशान् कृत्वा स्थिता इति शेषः २५ आहुकीं आहुकसंबंधिनीं स्वसारं आहुकीं तां अवंतिभ्यः राज्ञे देशेन ददुः २६ २७ कुमार्यः
पुत्र्यः २८ ॥:॥:॥:॥:॥:॥

ह॰ टि॰
८९

वृकदेवीमुक्तां उपदेवीं वृकदेवमुपदेवी २९ कंसः पूर्वजः प्रथमः न्यग्रोधादयोऽष्टौ सुभूमिप इति शंकोर्विशेषणं गौडपाठे तु सुभूमिपाः इति वा तस्यैव विशेषणं अन्ये तु सुभूमिप इति कंसस्यैव नामेत्याहुस्तेषां तस्य पृथक्त्वेनोक्ता निर्विवहयते परे पुनः कंसस्यैव सुभूमिप इति शंकुपदलोपमेव कुर्वंति तत्रैपाठे तत्वं व्यास एव वेद ३० ३३ इति

देवकीं शांतिदेवां च श्रीदेवां देवरक्षितां वृकदेवीमुपदेवीं च सुनामां चैव सप्तमी २९ नवोग्रसेनस्य सुतास्तेषां कंसस्तु पूर्वजः न्यग्रोधश्च सुनामा च कंकः शंकुः सुभूमिप ३० राष्ट्रपालोथ सुधनुरनाधृष्टिश्च पुष्टिमान् एषां स्वसारः पंच आसन् कंसा कंसवती तथा ३१ सुतनू राष्ट्रपाली च कंका चैव वरांगना उग्रसेनः सहापत्यो व्याख्यातः कुकुरोद्भवः ३२ कुकुराणामिमं वंशं धारयन्नमितौजसां आत्मनो विपुलं वंशं प्रजावानाप्नुते नरः ३३ इति श्रीखिलेषु हरिवंशे सप्तत्रिंशः वैशंपायन उवाच भजमानस्य पुत्रोथ रथमुख्यो विदूरथः राजाधिदेवः शूरस्तु विदूरथसुतोऽभवत् १ राजाधिदेवपुत्रास्तु जज्ञिरे वीर्यवत्तराः दत्तातिदत्तौ बलिनौ शोणाश्वः श्वेतवाहनः २ शमी च दंडशर्मा च दत्तशत्रुश्च शत्रुजित् श्रवणा च श्रविष्ठा च स्वसारौ संबभूवतुः ३ शमिपुत्रः प्रतिक्षत्रः प्रतिक्षत्रस्य चात्मजः स्वयंभोजः स्वयंभोजात् हृदिकः संबभूव ह ४ तस्य पुत्रा बभूवुर्हि सर्वे भीमपराक्रमाः कृतवर्माग्रजस्तेषां शतधन्वा तु मध्यमः ५ देवर्षेर्वचनात्तस्य भिषग्वैतरणो नृपः सुदांतश्चाधिदांतश्च कामदा कामदंतिके ६

नैलकंठीये भारतभावदीपे हरिवंशार्थप्रकाशे सप्तत्रिंशत्तमोऽध्यायः भजमानस्य पृथुमुख्यः रथवतां मुख्यो रथिष्ठ इति यावत् १ ५ देवर्षेः च्यवनस्य तस्य शतधन्वनः भिषक्च भ्रातरश्चत्वारः पुत्राः कामदा च कामदंतिका चेति द्वे पुत्र्यौ ६ ॥ श्रीः ॥ ः ॥ श्रीः ॥ ः ॥ श्रीः ॥ श्रीरामः ॥ ः ॥ ः श्री ः ॥

राम॰
८९

कंबलबर्हिषः महत्पुत्रस्माद्देववान् तस्यत्रयः ७ अंधकाः अंधकस्यपुत्राः तान् अंधकस्य असमोजसे ददाविति गम्यते ८ ११ निघ्नतः निघ्नात् १२ शत्रुजि
च्चसेनाजिच्च शत्रुसेनाजितौ वसंत्यां कृतनिवासायां १३ उपलब्धवान् परं पापालब्धवान् समुद्रात् समुद्रं प्राप्य तत्तीरे स्थितः कस्माल्लब्धवानित्याकांक्षायां

देववांश्चाभवत्पुत्रो विद्वान्कंबलबर्हिषः असमौजास्तथा वीरो नाम समौजाश्च तावुभौ ७ अजातपुत्राय सुतान्प्रददावसमौजसे
सुदंष्ट्रं च सुवाहं च कृष्णमित्यंधकास्त्रयः ८ एते चान्ये च बहवो ह्यंधकाः कथितास्तव अंधकानामिमं वंशं धारयेद्यस्तु नित्यशः ९
आत्मनो विपुलं वंशं लभते नात्र संशयः गांधारी चैव माद्री च क्रोष्टोर्भार्ये बभूवतुः १० गांधारी जनयामास अनमित्रं महाबलं माद्री
युधाजितं पुत्रं ततो वै देवमीढुषं अनमित्रमभित्राणां जेतारमपराजितं अनमित्रसुतो निघ्नो निघ्नतो द्वौ बभूवतुः प्रसेनश्चाथ सत्रा
जिच्छत्रुसेनाजितावुभौ प्रसेनो द्वारवत्यां तु निवसन्यो महामणिं १३ दिव्यं स्यमंतकं नाम समुद्रादुपलब्धवान् तस्य सत्राजितः
सूर्यः सखा प्राणसमोभवत् १४ स कदाचिन्निशापाये रथेन रथिनां वरः अब्धिकूलमुपस्प्रष्टुमुपस्थातुं ययौ रविं १५ तस्योप
तिष्ठतः सूर्यं विवस्वानग्रतः स्थितः अस्पष्टमूर्तिर्भगवांस्तेजोमंडलवान्प्रभुः १६ अथ राजा विवस्वंतमुवाच स्थितमग्रतः
यथैव व्योम्नि पश्यामि सदा त्वां ज्योतिषांपते १७

यामाहतस्येति तस्य प्रसेनसंबंधिनो भ्रातुः सत्राजितस्तस्य १४ निशापाये प्रातः
कालेउपस्प्रष्टुं स्नानादिकं कर्तुं १५ १६ १७ ॥श्रीरामः॥ः॥ श्रीरामः॥श्रीः॥ःश्री

यथादिविमंडलिनं तां यथा पश्यामि तथैव संनिहितमपि मंडलमात्रेण पश्यामि न त्वाकृतिविशेषं अतस्त्वमसख्येन उपगतस्य समीपागतस्यापि इतरजनापेक्षयान्तः
विशेषतः कोनुग्रहः प्राप्तो न कोपि यतः इतः एवदहमपि त्वां मंडलवंतमेव पश्यामीत्यर्थः १८ १९ विग्रहवंतं सुस्पष्टावयवं नृपतिः सत्राजित् मंडलाधिपतित्वात् ननु

तेजोमंडलिनं देवं तथैव पुरतः स्थितं को विशेषोस्ति मे त्वत्तः सख्येनोपगतस्य वै १८ एतच्छ्रुत्वा तु भगवान्मणिरत्नं स्यमंतकं स्वकं
ठादवमुच्यैकांते न्यस्तवान्भुवि १९ ततो विग्रहवंतं तं ददर्श नृपतिस्तदा प्रीतिमानथ तं दृष्ट्वा मुहूर्तं कृतवान्कथां २० तमभिप्र
स्थितं भूयो विवस्वंतं स सत्राजित् लोकान्भासयसे यस्त्वं येन त्वं सततं प्रभो तदेतन्मणिरत्नं मे भगवन्दातुमर्हसि २१ ततः स्यमंत
कमणिं दत्तवांस्तस्य भास्करः स तमाबध्य नगरीं प्रविवेश महीपतिः २२ तं जनाः पर्यधावंत सूर्योयं गच्छतीति ह पुरीं विस्मापयि
त्वा स राजा तु ततः पुरं तथा २३ तं प्रसेनजितं दिव्यं मणिरत्नं स्यमंतकं ददौ भ्रात्रे नरपतिः प्रेम्णा सत्राजिदुत्तमं २४ स मणिः स्यंद
ते रुक्मं वृष्ण्यंधकनिवेशने कालवर्षी च पर्जन्यो न च व्याधिभयं भवेत् २५ लिप्सां चक्रे प्रसेनात्तु मणिरत्ने स्यमंतके गोविंदो न च
तं लेभे शक्तोपि न जहार ह २६ कदाचिन्मृगयां यातः प्रसेनस्तेन भूषितः स्यमंतककृते सिंहाद्वधं प्राप वनेचरात् २७ अथ सिं
हं प्रधावंतमृक्षराजो महाबलः निहत्य मणिरत्नं तु तदादाय बिलमाविशत् २८ ॥:॥ :॥ :॥ः

तन्नियमात्रः २० २४ स्यंदते प्रस्रवति रुक्मं सुवर्णं २५ २६ सिंहाद्देवताविष्टः ननु पृच्छमानः तेन ताड्यमानो धारिणो धर्षणापोगतः २७ ऋक्षराजो जां
बवान् २८ ॥:॥:॥:

शशंकिरे कृष्णेनैवप्रसेनंहत्वामणिर्गृहीत इति शंकांचक्रुः २९ नकर्त्तानकारयिताकर्त्ता ३० आप्तकारिभिः अंतरंगैः किंकरैः ४३ ॥छ॥ः॥छ॥ःछ॥ः

ततोवृष्ण्यंधकाः कृष्णंप्रसेनवधकारणात् प्रार्थितंतंमणिंबुद्ध्वासर्वएवशशंकिरे २९ सशंक्यमानोधर्मात्मानकारीतस्यकर्मणः आ
हरिष्येमणिमितिप्रतिज्ञायवनंययौ ३० यत्रप्रसेनोमृगयामचरत्तत्रचाप्यथ प्रसेनस्यपदंगृह्यपुरुषैराप्तकारिभिः ३१ ऋक्षवंतंगिरि
वरंविंध्यंचगिरिमुत्तमं अन्वेषणपरिश्रांतःसददर्शमहामनाः ३२ साश्वंहतंप्रसेनंचनाविंदच्चैवतंमणिं अथसिंहःप्रसेनस्यशरीर
स्याविदूरतः ३३ ऋक्षेणनिहतोदृष्टःपादैर्ऋक्षस्यसूचितः पादैस्तैर्मार्गमाणस्तुगुहामृक्षस्यमाधवः ३४ महत्यृक्षबिलेवाणींशुश्रावप्र
मदेरितां धात्र्याकुमारमादायसुतंजांबवतोनृप ३५ क्रीडापयंत्यामणिनामारोदीरित्युदीरितां ३५ धात्र्युवाच सिंहःप्रसेनमवधी
त्सिंहोजांबवताहतः सुकुमारकमारोदीस्तवह्येषस्यमंतकः ३६ व्यक्तीकृतश्चशब्दःसतूर्णंचापिययौबिलं प्रविश्यचापिभगवांस्त
दृक्षबिलमंजसा ३७ स्थापयित्वाबिलद्वारियदूंल्लांगलिनासह शार्ङ्गधन्वाबिलस्थंतुजांबवंतंददर्शह ३८ युयुधेवासुदेवस्तु
बिलेजांबवतासह बाहुभ्यामेवगोविंदोदिवसानेकविंशतिं ३९ प्रविष्टेतुबिलंकृष्णेवसुदेवपुरःसराः पुनर्द्वारवतीमेत्यहतंकृ
ष्णंन्यवेदयन् ४० वासुदेवस्तुनिर्जित्यजांबवंतंमहाबलं लेभेजांबवतींकन्यामृक्षराजस्यसंमतां मणिंस्यमंतकंचैवजग्राहा
त्मविशुद्धये ४१ अनुनीयर्क्षराजानंनिर्ययौचतदाबिलात् द्वारकामगमत्कृष्णःश्रियापरमयायुतः एवंसमणिमाहृत्यवि
शोध्यात्मानमच्युतः ददौसत्राजितेतंवैसर्वसात्वतसंसदि ४३ ॥ः॥ः॥ ः॥छ॥छ॥ः॥छ॥ ः॥छ॥ःछ॥

५४ वातपतेर्विशेषणं वीरइति ५६ भार्याः कृष्णायतां ददाविति पाठे तिस्रोपि दत्ताः अन्यथा तां तन्त्रमतेन ख्यातां सत्यभामामेवेति व्याख्येयं ५७ ५८ ॥:॥

एवंमिथ्याभिशप्तेन कृष्णेनामित्रघातिना आत्माविशोधितःपापाद्विनिर्जित्यस्यमंतकं ५४ सत्राजितोदशत्वासन्भार्यास्तासां
शतंसुताः ख्यातिमंतस्त्रयस्तेषांभंगकारस्तुपूर्वजः ५५ वीरोवातपतिश्चैववियत्स्वातस्तथैवच कुमार्यश्चापितिस्रोवैदिक्षुख्यातानन
राधिप ५६ सत्यभामोत्तमास्त्रीणांव्रतिनीचदृढव्रता तथाप्रस्वापिनीचैवभार्याकृष्णस्यतांददौ ५७ सभाक्षोभंगकारस्तुनारेयश्चन
रोत्तमौ जज्ञातेगुणसंपन्नौविश्रुतौगुणसंपदा ५८ माद्र्यांपुत्रस्यजज्ञेथपृश्निःपुत्रोयुधाजितः जज्ञातेतनयौपृश्नेःश्वफल्कश्चित्रक
स्तथा ५९ श्वफल्कःकाशिराजस्यसुतांभार्यामविंदत गांदीतस्याथगांदीत्सासदागाःप्रददौहिसा ५० तस्यांजज्ञेतदावीरः
श्रुतवानतिथिःप्रियः अक्रूरोथमहाभागोयज्वाविपुलदक्षिणः ५१ उपासंगस्तथामंगुर्मृदरश्चारिमेजयः अरिक्षिपस्तथोपेक्षः
शत्रुहाचारिमर्दनः ५२ धर्मभृद्यतिधर्माचगृध्रभोजांधकस्तथा सुबाहुःप्रतिबाहुश्चसुंदरीचवरांगना ५३ विश्रुतासांबस्यमहिषी
कन्याचास्यवरांगना रूपयौवनसंपन्नासर्वसत्त्वमनोहरा ५४ अक्रूरेणोग्रसेन्यांतुसुतौद्वौकुलनंदन सुदेवश्चोपदेवश्चजज्ञाते
देववर्चसौ ५५ चित्रकस्याभवन्पुत्राःपृथुर्विपृथुरेवच अश्वग्रीवोश्वबाहुश्चसुपार्श्वकगवेषणौ ५६ अरिष्टनेमिरश्वश्चसुधर्मा
धर्मभृत्तथा सुबाहुर्बहुबाहुश्च श्रविष्ठाश्रवणेस्त्रियौ ५७ इमांमिथ्याभिशस्तिंयःकृष्णस्यसमुदाहृतांवेदमिथ्याभिशापास्तंन
स्पृशंतिकदाचन ५८ इतिखिलेषुहरिवंशेऽष्टत्रिंशः ॥:॥ ॥ ॥ ॥:॥ ॥:॥ ॥

क्रौष्टेःकनिष्ठात्स्त्रीमाद्रीतत्पुत्रस्ययुधाजितोवंशमाहमाद्रीति ५९ ५७ मिथ्याभिशस्तिंमिथ्याभिशापंवेदजानाति ५८ अष्टत्रिंशः ॥:॥:॥ श्रीःश्रीः

यत्तत् वस्तु अक्रूरात्तद्रत्नं शतधन्वना हारयामासेत्यन्वयः १ अंतरं तादर्थ्यपर्यंतमासितं सूर्यभ्रमस्यादिहपुनरर्थमन्विच्छन्निरूप्यैः अंतरमवकाशावधिपरिधा नांतर्द्धिभेदतादर्थ्ये इति मेदिनी २ ३ समयं शपथं ४ कृष्णेन स्वभुजबलकुंठेन अभ्युपपत्स्यामः अनुपास्यामः अबलीकर्तुमितिशेषः अत्रोपपत्तिमाहममेति

वैशंपायन उवाच यत्तत्सत्राजिते कृष्णो मणिरत्नं स्यमंतकं अदात्तद्धारयामास बभ्रुर्वै शतधन्वना १ सदा हि प्रार्थयामास सत्यभामा मनिंदितां × अक्रूरात्तदा रत्नमादाय भरतर्षभ समयं कारयां × अक्रूरांतरमन्विच्छन्मणिं चैव स्यमंतकं २ सत्राजितं ततो हत्वा शतधन्वा महाबलः रात्रौ तं मणिमादाय ततोऽक्रूराय दत्तवान् ३ ४ चक्रे नावेद्योऽहं त्वयेत्युत ४ वयमभ्युपपत्स्यामः कृष्णेन त्वां प्रधर्षितं ममाद्य द्वारका सर्वा वशे तिष्ठत्यसंशयं ५ हते पितरि दुःखार्ता सत्यभामा मनस्विनी प्रययौ रथमारुह्य नगरं वारणावतं ६ सत्यभामा तु तद्वृत्तं भोजस्य शतधन्वनः भर्तुर्निवेदयद्दुःखात्पार्श्वस्थाश्रूण्यवर्तयत ७ पांडवानां तु दग्धानां हरिः कृत्वोदकं तथा कुल्यार्थे चापि पांडूनां न्ययोजयत सात्यकिं ८ ततस्त्वरितमागम्य द्वारकां मधुसूदनः पूर्वजं हलिनं श्रीमानिदं वचनमब्रवीत् ९ हतः प्रसेनः सिंहेन सत्राजिच्छतधन्वना स्यमंतकः समद्गामी तस्य प्रभुरहं यतः १० तदारोह रथं शीघ्रं भोजं हत्वा महाबलं स्यमंतको महाबाहो ह्यस्माकं स भविष्यति ११ ततः प्रववृते युद्धं तुमुलं भोजकृष्णयोः शतधन्वा ततोऽक्रूरमवैक्षत्सर्वतो दिशं १२ ॥ः॥ः७॥७॥७॥ः॥७॥ः॥ः७॥ः॥७॥ः॥७॥ः

५ वारणावतं हस्तिनापुरं ६ ७ कुल्यार्थे अस्थिसंस्कारार्थं कुल्यं स्यात्कीकसे इति मेदिनी ८ ११ भोजः शतधन्वा १२ ॥श्रीरामः श्रीरामः
श्रीः श्रीः श्रीः श्रीः श्रीः ॥ः॥ः

ह॰टि॰
९२

शाठ्यत्स्वशक्तिप्रकाशनान्हार्दिक्यं हृदीकपुत्रं शतधन्वानं नाभ्युपपद्यत साहाय्यार्थेन गतवान् १३ हृदयायाश्वया १४ १७ दृष्टदोषाः क्षीणजवानिश्चेष्टाचा

संश्चौतावुभौ दृष्ट्वा तत्र भोजजनार्दनौ शक्तोपि शाठ्याद्धार्दिक्यं नाक्रूरोभ्युपपद्यत १२ अपयाने ततो बुद्धिं भोजश्चक्रे भयार्दितः योजना
नांशतं साग्रं हृदयया प्रत्यपद्यत १४ विश्रुता हृदया नाम शतयोजनगामिनी भोजस्य वडवा राजन्यया कृष्णमयोधयत् १५ क्षीणां जवेन
हृदयामध्वनः शतयोजने दृष्ट्वा रथस्य तां वृद्धिं शतधन्वा समत्यजत् १६ ततस्तस्या हृदयायास्तु श्रमात्खेदाच्च भारत खमुत्पेतुरथ प्राणाः
कृष्णो राममथाब्रवीत् १७ तिष्ठस्वेह महाबाहो दृष्टदोषा हृदया मया पद्भ्यां गत्वा हरिष्यामि मणिरत्नं स्यमन्तकं १८ पद्भ्यामेव ततो ग
त्वा शतधन्वानमच्युतः मिथिलामभितो राजन् जघान परमास्त्रवित् १९ स्यमन्तकं च नापश्यद्धत्वा भोजं महाबलं निवृत्तं चाब्रवीत्कृ
ष्णं रत्नं देहीति लाङ्गली २० नास्तीति कृष्णश्चोवाच ततो रामो रुषान्वितः धिक्शब्दमसकृत्कृत्वा प्रत्युवाच जनार्दनं २१ भ्रातृत्वान्म
र्षयाम्येष स्वस्ति तेस्तु व्रजाम्यहं कार्यं न मे द्वारकया न त्वया न च वृष्णिभिः २२ प्रविवेश ततो रामो मिथिलामरिमर्दनः सर्वकामैरुप
चितैर्मैथिलेनाभिपूजितः २३ एतस्मिन्नेव काले तु बभ्रुर्मतिमतां वरः नानारूपान्क्रतून्सर्वानाजहार निरर्गलान् २४ दीक्षा
मयं स कवचं रक्षार्थं प्रविवेश ह स्यमन्तककृते प्राज्ञो गान्दीपुत्रो महायशाः २५ अर्थान्रत्नानि चाग्र्याणि द्रव्याणि विविधानि च ष
ष्टिं वर्षाणि धर्मात्मा यज्ञेषु विनियोजयत् २६ अक्रूरयज्ञा इति ते ख्यातास्तस्य महात्मनः बह्वन्नदक्षिणाः सर्वे सर्वकामप्रदायिनः

१८ २४ दीक्षामयं कवचं दीक्षितस्य युद्धनिषेधादिति वैराभ्यसत्कृते तेनैव स्वशरीरत्नापि कृतेत्यर्थः २५ २६ ॥:॥:॥:॥: २७ ॥

राम॰
९२

३३ कच्छे सजलेतोप्रदेशे ३३ ३४ योगेन दुग्धनदानादिसंबंधेन लिंगेन ३५ अनार्यकं शाठ्यम् ३६ यत्प्रतोहेतोः रोषोभूत् स च संरूढः ततश्च कालात्ययमामङ्घि

अथ दुर्योधनो राजा गत्वा तु मिथिलां प्रभुः गदाशिक्षां ततो दिव्यां बलभद्रादवाप्तवान् २८ प्रसाद्य तु ततो रामो वृष्ण्यंधकमहारथैः आनी
तो द्वारकामेव कृष्णेन च महात्मना २९ अक्रूरस्त्वंधकैः सार्द्धमपायात्पुरुषर्षभः हत्वा सत्राजितं युद्धे सहबंधुं महाबली ३० ज्ञातिभेदभया
त्कृष्णस्तमुपेक्षितवांस्तथ अपयाते तदाक्रूरे नावर्षत्पाकशासनः ३१ अनावृष्ट्या यदा राष्ट्रमभवद्बहुधा कृशं ततः प्रसादयामासुरक्रूरं कु
कुरांधकाः ३२ पुनर्द्वारवतीं प्राप्ते तस्मिन्दानपतौ ततः प्रववर्ष सहस्राक्षः कच्छे जलनिधेस्तदा ३३ कन्यां च वासुदेवाय स्वसारं शील
संमतां अक्रूरः प्रददौ धीमान्प्रीत्यर्थं कुरुपुंगव ३४ अथ विज्ञाय योगेन कृष्णो बभ्रुगतं मणिं सभामध्यगतं प्राह तमक्रूरं जनार्दनः ३५
यत्तद्रत्नं मणिवरं तव हस्तगतं विभो तत्प्रयच्छस्व मानार्ह मयि मानार्यकं कृथाः ३६ षष्टिवर्षे गते काले यद्रोषोभूत्ममानघ स संरूढोऽ
सकृत्प्राप्तः ततः कालात्ययो महान् ३७ ततः कृष्णस्य वचनात्सर्वसात्वतसंसदि प्रददौ तं मणिं बभ्रुरक्लेशेन महामतिः ३८ तत
स्तमार्जवात्प्राप्तं बभ्रोर्हस्तादरिंदमः ददौ हृष्टमनाः कृष्णस्तं मणिं बभ्रवे पुनः ३९ स कृष्णहस्तात्संप्राप्तं मणिरत्नं स्यमंतकं
आबध्य गांदिनीपुत्रो विरराजांशुमानिव ४० यस्त्वेतच्छृणुयान्नित्यं शुचिर्भूत्वा समाहितः सुलब्धानां तत्सकल्पानां फलभागी भवि
ष्यति ४१ आब्रह्मभवनाद्वापि यशः प्राप्स्यति निःसंशयः भविष्यति न यक्ष्मेषस्तस्य मंडलवीमिते इति हरिवंशे ३९ ॥:

रकालीनो रोषः यद्यपि जातः तद्रत्नम प्रष्ठेति दुर्वैराग्यात्त्वयः ३७ ४० यस्त्विति द्वौ श्लोकौ क्वचित्पठ्येते एकोनचत्वारिंशः ॥:॥:॥:॥:॥:॥

स्यमंतकाख्यानप्रसंगेनसमर्थोपिभगवान्लोकस्थितिंनविभेदकाहारीणकलब्धाक्रूरादीनामपराधान्क्षांतवानितिश्रुत्वाभगवन्माहात्म्यमाहात्म्यश्रवणोत्पन्नादरोजनमेज-
यउवाचप्रादुर्भावानिति प्रादुर्भावान्कथयतांसुताद्वाराहोपिवाराहस्ताथंवाराहस्तादृशोपिप्रादुर्भावोस्तीतिनोऽस्माभिःश्रुतं वांचतहृदंश्रोऽश्रुतस्यवाराहशब्दः श्रेष्ठयज्ञवा-
ची तस्यचरितंसर्वकार्यजनकत्वंविधिंप्रसर्वत्वलक्षणांविस्तरंणावित्तांस्मनुष्ठानेतिकर्तव्यता कर्मेतेनसंतर्पणीयंदेवतादिकं गुणाः द्रव्यदेशकालादिः संतानः प्रयोगविधिः

जनमेजयउवाच प्रादुर्भावान्पुराणेषुविष्णोरमिततेजसः सतांकथयतामेववाराहइतिनःश्रुतं १ नजानेतस्यचरितंविधिंनैवतुवि-
स्तरात् नकर्मगुणसंतानान्नहेतुन्नमनीषितं २ किमात्मकोवराहःसकामूर्तिःकाचदेवता किमाचारप्रभावोवाकिंवातेनपुराकृतं ३
यज्ञार्थेसमवेतानांमिषतांच द्विजन्मनां महावाराहचरितंकृष्णद्वैपायनेरितं ४ यथानारायणोब्रह्मन्वाराहंरूपमास्थितः दंष्ट्र-
यागांसमुद्रस्थामुज्जहारारिसूदनः ५ विस्तरेणैवकर्माणिसर्वाणिरिपुघातिनः श्रोतुमिच्छाम्यशेषेणहरेःकृष्णस्यधीमतः
६ कर्मणामानुपूर्व्याच्चप्रादुर्भावाश्चयेविभोः याचास्यप्रकृतिर्ब्रह्मंस्तांमेव्याख्यातुमर्हसि ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

हेतुमधिकारं मनीषितंसागात्मकंस्वरूपस्यपारदं एतत्सर्वमहंनजानेतस्माद्वदस्वेत्यर्थः २ अशिष्यतामेवंवाराहस्यात्मादिकंपृच्छाः छिदेवंतत्पृच्छति किमात्मकः
आत्मास्वरूपं मूर्तिर्वाविग्रहः देवतातदधिष्ठाताईश्वरः आचारोऽस्यकर्तव्योधर्मः प्रभावःसामर्थ्यं ३ चरितंईरितंउक्तंतथापितुतन्नलब्धंनष्टानामित्यर्थः
४ यथाउज्जहारतथाश्रुतमितिशेषेणान्वयः ५ सर्वाणिवाराहादीनिनानावतारकृतानि ६ अस्यप्रादुर्भावतांगतस्यप्रकृतिःसमुद्रस्थानीया ७ ॥ ॥

कथमिति कर्मबंधहीनोऽपि कथमुत्तमात्स्थानाद्वासुदेवत्वं प्राप्त इत्यर्थः ८९ लीलार्थमवतारे तत्प्रयोजनार्थमित्यपि नयतो लीलायामपि नामितापरिहारादेः किय
तोऽपि प्रयोजनस्य सत्त्वात्प्रमाणं दृष्टपसनुत्तरभावादित्याशंक्याह किमर्थमिति १० ११ क्रमैः पादविक्षेपैः त्रिदशेप्सया देवानामिष्टसिद्ध्यर्थं त्रयो मार्गाः ध
र्मार्थकामाः अर्पितापंलोकः कामेनाधोलोकः तेषां मार्गास्त्रिभिः प्राप्यते १४ जगत्पंचभूतात्मकं सकारणं पीत्वा संहृत्य तोयमयं निर्विशेषं चिन्मात्ररूपं तत्र सलि

कथंस भगवान्विष्णुः सुरेशोरिनिषूदनः वसुदेवकुले धीमान्वासुदेवत्वमागतः ८ अमरैरावृतंपुण्यंपुण्यकृद्भिर्निषेवितं देवलोकंस
मुत्सृज्य मर्त्यलोकमिहागतः ९ देवमानुषयोर्नेता भूर्भुवः प्रभवो विभुः किमर्थंदिव्यमात्मानं मानुष्ये संन्ययोजयत् १० यश्चक्रं वर्त
यत्येको मानुषाणामनामयं मानुष्ये सकथं बुद्धिं चक्रे चक्रभृतां वरः ११ गोपायनं यः कुरुते जगतः सार्वलौकिकं सकथं गां गतो देवो
विष्णुर्गोपत्वमागतः १२ महाभूतानि भूतात्मा योदधार चकार च श्रीगर्भः सकथं गर्भे स्त्रिया भूचरया धृतः १३ येन लोकान्क्रमै
र्जित्वा त्रिभिस्त्रींस्त्रिदशेप्सया स्थापिता जगतो मार्गास्त्रिवर्गप्रभवास्त्रयः १४ योऽन्तकाले जगत्पीत्वा कृत्वा तोयमयं वपुः लोक
मेकार्णवं चक्रे दृश्यादृश्येन वर्त्मना १५ यः पुराणे पुराणात्मा वाराहं रूपमास्थितः विषाणाग्रेण वसुधामुज्जहारारिसूदनः १६
यः पुरा पुरुहूतार्थे त्रैलोक्यमिदमव्ययं ददौ जित्वा सुरगणान्सुराणां सुरसत्तमः १७ ॥ : ॥ : ॥ : ॥ : ॥ :

ल एकोऽद्वितीय इति सलिलपदप्रयोगात्तादृशं कृत्वा लोकं एकार्णवं चक्रे सर्वं चिन्मात्रमिति भावनया तन्मात्रं अवशेषयतीति भावः तत्र साधनं दृश्यादृश्येन वर्त्मनेति
दृश्यादृश्येन चिज्जडांशेन चिद्रूपेण जीवरूपेण मार्गेण अयं भावः योऽहंकारमात्रिगमसंसृष्टजातेतेनैव सम्यग्गर्भितेन संहरन् तमपि मार्गोध्यस्य आत्मरूपं सं
हरतीति १५ विषाणाग्रेण दंताग्रेण विषाणं दंतश्रृंगयोरित्यमरः १६ अमुतो इति छेदः सुराणां सुरेभ्यः १७ ॥:॥:॥ ७ ॥ ७॥ ७॥ ७॥:

द्विधा नरसिंहरूपेण १८ १९ सहस्रेत्यनंतवाचि येन अनिरुद्धात्मसर्वावतारविस्तुर्यं सलिलमंतं महार्णवस्थानीयं २० नाभ्यां नाभिदेशे नत्वपलहितां तस्यारणिः
: मथ्यनं दंडस्तु तल्लनालं ततस्योनाभ्यारण्यां पौतामहं गृहं पद्मं २१ २२ उत्सिक्तः दृप्तः २३ तिमिरं योगमायां २४ सुरारणिः देवमाता अदितिः तस्याः गर्भं वामनरूपं त्रि

येनसैंहं वपुः कृत्वा द्विधा कृत्वा च तत्पुनः पूर्वं दैत्यो महावीर्यो हिरण्यकशिपुर्हतः १८ यः पुराप्यनलो भूत्वा और्वः संवर्तको विभुः पा
तालस्थोर्णवगं सम्पपौ तोयमयं हविः १९ सहस्रशिरसं देवं सहस्राक्षं सहस्रशः सहस्रचरणं देवं यमाहुर्वै युगे युगे २० नाभ्यारण्यां
समुत्पन्नं यस्य पैतामहं गृहं एकार्णवगते लोके नष्टे स्थावरजंगमे २१ येनान्ते निहता दैत्याः संग्रामे तारकामये सर्वदेवमयं कृत्वा स
र्वायुधधरं वपुः २२ गरुडस्थेन चोत्सिक्तः कालनेमिर्निपातितः निर्जितश्च महादैत्यस्तारकश्च महासुरः २३ उत्तरांते समुद्रस्य क्षीरो
दस्यामृतोदधेः यः शेते शाश्वतं योगमास्थाय तिमिरं महत् २४ सुरारणिर्गर्भमधत्त दिव्यं तपः प्रकर्षाददितिः पुराणं शक्रं च
यो दैत्यगणावरुद्धं गर्भावसानेन निभृतं चकार २५ पदानि यो लोकमयानि कृत्वा चकार दैत्यान् सलिलेशयांस्तान् कृत्वा च देवांस्त्रि
दिवस्य देवांश्चक्रे सुरेशं त्रिदशाधिपं स्वे २६ पात्राणि दक्षिणादीनि च यस्सोलूखलानि च गार्हपत्येन विधिना अन्वाहार्येण
कर्मणा २७ अग्निमाहवनीयं च वेदिं चैव कुशं स्रुवं प्रोक्षणीयं ध्रुवां चैव आवभृथ्यं तथैव च २८ ॥ः॥ः

भूतं पूर्णकामं २५ सलिलेशयान् पातालस्थान् लेनसमुद्रजलपिहितत्वात् त्रिदिवस्य देवान् स्वर्गक्रीडापरान् २६ पात्रादीनि यज्ञोपकरणानि २७ आ
वभृथ्यं यज्ञांतस्नानापहितं तत्र ध्रुवनिष्कासस्सोमसलिलमाहिकं २८ ॥ः॥ ॥ः॥ ॥ः॥ ॥ ॥ः॥ ॥ः॥ ॥ ॥ः॥ ॥ ॥ ः ॥ ः

सुधात्रीणि सुधाप्रभृतीनि त्रीणि कर्माण्येव मध्याधोगतिसंज्ञानि २९ ३० तत्र यानलान् इष्टकाचयनपुरुषादिअग्निस्थापनपर्यंतस्थानानि ३१ पारमेष्ठ्येन परमेष्ठिना ब्रह्म
णतेन ३१ ३२ त्रिविधं श्रुतिस्मृतिशिष्टाचाररूपेण त्रिः प्रकाशप्रमाणं त्रिषु निम्नमैनि त्रिकालेषु कर्मसु प्रमेयेषु देवतागणि स्थावरजंगमानि शरीराणि उपचयो वृ
द्धिः लक्षणं हि पाल्लचतुष्पात्वादि ३४ त्रयो वर्णा इति भूर्भुवः स्वरंतानंहेतास्त्रैविद्या लोका भूराद्यः त्रैविध्यं त्रय्यपन्नुः सामात्मकं पावकाः गार्हपत्याद्यः त्रैका

सुधात्रीणि च यज्ञे हव्यकव्यप्रदानहि जान इत्यादीन्यनुगन्यतेकमादीन्यपि इत्यपि २९ भावार्थमंत्रविधिना यज्ञे कपत्नेकर्म
णि यथानत्तमित्सुवेसोमपाविवान्यार्थानपि ३० पतियानि च द्रव्याणि यत्रामस्तत्र यानेलान् सदस्यान्यजमानांश्च मेधादी
न्द्रकृतस्त्रमान ३१ क्षमाहपुरासर्वपारमेष्ठ्येनकर्मणा युगानुरूपः कृत्वा लोकाननुपराक्रमत ३२ तृणालवाश्च काष्ठाश्च
कलाश्चैकालमेवच मुहूर्तास्तिथयो मासाः पक्षाः संवत्सरास्तथा ३३ ऋतवः कालयोगाश्च प्रमाणं त्रिविधं त्रिषु आयुः
क्षेत्राण्युपचयो लक्षणं रूपसौष्ठवं ३४ त्रयो वर्णास्त्रयो लोकास्त्रैविद्यं पावकास्त्रयः त्रैकाल्यं त्रीणि कर्माणि त्रयोपायास्त्रयो
गुणाः ३५ सृष्टा लोकास्त्रयोऽनन्तापेनानन्तेन कर्मणा सर्वभूतगणस्रष्टा सर्वभूतगुणात्मकः ३६ ॥ :॥:॥:

ल्यं भूतं भविष्यद्वर्तमानाख्यं त्रीणि कर्माणि सात्विकराजसतामसानि त्रयोऽपायाः त्रिविधः स्वार्थभ्रंशः अर्थानुष्ठानपाटव्यसनरूपः पुत्रैषणावित्तैष
णालोकैषणारूपो वा त्रयो गुणाः सत्वाद्यः त्रयो वर्णा इत्यादिनोक्तः सृष्टा इत्युत्तरस्थेनान्वयः ३५ संख्यातास्त्रयोऽपि वैपुल्येन प्रत्येकमनंताः यतोऽनंतकर्म
संकल्पात्स्यं तेन सृष्टाः येन सृष्टाः स कीदृश इत्यत आह सर्वेति ३६ ॥:॥:॥:॥ :॥ :॥ ८॥ ८॥ : ८॥ : ०

ह॰टि॰
९५

योनृणांगतागताभ्यांमृतुजन्मभ्यांसर्वब्रह्मांडेनेता यश्चजीवरूपःसन्इंद्रियपर्वणियोगेनइंद्रियजन्मेनविषयसंबंधेनाप्नोतिसदेश्वरः ४७ चातुर्होत्रस
चलोकजिज्ञः होतारोपद्मपतेतस्य ४८ आन्वीक्षिकीत्रयीवार्त्तादंडनीतिरितिचतसृणांविद्यानांसमाहारश्चातुर्विद्यंतस्य दिशः अंतरिक्षगर्भयस्यसदिगंत
रः नभोभूतः आकाशत्वमापन्नः विभावसुः अग्निः यद्वाविशेषेणभातीतिविभाः ज्योतिः वसुः वसुमतीपृथिवी ४९ चंद्रसूर्यमयंचंद्रसूर्ययोरप्रधानांमनोज्योतिः

नृणामिंद्रियपूर्वेणयोगेनारमतेचयः गतागताभ्यांयोनेतासर्वत्रजगतीश्वरः ४७ योगतिर्धर्मयुक्तानामगतिःपापकर्मणां चा
तुर्वर्ण्यस्यप्रभवश्चातुर्होत्रंयस्याहिता ४८ चातुर्विद्यस्ययोवेत्ताचातुराश्रम्यसंश्रयः दिगंतरोनभोभूतोवायुरापोविभावसुः ४९
चंद्रसूर्यमयंज्योतिर्योगीशःक्षणदांतकः यःपरंश्रूयतेज्योतिर्यःपरंश्रूयतेतपः ५० यंपरंप्राहुरपरंयः परः परमात्मवान् नारा
यणपरावेदानारायणपराःक्रियाः ५१ नारायणपरोधर्मोनारायणपरागतिः नारायणपरंसत्यंनारायणपरंतपः ५२

चतुर्ज्योतिश्च योगीशोनिर्विकल्पकः मनसोंतकः क्षणदारात्रिरेवंअंतकोनाशकोयस्यतत्चतुर्ज्योतिः परंअंतकमूलं श्रूयतेनाहंदृष्टुंदृष्टोपिलो
योविद्यतइतिविदेहस्यज्ञे तपःतपसोध्यानस्यप्राप्यं मनसैवेदमाप्तव्यमितिश्रुतेः ५० यःपरस्त्वात्मानं अपरंविज्ञानेवयंप्राहुः परःपरात्तादपिपरंस
त्रात्परं सचआत्मवान्आत्मैवात्मामायाख्यशरीरस्तद्वान् मायिनंतुमहेश्वरमितिश्रुते ५१ ॥:॥

राम॰
९५

हिरण्योर्दिवरा: ४३ लोकांतकांतकः मृत्योरपिमृत्युः सेतुत्वंनामयोदाविधारकाणांपत्न्यादीनामपिसेतुः नियंतृणामपिनियंतेत्यर्थः मेध्यकर्मणांपवित्राणामपि
गंगादीनांपावनोपिपावनः ४४ प्रभवात्मकोऐश्वर्यस्वभावानांमरीच्यादीनांप्रभुस्थिरः सोमः सोमवल्लिप्रियदर्शनः तद्रूपः सोमभृतः ४५ ४७ वायुरेवप्राणः
स्थितिहेतुर्यस्यप्राणः ४८ अग्नेःप्राणःसत्वाग्निहुताशंकरोतितद्द्वारसादिति रसात्स्वप्नेनापृथक्कृतात्प्रसार्णेन पाकेतारक्तमेपरापरापाणितादिक्रमे

नारायणोयोमोक्षोनारायणःपरायणं आदित्यादित्यकपालिदेवोपस्तुतैत्यांतकोविभुः ४३ युगांतेसंवर्तकोपस्यलोकांतकांतकः सेतु
र्यौलोकसेतूनांमेध्योमेध्यकर्मणां ४ येनापावेदविद्रूपांप्रभुः प्रभवात्मनां सोमभूतःसौम्यानामग्निभूतोग्निवर्चसां ४५ मा
नुषाणांमनोभूतस्तपोभूतस्तपस्विनां विनयोनयवृत्तानांतेजस्तेजस्विनामपि ४६ विग्रहोविग्रहार्हाणांगतिर्गतिमतामपि सर्गेका
रकःसर्गाणांलोकहेतुरनुत्तमः ४७ आकाशप्रभवोवायुर्वायुप्राणोहुताशनः देवाहुताशनप्राणाः प्राणोग्नेर्मधुसूदनः ४८ रसा
च्छोणितसंभूतिःशोणितान्मांसमुच्यते मांसात्तुमेदसोजन्ममेदसोस्थीनिचैवहि ४९ अस्थ्नोमज्जासंभवतिमज्जातःशुक्रसं
भवः शुक्राद्गर्भःसंभवतिरसमूलकर्मणा ५० तत्रापांप्रथमोभागःससौम्योराशिरुच्यते गर्भोष्मसंभवोग्निर्योद्वितीयोराशिरुच्य
ते ५१ शुक्रसोमात्मकंविद्यादार्तवंपावकात्मकं भावौरसात्मकौह्येतौवीर्यंचशशिपावकौ ५२ ॥ : ॥ : ॥ :

णारेतोद्वाराणगर्भःसंभवतितिसर्वरसमूलेनासहेतुभूतेनकर्मणागर्भस्यापाणोस्तिद्वयोरर्थः ४९ ५० तत्रगर्भेऽपांविकारः प्रथमोभागःरेतोरूपःश्वेतत्वात्सौ
म्यश्चसः गर्भोष्मसंभवःगर्भस्यजठराग्निजन्मायोग्निवत्लोहितःसआग्नेयोद्वितीयोभागः ५१ एतदेवाहशुक्रमिति रसात्मकोयन्नकर्मणारसस्यैवविका
राहियस्मात्एषांरसादीनांवीर्यसारःशशिपावकौशुक्रशोणिते ५२ ॥:॥ :॥ :॥ :॥ :॥ :॥ :॥ :॥ :॥ :॥ :॥ :॥:॥

ह॰टि॰
९६

अग्नीषोमात्मकत्वं ज्ञातः साधयति कफेति त्रिभिः शुक्लाश्रयस्य सोमदैवतस्य कफस्य स्थानं हृदयं तद्देवप्रजापतिदैवतस्य मनसोपि स्थानं शोणिताश्रयस्याग्निदैवतस्य पित्तस्य स्थानं नाभिमण्डलं तद्देवाग्निदैवत्यप्राणवायोरपि स्थानं स्थानस्थानिनोः अधिष्ठेयाधिष्ठात्रोर्देहदेहिनोर्व्यवहारयोरभावात्सर्वं नामरूपात्मकं स्यादग्नीषोमात्मकमिति सर्वं ५३ दीव्यति व्यवहरतीति देवो वागभिमानी ५४ ५५ अंबुदसन्निभे यथाभ्रमज्योतिः सलिलपवनैर्मेघो वर्द्धते

कफवर्गं भवेच्छुक्लं पित्तवर्गं तु शोणितं कफस्य हृदयं स्थानं पित्तं नाभ्यां प्रतिष्ठितं ५३ देहस्य मध्ये हृदयं स्थानं तन्मनसः स्मृतं नाभिकोष्ठांतरं यत्तु तत्र देवो हुताशनः ५४ मनः प्रजापतिर्ज्ञेयः कफः सोमो विभाव्यते पित्तमग्निः स्मृतं येन अग्नीषोमात्मकं जगत् ५५ एवं प्रवर्तिते गर्भे वर्द्धितेऽबुदसन्निभे वायुः प्रवेशं संचक्रे संगतः परमात्मना ५६ ततोंऽगानि विसृजति बिभर्त्ति परिवर्द्धयन् स पंचधा शरीरस्थो भिद्यते वर्द्धते पुनः ५७ प्राणोऽपानः समानश्च उदानो व्यान एव च प्राणः स प्रथमं स्थाने वर्द्धमानोऽभिवर्त्तते ५८

ते एवं गर्भेपि अग्नीषोमीयप्राणोर्वर्द्धिते ऽतोऽचेतनत्वसमर्थः वायुः प्राणवायुसहचारोरात्मा पुर्य्यष्टकः ईश्वरांशसहितः प्रविशति तेनैव सह उत्क्रामति च ५६ ततो देहप्रवेशानंतरं अंगानि शिरआदीनि विसृजति निर्मातीति बिभर्त्ति पुष्टानि करोति सः प्राणोपाधिः पुर्य्यष्टकः प्राणः स पंचधा भावात्स्वयमपि पंचधा भिद्यते समाणश्च प्राणो नाम वर्त्तीति स्मृते ५७ प्रथमं स्थानं हृदयं वर्द्धमानोपि पिंडपोषणमिति शेषः ५८ ॥:॥ :॥:॥:॥: ॥ :॥:॥

गम॰
९६

पश्चिमं कायं जघनादि पादांतं ऊर्ध्वं गुदादेशात् संधिरार्षः व्याप्यते व्यायाममेवलता ध्यं कर्म करोतीति येन स व्यानः सर्वदेहसंधिव्यापी समानस्तु नाभिदेशस्थः संनिवर्त्तयेत् अशितपीतादिकं समीकृत्य तत्तत्स्थानं प्रापयेदित्यर्थः ततस्तेषां प्राणकर्मविभागानंतरं तत्संज्ञा तस्य भूतव्याप्तिः पृथिव्यादिसाक्षात्कारो जायते सा च इंद्रियगोचरात् इंद्रियाणां यो विषयो रूपादिस्तद्द्वारा तदाप्यायो गृह्यत इत्यर्थः ५९ अत्र हेतुमाह पृथिवीति यतः पृथिव्यादीनि इंद्रियाणि इंद्रियरूपेण प्राणानां शरीरे स्वस्थाने नेत्रगोलकादौ विष्ठानि स्वतत्तानि स्वेन योगेन चक्रिरे पार्थिवाद्याः पृथिव्यामेवं धातवः शिष्टा गृह्णाति

अपानः पश्चिमं कायमुदानोर्ध्वशरीरगः व्यानो व्यायच्छते येन समानः संनिवर्तयेत् भूतावाप्तिस्ततस्तस्य जायते इंद्रियगोचरात् ५९
पृथिवी वायुराकाशमापो ज्योतिश्च पंचमं तस्येंद्रियाणि दिष्टानि स्वेन योगेन चक्रिरे ६० पार्थिवं देहमाहुस्तं प्राणात्मानं च मारुतं
छिद्राण्याकाशयोनीनि जलात्स्रावः प्रवर्तते ६१ ज्योतिस्तु चक्षुषी तेजो ह्यात्मा तेषां यन्मनः स्मृतः ग्रामाश्च विषयाश्चैव यस्य
वीर्यात्प्रवर्तिताः ६२ ॥ ॥ ॥

आप्यं रसनं च स्वयं गुणं रसमेव गृह्णातीति तैजसं चक्षुस्तेजोगुणं रूपं वायव्यं स्पर्शनेंद्रियं तद्गुणं स्पर्शनं नाभसं श्रोत्रं तद्गुणं शब्दं च गृह्णातीत्यर्थः ६० देहं उपचितं कठिनांशं पार्थिवं पृथ्वीविकारं प्राणान्वायुविकारान् छिद्राण्याकाशे स्रावं द्रवभागं सर्वं जले ६१ चक्षुः ज्योतिः रूपप्रकाशकं जाठरादिवा तेषां पृथिव्यादीनां पंचानां तेजसात्मा तैजसोंशो मनः सर्वेषामिंद्रियाणां यन्नियामकं यस्य मनसो वशे यथा तेषां मध्ये ग्रामाः रूपाद्याश्च ग्रामाः पृथिव्यादयः विषयाः गंधादयः यद्ग्रामस्य ग्रामादयः सर्वे पंचमात्स्यान्निर्मिताः तद्द्वारे मनस्येव परमात्मा तिष्ठति यदि देहे किंचोत्पद्यते ६२

सनातनानन्अनादिसिद्धान्नैधनेनिधनमयाने नारंभानुषवं ९३ ९७ चत्वारिंशः ४० प्रश्नेति भारतात्वोक्तमपिपद्याशक्तिवक्ष्यामि
१ प्रवृत्तिंलीलाचेष्टितं २ सहस्राक्षमितिपंक्षा: आहुःशतिरशमस्येनाद्वपः सहस्रशक्ष्णे नंतकवीच्यअपंक्षविनाशिनं ३ अअपंक्षपरिणा

इत्येवंपुरुषःसर्वान्सृजन्लोकान्सनातनान् कथंलोकेनैधनेस्मिन्कृष्णोविष्णुरागतः ९३ एषमेसंशयोब्रह्मन्नेषमेविस्मयोमहा
न् कथंगतिर्गतिमतामापन्नोमानुषींतनुं ९४ स्फुटमेतत्सर्वंशस्पूर्वेषांचैवसंभवः श्रोतुमिच्छामिविष्णोस्तत्कृष्णीनांचयथाक्र
मं ९५ आश्चर्यंपरमंविष्णुर्देवैर्दैत्यैश्चकथ्यते विष्णोस्तत्त्रिमाश्चर्यंमयाचस्त्वमहामुने ९६ एतदाश्चर्यमाख्यानंकथयस्वसुखा
वहं प्रख्यातबलवीर्यस्यविष्णोरमिततेजसः कर्मणाश्चर्यभूतस्यविष्णोस्तत्त्वमिहोच्यतां ९७ इतिखिलेषुहरिवंशेआश्चर्यप्र
श्नोनामचत्वारिंशः ४० वैशंपायनउवाच प्रश्नभारोमहांस्तातप्युक्तः शार्ङ्गधन्वनः यथाशक्तितुवक्ष्यामिश्रूयतांवैष्णवंयशः
१ विष्णोःप्रभावश्रवणेदिष्ट्यातेमतिरुत्थिता हंतविष्णोःप्रवृत्तिंचशृणुदिव्यामयोनिजो २ सहस्राक्षंसहस्रास्यंसहस्रचा
णांचयं सहस्रशिरसंदेवंसहस्रकरमव्ययं ३ सहस्रजिह्वंभास्वंतंसहस्रमुकुटंप्रभुं सहस्रदंसहस्रादिंसहस्रभुजमव्ययं
४ सवनंहवनंचैवहव्यंहोतारमेवच पात्राणिचपवित्राणिवेदिंदीक्षांचरुंस्रुवं ५ ॥:॥:॥:॥

मिनं ४ एवंद्वाभ्यांसर्वस्मान्मूर्त्तरूपमुक्त्वायज्ञरूपमाहसवनमिति सवनंकालंहवनंकर्म हव्यंद्रव्यं होतारंयजमानंपात्राणीउलूखलोस्रा
निस्फ्यकपालादीनि पवित्राणिकुशमयदर्भपवित्रादीनि दीक्षांसंस्कारं ५ चरुःस्थाली ७ ॥७॥ ७॥ ७॥ ७॥ :॥७

ब्राह्मणेभ्यो ह्यनायासं दक्षिणाभ्यां महापौषेः अयनं हविर्भिः प्रवरां अर्द्धमुत्तमिदं सामगं दत्वा महः नेयुक्तीताल ६ होतारं ऋत्विजं यजनं
इष्टकामपंस्थंडिले ७ इष्टानि राकहायनीशाकदायो निसोमकृपायध्यानि आसप्ताग्निअनुक्तं मशालो दीनि अर्थ्यलावर्णादि ८ भागस्त्रगाय

स्रुक्सोमं पूर्वमुत्सृज्य ब्राह्मणान् दक्षिणायनं अर्द्धं पुंसामगं विमं समस्पृशं समदः ६ यूपं समित्कुशान् दर्भान् चमसोलूखलानि च भाजनं
पत्नीं शमिचहोतारं चयनं चयत ७ इष्टाम्नाति प्रमाणानि चाग्नीनां स्थावराणि च प्रायश्चित्तानि चार्घं च स्थंडिलानि कुशांस्तथा ८ मंत्रं
यज्ञं वह्निं भागं भागधेयं चयत अग्नेभुजं सोमभुजं घृतार्चिषमुदायुधं ९ आहुर्वेदविदो विप्रा यं प्रपन्ने शाश्वतं विभुं न स्यादि ह्येष मु
रेशस्य श्रीवत्सांकस्य धीमतः १० प्रादुर्भावसहस्राणि अतीतानि नसंशयः भूयश्चैव भविष्यन्ति इत्येवमाह प्रजापतिः ११ यस्य स्त्रीसम
हाराजपुराणादिप्रांकथ्यानुभो यदर्थं भगवान् विष्णुः सुरशोकविसूदनः देवलोकं समुत्सृज्य वसुदेवकुले भवत् १२ तन्नेहं संप्रवक्ष्यामि
मिश्रणुसर्वमशेषतः वासुदेवस्य माहात्म्यं चरितं च महात्मनः १३ हितार्थं सुरमर्त्यानां लोकानां प्रभवाय च बहुशः सर्वभूतात्मा
प्रादुर्भवति कार्यतः १४ प्रादुर्भावांश्च वक्ष्यामि पुण्यान् दिव्यगुणोपेतान् छांदसाभिरुदाराभिः श्रुतिभिः समलंकृतान् १५

आदित्यं छंदः छंदांसि वेदेभ्यो हृव्यमहाश्रंगानीति लिंगदर्शनात् अग्नेभुजं प्राप्याणिधुंतरहायुधं उद्यतीयं ९ यं सर्वेयज्ञांगमयं प्रपन्ने आहुः शाश्वतां नित्ये
कल्पे वेदाख्यप्रमाणाहः सर्वभुक्तेतु फलदातारः ईश्वरः धीमतः धीप्रवर्तकस्य १० प्रजापतिः सर्ववेददर्शी ब्रह्मा ११ १२ हितार्थं प्रयोजनं प्रभवाय
ऐश्वर्याय १४ ॥ : ॥ : ॥ : ॥७॥ १५ ॥

१६ संभवतिशरीरंधत्तेएतेनमहत्त्विप्रधानाज्ञोमूर्त्तिरुक्ता १७ तामसिकीमाहतस्यहीति १८ तामसीमाहद्वितीयेतिनिद्रायोगंयोगमयींनिद्रां संहारसमये
संहारक्रियातत्परं कीदृशंनिद्रायोगंकिमध्यात्मविचितकंकुत्सिताः अध्यात्मविचितकाः सविकल्पसमाधिमंतोयस्मात्त १९ प्रादुर्भावमेवाहदृश्येति २१

सुधीः अथतत्वाकूमूलानिबोधजनमेजय इदंगुणाणांपरमेपुराणंवेदैश्चसंमितं १६ हंततेकथयिष्यामिविष्णोर्दिव्यांकथांशृणु य
दायदाहिधर्मस्यग्लानिर्भवतिभारत धर्मसंस्थापनार्थायतदासंभवतिप्रभुः १७ तस्यसैकामहाराजमूर्त्तिर्भवतिसत्तमा नित्यंदि
विष्ठायाराजंस्तपश्चरतिदुश्चरं १८ द्वितीयाचास्यशयनेनिद्रायोगमुपाययौ प्रजासंहारसर्गार्थंकिमध्यात्मविचिंतकं १९ सुप्त्वा
युगसहस्रंसप्रादुर्भवतिकार्यवान् पूर्णेयुगसहस्रेतुदेवदेवोजगत्पतिः २० पितामहोलोकपालाश्चंद्रादित्यौहुताशनः ब्रह्मा
चकपिलश्चैवपरमेष्ठीतथैवच २१ देवाःसप्तर्षयश्चैवत्र्यंबकश्चमहायशाः वायुःसमुद्राःशैलाश्चतस्यदेहंसमाश्रिताः २२
सनत्कुमारश्चमहानुभावोमनुर्महात्माभगवान्प्रजाकरः पुराणदेवोथपुराणिचक्रेप्रदीप्तवैश्वानरतुल्यतेजाः २३ येनचा
र्णवमध्यस्थौनष्टेस्थावरजंगमे नष्टेदेवासुरगणेप्रनष्टोरगराक्षसे २४ योद्धुकामौसुदुर्धर्षौदानवौमधुकैटभौ

ति तदंगेलीनानांदेवानामाविर्भावएवतस्यप्रादुर्भावइत्यर्थः देवदेवोमहादेवः जगत्पतिर्विष्णुः २० २२ सनादिति सनत्कुमारादिरूपोनारायणः
पुराणिशरीराणिब्रह्मादिस्तंबपर्यंतानांप्राणिनांचक्रे २३ मध्यस्थौदानवावितिद्वयोःसंबंधः २४ श्री। मितंबांकेवल्पं २५ ॥ : ॥

पुष्करे नाभिकमले पत्रं यस्मात् २६ यत्र पुराणे वेदः मंत्रब्राह्मणराशिः श्रुतिसमाहितः श्रुतिश्रोत्रे निहितो दृष्टवान्तरं तु श्रुतिमूलको पमर्द इत्यर्थः
२७ यस्य रूपाविभूतिमानविदर्भ्यहाम विशांतारास्य मध्ये इति वाराहप्रादुर्भावस्य तावन्मात्रस्य श्रुतिमूलकत्वमाह वाराह इत्यस्य श्रुतिमुख इति २८ वेदा-चतुः

पुराकमलनाभस्य स्वपतः सागराम्भसि पुष्करे यत्र संभूता देवाः सर्षिगणाः पुरा २६ एष पौष्करको नाम प्रादुर्भावो महात्मनः
पुराणे कथ्यते यत्र वेदः श्रुतिसमाहितः २७ वाराहस्तु श्रुतिमुखः प्रादुर्भावो महात्मनः यत्र विष्णुः सुरश्रेष्ठो वाराहं रूपमास्थि
तः २८ वेदपादो यूपदंष्ट्रः क्रतुदंतश्चितीमुखः अग्निजिह्वो दर्भरोमा ब्रह्मशीर्षो महातपाः २९ अहोरात्रेक्षणो दिव्यो वेदांग
श्रुतिभूषणः आज्यनासः स्रुवतुंडः सामघोषस्वनो महान् ३० धर्मसत्यमयः श्रीमान् क्रमविक्रमसत्कृतः प्रायश्चित्तमहाघो
णः पशुजानुर्महाभुजः ३१ उद्गात्रान्त्रो होमलिंगः फलबीजमहौषधिः वाय्वंतरात्मा मंत्रस्फिग्विकृतः सोमशोणितः ३२
वेदस्कंधो हविर्गंधो हव्यकव्यातिवेगवान् प्राग्वंशकायो द्युतिमान् नानादीक्षाभिरर्चितः ३३ ॥ ॥ ॥

संख्यासाम्यासादायम् आदिवाराहो यास्कैर्येतांगानि वाराहांगे पुञ्चिन्तनीयानि तेषां पर्यायसंग्रहः २६ २८ ३१ फलबीजमहौषधिः फलेष्वणीबी
जं दर्भेतोत्र तद्रूपाश्चौषधयो यस्य सवहेतुत्वसामान्यात् ओषधयः स्वाप्यैतरस्य वर्णः विकृतोऽभिषुतः सोमः सोमरसरस्य वर्णः स्फग्वशोणितयुत्र
समासैकदेशस्य सोमस्य विशेषणं विकृत इति ३१ ३२ ॥ ॥ ७ ॥

उपाकर्षेत्साध्यायलोकाः सएवोद्धस्यहृचकोमहृषाणांपसप्रवर्ग्योधुर्मेसंतपगार्गोमहावीरुत्साहवृत्तिः आवृत्तिः सैवमहृषाणांपस ३१ ३२ चक्रायित्रिपमिति
शेषः ३ प्रसन्नाहेणायज्ञमयेनवाराहेण ३५ नारसिंहप्रादुर्भावः नृसिंहात्मापिमात्रिमतत्श्रुतिमूलएवेत्यभिसंधायाह नारसिंहमिति भूत्वाप्याविभूय ३६

रक्षितागरुडयोयोगीमहासत्वतपोमहान् उपाकर्मोष्ठरुचकः प्रवर्ग्यावर्त्मभूषणः ३१ नानाछंदोगतिपथोगुह्योपनिषदासनः छा-
यापत्नीसहायोवैमेरुशृंगइवोच्छ्रितः ३२ महींसागरपर्यंतांसशैलवनकाननां एकार्णवजलेभ्रष्टामेकार्णवगतांप्रभुः ३३ दं-
ष्ट्राग्रेणसमुद्धृत्यलोकानांहितकाम्यया सहस्रशीर्षोदेवादिश्चकारपृथिवींपुनः ३४ एवंयज्ञवराहेणभूत्वाभूतहितार्थिना उ-
द्धृतापृथिवीदेवीसागरांबुधरापुरा ३५ वाराहएषकथितोनारसिंहमतःशृणु यत्रभूत्वामृगेंद्रेणहिरण्यकशिपुर्हतः ३६ पुराकृ-
तयुगेराजन्सुरारिर्बलदर्पितः दैत्यानामादिपुरुषश्चचारतपउत्तमं ३७ दशवर्षसहस्राणिशतानिदशपंचच जलोपवासस्त-
स्थासीत्स्थानमौनदृढव्रतः ३८ ततःशमदमाभ्यांचब्रह्मचर्येणचानघ ब्रह्माप्रीतमनास्तस्यतपसानियमेनच ३९ तंवैस्व-
यंभूर्भगवानस्वयमागत्यभूपते विमानेनार्कवर्णेनहंसयुक्तेनभास्वता ४० आदित्यैर्वसुभिःसाध्यैर्मरुद्भिर्दैवतैःसह रुद्रैर्वि-
श्वसहायैश्चयक्षराक्षसकिन्नरैः ४१ दिशाभिर्विदिशाभिश्चनदीभिःसागरैस्तथा नक्षत्रैश्चमुहूर्तैश्चखेचरैश्चमहाग्रहैः
४२ देवर्षिभिस्तपोवृद्धैःसिद्धैःसप्तर्षिभिस्तथा ॥

दैत्यानामादिपुरुषः हिरण्यकशिपुः ३७ जलोपवासः जलमात्राहारः
स्थानेदृढासनंमौनंइंद्रियसंयमः ताभ्यांसहदृढंव्रतंयस्यअहोयस्यसतथाविधउपवासः ३८ ४२ ॥:॥

पृ॰ धनदः धनप्रदः ५१ ५२ तवाद्भुतारत्न न देवाश्च तु यो स्थाने षष्ठी ५३ ५८ वाक्यं देवानामिति निशेषः ५९ ।। ःः।ः ।। ःःः ।ः ।।ः।।

एतर्षिभिः पूज्यमानो मे गंधर्वैश्चाप्सरोगणैः ४३ चराचरगुरुः श्रीमान्वृतः सर्वैः सुरैस्तथा ब्रह्मा ब्रह्मविदां श्रेष्ठो दैत्यं वचनमब्रवी
त् ४४ प्रीतोऽस्मि तव भक्तस्य तपसानेन सुव्रत वरं वरय भद्रं ते यथेष्टं काममाप्नुहि ४५ हिरण्यकशिपुश्चाथ वचनं देवासुरेश्व
रौ नय चोरगा रक्षाः न मानुषाः पिशाचा वा निहन्युर्मां कथंचन ४६ ऋषयो वा न मां शापैः क्रुद्धा लोकपितामह शपेयुस्तपसा यु
क्ता वरमेतं वृणोम्यहं ४७ न शस्त्रेण न चास्त्रेण गिरिणा पादपेन वा न शुष्केण न चार्द्रेण स्यान्न चान्येन मे वधः ४८ पाणिप्रहारेणै
केन सभृत्यबलवाहनं यो मां नाशयितुं शक्तः स मे मृत्युर्भविष्यति ४९ भवेयमहमेवार्कः सोमो वायुर्हुताशनः सलिलं चान्त
रिक्षं च नक्षत्राणि दिशो दश ५० अहं क्रोधश्च कामश्च वरुणो वासवो यमः धनदश्च धनाध्यक्षो यक्षः किंपुरुषाधिपः ५१ एवमुक्त
स्तु दैत्येन स्वयंभूर्भगवांस्तथा उवाच दैत्यराजं तं प्रहसन्नृपसत्तम ५२ ब्रह्मोवाच एतान्दिव्यान्वरांस्तात मया दत्तांस्तवाद्भुतान् सर्वा
न्कामानिमांस्तात प्राप्स्यसि त्वमसंशयं ५३ एवमुक्त्वा तु भगवान्जगामाकाशमेव च वैराजं ब्रह्मसदनं ब्रह्मर्षिगणसेवितं ५४
श्रुत्वा दिव्यं वरं तं च दत्तं सलिलयोनिना विविधं तापयामासुर्देवाः शक्रपुरोगमाः ५५ ततो देवाश्च नागाश्च गंधर्वा मुनयस्त
था वरप्रदानं श्रुत्वैव पितामहमुपस्थिताः ५६ देवा ऊचुः वरेणानेन भगवन्बाधयिष्यति नोऽसुरः तत्प्रसीदस्व भगवन्
वधोऽप्यस्य विचिंत्यतां ५७ भगवान्सर्वभूतानां स्वयंभूरादिकृद्विभुः स्रष्टा च हव्यकव्यानामव्यक्तप्रकृतिर्ध्रुवः ५८ सर्वलो
कहितं वाक्यं श्रुत्वा देवः प्रजापतिः प्रोवाच भगवान्वाक्यं सर्वान्देवगणांस्तथा ५९ ।। ःः।।

ह॰टि॰
१०

६६ ब्रह्मदेवं ब्राह्मणानां देवतं ६७ नोऽस्मान् नोऽस्माकं ६८ ७४ जीमूतघनसंकाशः मेघकदंबवर्णः ७४ ॥ छ॥ छ॥ ः॥ छ॥

अब्रवंस्त्रिदशास्तेन प्रार्थ्यंतं तपसः फलं तप्ततोऽनेऽस्य भगवान् स्ववधं विष्णुः करिष्यति ६० एतच्छ्रुत्वा सुराः सर्वे वाक्यं पंकजसंभवात् स्वानि स्थानानि दिव्यानि जग्मुस्ते वै मुदायुताः ६१ लब्धमात्रे वरे चापि सर्वाः सो बाधत प्रजाः हिरण्यकशिपुर्दैत्यो वरदानेन दर्पितः ६२ आश्रमेषु महाभागान्मुनीन्वै संशितव्रतान् सत्यधर्मरतान्दांतान् पुरा धर्षितवांस्तु सः ६३ देवांस्त्रिभुवनस्थान्पराजित्य महासुरः त्रैलोक्यं वशमानीय स्वर्गे वसति दानवः ६४ यदा वरमदोन्मत्तो न्यवसद्दानवो दिवि याज्ञियान्कृतवान् दैत्यानपात्रांश्च देवताः ६५ आदित्याश्च ततो हृष्टा विश्वेदेवास्तथा शरण्यं शरणं विष्णुमुपतस्थुर्महाबलं ६६ देवयज्ञमयं ब्रह्म ब्रह्मदेवं सनातनं भूतं भव्यं भविष्यं च प्रभुं लोकनमस्कृतं नारायणं विभुं देवाः शरण्यं शरणं गताः ६७ देवा ऊचुः त्रायस्व नोऽद्य देवेश हिरण्यकशिपोर्भयात् त्वं हि नः परमो धाता ब्रह्मादीनां सुरोत्तम ६८ त्वं हि नः परमो देवस्त्वं हि नः परमो गुरुः उत्फुल्लांबुजपत्राक्ष शत्रुपक्षभयावह त्वं याहि निधनं तस्य शरण्यस्त्वं भवस्व नः ६९ विष्णुरुवाच भयं त्यजध्वममरा अभयं वो ददाम्यहं तथैव त्रिदिवं देवाः प्रतिपद्यत मा चिरं ७० एष तं सगणं दैत्यं वरदानेन दर्पितं अवध्यममरेंद्राणां दानवेंद्रं निहन्म्यहं ७१ वैशंपायन उवाच एवमुक्त्वा स भगवान्विसृज्य त्रिदशेश्वरान् हिरण्यकशिपोः स्थानं आजगाम महाश्रीः सः ७२ नरस्य कृत्वार्द्धतनुं सिंहस्यार्द्धतनुं प्रभुः नारसिंहेन वपुषा पाणिं संस्पृश्य पाणिना ७३ जीमूतघनसंकाशो जीमूतघननिस्वनः जीमूतघनदीप्तौजा जीमूत इव वेगवान् ७४ ॥ ः॥ छ॥ ः छ॥

रम॰
१०

८४ इंद्रतापनश्चवातापिश्चेतिहुंहुंः ८४ ९० ॥ ७ ॥ ४॥ ४॥ ५॥ः ः४॥ ५ ॥ ः४॥ ७॥ ४॥ ७॥ ३॥ः॥ः

हैतंसोतिबलंदृप्तशार्दूलसमविक्रमं दृप्तैर्दैत्यगणैर्गुप्तंहतवानेकपाणिना ७५ नृसिंहरूपकल्पितोभूयोऽपंचाग्निनोऽपाः पद्मनाभेन
माऽभ्रिमहत्पंदैत्यविनाशनं ७६ बलेर्बलवतोयत्तेबलिनाविष्णुनापुरा विक्रमैस्त्रिभिराक्रान्तालोकाःसोमितास्तेमहासुराः ७७ विप्रचित्तिःशि
बिःशंकुरयःशंकुस्तथैवच अयःशिराअश्वशिराहयग्रीवश्चवीर्यवान् ७८ वेगवान्केतुमानुग्रःसोग्रव्यग्रोमहासुरः पुष्करःपुष्कल
श्चैवसाश्वोऽश्वपतिरेवच ७९ प्रह्लादोऽश्वशिराःकुंभःसंह्रादोगगनप्रियः अनुह्रादोहरिहरौवाराहःसंकरोरुजः ८० शरभःशलभश्चै
वपाकोऽक्रूपनःकोपनःकपः बृहत्कीर्तिर्महाजिह्वःशंकुकर्णोमहास्वनः ८१ दीर्घजिह्वोऽर्कनयनोमृदुचापोमृदुप्रियः वायु
र्गविष्ठोनमुचिःशंबरोविज्वरोमहान् ८२ चंद्रहंताक्रोधहंताक्रोधवर्धनएवच कालकःकालकेयश्चवृत्रःक्रोधोविरोचनः
८३ गरिष्ठश्चवरिष्ठश्चप्रलंबनरकावुभौ इंद्रतापनवातापीकेतुमान्बलदर्पितः ८४ असिलोमापुलोमाचवाष्कलःप्रमदो
मदः वैस्त्रकःकालवदनःकरालःकौशिकःशाः ८५ एकाक्षश्चंद्रहाराहुःसंह्रादःसोमहास्वनः शतघ्नीचक्रहस्ताश्चतथा
पारघपाणयः ८६ अश्मयंत्रायुधोपेताभिंदिपालायुधास्तथा शूलोलूखलहस्ताश्चपरश्वधधरास्तथा ८७ पाशमुद्गरह
स्ताश्चतथापरिघवैतथामुसलपाणयः महाशिलाप्रहरणाःशूलहस्ताश्चदानवाः ८८ नानाप्रहरणाघोरानानावेषामहा
जवाः कूर्मकुक्कुटवक्त्राश्चशशोलूकमुखास्तथा ८९ खरोष्ट्रवदनाश्चैववराहवदनास्तथा भीनामकरवक्त्राश्चक्रोष्टुवक्त्रा
श्चदानवाः ९० ॥ः॥ः

ह०टि० १०१

९५ उपावर्त्तन्तपर्यवृण्वन् ९६ ९७ स्तननाभिजानुदेशास्थलं चन्द्रादित्ययोर्हृदिमूर्धस्तनान्तरं प्रथमेन ९८ १०० वेदविद्भिः यस्मो हस्तु त्रिषु विक्रमेणोषधिहिंर्यानभुव
नानि विम्बेसादिमसहावेदविद्भिः ९१ ऋभन्नात्मकः ऋद्धन्तहस्वायमपि मर्मसंस्तुतिमहल॰ पंवेसत्यं सभोनुत्तममसाऽवध्यदासुः अत्र यत्तमव्याचंदतस्य मेच्च

आखुदंष्ट्रैर्वक्त्राश्च घोरा उलूकमुखास्तथा मार्जारगजवक्त्राश्च महावक्त्रास्तथापरे ९१ नक्रमेषाननाः शूरा गोजाविमहिषाननाः गोधाशल्लकवक्त्राश्च क्रौञ्चवक्त्रास्तथापरे ९२ गरुडाननाः खड्गमुखा मयूरवदनास्तथा गजेन्द्रचर्मवसनास्तथा कृष्णाजिनाम्बराः ९३ चीरसंवृतगात्राश्च तथा वल्कलवाससः उष्णीषिणो मुकुटिनस्तथा कुण्डलिनोऽसुराः ९४ किरीटिनो लम्बशिखाः कम्बुग्रीवाः सुवर्चसः नानावेषधरा दैत्या नानामाल्यानुलेपनाः ९५ स्वान्यायुधानि संगृह्य प्रदीप्तान्यतितेजसा क्रममाणं हृषीकेशमुपावर्त्तन्त सर्वशः ९६ प्रमथ्य सर्वान् दैतेयान् पादहस्ततलैः प्रभुः रूपं कृत्वा महाभीमं जहाराशु स मेदिनीं ९७ तस्य विक्रमतो भूमिं चन्द्रादित्यौ स्तनान्तरे नभः प्रक्रममाणस्य नाभ्यां किल समास्थितौ ९८ परं प्रक्रममाणस्य जानुदेशे व्यवस्थितौ विष्णोरतुलवीर्यस्य वदन्त्येवं द्विजातयः ९९ हृत्वा स मेदिनीं सर्वां हत्वा चासुरपुंगवान् ददौ शक्राय त्रिदिवं विष्णुर्बलवतां वरः १०० एष ते वामनो नाम प्रादुर्भावो महात्मनः वेदविद्भिर्द्विजैरेतत्कथ्यते वैष्णवं यशः १ भूयो भूतात्मनो विष्णोः प्रादुर्भावो महात्मनः दत्तात्रेय इति ख्यातः क्षमया परया युतः २ तेन नष्टेषु वेदेषु प्रक्रियासु मखेषु च चातुर्वर्ण्ये तु संकीर्णे धर्मे शिथिलतां गते ३ ॥ ॥ ॥ ॥

शत्रुवत्त्रितिस्त्वयं आत्मानं ब्रह्मानुमेयात्मसाविपर्ययेणाविद्धतजीवत्वमनुभूतं च
त्रयः अत्रेरपत्यानि दत्तात्रेयचन्द्रदुर्वासाः परमात्मांशावतारास्तेनत्तानमार्गप्रवर्त्तकोऽयमवतार इति तत्त्वं १ क्षमया वत्ता कृतस्य माहात्म्येनेत्यादि नाम प्रक्रियासु अनुष्ठानप्रकारेषु शिथिलतां विरलतां ३ ॥ ॥ ॥ ॥

राम० १०१

आकुलत्वं अधर्मेणाभिसृतां ६४ ६० ॥४॥४॥ ४॥४॥ ४॥४॥ ४॥४॥ ४॥४॥ ४॥ ४॥ ४॥४॥४॥४॥४ः

अभिवर्द्धति चाधर्मे सत्ये नष्टेऽनृते स्थिते प्रजासु शीर्यमाणासु धर्मे चाकुलतां गते ६४ सहयज्ञक्रियावेदाः प्रत्यानीता हि तेन वै चातुर्वर्ण्य
मसंकीर्णं कृतं तेन महात्मना ६५ तेन हैहयराजस्य कार्तवीर्यस्य धीमतः वरदेन वरो दत्तो दत्तात्रेयेण धीमता ६६ एतद्बाहुद्वयं यत्ते तत्ते मम
कृते नृप शतानि दश बाहूनां भविष्यन्ति न संशयः ७ पालयिष्यसि कृत्स्नां च वसुधां वसुधेश्वर दुर्निरीक्ष्योऽरिवृन्दानां धर्मज्ञश्च भविष्यसि
८ एष ते वैष्णवः श्रीमान् प्रादुर्भावोऽद्भुतः शुभः भूयश्च जामदग्न्योऽयं प्रादुर्भावो महात्मनः ९ यत्र बाहुसहस्रेण विस्मितं दुर्जयं रणे रा
मोऽर्जुनमनीकस्थं जघान नृपतिं प्रभुः १० रथस्थं पार्थिवं रामः पातयित्वार्जुनं भुवि धर्षयित्वा यथाकामं क्रोशमानं च मेघवत् ११ कृ
त्स्नं बाहुसहस्रं च चिच्छेद भृगुनंदनः परश्वधेन दीप्तेन ज्ञातिभिः सहितस्य वै १२ कीर्णा क्षत्रियकोटीभिर्मेरुमंदरभूषणा त्रिः
सप्तकृत्वः पृथिवी तेन निःक्षत्रिया कृता १३ कृत्वा निःक्षत्रियां चैव भार्गवः सुमहातपाः सर्वपापविनाशाय वाजिमेधेन चेष्टवा
न् १४ तस्मिन् यज्ञे महादाने दक्षिणां भृगुनंदनः मारीचाय ददौ प्रीतः कश्यपाय वसुंधरां १५ वारणांस्तुरगांश्चैव रथांश्च रथिनां
वरः हिरण्यमक्षयं धेनूर्गजेंद्रांश्च महामनाः १६ ददौ तस्मिन् महायज्ञे वाजिमेधे महायशाः अद्यापि च हितार्थाय लोकानां
भृगुनंदनः १७ चरमाणस्तपो दीप्तं जामदग्न्यः पुनः प्रभुः तिष्ठते देववच्छ्रीमान् महेंद्रे पर्वतोत्तमे १८ एष विष्णोः सुरेशस्य
श्रीवत्साङ्कस्य धीमतः जामदग्न्य इति ख्यातः प्रादुर्भावो महात्मनः १९ चतुर्विंशे युगे चापि विश्वामित्रपुरःसरः राज्ञो दश
रथस्याथ पुत्रः पद्मदलेक्षणः ॥:॥

हे॰टि॰ २५ जनस्थानेदंडकारण्यप्रदेशे २६ २८ त्रैलोक्यस्यारावणंआक्रंदकरं २९ सखिभिःसुग्रीवविभीषणादिभिः ३० ३२ लवणःशत्रुघ्नहस्तेना
१०२

राज्ञोदशरथस्यायंपुत्रःपद्मदलेक्षणः २० कृत्वात्मानंमहाबाहुश्चतुर्धाप्रभुरीश्वरः लोकेरामइतिख्यातस्तेजसाभास्करोपमः २१
प्रसादनार्थंलोकस्यरक्षसांनिधनायच धर्मस्यचविवृद्ध्यर्थंतेतेनत्रेमहात्मवान् २२ तमप्याहुर्मनुष्येंद्रंसर्वभूतपतेस्तनुं यःसमाःसर्व
धर्मज्ञश्चतुर्दशवनेवसत् २३ लक्ष्मणानुगतोयश्चसर्वभूतहितेरतः चतुर्दशवनेतस्यातपोवर्षाणिराघवः २४ ऋषिस्तापसपार्श्व
स्यासीत्तितिमथितात्मनैः स्वैश्चितानसलक्ष्मीभेजामनुगच्छती २५ जनस्थानेवसत्कार्यंत्रिदशानांचकारह नष्टाणकारिणांक्रूरं
रपौलस्त्यकुलपांसने २६ सीतायाःपद्मपत्राक्षनेत्रयानसमहात्मनः देवासुरगणैर्निहिप्यहराहसप्रहितां २७ पञ्चाद्ध्यंराक्षसेंद्रंरावणंयुद्धे
रुजेयं उग्रगाक्ष्मकोटीभिर्नीलांजनचयोपमं २८ त्रैलोक्यरावणंक्रूरंराक्षसंतमहाबलं दुर्जयंदुर्दर्दहंभ्येणाहूलसमविक्रमं २९ दुर्निरीक्ष्यसुर
गणैर्वाहानेनदर्पितं जायानमसद्विवैः सार्द्धंससैन्यंरावणंयुधि ३० महाभ्रघनसंकाशंमहाकायंमहाबलं रावणंनिजघानासुरनाथोभूतपतिः
पुराः ३१ सुग्रीवस्यकृतेयेनब्राणैंद्रोमहाबलः वालीविनिहतःसंख्येसुग्रीवश्चाभिषेचितः ३२ मधोश्चतनयोदृप्तोलवणोनाममहानवः
हतोमधुवनेभीमोयादमोयमहासुरः ३३ यज्ञविघ्नकारौयेनमुनीनांभावितात्मनां मारीचश्चसुबाहुश्चबलेनबलिनांवरौ ३४ निहतौ
चानिरातौचकृतौतेनमहात्मना समरेयुद्धशौंडेनतथान्येचैवराक्षसाः ३५ विराधश्चकबंधश्चराक्षसौभीमविक्रमौ जाथानपुत्र
षध्याघ्रोणधर्षेणापविद्धतो ३६ ॥:७॥७॥७॥
तेनैवहतः ३३ ३४ ३५ ३६ ॥ श्रीरामःशरणंमम ॥७॥:

राम॰
१०२

विपोडिमौ विशेषेणायोजितौ ३७ ३९ जाह्नव्यान्नितृणी कृतदक्षिणानिलेके अर्णैस्तु जाह्नव्यामिति संप्रतपोट्टकल्प अपोधायामिति व्याक्हतेन हूयं कूर्ददोणम सिंहः सोत्र विशेषणतदर्हान् अहल्यंगहत्यं गणाते: क्षत्रिकमेणाइतिपाकः इतिगणानेहृश्वनम अपे च्चादेश्चुत्वमिति तस्यतत्वं अहं भाहू थानितिसे अहल्यंमासमिति

हुताशनार्कौ श्रुतिडिम्बकाशैः सुतप्रजांश्च न दीक्षितपुरैः महेंद्रुयस्त्राणनितुल्यलौः शौः शरीरे बुधियोजितोबलात् ४७ न सैन्द्रमानि चाह्मातिविस्था सितेनोणाधीमताव धार्यदेवगणाः ग्नौहूहूराणिगुरोरपि ४८ वर्तमाने भवेपे नजनकस्य महात्मनः भयंमाहेश्वरं चापं त्रोटितालीलया पुरा ४९ एतान्कृत्वाकर्माणिरामो धर्मेभ्यतो वरः हयास्वमेधान्जाह्नव्यानान्यहारमगेलान् ५० नापूर्यन्ताप्रभयाचोनाकुलेमाहनेववै नृविन्नः हरणंत्वामिद्रामेहृजंप्रशासति ५१ पर्यदेवच विधवा नान्यर्थस्वाभवन्नरा सर्वामामोज्ञागहोत्तराम राज्यंप्रशासति ५२ नभातिनाभयेवापिजलानिलविघातनं नचस्मद्धाद्वालानामे तकार्याणिकुर्वते ५३ ब्रह्मपर्यैवाह्मा चविशः क्षत्रमनुव्रताः शूद्राश्चवर्णास्त्रीन् शुश्रूषन्तेऽहंकृताः ५४ नार्यो नात्यचरन्भर्तृन् भार्यानात्यचरन्पतिः सर्वकामीजगद्योतिनिर्दस्युरभवन्महि रामएकोभवद्वृतो रामः पालपिताभवत् ५५ आसन्वर्षसहस्राणि तथापुत्रसहस्रिणः अरोगाः माणिनश्चासन् रामेराज्यंप्रशासति ५६ देवतानामृषीणांच मनुष्याणांच सर्वशः इयिव्यांसमवायोनूद्रामे राज्यंप्रशासति ५७ ॥:॥:॥:॥:॥:॥:॥:७॥:॥:॥:॥: ॥७॥ ७॥:॥:

शाह्निकाः जाह्नव्यानक्तुमानपुष्टावेसर्थः १८० २७५ सहस्राणि एकादशेति शोधः ५६ समवायः समाप्त १४ ॥:॥:॥:॥:॥:॥:॥:॥
श्रीः॥: श्रीः ॥ श्रीरामः ॥:॥ श्रीरामपराममः ॥ :॥ श्रीरामः॥: ॥: श्रीरामः ॥:॥ :॥ श्रीरामः रामः ॥ श्रीरामः ॥:॥

१५२ समहाबलः महताबलेनसैन्योपलक्षितेनकृत्स्नंजनेनसहितःसमहाबलः १५३ पर्यमवृष्णेः ततोएतद्वाचानुक्राम्यामपिमन्सकूर्मोभ्यांसहृत्तेषं तथा

गाथामप्यत्रगायंतियेपुराणविदोजनाः रामेनिबद्धतत्वार्थोमाहात्म्यंतस्यधीमतः ४८ श्यामोयुवालोहिताक्षोदीप्तास्योमितभा
षिता आजानुबाहुःसुमुखः सिंहस्कंधोमहाभुजः ४९ दशवर्षसहस्राणिदशवर्षशतानिच अयोध्याधिपतिर्भूत्वारामोराज्यमकारयत ५०
ऋक्सामयजुषांघोषोज्याघोषश्चमहास्वनः अव्युच्छिन्नोभवद्राष्ट्रेदीयतांभुज्यतामिति ५१ सत्ववान्गुणसंपन्नोदीप्यमानःस्वतेजसा
अतिचंद्रंचसूर्यंचरामोदाशरथिर्बभौ ५२ ईजेक्रतुशतैःपुण्यैः समाप्तवरदक्षिणैः हित्वायोध्यांदिवंयातोराघवःसमहाबलः ५३
एवमेषमहाबाहुरिक्ष्वाकुकुलनंदनः रावणंसगणंहत्वादिवमाचक्रमेप्रभुः ५४ वैशंपायनउवाच अपरःकेशवस्यायंप्रादुर्भा
वोमहात्मनः विख्यातोमाथुरेकल्पेसर्वलोकहितायवै ५५ यत्रशाल्वंचचैद्यंचद्विविदंकंसमेवच अरिष्टंवृषभंकेशिंपूतनांदैत्य
दारिकां ५६ नागंकुवलयापीडंचाणूरंमुष्टिकंतथा दैत्यान्मानुषदेहस्थान्सूदयामासवीर्यवान् ५७ छिन्नंबाहुसहस्रंचबाणस्या
द्भुतकर्मणः नारकश्चहतःसंख्येयवनश्चमहाबलः ५८ हृतानिचमहीपानांसर्वरत्नानितेजसा दुराचाराश्चनिहताःपार्थिवाश्च
महीतले ५९ नवमेद्वापरेविष्णुरष्टाविंशेपुराभवत् वेदव्यासस्तथाजज्ञेजातूकर्ण्यपुरःसरः ६० एकोवेदश्चतुर्धातुकृतस्तेन
महात्मना जनितोभारतोवंशः सत्यवत्याःसुतेनच ६१

वेदव्यासोपिदशमोजज्ञे इतिशेषेणान्वयः ६० ६१ ।।:।। ४४।। : ४४।। : ४४।।: ।। ४४।। ।। ४४।। :।।

एते दृशातीताः ६२ अत्यन्तमतेऽएकादशीयं दशमेऽतीते मतीसप्रिमेशासंबंधः ६३ भाव्याः भवं सततोसन्निप्रशंसंतितेभाव्याः तानिकचादिनेवोद्भूः तैः सह सपत्रोवादेयुद्धे च संगतः क्षपयित्वा जित्वा हत्वा तानेव विशिनष्टि भाविनाभाव्यर्थेनकंसप्रसंततानुद्भूतमुनिनाविष्णोरेवहयोर्गेनगोधगत्यताकेनचिदर्थेन निमित्तेनक लौदंभपत्तप्रेहत्वा लोकनाशो माभूदितिप्रयत्नं निंदार्थेनानिमित्तेनचोदितान् प्रवर्त्तितान् एतेन कल्किनः प्राकृष्टो द्वावतारोपिसूचितः चोदपत्नपार्थे स्त्रकल्कौ तु क्रं ६४

एते लोकहितार्थाय प्रादुर्भावा महात्मनः अतीताः कथिता राजन् कथ्यन्ते चाप्यनागताः ६२ कल्की विष्णुयशा नाम संभलग्रामको द्विजः स र्वलोकहितार्थाय भूयश्चोत्पत्स्यते प्रभुः ६३ दशमो भाव्यसंपन्नो याज्ञवल्क्यपुरःसरः क्षपयित्वा च तान् सर्वान् भाविनोऽर्थेन चोदितान् ६४ गंगा यमुनयोर्मध्ये निष्ठां प्राप्स्यति सानुगः ततः कुले व्यतीते तु सामात्ये सहसैनिके ६५ नृपेष्वथ प्रणष्टेषु तदा त्वप्रग्रहाः प्रजाः रक्षणे विनि वृत्ते च हत्वा चान्योन्यमाहवे ६६ परस्परहृतस्वाश्च निराक्रंदाः सुदुःखिताः एवं कष्टमनुप्राप्ताः कलिसंध्यांशके तदा प्रजाः क्षयं प्रया स्यंति सार्धं कलियुगेन ह ६७ क्षीणे कलियुगे तस्मिंस्ततः कृतयुगं पुनः प्रपत्स्यते यथान्यायं स्वभावादेव नान्यथा ६८ एते चान्ये च बहवो दिव्या देवगणैर्वृताः प्रादुर्भावाः पुराणेषु गीयंते ब्रह्मवादिभिः ६९ यत्र देवा अपि मुह्यंति प्रादुर्भावानुकीर्त्तने पुराणं वर्त्तते य त्र वेदश्रुतिसमाहितं ७० एतदुद्देशमात्रेण प्रादुर्भावानुकीर्त्तनं कीर्त्तितं कीर्त्तनीयस्य सर्वलोकगुरोः प्रभोः ७१

निष्ठां समाप्तिं न तु कल्की म्लेछान्निगृहीष्यतीसन्तत्रसमर्पते तत्कथं निष्ठां गमिष्यतीत्युच्यतेऽत आह तत इति कुले व्यतीते अन्योन्यदाणपहाराणष्टे सति ६५ अप्रग्रहाः अनियंतृकाः रक्षणे विनिवृत्ते कामक्रोधाक्रांताः प्रजाः प्राप्स्यंयातनपिष्यतिसर्वः ६६ ६७ तदैवोपसंहारान्तस्वभावदेवनान्यथेति ६८ ६९ देवा पीप्रेसंधिएर्षः ७० उद्देशमात्रेणाकीर्त्तनं कृतं न तु सम्यग्व्याख्यातं प्रादुर्भावानामनेषांगणनाप्रमादोनाप्यनत्वात् ७१ ॥:॥:॥

१७४ एतायोगमायाः एवन्नतु ता लिप्तो भगवतो लीला अस्मदादिलीलावद्रागपूर्विका इत्यर्थः तथा च मंत्रे यदचरस्तन्वा वावृधानो बलानींद्र प्रब्रुवाणो जनेषु मायेत्सा ते यानि युद्धान्याहुर्नाद्य शत्रुं न नु पुरा विवित्स इति अस्यार्थः हे इंद्र परमेश्वर यत् त्वामत्स्यकूर्मादिशरीरेणाचरः वाराहं कृतवान् त्रिवावृधानः ववृधे दैत्यान्हतवान् महत्वं च प्राप्तवान् इति लोके बलानि प्रब्रुवाणानि जनेषु प्रब्रुवाणः ख्यापितवानसि सा सर्वैतत्तव मायैतमायैव सा का यानि युद्धान्याहुः देवासुरसंग्रामाः सर्वे मायैव कुतस्त्वमतपतस्त्वां नत्वा निश्चितं अद्य वर्तमानकाले पुरा वा शत्रुं शात्रुं नो वेद न विवित्से लभसे सर्वस्यात्मत्वात्कालत्रयेपि तव शत्रुर्नास्तीति तामात्वामायोत्रवादेवदेतस्यारां भगवल्लीलामनुवदतीति मंत्रार्थः ऋद्धिं धर्मफलभूतां संपत्तिं समृद्धिं योगैश्वर्यं १७२ इति नैलकंठीये भारतभा

पीपंते पितामहस्य प्रादुर्भावानुकीर्तनात् विष्णोस्तुलगोपस्य यः शृणोति कृतांजलिः १७३ एतास्तु योगेश्वरयोगमायाः श्रुत्वा नरो मुच्यते सर्वपापैः ऋद्धिं समृद्धिं विपुलांश्च भोगान्प्राप्नोति सर्वं भगवत्प्रसादात् ७४ हरिवंशे प्रादुर्भावानुसंग्रहो नामैकचत्वारिंशः ४१ वैशंपायन उवाच विष्णुत्वं शृणु मे विष्णोर्हरित्वं च कृते युगे वैकुंठत्वं च देवेषु कृष्णत्वं मानुषेषु च १ ॥:॥:॥:॥:॥:॥:॥:॥

वदीपे हरिवंशार्थप्रकाशे प्रादुर्भावसंग्रहो नामैकचत्वारिंशः पूर्वं यदा धर्मस्य ग्लानिस्तदा भगवानाविर्भवतीत्युक्तं साधुसुराणामुदयाद्दुर्विनिश्चतत्तेषां वधेन विष्णोर्जगद्रक्षकत्वं निरूपयति विष्णुत्वमित्यादिना विशेषाणां स्वामित्वात्स्वासिरस भयं प्राप्य जनो पास्तिन्निति विष्णुः आप्यायनकर्ता अभयप्रदातेति पावन हरति नाशयति दुःखहारत्वाद्धरिः दैत्यादीनि निहरति हरिः विगतं कुंठं गतिप्रतिघातः यस्माल्लसमेवैकुंठत्वं स्वाय यस्मात्स विकुंठः स्वार्थेऽण् स एव वैकुंठः देवेषु तात्विकेषु पालनीयेषु यस्याशक्यत्वात् किं नाशनीत्यर्थः मानुषेषु ज्ञातो अत्र ते भुवरूपेण गोपेषु कृष्णत्वं कृषिर्भूवाचकः णश्च निर्वृतिवाचकः इति स्मृतेः केवलं सत्तानन्दरूपत्वं चास्तित्वं च शृणु १

त्यामध्यमेषु ईश्वरत्वं निग्रहानुग्रहकर्तृत्वमेवंविधां भावतो नानारूपां कर्मणां लीलानां गतिं मत्तो मद्विष्यांच्च समासतः शृणु २ अव्यक्तोपि व्यक्तलिंगम्
प्राप्तस्थः यत्र ब्रह्मादयो नारायणो मुनिरूपः ३ नारायणः जगत्स्थानं त्रिविधरूपतीवभावमनुभूय पुनर्जीवत्वहर्त्ता जीवेष्वेव प्रकृतो हरिः संतोमु
न हकृतयुगे हरिः तपोमुख्यं जगदिति भावः एतस्यैव रूपं ब्रह्मादयः ज्ञेया इति ४ ६ प्रधानं त्रिगुणात्मिका मायामेव ब्रह्मादीनां प्रथमप्रधानात्मा मा
यावीमायिनं तनुमहे ब्रह्माणमिति श्रुतेः पूर्वाः प्रजापतीन्मरीच्यादीन् ७ तनून्तन्वानः कश्यपादिरूपेण बहूनां वंशानपि तन्वानः स्वस्ववंशानतनुतानेकानि

ईश्वरत्वं च तस्येदं गहनां कर्मणां गतिं संप्रत्यतीतां भाव्यां च शृणु राजन्यथातथं १ अव्यक्तोऽव्यक्तलिंगस्थो य एष भगवान्प्रभुः नारायणो ह्य
नंतात्मा प्रभवोऽव्यय एव च २ एष नारायणो भूत्वा हरिरासीत्कृते युगे ब्रह्मा शक्रश्च सोमश्च धर्मः शुक्रो बृहस्पतिः ४ अदितेरपि पुत्रत्वमे
त्य यादवनंदनः एष विष्णुरिति ख्यात इंद्रस्यावरजः प्रभुः ५ प्रसादजं ह्यस्य विभोरदित्याः पुत्रजन्म तत् वधार्थं सुरशत्रूणां दैत्यदानवरक्षसां ६
प्रधानात्मा पुरा ह्येष ब्रह्माणमसृजत्प्रभुः सोऽसृजत्पूर्वपुरुषः पुराकल्पे प्रजापतीन् ७ ते तन्वानास्तनूस्तत्र ब्रह्मवंशाननुत्तमान् तेभ्योऽभवन्म
हात्मभ्यो बहुधा ब्रह्म शाश्वतं ८ एतदाश्चर्यभूतस्य विष्णोर्नामानुकीर्त्तनं कीर्त्तनीयस्य कीर्त्यमानं निबोध मे ९ वृत्ते वृत्रवधे तात
वर्त्तमाने कृते युगे आसीत्त्रैलोक्यविख्यातः संग्रामस्तारकामयः १० ॥ॐ॥ ॐ॥ ॐ॥ ॐ॥ ॐ॥

स एकः बहुरूपत्वः बहुधा प्रकृतिविकृत्यादिरूपेण वेदो वा शाखाभेदेन बहुधाभवत् ८ एतत्तवेदरूपस्य यदा हरेर्नंतकः वेदा ह्यागमा यावंति पठितानि द्विजा
तिभिः तावंति हरिनामानि कीर्तितानि न संशय इति इतोऽपि आश्चर्यतरं कीर्त्यमानं निबोध बुध्यस्व वेदजयं तुल्यः ९ वृत्ते वृत्रवधे इत्यादिना तारकामयना
कंप्रधानः १० ॥:॥

रा०टी० तत्रगुरुदारहर्तुः सोमस्यप्रदेशेनतुल्यशीलत्वादसुराआसन् ११ तेदेवाः १२ निर्वाणाः अविषादपिहिताः तमापन्नकल्पाः तेचतेऽज्ञाश्चनदूर्षिणाःआ
१०५ सन्नितिशेषः १३ तेमेघाःअन्योन्यवेगैर भिहिताःववृषुरितिशेषः यतः समाहताः सर्वहादयस्तोभकर्तारः सन्तुः तैर्धूलीपटलवद्घनपटलमावर्त्ते

तत्रासन्दानवाघोराः सर्वेसंग्रामदर्पिताः घ्नंतिदेवान्सगंधर्वान्सयक्षोरगराक्षसान् ११ तेवध्यमानाविमुखाः हीनाः प्रहरणास्ततोत्रातारं
शरणंजग्मुर्देवंनारायणंप्रभुं १२ एतस्मिन्नंतरेमेघानिर्वाणांगाररूपिणाः सार्कचंद्रग्रहगणांश्छादयंतोनभस्तलं १३ चंचद्विद्युद्गणाविद्धा
घोरानिर्ह्रादकारिणः तेन्योन्यवेगाभिहताः प्रववुः सममारुताः दीप्ततोयाशनीपातैर्वज्रवेगानिलाकुलैः रारसघोरैस्तपातैर्दह्यमानमिवां
बरं १५ पेतुरुल्कासहस्राणिबहून्याकाशगान्यपि न्युब्जानिचविमानानिप्रपतंत्युत्पतंतिच १६ चतुर्युगांतपर्यायेलोकानांयद्भयंभ
वेत् सदृशान्यवरूपाणितस्मिन्नुत्पातलक्षणे १७ तमसानिःप्रभंसार्द्धंनप्राज्ञायतकिंचन तिमिरौघपरीक्षिप्तानोरेजुश्चदिशोदश १८
निशेवरूपिणीकालीकालमेघावगुंठिता द्यौर्नभात्यभिभूतार्का घोरेणतमसावृता १९ तान्घनौघान्सतिमिरान्दोर्भ्यांविक्षिप्यस
प्रभुः वपुः संदर्शयामासदिव्यंकृष्णवपुर्हरिः २० बलाहकांजननिभंबलाहकतनूरुहं तमसोवपुषाचैककृष्णमिवाचलं २१

तमित्यर्थः १४ दीप्तंयत्तोयंअशनीचतयोःपातैः रारसशब्दंचकार १५ न्युब्जानिअधोमुखानि १६ चतुर्युगानांअंतपर्यायेनाशेऽवांतरप्रलयेइत्यर्थः राम०
१७ १८ कालीनिशादर्शरात्रिः १९ कृष्णंघननीलंवपुर्यस्यसहरिर्वपुर्दर्शयामास २० बलेतिमेघवत्कृष्णवर्णंकृष्णकेशंचतमसाकृष्णवर्णेन २१ १०५

२२ चतुर्दिर्भुजा अष्टेपीनाः पुष्टाश्चम्रः मांसाबाहुमूलानियस्यतं चामीकरंसुवर्णंतन्मयाः करा काणामुष्टयो येषुतैः चामीकरकराङ्कौः २३ गिरीकूटंपर्ववद्
चंचले कूटोः स्त्रीनिश्चलेराशाभिन्नमेदिनी. शिलोच्चयेमनः शिलसंगानीविबंधनंयस्यतं शिलानुमक्तोमत्ततयामनः शिलायाचेतिमेदिनी अंचे त्वरेणुवयः
स्यात्समूहेनोविबंधनइतिच नंदकः खड्गः तेनच्यानंदितैः शोभितः करोयस्यतंनंदकानंदितकरं नंदकोहातवट्गेचेतिमेदिनी २४ २५ हर्यश्वेहरी तुर्यांगम्भाओः

दीप्तपीताम्बरधरं तप्तकांचनभूषणं श्वेमांधकावयुगंयुगांतावग्निमवोत्थितं चतुर्भिर्भुजापीनांसंकिरीटाद्यैश्चमंडितं चामीकरकराकोरा
युधैः परशोभितं २३ चंद्रार्ककिरणोद्योतंगिरीकूटशिलोच्चयं नंदकानंदितकरं शराशीविषधारिणं २४ शक्तिवज्रहलोदग्रं शार्ङ्गचक्रगदाधरं
विष्णुशैलंत्तमामूलंश्रीहस्तेणाईंधविनं २५ हर्यश्वायसंयुक्ते सुयाणोध्वजशोभिते चंद्रार्कवंकहस्तेमेदराक्ष्ट्रांतरे २६ अनेनरश्मिसं
युक्ते रहृशोमेरुकूबरे तारकाचित्रकसुमेग्रहनक्षत्रबंधुरे २७ भयेष्वभयदंव्योम्निदेवादैत्यपराजिताः ददृशुस्तंस्थितंदेवं दिव्यलोकमयेरा
थे २८ तेकृतांजलयः सर्वेदेवाः शक्रपुरोगमाः जयशब्दमुखाः सर्वेशरणागताः २९ स तेषांताणीं श्रुत्वाविष्णुर्दैवतदेवतः
मनश्चक्रेविनाशाय दानवानां महामधे ३० ॥:॥ श्रीरामः ॥:७॥: श्रीरामः ॥:७॥

संयुक्ते रथेवपुर्दर्शयामासेतिपूर्वेणासंबंधः रथसंयुक्तइत्यत्रसंयुक्तरथेइत्यर्थेपेक्षितेरथपदस्यपूर्वनिपातस्त्वार्षः चंद्रेति २६ रथेददृशेहृष्टः २७ देवैः
किंतदासीनैर्दृष्टोनेत्याहदेवांतरदृष्टुरितिवुद्धिपूर्वकं दृष्टवंतइत्यर्थः यस्य चंद्रार्कोचक्रेमंदराद्रिरक्षः शेषः प्रग्रहः मेरुः कूबरः ताराएववंधुरयस्मिन्वि
त्रकुसुमातिग्रहादीनिबंधनानितादृशोविष्णुरथेस्थितंदेवाददृशुरित्यर्थः २८ २९ दृपिताः दैवतायस्येतिबहुव्रीहिः ३० ॥:॥:॥:॥:॥

सः उक्तमेइतिछेदः ३१ ३३ संह्रियतेसंहृतं ३४ ३५ सिंधवः नद्यः ३५ नाकमार्गोदयस्त्रयः देवयानःपितृयाणः मोक्षमार्गश्चेतित्रयः ३६ ३७ प्रवृत्तधर्मोप
ज्ञादिः संवृत्तः समष्टप्रवृत्तः विष्णोर्गात्रेष्वलांसंवृत्तः ३८ द्विचत्वारिंशः ततः विष्णुमयंविक्रमप्रधानंभयंदैत्यानांश्रुत्वा १ त्रिनल्वांतरं द्वादशशतहस्तान्तरः

आकाशेतुस्थितोविष्णुः सोऽत्रमिपुरुषोत्तमः उवाचदेवताः सर्वाः सप्रतिज्ञमिदंवचः ३१ शांतिंव्रजतभद्रंवोमाभैष्टमरुतांगणाः जि
तामेदानवाः सर्वेत्रैलोक्यंप्रतिगृह्यतां ३२ तेतस्यसत्यसंधस्यविष्णोर्वाक्येनतोषिताः देवाः प्रीतिंपरांजग्मुः प्राप्यामृतमिवोत्थितं ३३
ततस्तमः संह्रियतेविनेशुश्चबलाहकाः प्रववुश्चशिवावाताः प्रसन्नाश्चदिशोदश ३४ ज्योतींषिसुप्रभाण्यासंश्चंद्रंचक्रुःप्रदक्षिणं
दीप्तिमंतिवतेतासिचक्रुरर्कंप्रदक्षिणां ३४ नविग्रहंग्रहाश्चक्रुः प्रसेदुश्चापिसिंधवः विरेजुर्नृपसोमार्गानाकमार्गोदयस्त्रयः ३५
पप्पार्थमूर्द्धः सरितोनातिचुक्षुभिरेऽर्णवाः आसन्शुभानीद्रियाणिनराणामंतरात्मसु ३६ महर्षयोवीतशोकावेदानुच्चैरधीयत
यज्ञेषुचहविः स्वादुशिवमश्नातिपावकः ३७ प्रवृत्तधर्मः संवृत्तोलोकोमुदितमानसः विष्णोर्दत्तप्रतिज्ञस्यश्रुत्वाभिधनेगिरं ३८
खिलेषुहरिवंशेआश्चर्यतारकामयेद्विचत्वारिंशः वैशंपायनउवाच ततोभयंविष्णुमयंश्रुत्वादैत्येयदानवाः उद्योगंपरमंच
क्रुर्युद्धायपृथिवीदुर्जयाः १ मयस्तुकांचनमयंत्रिनल्वांतरमव्ययं चतुश्चक्रंसुवपुषंविक्रमंतंमहायुधं २ किंकिणीजालनिर्घोषं
द्वीपिचर्मपरिष्कृतं रुचिरंरत्नजालैश्चहेमजालैश्चभूषितं ३ ॥:॥:॥:॥:॥

किंकिणीचतुःशतमिसुक्तैः समयः कांचनामयंरथमाहहरितिसमग्रेणान्वयः महांतिआयुधानियस्मिनविक्रमंतंविभुंमंतंविपंमेभिन्नलांस्यादि
स्थानेगच्छत ३ ॥:॥:॥

ईहामृगगणैः कृत्रिमसत्वसमूहैराकीर्णं व्याप्तं ४ परपक्षेषु बाणास्तेषु उदग्रं श्रेष्ठं सूर्यस्य शोभमनीदं श्रागमोपमं सर्वतन्तुलं ५ हेमवलयमदृशाः संविधिं सुपद्दि
कोपम ६ लववकेसाववंसभल्लूकवर्णसिंहवनशोघ्रगणातेलनातितेजस्विने ७ ८ शैलोत्करः पर्वतानां राशिः ९ कालनीलाहाष्टवाणं कमापसमपात्र

ईहामृगगणाकीर्णं घण्टाभिश्च विराजितं दिव्यास्त्रशस्त्रसंपन्नं मेघध्वनिनादितं ४ सचक्रं वरथोदग्रं सप्तस्यमगमोपमं गदापरिघ
संपूर्णं मूर्तिमंतमिवार्णवं ५ हेमकेयूरकलशवर्णमंडलकूबरं सपताकध्वजोदग्रमादित्यमिवमंदरं ६ गजेन्द्राभोऽसदृशैः लवकेसरभूषि
तं युक्तं मृत्तसहस्रेण सहस्रांबुदनादितं ७ दीप्तमाकाशगं दिव्यं रथं पररथारुहं आरोहत्समराकांक्षी मेरुं दीप्तमिवांशुमान् ८ नालीक
क्रोशविस्तारमायसं वाहयत्र रथं शैलोत्करसमाकारं नीलांजनचयोपमं ९ काललोहाष्टचाणलोहेषायुगकूबरं तिमिरांकाकि
रणाग्रं नमिवतोयदं १० लोहजालेन महता सगवाक्षेण दर्शितं आयसैः परिघैः पूर्णं क्षेपणीयैश्च मुद्गरैः ११ प्रासैः खड्गैश्च
वितततंदाणीयैः समंततः शोभितं त्रासनीयैश्च तोमरैश्च परश्वधैः १२ उग्रं तं द्विषतां हेतोर्द्वितीयमिवमंदरं युक्तं खरसहस्रेण सा
शपारोहद्योत्रमं १३ विनिवनसकृत्कुडोगदापाणिरवस्थितः प्रमुखे तस्य सैन्यस्य दीप्तशृंगइवाचलः १४ युक्तं हयसह
स्रेणाहृयग्रीवस्तदानघः स्पंदनं वाहयामास सपत्नानीकमर्दनः १५ आपतं तच्छुसाहं धनुर्विस्फोरयन्महत् वाराहः प्रमुखेन
स्थितामावोहइवाचलः १६ खरश्रैविस्तारनध्यान्नेत्राम्नाणोषजंजलं स्फुरहंतौष्ठवदनः संग्रामं सोभ्यकांक्षत १७

ष्टौचाणासु चक्राणि यस्य तं तिमिरांगाः कृष्णाः इंगलाः तताइताकिरणायस्य १० दर्शितं वेष्टितं ११ १५ सावारोहः जटावान्आवलोकृतः न्यग्रोध
इत्यर्थः १६ ॥:॥:॥:

ह॰टी॰
२०७

यानंयंत्रसहितः स्वहरवनयास्यापितः १८ १९ आपन्नः कृतश्रमः २० किशोरस्त्वश्वशावकः २१ नीहारोऽब्दः कंकणाग्रस्तार्कवदित्यर्थः २२ २४

अश्वग्रीवाह्वशहयंयानमास्थायदानवः बृहिज्ञोदानवेन्द्रेहे पारिचक्रामवीर्यवान् १८ विप्रचित्तिसुतः श्वेतः श्वेतकुंडलभूषणः श्वेतशैलप्रतीकाशो युद्धायाभिमुखे स्थितः १९ अरिष्टोबलिपुत्रस्तु वरिष्ठोऽद्रिशिलायुधः [illegible] युद्धायातिष्ठदायत्तो धाराधरइवापरः २० किशोरस्करशोटपोत किशोरस्त्वनोदितः अभवद्दैत्यसैन्यस्य मध्येऽभ्रेवोदितः २१ लंबस्तु लंबमेघाभः प्रलंबांबरभूषणः दैत्यव्यूहगतो भाति सनीहार इवांशुमान् २२ स्वर्भानुर्वक्त्रयोधी तु दशनौष्ठेक्षणायुधः हसंस्तिष्ठति दैत्यानां प्रमुखे स महाग्रहः २३ अन्ये हयगता भांति नागस्कंधगताः परे सिंहव्याघ्रगताश्चान्ये वराहर्क्षगताः परे २४ केचित्खरोष्ट्रयाताः केचिच्छ्वापदवाहनाः नानापत्तिगतास्त्वन्ये केचित्पवनवाहनाः २५ पत्तिनस्त्वपरे दैत्या भीषणा विकृताननाः एकपादा द्विपादाश्च ननृतुर्युद्धकांक्षिणः २६ गर्जमाना बहुविधाः स्फोटयंतश्च बाहुभिः हृष्टशार्दूलनिर्घोषा नेदुर्दानवपुंगवाः २७ ते गदापरिघैरुग्रैर्बहुव्यायामशालिनः बाहुभिः परिघाकारैस्तर्जयंतिस्म देवताः २८ पाशैः प्रासैश्च मुसलैस्तोमरांकुशपट्टिशैः चिक्रीडुस्ते शतघ्नीभिः शितधारैश्च मुद्गरैः २९ गंडशैलैश्च शैलैश्च परिघैश्चोत्तमायसैः चक्रैश्च दैत्यप्रवराश्चक्रुरानंदितं बलं ३० कोटिशो विजयंप्रेप्सुर्दानवा युद्धदुर्मदाः एवं तद्दानवं सैन्यं सर्वं युद्धबलोत्कटं देवानभिमुखं तस्थौ मेघानीकमिवोद्धतं ३१ अद्भुतं दैत्यसहस्रगाढं वायग्निताया बुदशैलकल्पं बलं रणौघाभ्युदयावकीर्णं युयुत्सयोन्मत्तमिवावभासे ३२ इति श्रीहरिवंशे तारकामये त्रिचत्वारिंशः ॥ः॥ः॥ः ॥ः॥ः॥ः ॥ः ७॥ ७॥ ७॥ ७॥ ७॥ ७॥ः

पवनवाहनाः वायुगतयः २५ ३२ गाढं संकुलं रणौघः संग्रामधारा तस्या अभ्युदय उत्कर्षः तस्मै आवकीर्णं प्रसृतं ३२ त्रिचत्वारिंशः ॥ ः॥ ः

राम॰
२०७

श्रुतस्ते १ संनह्यंतसन्नद्धाबभूवुः आडभावआर्षः २ ३ अस्यपार्श्वेरथः पर्येतीतिसप्तम्येनान्वयः पक्षिप्रवरोगरुडःतद्वद्वेगवान् ४ ६ हविर्द्धानेषुह

वैशंपायनउवाच श्रुतस्तेदैत्यसैन्यस्यविस्तारोदानवविग्रहे सुराणांसर्वसैन्यस्यविस्तारंवैष्णवंशृणु १ आदित्यावसवोरुद्राअश्विनौच
महाबलौ सबलाःसानुगाश्चैवसंनह्यन्तयथाक्रमं २ पुरुहूतस्तुपुरतोलोकपालःसहस्रदृक् ग्रामणीःसर्वदेवानामारुरोहसुरा
द्विपं ३ सव्येचास्यरथःपार्श्वेपक्षिप्रवरवेगवान् सुचारुचक्रचरणोहेमवज्रपरिष्कृतः ४ देवगंधर्वयक्षौघैरनुयातःसहस्रशः
दीप्तिमद्भिःसदस्यैश्चमहर्षिभिरभिष्टुतः ५ वज्रविस्फूर्जितोद्धूतैर्विद्युदिंद्रायुधार्पितैः गुप्तोबलाहकगणैःपर्वतोरिवकामगैः ६
समारूढःसभगवान्पर्येतिमघवागजं हविर्द्धानेषुगायंतिविप्रासोममखेस्थिताः ७ स्वर्गेशक्रानुयातेतुदेवतूर्यप्रणादयन्
इंद्रायतन्तस्तंतिशतशोप्सरसांगणाः ८ केतुनावंशराजेनभ्राजमानोयथारविः युक्तोहयसहस्रेणमनोमारुतरंहसा ९
सस्यंदनवरोभातियुक्तोमातलिनातदा कृत्स्नःपरिवृतोमेरुर्भास्करस्येवतेजसा १० यमस्तुदंडमुद्यम्यकालयुक्तंचमुद्गरं त
स्थौसुरगणानीकेदैत्यान्नादेनभीषयन् ११ चतुर्भिःसागरैर्गुप्तोलेलिहानैश्चपन्नगैः शंखमुक्तांगदधरोबिभ्रत्तोयंमुद्गरं ज
वपुः १२ कालपाशान्समाविध्यहयैःशशिकरोपमैः वाय्वीरितजलोद्गारैःकुर्वंल्लीलाःसहस्रशः १३

विस्मापनमंत्रेतेषुगायंतिपमितिशेषः ७ ८ पुनःस्यंदनंवरोयातिकेतुनेति ९ १० कालयुक्तंप्राणमाथकयादेवतयादेवतयायुक्तं ११ सागरैर्गुप्तोवह
णः तस्थिवानितिचतुर्थेनान्वयः १२ आविध्यभ्रामयित्वा १३ ॥:

पांडुश्वेतं तद्धूतं तदुद्धतांसो हंसगुणोनवसनंयस्य हाराणांभारोत्सर्पितोउरो यस्यसहाराभारार्पितोरः १४ १५ १६ शंखपद्मौमहान्तौनिधिविशेषौताभ्यां १७
१९ चतुर्षुदिग्प्रदेशेषु २० त्रिदिवद्वारचक्रेणास्वर्गप्रदेशेअलातचक्रवद्भ्रमणशीलेनसर्वैः तपतादीप्यमानारथेनचचारोस्त्रयः २१ २३ सोमइतिसोपार्थमेवा

पांडुरोद्धूतवसनः प्रवालरुचिरांगदः मणिश्यामोत्तमवपुर्हारभारार्पितोरसः १४ बहूनांयाम्यमध्येदेवानीकस्यतस्थिवान् युद्धेवे
लामभिलषन् भिन्नवेलइवार्णवः १५ यक्षराक्षससैन्येनगुह्यकानांगणैरपि मणिश्यामोत्तमवपुः कुबेरोनरवाहनः १६ युक्तश्च
शंखपद्माभ्यांनिधीनामधिपः प्रभुः राजराजेश्वरः श्रीमान्गदापाणिरदृश्यत १७ विमानयोधीधनदोविमानेपुष्पकेस्थितः सरा
जराजः शुशुभेयुद्धार्थीनरवाहनः प्रेक्षमाणः शिवसखःसाक्षादिवशिवः स्वयं १८ पूर्वंपक्षंसहस्राक्षः पितृराजस्तुदक्षिणं व
रुणः पश्चिमंपक्षमुत्तरंनरवाहनः १९ चतुर्षुयुक्ताश्चत्वारोलोकपालाबलोत्कटाः स्वासुदिक्ष्वप्यरक्षंतदेवबलस्यवै २०
सूर्यः सप्ताश्वयुक्तेनरथेनाकाशगामिना श्रियाजाज्वल्यमानेनदीप्यमानैश्चरश्मिभिः २१ उदयास्तमयचक्रेणमेरुपर्यंतगामि
ना त्रिदिवद्वारचक्रेणतपतालोकमव्ययं २२ सहस्ररश्मियुक्तेनभ्राजमानेनतेजसा चचारमध्येदेवानांद्वाद
शात्मादिनेश्वरः २३ सोमः श्वेतहयैर्भातिस्यंदनेशीतरश्मिवान् हिमतोयप्रपूर्णाभिर्भाभिराह्लादयन्जगत् २४

सुराउयुक्तात्तेनासुरेषेवसोमः प्रीतंयुक्तंतत्पापिदेवतात्समानजातित्वुतस्यपाठः कृतः २४ ॥ श्रीः ॥ ॥ श्रीः ॥ ॥ श्रीः रामः ॥

अतएवाहृत्तामिति तमोमेवपन्नीपलाहानवादहृस्युमित्रितपेनानूपः अहंत्वंनत्वं द्विजाःआह्वानाः जगच्छायांकितंतनुर्नैशस्यतमसः रूपमिति अथम
र्यः द्वैधाभूता विरश्मिभिर्म्मयंशशिमंडलं भास्यते तत्र अधोमुखो पश्मपः पृथिवीं माप्यते तत्रस्थितमहाभगापादिनेनप्रापतितोनः पवर्त्तिताः चंद्रमंडलमुन्मुखगत
नितेपार्थिवैननीलिम्नानुरंजिताः नीलमेवचंद्रमंडलमवभासयंति ततस्तु दृश्यमानाछायापांकितत्तनुत्वं युक्तं पंचत्रुर्व्वंचंद्रमंडलमप्याधः प्रचारंतिततहोराचंद्रस्यभाव

तन्मृत्युयोगानुगताः शिशिरांशुदिवौकसः जगच्छायांकिततनुर्नैशस्यतमसःत्वयं २५ ज्योतिषामीश्वरं व्योम्नि रसानां रसनं प्रभुं ओषधी
नां पतिं ब्राह्मणानिधानममृतस्य च २६ जगतः प्रथमं भागं सोमं शीततमं परं सदहृश्युदीनवाः सोमं हिमहरं राज्यितं २७ यः स्थाणुः सर्वभू
तानां प्रवृथाभिषते नृषु समस्कंधगतो लोकाक्षीन्द्रधारयन्याव २८ यमाहुरग्रेयेनाः सर्वं प्रभवमोघ्वां समस्तागतायस्ययोनिर्गी
भिर्हदीपते २९ पंचदृसुत्रमभूतं पंचदंत्यशरीरिणां यमाहुराकाशगं मर्षीग्रगशान्तूयोनिजं ३० सवायुः सर्वभूतानामुद्भूतः स्वेनते
जसा व्योमप्रथयन्देखानमातिलोमः सतोपदः ३१ महतोदेवगंधर्वोविद्याधृगतोः सह विकोदुरासिभिः सुभक्षैर्निर्मुक्तोरिव
पन्नगैः ३२ स्रजंतः सप्तपतत्पली हाराहोषमपविषं शोभताः सुदेवानां चह्नयात्नमुखादिवि ३३

प्रकाशतमोनैशस्यतमसः त्वपमितिविशेषणंपुंस्त्वतइति २५ रसानां रसनं आस्वादं २६ जगतोऽग्नीषोमात्मकस्य प्रथमं अन्नात्मकं भागं सोमं सोमहृत्के
अतएवासोमप्रियं २७ समस्कंधाः आवहप्रवहादयो पोशाभेदाः पत्रे आकाशोदरे तिष्ठंति तत्रगतं पंचधा प्राणापानादिभेदेन नृषु जंतुषु २८ समस्त
रानिव दृषेमादयः यस्य वायोर्योनिराकाशः स्वमस्योपुगतास्थिताणहृतन्मात्रतेसप्तः २९ शहृषेणानुजं आकाशजं ३० ३२ ॥:॥:

ह०टी०
२९

३४ कृष्णवर्त्मा वह्निर्युगान्ते आभातीति युगान्ताभः युगान्ताग्नितुल्य इत्यर्थः ३५ समुद्रे योनिः स्थितिर्यस्य योनिशब्दः स्थानवाची नवाचीयो निष्ठइंद्रानिषदे अकारोतिमं
त्रवर्णोत ३६ सर्वाश्रियो यथा उन्नमतेनात्र सुरश्रेष्ठतेजाः तत्र संवक्रंगदाधरो दधाति तत्तीयगतेनात्वपः ३७ भ्राम्यमाणास्यगदायाः पंक्तिर्देवस्योपमा ३८ ३९

पर्वतात्मकशिलाश्रृंगैः शतशाखैश्च पादपैः उपतस्थुः सुरगणान्महेन्द्रे दानवं बलं ३४ पद्मदेवो हृषीकेशः पद्मनाभस्त्रिविक्रमः कृ-
ष्णवर्त्मा युगान्ताभो विश्वस्य जगतः प्रभुः ३५ समुद्रयोनिर्मधुहा हव्यभुक् क्रतुसंस्कृतः भूम्यापोव्योमभूतात्मा समः शांतिकरोऽरिहा ३६
अंगदो निर्मलोष्णीषो जगद्गुरुहृदानाधीः सार्कमेघमिवोद्यन्तमुदयस्थोऽत्र मतेजसे अग्निप्रभाणीकैश्चकैश्चक्रगदाधरः ३७ सपरीवेष
सुघंतं सवितुर्मंडलं यथा सर्वेनाल्लमहतीं सर्वासुरविघातिनीं करेणकालीं हंतीं शत्रुकालमदां गदां ३८ शेषभुजैः प्रदीप्तानि
भुजगाधिपजः प्रभुः ३९ दधारायुधजालानि शार्ङ्गादीनि महायशाः स कश्यपस्यात्मभवं द्विजं भुजगभोजनं ४० पवनाधिक
संपातं गगनक्षोभसंभवं भुजगेन्द्रेण वदने निविष्टेन विराजितं ४१ अमृतारंभे निर्मुक्तं मंदराद्रिमिवोच्छ्रितं देवासुरविमर्देषु
शतशो दृष्टविक्रमं महेन्द्रेणामृतस्यार्थे वज्रेण कृतलक्षणं ४२ शिखिनं चूलिनं चैव तप्तकुंडलभूषणं विचित्रपत्रवसनं धा-
तुमंतमिवाचलं ४३ स्फीतक्रोडावलंबेन शीतांशुसमतेजसा भोगिभोगावसक्तेन मणिरत्नेन भासितं ४४

द्विजं गरुडं आरुह्य भुजगाद्विपतमवर्न्नते इति अष्टमदशभ्यां संबन्धः ४० ४१ क्रोडावक्षः अहंगेति तनस्यसर्पस्य शिरोमणिनक्तसहस्थलमेतेन भांतमि-
त्यशेषः भोगः शरीरं ४४ ॥

रामः
१०९

अंबरं आहत्यास्थितमिति शेषः ४५ केतुः केतुर्गोहकपताकादिश्वहोऽस्याऽस्तेषु लक्ष्यागोऽस्तिसेदिनीशत्रुवेषेण प्रकटस्मिन्सर्पः महानकायः लक्ष्म ध्वजः इति पाव

पक्षाभ्यांचारुपत्राभ्यामावृत्यदिविलीलया युगांतेमेघचापाभ्यांतोयदाभ्यामिवांबरं ४५ नीललोहितपीताभिः पताकाभिरलंकृतं केतुवेषाभ
तिष्ठंतंमहाकायनिकेतनं ४६ अरुणावरजंश्रीमानारूढःसमरेहरिः सदेवैः स्वेनवपुषासुपर्णलेखोत्तमं ४७ तमन्वयुर्देवगणामुनयश्चसमाहिताः
गीर्भिःपरममंत्राभिःतुष्टुवुश्चगदाधरं ४८ तद्वैश्रवणसंश्लिष्टंवैवस्वतपुरःसरं वारिराजपरिक्षिप्तंदेवराजविराजितं ४९ चंद्रप्रभाभिर्विम
लंयुद्धमत्सरवेगितं पवनाविद्धनिर्घोषंसंप्रदीप्तहुताशनं ५० विष्णोर्जिष्णोःसहिष्णोर्भ्राजिष्णोस्तत् जनार्दनं बलेर्बलवदृष्टंतंयुद्धाय
समवर्तत ५१ स्वस्त्यस्तुदेवेभ्यइतितत्कालंनारायणोब्रवीत् स्वस्त्यस्तुदेवेभ्यइतिउत्तमंवाक्यमाददे ५२ इतिश्रीखिलेषुहरिवंशेऽत्राम्र
पेतारकामयेचतुश्चत्वारिंशः वैशंपायनउवाच सर्वदेवमयोयत्तःसर्वधर्ममयस्तुयः तस्यविष्णोःसुरेशस्यतेजसाविधृताःसुराः स
बलाःसानुगाश्चैवत्रिदशास्तुमदोत्कटाः महतींदानवींसेनांततस्साहिसमभ्युयुः ताभ्यांबलाभ्यांसंजज्ञेतुमुलोविग्रहस्तदा सुराणामसु
राणांचपरस्परजयैषिणां १ दानवादैवतैःसार्धंनानाप्रहरणोद्यताः समीयुर्युध्यमानावैपर्वताइवपर्वतैः २ तत्सुरासुरसंयु
क्तंयुद्धमत्यद्भुतंबभौ धर्माधर्मसमायुक्तंदर्पेणविनयेनच ३ ततोरथैःप्रजवितैर्वाहनैश्चप्रचोदितैः उत्पतद्भिश्च
गगनंसासिहस्तैःसमंततः ४ विक्षिप्यमाणैर्मुशलैःसंप्रेष्यद्भिश्चसायकैः चापैर्विस्फार्यमाणैश्चपात्यमानैश्चमुद्गरैः ५

ततस्यनिकेतनंप्रवरोपगतस्थानंकायःकैर्दैवतैःसहत्रैलोक्यंपेलत्तमत्वभावयोरातिमेदिनी ५६ ५० अंगिराः बृहस्पतिरब्रवीदितिसादाभावआर्षः ५२ चतुश्च
त्वारिंशः सर्वदे १ समीयुः अन्योन्यामिश्रिताः २ ५

९ स्पंदिताः रुधिरस्राविणः कृताः पाशजालैर्नियत्नाः कृताः संतः स्पंदिता इति योजना १० १७ तामसीं ऐंद्रीं तमोरूपां मायां और्वीं और्वाग्निविंधनेनाग्निना

तेषु द्रुमभवत्घोरो देवदानवसंकुलं जगतस्त्रासजननं युगांतावर्त्तकोपमं ६ स्वहस्तं मुक्तैः परिघैः क्षिप्यमाणैश्च पर्वतैः दानवाः स
मोजघ्नुर्देवानिंद्रस्योगमान् तैर्बध्यमानाश्चबलिभिर्दानवैर्जितकाशिभिः विषसीमंसतो देवा जग्मुर्ग्लानिं महामृधे ८ तेस्त्रजालसमग्रथिता पारिघै
र्मथमस्तकाः भिन्नोरस्का दितिसुतैर्वमूरक्तं व्रणैर्बहु ९ स्पंदिताः पाशजालैश्च नियत्नाश्च शरैः कृताः प्रविष्टा दानवीं मायां न शेकुस्ते वि
चेष्टितुं १० संस्तंभितमिवाभाति निःप्रयासदृशाकृति बलं सुराणामसुरैर्निःप्रयत्नायुधं कृतं ११ मायापाशान्विकर्षंस्तु भिंदन्
वज्रेणात्मनः शरान् शक्रो दैत्यबलं घोरं विवेश बहुलोचनः १२ स दैत्यान्प्रमुखे हत्वा तद्दानवबलं महत् तामसेनास्त्रजालेन तमोभू
तमथाकरोत् १३ तेऽस्मोमेनावबुध्यंते देवाश्चादानवानपि घोरेणातमसाविष्टाः पुरुहूतस्य तेजसा १४ मायापाशैर्विमुक्ताश्च
यतवंतः सुरोत्तमाः वपूंषि दैत्यसंघानां तमोभूतान्यपातयन् १५ अपध्वस्ता विसंज्ञाश्च तमसा नीलवर्चसः पेतुस्ते दानवगणाः
छिन्नपक्षा इवाचलाः १६ तद्घनीभूतदैत्येंद्रं अंधकारमिवार्णवं दानवेंद्रस्य सदनं तमोभूतमिवाबभौ १७ तदासृजन्महामायां
मयस्तां तामसीं दहन् युगांताग्निमिवात्युग्रां सृष्टामौर्वेण वह्निना १८ सा ददाह तमः सर्वं मायामयविकल्पिता दैत्याश्चादि
त्यवपुषः समुत्तस्थुस्तदाहवे १९ मायामौर्वीं समासाद्य दह्यमानां दिवौकसः भेजिरे चंद्रविषयं शीतांशुसलिलेशयात् २०

१८ १९ चंद्रविषयं सोमसमीपं शीतांशुसलिले शिशिरजले प्रापात् शयनाद्धेतोः २० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

२१ देवराजेन कृतप्रणिग्रहवद्भिर्वाग्भिरपि शांतिर्जलेनैव भविष्यतीति मत्वानेन २२ बृहस्पतिस्त्विंधनो यं वह्निर्नोभो माद्रेयाशाप्यतीत्यर्थे स्थाप्यापिकामाहपुत्रेति ब्रह्म
र्षिमंत्रोत्पन्नः २३ २४ इदं तावकं २६ गोत्रपुत्रपौत्रादिसंतानं कौमारोऽत ऊर्ध्वरेतस्त्वोक्ते संतानोजन्मविरं २७ अप्रजाः विना छिन्नमूलेषु इति अन्यास्थ्येमा

ते दह्यमाना घोरैर्वै तातेजसा भ्रष्टतेजसः शशंसुर्वज्रिणो देवाः संतप्ताः शरौघिणः २१ संतप्यमानैस्तैर्दह्यमाने च दानवैः चोदितो
देवराजेन बहुशो वाक्यमब्रवीत् २२ उग्रब्रह्मर्षिजः शक्र तपस्तेपेऽतिदारुणं ऊर्ध्वः सर्वमतैजसो महाशोक्षस्त्रगोगुणः २३ तेन तपंतमिवा
दित्यं तपसा जगदव्ययं उपास्युर्मुनिगणा देवा देवर्षिभिः सह २४ हिरण्यकशिपुश्चैव दानवो दानवेश्वरः ऋषिवित्तापयामास पु
रामितेजसं २५ तमब्रुवन्ब्रह्मऋषयो वचनं धर्मसंहितं ऋषिवंशेषु भगवन्नच्छिन्नमूलमिदं कुलं २६ एकस्त्वमनपत्यश्च सगोत्रं पश्य नान्व
न्ते स कौमारव्रतमास्थाय क्लेशमेवानुवर्तसे २७ बहूनि विप्रगोत्राणि मुनीनां भावितात्मनां एकदेहानि तिष्ठंति विवृक्तानि वि
नाप्रजाः पूर्वं हतस्तत्र भूतेषु तेषु नो नास्ति कारणं २८ भवांस्तु तपसा श्रेष्ठः प्रजापतिसमद्युतिः तत्संतत्यै स्ववंशाय वर्धयात्मानमा
त्मना २९ समाधत्स्वाग्निं ते तेजो द्वितीयां वै तनुं कुरु ३० स एवमुक्तो मुनिभिर्मुनिर्मर्मणि ताडितः जगादैतानृषिगणानिदं वचन
मब्रवीत् ३१ यथायं शाश्वतो धर्मो मुनीनां विहितः पुरा सदार्षे सेवतां कर्म वन्यमूलफलाशिनां ३१ ब्रह्मयोनौ प्रसूतस्य ब्राह्म
णस्यानुवर्तिनः ब्रह्मचर्यं सुचरितं ब्रह्माणामपि चालपेत् ३२ ॥:॥ :॥:

त्वयः तेषु कारणं वृष्टिहेतुर्नास्ति च्छिन्नमूलत्वात् २८ त्वपितृमूले विद्यमाने प्रजोत्पादो माभूदित्याहमवाविति २९ द्वितीयोऽनंतरं पुत्रं ३० ताडितः शोभना
नः ३१ ३२ ॥:॥:॥:

द्विजानामितितिस्रः याजनाध्यापनप्रतिग्रहाख्याः वृत्तयोजीविकाः अस्माकंकौमाराद्व्रतानांतुवनमेववृत्तिः अनेनसम्याहृतानांविनापिविवाहंवा
नप्रस्थाश्रमोस्तीतिगम्यते ३४ दशनपाः दंतोलूखलिकाः इत्यादयः संदंताः सतुषमेवनीवारादिकंभक्षयंत इत्यर्थः अदंतास्त्वश्मकुट्टाः पंचानां
अग्निचतुष्टयंसूर्यश्चेत्येषामातपेनकष्टमाणातंपतंतीतिपंचातपतपाः ३५ ३६ पंचमंपंचशाखाह्वयोमीपंतएतेमिलितपधर्माइंद्रियग्रामं पंचाभिर्द्वि

द्विजानांवृत्तयस्तिस्रोयेगृहाश्रमवासिनः अस्माकंतुवनंवृत्तिर्वनाश्रमनिवासिनां ३४ अंबुभक्षावायुभक्षादंतोलूखलि
कास्तथा अश्मकुट्टादशनपाः पंचातपतपाश्चये ३५ एवंतेतपसातिष्ठंतोव्रतैरपिसुदुष्करैः ब्रह्मचर्यपुरस्कृत्यसमार्थयंतेपरां
गतिं ३६ ब्रह्मचर्याद्ब्राह्मणस्यब्राह्मणत्वंविधीयते एवमाहुः पालोकेब्रह्मचर्यविदोजनाः ३७ ब्रह्मचर्यस्थितेधैर्यंब्रह्म
चर्यस्थितेतपः येस्थिताब्रह्मचर्येषुब्राह्मणास्तेदिविस्थिताः ३८ नास्तियोगाद्विनासिद्धिर्नास्तिसिद्धिंविनायशः नास्तिलो
केयशोमूलंब्रह्मचर्यात्परंतपः ३९ निगृह्येंद्रियग्रामंभूतग्रामंचपंचमं ब्रह्मचर्यंसमाधत्तेकिमतः परमंतपः ४०
अयोगेकेशहरणमसंकल्पव्रतक्रिया अब्रह्मचर्येचर्येचत्रयंस्याद्दंभसंज्ञितं ४१

येभ्यीयतइतिपंचमोभूतग्रामस्तमितिवा पंचकाभिरितिपाठस्तुनार्षः ४० अयोगेसमाधिंनाध्यानमित्युक्ता अवश्यकर्तव्ययोगस्यध्यानस्याभावेकेश
हरणंमुंडनं वानप्रस्थानांअसंकल्पेपरलोककामनायाअभावेकेवलंलोकरंजनार्थंकृच्छ्रादिव्रतक्रिया अब्रह्मचर्येचध्यानाद्यभावेपिचर्या
ब्रह्मचारिधर्माचरणं ४१

यदा इयं मानसी सन्ततिः कुमारादिका मनोजा ब्रह्मणा सृष्टा तदा दाराः क्व तत्संयोगः क्व भावस्य विनाश्य विपर्ययः कामानुरतीवन किंचिद्रूपितं दाम्पत्यमासीदित्यर्थः यद्वे
ति पाठेपि पदे सेवार्थः ४१ ४३ योनिः पुत्रोत्पत्तिस्थानं आधातव्या निहिता गर्भकर्तव्या तत्तपस्विनां दारयोगं स्त्रीसंगं स्वमार्गे बीजाधानं चव्रतं न विहितं
४४ ४५ एषोहं मनोमयं पावसंकल्पसिद्धं वपुः उपयतेजो जन्मास्मि तिष्ठति वपुः योनिं कृत्वा उदारस्य दारयोगं विनापि दीप्तांतरात्मानं आत्मतनूरुहं वत्स पुत्रं

क्व दाराः क्व च संयोगः क्व च भावविपर्ययः यदेयं ब्रह्मणा सृष्टा मनसा मानसी प्रजा ४२ यद्यस्ति तपसो वीर्यं युष्माकममितात्मनां
सृजध्वं मानसान्पुत्रान्प्राजापत्येन कर्मणाः मनसा निर्मिता योनिराधातव्या तपस्विना न दारयोगं बीजं वा व्रतमुक्तं तपस्विनां ४४
यदिदं लुप्तधर्मार्थं युष्माभिरिह निर्भयैः व्याहृतं सद्भिरत्यर्थमसद्भिरिव मे मतं ४५ वपुर्दीप्तान्तरात्मानमेष कृत्वा मनोमयं दार
योगं विना स्रक्ष्ये पुत्रमात्मतनूरुहं ४६ एवमात्मानमात्माहं द्वितीयं जनयिष्यामि वन्येनानेन विधिना दिधक्षन्तमिव प्रजाः ४७ ऊ
र्वस्तु तपसाविष्टो निवेश्योरुं हुताशने ममन्थैकेन दर्भेण सुतस्य प्रभवीरणिं ४८ तस्योरुं सहसा भित्वा ज्वालामाली निरिंधनः
जगतो दहनाकांक्षी पुत्रोग्निः समपद्यत ४९ ऊर्वस्योरुं विनिर्भिद्य और्वो नामांतकोनलः दिधक्षन्निव त्रीन्लोकान्जज्ञे पर
मकोपनः ५० ॥ :॥

स्रक्ष्ये ४६ द्वितीयं आत्मानं पुत्रं आत्मा देहः ४७ हुताशने ऊरुं निवेश्येति ऊरौ अग्निं समारोप्य तत एव मथितवानिति
नयामासेत्यर्थः सेवानिर्हेतनसालेगायतेतसाप्रजोदुः सहोदुर्दमस्वाभूरिति वाक्यार्थः ४८ ५० ॥::॥ श्रीः॥:॥ श्रीः॥ श्रीः॥:॥:॥

महोभक्ष्याणांतन्निमित्तंमांउद्दिश्यआगतमन्नंसपुरोडाशंवह्नौहुतंजगद्धर्तापितुंमामातापपवेसर्थः ५१ जृंभमाणाःश्वसन् ५२ ५४ तेजोवीर्यंपुत्रइत्तियावत्
५५ ५७ प्रभावकालेयौवनसमये समागमेऽस्येतिशेषः ५८ वाउवाया अम्बसामुखसद्रोसमुद्रस्याऽऽस्यमुखेऽस्यास्थाने अत्रंचतत्रप्रविष्टः

उत्पन्नमात्रश्चोवाचपितरंदीनयागिरा क्षुधामेबाधतेतातजगद्भक्ष्येत्यजस्वमां ५१ त्रिदिवारोहिभिर्ज्वालैर्जृंभमाणोदिशोदश निर्दहन्
सर्वभूतानिववृधेसोंतकोनलः ५२ एतस्मिन्नंतरेब्रह्मासर्वलोकपतिःप्रभुः आजगाममुनिर्यत्रध्यस्ऽऊर्वस्तत्रसुतेनवै ५३ सद
दर्शोहन्हूंस्मदीप्यमानेसुताग्निना ऊर्वकोपाग्निसंतप्तान्लोकान्सूनुऋषिभिःसह ५४ तमुवाचततोब्रह्मामुनिमूर्वंसभाजयन् पु
त्रैरंवार्यतांतेजोलोकानांक्रियतांदया ५५ अस्यापत्यस्यतेविप्रकरिष्येसासुतंमम वासंचास्यप्रदास्यामिप्राशनेचामृतोपमं न
ष्यमेतन्ममवचःशृणुलब्धदत्तांवा ५६ ऊर्वउवाच धन्योस्म्यनुगृहीतोस्मियस्यमेभगवांशिशोः मतिमेतांददातीहपरमानुग्रहा
यवै ५७ प्रभावकालेसंप्राप्तेकांक्षितव्येसमागमे भगवंस्तर्पितःपुत्रःकेहव्यैःप्राप्स्यतेसुखं ५८ कुत्रचास्यनिवासःस्याद्भो
ज्ञनंवाकिमात्मकं विधास्यतिभवानस्यवीर्यतुल्यंमहोजसः ५९ ब्रह्मोवाच वडवामुखेःस्थवसतिःसमुद्रस्येभविष्यतिमम
योनिर्जलंविप्रतच्चतोयमयंमुखं ६० तत्राहमासेनियतःपिबन्वारिमयंहविः तद्धविस्तवपुत्रस्यविसृजाम्यालयंतुतत् ६१
ततोयुगांतेभूतानामेषचाहंचसुव्रत सहितौभक्षयिष्यावोलोकानितिपुनःपुनः ६२

सौम्याआपःतासांएकसंबंधमयोनीत्यायुक्तंशेषंस्पष्टं ५९ ६० ६१ ६२ ॥:॥ :॥:॥ :॥ :॥ :॥:॥ :॥:॥:॥

६३ प्रमाणयोमृत्युजनः ६४ ६६ समापन्नंशरणागतंसीदेदुःखंप्राप्ते ६९ अनेनमायाकृतेन ७० निरिंधनांज्वालाधनांपुत्रेणमानपेक्तां ७१ ७२ ७३ ७४
तस्मिन्हिरण्यकशिपौ व्युत्थितेमृतेसति येनज्वालांतर्गतत्वेनावधिः षामायमेयंवर्तनितुततः प्राप्तेतिशापस्वरूपमुक्तं ७५ भगवान्सुखीदूः ७६

एषोग्निरंतकालस्यसलिलाशीमयाकृतः दहनः सर्वभूतानांसदेवासुररक्षसां ६३ स्वकस्त्वांततोप्याग्निः संहृतस्त्वांतमंडलः ऊर्वपुत्रेशा
र्णवमुखनिक्षिप्यपितृसन्निभं ६४ सन्निपातस्ततोब्रह्मातेवसर्वैर्महर्षयः औवेसायैःप्रभावज्ञाःसांलग्रातिमुपाश्रिताः ६५
हिरण्यकशिपुर्दृष्ट्वातद्भुतमनुत्तमं ऊर्वंप्रणम्यशिरसावाक्यंचैवमुवाचह ६६ भगवन्नद्भुतमिदंनिर्वृत्तंलोकसाक्षिकंतपसा
तेमुनिश्रेष्ठपरितुष्टःपितामहः ६७ अहंतुतवपुत्रस्यतवचैवमहाव्रत भृत्यइत्यवगंतव्यःसाध्योयदिहकर्मणा ६८ तन्मां
पश्यसमापन्नंतवैवाराधनेरतं यदिसीदेमुनिश्रेष्ठतवैवस्यात्पराजयः ६९ ऊर्वउवाच धन्योस्म्यनुगृहीतोस्मियस्यतेहंगुरुःकृतः
नास्तितेतपसानेनभयमद्येहसुव्रत ७० इमांचमायांगृह्णीष्वममपुत्रेणनिर्मितां निरिंधनामग्निमयींदुःस्पर्शांपावकैरपि ७१
एषातेस्वस्यवंशस्यवशगारिविनिग्रहे रक्षिष्यत्यात्मपक्षंतेपरांश्चप्रसहिष्यति ७२ एवमस्त्वितितांगृह्यप्रणम्यमुनिपुंगवं ज
गामत्रिदिवंहृष्टःकृतार्थोदानवेश्वरः ७३ वैशंपायनउवाच सैषादुर्विषहामायादेवैरपिदुरासदा ऊर्वेणनिर्मितापूर्वंपावकेनोर्व
सूनुना ७४ तस्मिंस्तुव्युत्थितेदैत्येनिर्वीर्यैषानसंशयः शापोह्यस्याःपुरादत्तःसृष्टायेनैवतेजसा ७५ यद्येषाप्रतिहंतव्याकर्त
व्योभगवान्सुखी दीयतांमेसखाशक्रतोययोनिर्निशाकरः ७६ तेनाहंसहसंगम्ययादोभिश्चसमाहितः मायामेतांहनिष्यामित्व
त्प्रसादान्नसंशयः ७७

सहसंगम्येति अस्यतोयत्वान्मयाएकाकिनांहंतुमशक्योपिचंद्रसंयोगात्प्रबलीभावंप्राप्यशोषयिष्यामीत्युक्तं

कृतेसर्गः ७७ ॥:॥:॥:॥:॥:

पंचचत्वारिंशः एवमिति अत्र सोमः शक्रेणाप्यार्थितः स्वपक्षानप्यसुरान्हितो दैत्यसुच्यते यद्वा बृहस्पतिर्हि शुक्रोऽभूत् इदं सामयायमुख्यः स्पार्धेति मित्रावरुणौ श्रुतौ इह
स्पतिर्वे चंद्रोपि ह्समेदं कृत्वा आसुरनाशनं येवासुरं कर्म कृत्वा तस्मात् होप्येन महांतं ज्ञात्वा कामयसंग्राममुपक्वां जवानि तिसमाधेयं णाशिरायुध हिममहराण १ २ ज्यो
तिषामीश्वरः सर्गः तस्यापीश्वरः चंद्रमसावावसर्वोणां ज्योतिषि महीयतरत्वि स्मृतेः अयमर्थः यथा पार्थिवं दाहकमाग्नेयं दं कं एवं चांद्रमंभः सर्वेषां दिव्यानाम
पिंधनानां तेजसो वर्द्धकं अतश्चंद्रोपि सर्पेपेश्वर इति ३ पवित्रो सिंधुविर्ज पाहि ४ लोकछायामयं भूमिमिति बिंबरूपं चंद्रकेतुरागे अयं भावः यथा दर्पणाभाय

इति खिलेषु हरिवंशे ॐ वोग्निसंभवः पंचचत्वारिंशः ४५ वैशंपायनउवाच एवमस्त्विति संहृष्टः शक्रस्त्रिदशवर्द्धनः संदिदेशाग्रतः
सोमं युद्धाय शिशिरायुधं १ गच्छ सोम महायक्ष कुरु पाशधरस्य वै असुराणां विनाशाय जयार्थं च दिवौकसां २ त्वमप्रतिमवीर्यश्च ज्योति
षां चेश्वरेश्वरः त्वन्मयं सर्वलोकानां रसं रसविदो विदुः ३ क्षयवृद्धी तथा व्यक्ते सागरे वै च मंडले पवित्रत्वमहोरात्रं कालं जगति योजयन्
४ लोकच्छायामयं लक्ष्म तवांके शशसंस्थितं न विदुः सोमदेवापि ये च नक्षत्रयोगिनः ५ त्वमादित्यपथादूर्ध्वं ज्योतिषां चोपरि स्थि
तः तमः प्रोत्सार्य वपुषा भासि सर्वं जगत् ६ श्वेतभानुर्हिमतनुर्ज्योतिषामधिपः शशी अव्यक्तकालयोगात्मा इज्यो यज्ञरसो
ऽव्ययः ७ ॥ :॥

राह्वन्तानयनरश्मयः प्रीवाह्यमेवमुखं दर्पणाभासि व पश्यंति एवं चंद्रमंडलं प्राप्य परावृत्तास्ते दूरत्वाद्दोषात्पृथिवीं व्यक्तरूपामिव चंद्रमंडलं गतामपश्यंति स एव
चंद्रे कलंक इत्युपचर्यते देवापित्रेवाः अपि ५ ६ यज्ञरसः सोमरसाहुतिरूपेण चर्षाति रूपेणाऽऽ अथवा मलाहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते आदित्याज्जा
यते वृष्टिर्वृष्टेरन्नं ततः प्रजा इति स्मृतेः अव्ययः सर्वाहुतिभिः ७ ॥ ॥

ऽमोपोनिरितिपद्मासमन्तोपपादनं ८ सोमवृत्तिनांसोमदीविकानांदेवानां ९ वह्नथिनासेनावृता १० ११ अह्नष्टैः अकृष्टवर्षैः संवृतंस्थानं १६ १७ सोम

३१ षधीशः क्षियापोनिरंभोयोनिस्तुस्मभाङ्कु शीतांशुरमृताधारश्चपलः श्वेतवाहनः ८ त्वंकांतिः कांतवपुषांत्वंसोमः सोमवृत्तिनां
सौम्यस्त्वंसर्वलोकानांतिमिरघ्नस्त्वमृताह् ९ तदृक्षत्वंमहादानेनवह्णोत्नवह्धिना शमयत्वाशुरांमापायवयादृशाममंयुग १० सोमकृता
च यन्मावदर्मियुद्धार्थंदेवराजजगाम्यते एषवर्षाभिशोशो हैमसमापायकर्षाणां ११ एतान्मयोक्तानिर्हन्यामयातहिमवर्षितान् विमा
विमदांश्चैवदानवांस्त्वंमहामधे १२ वैशंपायनउवाच ततोहिमकरोहृष्टः समाप्याहिमवृष्टिपः वेष्टयेत्स्मतान्घोरान्दैत्यान्मेघगणा
इव १३ तोपाशभृत्कांशुधौवह्योदूमहाणो जग्मतुर्हिमपातेस्तुपाशपातेस्तुदानवान् १४ द्वावप्युनायौसमराजौपाशहिमयोधिनौ
मृधेवैरत्नुंभोभिः त्सुवाविवमहार्णवौ १५ ताभ्यामाप्लावितेसैन्येहातिनेचमृष्टयत् जगत्संवर्तकांभोदैः अहष्टैरिवसंहतं १६ तावुभ
तोसूपाशीतुपाशाङ्कवहताहुधौ तांमरावेशमयामातौदेवौदेनेयपानिर्मितां १७ शीतांशुजलनिर्दग्धाः पाशैस्तुशमितारणा नशे
कुश्चलितुंदैत्याविशिरस्कारश्चाहपः १८ शीतांशुनिहतास्तेतुयेतृदैत्याहिमार्दिताः हिममाहृतसर्वांगानिरुष्मारास्ववाश्रयः
१९ तेषांतुदिविदैत्यानांविपरीतप्रभारोचः ववमानांनिविचित्रातानिनियतंप्रसृतंतिस्र २० तान्पाशहत्नयपिताम्श्चदिरा
नृशीतरश्मिना मेघोदृष्टशःमायावैदानवानांमहात्मनां २१ ॥ ः॥ ः॥ ॥ ः॥ ः॥ः ॥ः

ताः वह्नाः १९ २० याशाहतेनवहणेनमथितान्वद्धान्सृतान्मयोददर्श मायावच्छोर्वीतंशादर्शोस्तध्यास्त्नयोस्तं २१ ॥ः॥ः॥ः॥ः॥ः॥

सः मायांसमसृजेइतितृतीयेनसंबंधः २४ २४ दानवोत्तमः देवगणान्किरन्दानवान्अजीवयत्इतिसंबंधः २५ मायेतेइतिसंधिरार्षः २६ ३१ मयस्य
पश्येतिषष्ठ्याः सुपांसुलुगित्यादेशइतिमाचः गोडाह्रमायायामयपस्ष्टायाः अष्टद्वायाः शमापवाइत्येवपदंमुक्त्मोगापठंति ३२ अपकर्षतांदूरीकुर्वतो

मशिलाजालविततांगंडशैलाट्टहासिनी पादपोत्करकूटाग्रांकंदराकीर्णकाननां २२ सिंहव्याघ्रगणाकीर्णांनदंतीमिवरूपयैः ईहामृग
गणाकीर्णांपवनाघूर्णितद्रुमां २३ निर्मितांस्वेनपुत्रेणकोपेनदिविकामगां श्रस्तांपावैतींमायांसमसृजेनदानवोत्तमः २४ साश्मशब्दैः
शिलावर्षैःप्रपतद्भिःसपादपैः निजघ्नेदेवसंघांश्चदानवांश्चाप्यजीवयत् २५ नैशाकरीवारुणीचमायेतेदध्नतुस्ततः अश्मभिश्चो
पमघनैःकिरन्देवगणान्रणे २६ साश्ममेघातविषमाद्रुमपर्वतसंकटा अभवत्प्रयोमिश्रापृथिवीजंविव २७ नानाहतोऽश्मभिः
कश्चिच्छिलाभिश्चाप्यताडितः नानाद्रुहेदुमगणोदेवोहृश्यंतसंयुगे २८ तदप्यनष्टधनुष्मान्प्रहरणाविले निःप्रपतन्सुरानीकंव
ल्लोपिनागदाधां २९ महीपुद्रगताः श्रीमानीशोनस्मस्यकंपत सहिसुतान्जगत्स्वामीनचुकोपगदाधरः ३० कालस्तःकालमेघा
भःसकालत्वकालमाहवे देवासुरविमर्देसदुष्टकामोजनार्दनः ३१ ततोभगवतोदिष्टौशोयावक्रमाहतौ शमानार्थसष्टह्वाया
मायापामपक्षष्टया ३१ ततःशष्टद्वावन्योस्यप्रहृष्टदूज्वालवाहिनौ चोदितौविमुखवाक्येनतांमायामपकर्षतां ३२ ताभ्यामुद्गू
ढवेगाभ्यामष्टद्वाभ्यांमहामृधे दग्धामापावैतीमायाभस्मीभूताननाशह ३४ ॥ ः॥ः॥ः

अदृभाक्ष्यार्षः ३३ उद्गूढेपादेश्छलाज्जुलंदवत् शत्रोर्मोमपरोवेगोपयोत्ताभ्यां अनष्टवपुषष्टूभ्यां ३४ ॥ ॥ ः॥ ः॥ः

३६ भस्मावयवभूतेषु भस्मलेशतां प्राप्तेषु ३७ अपविद्धेषु पातितेषु ३८ ५६ बालखिल्यप्रमुखाचार्येषु ४१ अभिन्नबंधनेनियतमर्यादे ४२ संप्र

सोऽनिलोऽनलसंयुक्तः सोऽनलश्चानिलाकुलः दैत्यसेनांददाहाशुयुगांतेष्विवमूर्छितौ ३५ वायुः प्रधावितस्तत्र पश्चाद्वह्निः समाहतः चोद्यु
द्यौनचानीकीक्रीडतावनिलानलौ ३६ भस्मावयवभूतेषु प्रपतत्सु स्वतस्तु च दानवेषुविनष्टेषु कृतकर्मणि पावके ३७ वातस्कंधापवि
द्धेषु विमानेषु समंततः पापावधौ विनिर्दग्धे त्रुट्यमाने गताधौ ३८ निःसपत्नेषु दैत्येषु त्रैलोक्ये मुक्तबंधने संप्रहृष्टेषु देवेषु साधुसा
ध्विति सर्वशः ३९ जपेद्दशशतान्यस्य मन्त्रस्य प्राज्ञपे हि तुष्टा सुस्थाः सुप्रहृष्टेऽधर्मतां ता ४० अपावृत्ते वेदपूर्ये अपुनस्थे दि
वाकरे प्रकृतिस्थेषु भूतेषु नृषु चात्रिबंधुषु ४१ अभिन्नबंधने मृत्यौ हूयमाने हुताशने प्रशांतेषु देवेषु स्वर्गोपदर्शपत्सु च ४२
लोकपालेषु सर्वेषु हितेषु संप्राणनवर्तिषु भावेन तपसि शुद्धानां भावेनाप्यकर्मणां ४३ देवप्रवेशमनुदितं दैत्यपक्षे च सीदति त्रिपाद
विग्रहे धर्मे ह्यधर्मे पादविग्रहे ४४ अपावृत्ते महाद्वारे वर्तमाने च सत्पथे स्वधर्मस्थेषु वर्णेषु लोकेऽस्मिन्नाश्रमेषु च ४५ प्रजा
रक्षणयुक्तेषु भ्राजमानेषु राजसु गीयमानासु गाथासु देवस्तवनवादिषु ४६ प्रशांते कलुषे केशान्ते नमसि दाहृते अग्निमारुत
योस्तस्मिन्नृहन्ते संग्रामकर्मणि तन्मया विमलालोकास्ताभ्यां जपकृतक्रियाः ४७ ॥:॥:॥:॥:॥

तस्मिन्प्रयाणं प्रचारणं तेन वर्जितेषु वर्तमानेषु भावेऽभ्युदये ४३ ४४ ४५ ४६ तन्मयास्तत्प्रधानाः जयेनकृतं प्रियं येषां ते जयकृतप्रियाः क्रिया
इति पाठे जपकृतपक्षे कृतजपक्रिया इति व्याख्येयं ४७

सर्वदेवानांदैत्यानांचआगतंभयंसर्वदेवभयं ४८ शिंजितानिशब्दवंतिआभरणानिनूपुरादीनितत्सहितानिअंगदानियस्य ४९ ५० कक्षेवने हिमांतेग्रीष्मे
५१ दंष्ट्रालबहिर्निर्गतदंष्ट्रंओष्ठपुटंदंष्ट्रालोष्ठपुटंआननंयस्यसदंष्ट्रालोष्ठपुटाननः ५२ वृष्टिमतः तुमद्बादसः हृष्टपुक्तानित्यर्थः ५३ मंदरोदग्रवर्चसं

सर्वदेवभयंघुस्सामाहत्तायिक्रतेमहत् कालनेमिरितिख्यातोदानवःप्रत्यदृश्यत ४८ भास्कराकारमुकुटःशिंजिताभरणांगदः
मंदराचलसंकाशोमहारजतसंवृतः ४९ शतप्रहरणोदग्रःशतबाहुःशताननः शतशीर्षःस्थितःश्रीमांछतशृंगइवाचलः ५० कक्षे
महतिसंवृद्धोहिमांतइवपावकः ५१ धूम्रकेशोहरिश्मश्रुर्दंष्ट्रालोष्ठपुटाननः त्रैलोक्यांतरविस्ताराधारयन्विपुलंवपुः ५२ बाहुभि
स्तुलयन्व्योमक्षिपनपद्भ्यांमहीधरान् ईरयन्मुखनिःश्वासैर्वृष्टिमतोबलाहकान् ५३ तिर्यगायतरक्ताक्षंमंदरोदग्रवर्चसं दिधक्षं
तमिवायांतंसर्वान्देवगणान्मृधे ५४ तर्जयंतंसुरगणांश्छादयंतंदिशोदश संवर्तकालतृषितंदृप्तंमृत्युमिवोत्थितं ५५ सुतले
नोच्छ्रयवताविपुलांगुलिपर्वणा लंबाभरणपूर्णेनकिंचिच्चलितवर्मणा ५६ उच्छ्रितेनाग्रहस्तेनदक्षिणेनवपुष्मता दानवान्दे
वनिहतानुत्तिष्ठतइवब्रुवन् ५७ तंकालनेमिंसमरेद्विषतांकालसंनिभं वीक्षंतिस्मसुराःसर्वेभयवित्रस्तमानसाः ५८ तंवीक्षंति
भूतानिक्रमंतंकालनेमिनं त्रिविक्रमंविक्रमंतंनारायणमिवापरं ५९ सोत्युच्छ्रयन्प्रथमतःपादंमारुतघूर्णितं प्राक्रामदसुरोयुद्धे
त्रासयन्सर्वदेवताः ६० ॥ ॥ ॥

स्वर्गेभ्रेइंद्रःतद्वच्चोटीमित्येसइंद्रतुल्यमित्यर्थः मंदरोमंथशैलस्यात्स्वर्गमंदारयोरिति
मेदिनी ५४ ५९ सोत्युच्छ्रयनमहःउच्छ्रयन्नितिच्छेदः पादस्त्ररणपद्मेसुलोपः ६०

मयेनपरिषिक्तः ९१ ९२ षट्चत्वारिंशः दानवानपिप्रीषुः आप्यायितुमिच्छुः प्रीत्रतर्पणोऽस्पृशन्निहपंक्त्यथांतेयोम्मांते ९९ तेपूर्वे नयुसंत्रस्ताश्चपिपश्चाद्भीताःवीत
भयसंत्रासाद्वितिष्ठेमयंभाविनोआत्मोच्छेदेशंकाः संत्रासःसंवृत्ताकालिकी तारकामयसंग्रामेतत्पानिमित्तमहंतेपुढे ३ अभ्यस्ततांपुनःपुनः ४७ आसन्विदुषः

समयेनासुरेंद्राणांपरिषिक्तःक्रमज्ञया कालनेमिर्वभौदैत्यःसविष्णुरिवमंदरः ९१ अथभग्नास्थितादेवाः सर्वेशक्रपुरोगमाः दृष्ट्वाकाल
मिवायांतंकालनेमिपावकं ९२ हरिवंशेकालनेमिप्रक्रमणोनामषट्चत्वारिंशः वैशंपायनउवाच दानवांश्चापिपिप्रीषुः कालनेमिर्म
हासुरः व्यवर्द्धतमहातेजास्तपांतेजलदोयथा १ तंत्रैलोक्यांतरागतंदृष्ट्वातेदानवोत्तमाः उत्तस्थुरपरिश्रांताः प्राप्येवामृतमुत्तमं तेभी
ताभयसंत्रस्तामयतारपुरोगमाः तारकामयसंग्रामेसततंजयकांक्षिणः रेजुरायोधनगतादानवायुद्धदुर्मदाः ३ अहमभ्यस्यतांतेषां
व्यूहेचपरिधावतां प्रेक्षतांचाभवत्प्रीतिर्दानवंकालनेमिनं ४ येतुतत्रमयस्यासन्मुख्यायुद्धविशारदाः तेपिसर्वेभयंत्यक्त्वाहृष्टायो
द्धुमुपस्थिताः ५ मयस्तारोवराहश्चहयग्रीवश्चवीर्यवान् विप्रचित्तिसुतःश्वेतःखरलंबावुभावपि ६ अरिष्टोबलिपुत्रश्चकि
शोरोष्ट्रस्तथैवच स्वर्भानुश्चामरप्रख्योवक्त्रयोधीमहासुरः ७ एतेःस्त्रविदुषःसर्वेसर्वेतपसिसुव्रताः दानवाःकृतिनोज
ग्मुःकालनेमिमनुत्तमं ८ तेगदाभिश्चगुर्वीभिश्चक्रैश्चसपरश्वधैः कालकल्पैश्चमुसलैःक्षेपणीयैश्चमुद्गरैः ९

अस्त्रविद्वांसः ८ गदादिभिरुपलक्षिताः संतोयोद्धुंजग्मुरितिसंबंधनीयं ९ ॥ ॥ श्री ॥ ७ ॥ ७ ॥ श्रीः ॥ ७ ॥ श्रीः ॥ ९ ॥ श्रीरामः ॥ ७ ॥

२४ दृष्टीमशस्त्राण्येवप्रवाः विधुतोपमं पचौरेतिपुङ्कः पाः२ नीमिलितान्यतनगतानिच्छन्नाणि देवताह्पाणीयसं २५ २६ २७ दर्पस्पन्न

अश्मभिश्चाद्रिसदृशैर्गण्डशैलैश्च दारुणैः पट्टिशैर्भिन्दिपालैश्च पारिघैश्चोत्तमायसैः १० घातनीभिश्च गुर्वीभिः शतघ्नीभिस्तथैव
च युगैर्यन्त्रैश्च निर्मुक्तैरर्गलैश्चाग्रताडितैः ११ दोर्भिश्चायतपीनांसैः प्रासैः पाशैश्च मुद्गरैः सर्पैर्लेलिहमानैश्च विसर्पद्भिश्च सायकैः १२
वज्रैः प्रहरणीयैश्च दीप्यद्भिश्चापि तोमरैः विकोशैश्चासिभिस्तीक्ष्णैः शूलैश्च शितनिर्मलैः १३ ते वै संदीप्तमनसः प्रगृहीतोत्तमायुधाः
कालनेमिपुरस्कृत्य तस्थुः संग्राममूर्द्धनि १४ सा दीप्तशस्त्रप्रवरा दैत्यानां शुशुभे चमूः द्यौर्निमीलितनक्षत्रा घननीलाम्बुदागमे १५ दै
वतानामपि चमूश्च शक्रपालिता दीप्ताशीतोष्णतेजोभ्यां चन्द्रभास्करवर्चसा १६ वायुवेगवती सौम्या तारागणपताकिनी तो
यदाविद्धवसना ग्रहनक्षत्रहासिनी १७ यमेन्द्रवरुणैर्गुप्ता धनदेन च धीमता संप्रदीप्ताग्निपवना नारायणपरायणा १८ सा समुद्रौ
घसदृशी दिव्या देवमहाचमूः रराजास्त्रवती भीमा यक्षगन्धर्वशालिनी १९ तयोश्चम्वोस्तदा तत्र बभूव स समागमः द्यावापृथिव्यो
ः संयोगो यथा स्याद्युगपर्यये २० तद्युद्धमभवद्घोरं देववदानवसंकुलं क्षमापराक्रमपरं दर्पस्य विनयस्य च २१ निश्चक्रमुर्बलाभ्यां
तु तीव्राभ्यां भीमाः सुरासुराः पूर्वापराभ्यां संरब्धाः सागराभ्यामिवाम्बुदाः २२ ॥ः॥ः॥ः॥ः ॥ ः॥ ः॥ः१॥१

मापराक्रमममर्षविनयस्य च क्षमापराक्रमपरमिति योजना दर्पयुद्धे पंडुके वातानां दैत्यानां पूर्वैः कः पराक्रमस्तद्धर्मांतः विनीतयुद्धे येषु देवानां पराक्रमः पूर्वैः कार्या
मा देवैर्दैत्याः स्वयं संहन्तव्या २२ भीमाः निर्भयाः २२ ॥

३ ज्यागजौनिस्त्रिंशानगदागुर्वीश्चदानवाः २७ गदानिपातैर्भग्नगात्राश्चशकलीकृताः पीपेतुर्भुवंकेचित्सुत्वाःकेचित्समस ३

२४ दैत्यानांस्वनान्निर्दधुःअंतर्हितांश्चक्रुः दैत्यमंत्रर्दधुःस्वनमितिपाठे दैत्यानामिमंदैत्यमितिस्वर्थः २५ २६ समसर्जुःअपुत्रकेवंतः २७ सुभाउपरिरष्टाःस

ताभ्यांबलाभ्यांसंसृष्टास्तेहृस्तेदेवदानवाः वनाभ्यांपार्वतीयाभ्यांयुष्मिताभ्यांयथागजाः २३ समाजघ्नुस्ततोभेरीःशंखान्दध्मुश्चनेक
शःसशब्दोद्यांभुवंचैवदिशश्चसमपूरयत् २४ ज्याघाततलनिर्घोषोधनुषांकूजितानिच दुंदुभीनांचनिनदादैत्यानांनिर्दधुःस्वनान् २५
तेन्योन्यमभिसंपेतुःपातयंतःपरस्परंबभंजुर्बाहुभिर्बाहून्द्वंद्वमन्येयुयुत्सवः २६ देवतास्त्वशनीर्घोराःपरिघांश्चोत्तमायसान् सस
र्जिरे २८ ततोरथैस्तुरगैर्विमानैश्चाशुगामिभिः समेयुस्तेसुसंक्रोधादन्योन्यमाहवे २९ संवर्त्तमानाःसमरेविवर्त्तंतस्तथा
परे रथारथैर्निहन्यंतेपदाताश्चपदातिभिः ३० तेषांरथानांतुमुलःसशब्दःशब्दवाहिनां बभूवाथप्रसक्तानांनभसीवपयोमु
चां ३१ बभंजिरेरथान्केचित्केचित्संमर्दितारथैः संबाधमेकेसंप्राप्यनशेकुश्चलितुंरथाः ३२ अन्योन्यस्याभिसमेदोर्भ्या
मुत्क्षिप्यदर्पिताः संह्रादमानाभरणाजग्मुस्तत्रासिचर्म्मिणः अस्त्रैरन्येविनिर्भिन्नारक्तंवेमुर्हतायुधि धाराजलानांसदृशा
जलदानांजलागमे ३४ खड्गशक्त्यपथितंत्रिमोन्तिमगदाविलं देवदानवसंरब्धसंकुलंयुद्धमाबभौ ३५

ससर्जिरेतत्स्रष्टाःससर्जिरित्यर्थः कृतादितिपाठत २८ २९ संवर्त्तमानाःसंमुखंगच्छंतः विवर्त्तमानाःपरावर्त्तंतः ३० ३१ अन्योन्यस्यदेहंदोर्भ्यामुत्क्षिप्यनिवार्य
रमुः ३३ ३४ ३५ ॥:॥:

ह॰ टि॰
११८

३६ कालनेमिःहिरण्यकशिपोःपुत्रःपितामेजयानेकइतिवाक्यशेषात्अंबुदोदृष्टिरूपत्वात्पूर्यमाणोविवृद्धे ३७ गात्रेविनिष्पेतुःगात्रसंगमात्रात्चूर्णीभूताइत्य
र्थः ३८ असमेधेनसाम्यमापादयतिक्रोधादिति निष्पिनष्टीतिनिष्पेषुः येषणाकर्त्ताअग्निरूपोनिष्पेषोऽराणिः अनिसः पवनोपमाजुताः आर्दिषः ३९ ४०।४१

तद्दानवमहामेघंदेवासुरविराजितं अन्योन्यबाणवर्षंतद्युद्धदुर्दिनमाबभौ ३६ एतस्मिन्नंतरेक्रुद्धःकालनेमिर्महासुरः ववृधेतत्समुद्रौघैः
पूर्यमाणइवांबुदः ३७ तस्यविद्युच्चलापीडाःप्रदीप्ताशनिवर्षिणः गात्रेनगशिरःप्राप्ताविनिष्पेतुर्बलाहकाः ३८ क्रोधान्निःश्वसतस्तस्य
भ्रूभेदस्वेदवर्षिणः अग्निःसनिष्पेषपरुषामुखान्निश्चेरुरर्चिषः ३९ तिर्यगूर्ध्वंचगगनेववृधुस्तस्यबाहवः पंचास्याःकृष्णवपुषोलेलिहा
नइवोरगाः ४० सोस्त्रजालैर्बहुविधैर्धनुर्भिःपरिघैरपि दिव्यमाकाशमावव्रेउच्छ्रितैःपर्वतैरिव ४१ सोनिलोद्धूतवसनस्तस्थौसंग्राम
मूर्द्धनि संध्यातपग्रस्तशिखःसाक्षिर्मेरुरिवापरः ४२ ऊरुवेगप्रतिक्षिप्तैःशैलशृंगाग्रपादपैः अपातयद्देवगणान्वज्रेणेवमहा
गिरीन् ४३ बाहुभिःशस्त्रनिस्त्रिंशैश्छिन्नभिन्नशिरोरसः नशेकुश्चलितुंदेवाःकालनेमिहतायुधि ४४ मुष्टिभिर्निहताःकेचित्तके
चिद्विदलीकृताः यक्षगंधर्वपतयःपेतुःसहमहोरगैः ४५ तेनवित्रासितादेवाःसमरेकालनेमिना नशेकुर्यत्नवंतोपिप्र
तिकर्तुंविचेतसः ४६ तेनशक्रःसहस्राक्षःस्पंदितःशरबंधनैः ऐरावतगतःसंख्येचलितुंनशशाकह ४७ निर्जलांभोद
सदृशोनिर्जलार्णवसप्रभः निर्व्यापारःकृतस्तेनविपाशोवरुणोमृधे ४८ ॥ ७॥ ७॥ ७॥

प्रस्तशिखेनमेरुणादेहस्यसमुद्धृतवसनेनमेरुस्थानमासांवसाम्यं ४२ ४३ शस्त्राःविशसनकर्त्तारः निस्त्रिंशाःखड्गापेषुतैःबाहुभिः ४४ ४६ स्पंदि
तः ॥ः॥ः॥ः॥ः

राम॰
११७

क्रियांपुष्टिदृष्टिरूपां ४९ याम्यांरतोषांयमेनसंपादनीयांअचेतनवतामितियावत् ५० तेषांतत्कर्मदिशांपालनंकृत्वाकुर्वन्नस्तुडोदेहेविरखे अमेभ्योपि

रणोवैश्रवणात्तेनपरिघैःकामरूपिभिः विजयन्लोकपालेणतस्माज्जितोधनदक्रियां ४९ यमःसर्वेहृतास्तेनमृत्युप्रहरणोरणो याम्यामेव
स्यांसमरोनीतःस्वांदिशमाविशत् ५० सलोकपालांस्तुतथायुक्त्वातेषांचकर्मतत् दिक्षुसर्वासुदेहेऽस्मिन्चतुर्धावदेधेतदा ५१ सन्
त्रपथंगत्वादिव्यंस्वर्भानुदर्शितं जहारलक्ष्मींसोमस्यतंचास्यविषयंमहत् ५२ चालयामासदीप्तांशुंस्वर्गद्वारात्सभास्करं सायनं
चास्यविषयंजह्रौदिनकर्मच ५३ सोग्निदेवमुखेदृष्ट्वाचकारात्मनुखेशयं वायुंचतरसाजित्वाचकारात्मवशानुगं ५४ ससमुद्रा
न्समानीयसर्वाश्चसरितोबलात् चकारात्मवशेवीर्याद्देहभूतास्वसिन्धवः ५५ अपःस्ववशगाःकृत्वादिविजाताश्चभूमिजाःस्था
पयामासजगतींसुगुप्तांधरणीधरैः ५६ सस्वयंभूरिवाभातिमहाभूतपतिर्महान् सर्वलोकमयोदैत्यःसर्वलोकभयावहः ५७
सलोकपालैकवपुश्चन्द्रसूर्यग्रहात्मवान् पावकानिलसंकाशोरणजयुधिदानवः ५८ पारमेष्ठ्येस्थितःस्थानेलोकानांप्रभवाव्य
ये तंतुष्टुवुर्दैत्यगणादेवाइवपितामहं ५९ इतिहरिवंशेआर्यताकोपस्ये ४७ वैशंपायनउवाच पंचतंनाभ्यवर्त्तंतवि
परीतेनकर्मणा वेदोधर्मःक्षमासत्यंश्रीश्चनारायणाश्रया १ सतेषामनुपस्थानात्सक्रोधोदानवेश्वरः वैश्मवं
पदमन्विच्छन्समीपेनारायणान्तिके २ ॥ः ॥ः

दृष्पंतइतिकृतःक्वज्ञीविनिष्टत्तुणामस्य ५१ ५९ सप्तचत्वारिंशः पंचेति विपरीतेनआसात्विकेनकर्मणानअभ्यवर्त्तंतनोपतस्थुः
तेषांवेदादीनां १ ॥ः ॥ः ॥ः

३ साह्वंआह्वं शिखिनंचूडावंतं ४ ५ दानवर्षिणामिसायोर्दैर्घ्यानावः दानैर्वर्षणशीलानामितिवा ६ अशाम्यः शमनयितुमशक्यः ७ निर्घृणोनिर्दयः
अस्त्रीअस्त्रवान्वालवज्जितेज्जाइत्सितमंतएवकेशवशास्यऽज्ञानांमुडनेमिनमयः ८ देवानांअदितिपुत्राणांमध्येविष्णुर्वामनः दिवौकसांवसुहृदीनांचैर्वकुंटः कः

सहस्रशीर्षंसुपर्णास्यंशार्ङ्गचक्रगदाधरं दानवानांविनाशायआमयंतंगवांसुभं ३ सजलांभोदसदृशंविद्युत्सदृशवाससं स्वाह्वंसुवर्णपत्राढ्यं
शिखिनंकाश्यपंसुतं ४ दृष्ट्वादैत्यविनाशायरणोत्सुकमवस्थितं दानवाविष्णुमक्षोभ्यंवभाषेक्षुब्धमानसः ५ अयंसशत्रुरस्माकंपू
र्वेषांदानवर्षिणां आर्णवावासिनश्चैवमधोर्वैकैटभस्यच ६ अयंससोयंह्यस्माकमशाम्यःकिलकथ्यते येननःसंयुगेघोरावहवोदा
नवाहताः ७ अयंसनिर्घृणोयुद्धेस्त्रीवालनिरपत्रपः येनदानवनारीणांसीमंतोद्धरणंकृतं ८ अयंसविष्णुर्देवानांवैकुंठश्चदिवौ
कसां अनंतोभोगिनामस्तुस्वयंभूश्चस्वयंभुवः ९ अयंसनाथोदेवानामस्माकंविप्रियेस्थितः अस्यक्रोधंसमासाद्यहिरण्यकशि
पुर्हतः १० अस्यच्छायांसमाश्रित्यदेवामखमुखेस्थिताः आज्यंमहर्षिभिर्दत्तमश्नुवंतित्रिधाहुतं ११ अयंसनिधनेहेतुःसर्वेषां
देवविद्विषां अस्यचक्रंप्रविष्टानिकुलान्यस्माकमाहवे १२ अयंसकिलयुद्धेषुसुरार्थेत्यक्तजीवितः सवितुस्तेजसातुल्यंचक्रं
क्षिपतिशत्रुषु १३ ॥ः॥ः

ख्यातेयवैकुंठितधामा अनंतः शेषः स्वयंभुवः ब्रह्मणोपिस्वयंभूः धातुर्धातेत्यर्थः ९ छायांयदृहंको
टिंत्रिधात्र्यगर्भधानमापश्चिन्नमदेनवचमकांनिसनैमित्तिककल्पभेदेनवा गार्हपत्याद्युप धिभेदेनेतिप्राचः १० ११

अतिक्रांतस्यकालस्यअतिक्रांतेकालेकृतस्यदैत्यवधस्यफलंआत्मवधं १४ १६ जातंतंमत्स्यादिरूपं १७ अनंतआकाशवद्व्यापकोमूर्त्तिरहितोपिभूत्वा आ
विर्भूयपद्मनाभत्वेनरूपेणातत्रावाचयोतइत्यर्थः १८ १९ दैवतानांआशिषिवपातेत्यर्थः २० विनंक्ष्यतिअदर्शनंगमिष्यति तथाचजन्मांतरेप्यनेनसहवैरंभवि

अयंसकालोदैत्यानांकालभूतेमयिस्थिते अतिक्रांतस्यकालस्यफलंप्राप्स्यसिदुर्मते: १४ दिष्ट्येदानींसमक्षंमेवेत्स्युरेषसमागतः अ
घमद्गणैःपिष्टोमयेवमगमिष्यति १५ यासामपचितिर्दिष्ट्यापूर्वेषामघंमयुगे इमंनारायणोहत्वादानवानांभयावहं १६ हिर
मेववहुष्वाभिरणोनारायणारणाश्रयान् जातंतस्यगतोह्येषमृधेबाधितदानवान् १७ एषोनंतःपुराभूत्वापद्मनाभइतिस्मृतः जघा
नैकार्णवेघोरेतावुभौमधुकैटभौविभुः वेदपालकेजातौनिहतौदानवेश्वरौ १८ द्विधाभूतंवपुःकृत्वासिंहार्द्धनरसंस्थितं पितरंमे
जघानैकोहिरण्यकशिपुंपुरा १९ सुभंगर्भेमधत्तैममादितिर्देवतारणिः यत्नकालेवलेर्यज्ञेकृत्वावामनरूपतां त्रैलोक्यान्संजहा
रैषक्रमणैस्त्रिभिःक्रमैः २० मय्यास्त्विदानींसमरेसमामेताराणिः यत्नकालेवलेर्यज्ञेकृत्वावामनरूपतां त्रैलोक्यान्संजहा×
रैकामेव मयासहसमागम्यसहदैवैर्विनंक्ष्यति २१ सएवमुक्त्वावहुधाक्षिपन्नारायणोरणे वाग्भिःसुतीक्ष्णाभिर्युद्धमेवाभ्यरोचयत
२२ क्षिप्यमाणःसुरेंद्रेणनचुकोपगदाधरः क्षमावलेनमहतासोस्मितंवाक्यमब्रवीत् २३ अल्पदर्पवलोदैत्यस्थितःक्रोधादस
द्वृत्तः हतस्त्वमात्मनादोषैःक्षमायाःतीतभाषसे २४ अधमस्त्वममतोधिगेतन्नवावलेः नतत्रपुरुषाःसंतियत्रगर्जंतियोषितः २५

ष्यतीत्यर्थः २३ हेदैत्यत्वंअल्पदर्पवलोपिक्रोधादसद्वृत्स्थितःक्षमामतीत्ययोभाषसेअतस्त्वंआत्मनोदोषैर्हतः २४ नतत्रेतियोषितःपुरस्ता
द्गर्जनमरणंवहंतत्रपुरुषांतराभावात् अत्ररणेतुनासतत्वान्नवमस्त्रीवासीतिभावः २५ ॥ ॥

ह०टि०
११५

गदेवाहव्यहमितिसेतुंधर्ममर्यादां खनिमानकुशली २२ बाणाःस्वाप्यप्रच्युतिः २० २१ सर्वप्राणेनसर्वबलेन २२ २४ आत्मनोवपुः देहांतरंगहं

अहंलोकेत्स्यपश्यामिपूर्वेषांमार्गगामिनं प्रजापतिकृतंसेतुंकोभिलाषखनिमानत्रजेत् २६ अयतांनाशयिष्यामिदेवपापारकारकं से
षुवेषुचस्थानेषुस्थापयिष्यामिदेवताः २७ एवंब्रुवतिवाक्यंतुनृपेश्रीवत्सधारिणि जहासदानवःक्रोधाद्धस्तेकृत्वाचसायकान् २८ स
वाहुशतमुद्यम्यसर्वास्त्रग्रहणंरणे क्रोधाद्रुधिरक्ताक्षोविष्णुंवक्षस्यताडयत् २९ दानवाश्चापिसमरेमयतारपुरोगमाः उद्यतायुधनि
स्त्रिंशाद्दृष्ट्वाविष्णुमुपाद्रवन् ३० सताड्यमानोतिबलैर्दैत्यैःसर्वायुधोद्यतैः नचचालहरिर्युद्धेकंप्यमानइवाचलः ३१ संसक्तश्चसुपर्णेनका
लनेमिर्महासुरः सर्वप्राणेनमहतींगदामुद्यम्यबाहुभिः ३२ मुमोचज्वलितांघोरांसंरब्धोगरुडोपरि कर्मणानेनदैत्यस्यविष्णुर्विस्मयमाग
मत् ३३ यदातस्यसुपर्णस्यपतितामूर्ध्निसागदा तदागमत्सदाभूमिंपक्षीव्यथितविग्रहः ३४ लोष्टैःकाष्ठैःशिलाभिश्चवज्रप्रहरणो
स्ततः जघ्नुस्तेसमरेविष्णुंगोपालंचमहारणे भ्रमंतंघ्नंतमानंचततोजितदेवाःप्रचक्रिरे जयदेवमहाबाहोमधुकैटभनाशन हिरण्यक
शिपोर्वक्षोनखलांगलदारण उत्तिष्ठोत्तिष्ठहिरण्यगर्भैःसंस्तुतःपुरा हतंविष्णुंसमाज्ञायपणवाडंबरंदानवः मृदंगाश्चत्रिधातव
वादयंतोमहासुराः नालाश्चयाश्चननृतुर्महोत्सवइवाबभौ सुपर्णोव्यथितंदृष्ट्वाहतंचैवमहात्मनः क्रोधात्संरक्तनयनोवैकुंठश्च
क्रमाद्दृढे ३५ सवर्द्धितश्चवेगेनसुपर्णेनसमंप्रभुः भुजाश्चास्यप्रवर्द्धंतव्याप्नुवंतोदिशोदश ३६ सदिशःप्रदिशश्चैवखंचगांचैवप्रभुय
न वर्द्धेसपुनर्लोकानाक्रांतुकामइवौजसा ३७ तंनयायसुरेंद्राणांवर्द्धमानंनभस्तले ऋषयःसहगंधर्वैस्तुष्टुवुर्मधुसूदनं ३८
स्तं ३४ ३६ सहति ३७ ३८ ॥:॥७॥: श्रीःश्रीः॥ श्रीरामः ॥ ७॥ ७॥ ७॥

राम:
११५

अंबरैः वस्त्रैः ३९ ४० सुवर्णनेमिपर्यंतं सुवर्णमयो नेमिः अक्रधारा यत्र पर्यंतः प्रांतदेशोयस्य तत् वज्रनाभं दृढमध्यं ४१ स्रग्दाममालाविततं स्रग्रूपाणां दाम्नां माला
याततं विततं अलातचक्रवदिति वेगात्तत्पोन्तुरेहृतमाण्मलसमदेशपर्यंतं अविशंघनधारं विद्युतीलघुः कामरूपिणामिति सकलपुरुषमोपमयोर्नुरोष्यपाद्ध्ल

सघोंकिरीटेनलिखन्नसाभ्रमंबरमंबरैः पद्भ्यामाक्रम्य वसुधां दिशः प्रच्छाद्य बाहुभिः ३९ सूर्यस्य रश्मितुल्याभं सहस्रारमरिक्षयं दीप्ताग्निस
दृशं घोरं दर्शनीयं सुदर्शनं ४० सुवर्णनेमिपर्यंतं वज्रनाभं भयावहं मेदोस्थिमज्जरुधिरैः सिक्तं दानवसंभवैः ४१ अद्वितीयं प्रहारेषु क्षु
रपर्यंतमंडले स्रग्दाममालाविततं कामगं कामरूपिणं ४२ स्वयं स्वयंभुवा सृष्टं भयदं सर्वविद्विषां महर्षिरोषैराविष्टं नित्यमाहवदर्पितं ४३
क्षेपणाद्यस्य मुह्यन्ति लोकाः सस्थाणुजंगमाः क्रव्यादानि च भूतानि तृप्तिं यांति महाहवे ४४ तमप्रतिमकर्माणं समानं सूर्यवर्चसा च
क्रमुद्यम्य समरे क्रोधदीप्तो गदाधरः ४५ स मुष्णन् दानवं तेजः समरे स्वेन तेजसा चिच्छेद बाहूंश्चक्रेण श्रीधरः कालनेमिनः ४६ त
च्च वक्त्रशतं घोरं साग्निचूर्णाट्टहासि वै तस्य दैत्यस्य चक्रेण प्रममाथ बलाद्धरिः ४७ स छिन्नबाहुर्विशिरा न प्राकंपत दानवः कबंधोवस्थि
तः संख्ये विशाख इव पादपः ४८ तं वितत्य महापक्षौ वायोः कृत्वा समं जवं उरसा पातयामास गरुडः कालनेमिनं ४९ स तस्य देहो
विमुखो विशाखः खात्परिभ्रमन् निपपात दिवं त्यक्त्वा क्षोभयन्धरणीतलं ५० ॥ः॥ः७॥ः॥ ७॥

स्तहस्त्राजुन्नियेणादिरूपाणि दधानं पुरुषं तु सर्वेत्तदधिष्ठातृहंसामिप्रायेण ४४ ४६ साग्निचूर्णाः गोलिकाः आग्नेयौषधबलेन गोलकोत्क्षेपणयंत्राणि तेषामिवअ
ट्टहासो महाशब्दः तद्युक्तं साग्निचूर्णाट्टहासि तं वक्त्रशतं पुरुषस्त्रापि ४७ ४८ ४९ ५० ॥ः॥ः॥७॥ः॥७॥ ः॥ ः॥ ः॥ः

५२ बाहुभिःदिशःयथायबाहुभिर्गिरिभिर्गुरुकलहोःहारियतिशेषः व्यामाःव्याक्रांताः ५२ ५५ विमर्दहैतानांविनाशेमनिर्हत्तेजातेसति ६३ ६४ ॥:॥

तस्मिन्निपतितेदैत्येदेवाःसर्षिगणास्तदा साधुसाध्वितिवैकुंठंसमेताःप्रत्यपूजयन् ५१ अपरेयेतुदैत्यावैयुद्धेदृष्टपराक्रमाः तेसर्वेबाहुभिर्व्याप्तानशेकुश्चलितुंरणे ५२ कांश्चित्केशेषुजग्राहकांश्चित्कंठेन्यपीडयत् पाटयत्कस्यचिद्वक्त्रंमध्येकांश्चिदथाग्रहीत् ५३ तेगदाचक्राग्निर्दग्धातेगतसत्वागतासवः गगनाद्भ्रष्टसर्वांगानिपेतुर्धरणीतले ५४ तेषुसर्वेषुदैत्येषुहतेषुपुरुषोत्तमः तस्थौशक्रप्रियंकृत्वाकृतकर्मागदाधरः तस्मिन्विमर्देनिर्वृत्तेसंग्रामेतारकामये तंदेशमाजगामाशुब्रह्मालोकपितामहः ५६ सर्वैर्ब्रह्मर्षिभिःसार्द्धंगंधर्वैःसाप्सरोगणैः देवदेवोहरिंदेवंपूजयन्वाक्यमब्रवीत् ५७ ब्रह्मोवाच कृतंदेवमहत्कर्मसुराणांशल्यमुद्धृतं वधेनानेनदैत्यानांवयंचपरितोषिता ५८ योयंत्वयाहतोविष्णोकालनेमिर्महासुरः त्वमेकोस्यमृधेहंतानान्यःकश्चनविद्यते ५९ एषदेवान्परिभवन्लोकांश्चसचराचरान् ऋषीणांकदनंकृत्वामामपिप्रतिगर्जति ६० तदनेनतवाग्र्येणपरितुष्टोस्मिकर्मणा यदयंकालकल्पश्चकालनेमिर्निपातितः ६१ तदागच्छस्वभद्रंतेगच्छामदिवमुत्तमं ब्रह्मर्षयस्त्वांतत्रस्थाःप्रतीक्षंतेसदोगताः ६१ अहंमहर्षेयश्चैवतांतत्रवदतांवरः विधिवच्चार्चयिष्ये ६२ पिष्यामोपाभिर्दिव्याभिरच्युत ६३ किंवाहंतवदास्यामिवरंवरभृतांवर सुरेष्वपिसदैत्येषुवराणांवरदोभवान् ६४

निर्यातय प्रयच्छ मृधे संपरे निहतकंटकं ६५ ६६ दैवैर्हेंद्रियादिभिः श्रवणावहितैर्दैवैःश्रवणेसावधानैः कृत्वेंद्रंपुरस्कृत्यमद्वाक्यंश्रूयतामित्यन्वयः ६७

निर्यातयैतत्त्रैलोक्यं स्फीतंनिहतकंटकं तस्मिन्नेवमृधेविष्णोपाकायमुमहात्मने ६५ वैशंपायनउवाच एवमुक्तोभगवताब्रह्मणाह रिरीश्वरः देवानशक्रमुखान्सर्वानुवाचशुभयागिरा ६६ विष्णुरुवाच श्रूयतांत्रिदशाः सर्वेयावंतोत्रसमागताः श्रवणावहितैर्दैवैःपु रस्कृत्यपुरंदरं ६७ अस्मिन्नः समरेसर्वेकालनेमिमुखाहताः दानवाविक्रमोपेताः शक्रादपिमहत्तराः ६८ तस्मिन्महतिसंक्रंदेद्वावेव तुविनिःसृतौ वैरोचनिश्चदैत्येंद्रः स्वर्भानुश्चमहाग्रहः ६९ तादिशंभजतांशक्रोदिशंवरुणएवच याम्यांयमःपालयतामुत्तरांचधना धिपः ७० ऋक्षैः सहयथायोगंकालेचानुचरन्नभाः अब्दमृतुमुखंसर्वंभजतामयनैःसह ७१ आज्यभागाः प्रवर्तंतांसदस्यैरभिपूजिता हूयंतामग्नयोविप्रैर्वेददृष्टेनकर्मणा ७२ देवाश्चबलिहोमेनस्वाध्यायेनमहर्षयः श्राद्धेनपितरश्चैवतृप्तिंयांतुयथासुखं ७३ वायुश्च रतुमार्गस्थस्त्रिधादीप्यतुपावकः त्रयोवर्णाश्चलोकांस्त्रींस्तर्पयंत्वात्मजैर्गुणैः ७४ क्रतवः संप्रवर्तंतांदीक्षणीयैर्द्विजातिभिः द क्षिणाश्चोपवर्तंतांयथोक्ताः सर्वसत्रिणां ७५ गाश्चसूर्योरसान्सोमोवायुः प्राणांश्चप्राणिषु तर्पयंतः प्रवर्तंतांशिवैः सौम्यैः स्वकर्मभिः ७६ यथावदनुपूर्वेणमहाद्रिसलिलोद्भवाः त्रैलोक्यमातरः सर्वाः सागरंयांतुनिम्नगाः ७७ ॥

अस्मिन्नः अस्माभिः ६८ वैरोचनिर्बलिः स्वर्भानुः राहुः ६९ ७३ त्रिधागार्हपत्यदक्षिणाग्न्याहवनीयरूपेणात्मजैः स्वाभाविकैर्गुणैः धर्मैः शमोदमस्तपः शौचमित्यादिनागीतासूपदिष्टैः ७४ ७५ गाः चक्षूंषि ७६ ७७ ॥:॥

७८ विस्रंभः विश्वासः वः युष्माभिः क्षुद्राः वंचकाः ७९ संस्थितिः मर्यादा ८० मोहं विपर्ययबुद्धिं यया अधर्ममप्यधर्म इति ज्ञात्वा धर्ममपि धर्म इति मत्वानुष्ठास्यंति ८१ अभयमिति छेदः ८२ ८४ अष्टचत्वारिंशः ब्रह्मणा सलिलं सलिलाश्रयं कमलं योनिः उत्पत्तिस्थानं यस्य तेन १ नीतो ब्रह्मलोकमि

दैत्येभ्यस्त्यजतां भीष्म शांतिं व्रजत देवताः सत्त्विकानि गमिष्यामि ब्रह्मलोकं सनातनं ७८ सोऽहं स्वर्गलोके वा संग्रामे वा विशेषतः विस्रंभो वो न गंतव्यो नित्यं क्षुद्रा हि दानवाः ७९ छिद्रेषु प्रहरंत्येते नैषां संस्थितिर्ध्रुवा सौम्यानामृजुभावानां भवतां चार्जवं मतिः ८० अहं तु दुष्टभावानां युष्मासु सुदुरात्मनां असमर्थेन मानेन मोहिता स्मामि देवताः ८१ यदा च सुदुराधर्षैर्दानवेभ्यो भयं भवेत् तदा समुपगम्यास्मि विधास्येहं ततोऽभयं ८२ एवमुक्त्वा सुरगणान् विष्णुः सत्यपराक्रमः जगाम ब्रह्मणा सार्द्धं ब्रह्मलोकं महायशाः ८३ एतदाश्चर्यमभवत्संग्रामे तारकामये दानवानां च विष्णोश्च यन्मां त्वं परिपृच्छसि ८४ हरिवंशे कालनेमिवधो नामाष्टचत्वारिंशः ४८ जनमेजय उवाच ब्रह्मणा देवदेवेन सार्द्धं सलिलयोनिना ब्रह्मलोकं गतो ब्रह्मन् वैकुंठः किं चकार ह १ ब्रह्मणा देवदेवेन सार्द्धं सलिलयोनिना विष्णुर्दैत्यवधे हृष्टे देवैश्च कृतसत्क्रियः २ ब्रह्मलोके स्थितः किं स्थाने किं वा योगमुपास्त तः कं वा देशान्नियमं सो विभुर्भूतभावनः ३ कथं तस्मात्ततस्तत्र विष्वग्जगदिदं महत् प्रियमाप्नोति विपुलं सुरगणार्चितं ४ ॥ छ ॥ छ ॥

स्मनुष्ठ्यते २ उपास्त उपास्ते ३ आसतः आसाद्दानस्य प्रज्ञामिति शेषः आप्नोति दीप्त्या दानैश्च महद्रूपं आसत इति ४ ॥ः॥ श्रीः ॥ श्रीः ॥ श्रीरामः

यंमेतित्वयांबुरुहत्वेमेयानांनारोमतिकान्निकामिसर्व्वः ५ ६ महत्मयः महत्नीः कर्णोयोतिप्रात् ७ नेमत्सकाशात्ततत्विस्मोस्त्रीतुं ८ एषइति यथा
तंतुभिः पटः कल्पितः एवंलोकैः हरेः शरीरंकल्पते यथाचपटः केवलंपट्टीमयः एवंलोकाः विष्णुमयाः एवंदेवेष्वपियोज्यं ९ तस्यैतेलोकास्तापांश्चतस्वतेभ्यः

कथंसंपापेतिधर्मोतेषुभ्यतेयांबुरुहत्वे कथंचब्रह्मलोकस्योपुरंवहतिलोकिकौ ५ चोतंतत्स्यतिमेद्वादिव्यंभगवतोदिवि वित्तरेणप
यातत्सर्वमिच्छामिवेदितुं ६ वैशंपायनउवाच शृणुनारायणस्यादौविस्तरेणमहत्मयः ब्रह्मलोकंयथाहृष्टोब्रह्मणासहमोदते ७
कामंतस्यागतः सहस्रारैवापिगुरासदा पववस्यामहाराजंतस्मैनिगदतः शृणु ८ एषलोकमयोदेवोलोकाश्चैतन्मयास्त्रयः एषदेव
मयस्त्वेभ्योदास्वैतन्मयारिह ९ तस्यशानपश्यंतिवहवः पाकोत्तिताः स्वपापपवैवलोकानांवेदमाधवः १० यस्यदेवाश्चकाश्यमा
गितिव्यपदैवतैः शृणुवैयन्तदाद्दृतंब्रह्मलोकेपुरातने ११ सगतोब्रह्मणालोकंहृष्ट्वायैतामहंपदं यवंदेतानृषीन्सर्वान्विष्णुरायेणा
कर्मणा १२ सोयिंमाकत्सवनेहृष्ट्वाहूयमानंमहर्षिभिः भवतमहातेजाः कृताहृत्वोस्त्रीकोकिया १३ सदंदर्शमरेवुष्वाज्ये
ऽहूयमानंमहर्षिभिः भागंपज्ञियमस्मानंवेदहेपरंसास्थितं १४ अभिवाद्याभिवाद्यनामृषीणांब्रह्मवंचसं यथचकामसोऽ
हिंसोब्रह्मलोकंसनातनं १५ सददर्श शौभितान्शोभान्सालामभिभूषितान् मंत्रेषुब्रह्मऋषिभिः शतशः कृतलक्षणान् १६

परंचआत्मानंवेद १० देवानांइंद्रियाणांचअध्यक्षोत्मावाराणंयास्मिन्विषये वेदानामितिपाठेवा इंद्रियाणांचाविषयस्योपर्य्यः ११ आर्षाणामंत्रप्रतिपाद्येन
१२ माकत्सवनेः मातःसवने १३ १४ अषीणांअषीन् १५ १६ ॥:॥ श्रीरामः ॥७॥ श्रीरामः ॥: श्रीरामः ॥:॥ श्रीरामरामः॥

इत्यंतेऽहमानंन्यात्मानंविग्रहातांद्रष्वानं १७ १८ यत्सामर्थ्यादिकंविदुरितिजंभतस्त्वामपियोन्हृबेनुजानंतःकथयंति १९ विदुषःसकाशात्वेदभवानितिशेषः २० भूतेषुदेहेंद्रियादिषुमण्यमानेषुध्यानबलेनप्रविलाय्यमानेषुसत्सुअंतर्दृष्ट्याज्ञनादेवाहेवापलोकोभवतीतिगम्यतेऽहंतामात्रानिर्दहनसाल्लोकेस्पष्यत्रक्रमेगात्र्या क्तेईत्याज्ञातांक्रमात्त्वीदधिसर्पोषिदृष्टांताः २१ इंद्रियभक्तेःतेवनाख्यास्तेः यमात्मात्मलयमगोचरोपिविधीयतेत्त्वमतन्नोत्साध्यते तयादेवादिभिरनुग्रहाः

आत्मधर्मंसमायायप्रत्नावेदान्द्विजोत्तमान् यज्ञैरिष्टंतमात्मानंपरंपश्यत्त्वचलात्दृ १७ तमूचुर्ब्राह्मणादेवाः सहस्राःसहस्रसंस्थिताः अर्घ्योपघृतेभुजाः सर्वेपवित्रोत्तमपापाः १८ देवेषुवर्तंतेयज्ञैस्ताद्विसर्वंजनार्दनात् यत्सहत्त्वंचदेवेभ्यस्तद्विद्विमधुसूदनात् १९ अनेषाममयलोकंयंविदुषोजनाः तस्मासमग्निलोकंचवेदविष्णुमुनातनं २० क्षीराद्यथादधिभवेद्दध्नःसर्पिर्यथाभवेत् मण्यमानेषुभूतेषु गयालोकाजनार्दनात् २१ यथेंद्रियेषुभूतेष्वपामात्मानिधीयते तथादेवेषुलोकेषुलोकेष्वविहितोहरिः २२ यथाभूतेंद्रिया णामिर्विहितासुविदेहिनां तथाभागोभ्योवामिदेवानांदिवैष्णवी २३ सर्वाणांसत्वमलदःपवित्रंपरमात्मवान् लोकतंत्र धोद्येषमंत्रैर्मंत्रइवोच्यते २४ ॥श्रीः

कर्तभिर्विष्णुरित्यर्थः चित्रमात्मनइवनिपतत्वंविष्णोरेवेतिभावः आमिधीयतेविहितइतिपाठेऽपि सएवार्थः २२ यथाजीवानांभूतेंद्रियसंबंधोभुविभूतेभ्योयथादृष्टएवंदेवानांप्राणानलदृष्टाः एष्वपिंतद्भयोनसंबंधोविष्णुतोभवतीत्यर्थः २३ आत्मा वानस्तंत्रःमंत्रैमंत्रइवोच्यतेइति यथावाचोमाधुर्यवानैवस्तोत्रीयएवंविष्णोःस्वात्मपविष्णुनैवाकर्नीयामित्यर्थः २४॥ श्रीःश्रीरामरामःश्रीः॥॥

२५ मतः ज्ञातः २६ तपीति अतात्मनि अमनयात्तेहृतोपि यतोनिष्फलइतिभावः २७ २८ मुदेवलोकः अनन्यः समाधिस्थ इत्यर्थः समाहिता
इवपितामहोमुमुदे इत्यर्थः ब्रह्मलोकसहितः पितामहोब्रह्मलोकपितामहः ब्रह्मलोकस्था अपिविष्णुभक्तानेवतुकृतताभिमानात्हृष्टमनसइतिअध्या

ऋषयऊचुः स्वागतंतेमुनिश्रेष्ठपद्मनाभमहाद्युते इदंचअर्घ्यमातिथ्यंमन्त्रतः प्रतिगृह्यतां २५ त्वमस्यपद्मनाभस्यपाद्यंपाद्य
स्यपावनः अतिथिस्त्वंहिमेब्रह्मन्सदृशः सततंमतः २६ त्वयिपूजांगतेविष्णोनभावेतत्तनःक्रियाः अवेक्ष्मेवस्यपद्मस्यन
हिकर्मविधीयते २७ सहस्राणामपयज्ञस्यलब्धमस्तुतत्फलंभवेत् अद्यात्मानोमहात्माभिःसमानेनेनिरीक्षिते २८ एवमुक्ति
तान्द्विजान्भगवान्प्रत्यपूजयत् मुमुदेब्रह्मलोकस्थोब्रह्मलोकपितामहः २९ इतिहरिवंशेब्रह्मलोकगमनंनाम वैशं
पायनः ३० ऋषिभिःपूजितस्तत्रविवेशहरिमेधसः पौराणंगुह्यसदनंदिव्यंनारायणाश्रमं १ सचतद्धिविशेहृष्टस्तानाम
अमद्रोगतान् भागमर्षोहिदेवायब्रह्मणोपिप्रयोनये २ स्वेननाम्नापरिज्ञातंसततंनारायणाश्रमं प्रविशन्नेवभगवानायुधा
निवसज्जयत ३ सतत्राबुपेतिप्रस्यद्दहशालयमात्मनेः स्वधिष्ठितंदेवगणैःशाश्वतोक्तंमहर्षिभिः ४ ॥:

पत्नीसर्ये २९ अध्यायः ऋषिभिः पौराणंपुराणेषुविदितं ब्रह्मलोकेएववैकुंठकैलासयोरंतर्भावइतिभावः १ २ ३ अंबुपतिस्प
स्वयमसमुद्रस्तुस ४ ॥:॥:॥

संवर्त्तकांबुदाभिमाणी मिर्दैवतैरुपेतं नष्टस्थावरजंगमत्वेनसंकुलं तिमिरौघेनपरिक्षिप्तंसंव्याप्तं सर्वतत्त्वसुषुप्ताविवसूक्ष्मरूपेणाविद्यमानमपिअविषयात्वात्
तेन्यअतएवसुरासुरैरप्रधृष्यमप्राप्यं यथाअस्मीजोदरेरूतत्त्वोपटोत्तित्र्प्रथ चतत्रनदृश्यते एवंतत्रहरिमंदिरेरूतसंकुलसाक्षस्वरूपेनदृश्यते ५ यद्दितत्रतत्रमतेकिंमानम
तआह नतत्रेति अनात्मज्योतिषा तत्रप्रकाशते । पितृआत्मज्योतिषैवसर्पः यथाहि निद्रावस्थायांसर्वसूक्ष्मरूपाणामहपिनभान्तिकदाचित्तु स्वकेनआत्मज्योतिषा
भान्त्यपिअतएवबालभावस्याभधिहतोऽऽ आत्मनेवापिज्योतिषाप्रत्यपरपर्यामीति एवंत्रधिदैवमपिजेयमिति भावः ६ पूर्वमहंशीर्षाभूत्वातादृश्य

संवर्त्तकांबुदाभे तेनहृत्वस्थानसंकुले तिमिरौघपरिक्षिप्तमप्रधृष्यं सुरासुरैः ५ नतत्रविषयोवापोर्द्रोर्णेचाविबलतः वपुषः पद्म
नाभस्यसदेशात्तेजसाहेतः ६ सतत्रप्रविशन्नेवबहुधाभावंसमुद्वहन् सहस्रशीर्षाभूत्वातुशयनायोपचक्रमे ७ लोकानामंतकाल
शाकालीनपन्नगशालिनी उपपत्स्यमहात्मानंनिद्रांतंकालहाशौ ८ मशिष्येशयनेदिव्येसमुद्रांभोदशीतले हरिरेकार्ण
वोतेनमतेनप्रतिनामभः ९ ॥:॥: श्रीरामः ॥७॥: श्रीः ॥:॥ श्रीरामः ॥७॥: ७॥ श्रीः ॥:

रूपवलहाणांसहस्रशिरस्त्वंसत्कापिदूटाभास्थानीयंलोकक्रमेधामनाभालंउद्वहन् शयनंकृतवान् अतएवतदनुसारिप्रस्मासुसुषुप्तावपिकार्यलिंगेनवाम
नातीतिगम्यते ७ कालीकृत्सर्वाणांसूक्ष्मस्थापनाप्तकर्त्री ८ शिष्येशयनंकृतवान् शयनेसमाधौ शीतसमुद्रोनिर्विकल्पः अंभोदःसविकल्पःत
दुभयरूपतयानिलाये समुद्रांभोदशीतले एकार्णवोतेनमतेननिर्विकल्पसमाधिरूपतेनमतेनसंयमनेन ९ ॥: ॥ श्रीः ॥ श्रीः श्रीरामः

उगतो भावयेति अहिंसाभतिशयो तस्मिन्नौ वै आगत्य मे केऽस्य योगांगस्य निर्वैरत्वादिकं फलं स्पष्टं तस्य येन पूर्वोऽस्य तु योगस्य संगतो भवार्थं प्रसुप्तपन्नता मितिभावः दे
वा ऋषयश्च ध्यानं इंद्रियाणि भागाश्च उपासांचक्रिरे केवलं सम्मेतो स्थिता न तु सकार्यं भोगं निर्वर्तयंतीत्यर्थः १० नाभौ नाभिदेशात् उद्भूतं नालं तस्य पृष्ठे पद्मं तत्पुष्पे
चोक्तः संप्रणष्टा भूमिर्भवति सकार्याभावान्संजाता नालेन नालं ह्युपपृष्ठे भवति ततः पद्मस्य लम्बायेन ब्रह्मा द्रुमस्य सुतो भवति एवं विष्णोः सकाशाद्ब्रह्मा जाता वै सर्वलोका
मायया पुष्टः सर्वविस्मृतः पुनो भूत्वात्मानं ततोऽन्यमभ्यतरति तदेतत्करणोपलक्ष्य का न दर्शयति तस्येति नाभिमध्यात्समुत्थितनालद्वारेणेति विभक्तं आद्यं

तंशयानंमहात्मानंभवाप्ययगतःप्रभुं उपासांचक्रिरेदिव्यामुनयोदेवाःसर्षिगणास्तथा १०
तस्यसुप्तस्यसुप्तमेनेनाभिमध्यात्समुत्थितं
आद्यंतस्यासनपद्मंब्रह्मणःसूर्यवर्चसं सहस्रपत्रंवर्णाढ्यंसुकुमारंविभूषितं ११ ब्रह्मसर्वोपघातकरःस्वपन्नेवमहामुनिः ध्यायन्ते
यतिलोकानांसर्वेषांकालपर्ययं १२ निःश्वसंतस्यवक्त्रेभ्यःश्वासपवनेरिताः प्रजानांपतयोयोग्यंवनिःपतंतस्तुततश्च १३

तस्य आद्यं तत्तत् ब्रह्मणो वेधसः आसनं आश्रयः पद्मं पद्मकोशाकारं ब्रह्मांडं ११ ब्रह्मणः इदानीं तस्य सहस्रभावं वर्तीयो वा मननात्तु सर्वत्रय
तकरः स्थानीयो यस्य सः स्वपन्नेव सारूप्यात् स्वच्युत एव सन् लोकानां कालकृतपर्ययं प्रबोधविभावं आवर्त्तयति अपकांतं तन्मायेन सन्नामोत्तानू अकु
र्वत एव सकाशात् लोकस्याभावो देवसृष्ट्यादयो जायंत इति भावः १२ तस्य ब्रह्मणः एवं ध्यानात्प्रयाणात् ब्रह्मा द्रुमा भवदेवं ब्रह्मणः सकाशा
दन्येऽप्यभूवन्निसर्गः १३

मेध्याः प्रजार्हाः ब्राह्मणाद्यपि कर्मभेदात् ब्रह्मणा चतुर्द्धा व्यस्ता तत्र विशेषं द्रष्टुं विभागं प्रापिताः स्वांगानि प्रथमं प्राप्य इत्यर्थः कृतान्तोक्तेन कृतसिद्धान्तेन वेदेनोक्तं यत्कर्म तेन सर्वोपि वर्णः स्वधर्मनिष्ठो भवत्वित्यर्थः १४ न ते ब्रह्मादयोपि विष्णोर्निद्रामयं योगं विद्याबलमपि स्वपं वृत्तं यत्किमपि तत्र बुद्धिमिति भावः योगं प्रविष्टं स्वस्वरूपे एव समाहितं १५ क्व विष्णुः कस्मिन्काले वा सुप्तः कस्मिन् स्थाने आसीनं उपान्तवर्त्मा सहा आसनादि न विदुः सर्वेषामपि तु योगस्याविचारस्य वा अभावादिति भावः १६ केचिद्विचारयन्तीत्याह जागर्तीति अत्र देहे को जागर्ति निद्रादौ विषयाननुपलभते स भूतयोगात्मा तोमरशक्तिः तुल्य स्वीतनेनात्मशक्तिलोकापत्तमनमाशक्याहकः शे

तेऽसृष्टाः प्राणिनो मेध्या विभक्ता ब्रह्मणा स्वयं चतुर्द्धा संपतिं जग्मुः कृतान्तोक्तेन कर्मणा १४ न ते वेदस्वयं ब्रह्मा नापि ब्रह्मर्षयो बुधाः विष्णुं निद्रामयं योगं प्रविष्टं तमसावृतं १५ ते तु ब्रह्मर्षयः सर्वे पितामहपुरोगमाः न विदुः सन्तु कुत्र विष्णुं कं चिदासीनमासने १६ जागर्ति कोऽत्र कः शेते कः श्वासवान् कः स्थानेंगते को भोगवान् को पि क्रतिमान् कस्मात् स्थूलकेः १७

तेऽइति सुप्तावपि मत्पोगस्फलाद्विषयोपलब्ध्यावत्नेर्मतेभ्योमच्यात्मकेत्यर्थः सुमानुपलक्षकत्वेन विषयानन्ध्मनुभवन्भूतप्वतगोत्माक्षित्वाशक्या इकश्वशनक्ष्वनेगतेऽइति विनापिकाणानुग्रहेवचोमनसो विषयानसुपानकरणानाभमकत्वेदृष्टे तस्य द्दोत्म्यनतुल्यनंचलतस्तेनोपलब्ध्यात्मेत्यर्थः शकः सत्रेगतेवशाकव्यापनकोगतेसेतत्पुरुष इतिपदार्थः मनसः करणानामनुत्वम इति निकृत्मोः लात्माभावात्ततन्निष्ठमकावुद्धिरेवन्मात्मा इत्याशक्याहकोभोगवानिति बुद्धेश्चनिसर्पणामिवेनकालान्तरीयायाः कालानोऽभावानपोहंबाल्येइदं प्रत्यक्षोषसस्वपोवनेऽद्वात्तासप वेदानो ॥१॥

रस्यामीति बुद्धिभेदेऽपि आत्मैकत्वप्रत्यभिज्ञानात्ततोऽन्योऽभोक्तेत्यर्थः अत एवायमहं सुषुप्तौ सुखमनुभवामहं कारणस्यात्मेति प्रत्यहमहं गोचरस्यानुभवाद्धेतुः प्राप्यात्मतापत्तेरहंकारस्यापि सुषुप्तावदर्शनाद्वा अहङ्कारो न ममैवात्मा स्वाश्रयाहंकोऽहमिति भक्ति सुषुप्तावात्माभावे सुखमहमस्वाप्सं न किंचिदवेदिषमिति प्रबोधकालीनस्मृतिज्ञानयोरनुभूतयोः आमुष्यायणात नन्वनुभव स्वतः आत्मा प्रकाशत इति नेत्यतः कारणमेव भवतीति स्मृतिप्रसङ्गोऽसाक्षी आत्मा तद्रूप इति भावः अनुतद्व्यपेसाक्षी पुरुषान्तरस्य प्रत्यक्षेऽपि हेतुः सुषुप्तावात्मा ह्यविवेकादाभावान्मतिरिराभिन्नः क्लेशकर्मविपाकाशयैः परामृष्टात्पुरुषविशेषादीश्वराद्वा विलक्षणोऽयं धर्माधर्मादिभावोऽपि अस्याहंकारस्य कर्तृत्वस्य कर्तृत्वे शाद्वा रहितत्वात् प्रधानं अतिसूक्ष्मं महदादिनाऽपि तत्त्वत्रिगुणात्मकत्वेन संहतत्वात्संहतः परार्थत्वात् नहि तत्त्वापि स्वस्मै ईश्वरादिपातञ्जलीप्रमुख्योऽश्वेति अतिरिक्तानात्मा आत्मा इत्येतद्दृष्टान्तो निषेधतीति नस्मात्प्रणात्मनः कश्चिदात्मातोऽस्यार्थः एवं धर्माधर्मादिव्यवस्थानुपपत्तेरन्तर्भवन्ते सोऽनेकोऽप्युपाधिभेदान्नानात्वं ग्रहणवत्तस्मादविद्यादि क्लेशादिसंबन्धकत्वात्तु जीवः कस्यापि नाशोऽपि नानात्मभेदो नात्मनोऽनेकत्वे चास्तीति सर्वेषामनवद्यं क्लेशानां क्लेशादिसम्बन्धः क्लेशोऽपि नादिकनमसयोः तस्येदं हृदयं क्लेश इति

१७ ॥ः ॥ः ॥ः ॥ः ॥ ः॥ः

दिव्याभिः स्तोत्रीभिरुपपन्नैर्निपुणाभिः १८ गाथाभिः पदबद्धां पंचविधं समेतीत्यादिभिर्मंत्रैः तत्त्वादिदृष्टाभिः तेन परमात्मना निःश्वसितरूपेण निर्दिष्टाभिः तं
पाञ्चभूतिः अस्य महतो भूतस्य निःश्वसितमेतद्यदृग्वेदो यजुर्वेद इत्यादिः १९ २१ भवति आविर्भवति २२ आविर्भावकालेऽप्यपं आषाढीमारभ्य कार्त्तिकीपर्यंतं
स्वपितीत्याह यत्रैवेत्यादिनिषीदति २३ यत्तगतिः परमाप्लोलोकः २४ शादिमहत्त्वाय तोशादिक्रतुरूपेण यजते साहित्यदितौ वाजपेयादिर्यस्य तिष्ठत्तमहत्त्वाद्वेदपठ्यते

विमृशंति महात्मानं देवं दिव्याभिरूषयः प्रज्ञाभिः न चैनं शेकुर्विष्णुं कर्मतो जन्मतोऽपि वा १८ गाथाभिस्तस्य दिव्याभिर्गीतं स चातिविदुः पुरा
णास्तु पुराणेषु ऋषयः संप्रचक्षते १९ श्रूयते चास्य चरितं वेदेष्वपि पुरातनं महापुराणमास्थाय भूतिपालस्य नश्यते २० यदा सुरैश्च देवस्य
चरितं लप्रभावजं तेनेमाः श्रुतयो व्याप्ता वैदिक्यो लौकिकाश्च याः २१ युगकाले युगस्यांते लोकानां प्रभुभावनः दानवानामभावाय जाग
र्ति मधुसूदनः २२ यत्तेनं वीक्षितुं देवा न शेकुः सुमहद्वपुः तत्रावलोकयति धर्मात्मा जागर्ति जलदत्वपे २३ संहृत्य तास्थवेदान् श्रुत्वा तांल्लोकानिव
सर्वशः योगनिद्रागतिः सोऽयं कामः एष पुरुषोत्तमः २४ तस्मिन्सुप्ते निवर्तन्ते मंत्ररक्षाः क्रतुक्रियाः शाम्यत्ययत्नो हि जागर्ति मधुसूदनः २५
गते द्वे वार्षिके चक्रे कार्ये संबुद्ध्यते प्रभुः वैष्णवं कर्म कुर्वाणाः सुसमिद्धो पुरंदरः २६ यावद्योगगृहीतमायानिद्राति जागर्ति स्थितः सोऽक
स्मादृषीकेशो कालाग्निर्महीक्षितः २७ ॥ ॥ ॥

बुध्यते न लप्यत इत्यर्थः २५ अत एव वार्षिकं वर्षेतो वा मंचकं यत्तद्वर्जं निरूप्यते
लेधर्मः भाद्रपदीमारभ्य शारदिपितृयज्ञादीनां प्रतिहन्तिदर्शनात् २६ विष्णोः यत्नो धेयतो निमित्तमित्युक्तं निद्रायां निमित्तमाह यादीतिगद्यत्नमो मयीत्यकस्मा
तन्निर्निमित्तं महीक्षितां राज्ञां अन्योन्यं युध्यतां यदा विनाशस्तदा विष्णुः स्वपितीति भावः सांप्रदोषो दृश्यादित्यर्थः २७

इयमेवतामसीतिशाहूपेणनिद्रारूपेणचसर्वान्मोहयतीमाह तस्याइत्यादिना २८ ३१ सर्वेहास्यकालस्येषातती ३२ ३३ एवमेतिन्निहितंसुक्तस्यानादेःसम्य
कृपाकःश्रमपीहास्वेसादिः तदर्थापसेवनीयायतइयंकृत्स्नंवर्त्मनासन्नमार्गेणपामेश्वराग्निप्रतेमन्निद्रयामहुरास्थोलोकःसर्वोपिवेश्रम्यतामेसाश

तस्मात्तनुतमोद्भुताग्निशास्विसनाशिनी जीविताईहाघोरासर्वेभ्राणामृतांभुवि २८ नैतयाकश्चिद्वाकिश्चेज्जंभमाणोमुहुर्मुहुः श
क्तः पसहितुंघोरामज्ञानंचमहार्णवे २९ अज्ञनाधुभिमन्नोनांशत्रमज्ञानकथंचन नैणाभवतिलोकस्यनिद्रासर्वस्यलौकिकी ३० सर्वा
नेहीपतेषेषामायशोधुर्विदेहिनां मृत्युकालेचभूतानांभ्राणान्नाशयतेभृशं ३१ देवेष्वपिदधातीनेनानायोनावशाहृते सर्वेसेवंमहा
स्येषामायाविस्मोः शरीरजा ३२ सेषानाशमगातुर्वेदृष्ट्वाकमललोचना लोकानेलेन्कालेनयसतेभूतामोहिनी ३३ एवमेषाहि
तार्थायलोकानांकृत्स्नवर्त्मना ध्रियतेसेवनीयाचपसाइवपतिव्रता ३४ सवयानिद्रयाछन्नंतमिन्नारोयणाश्रमे सुप्तंतिस्मत
दाविस्मुर्मोहयनृजगदेव्ययं ३५ तस्यवर्षसहस्राणिशयानस्यमहात्मनः अभुःकृतयुगंचैवत्रेताचैवयुगोत्तमं ३६ सनुसुप्त
ऽपर्यंतेहस्वालोकानसुरुः विक्तान याबुध्यतमहातेजाः स्तूयमानोमहर्षिभिः ३७ कापकतुःजहीहिनिद्रांमङ्जांभुक्तसर्वा
मिवत्नेजे इमेतवब्रह्मणासांइदेवादर्शनकांक्षिणः ३८ ॥:॥:॥: ७॥ ५॥ ५॥

यवत्तेसर्पौतः पसायत्निव्रतेवसुखार्थेनासेवनीया ३४ एवंमहानिद्राप्रसंगाद्धार्थिकीदेवरिनीवर्दशस्य जीवस्यचनिद्रांप्रपंच्यतामेवमहानिद्रामनुसंध
त्ते सततोत्यादिना ३५ ३८ ॥:॥

ह० टी०
१२६

३९ भूयोमेतिभूम्याद्यधिष्ठात्रीणांदेवतानां ४० ४१ जलंस्थंवृतानंदंसंहित्यउपाध्यावेशेनअल्पीकृत्यनिमिषेणशीर्षेणैवविदारयन् ४३ ४५ कस्त्वंस्त्व के

इमेत्वांब्रह्मविदुषोब्रह्मसत्त्ववादिनः वर्द्धयंतिहृषीकेशत्वांतपःसंशितव्रताः ३९ एतेषामात्मभूतानांभूतानामात्मभावन शृणुविश्वो
सुभावाचोभूयोमामनिलांभसा ४० इमेत्वांमुनयःसमसहितामुनिमंडलैः स्तुवंतिदेवदिव्याभिर्गाथाभिर्गीर्भिरंजसा ४१ उत्तिष्ठश
तपत्राक्षपद्मनाभमहाद्युते कारणंकिंचिदुत्पन्नंदेवानांकार्यगौरवात ४२ वैशंपायनउसंशोदिप्यजलंसर्वंतिमिशीर्षंविदारयन् उ
द्तिष्ठहृषीकेशःत्रिपापामयाक्लन् ४३ सदृष्ट्वशनसर्वानसमेतानसपितामहान् विबुधान मनुभिमान् जगद्धर्मसमागतान्
४४ तानुवाचहरिर्देवोनिद्राविस्तृतलोचनः तत्त्वदृष्टार्थयावाचाधर्मदेवप्रयुक्तया ४५ विष्णुरुवाच कुतोवोविग्रहोदेवाः कुतोवो
भयमागतं कस्यवाकेनवाकार्यंकिंवामयिनिवर्तते ४६ नातत्त्वकुशलंलोकेवर्ततेहानवोस्थिते नृणामापाश्रतनंतंशीघ्रमिच्छा
मिवेदितु ४७ एषब्रह्मविदांमध्येविहायपरायणोत्तमं शिवायभवतामर्थोत्थितःकिंकरवाणिवः ४८ इखिलेहरिवंशेविष्णोपोत्त
शयनोत्थानंनामपंचाशः वैश तत्कृत्वाविष्णुनोदितंब्रह्मालोकपितामहः उवाचपरमेश्वरंहितंसर्वदिवौकसां १ नास्तिकिं
चिदुपर्वविष्णोसुराणामसुरांतक येषांभवानभयदःकर्ताधाताशाशतो २ ॥ः ॥ः ॥ः ॥ः ॥ः

नत्वमर्थेनकार्यप्रयोजनंकिंवामामनर्थं ४६ ४८ इतिनैलकंठीयेभारतभावदीपेहरिवंशार्थप्रकाशेपंचाशोऽध्यायः तत्कृत्वा १ कर्णोनौकापशिवर्त्तेकरोम
हानंद३ः तस्यधाताःकर्ताधातास्रष्टादितिलक्ष्मोयमा २ ॥

राम
१२६

४ षट्भागषड्गुणं ५ सुकरैर्यथोचितैः करग्रहैः विशेषेणाप्रयुक्तार्थाः बहुकार्यदोहिनः जामजातहृष्टसपनृकोपहारैः कोभंजिश्च तेषु नृपाणाः सन्निसर्थेः ६ त्वं
जसामाकत्येन ७ नोद्विजन्तीयाः प्रनुद्वेजकाः ऐतः षड्गुणान्नीतिशास्त्रोक्तानेतांविधि ग्रहस्थानासनद्वैधीभावसमाश्रयाख्यान् उपभुंजते सेवंते ८ ९ वे

शक्रेणपतिर्देवेशो लयिवासुसदने धर्ममाचरमाणानां मानवानां कुतोभयं ३ स्वेस्वेधर्मे विनिताना मानवा विगतज्वराः नाकाले धर्मि
रोगमृत्युः शक्नोति प्रसमीहितुं ४ मानवानां नृपतयः पार्थिवाश्च पुरास्यं षड्गुणानुपभुंजानानभ्यपूकुर्वन्ति मिथः ५ तेषजानां सु
भकाराः कारैरविगर्हिताः सुकरैर्विप्रयुक्तार्थाः कोशमाश्रयंतुत ६ स्फीतानजनपदान्नालसान्पालयंतः स्वधापराः त्यक्ती
स्वा देशाश्चतुर्भिर्गुणैनृपुरोत्तमा ७ नोद्विजन्ताश्च भूतानां सर्वैः साधुपूजिताः चतुरंगबलैर्युक्ताः षड्गुणानुपभुंजते ८ ध
नुर्वेदपराः सर्वे सर्ववेदेषु निष्ठिताः यजंति च यथाकालं यज्ञैर्विपुलदक्षिणैः ९ वेदानधीत्य दीक्षाभिर्महर्षीन्ब्रह्मचर्यया
श्राद्धैश्च मेध्यैः शतशस्तर्पयंति पितामहान् १० नैषामविदितं किंचिद्ब्रह्मविद्वं भुविविद्यते वैदिकं लौकिकं चैव धर्मशास्त्रोक्तमेव च
११ तेपरावरदृष्टारो महर्षिसमतेजसः भूपाः कृतयुगं कर्तुमुत्सहंते नराधिपाः १२ ॥

दानधीत्य महर्षीन्दीक्षाभिर्विषमयहर्षीः चर्येपायशक्तिमपावज्ञस्निर्हिरगणगभोक्तं सर्वदेवतामयंतर्पयंति १० एषांनृपाणां ११ परेऽवरे च ब्रह्मरि
दृष्टार्यो ज्ञातमसमपाः कृतयुगं पायलेशेनाप्यननुविद्धं कर्तुंक्षमे १२ ॥:॥:श्रीरामः॥:४ श्रीरामः॥७॥:॥श्रीः॥श्रीरामः॥:॥

यथार्थयावत्प्रयोजनं १३ १४ तर्पयत्सुदृष्ट्यादिनेतिशेषः १६ १७ वनराधिपस्येः स्वशरीरैः पुंगांतोवह्निमतामहृशैः पीड्यमानेसकृपाश्चासनविह्वलाउपस्थितवि
नाशा १८ शैलोज्वलितबंधना यथासमुद्रेलोहमयैर्लांगलैर्निरुद्धासतीमहतापिवायुनानचाल्यतेतद्वत्पृथ्वीविपर्वतैर्जलमध्येधृतास्ति इदानींशैलरूपाणि

तेषामेवप्रभावेणशश्वद्वर्षतिवासवः यथार्थंचक्रवर्तित्वाद्विराजकादिशोदश १३ निहताश्चास्तुवसुधायुप्रचाराश्चखेग्रहाः चंद्रमा
श्चसनक्षत्रैःसौम्यचारातियोगतः १४ अनुलोमकरःसूर्योऽयनेष्वचारह हवैश्चविविधैस्तत्रसुभगोविहुताशनः १५ एवं
सम्यक्प्रवृत्तेषुविहहेषुमतावारिषु तर्पयत्सुमहींकृत्स्नांनृणांकालभयंकृतः १६ तेषांज्वलितकीर्तीनामन्योन्यमनुवर्तिनां
राज्ञांवलैर्बलवतांपीड्यतेवसुधातले १७ सेयभारापरिश्रांतापीड्यमानानराधिपैः पृथिवीसमनुप्राप्तानौरिवाप्सुनाविस्रवा
१८ युगांतसदृशैरूपैः शैलोज्वलितबंधना जलोत्पीडाकुलाखेदं धारयंतीमुहुर्मुहुः १९ क्षत्रियाणांवपुर्भिश्चतेजसाचब
लेनच नृणांचराष्ट्रैर्वलीतीर्थैः श्राम्यतीवचसुंधरा २० पुरेपुरेनराधिपैः कोटिसंख्यैर्वलैर्हतः राष्ट्रेराष्ट्रेचबहवोग्रामाःशत
सहस्रशः २१ भूमिपानांसहस्रैश्चतेषांचवलिनांवलैः ग्रामायुतान्यैराष्ट्रैश्चभूमिर्निर्विवराकृता २२ ॥ ः॥

ज्वलितानिबंधनानियस्यास्तथाविधाभूतेत अतएवजलस्यउत्पीडाउपर्यागमनेनयापीडातयाकुलाखेदंप्राप्ताइतं १९ २२ निर्विवरानिरवकाशा
२२ ॥ः॥ः॥ः॥ श्रीः श्रीः

सेयंभूमिर्निरामयंकालंअग्रतःकृत्वानिर्दिष्टासतीममालयंमामेत्यत्रपःयत्रआमयोपिप्रजानांनास्तिकुतोमृत्युस्तंकालंनिमित्तीकृत्यतत्कृतेनदुःख
रत्नमाप्यबहूनामनर्थानांतदाहृष्टसतीत्यर्थः २३ नमीदेत्तलोषद्दुःखभोग्यानविशीर्यतेनगतीनामदाधारभूता २४ ३० भारनिर्णयेभारं

सेयंनिरामयंकृत्वानिर्दिष्टाकालमग्रतः मामाममालयंविश्वोभयंचास्याःप्रणश्यति २३ कर्मभूमिर्मनुष्याणांभूमिर्लोका
श्रयागता यथानमीदेत्तत्कार्यंतत्तस्याहिशाश्वती २४ अस्याहिपीडनेदोषोमहान्स्यत्त्वधुनाइदं क्रियालोपश्चलोका
नांदूषितंचयुगान्तके २५ आम्नातिव्यक्रमेवेयंयथापर्वेविधीयते पीडिता महज्ज्ञाप्यतुमांतस्काचललमचलागता २६ तदस्याः
श्रुतवृत्तःस्मृतंवापिभक्तौश्रुते भागवतंराज्ञोहिमंत्रयामुल्लापासह २७ अस्थेहिस्थिताह्येतेराज्ञोनोराष्ट्रवर्द्धनाःना
राणांचत्रयोवर्णाब्राह्मणाननुयायिनः २८ सर्वेसत्यंपरंवाक्यंब्राह्मणोधर्मपरायणा सर्वेवेदपराविप्राःसर्वेविप्रपरायणाः २९ ए
वंजगतिवर्त्ततेमनुष्याधर्मकारणात् यथाधर्मेवधोनस्यात्तथानीतिःप्रवर्त्यतां ३० गत्वागतिंपिनामाधर्मस्यास्यसुमाधव
तं राज्ञांचैववध्यःकार्योधारणयाभारनिर्णये ३१ तदागच्छमहाभागत्वंदेवंमंत्रकारणात् प्रजामोमेहिशोवांसुराःकर्मसंव
धां ३२ इतिखिलेषुहरिवंशेभारावतारणेएकपंचाशः वैशं वाटमिसेवसहहतेदुर्दिनोभोदानास्तनः यतस्थेदुर्दिनाकारः
सदुर्दिनेइवाचलः १ ॥ ॥ ॥

स्यापीहरणोनिमित्ते ३१ ३२ एकपंचाशः वा० दुर्दिनहेतुत्वाद्दुर्दिनोमेघस्तदाकारस्तत्तुल्यः
सदुर्दिनः गर्जन्मेघसहितः १ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ह॰टि॰
१२८
१२९

त्स्नत्वंउदरंकृत्स्नंसर्वंबुकुक्षिषु इतिमेदिनीजटामंडलतसहितंविभ्रत पादांतरोस्पष्टोर्थः १ रोमांचाः रोम्णामुच्छ्रायाः तैः कृत्वाउद्धताः राजयोरेखास्वस्तद्गा
न्नत्नद्रूपसुखपर्यंतंआचिताः शिमहाराशितोबापसमर्पणायसमस्तनद्रूपसुखांचितः २ ४ पद्मयोनिर्गतानुगोऽनुगामीयस्तं ५ रत्नपर्वतंमेरुंकामरूपिं

समुत्क्रामाणिविधोतंसचंद्रांभोरुचेमं सजटामंडलंकृत्स्नंसविभ्रच्छ्रीधरोहरिः १ सचास्योरसिविस्तीर्णेरोमांचोद्धतराजिमान्
श्रीवत्सोराजतिश्रीमान्रत्नद्रूपसुखांचितः २ पीतेवसानोवसनेलोकानांप्रभुरव्ययः हरिःसोभवदालक्ष्यः ससंध्याभ्रइवा
चलः ४ तंव्रजंतंसुपर्णेनपद्मयोनिर्गतानुगं अनुजग्मुःसुरगणास्तत्तामसक्षयत्नुषः ५ नातिदीर्घेणकालेनगत्वातेरत्नप
र्वतं ददृशुर्दैवतानन्वासंसभांकामरूपिणीं ६ मेरोःशिखरविभ्रांतंसंसत्कांतसूर्यवर्चसा कांचनस्तंभरचितांवज्रसंधानतोरणां
७ मनोनिर्माणचित्राढ्यांविमानशतमालिनीं रत्नजालांतरवतीकामगांरत्नभूषितां ८ कुसुमास्तरसमाकीर्णांमनोज्ञकुसुमो
त्कटां देवमायामयींदिव्यांनिर्मितांविश्वकर्मणा ९ तांदृष्ट्वामनसः सर्वेयथास्थानंयथाविधि यथानिवेशंसहसाविवि
शुस्तेसभांशुभां १० तेनिषेदुर्यथोक्तेषुविमानेष्वासनेषुच भद्रासनेषुपीठेषुकुथ्यास्वास्तरणेषुच ११

णीयथासंकल्पितंतथारूपधारिणी ६ वज्रसंधानतोरणांरत्नस्वचितबहिर्द्वारां ७ मनोनिर्माणचित्राढ्यांबहुतंकल्पोत्थविचित्ररचनावतीं ८ १०
कुथ्यास्तुकुथः स्त्रीपुंसयोर्वर्णकंबलेपुंसेबर्हिर्णोतिविश्वः ११

रामु॰
१२८
१२९

माशङ्क्य कुरुते तिष्ठते इति शेषः १२ १३ तेजसा दुष्टराज्ञादिरूपेण १८ उपयास्ये उपयामि १९ ककुद्मिनं वृषं धर्मरूपमुपलक्षये जानामि २० पुराणस्य पुरा
स्य प्रागस्य कार्यापरागादिमध्वहाः शङ्कने: मामिमयौ: संहितामहिम्नकृत्स्नया अनुर्मधुकैटभौ कृतावितिपाठेपि कृतावित्येवार्थः २१ तयोः कर्णस्रोतान्नमा

ततः प्रभंजनो वायुर्ब्रह्मणा साधु चोदितः प्राणरूपी स्थितः सर्वेन्नप्रकाशमायान्तांसमं १२ निःशक्तानि स्थिते तास्मिन्नुभाजे द्वि
दिवौकसां वभाषे धरणी वाक्यं स्वरात्करुणभाषिणी १३ धारयुवाच त्वया धार्याहं हे त्वया वै धार्यते जगत् त्वं धारयसि
भूतानि भुवनं त्वं बिभर्षि च १४ यत्त्वया धार्यते लोकं विजने जसा च बलेन च ततस्त्वत्प्रसादेन मया पश्चादनुधार्यते १५ त्वयाधृतं
धारयामि नाधृतं धारयाम्यहम् न हि तद्विद्यते भूतं यत्त्वया नात्र धार्यते १६ त्वमेव कृष्णदेवेन नारायण युगेयुगे ममभारा
वतरणे गतो हितकाम्यया १७ तवैव तेजसाक्रान्ता रसातलतले गता त्रायस्व मां सुरश्रेष्ठ त्वामेव शरणं गता १८ दा
नवैः पीड्यमाना हात्तसेश्च दुरात्मभिः त्वामेव शरणं नित्यमुपयास्ये सनातन १९ तावन्मेतिभयं भूयो यावन्न ससाकु
कुद्मिने शरणं याभि मनसा शतशोप्युपलक्षये २० अहमादौ पुराणस्य संहितामापश्ययोनिना मां वै बद्धा कृतौ पूर्वम्
न्मृण्मयौ द्वौ महासुरौ २१ कर्णस्रोतोद्भवौ तौ हि विष्णोरस्य महात्मनः महार्णवे प्रस्वपतः काष्ठकुड्यसमौ स्थितौ २२
तौ विवेश स वै वायुर्ब्रह्मणा साधु चोदितः ततो दिवस्पृशन्तौ ववृधाते महासुरौ २३ वायुप्राणौ तु तौ गृह्य ब्रह्मा पर्यमृष
च्छनैः एकं मृदुतरं मेने कठिनं वेद चापरं २४

हकरोति स्रोतोद्भवौ स्रवतीति स्रोतः कर्णस्तदुद्भवौमभिप्रायः विष्णुकर्णमलोद्भूतावित्यत्र दृष्टं काष्ठकु
ड्यसमौ अचेतनौ २२ वायुः प्राणरूपी २३ पर्यमृषत् पस्पर्श २४ ॥:॥ :श्रीः ॥: श्रीरामः ॥ श्रीरामः ॥ श्रीरामः ॥ श्रीः

२८ नारायणः पितामहोपयोगौ २९ ३१ वर्षाणां संख्यायामित्युद्दे सहस्रैः सहस्रैसंख्याइतितत्वर्षसंख्यासहस्रशः ३३ अथ अनंतरं अतः पुष्पानो

न्नामनीनुत्पलाश्वके सविष्णुः सलिलोद्भवः मृद्गुस्तयं मधुर्नामकालेन कैटभोभवत् २४ तौरत्मोहमनौ रोतनुर्बलगर्वितौ सर्वमेका
र्णवंलोकंयोद्धुकामौसुनिर्भयौ २६ तावागतौसमालोक्य ब्रह्मालोकपितामहः एकार्णवांबुनिचये तत्रैवांतरधीयत २७ स
पद्मपद्मनाभस्यनाभिमध्यात्समुत्थिते रोचमानास्ततोमतिरुद्धांब्रह्माचतुर्मुखः २८ तावुभौजलगर्भस्थौनारायणपितामहौ
बहूनिवर्षगणानिसुशयानौनचकंपतुः २९ अथदीर्घस्यकालस्यतावुभौमधुकैटभौ आजग्मतुस्तमुद्देशंयत्रब्रह्माव्यवस्थि
तः ३० दृष्ट्वातावसुरौघोरौमहाकायौदुरासदौ सतुतस्मात्कमलात्ब्रह्माटैसभपाहितः ३१ ब्रह्मणोजाडितोविष्णुःप
द्मनालेनवैतदा उत्पपातमहाशयनात्पद्मनाभोमहाद्युतिः ३१ तद्युद्धमभवद्घोरंतयोस्तस्यचवैतदा एकार्णवेतदालोकेत्रैलो
क्येजलतांगते ३२ तदभूत्तुमुलंयुद्धंवर्षसंख्यासहस्रशः नचतावसुरौयुद्धेतदाश्रममवापतुः ३३ अथदीर्घस्यकालस्यतौदै
त्यौयुद्धदुर्मदौ ऊचतुःप्रीतमनसौदेवंनारायणंप्रभुं ३४ प्रीतौस्वस्त्वयुद्धेनश्लाघ्यस्त्वंमृत्युरावयोः आवांजहिनयत्रोर्वी
सलिलेनपरिप्लुता ३५ हतौचतवपुत्रत्वंप्राप्नुयावःसुरोत्तम योह्यावांयुधिनिर्जेतातस्यावांविहितौसुतौ ३६ सतुगृह्य
मृधेदोर्भ्यांदैत्यौतौसमपीडयत् जग्मतुर्निधनंचापितावुभौमधुकैटभौ ३७ तौहतौचाप्लुतौतोयेवपुर्भ्यामेकतांगतौ मे

त्तयोर्निष्पराणस्य च भूमाभावात्पुहान्निर्विस्माविति भावः ३४ ३५ ॥ टीप्सुर्युद्धे श्रोतृण्यभ्यनानोत्तरोतानिमिमः ३८ ॥ : ॥;
विहितौसुतौब्रह्मणौतिशेषः ३६ सतुगृह्येति ३७ ३८ ॥ : ॥ : ॥ : ॥ :

४९ कुत्रप्रजाप्रसजाहित्येन्नायामाहहैमयोरिति ४० विघातोनदृष्टाग्रे ४१ ४२ गुरुः कारागं गवां शमीनां ४४ एतत्सर्वंमयासहितं ४५ ४६ स

मेदस्मान्नत्तलब्धाभ्यंताभ्यांमंतर्धेनघ नाग्पाणास्त्रभगवानसृजत्तपुनः प्रजाः ४९ हैमयोर्मेहसाछत्रामेद्विनोतिए विश्रुता म
भाग्रातप्रनाभस्पणास्सतीजातीहृता ४० काहेमपुनर्भलामांकेऽयस्पचपतः विघातोनाहमेकेनतोपनधारसनुहृता ४१
हृताहंक्रमताभूपलहापुष्पाकमयतः कलेः सकाशाहमसविष्ठुनाप्रभाविष्णुना ४२ मामनुत्तिष्ठमानाहमनमेवागदाधरं प्यना
प्याजगजोनाथंशरणंपशरणागता ४३ अभिः सुभगास्पपुहंगवांसप्रेयंयुहः स्मृतः नेहनाणोपुहः साभोमममनोरायणोगुरुः ४४
यद्दृष्टवाणपापस्कानगतस्याचहूणं मयाश्रुतंचापतेसर्वमेतत्कदाश्रुः ४५ जामदग्न्येनगणभागभारतक्तगाहसपा रापोद्विःसम
हृतोहत्तानिरेपोर्विप्रयोजिता ४६ सापस्मवेधासमाराण्यर्पितानृपशाणोतैः भार्गवेणापितुःप्राहैकरूपयामानिवेदिता ४७
मांसमभेदोस्थिदुर्गंधादिभावात्त्रिपशेसिरौः रजाबलेवपुर्बातिः कर्ल्पयसमुपस्थिता ४८ समांब्रह्मर्षिःप्पाहकिमुर्त्ते तंप
राङ्मुखो वीश्वनाप्तमिदेधाय्यंतीमनिषोदसि ४९ साहंविज्ञापितव्रतोकृपपेलोकभावनं पत्तयोमेहतोब्रह्मन्भाग
वेणमहात्मना ५० साहंविहीनाविज्ञानैः ज्ञातिभैः शत्रुघातिभिः विभवाम्नवगानद्यापितुमुत्सहे ५१ तन्मसंदेश
तोभक्तोभगवंस्त्वसमोनृपः रहेजमयाननगारापोमांसागरमालिनीं ५२ ॥७॥७॥७॥७॥

मतोप्यागालंमनितिशोषः ४७ ४८ वीरस्पागोहतास्पपत्नीतस्याः व्रतंसघोहतमनर्थकाषाहपंहृतिपाक्त ४९ ५० धारयितुंलोकंम्यात्मानंवेतिशेषः ५१ ५२

ह॰टि॰ मनवेश्चाद्रुदेवाय ५३ ५७ त्सपेहेतुमितिसंबंधः ५८ ५९ श्वोसप्यउन्नारागीयः ६० द्विपंचाशः तेप्तुवान्तर्प्यंकसंशयिव्याः प्रयोजनसमसाधकंकार्यं १७

१३१

सप्तृतामगावाबाकूपवाठभिपश्चीत्वमुः ततोमांमानवेंद्रायमनवेमप्रदक्लाम् ५२ सामनुप्रमवंदिंषंमाप्यसाकुकुलेनप्पं विपुलेना
स्मिकालेनयायिवासार्पवगता ५४ एवंदत्तास्मिमनवेमानवेंद्रायधीमते भुक्ताराजमहस्त्रप्रमहर्षिकुलसंभवैः ५५ वहवः सवि
याः स्मृतामाजित्वादिवमास्थिताः तेममकालवशप्राप्तप्रपथमलयंगताः ५६ मत्कृतेत्वियहालोकेहंतीतिएवच हतेपारणावलव
तांसंप्राप्तेषुनिवर्तिनो ५७ एतद्युष्मत्प्रवृत्तेनदेवेनपारिणाम्पते श्राद्धिलार्थकृत्स्नानाहेतुरागोहाप ५८ पथालिमप्यिकाहाणु
भाशैथिल्यकारणात् एकश्चक्षोधरः श्रीमानभयमेभयधातु ५९ यमहंभास्तत्मासप्रासारण्यागायिनी भारोपघवरोमव्यवि
स्मुपिव्रवीतुमा ६० हरिवंशेधरणीमानंनामद्विपंचाशः वैशंपायनउवाच तेस्तुत्वापृथिवींवाचासर्वेस्वर्दिवौकसः तस्थुर्दत्त
तंसर्वेचित्पपितामहमथाब्रुवन् १ भगवन्क्षिपतानस्याधारण्याभारसंभूतिः शक्तिर्लोकानांत्वंहिलोकस्यचप्रभुः २ यत्कृ
तंस्यमहद्दुःखंप्रमेनवर्हाणोनच यद्धाकार्यंधनेशेनसत्येनाप्युग्रोन्चा ३ यद्धाचेंद्रसमाकार्यंभास्करेणानिलेनवा श्रा
दित्यैर्वसुभिर्वापिरुद्रैर्वालोकभावनैः ४ अश्विभ्यांसर्वेर्वायाभासाध्यैर्वात्रिहरणालयैः बृहस्पत्युशनोभ्यांवाकालेनकलि
नापिवा ५ महेश्वरेणवाब्रह्मन्विशाखेनगुहेनवा यद्वाराजसंगंधर्वैर्नागैर्नागैमहोरगैः ६ पर्वतैःशैलमुख्यैर्वासा राम॰
गरैर्वामहोर्मिभिः गंगाप्रमुखाभिर्नदीभिःसरिद्भिर्वासुशोभना ७ ॥४॥ना॥३॥ ॥४॥२॥ ॰ ॥६॥ १३१

पार्थिवं पृथिवीहितं कार्यं प्रयोजनं कार्यं अवश्यकर्तव्यं ८ १२ अवनीहृत अवताकुलत भावयंतः पालयंतः १३ पार्थिवे पृथिवीस्थे वंशे पृथिव्यां पत
म पाकृते तत्र श्रूयतां कीदृशेन रामस्य मम भूने मयं विज्ञानतेसंबंधः १४ नन्नेनेनुपोनेगामहत कामसंगानिभिन्ने स्मासे उपविष्टोपस्थतिदूपोरत्नेषः १५ इति

त्रिषमासात्तापयति मोक्षपर्यंतः अघुभूतां यद्दिते पार्थिवं कार्यं कार्यं पार्थिवविग्रहे ८ ऋषयेमेश्वरराणां कुर्वंः सर्वे पितामहं अं
गारिंह्गगतायेच पृथिव्यां पृथिवीपार्थिवाः ९ सहस्र्यानां षविंशाणां पार्थिवानां कुले तु च अयोनिजा ह्येव तनूः सनामो गाती न
ले १० सुराणामेककार्याणां श्रुत्वैना त्रिस्वयमहतं हेवैः पृहितेः गाहृवांकलोकपितामहः ११ रोवृतमेसुरश्रेष्ठाः पुष्पाक
मृपीनम्यः सनवेशरीराशांतिनात्मसमानभुवि १२ सर्वेषु सुरश्रेष्ठात्मजोमिरवरोहत भावयंतोभुवेदैवीलब्धात्रिभुवनश्रि
यं १३ पार्थिवेभानेवंशेश्वमेवविज्ञानतां पृथिव्याः संभ्रमुभिमश्रूयतांयन्मयाकृतं १४ समुद्रेहसुराप्रदेवेलामासायपश्चि
मां आसेसहजनूजेनकश्यपेनमहात्मना १५ कथाभिः पूर्वहंतोभिर्लोकवेदानुगामिभिः इतिहंतैश्चवहुभिः पुराणाम
भवैर्गुणैः १६ कुर्वेनेलुकथालाप्ताः समुद्रः सहगंगया समीयमञ्चगमाप्रयुक्तोपदमाहृतैः १७ सार्वेद्यविविषमाकु
वेनगर्तेवगतांगिरीं पादीगणा विविवेगासंछन्नतोपवासमा १८ शांतमुक्तामलतनुः मवालमणिभूषणः मुक्तंच
इमसासूर्तेः साभ्रांगभीतिः स्वनः १९
नैगनिहासैः मु[illegible]गावड्ढिः १६ समुद्रः मूर्तिमान १७ स्पावाहूपेणाचविष
मागतिं कुर्वन तोयवाससातोपवन स्वेनेनवासमा पादेगणाकारविशिष्टचिन्नंयास्मिन्तेन १८ चंद्रमसास्पावारनस्वाविषमंगतिमिमि
नैन १९ ॥७॥

२० शांतोसीसशांतोपिविहद्दलह्याग्याउपहसः २१ १२ सकारणंभागवतागानिमित्तवती २३ २७ देवदेवानांरुद्रादीनां २८ विधेया

समांपीमवत्रेवस्वांवेलांसमुपक्रमन् क्रोद्यामासचपत्नैर्वोवोगोंबुविन्दुभिः २० तंचदेशंव्यवसितःसमुद्रोद्विर्विप्रोर्हितुं उ
क्तःसाब्रह्मपावाचाशांतोसीतिमयातदा २१ शांतोसीत्युक्तमात्रेतुतनुत्वमागतोर्णवः संहृतोर्मिस्तगंभीरःस्थितोराज
स्त्रिपाद्भवलन् २२ भूयश्चैवमयाशप्तःसमुद्रःसहगोणपा सकारणगामतिर्भूतलापुष्पाकहितकोम्यया २३ पस्मात्वारानतुल्ये
नवपुषासमुपस्थितः गच्छागोवमहीपालोराजाचत्वंभविष्यसि २४ तत्रापिमहजालीलाधारयन्सेनतेजसा भविष्यसिराजाभ
र्नोभारतानांकुलोद्भवः २५ शांतोसीतिमयोक्तस्त्वंपश्चात्तितनुतांगतः सुतनुर्यशसालोकेशंतनुस्त्वंभविष्यसि २६ इयमप्यापगा
यागीगणामवागशोभना रूपिणीतुमतीतश्रेष्ठांतत्र्वेलामुपयास्यति २७ एवमुक्तस्तुमांतुब्धःसोभिवीक्ष्यागांबोमबदीत् मांब्रभो
देवदेवानांकिमर्थंशप्तवानसि २८ अहंतवविधेयात्मात्वत्कृतात्त्वसमाययाः अशपोसदृशेवाक्येयात्मजंमांकिमात्मना २९
भगवंस्त्वन्महादेवलापर्वणिवर्द्धितां मयाहंचालितोब्रह्मन्कोत्रदोषोममानय ३० तिस्माभिःपवनेनाद्रिःस्पृष्टोपयातिपर्वणि
तत्रमेभगवन्किंनुविधत्तेशापकारणं ३१ उद्भूतैश्चमहावातैःप्रवृत्तैश्चवलाहकैः पर्वणांचेंदुयुक्तेनवर्त्तिभिःक्षुब्धोस्मिका
रणैः ३२ एवमप्यपराद्धोहंकारणोत्वमवानिते दातुमर्हसिमेब्रह्मन्शापोपविनिवर्त्तितं एवमप्यनिराक्कांताहंप्रकुरुदेवेश
त्माज्ञाकारीःअशपःशापदत्तवानसि २९ ३१ समारोगशरणागतोपुहायांदोषमप्रतियादृक्तेदं ३२ समारोपयधेत्समे ३३

३६ तेनतासंक्लेशितसंबंधः योगबलेनविमंडेत्यर्थः आधानसगर्भेइतिशेषः ३७ तत्रवंशे ३८ ३९ संक्लेशंमलेशंमक्लेशंतापंराधसामंमनुष्ययोनिजं

अस्यामुद्देवगंगायांगंगातायांसत्वातया मनदोषाकृदोषायाःप्रसादंकर्तुमर्हसि ३४ तमहंस्वस्यायप्रयासामहाराजमयाध्रुवं च्य
काराज्ञस्वानात्रशंशापानलेनते ३५ शांतिंच तनमेतत्वमनज्ञोस्मिमहामते शापेस्मिन्सरितोनाथमविष्यस्मृगुकारणं ३६ त्वंग
छभात्वंवंशोसुदेहस्तेनतेजसा आधत्स्वसरितांनाथस्वंमानसंगिरोनतु ३७ महोरधेमहीपालस्तत्राजस्प्रियाहतः पालयंस्तु
रोवणींत्रसमेसलिलेप्सुर ३८ इयंचतासरिछ्रष्टाविभक्तोमानुषीतनु तत्कालमरोगायागंगांगापीचरिष्यति ३९ अनया
सहगाहृव्यामोरमानोसमाजया इमसलिलसंक्लेदविस्मारिष्यसिसागर ४० लाताचेवक्रतुत्वंतत्वपेदंममशासनं प्राजापत्येन
विधिनागंगयासहसागर ४१ वसवःमच्युताःस्वर्गात्प्रविष्टास्त्वांसागरे तेषामुनासदमात्यायममात्वंचितपाजितः ४२ अष्टौ
तान्जाहृवीगर्भान्नयत्पार्थदधात्विय विभावसोस्त्वत्तस्मगुणानसुरगणाप्रीतिवर्द्धनान् ४३ उत्पाद्यवसंहौवंशस्तलाकुलकुलमह
त प्रवेष्टासितनुंत्यक्त्वापुनःसागरसागरी ४४ एवमेतन्मयापूर्वविहितार्थवःसुरोत्तमाः भविष्यत्पपरेपताभारदृष्यस्यापापि
वात्मकं ४५ तदेषशांतनोर्वंशः ह्यपैव्यारोपितोमया वसवोपत्रगंगायामुत्पन्नात्रिदिवौकसः ४६

दुःखविस्मारिष्यसितत्रत्समुत्सादनेन ४० प्राजापत्येनवैवाहिकेन ४१ ४२ विभावसोरग्रेःतुल्यगुणानतद्वल्लोकप्रीतिकरान् ४३ तनुं
मनुष्यशरीरं ४४ ४५ ४६ ११:

पौलवते भुवंश्रयते ४७ सत्यायां सेनगतायां भार्यायां मत्स्यवंतीसंज्ञायां द्वितीया भीष्मापेक्षया तनुः पुत्रः चित्रांगदस्य पूर्वमेव मृतत्वादगणना ४८
५३ विविक्तानि विजनानि पुराणि नितेषां मोषाय संप्रसा विविक्तपुरराष्ट्रा या शैथिल्यमनिर्बलत्वं ५४ ५५ शंकरस्यांशः अश्वत्थामा ५६ अंत

अथापि भुवि गांगेयस्तत्रैव वसुसत्तमः सोमेमेवसवः श्रामाः सएवकः पौलवते ४७ सत्यायांतु द्वितीयायां द्वितीया शांतनोस्तनुः विचि
त्रवीर्यो द्युतिमानासीद्राजा प्रतापवान् ४८ चैत्रवीर्यौ द्वावेव पार्थिवौ भुवि विश्रुतौ धृतराष्ट्रश्च पांडुश्च विख्यातौ पुरुषर्षभौ ४९
तत्र पांडोः प्रिये तुष्टे द्वे भार्ये पोवनस्थिते उभे कुंती च माद्री च देवयोषोपमे भुवि ५० धृतराष्ट्रस्य राजर्षेर्भार्यैका तुल्यचारिणी गां
धारी भुवि विख्याता नित्यं भर्तृव्रते स्थिता ५१ तत्र वंशा विभज्यंतां विपक्षाः पक्ष एव च पुत्राणां हि तयोर्यत्तो भविता विग्रहो महान्
५२ तेषां विमर्दो दायाद्ये नृपाणां भविता क्षयः युगांतप्रतिमं चैव भविष्यति महद्भयं ५३ सबलेषु नरेंद्रेषु शून्यपत्त्वितरे तां वि
विक्तपुरराष्ट्रा याक्षितिः शैथिल्यमेष्यति ५४ द्वापरस्य युगस्यांते मया दृष्टं पुरातने क्षयं यास्यंति शस्त्रेण पार्थिवाः सहवाहनैः ५५
मत्रावशिष्टान्मनुजान्सुप्तान्निशि विचेतसः धक्ष्यते शंकरस्यांशः पावकेनाद्भुततेजसा ५६ अंतकप्रतिमे तस्मिन्निहते क्रूरक
र्माणि समाप्तमिदमाख्यानं तृतीयद्वापरं युगं ५७ महेश्वरांशोपरते ततो माहेश्वरं युगं तिष्यमप्रस्तस्यते पश्चाद्युगदाहरणदर्शने ५८

कप्रतिमे कल्पांततुल्ये ५७ महेश्वरांशे विभुशेषीकृतस्मेऽपरते तैवकुंठगते सति माहेश्वरं रौद्रं युगं तिष्यं कलिं ५८ ॥७॥ ७॥ ७॥ः

५९ महेश्वरं स्कंदकुमारं स्कंदं ६० धर्मस्येति धर्मे पत्नीयाणां गृहाणां कलिरिति तत्स्त्रीणां ह्रासं ६१ ६२ योनिस्थाने निष्ठामरणं तन्तद्येनैष्ठिकः

अधर्मभायपुरुषं सत्यधर्मपरिग्रहं उत्सन्नसत्यसंयोगं वृद्धिंतानृतसंचयं ५९ महेश्वरं कुमारं च द्वौ तु देवौ समाश्रिताः भविष्यंति नराः
सर्वे लोके न स्थविरा युवा ६० तदेव नृणां च श्रेष्ठः पृथिव्यां पार्थिवा नराः श्रेयसां चेतरां सर्वे सुराः कृतमात्रिकं ६१ धर्मस्यांशोथ कुंसा
वैमाड्या च विनिपुंसता विग्रहस्य कलिमूलं गांधायो विनियुंसता ६२ एतोपह्नो भविष्यंति राजानः कालचोदिताः जाताः गणाः पृथि
व्यर्थं सर्वे सयामलालसाः ६३ गर्भात्रियं वसुमतीं तापोनिलोकधारिणीं सर्वापनेष्टिको राजा मुवापो लोकभावनः ६४ कश्चापि
नामहवचः साजगामपयागते पृथिवीसहकालेनवधाय पृथिवीहितं ६५ देवानचोरपद्मनाभिमहार्थसुरद्विषं नरं चैव पुराणा
र्षिं शेषं च धरणीधरं ६६ सनत्कुमारं साध्यांश्च देवांश्चाप्युपागमात् ब्रह्माणं धनदं चैव सर्पांश्च द्रुमसौ तथा ६७ गंधर्वाप्सरसश्चै
व रुद्रादित्यौ तथाश्विनौ ततोंशानवनीदेवाः सर्वानेवावतारयन् ६८ यथान्येकथितं पूर्वं मया शावजरामया अयोनियानि
जाश्च ते देवाः पृथिवीतले ६९ देवदानववेत्तारः संभूताः पुरुषेश्वराः हीरिकाहस्तसंकाशा वज्रसंहननास्तथा ७० नागा
युतबलाः केचित्केचिदोघबलान्विताः यदापरिघशक्तीनां सहाः परिघबाहवः ७१ गिरिशृंगप्रहर्तारः सर्वे परिघयोधिनः
वृष्णिवंशसमुत्पन्नाः शतशोथ सहस्रशः ७२

६४ ६८ पूर्वं आद्रिपर्वणि ६९ हीरिकावद्धाः रात्रीहस्ताः तद्भुजाः वज्रसंहननं दृढांगाः ७० ओघबलाः महाप्रवाहबलाः ७१ ७२

ह०टी०
१२४

७५ नारायणोऽहमित्भगवन्लोकान्पाहीत्युक्तोऽसमर्थः ७६ हितेष्वाहितेसमर्थः ७७ ७८ त्रिपंचाशः कृतकार्ये यथान्यं यथाम्नायं अंशावतरणोहन्तेयं
तिनारदः मत्स्यदेशपत्नेतिषष्ठस्थिनाव्ययः १ धर्मसभागेयुधिष्ठिरे शक्रेसार्जुनेपवनेसभीमसेने अश्विनौनकुलसहदेवहसेभागे भास्करस्यकर्णे २

कुरुवंशेचयेदेवाः यंयातेषुनृपार्थिवाः पार्थिवानांमहद्धानांब्राह्मणानांचयोनिषु ७३ सर्वास्त्वंतामहेष्वासावेदव्रतपरायणाः सर्वे
र्द्धिगुणसंपन्नाः पञ्चानः पुण्यकर्मिणः ७४ आचालयेयुः शैलांस्ते क्रुद्धाभिंद्युर्महीतलं उत्पतेयुरथाकाशं क्षोभयेयुर्महोदधिं ७५
एवमादिश्यतान्ब्रह्माभगवानब्रवीत्प्रभुः नारायणोसमाश्रित्यलोकान्शांतिमुपागमन् ७६ भूयःभूमुपपाविसुरावतीर्णामहीतले
प्रजानांवैहितार्थायप्रभुः शान्तिहितेश्वरः ७७ ययातिवंशजस्याथवसुदेवस्यधीमतः कुलेपूर्वेयशस्कम्मांजज्ञेनारायणः प्रभुः ७८
हरिवंशेदेवानामंशावतरणंनामत्रिपंचाशः वैशंपायनउ कृतकार्येगतेकालेजगत्सांचयथालयं अंशावतरणोहन्तेसुराणांभा
रतेकुले १ भागोवतीर्णोधर्मस्यशक्रस्यपवनस्यच अश्विनोर्देवभिषजोर्भागौवैभास्करस्यच २ सर्वमेवावनिगतेभागेदेवपुरो
धसः वसूनामष्टमेभागोब्राह्मेधरांगते ३ मृत्योर्भागोहितिगतेकलेभगितथैवचभागेसोमस्यशुक्रस्यबृहस्पतेश्चगांगते ४

देवगुरोधर्मोबृहस्पतेर्द्रोणोवसूनामष्टमेभीष्मे ३ मृत्योर्यमस्यविदुरे कलेर्दुर्योधने सोमस्यांभिमन्यौ शुक्रस्यभूरिश्रवसि वरुणस्यश्रुतायुधेय
रोगातनये ४ ॥ श्रीरामः ॥

राम:
१२४

शंकरस्यास्यसख्यामित्र मित्रस्यकर्णीकेधनदस्यइहतत्राष्टे गंधर्वाणींनारदेवकाम्यमेनहुः शासन्नास्ति ५ अंशोदेवतापक्षेऽस्मर्षः तिष्ठन्नस्तीतिमान ६ सव्यापवृ
तंअमरहितोवेष्टितं ७ ९ अहोयमः त्वर्योऽद्भ्यः भक्तकेवादिसमउमातेहेतुस्वादितवा १० वैरोगाकेस्वामत्रानेगाकिलः क्रीडापरस्सवैस्मिकोलि

शंकरस्यगतोभागोमित्रस्यधनदस्यच गंधर्वाणांगेयवतांभागांशेषुगतेषुच ५ भागेशेषेतुगणनाकृतेषुधारणेतत्र तिष्ठन्नारायणांशो
शेनारदः समदृश्यत ६ ज्वलिताग्निप्रतीकाशोबालार्कसदृशेक्षणः सम्योपहृतोविपुलंतेजसामंडलमुद्वहन् ७ चंद्रांशुशुक्लेवसने
वसानोरुक्मभूषणः वीणांगृहीत्वामहतींकक्षासक्तांसखीमिव ८ कृष्णाजिनोत्तरासंगोहेमयज्ञोपवीतवान् दंडीकमंडलुधरः
साक्षाच्छक्रइवापरः ९ भेत्ताजगतिगुह्यानांविग्रहाणांमहोद्यमः महर्षिर्विग्रहरतिर्विद्वान्गांधर्ववेदवित् १० वैरकेलिकिलो
विप्रोब्राह्मः कलिरिवापरः गाताचतुर्णांवेदानामुद्गातामध्यमर्त्विजां ११ सनारदोऽथब्रह्मर्षिर्ब्रह्मलोकचरोऽव्ययः स्थितोदेव
सभामध्येसंस्तुत्वाविष्णुमब्रवीत् १२ अशक्ततराणांविस्मापयिदंत्रिदशैः कृतं येषांपृथिवीशानामर्थमेतत्कारणं १३
परेतत्सार्थिवैद्येत्रेस्थितंत्वाप्रियहीश्वर नृनारायणायुक्तोऽयंकार्यार्थः मतिर्भातिमे १४ ॥ ः ॥ः

किलः किलशात्येक्रीडायांचेतिधातुरितिमांच्चः लीलाकेलिःकिलोतितुग्धः ११ १२ अकाणां कारणेनतयाहीनत्वात्रिवकले १३ पतत्स्य
पत्तत्सुद्रेतत्वापरिष्ठितंत्वदधीनत्वतः कार्यार्थः प्रयोजनंसंसिद्धिः नृनारायणाभ्यांयुक्तएवमेमतिर्भातितत्ताभ्यांविनानसमर्थः १४ ॥ ः॥ः

ईदृशं नृणां पापगाहीनं १४ अत्र हेतुमाह त्वंहीति त्वां अंतर्यामिणं विना सर्वेप्येते निरर्थकाः इत्यर्थः १६ अनुपुंजसेन नियोजयसि १७ २५ अयोध्या

नयुक्तं ज्ञानतात्त्वेन त्वया तत्त्वार्थदर्शिना देवदेवः पृथिव्यर्थं श्रयो कुर्यात्कापेमीदृशं १५ त्वंहिचक्षुष्मतांचक्षुः श्लाघ्यः प्रभवतां वरः श्रेष्ठो यो
गवतां योगी गतिर्गतिमतामपि १६ देवभागान्गतान्दृष्ट्वा कित्त्वं सर्वोग्रणीर्विभुः वसुधायाः साधार्यमंशं त्वं नानुयुंजसे १७ त्वया
सनाथा देवाश्च शास्त्वं न मया त्वं मयोदिताः जगत्संभविष्यति कार्याकार्ये नागताः १८ ततः स देवपाविस्मोयाम सुमभामिमां
नवमं चोदनार्थं पप्रच्छ णुवाप्यत्र कारणं १९ येत्र पानि हताः दैत्याः संग्रामेनारकामय तेषां पृथुगोति विस्मायेगताः पृथिवीतले २०
पुरी पृथिव्यां मुदिता मृपुरानाममनामताः निविष्टा यमुनातीरे स्फीता जनपदायुता २१ मधुर्नाम महानासीद्दानवो युधि दुर्ज्ञेयः
त्रासनः सर्वभूतानां बलेन महतान्वितः २२ तस्य तत्र महद्धामासीन्महापादपसंकुलं घोरं मधुवनं नाम यत्रासौ न्यवसत्पुरा २३ तस्य
पुत्रो महानासील्लवणो नाम दानवः त्रासनः सर्वभूतानां बलेन महताविभुः २४ सतेन दानवः क्रीडन्वधेषु गानेनेकशः सदैव
तेनात्तलोकानुद्वासयति दर्पितः २५ अयोध्यायामयोध्यायां पाणमेतारथोस्थिते राज्यं शासति धर्मज्ञे रात्रसानां भयावहे २६ स
दानवो बलश्लाघी घोरं वनमुपाश्रितः प्रेषयामास रामाय दूतं परुषवादिनं २७ विषयासन्नभूतोस्मि तव राम ग्रिपुस्तवह नवसामन्त
मिच्छन्ति राजानो बलदर्पितं २८ ॥:

पांपेद्दुनयोग्यायां २६ २७ विषयस्यात्वद्देशस्यत्रासन्नभूतः सन्निहितोस्मि रिपुस्त्वहमास्तेहं
तवास्मि सामंतं समीपदेशोस्थितं रिपुं सामंतं २८ ॥श्रीरामः श्रीरामयनमः॥

२०ः समागिति लोकत एव लौकिकं हिताहितं ज्ञातुं शक्यते न तत्र शास्त्रापेक्षास्तीति भावः ३१ नयस्य व्यवस्य पूर्वमृगयादौ आदरहीनस्येत्यर्थः ३२ मोहैर्मो
हहेतुभिः अष्टभिः धाराः इत्येवा ३३ आपापकं पुत्रिमत महत्तम महद्दोपनिषेधे सत्यर्थः ३४ तिंघत मेवाह द्वयेनेति ३५ नृपाश्रेत वतापियत मोहात निर्हताः

राज्ञा राज्यव्रतस्थेन प्रजानां शुभमिच्छता जेतव्या रिपवः सर्वे स्फीतं विषयमिच्छता २९ अभिषेकाद्येकेशेन राज्ञा रंजनकाम्यया जेतव्या
नोद्विग्ना एयादौत ज्जुषे हि भुवो जयः ३० समागत्तिनु कामस्य विशेषाणां महीपतेः तथानेनाम्पुपदेशेन न्यासि लोकस्य मोगुहः ३१ व
सनेषु जयस्य स्य धर्ममध्यस्य धीमतः बलजेष्टस्य नृपते ज्ञोत्तिसामंज्जमभय ३२ मदजैर्बध्यते सर्वे महदूरं द्विपारपि आमित्रो
गाामियकरैर्मोहैः धृतिःीम्बरः ३३ प्रसर्पाहो कृतो मोहात्स्यगाणा वणाहतः नेतहीपापिकं मन्ये महत्नेकर्मुकृत्मितं ३४ मनवा
समहत्तेनपहस्याश्रतशालिना महताराद्यसानीकैर्नैषहृपृः सतांविधिः ३५ सतामक्रोधजोधर्म्मः सुभ्रानयातिसद्गतिं यत्नया
हानिहातामोहात्रहृषितास्वाम्नमोकसः ३६ सएवावरेणाधर्म्मोयस्यात्रतशालिना स्त्रीनिमित्तेहतोमुहृद्यान्मान्धर्म्मोनवे
त्तता ३७ पदित्तेसहतः सोप्यहुर्बुद्धिर्जितेंद्रियः युद्धामाधयमपासोहंमृधेपञ्चामितोयेवान ३८ नस्पहृतस्मजकृत्वाभावि
तेतत्त्वबादिनः धैर्यादसभ्रांतवपुः सौमित्रेरा घवोऽब्रवीत ३९ ॥ः॥ श्रीरामः ॥ः ॥ः श्रीरामः ॥ः॥ः श्रीः ॥ श्रीः

एवमादयः जेनत्वाम्रमोकं सोप्रातिनोहृषिताः त्वदीयं व्रतोल्लंघनं हृस्वाऽस्मोपिप्रातिनोव्रतं त्वं घायिष्यतिन्मतोहृराचारप्रवर्त्तकोसीत्तिभावः ३६ नरेवा
ह सहति ३७ ३८ ३९

४० परिदेवनाआक्रंदनं ४१ इतरोषुअसत्सु ४४ सौमित्रिणाशत्रुघ्नेनसह ४५ निवेशंवसतिस्थानं ४६ ५० विररासविशिष्टंशब्दंचकारः ५१ ५२ सः॥

अमर्षितस्त्वयाहृत्तभाषितंतस्यरौरवात् यन्मांक्षिपसिदोषेणवेदात्मानंचसुस्थिरां ४० यथाहंसत्पथेभूटोपदिष्टाणवरोणहतः यदिवामेहता
भार्याकान्तारेपरिदेवना ४१ नबाह्यात्रेणादुष्यंतिमाधवः सतस्थास्थिताः जाग्रतिचयथाह्यैस्सदासत्स्वितरेषुच ४२ कृतेहस्तेनयत्कार्य
गच्छत्वहृत्तमाचिरं नात्मस्नास्थिपुनीचेषुप्रहरंतीहमद्विधाः ४३ अयंममानुजोभ्राताशत्रुघ्नःशत्रुतापनः तस्यदेहस्यदुर्बुद्धेमृधेप्रतिकारि
ष्यति ४४ एवमुक्तःसहृत्तस्तुप्रयोसौमित्रिणासह अनुज्ञातोनरेंद्रेणराघवेणमहात्मना ४५ सशीघ्रयानःसंप्राप्तहान्बपुरमहृत्
चक्रेनिवेशंसौमित्रिर्वनांतेयुद्धलालसः ४६ ततोहृत्तस्यवचनात्तमदेत्यःक्रोधमूर्छितः पृष्ठतेस्तहृनेकलायुद्धायाभिमुखःस्थितः ४७
गधुहृमववहंसौमित्रेदानवस्यच उभयोरोषयुक्तयोःशूरयोरणमर्दिनि ४८ तौशरैःसाधुविद्धतौअन्योन्यमभिजघ्नतुः नचतौयुद्धवैमुख्य
श्रमवाप्युपजग्मतुः ४९ अथसौमित्रिणावाणैःपीडितोदानवोयुधिः ततःसम्मूलमहृतःपर्यहीपतदानवः ५० सगृहीत्वांकुशंचैव
दैवदत्तंवरंरणे कर्षणंसर्वभूतानांलवणोविररासह ५१ शिरोधरायांजग्राहसोंकुशेनचकर्षह प्रवेशयितुमारब्धोलवणोराघवानुज
महृत्तमहमुघमप्रशत्रुघ्नःखड्गमुत्तमं शिरश्चिच्छेदखड्गेनलवणास्यमहामृधे ५३ ॥:७॥:७॥:७॥:

शत्रुघ्नःहृत्तमहृत्तवणोमुष्टिं ५३ ॥:॥७॥:॥:॥७॥:॥:७॥:॥:॥७॥:॥ श्रीः ॥७॥:श्रीः॥७॥:७॥:७:॥

५४ निवेशं निवासं स्थानं नगरमिति यावत् भवाय वृद्धये धुर्यः नामस्थानिर्मातेपः परमोधर्मज्ञाद्वित् ५५ ५६ अट्टाः चतुष्काः ५७ ६१ निविष्टवि

स हत्वा दानवं संख्ये सौमित्रिर्मित्रनंदनः तद्वनं तस्य दैत्यस्य चिच्छेदासौ स बुद्धिमान् ५४ वने छित्वा तु सौमित्रिर्निवेशं समरोचयत् भवाय तस्य देशस्य धुर्यः परमधर्मवित् ५५ तस्मिन्मधुवने स्थाने मथुरा नाम सा पुरी शत्रुघ्नेन पुरा सृष्टा हत्वा तं लवणं रणे ५६ सा पुरी परमोदारा साट्टप्राकारतोरणा स्फीता राष्ट्रसमाकीर्णा समृद्धबलवाहना ५७ उद्यानवनसंपन्ना सुसीमा सुप्रतिष्ठिता प्रांशुप्राकारवसना परिखाकुलमेखला ५८ चयाट्टालककेयूरा प्रासादवरकुंडला सुसंवृतद्वारवती चत्वरोद्गारहासिनी ५९ अरोगवीरपुरुषा हस्त्यश्वरथसंकुला अर्धचंद्रप्रतीकाशा यमुनातीरशोभिता ६० पुण्यापणवती दुर्गा रत्नसंचयगर्विता क्षेत्राणि सस्यवंत्यस्याः काले देवश्च वर्षति ६१ नरनारीप्रमुदिता सा पुरी स्म प्रकाशते निविष्टा विषयश्चैव शूरसेनस्ततोभवत् ६२ तस्यां पुर्यां महावीर्यो राजा भोजकुलोद्वहः उग्रसेन इति ख्यातो महासेनपराक्रमः ६३ तस्य पुत्रत्वमापन्नो योऽसौ विष्णो त्वया हतः कालनेमिर्महादैत्यः संग्रामे तारकामये ६४ कंसो नाम विशालाक्षो भोजवंशविवर्द्धनः राजा पृथिव्यां विख्यातः सिंहविस्पष्टविक्रमः ६५ राज्ञां भयंकरो घोरः शंकनीयो महीक्षितां भयदः सर्वभूतानां सत्पथाद्बाह्यतां गतः ६६ दारुणाभिनिवेशेन दारुणेनांतरात्मना युक्तस्तेनैव दर्पेण प्रजानां रोमहर्षणः ६७ न राजधर्माभिरतो नात्मपक्षसुखावहः नात्मराज्यप्रियकरः क्रूरः क

षयोध्यासितमथुराप्रदेशः ६२ महासेनपराक्रमः कार्त्तिकेयतुल्यः ६३ ६६ अभिनिवेशेन सक्तत्वा ६७ ६८ रूक्षविः सदा ६८

ह०टि०
१३७

क्रव्यादः मांसादो राक्षसइव ६९ जघनजइवानुजइवजातः ७० निरवग्रहो निरर्गलः ७१ ७९ नवलन्नः विभ्यंतीतिभस्यांतादेशश्छादः ८०
नाम्नेनकेनान्येनसर्वेषामंतरात्मनेत्यर्थः तस्याहतस्य दुर्हन्नस्यापितंमेवगतिरि तिभावः इतरस्यतु स्विद्युतस्य मे ह्निनीगतिस्त्वन्नाप्यन्येनहतस्यैवस्थित

सकंसस्तत्रसंभूतस्त्वया युद्धे पराजितः क्रव्यादो बाधते लोकानासुरेणांतरात्मना ६९ योऽसौ लोहयविक्रांतो हयग्रीव इति स्मृतः के
शीनामहयो जातः कंसस्यैवानुजः ७० स हृष्टो हेषितपटुः केसरी निरवग्रहः वृंदावने चरत्येको नृणां मांसानि भक्षयन् ७१ अ
रिष्टो बलिपुत्रस्तु ककुद्मी वृषरूपधृक् गवामरित्वमापन्नः कामरूपी महासुरः ७२ रिष्टो नाम दितेः पुत्रो वरिष्ठो दानवेषु यः कुंजरत्व
मापन्नः कंसस्यैव स वाहनः ७३ लंबो नामेति विख्यातो योऽसौ होराः प्रदर्पितः प्रलंबो नाम दैतेयो सो वटे भांडीरमाश्रितः ७४ खर
इत्युच्यते दैत्यो धेनुकः सोऽसुरोत्तमः घोरे तालवने दैत्यश्चरत्यसुहृत्समपनप्रज्ञा ७५ बाहुस्त्रीकिशोरस्त्वदानवौ यौ महाबलौ महोरगौ
तौ तौ तु जातौ चाणूरमुष्टिकौ ७६ यौ तौ मृगपक्षस्ताख्यदानवौ दानवांतक मास्योति चेतो भीमस्य नाकस्य पुरोगतौ ७७ एते
दैत्या विनिहतास्त्वया विस्तोनिराकृताः मानुषीं तनुमास्थाय बाधंते भुवि मानुषान् ७८ त्वत्कथाद्वेषिणः सर्वे त्वन्मयानुग्र ति
मोनवानत्वप्रसादात्तेषां वैदानेनानांत्वपोभवेत ७९ त्वत्तस्तेदिविबिभ्यंति त्वत्तो बिभ्यंति सागरो शपथ्यात न बिभ्यंति नान्य
स्मात्कुरुदावन ८० दुर्हन्नस्य हतस्यापि त्वयानान्येन श्रीधर दिवश्च्युतस्य दैत्यस्य गतिर्भवति मेदिनी ८१

स्पृदुर्हन्नस्यस्वर्गतिरेवसर्वबीरस्यापारापपितुर्लभाकिमुतत्वत्पाणिः यतस्त्वपिताद्यातिथमहस्येरणपातापितुंसाधयानेसतीतिश्लोकद्वयार्थः तस्मान्महाकाश
रीकास्त्वतादृशाकंसादीन्हंतुमर्हावतांकुरुष्वेतिभावः ८१ ॥:॥:॥ ७॥ ७

एमः
१३७

८१ एतदेवाहृतहिमादिना ८२ अव्यक्ताः नृणां दृष्ट्यसंस्पृशः सुरोत्तमैरपि विस्तुतेन दृश्यत्वमापि पञ्चभावेनादृश्याः स्वभूतेषु यः शरीराणि दिव्यानि तासु दृश्यात्वेव नृ-
णेषु संभविष्यति ८४ ८५ भारते भरतवर्षे कार्यगुरुः गुरु महत्कार्यं यस्यास्तीति कार्यगुरुः आदितश्चादितितान्तर्वे निपातः चतुर्ष्वेव मासेष्वथ प्रकाशकः ८६

सुस्थितस्य तु मेदिन्यां हतास्ते नृशरीरिणः दुर्लभं स्वर्गगमनं त्वापितामहान्तिकेशव ८२ तदागच्छ स्वयं विष्णो गच्छामः पृथिवीतलं दानवानां
विनाशाय विसृजात्मानमात्मना ८३ मद्देहा हि तवाव्यक्ता दृश्यादृश्याः सुरोत्तमैः येषामादिष्टास्त्वया देवाः संभविष्यन्ति भूतले ८४ ते
चावतरणे विष्णो कंसः स विनशिष्यति सेत्स्यते च स कार्यार्थो यस्यार्थं भूमिरागता ८५ ते भारते कार्यगुरुस्त्वं च हुत्वे परायणः त-
दागच्छ हृषीकेश हत्वा तान् जहि दानवान् ८६ इति खिलेषु हरिवंशे कृष्णावतारणे नारदवाक्यं नाम चतुःपंचाशः वैशंपायन उ-
वाच नारदस्य वचः श्रुत्वा सस्मितं मधुसूदनः प्रत्युवाच शुभं वाक्यं वरेण्यः प्रभुरीश्वरः १ त्रैलोक्यस्य हितार्थाय यन्मां वदसि नारद
तस्य सम्यक्प्रवृत्तस्य श्रूयतामुत्तरं वचः २ विदिता देहिनो जाता मयैते भुवि दानवाः यां च यस्तनुमादाय दैत्यः पुष्यति विग्रहं ३
जानामि कंसं संभूतमुग्रसेनसुतं भुवि केशिनं चापि जानामि दैत्यं तुरगरूपिणं ४ नागं कुवलयापीडं मल्लौ चाणूरमुष्टिकौ अ-
रिष्टं चैव जानामि दैत्यं वृषभरूपिणं ५ विदितो मे खरश्चैव प्रलम्बश्च महासुरः सा च मे विदिता विप्र पूतना दुहिता बलेः ६

चतुःपंचाशः नारदस्य वरेण्यः भोगमोक्षकामैर्वरणीयः १ २ पुष्यति पुष्णाति विग्रहं वपुः ३ ६ ॥ः॥ः॥४॥ः ४॥ ः॥ ॥ः ॥ः

१० त्वयइति एषांकंसादीनामुविष्टपःशक्रलोकेसत्क्रियाचमयाकाहृष्टाकेनहृष्टश्चाबोचितात्सेव अपराह्णन्तःपुनर्भुवमस्वविष्टोदेहीआरोपेषांतेषां ११ पि
गंत्रघेमसंभवेस्यामिअतयोमितपावह्निर्यामितथाचतत्रैभयामि पार्थिवंपृथिवीविकारलोकेदेहं १२ १३ गतयोतद्दानादयःहंतव्याः।।पवश्चहंतव्याः १५

कालियंचैवनागवामियमुनाह्रदगोचरं वैनतेयभयाघत्सुयमुनाह्रदमाविशत ७ विदितोमेजरासंधःस्थितोमूर्द्धिमहीक्षितां मा
गधोऽसौतिषपुरेचापिनाकेसांधुराकांयो ८ बाणंचशोणितपुरेगुहप्रतिमतेजसं दृप्तबाहुसहस्रेणदेवैरपिसुदुर्जयं ९ मयासञ्जो
वजानामिभारतीमहतीधुरं तद्यसंविजानामियथायोस्यतितेनृपाः १० त्वयाभुविमयाहृष्टःशक्रलोकेचसत्क्रिया एषांपुरूष
देहानीमपराह्णंनदेहिनां ११ संभवेस्याम्यहंयोगमात्मनश्चपरस्यच संस्थाप्यपार्थिवंलोकंमानुषत्वमुपागतः १२ कंसादींश्चा
पितानसर्वान्वधिष्यामिमहासुरान् तेनतेनविधानेनयेनयःशांतिमेष्यति १३ अनुभाविष्ययोगेनतातालाहिगतयोमया अ
षांहिसुरेंद्राणांहंतव्याःपवायुधि १४ जगत्सर्वंकृतोयापंशात्त्वगोहिवोकासेःसुरदेवर्षिगंधर्वैरतश्चानुमतेमम १५
विनिश्चयोहिमागेवनारदायकृतोमया निवासंननुमेब्रह्मन्नविदधातुपितामहः १६ यत्रदेशेयथाजातोयेनवेषाणवावसन्
तानहंसमरेहन्मांतन्मेब्रूहिपितामह १७ ब्रह्मोवाच नारायणेमासंद्दार्थमुपायंशृणुमेविभो भुविर्यत्तजनपिताजननीचभ
अंशोत्सर्गेअंशेनावतरणंदिवौकंसेरितिढश्चश्रावे १५ १६ १७ १८ ।।श्रीरामः।।ः।।ः।।) विष्यति १८ ।।ः।।ः

१५ १६ समुत्पाद्य उन्मूल्य महत् माहात्म्यं यश इति यावत् २० अशेषमखार्थे २१ प्रदीयमानाः अहं कश्यपेन मत्पत्न्येना गाः २२ गुरुणा पित्रा कश्यपेन २३ ना

यत्त्वंचमहाबाहोजातःकुलकरोभुवि यादवानांमहावंशमखिलंधारयिष्यसि १९ तांश्चासुरान्समुत्पाद्यवंशंकृत्वात्मनोमहत् स्थाप
यिष्यसिमर्यादांनृणांतन्मेनिशामय २० पुराहिकश्यपोविष्णोवरुणस्यमहात्मनः जहारयज्ञियागावैपयोदास्तुमहामखे २१ अदि
तिःसुरभीचोभेद्वेभार्येकश्यपस्यतु प्रदीयमानागास्तास्तुनैच्छतांवरुणस्यवै २२ ततोमांवरुणोभ्येत्यप्रणम्यशिरसाततः उवाचभगव
न्गावोगुरुणामेहृताइति २३ कृतकार्योहिगास्ताश्चनानुजानातिमेगुरुः अन्ववर्ततभार्येद्वेअदितिंसुरभिंतथा २४ ममताह्यक्ष
यागावोदिव्याःकामदुघाःप्रभो चरन्तिसागरान्सर्वान्रक्षिताःस्वेनतेजसा २५ कस्ताधर्षयितुंशक्तोममगाःकश्यपादृते अक्षयं
याःक्षरन्त्यग्र्यंपयोदेवामृतोपमं २६ प्रभुर्वाव्युत्थितोब्रह्मन्गुरुर्वायदिवेतरः त्वयानियम्याःसर्वेवैत्वंहिनःपरमागतिः २७ यदिप्र
भवतांदण्डोलोकेकार्यमजानतां नविद्यतेलोकगुरोनस्युर्वैलोकसेतवः २८ यथावास्तुतथावास्तुकर्तव्येभगवान्प्रभुः ममगावः
प्रदीयन्तांततोगन्तास्मिसागरं २९ आत्मदेवतागावोयागावःसत्त्वमव्ययं लोकानांत्वत्प्रवृत्तानामेकंगोब्राह्मणंस्मृतं ३०

नुजानातिनसमर्पयति २४ २५ व्युत्थितःउत्क्रमपरः २६ २७ सेतवोमर्यादाः २८ कर्तव्येमत्कार्येअस्मिन्कार्येप्रदीयन्तांदापनीयाःस्वयंत्वया २९
आत्माब्रह्मैवदेवतायासां ३० ॥९॥:

ह॰टी॰
१३५

३१ उन्मत्तजंतुहृत्तं ३२ कश्यपस्य स्वकोंऽशो नंहो॰ यातो वसुदेव इत्याशयेनाह येनांशेनेति गोपत्वं नंदत्वं ३३ तपीति संधिरार्षो ३४ स्वासिद्धोऽन्योपत्तस्य
स्यांशः स वसुदेवः गोषु गोपालेषु च आधिपतित्वेन तिष्ठति ३६ तस्येत्यादि तेऽपि यशोदा देवकी मे स्नेहरूपे द्वे कश्यपवत् गोष्वित्यनुषंगात् ३७

जातयाः सर्पयंगणास्त्वाता स्त्वापंतिता द्विजान् गोवाह्सप्यापित्राणामात्मीत्वात्तं जगद्भवेत् ३१ इत्यंबुपतिनाप्युक्तो वरुणेनाहमच्युत गा
वां कारणतत्त्वज्ञः कश्यपे शापमुत्सृजम् ३२ येनांशेन हृता गावः कश्यपेन महात्मना स तेनांशेन तु महीं गत्वा गोपत्वमेष्यति ३३ या च सा
सुरभिर्नाम अदितिश्चैव सुरारणिः ते प्युभे तस्य भार्ये द्वे तेनैव सह यास्यतः ३४ ताभ्यां सह स गोपत्वे कश्यपो भुवि रंस्यते स तस्य कश्यपस्यांशस्ते
जसा कश्यपोपमः ३५ वसुदेव इति ख्यातो गोषु तिष्ठति भूतले गिरिर्गोवर्द्धनो नाम मथुरायास्त्वदूरतः ३६ तत्रासौ गोष्वभिरतः कंसस्य कर
दायकः तस्य भार्याद्वयं चैव अदितिः सुरभिस्तथा ३७ देवकी रोहिणी चेमे वसुदेवस्य धीमतः रोहिणी सुरभिर्देवी अदितिर्देवकी ह्यभूत्
३८ तत्र त्वं शिशुरेवादौ गोपालकृतलक्षणः वर्द्धयस्व महाबाहो पुरा त्रैविक्रमे यथा ३९ छादयित्वात्मनात्मानं मायया योगरूपया तत्राव
तर लोकानां भवाय मधुसूदन ४० जयाशीर्वचनैस्त्वेते वर्द्धयंति दिवौकसः आत्मानमात्मना हि त्वमवतार्य महीतले ४१ देवकीं रो
हिणीं चैव गर्भाभ्यां परितोषय गोपकन्यासहस्राणि रमयंश्चर मेदिनीं ४२ गाश्च ते रक्षतो विष्णो वनानि परिधावतः वनमालापरिक्षि
प्तं धन्या द्रक्ष्यंति ते वपुः ४३ ॥छ॥ छ॥ छ॥

३८ वर्द्धयस्व वर्द्धयस्वात्मीयांगानि ३९ ४० त्वेते त्वातां ४१ आत्मानमिति सार्द्धः ४२
४३ ॥ छ॥ छ॥ छ॥ श्रीः॥ ॥ छ॥ छ॥ श्रीः ॥ छ॥ ॥ श्रीराम ॥ छ॥ श्रीः॥ छ॥ छ॥

राम॰
१३५

धालत्वंत्वन्माहात्म्यानभिज्ञत्वं ५४ ५७ धारयितुंगर्भेइतिशेषः ५८ ५९ विक्रांतैः पादप्रातनाभिहृदयलाक्षिताः नरश्रद्धितो ५० ५१ पंचपंचाशः

विस्नोपद्मपलाशाक्षे गोपालवसतिंगते बालेत्वयिमहाबाहोलोकोबालत्वमेष्यति ५४ त्वत्कृताः पुंडरीकाक्ष तवचित्तवशानुगाः गो
षुगोपाभविष्यंतिसहायाः सततंतव वनेचारयतोगास्त्वगोष्ठेषुपरिधावतः ५५ मज्जतोयमुनायांचारतिमाप्स्यंतितेत्वयि जीवितं
वसुदेवस्यभविष्यतिसुजीवितं ५६ यस्त्वयातातइत्युक्तः सपुत्रइतिवक्ष्यति अथवाकस्यपुत्रत्वंगच्छेथाः कश्यपादृते ५७ का
वधारयितुंशक्तात्वांविस्नो अदितिंविना योगेनात्मसमुत्थेनगच्छत्वंविजयायवै वयमप्यालयान्स्वान्स्वान्गच्छामोमधुसूदन ५८
वैशंपायनउ सदेवानामनुज्ञाप्यविविक्तेत्रिदिवालये जगामविस्नुःस्वदेशंक्षीरोदस्योत्तरांदिशं ५९ तत्रवैपार्वतीनामगुहा
मेरोःसुदुर्गमा त्रिभिस्तस्यैवविक्रांतैर्नित्यंपर्वसुपूजिता ५० पुराणंतत्रविन्यस्यदेहंहरिरुदारधीः आत्मानंयोजयामासव
सुदेवगृहेप्रभुः ५१ इतिहरिवंशेपितामहवाक्यंनामपंचपंचाशः वैशंपायनउवाच ज्ञात्वाविस्नुस्थितिंगतभागाख्यात्रिदिवौक
सां विनाशशंसीकंसस्यनारदोमथुरांययौ १ त्रिदिवादापतितोमथुरोपवनेस्थितः प्रेषयामासकंसस्यउग्रसेनसुतस्यवै २
सदूतः कथयामासमुनेरागमनंवने सनारदस्यागमनंश्रुत्वात्वरितविक्रमः ३ निर्जगामासुरःकंसःस्वपुर्याःपद्मलोचनः
सददर्शातिथिंश्लाघ्यंदेवर्षिंवीतकल्मषं ४ तेजसाज्वलनाकारंवपुषात्सूर्यवर्चसं सोभिवाद्यर्षयेतस्मैपूजांचक्रेयथाविधि ५

ज्ञात्वा १ प्रेषयामासदूतमितिशेषः १ ३ ४ ५

भिरङ्गमकल्म ६ २५ लघुस्वसाकनिष्ठभगिनीत्तैवैवविशेषः अन्येतुपितलवेतिपाठंप्रकल्प्यपितृसंबंधिनीत्वमाखब्रह्मतभागिनीपतिव्याचख्युः

आसनेचाग्निवर्णाभंविसृज्योपजहारसः निषसादासनेतस्मिन्सवैशक्रसखोमुनिः ६ उवाचचोग्रसेनस्यसुतंपरमकोपनं श्रुजि
तोहंत्वयावीरविविधिहृष्टेनकर्मणा ७ गतेतेवंममवचः श्रुपतांस्मृयतांचवै अनुसस्मदिवोलोकानहंब्रह्मपुरोगमान् ८ गतःसर्व
सर्वेतातविपुलेमेरुपर्वते सनंदनवनेचैवहृष्टश्चाचैत्ररथेवनै ९ आप्लुतंमुतीर्थेषुसरित्सुमहदेवतैः दिव्यात्रिधाराद्दृष्टामेयु
गपात्रिपथगानदी १० स्मरणादेवसर्वेषामंहसांयाविभेदिनी उपस्पृष्टेचतीर्थेषुदिव्येषुचयथाक्रमं ११ दृष्टंमेब्रह्मसदनंमह
र्षिगणसेवितं देवगंधर्वनिर्घोषैरप्सरोभिश्चनादितं १२ सोहंकदाचिद्देवानांसमाजेमेरुमूर्द्धनि संगृह्यवीणांसंसक्तामग
छंब्रह्मणःसभां १३ सोहंतत्रासितोस्मीषाननानारत्नविभूषितान् दिव्यासनगतानदेवानपश्यंससपितामहान् १४ तत्रयं
त्रपतोमयंदेवतानांमयाश्रुतं भवतः मातुरस्येहवधोपायःसुदारुणः १५ तत्रैषादेवकीयातेमथुरायांलघुस्वसा यो
स्यांगर्भोष्टमःकंसतेमृत्युर्भविष्यति १६ देवानांसमुसर्वहिंत्रिदिवस्यातिस्वलः पोऽहस्यदेवानांसतेमृत्युर्भविष्यति १७
पास्वेवापालेषांत्वयंभूस्त्वदिवौकसां तत्रस्तेतन्महद्गुह्यंदेवेचकथयाम्यहं १८ आघ्यस्वतहितेमृत्युर्नेतपूर्वंश्वतेस्मरं प
नश्चाकिंपनाकेंस्तगर्भेषुपरिशंकाते १९ एषामेन्यकृतागीतितिहिसर्वंचाहमागतः भुज्यतांसर्वकामायाः स्वास्तितेस्तुव्रजाम्यहं २०

१६ १७ पोमेहंः अयमः सर्गः तत्वदर्शसर्वः १८ १९ स्वास्तिशोभनं २० ॥:॥:॥छ॥छ॥छ॥ छ॥ श्रीरामः ॥:॥:॥:॥

२४ कदनं पीडनं २५ २९ कोलिकिलः युद्धोत्सुकः सुश्लिष्टान् स्निग्धान् ३० कंडूयमानः संघर्षं गंजनपत् तैः उपायैः ३१ ३२ षट्पंचाशः

इत्युक्त्वा नारदे याते तत्सवाक्यं विचिंतयन् जहासोच्चैस्ततः कंसः प्रकाशदशनश्चिरं २१ सस्मितं चैव प्रोवाच भृत्यानामग्र
तः स्थितः हास्यः खलु समर्थेषु नारदो न विशारदः २२ नाहं भीषयितुं शक्यो दैवैरपि सवासवैः आसनस्थः शयानो वा प्रम
त्तो मत्त एव वा २३ यो हं दोर्भ्यां समुद्राभ्यां क्षोभयेयं धरामिमां कोस्ति मां मानुषे लोके यः क्षोभयतुमुत्सहेत् २४ अद्य प्रभृति देवा
नामेष देवानुवर्तिनां नृपत्तिपक्षसंघातानां करोमि कदनं महत् २५ आज्ञाप्यतां हयः केशी प्रलंबो धेनुकस्तथा अरिष्टो
वृषभश्चैव पूतना कालियस्तथा २६ अटध्वं पृथिवीं कृत्स्नां यथेष्टं कामरूपिणः प्रहरध्वं च सर्वेषु येऽस्माकं पक्षदूषकाः २७
गर्भस्थानामोपगतिर्विज्ञेया भुवि देहिनां नारदेन हि गर्भेभ्यो भयं नः समुदाहृतं २८ भवंतो हि यथाकामं मोदंतां विगतज्वराः
मां च वो नाथमाश्रित्य नास्ति देवकृतं भयं २९ स तु कोलिकिलो विप्रो भेदशीलश्च नारदः सुश्लिष्टानपि लोकेषु भेदयन् लभते
रतिं ३० कंडूयमानः सततं लोकानटति चंचलः घट्टयानो नरेंद्राणां वैराणि चैव हि ३१ एवं स विलपन्नेव वायुमात्रेण
तु केवलं विवेश कंसो भवनं दह्यमानेन चेतसा हरिवंशे नारदागमने कंसवाक्यं नाम षट्पंचाशः वैशंपायन उवाच सोज्ञा
पयत्संरब्धः सचिवानात्मनो हितान् यत्ताभवत सर्वे वै देवकीगर्भकृंतने १ प्रथमाद्देवहन्तव्या गर्भांते समय एव हि तु हे जयः
सोनर्थोपि न संशयः २॥:॥:॥

आज्ञापयत् आज्ञापितवान् संरब्धः क्रुद्धः १ प्रथमात् प्रथमं जन्मादिनं माप्येतदर्थः सोऽष्टमो मूलाद्
र्भधारणाद्देवीषधायै हृणाये हंतव्य इत्यर्थः २॥:॥:॥:

प्रच्छन्नैरंतःपुररक्षकैः ३ पौष्णमासे दशममासादौ ४ स्त्रीसनाथासु अंतःपुरभूमिषु वर्षवरैः नपुंसकैः वसुदेवसन्निधौ माप्रवेक्ष्यतीति सगर्भमन्यत्र
मानयानिकेतदर्थं सोऽपि सद्मस्थः ५ ६ अनुलोम्यते अनुकूलं क्रियते ७ कृतार्थः ज्ञातप्रयोजनः ८ अरिष्टं अन्हो मे इति संज्ञितं उत्पातं

देवकी च गृहे गुप्ता प्रच्छन्नैरभिरक्षिता ३ स्वैरं चरंतु विस्रब्धा मा तु गर्भकाले चरंतु ता मासान्वै पुष्यमासादीन्गणयंतु मम स्त्रियः परी
णामे तु गर्भस्य शेषं ज्ञास्यामहे वयं ४ वसुदेवश्च संरक्ष्यः स्त्रीसनाथासु भूमिषु अप्रमत्तैर्मम हितै रात्रावहनि चैव हि स्त्रीभिर्वर्षव
रैश्चैव वक्तव्यं न तु कारणं ५ एष मानुष्यको यत्नो मानुषैरेव साध्यते श्रूयतां येन दैवं हि मादृशैः प्रतिहन्यते ६ मंत्रग्रामैः सुविहि
तैरोषधैश्च सुयोजितैः यत्नेन चानुकूल्येन दैवमप्यनुलोम्यते ७ एवं स यत्नवान्कंसो देवकीगर्भकृंतने भयेन मंत्रयामास श्रुत्वा
वै नारदात्प्रभुः ८ एवं श्रुत्वा प्रयत्नैश्च कंसस्यारिष्टसंज्ञितं अंतर्धानगतो विष्णुश्चिंतयामास वीर्यवान् ९ सप्तमान्देवकीगर्भा
न् भोजपुत्रो वधिष्यति अष्टमे च मया गर्भे कार्यमाधानमात्मनः १० तस्य चिंतयतस्त्वेवं पातालमगमन्मनः यत्र ते गर्भशायनाः
षड्गर्भा नाम दानवाः ११ विक्रांतवपुषो दीप्तास्तेऽमृतप्राशनोपमाः अमरप्रतिमा युद्धे सुता वै कालनेमिनः १२ ते तातनार
तं संत्यज्य हिरण्यकशिपुं सुता उपासांचक्रिरे दैत्याः पुरा लोकपितामहं १३ तप्यमानास्तपस्तीव्रं जटामंडलधारिणः तेषां प्री
तोऽभवद्ब्रह्मा षड्गर्भाणां वरं ददौ १४ ॥१॥

मित्यर्थः ९ आधानं स्थापनं १० गर्भशयनाः जलगर्भशायिनः षड्गर्भा नामतः नाम्ना हंसः
सुविक्राथो दमनो रिपुमर्दनः क्रोधहंतेति विख्याताः षड्गर्भा नाम दानवा इति पुराणप्रसिद्धाः ११ अमृतप्राशनोपमाः देवतुल्या अमरकल्पा
इत्यर्थः १२ तातं त्यक्त्वा पितामहं लोकपितामहं ब्रह्माणं १३ १४

रपृ वहः श्रेष्ठः वरः प्रार्थितोर्थः १९ २१ वेणुभाभिः २२ २३ संयुताः हिरण्यकशिपुशापेननिरुद्धाः २४ संददर्श सः विष्णुः २५ स्वमेति ब्रह्मवाहृदाना
द्विनष्टस्थूलदेहानामेवतेषां विष्णुमायाबलेन स्वस्वजन्मांतो भासो हिरण्यकशिपुशापनिमित्तोल्लंघनप्येव ज्ञातइत्यर्थः प्राणोस्थानजीवान् ने

ब्रह्मोवाच भो भो दानवशार्दूला तपसाहं सुतोषितः वृणुतोयस्ययः कामस्तस्यतंवैकरोम्यहं १५ ततः सर्वे समानार्था दैत्या ब्रह्माणम
ब्रुवन् यदि नो भगवान् प्रीतो दीयतां नो वरः १६ अवध्याः स्याम भगवन् देवैः समहोरगैः शापप्रहरणैश्चैव वासितोस्तु
महर्षिभिः १७ यक्षगंधर्वपतिभिः सिद्धचारणमानवैः माभूद्वधो नो भगवन् इत्यासीत्प्रथितो वरं १८ तानुवाच ततो ब्रह्मा सुप्री
तेनांतरात्मना भवद्भिर्यदिदं प्रोक्तं सर्वमेतद्भविष्यति १९ षड्गर्भाणां वरं दत्त्वा स्वयंभूस्त्रिदिवं गतः ततो हिरण्यकशिपुः सरो
षेणाब्रवीत् २० मामुत्सृज्य वरो यस्माद्वृतो वः पद्मसंभवात् तस्माद्वस्तान् जितः स्नेहः प्राणुद्धृतांस्त्यजाम्यहं २१ षड्गर्भा इ
ति यो यः शत्रुः पित्राभिवर्द्धितः स एव वो गर्भगतान्पिता सर्वान्वधिष्यति २२ षडेवं देवकीगर्भाः षड्गर्भा वै महासुराः भवि
ष्यंति ततः कंसो गर्भस्थान्वो वधिष्यति २३ वैशं० जगाम यत्र तो विष्णुः पातालं यत्र ते सुराः षड्गर्भाः संयताः संति जलेगर्भगृहे
शयाः २४ स ददर्श जले सुप्तान् षड्गर्भान् गर्भसंस्थितान् निद्रया कालरूपिण्या सर्वानंतर्हितान् वै २५ स्वप्नरूपेण तेषां वै
विष्णुर्देहानथाविशत् प्राणांस्तेषां निष्कृष्य निद्रायै प्रददौ तदा २६

विवस्मेरत्र देहाद्बहिर्गतैः पुरुषैर्देशांतरे स्वाप्नः प्रपंचो जाग्रद्भूतास्य
तएव भात्तीयत इति दर्शितं तेन स्वप्नसदृशा षड्गर्भाणां जन्मयोगमायाकृतत्वादिंद्रजालपुरवत् व्यावहारिकं षड्गर्भहत्यातु स्वप्नवत् प्रातिभासि
कमिति सिद्धं न कश्चिद्दोषः २६ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ः ॥ः

ह० टी०
१५१

प्रच्छन्नैरंतःपुरचरैः ३ परिणामे दशममासादौ ४ स्त्रीसनाथासु अंतःपुरभूमिषु वर्षवरैः नपुंसकैः वसुदेवस्त्रियो मम वेश्मनि सगर्भमन्यत्र
मानयातीति तदर्थं सोपि सहृदर्थः ५ ६ अनुलोम्यते अनुकूलं क्रियते ७ कृतार्थः ज्ञातप्रयोजनः ८ अरिष्टं अहो मे इति संज्ञितं उत्पातरू

देवकी च गृहे गुप्ता प्रच्छन्नैरभिरक्षिता २ स्वैरं चरतु विस्रब्धमागर्भकाले च संततं मासान्वै पुष्पमासादीन्गणयंतु मम स्त्रियः ३ परि
णामे तु गर्भस्य शेषं ज्ञास्यामहे वयं ४ वसुदेवश्च संरक्ष्यः स्त्रीसनाथासु भूमिषु अप्रमत्तैर्ममाहितै रात्र्यावहानि चैव हि स्त्रीभिर्वर्षव
रैश्चैव वक्तव्यं न तु कारणं ५ एष मानुष्यको यत्नो मानुषैरेव साध्यते श्रूयतां येन दैवं हि मद्विधैः प्रतिहन्यते ६ मंत्रग्रामैः सुविहि
तैरोषधैश्च सुयोजितैः यत्नेन चानुकूल्येन दैवमप्यनुलोम्यते ७ एवं स यत्नवान्कंसो देवकीगर्भकृंतने भयेन मंत्रयामास श्रुता
र्थो नारदात्स वै ८ एवं श्रुत्वा प्रयत्नं वै कंसस्यारिष्टसंज्ञितं अन्तर्हितात्मा विष्णुश्चिंतयामास वीर्यवान् ९ सप्तमान्देवकीगर्भा
न्भोजपुत्रो वधिष्यति अष्टमे च मया गर्भे कार्यमाधानमात्मनः १० तस्य चिंतयतस्त्वेवं पातालमगमन्मनः यत्र ते गर्भशयनाः
षड्गर्भा नाम दानवाः ११ विक्रांतवपुषो दीप्तास्ते अमृतप्राशनोपमाः अमरप्रतिमा युद्धे सुतास्ते कालनेमिनः १२ ते ताततार
तं संत्यज्य हिरण्यकशिपुं पुरा उपासां चक्रिरे दैत्याः पुरा लोकपितामहं १३ तप्यमानास्तपस्तीव्रं जटामंडलधारिणः तेषां प्री
तोभवद्ब्रह्मा षड्गर्भाणां वरं ददौ १४ ॥:॥

मित्यर्थः ९ आधानं स्थापनं १० गर्भशयनाः जलगर्भशायिनः षड्गर्भो नामतः नाम्नाहंसः
सुषिकाथो दमनो रिपुमर्दनः क्रोधहंता निद्रिस्त्याताः षड्गर्भा नाम दानवा इति पुराणप्रसिद्धाः ११ अमृतप्राशनोपमाः देवतुल्याः अमरकल्पा
इत्यर्थः १२ तातं तातं त्यक्त्वा पितामहं लोकपितामहं ब्रह्माणं १३ १४

राम०
१५१

रप् वरः श्रेष्ठः वरः प्रार्थितोर्थः १६ २१ वो युष्माभिः २२ २३ संयताः हिरण्यकशिपुशापेननिरुद्धाः २४ संददर्शसः विष्णुः २५ स्वप्नेतिवक्तव्यंदाना
द्विनष्टस्थूलदेहानामेवतेषांविष्णुमायाबलेनस्वप्नवत्स्थानतोमतिभासोहिरण्यकशिपुशापनिमित्तोलब्धएव ज्ञातइत्यर्थः प्राणोस्वापानजीवान् ने

ब्रह्मोवाच भोभोदानवशार्दूलास्तपसाहंसुतोषितः वृतोवरश्चयुष्माभिः कामतस्तंददाम्यहं २५ ततःसर्वेसमानार्थादैत्यास्तब्रह्माणमिम
ब्रुवन् यदिनोभगवान्प्रीतोदातुमिच्छसिनोवरं २६ अवध्याःस्याममभगवन्देवैःसमहोरगैः शापप्रहरणैश्चैवसत्तमैर्नोस्तु
महर्षिभिः २७ यक्षगन्धर्वपतिभिःसिद्धचारणमानवैः माभूद्वधोनोभगवन्नित्येषप्रार्थितोवरं २८ तानुवाचततोब्रह्मासुप्री
तेनान्तरात्मना भवद्भिर्यदिदंप्रोक्तंसर्वमेतद्भविष्यति २९ षड्भ्यस्तान्वरान्दत्वास्वयंभूस्त्रिदिवंगतः ततोहिरण्यकशिपुःसरो
षोवाक्यमब्रवीत् ३० मामुत्सृज्यवरोयस्माद्वृतोवः पद्मसंभवात् तस्माद्वस्त्याजितःस्नेहःशत्रुभूतांस्त्यजाम्यहं ३१ षड्गर्भाइ
तियोयुष्माकंशप्तःपित्राभिवर्द्धितः सएववोगर्भगतान्स्थितान्सर्वान्वधिष्यति ३२ षडेवदेवकीगर्भाःषड्गर्भावैमहासुराः भवि
ष्यथततः कंसोगर्भस्थान्वोवधिष्यति ३३ वैशं० जगामाथततोविष्णुः पातालंयत्रतेसुराः षड्गर्भाःसंयताःसंतिजलेगर्भगृहे
शयाः ३४ सददर्शजलेसुप्तान्षड्गर्भान्गर्भसंस्थितान् निद्राकालहीपरूपेणसर्वानेनहृतान्सवै ३५ स्वप्नरूपेणतेषांवै
विष्णुर्देहान्यथाविशत् प्राणांस्तांश्चविनिष्कृष्यनिद्रायैप्रददौतदा ३६

निद्रांस्वप्नस्वदेहादुद्धृत्यैतैःपुरुषैर्देशांतरेस्वापःस्वप्नेजाग्रद्भूतस्य
तएवभातीयतइतिदर्शितं तेनत्र्यसदृशाःषड्गर्भागाजन्मयोगमायाकृतःतादिद्र्जालपुरवत्प्रावहारीकंषड्गर्भेदृष्यातुस्मभवत्यातिभासि
कमितिसिद्धेर्नकश्चिद्दोषः ३६ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ः ॥ः

सृष्टा आज्ञप्ता २७ २९ देवकीप्रजा ३० सप्तमइति सप्तमाख्यस्य गर्भस्य यथा प्रसवे जीवनमाशिहृदत तथापि रोहिण्याः पुर इति प्रवेशनात्सा च गर्भसंक्रमस्त्वमायया व
लादेवीतस्त्वं ३१ ३४ नवमोनंकृष्णमनुतस्मा अपि देवकीसुहरे स्वल्पकालं प्रबोधोशोस्तीति सिध्यति नैवस्मात्तन्मतद्वंत्रांदेव्याइतियुक्तं एकस्यामपि

तांश्चोवाच ततो निद्रां विष्णुः सत्यपराक्रमः गच्छ निद्रे मया सृष्टा देवकीभवनांतिकं २७ इमान्प्राणोम्बरान्गृह्य षड्गर्भान्दानवोत्तमा
न् स्वमाणोम्बराश्चैव षड्गर्भान्नाम देहिनः षड्गर्भान्देवकीगर्भे योजयस्व यथाक्रमं २८ जातेष्वेतेषु नीतेषु च यमक्षयं कंसस्यावि
फलेयत्ने देवक्याः सप्तमे भ्रमे २९ प्रसादं ते करिष्यामि मत्प्रभावसमं भुवि येन सर्वस्य लोकस्य देवि देवी भविष्यसि ३० सप्त
मो देवकीगर्भो यः शः सौम्यो ममाग्रजः स संक्रामयितव्यस्ते सप्तमे मासि रोहिणीं ३१ संकर्षणात्तु गर्भस्य स तु संकर्षणो युवा भ
विष्यत्यग्रजो भ्राता मम शीतांशुदर्शनः ३२ पतितो देवकीगर्भः सप्तमोपि भयादिति अष्टमे मयि गर्भस्थे कंसो यत्नं करिष्यति
३३ यातु मानं तु गोपस्य दयिता कंसगोपतेः यशोदा नाम भद्रं ते भार्या गोपकुलोद्वहा ३४ तस्यास्त्वं नवमो गर्भः कुलेस्माकं
भविष्यसि नवम्यामेव संजाता कृष्णपक्षस्य वै तिथौ ३५ अहं त्वभिजितो योगे निशायां यौवनं गते अर्द्धरात्रे करिष्या
मि गर्भमोक्षं यथासुखं ३६ अष्टमस्य तु मासस्य जातावावां ततः समं प्राप्स्यावो गर्भव्यत्यासं प्राप्ते कंसस्य शासने ३७

रात्रौ तात्कालिकतिथिभेदसंभवात् ३५ अभिजितो निशायामष्टमे मुहूर्ते ३६ गर्भमोक्षं तद्रात्रिगर्भं ३७ ॥छ॥छ॥छ॥
श्रीः॥छ॥ श्रीः छ॥छ॥छ॥ः

ग्रासासमेवाहमहमितिगर्भसंयोगोऽस्मोमंग्यसगाते ३८ निरस्यमाना आस्फाल्यमाना ३९ ४० कनकत्सरुं खड्गमुष्टिं ४१ ४४

अहंयशोदायासामितंत्वंदेविजगत्हदेवकी आवयोर्गर्भसंयोगोकंसोगच्छतुमूढतां ३८ ततस्त्वांगृह्यचरणोशिलायांपातयि
ष्यति निरस्यमानागगनेस्थानंप्राप्स्यसिशाश्वतं ३९ मच्छवीसदृशीकृष्णासंकर्षणसमानना बिभ्रतीविपुलौबाहूमम
बाहूपमौदिवि ४० त्रिशिखंशूलमुद्यम्यखड्गंचकनकत्सरुं पात्रींचपूर्णांमधुनःपंकजंचसुनिर्मलं ४१ नीलंकौशेयसंवी
तापीतेनोत्तरवाससा शशिरश्मिप्रकाशेनहारेणोरसिराजता ४२ दिव्यकुंडलपूर्णाभ्यांश्रवणाभ्यांविभूषिता चंद्रसाप
त्न्यभूतेनमुखेनत्वंविराजता ४३ मुकुटेनविचित्रेणकेशबंधेनशोभिता भुजंगाभोगभुजैर्भूषयंतीदिशोदश ४४ ध्वजेनशि
खिबर्हाणामुच्छ्रितेनसमीपतः अंगजेनमयूराणामंगदेनचभास्वता ४५ कीर्णाभूतगणैर्घोरैर्मन्निदेशानुवर्तिनी कौमार
व्रतमास्थायत्रिदिवंत्वंगमिष्यसि ४६ तत्रत्वांशतदृक्शक्रोमत्प्रदिष्टेनकर्मणा अभिषेक्ष्यतिदिव्येनदैवतैःसहयोत्स्य
ते ४७ तत्रैवत्वांभगिनीसर्थेग्रहीष्यतिसवासवःकुशिकस्यतुगोत्रेणकौशिकीत्वंभविष्यसि ४८ सतेविंध्येनगश्रेष्ठेस्था
नंदास्यतिशाश्वतं ततःस्थानसहस्रैस्त्वंपृथिवींशोभयिष्यसि ४९ त्रैलोक्यचारिणीसात्वंभुविसत्योपयाचना चरि
ष्यसिमहाभागेवरदाकामरूपिणी ५० ॥:

अंगजेनपिच्छेन ४५ कीर्णापरिवृताकौमारंकुमारीयोग्यं ४६ शतदृक्सहस्राक्षः
४७ ४९ सत्याअवश्यफलाउपयाचनाममेदेहीप्सितंकुरुकन्येहंत्वापूजयिष्यामीत्येवंरूपाप्रार्थनासत्याउपयाचना
यस्यासातथा: ५० ॥:

५२ सुकृतस्पुत्रमप्तीत्यर्थः ५३ गतिः आपन्निवारयित्री ५४ सिद्धिर्मुक्तिः वृत्तिर्जीवनं ५५ अनेनचसमायोगेनतस्यमोत्तुरहंनप्रणामिस्त्र

तत्रशुंभनिशुंभौद्वौदानवौनगचारिणौ तौचकृत्वामनसिमांसानुगौनाशयिष्यसि ५१ कृतानुयात्राभूतैस्त्वंनित्यंमांसबलिप्रिया
तिथौनवम्यांपूजांत्वंप्राप्स्यसेसपशुक्रिया ५२ येचत्वांमत्प्रभावज्ञाः प्रणमिष्यंतिमानवाः तेषांनदुर्लभंकिंचित्पुत्रतोधनतोपिवा
५३ कांतारेष्ववसन्नानांमग्नानांचमहार्णवे दस्युभिर्वानिरुद्धानांत्वंगतिःपरमानृणां ५४ त्वंसिद्धिःश्रीर्धृतिःकीर्तिर्ह्रीर्विद्यासं
नतिर्मतिः संध्यारात्रिःप्रभानिद्राकालरात्रिस्तथैवच ५५ तांतुस्तोष्यंतियेभक्त्यास्तवेनानेनवैशुभे तस्याहंनप्रणश्यामिसचमेनप्र
णश्यति ५६ हरिवंशेनिद्रासंविधानोनामसप्तपंचाशः वैशंपायनउवाच आर्यास्तवंप्रवक्ष्यामियथोक्तमृषिभिःपुरा नाराय
णींनमस्यामिदेवींत्रिभुवनेश्वरीं १ त्वंहिसिद्धिर्धृतिःकीर्तिःश्रीर्विद्यासंनतिर्मतिः संध्यारात्रिःप्रभानिद्राकालरात्रिस्तथैवच २
आर्याकात्यायनीदेवीकौशिकीब्रह्मचारिणी जननीसिद्धसेनस्यउग्रचारीमहातपाः ३ जयाचविजयाचैवपुष्टिस्त्वंचक्षमा
दयाज्येष्ठायमस्यभगिनीनीलकौशेयवासिनी ४ बहुरूपाविरूपाचअनेकविधचारिणी विरूपाक्षीविशालाक्षीभक्तानां
परित्राणी ५ पर्वताग्रेषुघोरेषुनदीषुचगुहासुच वासस्तेचमहादेविवनेषूपवनेषुच ६ ॥:

हश्येनभवामीत्यासीत्यंमद्भक्तिंलभतेऽहंचतंनत्यजामीत्यर्थः ५६ सप्तपंचाशः आर्यास्तवंअग्रेतिसृभिःकृतं १ १ सिद्धसेनस्यस्कंद
स्य उग्रचारीउग्रेणाकर्मणाचारीत्युग्रचारिणी पुष्टिमार्थं ३ यमस्यभगिनीमृत्युः ४ ५ ६ ॥ ॥ ॥

७ छागलैर्मेषविशेषैः ८ त्रिशूलीत्यादि पुंस्त्वमार्षं ९ निष्ठामात्रं परमागतिर्मुक्तिः १० ११ सांयात्रिकाणां पोतवणिजां प्रथमा यक्षी कु

शबरैर्बर्बरैश्चैव पुलिंदैरभिपूजिता । मयूरपक्षध्वजिनी लोकानाक्रमसि सर्वशः ७ कुक्कुटैश्छागलैर्मेषैः सिंहैर्व्याघ्रैः समाकुला । घंटा
निनादबहुला विश्रुता विंध्यवासिनी ८ त्रिशूली पट्टिशी चैव सूर्यचंद्रपताकिनी । नवमी कृष्णपक्षस्य शुक्लस्यैकादशी तथा ९ भ
गिनी बलदेवस्य रजनी कलहप्रिया । आवासः सर्वभूतानां निष्ठा च परमा गतिः १० नंदगोपसुता चैव देवानां विजयावहा । चीरवासाः
सुवासाश्च रौद्री संध्या त्वमेव च ११ प्रकीर्णकेशी मृत्युश्च तथा मांसौदनप्रिया । लक्ष्मीरलक्ष्मीरूपेण दानवानां वधाय च १२ सा
वित्री चैव वेदानां माता मंत्रगणस्य च । अंतर्वेदी च यज्ञानामृत्विजां चैव दक्षिणा १३ सिद्धिः सांयात्रिकाणां तु वेला त्वं सागरस्य च
यक्षाणां प्रथमा यक्षी नागानां सुरसेति च १४ कन्यानां ब्रह्मचर्यं त्वं सौभाग्यं प्रमदासु च । ब्रह्मवादिन्यथो दीक्षा शोभा च परमा तथा
ज्योतिषां त्वं प्रभा देवि नक्षत्राणां च रोहिणी १५ राजद्वारेषु तीर्थेषु नदीनां संगमेषु च । पूर्णा च पूर्णिमा चंद्रे कृत्तिवासा इति
स्मृता १६ सरस्वती च वाल्मीके स्मृतिर्द्वैपायने तथा । कर्षकाणां च सीतेति भूतानां धरणी तथा १७ ऋषीणां धर्मबुद्धिस्तु
देवानां मानसी तथा । सुरादेवी तु भूतेषु स्तूयसे त्वं स्वकर्मभिः १८ इंद्रस्य चारुदृष्टिस्त्वं सहस्रनयनेति च । तापसानां च देवी
त्वमरणी चाग्निहोत्रिणां १९ क्षुधा च सर्वभूतानां तृप्तिस्त्वं दैवतेषु च । स्वाहा तृप्तिर्धृतिर्मेधा वसूनां त्वं वसूमती २०

बेरमाता १४ १५ राजद्वारादिष्वागोवज्ञीरिति शेषः १६ सीता लांगलपद्धतिः धारिणी १७ मानसी तत्संकल्पात्मिका चेतोवृत्तिः
१८ १९ वसूमती निरैर्ष्यद्रव्यासुराधनः २० ॥:॥

हृ.टि.
२५५

ऐ व्यासप्रकल्पितं विस्नुना कृतमपि व्याजेन पपहरूपेणाश्रितं २९ ३४ अष्टपंचाशः कृतो गर्भविधाने गर्भो वामे समुदाहृता

आशा च मानुषाणां तु तुष्टिश्च कृतकर्मणां दिक्षु च विदिशश्चैव तथा ह्यग्निशिखाप्रभा २१ शकुनी पूतना च त्वं रेवती च सुदारुणा
निद्रा च सर्वभूतानां मोहनी क्षत्रिया तथा २२ विद्यानां ब्रह्मविद्या त्वमोंकारोऽथ वषट् तथा नारीणां पार्वती च त्वं पौराणीमृषयो विदुः अ
रुंधती च भर्तॄणां प्रजापतिवचो यथा २३ पर्यायनामभिर्दिव्यैरिंद्राणी चेति विश्रुता त्वया व्याप्तमिदं सर्वं जगत्स्थावरजंगमं २४ संग्रामे
षु च सर्वेषु अग्निप्रज्वलितेषु च नदीतीरेषु चौरेषु कांतारेषु भयेषु च २५ प्रवासे राजबंधे च शत्रूणां च प्रमर्दने प्राणात्ययेषु सर्वेषु त्वं हि
रक्षा न संशयः २६ त्वयि मे हृदयं देवि त्वयि चित्तं मनस्त्वयि रक्ष मां सर्वपापेभ्यः प्रसादं च करिष्यसि २७ इमं तु स्तवं दिव्यमिति व्या
सप्रकल्पितं यः प्रातरुत्थाय शुचिः प्रयतमानसः २८ त्रिभिर्मासैः कांक्षितं च फलं वै संप्रयच्छति षड्भिर्मासैर्वरिष्ठं तु वरमेकं प्रय
च्छति २९ अर्चिता नवभिर्मासैर्दिव्यं चक्षुः प्रयच्छति ३० संवत्सरेण सिद्धिं तु यथाकामं प्रयच्छति सत्यं ब्रह्म च दिव्यं च द्वैपायनवचो यथा नृ
णां बंधं वधं घोरं पुत्रनाशं धनक्षयं ३१ व्याधिमृत्युभयं चैव पूजिता शमयिष्यसि भविष्यसि महाभागे वरदा कामरूपिणी ३२ मोहयित्वा
च तं कंसमेका त्वं भोक्ष्यसे जगत् अहमप्यात्मनो वृत्तिं विधास्ये गोषु गोपवत् स्ववृद्ध्यर्थमहं चैव करिष्ये कंसगोपतां ३३ एवं तु ता स
मादिश्य गतोऽन्तर्धानमीश्वरः सा चापि तं नमस्कृत्य तथास्त्विति च निश्चिता ३४ इति हरिवंशे दुर्गास्तवः वैशंपायन उवाच कृ
ते गर्भविधाने तु देवकी देवतोपमा जयाह सप्त मासान्गर्भान्यथावत्समुदाहृतान् १ ॥: ॥ॐ॥ॐ॥ : ॥ॐ॥:
तपोगमापोपे विस्नुना प्रोक्तान् १ श्रीकृष्णायनमः ॥०॥०॥०॥०॥ ॐ ॥ॐ॥ॐ॥ ॐ ॥ॐ॥ॐ॥:॥

राम.
२५४

आपन्नं देवक्यां गर्भं सा योगमाया रोहिणीं प्रतिनीतवती अथ देवक्याः सप्तमो गलित इति लोकप्रवादानन्तरं २ रजस्वला रोहिणी सार्द्धरात्रे स्थितं गर्भं पातयन्ती पपात ३ पतितमपि गर्भं अपश्यन्ती योगमायया तस्या जठरान्नीतत्वात् ४ अथैतां योगनिद्रा समाश्वासयदित्याह तामिति रोहिणी वंशवृद्धकरी ५

षड्गर्भान्निःसृतान्कंसस्तान्जघान शिलातले आपन्नं सप्तमं गर्भं सा निनाय च रोहिणीं २ अर्द्धरात्रे स्थितं गर्भं पातयन्ती रजस्वला
निद्रया सहसाविष्टा पपात धरणीतले ३ सा स्वप्नमिव तं दृष्ट्वा गर्भं निःसृतमात्मनः अपश्यन्ती च तं गर्भं मुहूर्तं व्यथिताभवत् ४ ता
माह निद्रा संविग्नां नैशे तमसि रोहिणीं रोहिणीमिव सोमस्य वसुदेवस्य रोहिणी ५ कर्षणेनास्य गर्भस्य स्वगर्भे चाहितस्य वै संकर्षणो
नाम शुभे तव पुत्रो भविष्यति ६ सा तं पुत्रमवाप्यैवं हृष्टा किंचिदवाङ्मुखी विवेश रोहिणी वेश्म सप्रभा रोहिणी यथा ७ तस्य गर्भस्य
मार्गेण गर्भमाधत्त देवकी यदर्थं सप्त ते गर्भाः कंसेन विनिपातिताः ८ तं तु गर्भं प्रयत्नेन ररक्षुस्तस्य मन्त्रिणः स यत्र गर्भवसतिं व
सत्यात्मेच्छया हरिः ९ यशोदापि समाधत्त गर्भं तदहरेव तु विष्णोः शरीरजां निद्रां विष्णुनिर्देशकारिणीं १० गर्भकाले त्व
संपूर्णे अष्टमे मासि ते स्त्रियौ देवकी च यशोदा च सुषुवाते समं तदा ११ यामेव रजनीं कृष्णो जज्ञे वृष्णिकुलप्रभुः तामेव र
जनीं कन्यां यशोदापि व्यजायत १२ ॥:॥:

कर्षणेति पूर्वं देवक्यां स्वगर्भे आहितस्य गर्भस्य संप्रति त्वदुदरं प्रापितस्य गर्भस्य कर्षणेनाकर्षणाद्धेतोरनेन संकर्षणो नाम पुत्रो भविष्यति ६ रोहिणी सोमपत्नी यथा बुधक्रोडा तद्वत् ७ मार्गेण मार्गेणानेन सप्तमो गर्भो देवक्याः स्रुतः कदापीति न इति मार्गमाणेषु कंसादिषु अष्टमं तं गर्भं देवकी अधत्त ८ पुत्रकाले ९ १० ११ १२

१३ देवकीविष्णुमभिजितिमुहूर्तेजनयत् विप्रुषितेविप्रोषितस्मोः उषितेशोषितेऽत्रांशप्रतिशब्दोमेजातोमतिसार्द्धरात्रेचतुर्भागायाःरात्रेःसार्द्धभागेः
अवशिष्टेसतियशोदातांकन्यकामजनयदितिशेषः अर्द्धरात्रेजातस्यापिविष्णोर्यशोदायाअंतिकमानयनेऽर्थयाममात्रेजातेतदानयनसमकालमेवयशोदादा

नंदगोपस्यभार्यैकावसुदेवस्यचापरा तुल्यकालंहिगर्भिण्यौयशोदादेवकीतदा १३ देवक्यजनयद्विष्णुंयशोदातांतुकन्यकां मुहूर्तेभिजिति
प्राप्तेसार्द्धरात्रेविभूषिते १४ सागराः समकंपंतचेलुश्चधरणीधराः जज्वलुश्चाग्नयः शांताजायमानेजनार्दने १५ शिवाः संप्रववुर्वाताः
प्रशान्तमभवद्रजः ज्योतींष्यतिव्यकाशंतजायमानेजनार्दने १६ अनाहतादुंदुभयोदेवानांप्राणदंस्तदा आकाशात्पुष्पवर्षंचववर्षत्रि
दशेश्वरः १७ गीर्भिर्मंगलयुक्ताभिः स्तुवंतोमधुसूदनंमहर्षयः सगंधर्वाउपतस्थुः सहाप्सराः १८ जायमानेहृषीकेशेप्रहृष्टमभ
वज्जगत् अभिजिन्नामनक्षत्रंजयंतीनामशर्वरी १९ मुहूर्तोविजयोनामयत्रजातोजनार्दनः अव्यक्तः शाश्वतः सूक्ष्मोहरिर्ना
रायणः प्रभुः २० जातमात्रंतुभगवान्नंदयन्मोहयञ्जगत् ईड्यस्त्रिदशैः सार्द्धंतुष्टावमधुसूदनं २१ वसुदेवस्तुतंरात्रौजातंपु
त्रमधोक्षजं श्रीवत्सलक्षणंदृष्ट्वायुतंदिव्यैःस्वलक्षणैः २२ उवाचवसुदेवस्तंरूपंसंहरवैप्रभो भीतोहंदेवकंसस्यतस्मादेतद्ब्रु
वीम्यहं २३ ॥:॥:॥:

रिकामनन्तरंतत्रजाताजन्मनक्षत्रादिमित्तिमागंकंसंगच्छते १४ समकंपंतउद्रिक्तजलाश्चलुश्चलनहेतुश्चेलुरितिभाः शेषादयश्चेलुः भगवतोभा
रोद्भिभावः १५ १७ अप्सराःस्तहितमार्षः १८ २१ वसुदेवस्तनुष्टावेस्तनुषाः २२ २३ ॥८

नवजेष्टाः संधार्थः रूपंचतुर्भुजंअहरत्तिरोहितंकृतवान् २४ २६ ताभ्यांतयोरित्यर्थः निवेशनात्सूतिकागृहात् २७ ३२ सुप्तातेसन्पु

ममपुत्राहतास्तेनज्येष्ठाबुजेहरा वसुदेववचःश्रुत्वारूपंसाहरदच्युतः अनुज्ञाप्यपितृत्वेनतंदगोपगृहंनय २४ वसुदेवस्तुसं
गृह्यदारकंक्षिप्रमेवतु यशोदायागृहेरात्रौविवेशसुतवत्सलः २५ यशोदायास्त्वविज्ञातस्तत्रनिक्षिप्यदारकं प्रगृह्यदारिकांचैवदेव
कीशयनेन्यसत २६ परिवर्तेकृतेताभ्यांगर्भाभ्यांभयविक्लवः वसुदेवःकृतार्थोवैनिर्जगामनिवेशनात् २७ उग्रसेनसुतस्याथकंस
स्यानकदुंदुभिः निवेदयामासतदातांकन्यांवरवर्णिनीं २८ तच्छ्रुत्वात्वरितःकंसोरक्षिभिःसहवेगिभिः आजगामगृहद्वारंवसुदेव
स्यधीमतः २९ सतत्रत्वरितंद्वारिकिंजातमितिचाब्रवीत् दीयतांशीघ्रमित्येवंवाग्भिःसमभितर्जयन् ३० ततोहाहाकृताःसर्वादेव
कीभवनेस्त्रियः उवाचदेवकीदीनाबाष्पविक्लवयागिरा ३१ दारिकापुत्रजातेतिकंसंसमभियाचती श्रीमंतोमेहताःसप्तपुत्रगर्भा
स्त्वयाविभो ३२ दारिकेयंहतैवैषापश्यस्वयदिमन्यसे दृष्ट्वाकंसस्तुतांकन्यामाकृष्यतसमूढधीः ३३ हतैवैषातदाकन्याजातेत्युक्त्वा
हृष्टयामतिः सागर्भशयनेक्लिष्टागर्भांबुक्लिन्नमूर्द्धजा कंसस्यपुरतोन्यस्तापृथिव्यांपृथिवीसमा सचैनांगृह्यपादेषुःसमाविध्या
वधूयत ३४ उवध्वनेवसहसाशिलायांसमपोथयत् सावद्धाशिलापृष्टेनिष्पिष्टादिवमुत्पतत ३६ ॥:॥:

न जातेतिपाठेपुत्रवज्जातापुत्रेणजातापरिवर्तितेतिगूढोभिसंधिः पुत्रेतिसंबोधनंवा ३३ ३४ गृह्यगृहीत्वा आविध्यभ्रामयित्वा अवधूयतत्क्षिप्त
स ३५ उत्पतत्उदपतत् अनिष्पिष्टेतिच्छेदः ३६ ॥:॥:

आहिषपतिर्हत्कनजगणमहाभिनिशेषुः ३७ ४० निशिकालेऽश्विशेषः विपरीतेऽविशेषेणापरीतः भागमेषीन् ४१ ४६ एकाचासाषनेशाति एकानंशा
भागवतास्कासती अविभक्ता अनात्कतेनैकः सन्नपिसाविधयातोविभक्तोभवति इयंतु न तथा यतः योगकन्यायोगेनकन्याभूताचित्कलेवेयामित्यर्थः

हित्वा गर्भं तनुं सा तु सहसा समुत्क्रम्य मूर्द्ध्ना जगाम खं समादाय दिव्यस्रगनुलेपना ३७ हारशोभितसर्वांगी मुकुटाटोपभूषिता कन्यैव
सा भवन्नित्यं दिव्या देवैरभिष्टुता ३८ नीलपीतांबरधरा गजकुंभोपमस्तनी रथविस्तीर्णजघना चंद्रवक्त्रा चतुर्भुजा ३९ विद्युद्विस्पष्टव
र्णाभा बालार्कसदृशेक्षणा पयोधरस्तनवती संध्येव सपयोधरा ४० सा वै निशि तमोग्रस्ते सर्वभूतगणावृता नृत्यंती च हसंती च विपरी
तेन भास्वती ४१ विहायसि गता रौद्री पपौ पानमनुत्तमं जहास च महाहासं कंसं च रुषिताब्रवीत् ४२ कंस कंसात्मनाशाय यदहं पाति
ता त्वया सहसा च समुत्क्षिप्य शिलायामभिपोथिता ४३ तस्मात्तवांतकालेऽहं कृष्यमाणस्य शत्रुणा पाटयित्वा करैर्देहमुष्णं संपा
स्यामि शोणितं ४४ एवमुक्त्वा वचो घोरं सा यथेष्टेन वर्त्मना खं वै देवालयं देवी सगणा विचचार ह ४५ सा कन्या ववृधे तत्र वृष्णि
संघसुपूजिता पुत्रवत्पाल्यमाना तु वसुदेवाज्ञया तदा ४६ विद्धि चैनामथोत्पन्नामंशाद्देवीं प्रजापतेः ४ एकानंशा ववृधे तत्र वृष्णि
संघसुपूजिता ५० एकानंशां योगकन्यां रक्षार्थं केशवस्य तु ४७ तां वै सर्वे सुमनसः पूजयंति स्म यादवाः देववद्दिव्यवपुषा कृष्णः
संरक्षितो यया ४८ तस्यां गतायां कंसस्तु तां मेने मृत्युमात्मनः विविक्ते देवकीं कंसो व्रीडितः समभाषत ४९ कंस उवाच मृत्योः

तां विद्धि ४७ सुमनसः सुराः पान्त्वाः यदुसुजाताः ४८ ४९ मृत्योः ॥ स्वसः कृतो यत्नस्तव गर्भा मया हताः अन्य एवान्यतो देवि मम मृत्युः [illegible]
पोहार्थमितिशेषः ५० ॥२॥

नैराश्येन कार्कश्येन ५१ हेतुभूतः शास्त्रवृतकालात्क्रमस्य ईश्वरस्य प्रयोगः ५२ ५३ यथा मायां यथा कर्मैश्वर्यः ईश्वरोऽपि न दोषः यथोक्तं लक्ष्मैर्वन्नो हानि नारायणी
पुत्रस्य नेत्रं नेमं न वासं मनोरहस्यावलम्बनमिति एवं सति मपि देहिनां संजनीयः इति भावः ५४ संस्थितिः स्थिरत्वं ५५ ५६ वर्त्तेति स्वाधनांकमादिपुंजके इति

नैराश्येन कृतोपतः स्वजने महतीमपा दैवं पुरुषकारेण न चातिक्रान्तवानहं ५१ स्वजनार्थे कृतां चिंतां संतापं पुत्रजं सज हेतुभूतास्त
हेतेषां सति कालविपर्यये ५२ कालस्य नृणां शत्रुः कालश्च परिणामकः कालो नयति सर्वं वै हेतुभूतस्तु मद्विधः ५३ आगमि
ष्यति वैरविषया भागमुपद्रवाः इदं तु कष्टमपरं तु यन्नोहमिति मन्यते ५४ मा कार्षीः पुत्रजां चिंतां विलापं शोकजं त्यज एवं
माया नृणां योनिर्नास्ति कालस्य संस्थितिः ५५ यामिन्यास्यां महापुत्रज्ञस्ये देवकि महतामपि संतापं ज्ञानाग्नेः पक्वतामपि
५६ सा कृशांगुर्वी दीना भक्तानाम् निवेदनी त्वानिशं दिष्टवक्ता ते किं संतापमभिजल्पती ५७ देवक्युवाच ममायतो हतागर्भापे
लया कालरूपिणा कारणं त्वं नैव पुत्र कृतान्तोयस्य कारणं गर्भं कृतं न मे तन्मे सहनीयं पिलयाकृते मृत्योः प्रान्निपतता ल्पेव कर्म
जुगुप्सता ५८ गर्भे तु निपतो मृत्युर्बाल्येपि न निवर्तते युवापि मृत्योर्वशगाः स्थविरो मृत एव तु ६० अजाते दर्शनं नास्ति यथा
नास्ति तथैव सः जातोप्यजातस्तां याति विधात्रा परिणीयते ६१ तदद्य पुत्र मा ते भून्मत्कृतं मन्युकारणं मृत्युना मद्दहोपूर्वशेषो

ग्रामते ५ ७।८ सहनीयं सोढव्यं तात मित्यर्थः ५९ ६० मनो दैन्यस्य कारणं मकृतं तेन च हार्दिमामद्रित्यर्थः हेतुः प्रवर्त्तते ६२ ॥:
६२ ॥:॥:॥:॥ ॰:॥:॥:७॥

विधिनागर्भाधानादिसंस्कारेण दृष्टादृष्टेनजन्मान्तरीयेणकर्मणाप्रजाःसृजतीतिप्रजासर्गःकालस्तेन तस्मात्लोकदृष्टनिमित्तेनतत्तेयादिना कार्येणादुरन्तादिमे
वदेनतन्मतः ज्ञातिगुणेनतत्प्रपद्यते पद्मोहादिकं एते कारणोक्तप्रमृताः एतैरेवकारणैस्त्वंचकारितइतिनान्तरदोषइतिभावः ६३ ६४ एकोनषष्टितमे॰

विधिनासर्वदृष्टेनप्रजासर्गेणतत्वतः मातापित्रोःकृतकार्येणजन्मतत्प्रपद्यते ६३ वैशं॰ निशम्यदेवकीवाक्यंसकंसः स्वनिवेशनं प्रवि
वेशशुभैर्वाक्यैर्दह्यमानेनचेतसा कंसेप्रतिहतेदीनोजगामविमनाभृशं ६४ हरिवंशेकंसोपात्रिः ५९ वैशंपायन उ॰ प्रागेववसुदे
वस्तुव्रजेशुश्रावरोहिणीं प्रजातांपुत्रमेवाग्र्यंचन्द्रात्कान्ततराननं १ सनन्दगोपंत्वरितः प्रोवाचशुभयागिरा गच्छानयासहत्वंवैव्रज
मेवयशोदया २ तत्रेतौदारकौगत्वाजातकर्मादिभिर्गुणैः योजयित्वा जेतातसंवर्द्धयथासुखं ३ रौहिणेयंचमेपुत्रंपरीप्सशि
शुंव्रजे अहंवाच्योभविष्यामिपितृपक्षेषुपुत्रिणां ४ योहमेकस्यपुत्रस्यनपश्यामिशिशोर्मुखं ह्रियतेहिबलात्प्रज्ञाप्रा
ज्ञस्यापिसतोमम ५ अस्माद्धिमेभयंकंसान्निर्घृणाद्धिशिशोर्वधे तद्यथारौहिणेयंत्वंनन्दगोपममात्मजं ६ गोपायसि
यथाताततत्वान्वेषीतथाकुरु विघ्नाहिबहवोलोकेबालानुद्भ्रामयन्तिहि ७ ॥:

प्रागेव प्रसवात्स्वेमेवगृहे प्रेषितामितिशेषः १ नन्दगोपस्यपुत्रस्त्रीकंसपुरंप्रतिकरंप्रदातुंनागतेतिभ्रमर्थात्प्रागवताह्यगम्यते २ गुणैरोजोत्कर्मा
दिसंस्कारैर्लिप्यायषण्मासं २ ४ प्रज्ञादैन्याधीनामितिधाः ह्रियतइत्यादिनेतिशेषः ५ ६ तत्वान्वेषीयथारौद्रास्तोवयनवालान्क्रोहितांस्तत्र
मितिशेषः ७ ॥:॥

७ तस्मान्नाममात्रेणनिरीहत्वंयथाक्रमस्मन्नवचित्रंकर्षणितिबोहानितशयाद्दशीघ्ररोहितयत्यासंकर्षणोपितावंरम्यतिस्पर्शः ८ ९ केलिकिलःस्वेच्छाविहारी १०
घोषेणोपग्रामः ११ १४ शिबिकापंक्त्याद्दोलिकायांशिबिकायामनुबह्लायामितिमेवः मंदुरन्तलिकाम्यामितितस्यार्थः कश्चिवुशद्वसाहस्यात् १५ बहूरुकः

सचपुत्रोममस्नेहःकनीयांश्चतवात्मजः उभावपिसमंनाम्नानीरोहास्वपथातथं ८ वर्द्धमानावुभावेतौसमानवयसौयथा गोभिस्तांगो
अजेतस्मिन्नन्दगोपतथाकुरु ९ बाल्येकेलिकिलःसर्वोबाल्येमुह्यतिमानुषः बाल्येचैतमःसर्वस्त्रपनपरोभव १० नचेहद्वावने
कार्योगावोघोषःकथंचन भेतव्यंतत्रबहुमतःकेशिनःपापदर्शिनः ११ सरीसृपेभ्यःकीटेभ्यःशकुनिभ्यस्तथैवचगोष्ठेषुगोभ्योवत्से
भ्यश्चरक्षितव्यौहिबालकौशिशू १२ नंदगोपगतारात्रिःशीघ्रयानेनगाम्नुगः इमेतांसमाहरतीस्वयाहिताःसम्पूर्वाहिताः १३ रहस्य
वसुदेवेनसोनुज्ञातोमहात्मना यानेयशोदयासार्धंमारोहम्मुदायुतः १४ कुमारस्कंधवाह्यायांशिबिकायांसमाहितः सेवेशाय
मासशिशुंशिबिकायांमहात्मनाः १५ अगाममथविविक्तेनशीतलानिलसेविना बहुदकेनमार्गेणयमुनातीरगामिना १६ स
ददर्शशुभेदेशेगोवर्द्धनसमीपगे यमुनातीरसंबद्धंशीतमारुतसेवितं १७ विरजस्कावपदैरम्यंलतावल्लीमहाद्रुमं गोभि
स्स्यन्दिविलयाभिःसंदत्तेभिलक्षतं १८ समप्रचारंचगवांसमतीर्थजलाशयं वृषाणांककुदाघातैश्चविषाणाग्रदुष्टपादपं १९

बाल्यशीतलोऽनिलःसेवेयस्मिन्नतेनशीतलानिलसेविना १६ सहदृशेगोव्रजमितिपंचदशगतेनान्वयः १७ विशिष्टैःहृतंपेषांतोःस्वापदैर्विहतस्वापदैः
लाताः भुविसंसर्पंते: कृष्णोपाटेयः वल्यः आरोहणासापेक्षादयः तत्सहिताःमहांतोद्रुमायस्मिन्नरस्यंदत्ताभिःस्रवद्भिरोभिः १८ समानितायोनि
जलावतारोमार्गयेषुताद्दृशाजलाशयायत्र १९

भासाः गृध्राः तदनुसृतैः श्येनैः आमिषादाः वनबिडालादयस्तद्वत्सृतैस्ततोऽधिकबलैः शृगालादिभिश्च वृतं मृगाश्चित्रव्याघ्राः २० २१ हेमभारैर्वैगशिखैः २२
वाटोऽहनि स्थाने कटकपरिधेः वाटी मार्गे हातिस्थाने इति मेदिनी २३ कौषिं शुष्कगोमयचूर्णं २४ तेम्पालबवरदाणाहोः भदाकाल्मचाणबहुलं समष्टिं
मत दामनी स्थगाहृपाक्रांतस्थातास्थूलरज्जुः पश्चाद्दामानामासङ्गते गोरोमयवर्तुंडः गोरोमभिन्नभेदेस्त्रोन्मथमामपिगणरीति विम्बः २५ तर्कोऽस्तंतंगोर

भासामिषादानुसृतैः श्येनैश्चामिषगृद्धिभिः सृगालमृगसिंहैश्च वृतामेद्योऽशिभिर्वृतं २० शार्दूलव्याघ्रमिक्तं नानापक्षिसमा
कुलं स्वादुवृक्षफलैर्मेयपर्णमितशोमितं २२ गोमायुनाशिवेगाधनारोभिरावृतं हेमभारैश्च सानोलवैतःकृतानिःसर्वं २१
*स्वादु वृक्षफलोत्मेयपर्णामिततरामेतं २१ शकटावर्तैर्विपुलैः कंटकीनाटसंकुलं पर्यंतेषाटतवलैर्वह्न्ह्निः पातैर्दुमैः २३ व
ल्मानारोपितैः कीलैर्हासभिश्चाभिषादिभिः करीषाकीर्णावसुधं कटच्छत्रकुटीमटं २४ सोमप्रवाबहुलं लूप्रवृक्षजनावृतं दामनी
पाशबहुलं गोगोद्रानिःसृतं २५ तर्कोविलासमलिनं दधिमंडार्द्रमृत्तिकं मंथान्वलपोद्दामगोपिकानांजनिनामृतं २६ काक
पक्षधरैलैर्नपालकैरुन्नतकुलं मार्गलग्नास्तेवाटसंघोत्थ्योस्थानसंकुलं २७ सार्षपापव्यमानेन सुरभीमृहूतमाहतं नी
लपीतासिताभिश्च नहाणीभिःसमंततः २८ वनपुष्पावतंसाभिर्गोपकन्याभिरावृतं शिरोभिर्धृतकुंभाभिर्बद्धैरयतनांचौः २९

साधिकमुक्तं नित्वाबोऽत्वनुमाधलिकातेहृशेवादेन मलिनं मंडुत्रपर्वागतः सारः २९ गोमालाद्धोर्ड्समस्मिन्निति कीडास्थानं भ्यातवाउ इति भाषाप्रसिद्धं
२७ २८ आयतनाचौः कांवोली इति भाषाप्रसिद्धं कंचुकैः रूपलक्षिताः २९ ॥ः॥ ॥ः॥ ॥ः ॥२॥२॥ः॥ः॥

३० परिषिक्तैः शकटाद्दिस्माकारे मुखकरेऽश्राग्नेयस्थाने ३१ ३२ परिहितमः तत्र असतः अप्रकाशमानस्य वत्संतंगोपवृं १ २ पृथ्वीप्रोद्दिशा
यः अपोऽहोनेन्द्रवासोऽमृतांतोऽस्तु ः कस्मादुदस्यास्यो ३ विहायपश्चिकित्सेतीमानुषायत्नपापैतिमेवोक्रमयमुपवृंहयतिशकटस्येति मेना
यंकृत्पृथुमहीनरूपः शकटः शंडगायाः दिशः संवधिमृत्युकरामित्यर्थः अपोऽनेयाजितशत्रुभिः सर्वांतलभ्यते तमेतेनेद्रप्रदेवासोदेवाः अमृता
सोऽमृताः आसमेतानस्तु ः पीवरोऽस्य तवतत्र एतस्मिन्नंतरे सः रथः कस्मात्कस्मभाव्यतस्मेश्गोनउदस्थात् उत्थितः विहायाः आकाशाश्रितः

यमुनातीरमार्गेण जलहारीभिरावृतं सतत्र प्रविशन् हृष्टो गोव्रजं गोपनादितं ३० प्रसुक्तो गोपवृंदैः स्त्रीभिरेवाभिरेव
चनिवेशो व्यामामसपरिवन्तेमुखवाश्रये ३१ सायंगोहणीदेवीवसुदेवसुतोमहा न तत्कालमर्थाभिकं संपूरं नमवेशाप
न ३२ इतिहरिवंशे गोविंदपीयषष्टितमः ६० वेशंपायन उवाच तत्रतस्य मतः कालः सुमहान्भ्यवर्तत गोव्रजे निवसंतोगोप
स्पकलेवतेस्य कुर्वतः शकटोकमननामकेशवहं धानसुतेवतो सहः सकर्षणेनाप्रकनीयान्कृष्णमप्रनु २ सपकस्मात्तु
कस्माभृहहातागतोहाः अवदेशायामयेसागास्थ्यरबाहुदः ३ शकटस्यापनत्रः सुमकद्राश्रिवस्तत्र गृहिणीयशो
दांतमसुतस्फनगामयमुनानदी ४ ॥ ः ॥

विशेषेणाहयत्नेगृहीतीतिवायंनो हि मगोलकवदाकाशमार्गेणोस्यापयतितवः सन्नहः
इत्यर्थः तत्सत्त्वप्रापोई स्वरीलासमिनीमानानन्नेस्यमजाता विचिकित्सतोसंशयवतो मानुषाय मनुषमृत्युपायनाशायापतेनपतनारथेनालंबालकः कथंसनाशि
तः इत्यत्र कारणविशेषमपरंपश्यंतीसंदिहानेशानिष्टत्रस्थोऽन्यहकृतमेतदिति वादेतिभावः स्वमेनसर्वेषामप्यानांपस हानेकानिमूलकत्वमुन्नेयवेदोपवृंहणाताद
स्पशास्त्रमप्युन्नेसान्तकर्मोतिपाठेकमेणगृहिणीभ्योऽनेकावेत्रा ४ ॥ ः ॥ः

७ विपर्यस्तं विपरीतास्थितं ८ २ गमने प्रयोजनमिति शेषः ११ १२ भिन्नानि भांडकुंडीनि येन तं भांडं स्वं कुंभोपरितनो व्यूहः पात्राण्यः घटी धुरोग्रभागकलशः घट

शिशुलीलां ततः कुर्वन्स्वहस्तचरणौ क्षिपन् रुरोद मधुरं कृष्णः पादावूर्ध्वं प्रसारयन् ५ स तत्रैकेन पादेन शकटं पर्यवर्तयत्सुंब
पयोधराकांक्षी चकार च रुरोद च ६ एतस्मिन्नंतरे मग्ना यशोदा भयविक्लवा स्नाता प्रस्नवदिग्धांगी वद्धवत्सेव सौरभी ७ सा ददर्श वि
पर्यस्तं शकटं वायुना विना हाहेति कृत्वा त्वरिता दारकं जगृहे तदा ८ न सा बुबोध तत्त्वेन शकटं परिवर्तितं त्वं मे दारकायेति भीता
भीता च सा भवत् ९ किं नु वक्ष्यति ते पुत्र पिता परमकोपनः त्वयि यः शाकटे सुप्ते कस्माद्विलोडिते १० किं मे स्नानेन दुःस्नाने
किं च मे गमनेन नदीं पर्यस्ते शकटे पुत्र यात्वां पश्यामि पाहते ११ एतस्मिन्नंतरे गोभिरजगाम वनेचरः काषायवाससी विभ्रन्नंदयो
पो व्रजांतिकं १२ स ददर्श विपर्यस्तं भिन्नभांडघटीघटं अपातधूर्विभग्नाक्षं शकटं चक्रमौलिनं १३ भीतस्त्वरितमागम्य स
हसा साश्रुलोचनः अपि मे कुशली पुत्र इत्यसकृद्ब्रुवन्वदन् १४ पिबंतं स्तनमालक्ष्य पुत्रं स्वस्थोऽभवत्पुनः वृषयुद्धं विना के
न पर्यस्तं शकटं मम १५ प्रत्युवाच यशोदा तं भीता गद्गदभाषिणी न विजानाम्यहं केन शकटं भुवि पातितं १६ अहं नदीं ग
ता भीता चैलप्रक्षालनार्थिनी आगता च विपर्यस्तमपश्यं शकटं भुवि १७ तयोः कथयतोरेवमब्रुवंस्तत्र बालकाः अनेन शि
शुना यानमेतत्पादेन लोडितं १८

घटनाच भिन्नानि तानि यस्मीत चक्रमौलिनं चक्रे मौलावंरोपरि यस्य तं अप्रीयंदित्यादिनिः १३ १७ लोडितं उत्पर्यस्थितं १८ ॥७॥७॥७॥७॥:७:

१९ सर्वेहसर्वात्मनीश्वरे सर्वसमावेशोऽस्ति ततोऽसि सर्वशक्तिनिर्वचनात्मसंताशद्धोपमतो नात्र सर्वनामसंज्ञा २० २१ शकुनीपक्षिणी सकाशात्तत्वात् वेषधारिणी

अस्माभिः संपतद्भिस्त्वदृष्टमेतद्यदृच्छया नंदगोपस्तु तच्छ्रुत्वा विस्मयं परमं ययौ १९ अदृष्टपूर्वं कर्मैतत् किमेतदिति चिंतयन् स चैते
सह वृद्धगोप्याः सर्वैमनुवर्त्तुदयः २० आश्चर्यमिति ते सर्वे विस्मयोत्फुल्ललोचनाः स्वस्थाने शकटं स्थाप्य चक्रबंधमकारयन् २१ वैशंपा
यन उ कस्यचित्त्वथ कालस्य शकुनीवेषधारिणी धात्री कंसस्य भोजस्य पूतनेति परिश्रुता २२ पूतना नाम शकुनी घोरा प्राणभयंकरी
आजगामार्द्धरात्रे तु पक्षौ क्रोधाद्विधुन्वती २३ ततोऽर्द्धरात्रसमये पूतना प्रत्यदृश्यत व्याघ्रगंभीरनिर्घोषं व्याहरंती पुनः पुनः २४
निलिल्ये शकटस्याधः प्रस्रवोत्पीडवर्षिणी दृष्ट्वा तं वक्रमायतं तस्मिन् सुप्ते जने निशि २५ तस्याः स्तनं पपौ कृष्णः प्राणैः सह
विनद्य च छिन्नस्तनी तु सहसा पपात शकुनी भुवि २६ तेन शब्देन वित्रस्तास्ततो बुबुधिरे भयात् स नंदगोपो गोपाश्च यशोदा च सुवि
क्लवा २७ ते तामपश्यन्पतितां विसंज्ञां विपयोधरां पूतनां पतितां भूमौ वज्रेणेव विदारितां २८ इदं किं त्विति संत्रस्ताः कस्य
दं कर्म चेत्यपि नंदगोपं पुरस्कृत्य गोपास्ते पर्यवारयन् २९ ॥ ॥ श्रीरामः ॥ ॥ ॥ श्रीरामः ॥ ॥ श्रीरामः

तिमनुष्यवेषधारिणी कंसस्य धात्रीति व्रजस्थैः श्रुता २२ २४ प्रस्रवोत्पीडवर्षिणी प्रस्रवेन क्षीराधिक्येन यः स्तनयोरुत्पीडः पीडा तेन वर्षिणी २५ २६
२७ २८ २९ ॥ श्री ॥ श्रीरामः ॥ ॥ ॥

ह०टी०
१५०

तनस्तनावधेहेतुंकारणंनाध्यगछंतनाधिगतवंतः इनंदादयः गोपबालरूपदैवात्ज्ञानंमैवेसाहमंत्रोहेतिः पत्तिगीनरमातस्मानाप्रंस्यापदंकरोति अभि
धाने शंकागोमस्याःपुरुषेभ्यस्त्राणकारानोहिंसादिरूहृदेशाः कणेजइति हेतिःआयुधर्वेद्धवंकारोपहृत्गोपरतनाहरणं आस्मानक्षजस्यानंनंदस्यातिनाभिभवति प
स्तुतश्रीभवनेनानाभेधामेपानेनिमित्तेशिशोर्जात्ररमाग्रत्नदानेनतर्पणंतुआश्चर्यमाणंकिनदीप्यादानेषु आषयतिपरलोकंगमयतिनजुनामाह

नाध्यगछंतनंदाद्या हेतुंतत्रकदाचन आश्चर्यमाश्चर्यमितिब्रुवंतोनुययुर्गृहान् ३० गतेषुतेषुगोपेषुविस्मितेषुयथागृहं यशोदांनं
दगोपस्तुपप्रछागतसंभ्रमः ३१ कोयंविधिर्नजानामिविस्मयोमेमहानयं पुत्रस्यमेभयंमोहभीरुत्वंसमुपागतः ३२ यशोदात्व
बेबोद्धीतानापिज्ञानामिकिंत्विदं दारकेनसहानेनसुमाशहेनबोधिता ३३ यशोदायामजानंत्यांनंदगोपः सबांधवः कंसा
द्भयंचकाराथविस्मयंचजगामह ३४ इतिहरिवंशेपूतनावधोनामैकषष्टितमः वैशंपायनउ० कालेगछतितौसौम्यौदारकौ
कृतनामकौ कृष्णसंकर्षणौचोभौरिंगिणौसमपद्यतां १ तावन्योन्यगतौबालौबाल्यादेवैकतांगतौ एकमूर्तिधरौकांतौबा
लचंद्रार्कवर्चसौ २ एकनिर्माणनिर्मुक्तावेकशय्यासनाशनौ एकवेषधरावेकं पुष्यमाणौशिशुव्रतं ३

यतिवादेहंदीपयतिवाआदीकृष्णनतुत्तस्यपरंस्थानंकरोति कृष्णंपाययितुंवधेनसुहृत्पोनतुंस्पृशंतसेमसर्वे ३० ३१ एकषष्टितमः काले
रिंगिणौजानुभ्यांरंहणशीलौ १ अन्योन्यगतौपरस्परंस्मिन्नंतर्मृतौएकमूर्तिधरौएकशरीराविव २ एकरूपौआभिन्नोपमितौ निर्माणान्निर्मुक्तौजन्म
हीनौ ३ ॥:॥:॥: श्री: ॥

राम:
१५०

एकस्य कार्ये सम्मेलनो राहस्यो गतौ मातो एककार्यनिष्ठाविस्मयः ४ हे पानां हन्तारः सिंहौ जपापिष्ठहन्तारः यत्तदानादिकं च सर्वकर्मनीयामस्येव
पक्षाद्दर्पमानुषभक्तो हैव हन्तानमानुषो ५० भ्रान्तपक्षाभिर्मिश्राभिः मल्लो प्रमल्लमास्याच द्वाररथसमपस्मात्समपः नरद्देपेश्वरस्यैति

एककार्येन राजानौ वक्रदृष्टौ द्विधाकृतौ एकवीर्यौ महावीर्यौ एकस्याशिशुतां गतौ ४ एकत्र मातो लोकानां दैवहन्तानमानुषो
कृतान्तसमजनानीमोपौ सहन्तौ गोपदारकौ ५ अन्योन्यमन्यपक्षाभिः क्रीडाभिरभिशोभितौ अन्योन्यकिरणग्रस्तौ चन्द्रसू
र्याविवाम्बरे ६ विसर्पन्तौ तु सर्वेशा [illegible] भोगभुजाविभौ रेजतुः पांशुदिग्धांगौ दृप्तौ कलभकाविव ७ क्वचिद्भस्मप्रदिग्धांगौ करी
षप्रोक्षितौ क्वचित् तौ [illegible] वावौ [illegible] वपावकौ ८ क्वचिज्जानुभिरुद्धृष्टैः सर्पमाणौ विरेजतुः क्रीडन्तौ वत्सशाला
सु शकृद्दिग्धांगमूर्द्धजौ ९ शुशुभाते श्रियाजुष्टावानन्दजननौ पितुः जनं च विप्रकुर्वाणौ विहसन्तौ क्वचित्क्वचित् १० तौ त
त्र कौतूहलिनौ मूर्द्धजव्याकुलाननौ रेजतुश्चन्द्रवदनौ दारकौ सुकुमारकौ ११ अतिप्रसक्तौ तौ दृष्ट्वा सर्वव्रजविचारिणौ
नाशकत्तौ वारयितुं नन्दगोपः सुदुर्दमौ १२ ततो यशोदा संक्रुद्धा कृष्णं कमललोचनं आनाय्य शकटीमूले भर्त्सयन्ती पुनः पु
नः १३ दाम्ना चैवोदरे बध्वा प्रत्यबन्धदुलूखले यदि शक्नोसि गच्छेति तमुक्त्वा कर्म साकरोत् १४ व्यग्रायां तु यशोदायां निर्जगा
म ततोंगणात् शिशुलीलां ततः कुर्वन् कृष्णो विस्माययन् व्रजं १५

तयोरन्योन्यकिरणग्रस्तत्वं ६ सर्पभोगभुजौ सर्पदेहतुल्यबाहू कलभसदृशौ कलभकाविव स्वार्थे कः ७ पावकौ अपि पुत्रौ द्वौ कान्तिम
याविति सभ्यजोपमा ८ ९ विप्रकुर्वाणौ नवनीतचौर्यादिना उपकारं कुर्वाणौ १० ११ १२ १३ १४ १५

ह॰टी॰
५५१

तत्रेस्येति अर्जुनाभ्यां अर्जुनौ ऽ वृक्षविशेषावित्यर्थः अत्रेदमाम्नायते यत्र मंथां विबध्नते रश्मीन्यमितवा इव उलूखलसुतानामवेद्विंद्र जल्गुलः तानास्यधून्वन्नप
तीव्रधाराभिः सोमरसैः इंद्रावंमधुमत्सुतमिति यत्र उलूखले मंथां मंथानमिव मंथानं लोके मंथाकरं मंथा विबध्नते विशेषेण बध्नंति मातरः रश्मीनादाय
रश्मिभिरित्यर्थः यमितवा इव इति गृहीतुमिव नियंतुमिव तत्र बद्धतां निगृहीतुमात्रेण मपि परिमितबलात् तेन उलूखलेन सुतानां पीडितानां कर्मणां षष्ठी उलूखल
पीडितानस्मानहे इंद्र मोचनसमर्थ अवेरक्षणादाहि वा दाघुटात्मनामात्मनेपदं रूपमेव त्वं जल्गुलासि एवं प्रसीदेति जल्पितुं नंदगोपितुलातुल्या

सोऽगच्छत्तिर्यक् कृष्णः कर्षमाण उलूखलं यमलाभ्यां प्रवृद्धाभ्यामर्जुनाभ्यां चरन्वने मध्ये निःक्रामति शिशुः कर्षमाण उलूखलं १६
तत्तस्य कर्षतो बद्धं तिर्यग्गतमुलूखलं लग्नं ताभ्यां समूलाभ्यामर्जुनाभ्यां चकर्ष च १७ तावर्जुनौ कृष्यमाणौ तेन बालेन रंहसा समूल-
विटपौ भग्नौ स तु मध्ये जहास वै १८ निदर्शनार्थं गोपानां दिव्यं स्वबलमास्थितः तद्दाम तस्य बालस्य प्रभावादभवद्दृढं १९ यमुना-
तीरमार्गस्था गोप्यस्तं ददृशुः शिशुं क्रंदंत्यो विस्मयंत्यश्च यशोदायाः पुरांगनाः २० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

दामतं च समर्थोऽसि यतः अतोऽवमाभिरित्यर्थः १ एवं पदार्थानामर्थेऽपि अस्मिन्नर्जुनं लभ्येत तदा स्तनस्य तोरं गागवां बंधनदाम अचोदितु पावदूलकरो
तिरावहनस्यतीरे ऽ उन्मूलितौ दृष्ट्वा बद्धेति तान इति तातो नोऽस्माकं वनगासिनां वनस्पति भूतौ अतिस्मिन् ते हायमलौ अर्जुनजातीयौ भौ
वनस्पती अभघंदावपंइरमतिगतसुत ततः उलूखलेन तस्मात्तानं पीडयते तदेतामधुमतः अमृतपुक्त अतितम्मागेत्यर्थः यतः क्षेपा
तिभनौ पुत्रस्य वालान्मुक्तोऽस्य इत्यर्थः अष्टभिर्गतिमद्द्विजगणैः जनैः सोत्र भिन्नम् द्वयक्रोहपलक्षितो इति १९ २०

राम॰
५५१

२२ मत्तोयथाचेनोग्रीवौनोमार्पितमदस्तेनदेवताभृतौ ३३ विपुलप्रेमार्जुनाभ्यां ३१ ३३ ३४ ३५ ३६ ॥७॥:॥७॥:

तात्कसंप्राप्तवदनापशोदामत्तुरांगनाः एह्यागच्छयशोदेत्वंसंभ्रमात्किंविलंबसे २१ यौतावर्जुनवृक्षौतुभग्नौसत्योपयाचनौपुत्रस्योपरिताववृतौपति
तौतौमहीरुहौ २२ दृष्टेनदाम्नातत्रैवबद्धोबालस्त्वोदरे जहासमध्येवृक्षाभ्यांतात्पुत्रःसबालकः २३ उत्क्रष्टगच्छाद्रुमस्मेनमध्येपीडितमातिनि
उत्तमानुपत्नीवृन्दमुत्क्षेपपूर्तुमुलाद्दिव साभीतासहसोत्थायगृह्यहारांबुपूर्णैः तद्देशमगमत्पत्रपतितौतावुभौद्रुमौ सादृश्योनस्ययामेध्वनद्रु
मयोरामनोशिशु द्राम्नाभिबद्धमुदेरकर्षमाणांमुलूखले २६ सयोपापीगोपवृद्धश्चसपुत्रावजगतदा पयोगच्छन्नतोदृष्टुगोपेषुमहदद्भुत
जज्ञसुस्तुयथाकामंगोपाश्चनविस्मिताः केनेमौपातितौतौहहोवोषसाधनतौद्रुमौ २८ विनावातेनवर्षेणविद्युत्प्रपातनेविना वि
नाहस्तिकृतंदोषंकेनेमौपातितौद्रुमौ २९ अहोवतनशोभेतांविमूलावर्जुनावुभौ भूमौनिपतितौवृक्षौवितातोयौजलदाविव ३०
नंदगोपप्रसन्नौतेद्रुमावेवंगतावपि यदाम्भोदारकोस्युक्तोविपुलाभ्यामविक्षतः ३१ औत्पातिकमिदंघोषेवर्ततीयंवर्त्ततेत्विह
मृतनायाविनाशश्चद्रुमयोःशकटस्यच ३२ अस्मिन्स्थानेनिवासोयंघोषस्यास्यनयुज्यते उत्पातास्त्वत्रदृश्यंतेकथयंतोन
शोभनं ३३ नंदगोपःसहसायुक्तोकृष्णमुलूखलात् निवेश्यांकेस्तुचिरंमृतंपुनरिवागतं नातृप्यन्प्रेक्षमाणोवैकृष्ण
स्यकमललोचनं ३४ ततोयशोदांगर्हित्वानंदगोपोविवेशह सगोपजनःसर्वोव्रजमेवजगामह ३५ संवत्तेनैवनाम्नातुकृ
ष्णोवैदामबंधनात् गोष्ठदामोदरइतिगोपीभिःपरिगीयते ३६ ॥:॥:७॥७॥७॥:

एतदिचित्तिएवमादीतर्थः अनत्रणांवन्तेवषोपिपुराणांजरादुपसंहर्तेयुः नःपूर्वंहिकाशुनिष्क सांकयत्नमपतवाषेणाकिकिंदीना साकं
वातसधृाङ्मासाकनरपतिहाकयेति रेवसलेनपत्तोश्समिवात्मानेमनुतेमिमीतेतेतोलेयतिवासः हेपसणाम्म तदृमीडकेतिवाचाषेणानहूतो
नेहरिगणतवेहासाकनपतभूमाविनिशेषः किंकिदीविनाशः सनदाभ्यतीतिकिंकिदीर्घिः किंधातोर्नुकात किमतपेलिहूाबेच
किंकिर्विहारान्तेन वातस्पबाषा भूजामास्तापपाभूलीवासाहुपाएनेरपी नीसकाभसितपासाकंनरपनाशमासुहाभिहाकृपागत
चसाक वोषमाहिसंपतनरएवनतुनारो अतालेनमहपतिनः सनहृयमेकएवनाशमासुहीत्यर्थः एवंहैवैहकंतणावनुः पचातम
मीरावेसर्थः २७ हाषष्टितमः एवंतौवित्पधापःसुदेवोसृयममयोदनाहसराहसरुक्तेषु मोगंतवाउअधाशपीततनिर्मेतह

एतदाश्चर्यभूतंहिबालस्यासीद्विचेष्टितं कृष्णस्यमातस्त्रेष्टघोषेनिवसतस्तदा २७ इतिहरिवंशेयमलार्जुनभंगो
नामद्विषष्टितमः वैशंपायनउवाच एवंतौवाल्यमुत्तीर्णौकृष्णसंकर्षणावुभौ तस्मिन्नेवव्रजस्थानेसप्तवर्षौबभूवतुः १

पश्चादेकैकंमत्काममासासोभ्युत्थिस्यमंत्रेसोपहृहणाधेः मंत्रार्थेःपुहत्वसंभ्रमस्युवेशीवदतिसुहेवः शोभनलामिकोऽव्रजत्माघद
रोतोषेनवासुदेवोबाऽत्र्यघमपतेतन्मेयेनउभरुवसमकालंगाढंतअनाहतनास्तिआहतानिरोधकोपपत्तादृशोपिपावतपना हूरा
हूरतंगतवेगतुउनिश्चितंमपतेदिमत्रपः अभषताततेरेषादेसुदेवोनमपतेततहिंनिकृतेरुपात्वेशापीतत्रपवाएनव्रजवासुदेवे
प्सिनेरभमासोरभमाः वेगावनः हकाः अपुःभक्तपेयः तस्माद्वासुदेवोवातत्यीपरहातोव्रजानाहकेप्यावि भंतिअनतत्वा दृशेनापि

इंद्रियबहिर्भ्रमः सुतरांभेतव्यामितिभावः रजःस्पर्शाप्यमलं

२ पर्णोवाद्वितंतुविकलोपेतौवानविशेषः आद्ययज्ञाद्दृशंहृद्वीरणादिकं पर्णवाद्यं अत एव द्विवेति दृष्टांतः संगच्छते पर्णोनाघसितथपाठः
३४ चंद्रं पतौ च संततं संचरतौ किशोराविव च अश्वपोताविव ७ ८ अवगीतं नाशितं भुक्तभोगकाननं ९ काननानि उद्यानानि व

नीलपीताम्बरधरौ पीतश्वेतानुलेपनौ बभूवतुर्वत्सपालौ काकपक्षधरावुभौ २ पर्णवाद्यश्रुतिसुखं वादयंतौ वराननौ शुशु
भाते वनगतौ त्रिशीर्षाविव पन्नगौ ३ मयूरांगदकर्णौ तौ पल्लवापीडधारिणौ वनमालाकुलोरस्कौ द्रुमपोताविवोद्गतौ ४ अ
रविंदकृतापीडौ रज्जुयज्ञोपवीतिनौ साशिक्यतुम्बकरकौ गोपवेणुप्रवादकौ ५ क्वचिद्धसंतावन्योन्यं क्रीडमानौ क्वचित्क्वचि
त् पर्णशय्यासु संसुप्तौ क्वचिन्निद्रांतरैषिणौ ६ एवं वत्सान्पालयंतौ शोभयंतौ महावनं चंचूर्यंतौ रमंतौ स्म किशोराविव वत्स
लौ ७ अथ दामोदरः श्रीमान्संकर्षणमुवाच ह आर्य नास्मिन्वने शक्यं गोपालैः सह क्रीडितुं ८ अवगीतमिदं सर्वभो
ग्यं भुक्तकाननं प्रक्षीणतृणकाष्ठं च गोपैर्मथितपादपं ९ घनीभूतानि यान्यासन् काननानि वनानि च तान्याकाशनि
काशानि दृश्यंते घर्षयासु वै १० गोवाटेष्वपि ये वृक्षाः परिवृत्तार्गलेषु च सर्वे गोष्ठाग्निषु गताः क्षयमुत्पत्तिसंभवाः ११ स
न्निकृष्टानि यान्यासन् काष्ठानि च तृणानि च तानि दूरावकृष्टानि मार्गितव्यानि भूमिषु १२ अरण्यमिदमल्पोदमल्पकक्षं निरा
श्रयं अदेशितव्यविश्रामं हतशाखिलतद्रुमं १३

नानि अरण्यानि आकाशनिकाशानि पत्रादिनाशून्यानि १०
परितो वृत्तं चक्राकारः परिधिः अर्गलास्थापेषु तेषु परिवृत्तार्गलेषु ११ १२ १३ ॥

ह॰टि॰
१५३

१४ निर्मज्जनगणकस्यादिदीनं १५ १७ कर्त्तव्यमाहतस्मादिति १८ ननुपित्रपर्यागताभूमिर्निर्धनापिसुखावहेत्युक्ते कथंपूर्वस्थानंसा
ऽप्यमित्याहनद्वीरितिवृकैर्गणसमुदायेनचांतितेवृकचारिणींहंससारसाढ्यः अनिकेताश्रयाः २९ शाकवृक्षेषु तेषेवतरुषुपातेनेषु

अकर्दमेषुहृद्येषुस्थितविप्रास्थितद्रुमं संवासस्यास्यमहतोजनेनोत्सादितद्रुमम् १४ निरानंदंनिरास्वादंनिःश्रमोजनमाह
तृविविहगमिदंशून्यंनिर्व्यंजनमिवाशनं १५ विक्रीयमाणैःकाष्ठैश्चशाकैश्चवनसंभवैः उपसन्नसंचयतृणोघोषोयंनगरायते १६
शैलानांभूषणंघोषोघोषाणांभूषणंवनं वनानांभूषणंगावस्ताश्चास्माकंपरागतिः १७ तस्मादन्यद्वनेणमः अन्यत्रयवसे
धनं इर्षांमनुपभुक्तानिगावोभोक्तुंतृणानिच १८ तस्माद्वनेनवतृणागच्छंतुधनिनोव्रजाः नद्वारबंधावरणानगृहक्षेत्रिणा
स्तथा प्रशस्तावैप्रजालोकेयथावैचक्रचारिणः १९ शाकवृक्षेषुतेष्वेवजातनंतारसायुतं नतराभुंजतेगावोनापिनंदंतिमे
हितं २० स्थलीमायामुरम्यासुनवासुवनराजिषु चरंतुःसहितागोभिःक्षिप्रंसंयातांव्रजः २१ श्रूयतेहिवनंरम्यंपर्याप्ततृ
णसंस्तरं नाम्नावृंदावनंनामस्वादुवृक्षफलोदकं २२ अझिल्लिकंटकवनंसर्वैर्वनगुणैर्युतं कदंबपादपप्रायंयमुनातीरसंश्रि
तं २३ स्निग्धशीतानिलवनंसर्वर्तुनिलयंशुभं गोपीनांसुखसंचारंचारुचित्रवनांतरं २४ तत्रगोवर्द्धनोनामनातिदूरेगिरिर्म
सलु २० स्थलीमायासुसमभूमितुल्यासुनितरामासितस्थेः २१ २२ ॥ हान् भ्राजतेदीर्घशिखरोनंदनस्येवमंदरः २५
स्निग्धवतेशीतानिलंचेतिसंबंधः १४ २५ ॥:॥७॥:॥७॥

राम॰
१५३

२७ चारोमृगादीनितिशेषः १८ ३२ पंचवद्धाः पंचादिसंख्यपासंहताः ३३ ३६ अधगताः अप्रसंचाराः ३७ तदेवाहएवमिति ३८ त्रिषष्टि

मध्येचास्यमहाशाखोन्यग्रोधोयोजनोछ्रितः भांडीरोनामशुशुभेनीलमेघइवांबरे २६ मध्येनचास्यकालिंदीसीमंतमिवकुर्वती प्रयाताानंद
नस्येवनलिनीसाताकरा २७ तत्रगोवर्द्धनंचैवभांडीरंचवनस्पतिं कालिंदींचनदींरम्यांद्रक्ष्यावश्चरतःसुखं २८ तत्रायंक्रल्यतांघोषस्त्यज
तांनिर्गुणंवने संत्रासयतोभद्रंतेकिंचित्तुत्पादकारणं २९ एवंकथयतस्तस्यवासुदेवस्यधीमतः प्रादुर्बभूवुःशतशोरक्तमांसवसाश
नाः ३० घोराश्चिंतयतस्तस्यस्वतनूरुहजास्तदा विनिष्पेतुर्भयकराःसर्वशःशतशोवृकाः ३१ निष्पतितैस्तैर्वृकैर्घोरैर्व्रजस्योत्साद
नायवै वृकाधिःपातितान्दृष्ट्वागोषुवत्सेषुयोनृषु ३२ गोपीषुचयथाकामंव्रजेत्रासोभवन्महान् तेवृकाःपंचवद्धास्त्रदशवद्धा
स्तथापरे ३३ त्रिंशद्विंशतिबद्धाश्चशतबद्धास्तथापरे निश्चेरुस्तस्यगात्रेभ्यःश्रीवत्सकृतलक्षणाः ३४ कृष्णस्यकृष्णवदना
गोपानांभयवर्द्धनाः भक्षयद्भिश्चतैर्वत्सान्रात्रौपुद्भिश्चगोव्रजान् ३५ निशिबालान्हरद्भिश्चवृकैःसाधितेव्रजः नवनेशक्य
तेस्थातुंनग्रामेपरिरक्षितुं ३६ नकाष्ठंविद्यतेहर्तुंनचावतरितुंनदीं नचापिगावोग्रमनसोनत्वास्मिन्वनेस्थिता ३७ एवंवृ
कैःपीडितस्यव्रजस्यतुल्यपराक्रमैः व्रजोनिष्पंदचेष्टस्यएकस्थानचरःकृतः ३८ हरिवंशेवृकदर्शनोनाम ५६ एवंवृको
त्थितानदृष्ट्वावर्द्धमानानुपद्रवान् सस्त्रीपुमान्सघोषोवैसमस्तोमंत्रयत्तदा १ स्थानेनेहनन्नःकार्यंव्रजामोन्यन्महद्वनं
यच्छिवंचसुखोपेयंचगवांचैवसुखावहं २

तमः एवंवृकान् १ सुखोपेयंसुखावासं २ ॥ः॥ः॥७॥ ७॥ ः॥ ः॥

३ एषां रामः सकाशात् ४ ५ अवबुध्यत घोषो जातः भांडस्थ कटेषि शिशेषु १० १७ पोतैः नौकाभिः १८ ईशांजयंबां भूमामितः र्थैः १९

अथैव किं विधेयं स्मद्व्रजाम स्नेहगोधेनेः यावद्वृकैर्वे बंधोनन सर्वो व्रजो व्रजेत् ३ एषां भूम्याफराणां स्थानांरंष्टिरांगानह्यकर्षिणां हकाराणां
हृत्स्थ ब्रह्मकाराणां विमिमो निशि गर्जता ४ मम पुत्रो मम भ्राता मम वत्सो यथा गोर्मम वृकैर्यायादितस्तैवक्रंदंतिस्म गृहे गृहे तामं कहिस्तराह्वे
न गवां हंभारवेणाच व्रजस्यास्योपवने च कुर्घोष वृद्धाः समागता ६ तेषां मतमथाज्ञाय गंतुं वृंदावनं प्रति व्रजस्यचो निवेशाय गवां चैव
हिताय च ७ वृंदावननिवासाय तान्शाखाकृतनिश्चयान् नंदगोपो बृहद्वाक्यं बृहस्पतिरिवाददे ८ अथैव निश्चयं प्राप्य र्दिगं न वा
मेघनः शीघ्रमाशोप्यतां घोषः सज्जीभवत मा चिरं ९ ततोऽवबुध्यत तदा घोषे तत्प्राकृतैर्जनैः शीघ्रगाव अकाल्यंतां भांडं समा
भिरोप्यतां १० वत्सयूथानि कालेत्तां पुंसं तां शकटानि च वृंदावनमितः स्थानान्निवेशाय च गम्यतां ११ ततश्रुत्वा नंदगोपस्य वचनं
साधुभाषितं उदतिष्ठद्व्रजः सर्वः शीघ्रगमनलालसः १२ अयाह्युत्तिष्ठ गच्छाम किं शेषे साधु योजय उत्तिष्ठति व्रजे तस्मिन् गोप
कोलाहलो ह्यभूत् १३ उत्तिष्ठमानं सुशुभे शकटी शकटस्तुमः व्ययगोपीसमगोपालो घोषः सागरघोषवान् १४ गोपीनां गर्ग
रीभिश्च मूर्ध्नि कुंभैर्विभितैर्घटैः निष्पपात व्रजात्पंक्तिस्तारापंक्तिरिवांबरात् १५ नीलपीतारुणैस्तासां वस्त्रैरग्र्यतनोस्थितैः श
क्रचापायते पंक्तिर्गोपीनां मार्गगामिनी १६ दामनीदामभारैश्च केचित्स्वायावलाविभिः गोपा मार्गगता भांति साबोह्या इव द्रुमाः १७
सव्रजो व्रजता भाति शकटौघेन भास्वता पोतैः पवनविक्षिप्तैर्निपतद्धिरिवार्णवः १८ ततो गत्वा व्रजस्थानं शोरिणां समपश्यत
इत्यावयमनिर्वृत्तकीर्णाविषयसमंकुलेः १९ ॥ः

२४ निर्योगपाशैः मथनमंथुस्थूणायामंथनदंडेनसंयोजनार्थैः पाशैः मांजैतिमहाराष्ट्रप्रसिद्धैः शिक्यैर्वोकटकैर्घटाधारैः कंकणैः महिता

ततः कृष्णो व्रजघोषः समाजो वृंदावनं वनं निवेशं विपुलं चक्रे गवां चैव हिताय वै २० शकटावर्त्तपर्यंतं चंद्रार्द्धाकारसंस्थितं मध्ये योजनवि
स्तारं तावद्द्विगुणमायतं २१ कंटकीभिः प्रवृद्धाभिस्तथा कंटकितैर्द्रुमैः निखातोच्छ्रितशाखाग्रैरभिगुप्तं समंततः २२ मंथैरारोप्यमा
णैश्च मंथबंधानुकर्षणैः अद्भिः प्रक्षाल्यमानाभिर्गर्गरीभिः समंततः २३ कीलैरारोप्यमाणैश्च दामनीपाशपाशितैः स्तंभनीभिर्घ
टाभिश्च शकटैः परिवर्त्तितैः २४ नियोगपाशैरासक्तैर्गर्गरीस्तंभमूर्द्धसु छादनार्थं प्रकीर्णैश्च कटकैस्तृणसंकटैः २५ शाखाविटं
कैर्वृक्षाणां क्रियमाणैरितस्ततः शोध्यमानैर्गवां स्थानैः स्थाप्यमानैरुलूखलैः २६ प्राङ्मुखैः सिच्यमानैश्च संदीप्यद्भिश्च पावकैः
सवत्सचर्मास्तरणैः पर्यंकैश्चावरोपितैः २७ तोयमुत्तारयंतीभिः प्रेक्षंतीभिश्च तद्वनं शाखाश्चाकर्षमाणाभिः गोपीभिश्च समंततः
२८ युवभिः स्थविरैश्चैव गोपैर्व्यग्रकरैर्भृशं विशसद्भिः कुठारैश्च काष्ठान्यपि तरूनपि २९ तद्व्रजस्थानमधिकं शुशुभे काननावृतं
रम्यं वननिवेशं वै स्वादुमूलफलोदकं ३० तास्तु कामदुघा गावः सर्वपक्षिहिते वने वृंदावनमनुप्राप्य नंदनोपमकानने ३१ पूर्वमेव
तु कृष्णेन गवां वै हितकारिणा शिवेन मनसा दृष्टं तद्वनं वनचारिणा ३२ पश्चिमे तु ततो घर्मे मासि निदाघसमये वर्षतीवामृते
भिः तृणसंकटैः तृणमयीभिः छादनीभिः २५ शाखाविटंकाः पत्तुमवेशमया देवे तृणं तत्र व्यवर्द्धत ३३ ॥ :॥ :॥ :॥ :॥:
नानितैः क्रियमाणैः २६ ३२ घर्मे ग्रीष्मे तत्रापि पश्चिमे मासे आषाढे ३३ ॥९॥९॥:

हे॰टि॰
१५५

२१ स्वधाम तत्स्वाधाश्रितं वनं २४ चतुष्षष्टितमः तौ तु ६ कांतानां कदंबानां नामिति स्यामा नाम विकराणां ७ हासितं विकासितं ८ उच्छु

नासिववन्ताः सीदंति न गावो नेतां जगाः यत्र तिष्ठति लोकानां भवाय मधुसूदनः ३४ तानुगाव संघोषफलसंचयसंकर्षणोपमा कृष्णेन विहितं वासं तमध्यासन्निवृत्ताः ३५ हरिवंशे वृंदावनप्रवेशो नाम चतुःषष्टितमः वैशंपायन उवाच तौ तु वृंदावनं प्राप्य वसुदेवसुतावुभौ चेरतुर्वत्सयूथानि चारयंतौ सुहृत्प्रियौ १ हृतोतु धर्मसमये तस्यां तत्र वने सुखं क्रीडंतौ सह गोपालैर्यमुनां चावगाहतः २ ततः प्रावृडतुः प्राप्ता मनःकामप्रदीपनी प्रववर्षुर्महामेघाः शक्रचापांकितोदराः ३ बभूवादर्शनः सूर्यो भूमिश्चादर्शनं गताः पतता मेघवृंदेन नवतोयानुकर्षिणा संमार्जिततला भूमिर्यौवनस्थेव लक्ष्यते ४ नववर्षावसिक्तानि शक्रगोपकुलानि च नष्टदावाग्निमार्गाणि वनानि प्रबभासिरे ५ नृत्यव्यापारकालश्च मयूराणां कलापिनां मदरक्ताः प्रवृत्ताश्च केकाः पटुरवास्तथा ६ नवप्रावृणिकांतानां षट्पदाहारदायिनां यौवनस्थं कदंबानां नवपाम्रे भोजन्तेवपुः ७ हासितं कुटजैर्हृष्टैः कंदलैश्चासितं वने नाशितं जलदैरुष्णं तोषिता वसुधाजलैः ८ संततं भास्करकरैरभितप्ता दवाग्निभिः जलैर्बलाहकोत्सृष्टैरुच्छ्वसंतीव पर्वताः ९ महावातसमुद्धूतं महामेघगणार्थितं महीमहाराजपुरैस्तुल्यमापपरंवपुः १० क्वचित्कुटजबहासाढ्या शिलींध्राभरणा क्वचित् संप्रदीप्तमिवाभाति फुल्लनीपद्रुमं वनं ११ ॥ॐ॥:॥ॐ॥ ॥:॥

संतीवबाष्पमुद्गिरंतीवत्यर्थः ९ महीपुरैस्तुल्यं वपुःप्रापद्यते महावाताः प्रावृषः महामेघाः महाम्भोदाः १० शिलींध्राः छत्राकाः ११

राम॰
१५५

क्षुभितमानसः कामातुरो भवत् १२ हंससारंगनादेन भ्रमरध्वनिना दर्दुरभेकाः अवकीर्णाश्च प्रासा १३ १४ संततो मृत्स्नामगो धरा संतापशान्ते
नानिपतनाः जरीकृताः नगोत्तमाणि वृक्षशालायामि १५ तापेन गभारागानि विज्ञानेनलब्धानि विहितानि चतेषु उदरेषु १६ महीरुहैमोगौर्हि

ऐन्द्रेणापउपमासिक्तां मारुतेनच विस्तृतां पार्थिवं गंधमाघ्राय लोकः क्षुभितमानसः १२ हंससारंगनादेन दर्दुरव्याहृतेनच नवैश्चाशीवि
विकुष्टैश्चकीर्णा वसुधा १३ भवनान्ये महाकान्ता वर्षमासमहारथाः हंसाः पक्षोरजानद्दृत्वा नानिवृत्तांप्रयातिनिम्नगाः १४ संतता
मारुतनिर्यताः क्लिन्नपक्षान्तराश्छदाः नोमज्जन्ति नगाग्रेष्वाशाताश्वपत्रिणः १५ तोपगुल्मेलवेषु मत्तेषु वनेषु नदेषु च उदरेषु नगा
श्राणामज्ञानीवदिवाकरः १६ महीरुहसानिभैः सलिलोत्पीडसंकुला अन्वेष्यमाणावसुधा भातिशाद्वलमालिनी १७ वनेषु
गोवृषहरणानां नानागानानगशालिनां स्रोतोभिः परिहृतानि प्रभांति शिलातलानिव १८ पततामेघवर्षेण पद्यानिम्लानकुसुमो
गा पल्वलोत्तीर्णोमुक्तेन स्पर्शंतेवनराजयः १९ हंसोच्छिन्नसुखावन्त्या मेघनादानुसारिणः भ्रांतानिदृष्ट्वामातंगागगनाइव
तोयदाः २० सा हृष्टस्पर्शान्निसृष्टान् प्रहृष्टान् बहुधा विषयान् रोहिणोपामिंद्र कालेकालस्य वचनमब्रवीत् २१ पश्यपद्मसघनानके
स्मानवलोकोज्ज्वलभूषणान् गगनेनवगात्रस्य वर्णाविरान् समुत्थितान् २२ ॥:॥:॥:॥:॥:॥:

क्षुभितैस्तैष्योऽजलक्षतोमार्गोऽवस्मासा १७ १८ पल्लवेष्मक्षीर्णोजलसिक्तपत्रोयं तेनवर्षेण १९ हंसाः संजातयासहच्छिन्नं मुरवं येषां तेह
सोच्छिन्नसुखाः २० ॥:॥:॥:

चंद्रोननोवसतिस्मध्याह्नेवार्षिकींवृषांसुमवां २३ दुर्दिनेमेघघनेकालेमाहवकाले दुर्हिनेमेघैरारब्धितं २४ गोवर्द्धनोनामतः गोवर्द्धनोगवां
वर्द्धयिता २५ कलमसांगाश्रमराः २६ गहूस्पाद्रूरदयति २७ सीमानाकृष्टभूमौनोन्नयाणांमापिलक्ष्मीनत्यजतिरिक्ष्यतेनाधिकाभवत्सपितुसं

नवनिद्राकरः कालस्तवगात्रोपमं नभः त्वमिवाज्ञातवसतिश्चंद्रोवसतिवार्षिकीं २३ एतन्नीलोत्पलश्यामं नीलोत्पलदलप्र
भं संभाति दुर्दिने काले दुर्दिनं भातिवैनभः २४ पक्षपक्षमज्जलोद्रेकैः कृष्णैः प्रदूषितैर्घनैः गोवर्द्धनोयथारम्यो भातिगोवर्द्धनो
गिरिः २५ पतितेनांबुना ह्येते समंतान्मदतृप्तिताः भ्राजंते कलमसांगाः कानने षु मदान्विताः २६ एतान्यप्रहृष्टानि
हरितानिमृदूनिच काननानिशक्रगोपैश्चापवैर्गूहंतिमेदिनी २७ दारज्जलानां शैलानां नदीनां जलदागमे सस्यानांचसीमा
नांतेलक्ष्मीर्व्यतिरिच्यते २८ शीघ्रवाताः समुद्भूताः गोपिताः सुखकारिणः ग्रामे घोषे ग्रामरवाः भ्रमंत्याप्यायितो पदाः २९ इ
हैर्यश्ववायेनत्रिविष्टपेनविनिक्रमं विवर्ताज्येनरथितं तवेदं मध्यमंपदं ३० नभस्येवनभश्चतुर्नभोस्येषवाचनभः मेघैः शी
तातपकरो शशिमारिवरश्मिवान् ३१ द्यावापृथिव्योः संसर्गः सततं प्रततैः कृतः अप्रवर्षिभिर्धाराद्यैः समुद्रोद्घातिमेघैनैः ३२
नीपार्जुनकदंबानां छायिव्यावाभिवृष्टया गंधैः कोलाहलाश्चैववाताम दनदीपनाः ३३

मानेवेसर्थः २८ प्रोषितानां भर्तानि सिनांश्चौत्सुक्यं गृहागमनेतत्कारिणः २९ इयश्चवाचेतेश्वइंद्र अनुवाचवितांविदितं मध्यमं पदं तत्तोरसं ३०

३४ मेविद्युत्कवचैर्मेघैर्मितांवमे ग तत्पुष्पन्तमार्षं ३५ घनैर्घनैर्मितिद्विर्मघैः ३६ गजानलराजाकेणामनीके ३७ उद्धतं रुद्धनवं कपिनक्षेपहेतुः
सह षतः सविंदवं उद्दामाः महान्तः हृष्ठतोदामोनेसंधिराषे: ३८ सुमोच्चहृद्गय: चंद्रोपमसु: ३९ चेतनामिति तुष्माष्मातैर्वापुनाष्टरितैः कोशे
स्वमेकोशाहृदशैर्मेघैहपत्नाहितेपुष्करं अनावेतन मिवभाजोतिलुनापयसर्वतस्थलद्धिमेघनेभोपिवलतीवेसर्थः एवमपिकृष्टय: मन्त्रा: र

संप्रवृत्तमहावर्षं लंबमानमहांबुदं भास्मणाधनपर्यंतं ससागरमिवांबरं ३४ धारानिर्मलनाराचं विद्युत्कवचवर्म्मितं शक्रचापायुधंध-
रं युद्धसज्जमिवांबरं ३५ शैलानां चैव वनानां च द्रुमाणां च वराननं मातिघन्नानिभासन्ते शिखराणि घनैर्घनैः ३६ गजानीकैरिवाको-
र्णाः सलिलोद्धारिभिर्घनैः वर्णाः मार्ह्यंतायांतिगगनं सागरस्यवै ३७ समुद्रोद्धृतजननालोलशार्दूलकांपिनः शीताः सप्रष्ठा-
हामाः कर्कशा वांतिमारुता ३८ निशासु सुमहच्चंद्रासमुत्क्रांता पसुतोयदैः मग्नास्त्येयस्यनभस्सानविभांति दिशोदश ३९ चेतनेपु-
ष्करंकोशैः सुधाध्मातैः समंततः नष्टाणांनानराप्यापाणाविवेकं पांतिकृष्टयः ४० घनदोषपरिस्पन्नमेघतोयविभूषितं १
शपष्टदावनं कृष्णपवनचेतरं पंयथा ४१ एवमाहहुरागानसवांनृश्रीमानकृष्णस्यपूर्वजः कथयन्तेव्मलवानव्रजमेवजगामह
४२ अरमौसमाणोगोतिकृष्णसंकर्षणावुभौ तत्कालतातिभिः सार्द्धंतोत्तलहूनमहत ४३ हरिवंशेमाहहृद्गौन द्य

प्यातांशत्रीणांश्वगीनां स्थिमतानां च विवेकं अन्योन्यतः पृथक्त्वं न यांतिन प्राप्नुयान्तेवेति योजना मेघोत्थांधकाराहृतानात्रिनानिरा
त्रिकल्प्यमभूमिसर्थः ४० ४१ तत्कालतातिभिनेतुपात्वद्मनक्रान्मसताविभिः ४३ पंचषष्टितमः ॥ :॥ :॥ :॥ :॥

ह॰ टि॰
१५७

कदाचित्तु १ श्रीवत्सेनउरसाङ्कितेनेतिशेषः तृतीयांतानां पंचमस्थेन राज्ञेत्यनेनान्वयः २ हस्तेन पंकजोद्भवं विकसत्कमलं तत्तुल्यतेजसाक्रांतं
विक्रांतं गमनं येषां तादृशेन गामिना गमनस्वभावेन पादेन ३४ दिवौकसैः देवैः ५ बाल्यपौगंडदशामवधीस्तुत्कः यौगंडे ७ नीयाः कस्वपुष्याणि

वैशंपायन उवाच कदाचित्तु तदा कृष्णो विना संकर्षणेन वै चचार तद्वनं रम्यं कामरूपी वरानन १ काकपक्षधरः श्रीमान् श्यामः पद्म
दलेक्षणः श्रीवत्सेनोरसा युक्तः शशांक इव लक्ष्मणा २ सांगदेनाग्रहस्तेन पंकजोद्भववर्चसा सुकुमाराभिताम्रेणाक्रान्तवि
क्रान्तगामिना ३ पीते प्रीतिकरे नृणां पद्मकिंजल्कसप्रभे सूक्ष्मे वसानो वसने ससंध्य इव तोयदः ४ वत्सव्यापारयुक्ताभ्यां
याभ्यां दंडरज्जुभिः भुजाभ्यां साधुवृत्ताभ्यां पूजिताभ्यां दिवौकसैः ५ सदृशं पुंडरीकस्य गंधेन कमलस्य च राजतस्यातिहास्ये
लं वा रूपपुटं मुखं ६ शिखाभिस्तस्य मुक्ताभिः राजमुखमंडलं हंसैः छूटयत्नाभिर्यथा स्यात्पद्ममंडलं ७ तस्यार्जुनकदं
बाधानीपकंदलमालिनी राजमाला शिरसि न्यस्ता गात्रे यथा दिवि ८ स तया मालया वीरः शुशुभे कंटसक्तया मेघमाला
वृतश्चामो नभस्यस्य मूर्तिमान् ९ एकेनामलपत्रेण कंटसूत्रावलंबिना राजवद्बर्हिपत्रेण मंदमारुतकंपिना १० क्वचिद्गा
यन् क्वचित्क्रीडन् संचरंश्च क्वचित् क्वचित् पर्णवाद्यश्रुतिसुखं वादयन् चक्रे विहृते ११ ॥ : ॥ :

कंदलानवांकुराः तैः शोभमाना नीपकंदलमालिनी ८ नभस्यो भाद्रपदः ९ अमलं स्निग्धं पत्रं दलं यस्य तेन बर्हिपत्रेण मयूरपिच्छेन शुशुभे
इत्यनुषंगः १० ११ ॥:॥: श्रीरामः ॥ ॥:॥: ॥: ॥: ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ : ॥ ॥

राम॰
१५७

१३ प्रतिव्यूहैः प्रतिश्वानिभिः १४ कंदलानिनवांकुरितानिन्ममलानिन्वपत्राणिपरसुकंदलंतुकपालेस्यादुपरागेनवांकुरइतिविश्वः १५ कामिनीयिवेति

गोपवेषांसुमसुरंकामांतमपिवाव्यन् झंकाररनार्यवर्गावांफविहृन्मातोयुवा ११ गोकुलैरवुधरश्यामस्त्वनाद्युतिमानप्रभुः रेमेचकनकंरम्या
सुचित्रासुवनराजिषु भ्रमरारवघुष्टासुमदनोद्दीपनीषुच १२ मेघनादप्रतिव्यूहैर्नादितासुसमंततः शाद्वलछन्नमार्गासुशोलीध्राभ
रागासुच १४ कंदलामलपत्रासुस्रवंतीषुनवेजले १५ केसराणांनवैर्गंधैर्मद्दृनिःश्वसितोपमैः अभीतानांसुरसितीषुका
मिनीष्ववनितासुशः १६ सेव्यमानोनवैर्वातैर्मुसखयातनैःस्रजेः तासुकदम्बमुद्देलेभेसोम्यासुवनराजिषु १७ सकदाचिद्वनेतास्मि
न्गोभिःसहपरिभ्रमन् ददर्शविपुलोदग्रंशाखिनंशाखिनांवरं १८ स्थितंश्वरायांमेघाभेनिबिडंदलसंचयैः गगनार्द्धोच्छ्रितं
कायंपवनभोगधारिणं १९ नीलचित्रांगवर्णैश्चसेवितंबहुभिःखगैः फलैःप्रवालैश्चघनैःसेंद्रचापघनोपमं २० भवनाकार
विटपंलतापुष्पसुमंडितं विशालमूलावनतंपवनांभोदधारिणं २१ आधिपत्यमिवान्येषांतस्मदेशस्यशाखिनांकुर्वाणंशु
भकर्माणंनिराब्धषमनातपं २२ न्यग्रोधंपर्वताग्राभंभांडीरंनामनामतः दृष्ट्वातत्रमतिंचक्रेनिवासायततःप्रभुः २३ सतत्र
वयसातुल्यैर्वत्सपालैःसहानघ रेमेवैदिवसंकृष्णःपुरास्वर्गगतोयथा २४ ॥ः ॥ः ७॥७॥ः

स्रवंतीनामुपमा १६ १७ शाखिनंवटं १८ १९ चित्रांगवर्णैश्चपूरैः २० २१ निराबंधवर्षवारणंग्रनातपंग्रातपनिवारणं २२ २४
रामः॥ः॥श्रीरामः॥ः॥ः॥ः

क्रीडनकैः क्रीडासाधनैः २५ २८ तां गमस्त्रायांगाः कटाक्षैः कुटिलैर्नीरं २९ ३० मिथुनैर्द्वंद्वैः चक्रवाकादिभिः ३१ जलजैर्मीनाद्यैः जलजैर्गुणैः
शीतलत्वनिर्मलत्वाद्यैः जलजैः पद्मैः जलजैः शैवालैः ३२ व्याहृयमाणवाणीमिति गमस्तीति स्तोतः शब्दैः सकारालापस्त्राषे ३३ तटच्छिदः प्रवाहस्य

तं क्रीडमानं गोपालाः कृष्णं भांडीरवासिनं रमयंति स्म बहवो वन्यैः क्रीडनकैस्तथा २५ अन्ये स्म परिगायंति गोपा मुदितमानसाः गो
पालाः कृष्णमेवान्ये गायंति स्म रतिप्रियाः २६ तेषां स गायतां तत्र वादयामास वीर्यवान् पर्णवाद्यांतरे वेणुं तुंबीवीणां च तत्र ह २७
कदाचिच्चारयन्नेव गाः स गोवृषभेक्षणः जगाम यमुनातीरं लतालंकृतपादपं २८ तरंगापांगकुटिलं वारिस्पर्शसुखानिलं तां च
पद्मोत्पलवतीं ददर्श यमुनां नदीं २९ सुतीर्थां स्वादुसलिलां ह्रादिनीं वेगगामिनीं तोयवातोद्धुतैर्वेगैरवनामितपादपां ३० हंस
कारंडवोद्घुष्टां सारसैश्च विनादितां अन्योन्यमिथुनैश्चैव सेवितां मिथुनेचरैः ३१ जलजैः प्राणिभिः कीर्णां जलजैर्भूषितां गु
णैः जलजैः कुसुमैश्चित्रां जलजैर्हरितोदकां ३२ प्रसरत्स्रोतवाणां पुलिनश्रोणिमंडलां आवर्त्तनाभिगंभीरां पद्मरोमानु
रंजितां ३३ तटच्छेदोदराक्रांतां त्रितरंगावलीधरां चक्रवाकस्तनतटीं तीरपार्श्वायताननां ३४ फेनप्रस्फुटदशनां प्रसन्नां हं
सहासिनीं इंदीवरोत्पलाक्षीं नतपंकजलेजननां ३५ हृद्दीर्घलतालसांगां कोमलशैवालमूर्द्धजां दीर्घवेणायतभुजामाभोगस्त्र

मध्ये कार्श्यपतितैः तरंगाएव वलयः तासां धरां त्रितरंगावलीधरां ३४ ३५ आभोगस्त्रवणायतां आभोग॰ वणायतां ३६ ॥ ॥ ॥
तटस्पृष्टभयतः पर्णोत्तालैरस्त्रवणोत्थापतन्त्यस्पृष्टां ३६ ॥ ॥ ॥ श्रीराम ॥

वापीशाइखंतेवितितायंयांतेशैवालकमलिनीदलानिगतेषांयः प्लवः विपुलतांतेवद्दोमंन्वतमीमस्त्रंमयंगासोपस्यान्तां ३६ निपानेपक्षूनांपानेष्व

कांड्वाकुंडलिनीश्रीमत्पंकजलोचनां तटजामरणोपेतांमीनानिर्मलमेखलां ३७ वारिप्लवप्लवद्दोमांतारस्मराङ्गपुरां काञ्चचामीकरं
वासोवसानांहंसलद्दणां ३८ मत्स्यकान्तुलिसांपीकूर्मोत्तरणभूषितां निपानश्वापदापोडांनाभिः पीनपयोधरां ३९ श्वापदोच्छिष्ट
सलिलानाश्रमस्थानसंकुलां तांसमुद्रस्यमहिषीमीक्षमाणाः समन्ततः ४० चक्रारोहेवरंकूपमयमन्नमुप्रगाभयन् तोत्रंरंतमनहीं
श्रेष्ठोदद्दशैहृदमुत्तमं ४१ दीर्घयोजनविस्तारंदुस्तरंत्रिदशैरपि गंभीरमत्यंभजलंनिःकम्पमिवसागरं ४२ तापद्यैः श्वापदेस्तक्तं
मृसंतोपचरैः खगैः अगाधेनामसपूर्णमेघवर्णामिवोवरं ४३ दुः स्वोपसर्पतीरेषुसमर्पैर्विपुलैर्विलैः विषाग्निपामवस्याग्नेधूमे
नपरिवेष्टितं ४४ अभोगपतनपक्षूनांहिअपेयंचजलार्थिनां उपभोगैः परित्यक्तंसाद्रिहिसपदाणार्थिभिः ४५ आकाशादपसंचार्ये
खगाकाशगोचरैः तणेष्वपिपतत्स्वस्तुज्वलंतमिवतेजसा ४६ समंतायोजनंसाग्रंदद्वेरघुनंदनः विषानलेनघोरेणज्वालामज्व
लितद्रुमं ४७ ब्रजस्पोन्नातनस्पकोशमात्रेणराघवे तंहृष्ट्वाचिंतयामासकस्यायंविपुलोहृदः ४८ अगाधंघोरमानन्तुकस्यायंम
हतोह्रदः अस्मिन्सकालियोनामकालांजनचयोपमः ४९ उरगाधिपतिः साक्षाद्दैवसातिदारुणः उत्सृज्यसागरंवासंयो
मयाविदितःपुरा ५० ॥ः॥ः

संतत्रपेश्वापदाल्पएवापीडोभूषापस्यात्तां ३९ ४३ विषाग्निपायःसर्पाः ४४ ४५ आका
शादपिआकाशगामीनेपि ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ॥श्रीरामः श्रीदेवीजीयुनमः

४६ निर्विषयकां आकाशवन्निरालंबनं ४७ कर्तव्योऽनुव्रतः स्निग्धो मार्गोऽयं योऽस्ति ५५ ५९ षट्षष्टितमः सोपतप्तस्य ध्यायोऽहं न हि मनुष्यस्तत्र दै-
त्यादिरहितोऽन्यत्र न दिदृक्षितिर्वोधः दृष्टं कालियपरं मनउपद्रष्टुं ह्यति तत्र संज्ञाव योऽस्थितरुयोऽहिः सर्पोऽपुः यमुनाजलानि ततर्द्दैविषसर्पकोऽन्य

भयात्स्तनागराजस्तु परोऽस्मोरगाशनः तेनेयं दूषिता सर्वा यमुना सागरंगमा ५१ भयात्तस्योरगपतेर्नायं देशो निषेव्यते नदिंदाह्रगा-
कारमसापहृम्राइले ५२ सावोहृदुमंघोरकोणिनानालताद्रुमैः रुद्धं तस्याजस्तु न विचेर्वनचारिभिः ५३ वनं निर्विषयाका-
रं विषाग्निभिर्द्दुःस्पर्शे तैराकाशाग्निभिर्नित्यं सर्वतः परिरक्षिते ५४ शैवालमलिनैस्वापि ह्रदैः क्षुद्रलताकुले कर्तव्यमार्गोऽन्य-
त्रैते ह्रदस्यास्य तटावुभौ ५५ तदस्य सर्पराजस्य कर्त्तव्यो निग्रहो मया यथेयं सरिदंभोदा भवेच्छिवजलाशया ५६ व्रजोपभोग्या
च यथा नागोऽवैरमितेमया सर्वर्तुसुखसंचारा सर्वतीर्थसुखाश्रया ५७ एतदर्थं च वासोऽयं व्रजेऽस्मिन्गोपजन्म च अमीषा-
मुत्पथस्थानां निग्रहार्थं दुरात्मनां ५८ एनं कदंबमारुह्य तटेपाशिशुलीलया विनिपत्य ह्रदे घोरे दमयिष्यामि कालियं
५९ हरिवंशे वालचरिते षट्षष्टितमः ६६ वैशंपायन उवाच सोपतप्तनदीतीरे वडवाकारं ह्रदं आरोह च पलः क्ष-
ह्मा: कदंबाशीर्वरपुत्र १ ॥:॥:॥

शितत्वात्पीडनमानमत्र हतेरर्थः सचऽरिः अंशजपादहीनः अहस्त-
स्थ मनर ईश्वरदृतय्पत अपो भयमदिति शेनास्य सर्पेरूपत्वपक्रमनो: हिर्वनाध्योपत्रोपसंबंध तन्नायमेव वोद्धव्यः १ ॥:॥:॥:॥

लंबमानः अधः पतन् ४५ पंचास्यः पंचवदनः ६ भोगेन देहेन ७ प्रतीतं कथितं प्रतिस्रोताः विपरीतप्रवाह ८ १२ नेः हृष्टानि निपूर्वाणि तंबधः १४ १७

कृष्णः कदंबशिखराल्लंबमानोंऽबुदाकृतिः ह्रदमध्ये करोद्धृतिपतत्तुंगे ह्रगः सकृष्णेनावपतता क्षोभितो यमुनाह्रदः संप्रा
सिच्यत वेगेन भिद्यमानइवांबुदः ३ तेन शब्देन संक्षुब्धं तत्सर्पभवनं महत् उत्तस्थौ हृदकान्तसर्पो रोषपर्याकुलेक्षणः ४ स चोरगप
तिः क्रुद्धो मेघराशिसमप्रभः ततो ऽकाशत पन्नः कालियः सम हृदपत ५ पंचास्यः पावकोच्छ्वासज्वलज्जिह्वोऽनलाननः पृथुभिः
पंचभिर्घोरैः शिरोभिः परिवारितः ६ पर्यग्नितामिव ह्रदं सर्वं भोगेनानलवर्चसा स्फुरन्निव सरोषेणाऽनलस्निग्धतेजसा ७ क्रोधेन ज्वल
नतस्य जलं भूतमिवाभवत् प्रतिस्रोतास्तु भीतेव जगाम यमुना नदी ८ तस्य क्रोधाग्निपूर्णेभ्यो वक्त्रेभ्यो धूमभास्वरः हृष्ट्वा कृष्ण
ह्रदगतं क्रीडंतं विस्फुलिंगलया ९ सधूमाः पन्नगा हृदस्य मुखास्तेऽभिहरन्विषः सृजता तेन रोषाग्निं समीपे तीरजा द्रुमाः १० हृयोतम
समात्रीता पुरा गजमतिमेनवै तस्य पुत्राश्च दाराश्च भृत्याश्चान्ये महोरगाः ११ वमंतः पावकं घोरं वक्त्रेभ्यो विषसंभवं सधूमपन्न
गेंद्रास्ते निपेतुरमितौजसः १२ परिवेष्टितस्ततस्तैः सर्वैः सकृष्णो भोगबंधनं निर्यत्नचरणाकारस्तस्थौ गिरिरिवाचलः १३ आ
दशन् दशनैस्तीक्ष्णैर्विषोसीडज्जलाविलैः तेह कृष्णं सर्पयत योनममार वीर्यवान् १४ एतस्मिन्नंतरे भीता गोपबालाः सर्वेऽव
ते केंदमाना व्रजं जग्मुर्बाष्पगद्गदया गिरा १५ एषमोहं गतः कृष्णो मग्नो वै कालियह्रदे भक्ष्यते सर्पराजेन तदागच्छत मा
चिरं १६ नंदगोपाय वै क्षिप्रं वज्रं वा पनिवेद्यतां एष ते कृष्ण ते पुत्रः सर्पैर्णीतो महाह्रदे १७ ॥ः ॥ः०॥०॥०॥

॥ः॥ः श्रीः॥ः॥ः०ः॥ः श्रीरामः॥०॥४॥ः श्रीः रामः ॥ ०॥ श्रीरामः ॥४॥४॥ःः॥।

ह॰टी॰
१६०

२२ सर्पभोगेन सर्पभोगवेष्टनेनास्पंदितं किंचिद्बालिन धैर्यादिति शेषः २३ २९ पादेवंतिशोचंति ३० ३३ ॥७॥:॥७॥:७॥:॥७॥

नंदगोपःसुतंश्रुत्वावज्रपातोपमंवचः आर्त्तोरक्षितविक्रांतःसोऽजगामह्रदोत्तमं १८ सबालयुवतीवृंदःसचसंकर्षणोयुवा
आक्रीडंपन्नगेंद्रस्यजनस्तत्समुपागमत् १९ नंदगोपमुखागोपाःसर्वेसाश्रुलोचनाः २० हाहाकारंप्रकुर्वंतस्तस्थुस्तीरेह्र
दस्यवै २० व्रीडिताविस्मिताश्चैवशोकार्त्ताश्चपुनःपुनः अपरेहाहतास्मेतिचुक्रुशुर्भृशदुःखिताः स्त्रियश्चैवयशोदांतांहा
हतासीतिचुक्रुशुः यापश्यामिप्रियंपुत्रंसर्पराजवशंगतं २२ सीदितंसर्पभोगेनकृष्यमाणंयथामृतं अश्मसारमयंनूनंहृद
यंतेभिलक्ष्यते पुत्रंकथामिमंदृष्ट्वायशोदेनावदीर्यते २३ दुःखितंवतपश्यामोनंदगोपंह्रदांतिके न्यस्यपुत्रमुखेदृष्टिंनिश्च
लेनमवस्थितं २४ यशोदामनुगच्छामःसर्वाएवमिमंह्रदं प्रविशामोनयास्यामोविनादामोदरंव्रजं २५ दिवसःकोविनासूर्यंविना
चंद्रेणकानिशा विनावृषेणकागावोविनाकृष्णेनकोव्रजः २६ विनाकृष्णंनयास्यामोविवत्साइवधेनवः तांस्तांविलपितंश्रु
त्वातेषांव्रजनिवासिनां २७ एकभावशरीरत्वएकदेहोद्विधाकृतः संकर्षणस्तत्संक्रुद्धोबभाषेकृष्णमव्ययं २८ कृष्णकृष्णम
हाबाहोगोपानांनंदिवर्द्धन दम्यतामेषवैक्षिप्रंसर्पराजोविषायुधः २९ इमेनोबांधवास्तातत्वांमत्वामानुषंविभो पादेवं
तिकरुणंसर्वेमानुषबुद्धयः ३० तच्छ्रुत्वारोहिणेयस्यवाक्यंसंज्ञासमीरितं विक्रीड्यास्फोटयद्बाहूछित्वातत्रांगबंधनं ३१
तस्यपद्भ्यामपाक्रम्यभोगराशौजलोत्थिते शिरःकृष्णोजग्राहहस्तेनावनाम्यच ३२ तस्यारुरोहसहसामध्यमंतन्मह
च्छिरः सोऽस्यमूर्ध्निस्थितःकृष्णोननर्त्तरुचिरांगदः ३३

राम॰
१६०

३९ स्थानेऽस्मिन्स्थितो ४० न त्वन्न गरुडो नागं हनिष्यति अत्र मुनिशापात्त्रायाति जीवेन नागः सदा नीतः ४१ ४२ धिष्ठितं तीरेऽवस्थितं ४३ ४८ अध्यायः ६७

मृद्यमानः स कृष्णेन श्रान्तमूर्द्धा भुजंगमः आस्यैः सरुधिरोद्गारैः कातरो वाक्यमब्रवीत् ३४ अविज्ञानान्मया कृष्ण रोषोऽयं संप्रदर्शितः दमितोऽहं हतविषो वशगस्ते वरानन ३५ तदाज्ञापय किं कुर्यां सदारापत्यबान्धवः कस्य वा वश्यपन्नोऽस्मि जीवितं मे प्रदीयतां ३६ तं दृष्ट्वा पञ्चमूर्द्धानं सर्पं सर्पारिकेतनः अक्रुद्ध एव भगवान्प्रत्युवाचोरगं प्रभुः ३७ तवास्मिन्यमुनातोये नेह स्थानं ददाम्यहं गच्छार्णवजलं सपुत्रभार्यः सबान्धवः ३८ यश्चेह भूयो दृश्येत तवस्थले वापि दिवा जले तव भृत्यस्तनूजो वा हि मे वध्यः स मे भवेत् ३९ शिवं वास्य जलस्यास्तु त्वं च गच्छ महार्णवं स्थाने विह भवेद्दोषस्तवानेकरणो महान् ४० मत्पदानि च ते सर्प दृष्ट्वा मूर्द्धनि सागरे गरुडः पन्नगरिपुस्त्वयि न प्रहरिष्यति ४१ मद्यमूर्द्धानुचरणो कृष्णस्योरगपुंगवः पश्यतामेव गोपानां जगामादर्शनं ह्रदात् ४२ निर्जिते तु गते सर्पे कृष्णमुत्तीर्य धिष्ठितं विस्मितास्तुष्टुवुर्गोपाः कृष्णमेवं प्रदक्षिणं ४३ ऊचुः सर्वे सुसंप्रीतास्तं दृष्ट्वोपवने चराः धन्याः स्मोऽनुगृहीताः स्मो यस्य ते पुत्र ईदृशः ४४ अद्य प्रभृति गोपानां गवां गोष्ठस्य चानघ आपत्सु शरणं कृष्णः प्रभुश्चायतलोचनः ४५ जाता शिवजला सर्वा यमुना मुनिसेविता सर्वैस्तीर्थैः सुखं गावो विचरिष्यन्ति नः सदा ४६ व्यक्तं ने वयं गोपा वने यत्कृष्णमीदृशं महद्भूतमजानीमश्छन्नमग्निमिव कक्षे ४७ एवं ते विस्मिताः सर्वे स्तुवन्तः कृष्णमव्ययं जग्मुर्गोपगणा घोषं देवाश्चैत्ररथं यथा ४८ इति हरिवंशे कालियदमनं नाम सप्तषष्टितमः ॥१॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ह॰टी॰ २६१

दर्भितोदर्भ्यायेस्मिन्दूगर्दभंमृगोत्सेसंमंत्रमुपहस्यजिहीर्षुगर्दभंसमरणमास्येतिमंत्रपादार्थः १ ४ संदेशोभातीत्युत्तरस्थेनान्वयः ५ ८ लघुक्र

वैशंपायनउवाच दमितेसर्पराजेतुकृष्णेनयमुनाहृदे तमेवचेरतुर्देशंसहितौरामकेशवौ १ आजग्मतुस्तौसहितौगोधनैः स
हयाग्रगामिनौ गिरिंगोवर्द्धनंरम्यंवसुदेवसुतावुभौ २ गोवर्द्धनस्योत्तरतोयमुनातीरमाश्रितं ददृशातेचतौवीरौरम्यंतालवनंमहत्
३ तौतालपर्णप्रकरेरम्येतालवनेरतौ चेरतुःपरमप्रीतौवृषपोताविवोद्धतौ ४ सतुदेशःसमःस्निग्धःसुमहान्कृष्णमृत्तिकः
दर्भप्रायस्थलीभूतोलोष्टपाषाणवर्जितः ५ तालैस्तैर्विपुलस्कंधैरुच्छ्रितैःश्यामपर्वभिः फलाग्रशाखिभिर्भातिनागहस्तै
रिवोच्छ्रितैः ६ ततोदामोदरोवाक्यमुवाचवदतांवरः अहोतालफलैःपक्वैर्वासितेयंवनस्थली ७ स्वादून्यार्येसुगंधानिश्या
मानिरसवंतिच पक्वतालानिसहितौपातयामोलघुक्रमौ ८ यद्येषामीदृशोगंधोमाधुर्यघ्राणतर्पणः रसेनामृतकल्पे
नभवितव्यंचमेमतिः ९ दामोदरवचःश्रुत्वारौहिणेयोहसन्निव पातयन्पक्वतालानिचालयामासतांस्तरून् १० तत्तुताल
वनंदुर्गममसेव्यंदुरतिक्रमं निर्माणभूतमिरिणंपुरुषादालयोपमं ११ दारुणोधेनुकोनामदैत्योगर्दभरूपधृक् खरयू
थेनमहतावृतःसमनुसर्पति १२ सतत्तालवनंघोरंगर्दभःपरिरक्षति नृपक्षिश्वापदगणांस्त्रासयानःसुदुर्मतिः १३

मौशीघ्रक्रियौ ८ ११ निर्माणभूतंसारभूतंनिर्माणंगतामितौसारेइतिमेदिनी अथापिइरिणंशस्यशून्येस्त्रीतिमेदिनी ११ १२ १३ ॥:॥

राम २६१

तालस्वनं आस्फोटनध्वनिं २४ दर्पाद्विद्रुमसटाननः मदेनाविद्धा भ्रामिता सटा केसरमालिर्यस्मिन् तथाभूतं आननं यस्य २५ आविद्धं ऋजूकृतं पुच्छं येन २६ २८

तालशब्दं सं[illegible]श्रुत्वा संघुष्टं फलपातनात् नामर्षयत संक्रुद्धस्तालस्वनमिव द्विपः २४ शब्दानुसारी संक्रुद्धो दर्प्याद्विद्रुमसटाननः कृत्वा
हो हेषित[illegible] खुरैर्निर्दारयन्महीं २५ आविद्धपुच्छो हृषितो व्यात्तानन इवान्तकः आपतन्नेव ददृशे रौहिणेयमुपस्थितं २६ ताला
नामधो दृष्ट्वा सध्वजाकारमव्ययं रौहिणेयं खरो दुष्टः सोऽदशद्दशनायुधः २७ पश्चाभ्यामुभाभ्यां च पुनः पादाभ्यामपराङ्मुखः जघा
नोरसि दैत्येन्द्रो रौहिणेयं निरायुधं २८ ताभ्यामेव स जग्राह पद्भ्यां तं दैत्यगर्दभं आवर्जितमुखस्कंधं प्रैरयत्तालमूर्द्धनि २९ स भग्नोरु
कटिग्रीवो भग्नपृष्ठो दुराकृतिः स तालफलैः सार्द्धं पपात धरणीतले ३० तं गतासुं गतश्रीकं पतितं वीक्ष्य गर्दभं ज्ञातींस्तथापरांस्त
स्य गणान्नभसोऽक्षिपत् ३१ सा भूर्गर्दभदेहैश्च तालैः पक्वैश्च पातितैः बभासे छन्नजलदा द्यौरिवाव्यक्तशारदी ३२ तस्मिन् गर्
दभदैत्ये तु सानुगे विनिपातिते रम्यं तालवनं तद्धि भूयो रम्यतरं बभौ ३३ विप्रमुक्तभयं शुभ्रं विविक्ताकारदर्शनं चारितुं सुखं
गावस्तत्तालवनमुत्तमं ३४ ततः प्रविष्टास्ते सर्वे गोपा वनविचारिणः वीतशोका वनं सर्वे चेरुर्यतः ततस्ततः ३५ ततः सुखप्र
कीर्णासु गोषु नागेन्द्रविक्रमौ द्रुमपर्णासने कृत्वा तौ यथार्हं निषेदतुः ३६ हरिवंशे धेनुकवधो नामाष्टषष्टितमः वैशंपायन उ०
अथ तौ जातहर्षौ तु वसुदेवसुतावुभौ तत्तालवनमुत्सृज्य भूयो भाण्डीरमागतौ १ ॥:॥:॥:

ताभ्यां तयोरेव पदयोर्जग्राह आवर्जितं भ्रामितं मुखस्कंधं यस्य २९ ३६ अष्टषष्टितमः अथ ॥१॥ श्रीरामः ॥१॥१॥१॥१॥

ह॰टि॰
१६१

२ क्ष्वेडयंतौबाहून्यास्फोटयंतौ आहरंतौआकारयंतौ ३ नियोगपाशैःअंशशिक्यैः ४ अन्योन्यसदृशावरौ अन्योन्यदीप्तिसंवलनेनसदृशौवा ५

चारयंतौविवृद्धानिगोधनानिशुभाननौ स्फीतशष्पसमृद्धानिवीक्षमाणौवनानिच २ क्ष्वेडयंतौप्रगायंतौप्रचिन्वंतौचपादपान् नामभिर्व्याहरंतौचवत्सान्गाःपरंतपौ ३ नियोगपाशैरासक्तैःस्कंधाभ्यांशुभलक्षणौ वनमालाकुलोरस्कौबालशृंगाविवर्षभौ ४ सुवर्णांजनचूर्णाभावन्योन्यसदृशांबरौ महेंद्रायुधसंसक्तौशुक्लकृष्णाविवांबुदौ ५ कुशाग्रकुसुमानांचकर्णपूरौमनोरमौ वनमार्गेषुकुर्वाणौवन्यवेषधरावुभौ ६ गोवर्द्धनस्यानुचरौवनेसानुचरौगतौ चेरतुर्लोककान्ताभिःक्रीडाभिरपराजितौ ७ तावेवंमानुषींदीक्षांवहंतौसुरपूजितौ तज्जातिगुणयुक्ताभिःक्रीडाभिश्चेरतुर्वनं ८ तौतुभांडीरमुषितंकालंक्रीडानुवर्तिनौ प्राप्तौपुरमशाखाढ्यंन्यग्रोधंशाखिनांवरं ९ तत्रस्पंदोलिकाभिश्चयुद्धमार्गैश्चदर्शितौ अश्मभिःक्षेपणीयैश्चतौव्यायाममकुर्वतां १० युद्धमार्गैश्चविविधैर्गोपालैःसहितावुभौ मुदितौसहविक्रांतौयथाकामंविचेरतुः ११ ॥:॥

कुसुमानांकुसुमैःकर्णपूरौकुर्वाणौ ६ ७ दीक्षांरीतिं ८ ९ स्पंदोलिकाभिर्दोलावलंबैः क्षेपणीयैर्वाटिकाद्यैः १० ११ ॥ :॥:॥॥

राम॰
१६१

विष्टंभो दिवो वहगाः पृथिव्या विभाजन्ति तपोहन्तेऽश्मम अमतन्नजस्मापगाते निपुलान्मध्वो अंशुः पवत इंद्रिया पेसेतं मंत्रमुपवंहयाते तयो रमयतो रेवमि
ता सिनी मंत्रार्थस्तु हेसोमतेतवमघोग्रेहन्त रूपिणः अमयुरिवामु अंशः पृथिव्याः वहराः भूमेर्धर्त्रा रामहूपधारी शेषः तेतया अमतः अंतयो मित्रामहत्वाधिनः
सन्दीप्यमानस्य तएवउक्तः वराहशाकूरणे तस्य टिनेः नियुक्ताननस्यातः मागमायुरूपोमत्रात्मा मनुणातेन आत्मनः स्वरूपत्वहूकादेवगते भावपति अहूप
रेम्वादनन्योस्मिदेवकार्यार्थं भवतीतारमीसालोचयतीत्यर्थः ततोहेतोः क्षिः पुलोकमनुपत्स्याविहमः स्वभावमवेतितेनोविष्टंभः किंचास्येदं द्वितीया

तयो रमयतोरेवं तल्लिप्सुरसुरोन्तरः प्रलंबोभ्यागमत्तत्र छिद्रान्वेषी तयोस्तदा १२ गोपालवेषमास्थाय पवन्पुष्पादिभूषितः लो
भयानः समंतौ वीरौ हासैः क्रीडनकैस्तथा १३ सोवगाहत निःशंकस्तेषां मध्यममानुषः मानुषं वपुरास्थाय प्रलंबो दानवोत्तमः १४
चक्रीडितौ च ते सर्वे सह तेनामराग्रणा गोपालवपुषं गोपा मन्यमानाः स्वबांधवं १५ सतु छिद्रांतरप्रेप्सुः प्रलंबो गोपतां गतः दृ
ष्टिपातं दधे कृष्णे रौहिणेये च दारुणां १६ अविषह्यं ततो मत्वा कृष्णमद्भुतविक्रमं रौहिणेयवधे यत्नमकरोद्दानवोत्तमः १७

बहुवचनं अमसुश्रितान प्रलंबादीन वहुत्वं विमृश्यैर्थं इंद्रियायतहूधेनत्वद्वीर्यंप्रदर्शोपि पुनः पवतेगध्याते किमस्यायुधंतदाह विभ्याइति सर्वाः
श्रितपः नाशसाधकान्यायुधानि अस्य हस्तएवसंतिति अतोमुष्टिमात्रेणात्तजयाने त्यर्थः सर्वेदेवताप्रयत्नात्त्वत्तोसहपोवास्मतितिर्वोद्भवा
एवमन्यत्रापि श्लोकार्थः स्पष्टः १२ १३ १४ १५ १६ १७ ॥:॥: श्रीरामः ॥छ॥: ॐ ॥छ॥: ॥ः ः ः ः

ह॰टी
१६३

३० देहावेशात्ममायेतीतिमायेनसत्वांशोपिरामोमुमोहेत्याहसत्संदिग्धमिति ३१ ३२ ३३ ॥:॥:॥:॥:७॥७॥:७॥:॥:॥७॥:॥

हरिणाक्रीडनंनामबालक्रीडनकंततः प्रक्रीडितास्तेसर्वेद्वौद्वौयुगपदुत्पतन् १८ कृष्णःश्रीदामसहितःपुप्लुवेगोपसूनुना सं
कर्षणस्तुप्लुतवान्प्रलंबेनसहानघ १९ गोपालास्त्वपरेद्वंद्वंगोपालैरपरैःसह प्रद्रुतालंघयंतोवैतेन्योन्यंलघुविक्रमाः २० श्रीदा
ममजयत्कृष्णःप्रलंबोरोहिणीसुतः गोपालैःकृष्णपक्षीयैर्गोपालास्त्वपरेजिताः २१ तेवाहयंतस्त्वन्योन्यंसंहर्षात्सहसाद्रुताः भां
डीरस्कंधमुद्दिश्यमर्यादांपुनरागमन् २२ संकर्षणंतुस्कंधेनशीघ्रमुत्क्षिप्यदानवः द्रुतंजगामविमुखः सचंद्रइवतोयदः २३ स
भारमसहंस्तस्यरौहिणेयस्यधीमतः ववृधेसमहाकायः शक्राक्रांतइवांबुदः २४ सभांडीरवटप्रख्यंदग्धांजनगिरिप्रभं स्वंव
पुर्दर्शयामासप्रलंबोदानवोत्तमः २५ पंचस्तबकलंबेनमुकुटेनार्कवर्चसा दीप्यमानाननोदैत्यः सूर्याक्रांतइवांबुदः २६
महाननोमहाग्रीवःसुमहानंतकोपमः रौद्रःशकटचक्राक्षोनामयन्पद्भ्यांमहीं २७ स्रग्दामलंबाभरणःप्रलंबांबरभूषणः
चौरः प्रलंबःप्रययौतोयलंबइवांबुदः २८ सजहाराशुवेगेनरौहिणेयंमहासुरः सागरोपप्लवांतेहिकृत्स्नंलोकमिवांतकः २९
ह्रियमाणःप्रलंबेनससंकर्षणोबभौ उह्यमानइवाकाशेकालमेघेनचंद्रमाः ३० ससंदिग्धमिवात्मानंमेनेसंकर्षणस्तदा
दैत्यस्कंधगतःश्रीमान्कृष्णंचेदमुवाचह ३१ ह्रियेहंकृष्णदैत्येनपर्वतोदग्रवर्ष्मणा प्रदर्शयित्वामहतींमायांमानुषरूपिणा
२२ कथमस्यमयाकार्यंशासनंदुष्टचेतसः प्रलंबस्यप्रवृद्धस्यदर्पात्द्विगुणवर्चसः ३२ ॥:॥

राम॰
१६३

श्रीकृष्णस्त्वेनं पूर्वरूपस्मारणेन प्रबोधयतीत्याह तमाहेत्यादिना ३४ ३७ आत्मस्वरूपस्यात्मतत्त्वं विष्णोर्गतिरिति श्रुः खिरस्माहि ला ३८ ३९ मारामस्मारामु
नवचतुष्कस्तुरित्यादिस्तुतिमसिद्धं मुखं ब्रह्मापितमेवाभीतस्तत्त्वमस्यन्वयेति यत्तपानोक्तेस्वादिना स्पष्टेकानेतमुक्तं ४० ४३ शेषरूपेण वर्णयतित्व

तमाहसास्मितं कृष्णः साम्नाहर्षकलेन वै अभितो रोहिणेयस्य तस्य चैव लसच्च ३४ अहो यं मानुषो भावो व्यक्तमे वानुपाल्यते य
त्वं जगन्नपदेवं गुह्याद्गुह्यतरं गतः ३५ स्मानारायणात्मानं लोकानां विप्रपदे अवगच्छात्मनात्मानं समुद्राणां समागमे ३६ पुरा
तनानां देवानां ब्रह्मणः सलिलस्य च आत्मवृत्तं प्रभावानां स्तनाघं वैवेवपुः ३७ गिरः खं तेजगन्मूर्तिः त्वं माभूर्दहनो मुखवायुर्नो
कापुरुषो ह्यासीमनुः स्रष्टा स भूतव ३८ सहस्रास्यः सहस्राक्षः सहस्रचरणोदराः सहस्रपद्मनाभस्त्वं सहस्राम्बुधोरस्त्वा ३९
पत्रे यादर्शितो लोके तास्त्वं पश्यति दिवौकसः यत्तु पानीयकर्पर्वं हि कित्तद्वपुष्पमहीति ४० यद्दृष्टं तेन लोकानां मित्तत्स्य पासमुहाहृतं
विदितं यत्र केक स देवा अपि न ताद्विदुः ४१ आत्मजं ते वपुर्योद्भिन्नं पश्यंत्यात्मसंभवं पद्मं तु ते कृत्रिमरूपं तद्वेत्ति दिवौकसः
४२ देवैर्न दृष्टः ख्यातस्ते तेनानंत इति स्मृतः त्वं हि सूक्ष्मो महानेकः सूक्ष्मोऽपि पुराणसदः ४३ त्वमेव जगतः स्तंभे शाश्वतो जगति
स्थिता अन्नलाभ्यागिनापोनैद्धारपतारिवलजगत ४४ चतुः सागरभोगस्त्वं चातुर्वर्ण्यपविभागवित् चतुर्युगेशो लोकानां
चातुर्होत्रफलाशनः ४५ यथाहमापि लोकानां तथा लक्ष्मे मत अमावकशोणितेलो जगत्पूर्वौ हि वा कृतो ४६

प्येति ४४ ४५ यथेतिअर्हन्नात्मणामीतंसत्त्वात्मा सर्वज्ञत्वादेकं द्वयोः समन्मेवेत्यर्थः आपत्तं साम्यलक्षणामभेदमाहामेति ४६
रामः ॥ः॥ रामः रामः॥

ह॰ टी॰
१६४

४९ संस्मारितः इति ज्ञप्तिमात्रेण बलदेवः तत्विमुक्तात्मनः करात् आत्मनो ब्रह्म माक्रमवा छतीस्पर्थः ५० ५८ एकोनसप्ततिमः ॥:॥:॥

लोकानां शाश्वतो देवः त्वं हि शेषः सनातनः आवयोर्देहमात्रेण द्विधेदं धार्यते जगत् ४७ अहं यः स भवानेव यस्त्वं सोहं सनातनः
द्वावेव विहितौ ह्यावामेकदेहौ महाबलौ ४८ तदास्से मूढवत् किं त्वं प्राणेन जहि दानवं मूर्ध्नि देवरिपुं देववज्रकल्पेन मुष्टिना ४९
संस्मारितस्तु कृष्णेन रौहिणेयः पुरातनं बलेनापूर्यत तदा त्रैलोक्यान्तरचारिणा ५० ततः प्रलंबं दुर्वृत्तं सुबद्धं स महाभुजः मुष्टिना
वज्रकल्पेन मूर्ध्नि चैनं समाहनत् ५१ तस्योत्तमांगं सकायो विवक्षपाले विवेश ह जानुभ्यां चाहतः शेते गतासुर्दानवोत्तमः ५२ न
गतांगो विप्रकीर्णस्य तस्य रूपमभूत्तदा प्रलंबस्यावरस्थस्य मेघस्येव विदीर्यतः ५३ तस्य भग्नोत्तमांगस्य देहात्सुस्राव शोणितं बहु
गैरिकसंयुक्तं शैलस्यृंगादिवोदकं ५४ स निहत्य प्रलंबं तु संहृत्य बलमात्मनः पर्यष्वजत वै कृष्णं रौहिणेयः प्रतापवान् ५५ तं तु
कृष्णश्च गोपाश्च दिविस्थाश्च दिवौकसः तुष्टुवुर्निहते दैत्ये जयाशीर्भिर्महाबलं ५६ बलेनायं हतो दैत्यो बालेनाक्लिष्टकर्म
णा विवदंत्यशरीरिण्यो वाचः सुरसमीरिताः ५७ बलदेवेति नामास्य देवैरुक्तं दिविस्थितैः बलं तु बलदेवस्य तदा भुवि जना
विदुः कर्मजानंर्हिते दैत्ये देवैरपि दुरासदे ५८ इति हरिवंशे बालचरिते प्रलंबवधो नामैकोनसप्ततितमः ६९ ॥:॥:॥

॥:॥: ७ ॥:॥ ७॥:॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७७॥ :॥ :७॥ ॥

राम॰
१६४

तयोः प्रवृत्तयोरित्यध्यायद्वयं आग्रावभिरहन्येभिर्वरिष्ठंवज्रमाजिघर्ति मायिनि शतं वा यस्य प्रचरन्स्वे दमे संवर्तयंतो विच वर्तयन्नहेति मंत्रस्योपबृंहणार्थं
मंत्रार्थस्तु प्रचरन्विजिगाः स्वे दमे स्वगृहे वायुर्वै द्रोणांतरिक्षस्थान इंद्रस्तेरतो देशं शतं वा शतसंख्याकानधिकं वा संवर्तयंतः संवर्तं प्रलयं कुर्वंतः सांवर्तकानाम मेघाः प्रचर
न्माचरन् संचारं कुर्वंतः सः मायिनि मायामनुष्ये लोके वरिष्ठं श्रेष्ठतमं वज्रमशनिं तद्धेतीं महावृष्टिं आजिघर्ति क्षरति अक्तुभिर्मासैस्त्रिभिः समाभिरातिपुराणानः
समग्रात्रं वज्रधारेण पर्जन्येन वर्षितमर्थः तत्र हेतुमाह आग्रावभिरहन्येभिरिति ग्रावभिरिति मेघोपलैः ग्रावसमुदायैः शिलोच्चयोपलसमेतैः अहन्येभिः अ

वैशंपायनउवाच तयोः प्रवृत्तयोरेवं कृष्णस्य च बलस्य च वने विचरतोर्मासौ व्यतियातौ स्म वार्षिकौ १ व्रजमाजग्मतुस्तौ तु व्रजे शुश्रुवतुस्तदा प्राप्तं शक्रमहं वीरौ गोपांश्चोत्सवलालसान् २ कौतूहलादिदं वाक्यं कृष्णः प्रोवाच तत्र वै कोऽयं शक्रमहो नाम येन वो हर्ष आगतः ३ तत्र वृद्धतमस्त्वेको गोपो वाक्यमुवाच ह श्रूयतां तात शक्रस्य यदर्थं ध्वज इज्यते ४

हः क्रतुमर्हतीति तेऽहन्याः तैः पर्वतैः क्रतुमाजिसतीत्यर्थः मायी पुनः किं चकारेत्यत आह विचवर्तयन्नहेति चेत्यनंतरमापोऽहः कृत्तु निवर्तयतत्रि
पराजं वर्तयन्नास्ते इति शेषः इंद्रयागार्थमाह तैः संभारैर्गिरियागं प्रवर्तयति मायिनि इंद्रो महतीं वृष्टिं चकारेत्यर्थः तयोः प्रवृत्तयोः प्रवर्तमानयोः व्यतिया
तौ व्यतिक्रांतौ १ व्रजं गोपसमाजं शक्रमहं इंद्रोत्सवं २ ४ ॥ः॥ः श्रीरामः ॥ः ॥ः ॥ः ॥ श्रीरामः ॥७

शाश्वतः कुलपरंपरागतः ५ ६ मेघस्य मेघसंबंधिनः ७ स संधास्यं वर्त्तयामो जीवामः उपयुंजानाः भक्षयंतः संधिरोषैः ८ सांप्रतं सजल ९ सपुंगवाः सवृषाः १० ११ उदोहतिगाः स्पर्शमानपयस्विनीरिति ह्वीवं लोकात् अयमर्थः यथाऽस्माकं जठराग्निः प्राणसहायो जलं शोषयति तद्वत् अस्माभिः वेलमाध्ये

देवानामीश्वरः शक्रो मेघानां चारिसूदनः तस्य चायं महः कृष्ण लोकनाथस्य शाश्वतः ५ तेन संचोदिता मेघास्तस्यायुधभूषिताः तस्यैवाज्ञाकराः सस्यं जनयंति नवांबुभिः ६ मेघस्य पयसो दाता पुरुहूतः पुरंदरः स प्रहृष्टः स भगवान् प्रीणयत्यखिलं जगत् ७ तेन संपादितं सस्यं वयमन्ये च मानवाः वर्त्तयामोपयुंजानास्तर्पयामश्च देवताः ८ तेन वर्षितलोकेऽस्मिन् ततः सस्यप्रवर्त्तते दृष्यिताततर्पितायातु सामृतं लभ्यते जगत् ९ क्षीरवत्य इमा गावो वत्सवत्यश्च निर्वृताः तेन संवर्द्धिताः स्तातः तृणैः पुष्टाः सपुंगवाः १० नासस्या नातृणा भूमिर्नैव बुभुक्षार्दितो जनः दृश्यते यत्र दृश्यंते वृष्टिमंतो बलाहकाः ११ दुदोह सवितुर्गा वै शक्रो दिव्याः पयस्विनीः ताः क्षरंति नवं क्षीरं मेध्यं मेघौघधारितं १२ वायवीरितं तु मेघेषु करोति निनदं महत् जवेनावर्जितं चैव गर्जतीति जना विदुः १३ तस्य चैवोह्यमानस्य वातयुक्तैर्बलाहकैः वज्राशनिसमाः शब्दाः प्रवर्षंते नगभेदिनः १४ तज्जलं भुज्यते विष्णो शेषार्थं मेघवर्षितं भोगतः बहुभिः कामभोगैर्घैः शक्रो भूतस्पृतेश्वरः १५

कर्माणि क्रियमाणोऽरोमकूपद्वाराश्च स्वेदरूपेण वमति एवं वायुसहायः सूर्यः अस्मादिगतं जलं शोषयति तद्वैं द्वबलमाध्यान्तरं तरश्चाग्निरूपेक्रमेणाऽभ्युक्तः सन् किरणद्वाराचर्मकोशस्थेषु मेघेषु वमति तत्स्थान्मेघान्द्रोभिः नवृष्टिं अवेक्षयतीति ११ १३ १४ १५ ॥ ॥ ॥

२२ पयो जलं गोभिः रश्मिभिः पर्जन्य इंद्रः १७ शक्रस्य भाविनी एतद्विनी पूजाकाल इत्यर्थः महैः उत्सवैः १८ सप्ततितमः गोपवृद्धस्य शक्रपरिग्रहे इंद्रमहोत्सवे स्वीकारे १ पण्यं विक्रेयं द्रव्यं विपणिजीविनां वाणिजानां त्रैविद्यं वार्त्ताष्टपायाः भेदत्रयं वा यथा वार्त्ता ३ ५ तनवस्तनूः ६ ७ एषां वनानां विकुर्वंति विकारं ज-

कश्चिद्दुर्दिनसंकाशः कश्चित्स्निग्धाभ्रसन्निभः कश्चिद्भास्करवर्णाभं कुर्वाणो गगनं तथा १६ एवमेतत्पयो दुग्धं गोभिः सूर्यस्य वारिदः पर्जन्यः सर्वभूतानां भवाय भुवि वर्षति १७ यस्मात्प्रावृडियं कृष्ण शक्रस्य भुवि भाविनी तस्मात्प्रावृषि राजानः सर्वे शक्रं मुदा युताः महैः सुरेशमर्चन्ति वयमन्ये च मानवाः इति हरिवंशे बालचरिते सप्ततितमः वैशंपायन उवाच गोपवृद्धस्य वचनं श्रुत्वा शक्रपरिग्रहे प्रभावज्ञोऽपि शक्रस्य वाक्यं दामोदरोऽब्रवीत् १ वयं वनचरा गोपाः सदा गोधनजीविनः गावोऽस्मद्दैवतं विद्धि गिरयश्च वनानि च २ कर्षुकाणां कृषिर्वृत्तिः पण्यं विपणिजीविनां गावोऽस्माकं परा वृत्तिरेतत्त्रैविद्यमुच्यते विद्यया यो यया युक्तस्तस्य सा दैवतं परा सैव पूज्यार्चनीया च सैव तस्योपकारिका ३ यो यस्य फलमश्नानः करोत्यन्यस्य सत्क्रियां द्वावनर्थौ स लभते प्रेत्य चेह च मानवः ४ कृष्यन्ता प्रथिता सीमा सीमान्तं श्रूयते वनं वनान्ता गिरयः सर्वे सा चास्माकं गतिर्ध्रुवा ५ श्रूयन्ते गिरयश्चापि वनेऽस्मिन्कामरूपिणः प्रविश्य तांस्तान्रमन्ते स्वेषु सानुषु ६ भूत्वा केसरिणः सिंहा व्याघ्राश्च नखिनां वराः वनानि स्वानि रक्षन्ति त्रासयन्तो वनच्छिदः ७ यदा चैषां विकुर्वन्ति ते वनालयजीविनः घ्नन्ति तानेव दुर्वृत्तान्पौरुषादेन कर्मणा ८ ॥ ॥ ॥ ॥

नयंति वनालयाः भिल्लाद्याः वनजीविनो गोपजातयः ८ ॥ः॥१॥१॥१॥ श्रीः॥ श्रीः॥ श्रीः॥ श्रीरामः ॥ श्रीरामः

९ कर्मसरणीचावन्यादिकं सुखस्थानेष्वाद्यपादिसन्निधौ समे देशे १० क्रिमकुंडमंडयादिकं विस्तार्य क्रियतां एकैकेति शेषः ११ १२ अमुदिताप्रमुदितजनता
न १३ शिखिकैः कदंबभेदैः वाणासनैः झिंटीगुच्छैः निर्वृष्टहतं वर्षाः प्रगमान् १४ वेलाकेव वलाकाभ्याकाम्मिकयाना शनिः तद्रहिताविवलोकाः १५

मंत्रयन्तां पाणविप्राः सीतापतेश्च कर्षकाः गिरियज्ञाय यंत्रो याद्यत्सोत्साह्यगिरिभिर्दिने ९ तन्मंत्रोक्ते गोपा गिरिपन्नः सवस्त्रं तांक
मेकस्थासुखस्थानेपादपेषु यवागिरौ १० तत्रहलायमूल्मेध्याविनत्यायतनेम्बुभे सर्वे घोषस्य सरोहः क्रियतां किं विचार्यते ११
तं शरत्कुसुमापीडाः पीतवर्णे च रहिताः गावो गिरिवरं तस्तोऽस्य तो पातु पुनर्बलं १२ मासा किल पहिगवास्त्वतो पत्राणगुणोः शर
त्प्रमुदितान्म्यागतमेघजलाशया १३ शिखिकैः पुष्पितैर्गौरे रम्यामं वाणासनैः क्वचित् कदंबो तत्रमाभाज्जिनिर्मेष्टहतं वने १४
विडालाविमलीभ्योम्निविलाकाविविघ्नतः विवर्तते जलधराविरहिताद्दक्कुंडाः १५ पृन्नामेघनादेनन वर्तोपानुकार्षिणा प
गोकुरघनाः सर्वे मतारंपातिपास्याः १६ सितस्रवाणांबुदोस्मोघहंसचामरवीजितं शशांचन्द्रमलच्छत्रं साभिषेकामिवावर्
१७ हंसैर्विहासितानीव समुत्फुल्लानि सारसैः सर्वांगीतनुतांयांतितज्जलानि जलदाहये १८ चक्रवाकस्तनतटाः पुलिनश्रो
णिमंडलाः हंसकलहासा हासिन्यः पतिं यांति समुद्रगाः १९ कुमुदोत्फुल्लमुदकं ताराभिः खिन्नमंबरं समसम्यक्तस्मपतीव
शर्वरीक्षितिरोतरं २०

१६ साभिषेकामिव पक्षे अभिषिक्तनृपतितुल्यं १७ १९ क्रमप्युत्सर्पयंति गर्वमाविष्कुर्वंति वृहत्समाधं २० ॥

कलमाः पक्वणाद्गुखुध्रान्यमंजरीपाकपिंगोड्डुनिर्विषाः कृतविवाहाः स्नहूरमणीयेषु क्रौंचवृहणयोः श्यामवर्णारणयोपुष्पतांमे २१ २२ सितापांगाः मकूराः ति

मत्तक्रौंचावघुष्टेषु कलमापक्वपांडुषु निर्विष्टरमणीयेषु वनेषु रमते मनः २१ पुष्करिण्यस्तडागानि वाप्यश्चाविकचोत्पलाः केदाराः
सारितश्चैवनतासिच श्रियाज्वलन् २२ पंकजानि वनान्याशाततश्यामानि सितान्यपि उत्पलानि च नीलानि भांत्येवारिजान्यपि २३
मत्स्यहंसः सितापांगा मंदं वहति योऽनिलाः श्याममद्य नभमाकाशमभ्रहीनमतो गवः २४ अनुपपथपांशिथिले वृन्तन्नमत्सुमस्मितैः मप्
रागहृहे भोमिर्वृहन्नेनेबलक्ष्यते २५ स्वपंकमलिनैस्तीरैः काशपुष्पलतकुलैः हंसस्यमसाविन्यासैर्यमुनातीरशोभया २६ कलमापा
कारम्येषु केदारेषु वनेषु च सम्पादो जलजाद्याश्च मत्ता विहरन्तु खगाः २७ सिषिचुर्यानि जलदा जलेनाजलसागरे तानि मत्स्यान्य
बालानिकाठिनेभूपजातानिवै २८ स्फकामेष्वसपेबाशः शारदुण्याविदीपितः पश्चीतमलेभ्यो त्रिहृष्टो वसंति वंगमाः २९ तीरि
रापोहिगुरांगाव मनजाद्दिगुरांद्वणाः वेनान्याद्दिगुणालक्ष्मीः सस्यैर्युक्ताबनीमही ३० स्रोतांसिच घनमुक्ता निपयवतिजला
निच मनांसिचमनुष्याणां प्रसादमुपयांतिवै ३१ अमहजंतमसिताबाणिनिर्मुक्तो मलदेहजः शारत्प्रज्वलितंतेजस्ता
न्हाशंपिमार्तडशोषयन् ३२ ॥:॥:॥

मत्तः क्रूराः २४ अनुपपोपोवर्षापगमस्तेनाशाथिलैः छन्नसमासंयन्नमंतदा समुद्रिसैतैः २५
विनासैः उपवेशनस्थलैः २६ जलजादाः मत्स्याशिनः २७ ३१ विशोषयन्नासनिर्नितशोषः ३२ ॥:॥:

३३ बंधुजीवैः रक्तपुष्पैः अमितताम्रासु लोहितासु ३४ ३५ इङ्गुदाः वारणमत्ताः निकुंभाः दंतीविशेषाः स्वर्णकाः स्वर्णपर्णाः पुष्पिताः इति
वैणवाः वंशाः सप्तसप्तक्रमविशेषाः तेषां शाखादिदर्शनात् पेतुकाः घकाः इतिकेचित् ३६ ३९ शावकैः नगकूटैः बर्हापीडैः मयूरपत्रभूषाभिस्तैः

नीलजिह्वासेन्यातिमयांतिविविधौषधः अस्मोस्मराष्ट्रमिमुखाः पार्थिवाः पृथिवीक्षितः ३३ बंधुजीवाभिताम्रासु वद्धपंकवतीषु
च मनः तिष्ठति कोमलासु चित्रासु वनराजिषु ३४ वनेषु च विराजन्ते पादपा वनशोभिनः अशनाः सप्तपर्णाश्च कोविदाराश्च पुष्पिताः
३५ नीलचंद्रार्कवर्णाश्च चरितव्रतामिर्द्विजैः फलैः प्रवालैश्चार्चितमिहवायुनापनम् भवनाकारविटपलता बाणमंडितं विशाल
मलावनतैः सुप्रभाः गंधवन्तः इङ्गुदाश्च निकुंभाश्च प्रियकाः स्वर्णकास्तथा सप्तधा पेतुकाश्चैव केतकाश्च समंततः ३६ व्रजेषु
च विशेषेण गोपालानां हासेषु शरत्प्रकाशयोपेवगोष्ठे षट्चीतिर्पिपरी ३७ नूनं नितिदृश्यभूपिष्टे मेघकालेसुखोषितं पताव
केतनं देवबोधयंतिदिवौकसः ३८ शरद्वृत्तसमायोगात्सापांगात्वषः संप चंद्रेयामोगिरिदेवगाश्चेव सतेशपत्तः ३९
सावृतैसैर्विषाणेश्च बर्हापीडैश्च दर्शितैः घंटाभिश्चप्रलंबाभिः पुष्पैः शारदिकैस्तथा ४० शिवायगावः पूजनतांगिरियज्ञ
श्च मेतां यज्ञांत्रिदशेः शक्रो गिरिरस्माधिदैवतं कारणैर्याभिगायज्ञेवैला दैतत्रसंशयः ४१ पद्यास्तिमोपिवः प्रीति
यदिवापुरुहदोरपं गावो हि पूज्याः सततं सर्वेषां नात्र संशयः ४२ यदि साम्ना भवेत्प्रीतिर्भवतां वै भवाय च एतत्मम वच
नं प्रक्रियतां मा विचारितं ४३ इतिहरिवंशेशरद्वर्णनानामेकसप्ततितमः ॥:॥:॥

श्रृंगपुष्टांशितेवद्धैः ४० ४१ ४२ ४३ एकसप्ततितमः दामोदरः ॥ :॥ श्रीरामः ॥ ॥ श्रीः ॥ ॥ :॥:॥

अविशंकयाइत्यत्रभयमशंकमानाइत्यर्थः १ २ अविशंकयांवीनमाद्रस्त्वमिति पराधांच्चाश्रयः ३ यथास्वर्गगतःस्वर्गस्थइव ४ एतत्सशकट
भंगादिकमेतद्दृष्टमितिशेषः वोढुमातरं योग्यानकाभिमानादहंकारात्कोपिव्याभिगोपरतंबलादेतन्नसंशयः स्वेनरूपेणएकस्त्वंकारःपादस्पर्शार्थः

वैशंपायनउवाच दामोदरवचःश्रुत्वाहृष्टास्तेगोषुजीविनः तद्वाग्मृतमाचख्युस्त्वविशंकया १ तेषांबालमहतीगोपानांहि
तवर्द्धनो गोरागायसेवनः सर्वोनुपूर्वहोदहीहरीगवां २ संगतिस्त्वयिनेश्वबलेनानात्परायणाः भयेष्वभयदस्त्वंत्वमेवसुहृदांसुहृ
त् ३ त्वत्कृतेकृष्णघोषोयंहर्षमुदितगोकुलः कृष्णोग्रहानिशानाशैर्यथास्वर्गगतस्तथा ४ जन्मप्रभृतिकर्मैतत्तदैवैःसुकरंभुवि
वोढुमात्माभिमानाच्चाविस्मितानिमनांसिनः ५ बलेनत्वंपावकस्सोनयशसाविक्रमेणच उत्तमस्त्वंमनुष्येषुदेवेष्विवपुरंदरः ६ भता
पेनचैवासोनदीप्त्याप्रणतयापिच उत्तमस्त्वंचमर्त्येषुदेवेष्विवदिवाकरः ७ कांत्यात्वंस्यावसादेनवदनेनस्मितेनच उत्तम
स्त्वंचमर्त्येषुदेवेष्विवनिशाकरः ८ बलेनवपुषाचैवबाल्येनचरितेनच स्थानेशक्तिधरस्तुल्योनतुकश्चनमानुषः ९ पन्नगा
धिहतेवाकृतागारपत्तेःमतिप्रभो कस्त्वंसर्वपितुःशक्तोवेलामिवमहोदधिः १० स्थितःशक्रमहत्वात्तुश्रीमानगिरिमहः
स्तवप त्वयाप्रीतोद्यगोपानांगवांहितैःप्रवृत्तया ११ भोजनास्युपक्तस्यतेपयसःपेशलानिच कुंभाश्चविनिवेश्यन्तांस्वनुद
पानेषुशोभनाः १२ ॥ : ॥:

५ ६ ८ तेजसातुल्यःशक्तिधरःकार्तिकेयः ९ १० त्वयागोत्रस्त्वयासंवर्तितः ११ १२

ह॰वं॰
१६८

नद्यः सुधामय्यो रीयकुल्याः द्रोणप्लादृशानि कुंडानि १३ संदोहः संयन्मादिः गृह्यतां न तु विक्रेयः १४ १६ दध्नो ह्रदः घृतावर्तः ...घृतं पत्रो
पयोवर्त्ते ततया १७ प्रभूतप्राशी अथायश्च प्रधानसंस्कारक्रम संयुक्तं स्वपस्मि त्रिसर्थः १८ १९ अभिप्रेता निवह्निस्थानिचरुस्थाल्यादीनि पर्यंता

हर्षितं पयसा नघोष्ट्रोणपस्य विपुलापता: भक्ष्यं भोज्यं च पेयं च तत्सर्वं तु पनीयतां १३ भाजनानि च मांसस्य न्यस्यंतां ओदनस्य च त्रि
रात्रे चैव संदोहः सर्वघोषस्य गृह्यतां १४ विशस्यंतां च पशवो भोज्या ये महिषादयः प्रवर्त्यतां च यज्ञोयं सर्वगोपसुसंकुलः १५
आनंदजननो घोषो महान्मुदितगोकुलः तूर्यप्रणादघोषैश्च वृषभाणां च गर्जितैः १६ हंभारवैश्च वत्सानां गोपानां हर्षवर्द्धनः
दध्नो ह्रदो घृतावर्तः पयःकुल्यासमाकुलः १७ मांसराशिप्रभूताढ्यः प्रकाशौदनपर्वतः संप्रावर्त्तत यज्ञोयं गोपगोभिः समाकुलाः
१८ तुष्टगोपजनाकीर्णो गोपनारीमनोहरः भक्ष्याणां राशयस्तत्र शास्त्रोपकल्पिताः गंधमाल्यैश्च विविधैर्धूपैश्चावचितस्त
पा १९ अथाभिप्रेतपर्यंते यज्ञसंविधौ यशोगिरिर्लिप्तो सोप्येनं कृष्णो गोपद्विजैः सह २० यजंतां तेत दन्नगुतमपार
धिचोत्तमे मांसेन चान्यया कृष्णो गिरेर्मूर्ध्नि समप्लुते २१ तानेवं भक्त्या पविमाना तुष्टाः संपूर्णमानसाः ब्राह्मणाश्च यथासुखं
ब्राह्मणाश्च यथासुखं २२ भुक्त्वा चावभृथे कृष्णः पयः पीत्वा च कामतः संतर्पणोस्मीति दिव्येन रूपेण प्रजहास वै २३ तं गोपाः
पर्वताकारं दिव्यस्रगनुलेपनं गिरिमूर्ध्नि स्थितं दृष्ट्वा कृष्णं जग्मुः प्रधानतः २४ ॥ ॥ ॥

निसर्गीपि श्रामादिनानियम्नि १७ २३ प्रधानतः मुख्यत्वात्ततः जग्मुः शरणमिति शेषः २४ ॥७॥७॥ ७॥७॥ ७॥

राम
१६८

२१ तं गिरिं शिरसाऽऽनम्य २६ ३० यथोमुं वेतु मह हितां कुर्वंतु ३१ ३२ सापीडाः सशिरोभूषणाः साङ्गदाः सकंकणांगदाः पुष्पगुच्छकाः आपीडाः भूषणानि
पानीताः स्रजश्च आपीडाश्च शृंगाणि भूषणानि तैः अस्मासु हि ज्ञानि स्रजापीडाप्रभृतिशृंगाग्राणि यासां ताः ३३ कालयंतः निधनप्रेषयंतः धनानि गोधनानि भ

भगवानपि तेनैव रूपेणाच्छादितः प्रभुः सहितैः प्रणतो गोपैर्ववंदात्मानमात्मना २५ तमूचुर्विस्मिता गोपा देवं गिरिवरे स्थितं
भगवंस्त्वद्वशे युक्ता दासाः किं कुर्म किंकराः २६ स उवाच ततो गोपान्गिरिभावधरो गिरिः अद्यप्रभृति चेन्मोहं गोखुपयास्यतोर
मा २७ अहं वः प्रथमो देवः सर्वकामकरः शुभः मत्प्रभावाद्गवामयुतान्भवभोक्ष्यथ २८ शिवश्चवो भविष्यामि मद्भक्तानां
वनेवनेऽस्मिन्महपुष्पाभिर्यथादिविगतज्वया २९ एवमभ्यर्थिता गोपा नंदगोपपुरोगमाः एषां प्रीतः स्वयं स्वामी गोपानां विपुले
धने ३० यथामुंचंतु हितं मां गावो वत्ससमाकुलाः एवं मम प्रसादाति भविष्यति न संशयः ३१ ततो नोऽञ्जनाप्यवेहं दृशो गोकु
लानि तं परिवव्रुर्गिरिं च सहर्षाणि समंततः ३२ ता गावः प्रस्नुता हृष्टाः सापीडाः स्तवकांगदाः सस्रगापीडशृंगाग्र्याः शतशोऽथ
सहस्रशः ३३ अनुजग्मुश्च गोपालाः कालयंतो धनानि च भक्तिच्छेदानुलिप्तांगा रक्तपीतासितांबराः ३४ मयूरचित्रांग
दिनो भुजैः महारण्यहस्तैः मयूरपत्रवृक्षैस्तु केशबंधैः सुयोजितैः ३५ बभ्राजुरधिकं गोपाः समवाये तदाद्भुते अन्ये हृष्टा
नाहहहुर्नृत्यतिस्त्वापरो मुदा ३६ ॥ :

क्तिच्छेदैर्विभागभेदैरनुलिप्तांगाः नानावर्णानुलेपितानि श्यामकृष्णपीतगात्राणि तिमिला कृशा
ड्डाम्बरः ३४ महारण्यहस्तैः सपुच्छैः ३५ ३६ ॥ : ॥ ७ ॥ ७ ॥ : ७ ॥ : श्रीरामः ॥ श्रीरामः ॥ ७ ॥ ७ ॥ : ॐ ॥ : ॐ : ॥ : ॥ : ॥

७२ द्वासप्ततितमः महे प्रतिहते शक्र इत्यध्यायः तमस्याज्ञावृंहणात्मनमित्रिनाक्रान्तुं मचं जमाहृत्य प्रबोधमः द्रोधात्रत्नमुन्नममन्नहर्विंद्रे वज्रं च विसृ
ः सलिलं वान्नपोणुते इत्येतं मेन्नरुपमहं हयाति मेत्रार्थं तत्समस्तविस्मोत्तं पर्वतार्थं कृतेक्रतुपन्नेव हरणोः मिनौ च सत्वं तस्य द्विमो द्योमाहतस्ववायोप्येवं

गोपालात्तपसा वैज्ञगाहुर्वीरा गामीनन: शास्तिनृपपर्यायति हृतिगवानी राजनोत्सवे ३७ अन्तर्द्धानं जगामाशु तेन देहेन सोचलः
कृष्णोपि गोपसहितो विवेश व्रजमेव ह ३८ गिरियज्ञप्रवृत्ते तु कृष्णेनाश्चर्यकारिणा विस्मिताः गोपाः सबालवृद्धा वै तुष्टुवुर्मधुसूदनं ३९
इति हरिवंशे गिरियज्ञप्रवर्त्तनं नाम द्विसप्ततितमः वैशंपायन उ महे प्रतिहते शक्रः सक्रोधस्त्रिदशेश्वरः संवर्तकं नाम गणं तो
यदानामथाब्रवीत् १ भो बलाहकमातंगाः श्रूयतां मम भाषितं यदि वो मत्प्रियं कार्यं राजभक्तिपुरस्कृतैः २ एते वृन्दावनगता
दामोदरपरायणाः नंदगोपादयो गोपा विद्विषंति ममोत्सवं ३ आजीवो यः परस्तेषां गोपत्वं च यतः स्मृतं ता गावः सप्तरा
त्राणि पीड्यंतां वृष्टिमारुतैः ४ ऐरावतगतश्चाहं स्वयमेवाम्बु दारुणं स्रक्ष्यामि वृष्टिं वातं च वज्राशनिसमप्रभं भवद्भिश्चंड
वर्षौघैश्चारितामारुतेन च हताः ताः सव्रजा गावस्त्यक्ष्यंति भुवि जीवितं ६ एवमाज्ञापयामास सर्वान्जलधरान्प्रभुः प्र
त्याहते वै कृष्णेन शासने पाकशासनः ७

धसः स्पृष्टः तेनाश्च समस्तमंगात्कृतं इंद्रे कुपिते सति विष्णुः उत्तमं मंत्रेष्टं दत्तो हृष्टानि गारणा
रामत्म हार्विरिंद्रकृतोलेखां पर्वतं दाधाराद्धाद्धवान् यतः साक्षिवान् महान् प्रजानां च समुदायवान् कृतं अपोणुं जेनाहा विराशैलेनआ
च्छादयताति १७

१० दुर्दिनं दुःसहं दिनं ११ न हस्तन्यागहस्ताभ्यां तुल्यरूपाभिर्धाराभिरितिति संबंधः १२ दुर्दिनं मेघच्छन्नमहः १३ १४ नष्टसूर्येंदुः कल्पांतः तत्कालसदृशैः

ततस्ते जलदाः कृष्णा घोरनादा महावहाः आकाशं छादयामासुः सर्वतः पर्वतोपमाः ८ विद्युल्लताततजलदाः शक्रचापविभूषिताः
तिमिरान्धमाकाशं चक्रुस्ते जलदास्तदा ९ गजाश्वा मेघसंघाताः केचिन्मकरवर्ष्मसः नागाश्चान्ये गजाश्चैव हंसाः सर्पा द्रुमास्तथा १० ते मे-
घपुष्करावर्ता नागण्यायुतोपमाः दुर्दिनं विपुलं चक्रुस्ताश्चादयतो नभस्तलं ११ न हस्तन्यागहस्ताभ्यां वेगतश्चैव सर्वतः धाराभिस्तु-
ल्यरूपाभिर्ववृषुस्ते बलाहकाः १२ समुद्रमेतिनीतं हि रेवमाहदन्तवसुधः ऊर्ध्वं गायद्वमयपर्यंतमगाधं दुर्दिनं महत् १३ तेनावृतं वै
खमासीद्दुर्गं गजायुपः पर्वताश्च मेघपुत्तेन दस्युसमन्ततः १४ नष्टसूर्येंदुसदृशैर्मेघैर्नभसि दारुणैः अतिकष्टेन लोकस्य वि-
रूपमसमवद्रुपुः १५ मेघौघैर्निःप्रभाकाशमहश्चपश्यदृश्यमर्के चन्द्रसूर्यौ प्रभाहितौ नावभातितिः प्रभं १६ वारिणा मेघमुक्ते-
नमुच्यमानेन तदा सकृत् आवभौ सर्वतस्तत्र भूमिस्तोयमयी यथा १७ विनेदुर्बृंहिणास्तत्र लोककल्पहताः खगाः विहंगा-
श्चित्रगयाताः प्लवगाः संप्लवंगताः १८ गर्जितेनत्र मेघानां पर्जन्यनिनदेन च तर्जितानीव कंपंते तृणानि तृणभिः सह १९
प्राप्तोऽन्तकालो लोकानां अस्मिन्नेकार्णवे मही इति तेषां प्रागणाध्याय व्याहरं तिमयार्दिताः २० ॥१॥

१५ खं कल्पान्तेइति शेषः १६ तोयमयी सरसी १७ लोककल्पहताः अल्पशङ्काः प्लवगाः मत्स्याः ... सरागच्छंतितेती महाहारय संप्लवं प्राप्ताः १८
१९ २० ॥:७॥:७॥:

ह.टी.
१७०

विशेषेणमहताःविप्रहताः २१ हृष्टरोमाःस्नाताःआर्द्रतनवःस्नाताः २२ शीकरवेजिताःअंबुकरोत्स्खलितास्तोभ्योभीतावा २३ २० इमंगोवर्द्धनसंतं २८

तेनोत्सामांबुवर्षेणगावोविप्रहताभृशं हंभारवैःक्रंदमानाननचेलुस्तंभितोपमाः २१ निःकंपसक्थिचरणानिःस्पंदखुराननाः
हृष्टरोमाःकृशतनवः क्षामकुक्षिपयोधराः २२ काश्चित्प्राणान्जहुः श्रांतानिपेतुःकाश्चिदातुराः काश्चित्सवत्साःपतितागा
वःशीकरवेजिताः २३ काश्चिदाक्रम्यक्रोडेनवत्सांस्तिष्ठंतिमातरः विमुखाःश्रांतसक्थ्यश्चनिराहाराःकृशोदराः २४ पेतुरार्तावे
पमानागावोवर्षपराजिताः वत्साश्चोन्मुखकाबालादामोदरमुखाःस्थिताः त्राहीतिवदनैर्दीनैःकृष्णमूचुरिवार्दिताः २५ गवांतु
कदनंदृष्ट्वादुर्दिनागमजंमहत् गोपांश्चासन्नानेधनान्कृष्णःकोपंसमादधे २६ सचिंतयित्वासंरब्धोदृष्टोगामयेतिच आ
त्मानमात्मनावाक्यमिदमूचेप्रियंवदः २७ अद्याहमिमम्उत्पाट्यसकाननवनंगिरिं कल्पयेयंगवांस्थानंवर्षत्राणायदुर्द्धरं २८
अयंधृतोमयाशैलःपृथ्वीगृहनिभोपमः त्रास्यतेसजलाद्गावोमद्वश्याश्चभविष्यति २९ एवंसचिंतयित्वातुकृष्णःसत्यपराक्र
मः बाह्वोर्बलेदर्शयिष्यन्समूलंतंमहीधरं दोर्भ्यामुत्पाटयामासकृष्णोगिरिवाचलः ३० सधृतःसंगतोमेघैर्गिरिःसव्येन
पाणिना गृहभावंगतस्तत्रगृहाकारेणवर्चसा ३१ भूमेरुत्पाट्यमानस्यतस्यशैलस्यसानुषु शिलाःप्रशिथिलाश्च
लुर्निपेतुश्चसपादपाः ३२ शिखरैर्घूर्णमानैश्चसोत्पातैश्चपादपैः विधूतैश्चोच्छ्रितैःशृंगैरगमः---खगमाभवत् ३३

३२ अगमःपर्वतोऽचलोपिखगमःखगइवाभूदित्यर्थः ३३ ॥छ॥छ॥ छा: ॥छ॥ छ॥ छः ॥ ॥:॥छ॥

एम.
१७०

चलत्सप्तवाताःपार्श्वेमेघौघैरेकतांगतैः भिद्यमानाश्मनिर्घोषश्चालयन्तिधराः नमेघानांशृङ्गानांनभोलग्नाश्मवर्षिताः नभिदुस्तो
जनानूपवासोलसत्स्वगर्जितैः मेघैश्चशैलसंसक्तानैर्मलैः प्रसन्नपार्श्वितैः भिन्नोच्छ्रितद्रुमाभातिगिरिरेद्रामवर्षैर्वानन्चाप्नुतोयं
गिरिः पद्मैरितिविद्याधराश्च गन्धर्वाप्सरसश्चैववाचोमुवंतिप्रसन्नेसुः सहस्रतालविन्यस्तोमुक्तमूलः त्रितेजत्ताल्लात् रात्रौदिवंते
यानासकाञ्चनोज्ज्वलराजतीः कानिचित्स्थापितानौवसंस्थितानाहोनिकानिचित् गिरौमध्यप्रविष्टानितस्मिन्शृंगाणांचभवन् गिरिणा
कंपमानेनकंपितानंतुशाखिनः पुष्पमुक्तावर्वैभूमौव्यरोचन्तसमंततः निःसृताः पृथुमूर्धानः स्वातिकान्द्वेविभूषिताः द्विजिह्वा
तपः कुहाः खेचराः खेचराः खेसमंततः आशीविषाः खगानामवर्षागर्भसंपेतन्द्र उत्तमोत्तमगगनात्तुनः पेतुर्वानराः चैत्य
स्वरोषिताः सिंहाः सजलाइवतोयदाः गर्जितारश्वमथ्यंतानेतुः शार्दूलपुंगवाः विषमेष्वसमेभ्रमंतेः संभ्रमाःस्ततुंगमेः व्याघ्रा
देहैः सागरास्तएवोपलसंते अभिवृष्टस्यतेमेघैस्तस्यरूपंवभूवह तंभित्तस्यैवरूपेण त्रिपुरस्यविहायपामि बाहुदंडेन
क्रमस्यविध्वंसकमहत्तरा नीलाभ्रपटलछन्नंतद्विदाछन्नमावभौ तत्रापमानोजलदैर्निमीलितपुराप्तवः बाहुपधाने
क्रमस्यमकः ॥१॥२॥३॥४॥५॥:६:॥:७:॥८॥९॥: ॥१॥ २॥ ३॥ :॥ :

ह·टी·
१७१

मइवचेगिरिः निर्विहंगमहीरुहैर्हृतैर्निर्मरूहतैर्घनैः निरालंब इवाभातिगिरिः साशिखरैर्हृतैः पर्यस्तैर्धार्यमाणैश्च प्रचलद्भिश्च धा
तुभिः सजलाणीवशैलस्यकनानिशिखराणिच उत्तमांगगतास्तस्यमेघाः पवनवाहनाः त्वर्यमाणामहेंद्रेणतोयंनमुमुचुस्तये
धलंबमानःकृष्णस्यभुजाग्रेसघनोगिरिः चक्रारूढइवाभातिदेशोनृपतिपीडितः समेघनिचयस्तस्थौगिरिस्तंभोर्ध्वमुह पुरंपुर
स्तात्यथास्फीतोजनपदोमहान् निवेशयंतकोशैलेतुत्तयिलक्ष्मंसिमिते गावाचगोसागोपानांप्रजापतिरिवास्थितः एतद्दैवरसं
मान्मेदिव्येनविधिनामया कृतंगिरिगृहंगोपा निर्वातंशरणंगवां त्रिलोकंसुथुमानिमावामिहाहिशांतये निर्वातेषुचदेशेषुनि
वसंतुपथ्यासुखं यथास्त्रेहंयथाभूयंयथासायंयथासुखं विभज्यतामयंदेशः कृतवर्षनिवारणः शैलोत्पाटनभूरेषामहती
निर्मितामया त्रैलोक्यमप्युत्सहतोरक्षितुंकिंपुनर्व्रजं ततःकिलकिलाशब्दोगवांहंभारवैः सह गोपानांतुमुलोजज्ञेमेघनां
स्वबाधितः प्रविशंतिततोगावोगोपैर्यूथप्रकल्पिताः तस्यशैलस्यविपुलोविवरंगह्वरोदरं ॥४४॥:४४॥:॥:॥:
॥१॥१॥:॥१॥१॥:२॥:२॥·३·॥४४॥४४॥:॥:१॥१॥१॥ श्रीरामः ॥१॥: श्रीरामः:॥

राम·
१७१

ईप स्थावरात्मवान्अकंपइत्स्थितः ६६ निसमञ्जितमः श्लो ४ यर्णोमनवनः संमासनेनफलः ५ ७ लोककृत्स्नांततस्यांलोकमवेक्षात तत्परं ८ ॥:॥:॥:

कृष्णोपिविमलेशैलस्पशैलसत्तमंरुबाहुतः हृषीकेनहृतेनेपालंभिपामिवातिथिं ६० गतोवृजस्यमांतानिपुक्तानिशकटानिच विवि
सुबेषभीतानिबहुहंगारानिर्मितं ६१ अतिदैवंतुकृष्णस्यदृष्ट्वातत्कर्मवनरभत मिथ्याप्रतिज्ञोजलदाबापापामहेंद्रविभुः ६२ समरा
नैनुनिर्वृत्तेधारणपाविगतोत्सवे जगामसहितोमेघैर्वृत्रहासर्गमुत्तमं ६३ निःक्षेमसप्तरात्रेतुनिःप्रपतेशतक्रतौ गताभ्रेविमलेव्यो
म्निदिवसेदीप्तभास्करे ६४ गावस्तेनैवमार्गेणपरिजग्मुर्यथागतं स्वंस्वंस्थानंततोघोषःप्रत्युपायात्पुनरेवसः ६५ कृष्णोपितंगिरिश्रे
ष्ठंस्वेस्थानेस्थावरात्मवान् प्रीतोनिवेशयामासशिवायवरदोविभुः ६६ इतिश्रीखिलेषुहरिवंशेगोवर्द्धनधारणंनामसप्तस
प्ततितमः वैशंपायनउवाच धृतेगोवर्द्धनेकृष्णेपरित्रातेचगोकुले कृष्णस्यदर्शनंशक्रोरोचयामासविस्मितः १ सनिर्जला
बुद्धाकारैर्मत्तैर्मदजलोक्षितैः आरुह्यैरावतंनागमाजगाममहीतलं २ सदृदर्शोपविष्टंवैगोवर्द्धनशिलातले कृष्णमक्लिष्ट
कर्माणंपुरुहूतःपुरंदरः ३ तंवैसवालवपुषंतेजसादीप्तमव्ययं गोपवेषधरंविष्णुंप्रीतिर्लेभेपुरंदरः ४ तंसांबुदजलश्यामं
कृष्णंश्रीवत्सलक्षणं पर्याप्तनयनःशक्रःसर्वैर्नेत्रैर्ददृशतं ५ दृष्ट्वाचैनंश्रियायुक्तंमर्त्यलोकेमरोपमं सूपविष्टंशिलापृ
ष्ठेशक्रःसव्रीडितोऽभवत् ६ तस्योपविष्टस्यसुखंपक्षाभ्यांपक्षिपुंगवः अंतर्धानगतश्छायांचक्रेरागभोजनः ७ तंवि
विक्तेवनगतंलोककृत्स्नांततःपरं उपतस्थेगजाद्विहायकृष्णंवलनिषूदनः ८ ॥ :॥७॥७॥७॥७॥७॥७॥७

१० पंचभिः सवकैर्महागुणैर्लवतेरतितेनपंचत्ववकलेवेन ११ १४ स्वायंभुवेनयोगेनदेहेरागाभंधारणा तस्यांहिक्रियमाणायांमुहूर्त्तोपिलघुर्भव

तत्समीपगतस्तस्यदिव्यस्रगनुलेपनः शशांकदेवात्तोवेवत्वपूर्णाकरः प्रभुः ९ किरीटेनार्कतुल्येनविद्युद्योतकारिणा कुंडला
भ्यांसदृश्याभ्यांसततंशोभिताननः ९ पंचत्वकलेवेनहारेणाभिभूषितः सहस्रपत्रकांतेनदेहमंडलाकारिणाइंद्रुमाणाःस
हस्रेणनेत्राणांकामरूपिणां ११ त्रिदशारायनार्थेनमेघनिर्घोषकारिणा अथदिव्येनमधुरंवाङ्गहारस्वरेणतु १२ कस्म
कस्म महाबाहोज्ञातोनानादेवद्रुत्न अतिदेवंकृतंकर्मसयाप्रीतिमतानघ १३ मयोत्सवेषुमेघेषुपुण्यतावर्तेकारिषु य
रेलपारित्विताणावत्तेनास्मिपरितोषितः १४ स्वायंभुवेनयोगेनपश्चात्पंचत्वंततोन्नमः धृतोवेशमवदाकाशोकोद्यैतेनननविस्म
येन १५ प्रतिषिद्धेममसंदेहमयेयंकृपिषितेनवै अतिवृष्टिःकृताकृष्णगवांवैसमरात्रिका १६ सात्वयाप्रतिषिद्धेयमेघवृष्टिर्दु
रासदा देवैःसदानवगणैर्दुर्निवार्याभविष्यति १७ अहोमप्रियपंकस्यपन्नमनुष्यदेहवान् समग्रंवैस्मवंतेजाविति
गृहसिरोषितः १८ साधितदेवतानांहिमन्येहंकार्यमव्ययं त्वयिमनुष्यमायन्नेयुक्तेचैवस्वतेजसा १९ सत्त्वयानेवीरका
र्येर्थनकिंचित्परिहास्यते देवानांपद्भवान्नेतासर्वकार्यपुरोगमः २० एकस्त्वमसिदेवानांलोकानांचसनातनः द्वितो
पंनान्यपश्यामिधुरंयस्तेनमुदुहेत २१

तिकृष्णसत्तगोवर्द्धनवतविपुलतोप्यस्तोभकस्यगात्पपीतसमुद्भवन् २४ गवांकोपनेति
शेषः २६ २७ रोषितः वज्रपतनपातेनमपिकुद्दः सनदर्शगोलंतस्याद्यारयसीत्यर्थः १८ १९ २० २१

पुंगवःमहांतः २२ प्रकारांतरेणकर्षणात्त्वंपातितोभवहोहरिष्टिमाहः २३ २४ स्थाणुभ्यःपर्वतेभ्यः २५ गोलोकस्यश्रेष्ठत्वंवक्तुंपौराणिकानाह अथामि
ति अथपांलोकाधस्तात्तत्सोपर्यपस्तुलर्वतोमहाधराःपर्वताःसमुद्रमयाल्पुपोटडानिलोहलोगलानिनानाविधमहीधाधायंतः अतएवनगानामुपरिसाह

यथाहिपुंगवःश्रेष्ठोयज्ञेषुविनियोजते एवंत्वमसिदेवानामयानांहितवाहन २२ त्वद्धारणंकृष्णजगत्कारणंतिदेवसत्तमा
साधुनिर्दिष्टवांस्तुभ्यस्वकोचनं २३ त्वयस्तयभूर्भगवान्बुध्यायवयसापिवा नत्वानुगंतुंशक्नोतियेरुर्द्धंतगानांयथा २४
स्थाणुभ्योहिमवान्श्रेष्ठोहृदानांवरुणालयः गरुत्मान्पक्षिणांश्रेष्ठोदेवानांत्वंभवान्नः २५ अपामधस्ताल्लोकोवैत
स्योपरीमहीधराः नगानामुपरिष्टाद्भूः पृथिव्युपरिमानुषाः २६ मनुष्यलोकादूर्ध्वंतुखगानांगतिरुच्यते आकाशस्योपरि
रविर्द्वारंस्वर्गस्यभानुमान् २७ देवलोकाःपरस्तस्माद्विमानगमनोमहान् यत्राहंकृष्णदेवानामैंद्रेविनिहितःपरे २८ स्व
र्गादूर्ध्वंब्रह्मलोकोब्रह्मर्षिगणसेवितः तत्रसोमगतिश्चैवज्योतिषांचमहात्मनां २९ तस्योपरिगवांलोकःसाध्यास्तंपा
लयंतिहि सहिसर्वगतःकृष्णमहाकाशगतोमहान् ३० उपर्युपरितत्रापिगतिस्तवतपोमयी यांनविद्मोवयंसर्वे
पृच्छंतोपिपितामहं ३१ लोकात्त्वधोदुष्कृतीनांनागलोकस्तुदारुणः पृथिवीकर्मशीलानांक्षेत्रंसर्वस्यकर्मणः ३२

स्मताभुवस्तोपरिनागादृश्यंते २६ २८ सोमगतिस्तावतीत्यर्थः कर्मफलंतावदेवेत्यर्थः २९ गोलोकस्तुगोप्रसनानाम्ततोप्युपरीत्याहतस्येति
३० तत्रागोलोकेपिनविद्मःकुतोलभेमेत्यर्थः ३२ ॥७॥ ७॥ ७॥ ७॥ ७॥ ७॥ ७॥ ७॥ ७॥ ७॥ ७॥:: ::

३३ गवामेवेत्यन्येषांतपआदिनापिदुःप्राप इत्यर्थः ३४ सएवगोलोकस्त्वयाऽहंभूमावागत ऽवसीदमानावस्थायांत्वेपवमानतस्यर्थः तथायंमंत्र
वर्णः तावांवास्तून्युश्मसिगमध्यैयत्रगावोभूरिशृंगाअयासः अत्राहतदुरुगायस्यवृष्णः परमंपदमवभातिभूरीति तानिवास्तूनिवयोः रामकृष्णयोर्वो

एवमस्थिराणांविषयेवायुनातुल्यवृत्तिनां गतिःशमदमाद्यानांस्वर्गःसुकृतकर्मणां ३३ ब्राह्मेतपसियुक्तानांब्रह्मलोकः
परागतिः गवामेवतुगोलोकोदुरारोहाहिसागतिः ३४ सतुलोकस्त्वयाकृष्णसीदमानःकृतात्मना धृतोधृतिमतावीरनिघ्न
तोपद्रवानवहन् ३५ तदहंसमनुप्राप्तोगवांवाक्येनचोदितः ब्रह्मणश्चमहाभागगौरवात्तवचागतः ३६ अहंभूतपतिःकृ
ष्णदेवराजःपुरंदरः अदित्यागर्भपर्यायेज्येष्ठस्तेपुरातनः ३७ सतेतेजसाचैवयत्तेदर्शितवानहं मेघरूपेणतत्सर्वंत्वंतुम
र्हसिमेविभो ३८ एवंक्षांतमनाःकृष्णस्वेनसौम्येनतेजसा ब्रह्मणःशृणुमेवाक्यंगवांचाप्यतिविक्रम ३९ आहत्वांभगवान्
ब्रह्मागावश्चाकाशगादिवि कर्मभिस्तोषितादिव्यैस्तवसंरक्षणादिभिः ४० भवतारक्षितालोकागोलोकश्चमहानयं यद्व
यंपुंगवैःसार्द्धंवर्द्धामःप्रसवैस्तथा ४१ कर्षकान्युगवैर्वाह्यैर्मेध्यैर्बहुविधासुतान् त्रिःपशाहान्महत्त्वेनेतर्पयिष्यामकामगाः
४२ तदस्माकंगुरुस्त्वंहित्राणस्त्वंमहाबलः अद्यप्रभृतिनोराजात्वमिंद्रोवैभवप्रभो ४३

स्तूनिस्थानानिगमध्यैगंतुंउश्मसिउश्मःकामयामहेनतुतत्रगंतुंप्रभवामः यत्रयेषुगावःबहुभूरिशृंगाःमहाशृंगाअयासःगावःअयासःसंचरंति अत्रभूलोकेअ
हनिश्चितंतत्गोलोकाख्यंपरमंपदंभूरिअनंतंमुख्यादपिविशिष्टंअवभातिअत्यंतंशोभते वृष्णःआनंदवर्षकस्यउरुगायस्यमहाकीर्तेरित्यर्थः ३५
३८ मेमुत्वादितिशेषः ३९ ४३ ॥

अभिषिच्यस्व आत्मानमिति शेषः अभिषेकार्हं किं भगवान्नं गोषु कोस्माहमंत्रः अर्धं वासमासानां नागमानां विधामहं हंताः शरत्कालं कृषिवोरुगोपतिं
गवामिति विषामहनसमर्थं ४५ ममेति इंद्रा उपरीति विग्रहो लोपेन उपेंद्र इति नाम निष्पन्नमित्यर्थः ४६ ४७ वर्षार्धे आश्विनमुत्थानप्रतिपदि ध्वजः ब्र

तस्मात्त्वं काञ्चनैः पूर्णैर्दिव्यस्य पयसो घटैः एभिरद्याभिषिच्यस्व मया हस्तावनामितैः ४४ अहं किलेन्द्रो देवानां त्वं गवामिन्द्रतां गतः गोविन्द इति लोकास्त्वां स्तोष्यन्ति भुवि शाश्वतं ४५ ममोपरि यथेन्द्रस्त्वं स्थापितो गोभिरीश्वरः उपेन्द्र इति कृष्ण त्वां गास्यन्ति दिवि देवताः ४६ ये चेमे वार्षिका मासाश्चत्वारो विहिता मम तेषामर्धं प्रयच्छामि शरत्कालं तु पश्चिमम् ४७ अद्यप्रभृति मासौ द्वौ ज्ञास्यन्ति मम मानवाः वर्षार्धे च ध्वजो मह्यं ततः पूजामवाप्स्यति ४८ ममं तु हेडुवं दृष्ट्वा तदा मत्स्यन्ति बर्हिणः अल्पवाचो गतमदाश्चैव चातका मेघनादिनः शांतिं सर्वे गमिष्यन्ति मम कालविचारिणः ४९ त्रिशंकुचरितामाशां मया गुप्तां विचरिष्यति सहस्रांशिमतादिसंतापपन्नेन तेजसा ५० ततः शारदिपुक्तायां गोन कामेषु बर्हिषु पावमानेलगतोपविप्लुतेषु स्नवेषु च ५१ हंससारसपूर्णेषु नदीनां पुलिनेषु च मत्तक्रौंचप्रणादेषु मेदेषु वृषभेषु च ५२ गोषु चैव प्रहृष्टासु क्षरंतीषु पयो बहु निस्तंभेषु च मेघेषु निर्यातेसु जगतीजले ५३ आकाशे शस्त्रसंकाशे हंसेषु विचरत्सु च जातपक्षेषु तोयेषु वापीषु च सरित्सु च तडागेषु च कान्तेषु जलाशयेषु विमलेषु च ५४

अस्मामान्निविह्नं ४८ ४९ आशां दक्षिणां दिशं ५० खगचातकेषु बेपुनदीतारणसाधनेषु प्लवमानः पुराणेषु नदीष्विसर्थः ५१ ५२ निर्यासविरक्षा ५३ शस्त्रसंकाशे कृष्णभासे ५४ ॥ ॥ ॥

ह·टी·
१०४

कलमानांशालिकणिशानांमवनतानिभ्रयाणियासुतासु ५५ ५६ मत्वेषुआमपणाबीजपेयादिषु ५७ ५८ महयंतिप्रजयंति ५९ स्थिरेशाम्यतेह
नेमहाएथेआचारे ६० ह्रिमपपोमंदेकिनोजलंतस्यवान् ६१ ताःगावःसोत्याः ६४ ६३ ववर्षुःदेवाः नेद्रुःलपन्ने ६४ एकाणोवाद्विविक्रांश्यत्रते दी

कलमावननताग्रासुकम्मकेदारयंक्तिषु मध्यस्थसलिलाभंकुर्वतीषुनदीषुच ५५ सुसस्यायांचसीमायां मनोहार्यमुनेरपिदृष्टि
बोप्टयुराज्ञायांस्याभावर्षेन्तरे ५६ श्रीमत्सुपंक्तिमार्गेषुफलवत्सुतरोषुच इन्नुमत्सुनरेशेषुप्रहृष्टेषुमतेषुच ५७ ततः पवर्सं
तेषुसपाशरत्सुसोस्थितेनुपि लोकेस्मिन्कुसलनिःशिवत्येपद्धत्रिदिवेयथा ५८ नास्तावैवमाचेव बलाकारासुपष्टिषुमहेंद्र
चाप्सुपेदंचमहपंतिमहीतले ५९ येरावयोःस्थिरोहनेमहेंद्रोपद्रसंतते मानवाःधणामिष्यतितेपानात्स्वन्ययागमः ६० ततः
शक्रस्तुतानष्टघटानहिमपपोधान् अभिषेकेणागोविंदयोजयामासयोगवित् ६१ हृष्टास्तमभिषिच्यंतेगावस्ताः सहस्र
पयैः सजैःमभ्नवसंपुर्केः सिषिचुःक्रमभ्यय ६२ मेघाश्चदिवमुक्ताभिःसामृताभिः समंततः सिषिचुःस्तोयधाराभिरा
भिषेच्यंतमव्ययं ६३ वनस्पतीनांसर्वेषांसुस्रावेंदुनिभंपयः ववर्षुस्तुष्पवर्षंचनेदुस्तूर्याणिगोवनी ६४ ववृतिमुनयः
सर्वे वाग्भिर्मंत्रपरायणाः एकार्णवविनिर्मुक्तंचदधारवसुधावपुः ६५ प्रासादसागरास्नेमुर्वेतुर्वातानगाद्धताः मार्गस्थोविवभौ
भानुःसोमोनक्षत्रसंयुतः ६६ इतयःश्रणामज्ञमुज्ञेसुनिर्वैरातान्पाः मवालपत्रशवलाःपुष्पवंतश्वपादपाः ६७
ऽटमध्येहीरोदतुल्याःपृथिव्यमवदित्तयेः ५८ ६९ इतयोतिहरयध्यायाः ६८ ।।छ।।छ।।छ।।छ।।छ।।छ।।छ

राम·
१७४

गात्रकहैर्हैत्रादिभिः ६८ ६९ ७० नियोगः कृष्णोपदेशः ७१ कृपासाध्यतां वधकाम ७२ ममांशोऽर्जुनः ७३ ७४ भारतं भरतानां युद्धं ७९ ८०

महेन्द्रप्रमुखैर्नागैः पातालतोऽथवनेमृगाः अलंकृता गावः क्रकहैर्होतुमभिर्गोतिपर्वताः ६८ इवलोकोपमोलोकस्तमोः मृतासेचि
त आसीत्कृष्णाभिषेकार्द्रः स्निग्धः स्रोतोऽभिचितः ६९ अभिषिक्तं तु तं गोभिः शक्रोपेन्द्रमव्ययं दिव्यमाल्याम्बरं देवदे
वोऽब्रवीदिदं ७० एष मे प्रथमः कृष्ण नियोगो योऽद्य कृतः श्रूयतामपरं कृष्ण समागमनकारणं ७१ त्रियमसाध्यतां केशः
केशो चतुरंगाधमः आदिष्टत्वं सदारिष्ठो राजाऽस्यनतः कुरु ७२ पितृष्वसाऽजातस्ते ममांशो ह्यमिवास्थितः सतेरक्ष्यस्त्वयामास
त्वसख्येचयोनिमुत्सृजा ७३ त्वयाह्यनुगृहीतः सन्त्वत्पृष्ठात्प्रज्ञकः त्वत्तुल्यो तनेमानमप्रमाप्स्यते विपुलं यशः ७४ भारतस्य
च वंशस्य सर्वश्रेष्ठो धनुर्द्धरः भविष्यति सुहृत्पथ्य त्वत्तेनवाऽऽस्यते ७५ भारते त्वविवादनं तस्मिंस्त्वपुरुषोत्तम उभाभ्यामपि सं
योगे प्राप्स्यति निधनं नृपाः ७६ प्रतिज्ञातं मया कृष्ण अमिषमध्ये सुरेषु च ममपुत्रोऽर्जुनो नाम जातः कुन्त्याः कुलोद्वहः ७७ सा
स्त्राणां पारं गतो ज्ञः श्रेष्ठस्त्वापनिकर्षणात्तं प्रवेक्ष्यन्ति वै सर्वे राजानः शस्त्रयोधिनः ७८ अक्षौहिणीस्तु प्राणांताज्ञां सं
मशालिना एकः क्षत्रधर्माय योजयिष्यति मत्सुता ७९ तस्माद्वचः तेमार्गं धनुषोलीयवेन च नानुपास्यति राजानो देवा व
लाक्रिनाप्रभो ८० सतवंधुः सहायस्त्वं तयानेषु भविष्यति तस्य योगाविधातव्यास्तुयागो विदमत्कृते ८१ दृष्टव्यः मय याहवे
त्वयामान्यस्त्वानिमशः ज्ञातात्वमेव लोकानामर्जुनस्य च निमशः ८२ त्वया च नित्यं सारथ्य आहवेषु महत्सु मः रक्षितस्यले
पोतस्यनेमृत्युः क्षेमविष्यति ८३

योगोध्यात्मविद्याविधानम् अन्तातोज्ञापनीयः ८१ ८२ ८३ ॥ ः ॥

ह०टी०
१७५

९९ कानीनं कन्यायांभवं ९९ निर्यातयिष्यामि प्रत्यर्पयिष्यामि १०० ॥७॥:॥७॥ :॥७॥७ ७ ७ ७ :७॥ ७॥ ७॥७॥:

अर्जुनं विद्धि मां कृष्ण मां चैवात्मानमात्मना आत्मा तेहं यथा पार्थ त्वमप्येवं मतोर्जुनः ८४ त्वया लोकानिमान् जित्वा बलेहं त्वा द्वि
भिः अग्नेः खाताना कृतो प्रजापुरा मे ह कृष्णमाददं ८५ लोकमध्ये महं हासे समये हं तस्य वैकृतं मत्स्यनोपेय देवा चेयोऽस्य मतिरीपुरहये
८६ सोर्जुनो नाम मे पुत्रः पितुस्ते भागिनीसुतः इहसौहार्दमायातु भूत्वा सहचरः पुरा ८७ नास्मात्तेयुध्यतः कृष्ण सस्थाने यथा हेपि
वा वोढव्या पुंगवेनेव भूः सदारामहं त्विन ८८ कंसो विनिहतो कृष्णेन तथा भारार्थदर्शिना अभितस्तत्र महद्युद्धं भविष्यति मही
क्षितां ८९ तत्र तेषां नवाराणामतिमानुषकर्मणां विजयस्यार्जुनो भोक्ता यशसां त्वं च पोस्यसे ९० एतन्मे कृष्ण कार्त्स्न्येन न
कर्तुमर्हसि भाषितं यथाहं ते सुतास्तेभ्यस्तत्प्रियमच्युत ९१ शक्रस्य वचनं श्रुत्वा कृष्णो गोविंदतां गतः प्रीतेन मनसा पुनः
प्रतिवाक्यं जगाद ह ९२ प्रीतोऽस्मि दर्शनाद्देव तव शक्र शचीपते यत्त्वयाभिहितं चेदं तत्किंचिन्न हीयते ९३ जानामि
भवतो भावं जानाम्यर्जुनसंभवं जाने पितृष्वसारं च पाण्डोर्दारांन्महात्मनः ९४ युधिष्ठिरं च जानामि कुमारं धर्मनिर्मितं भीमसे
नं च जानामि वायोः संतानजं सुतं ९५ अश्विभ्यां सात्वजानामि सृष्टं पुत्रद्वयं शुभं नकुलं सहदेवं च माद्र्याः कुलद्वितं शुभौ ९६
कानीनं चापि जानामि सवितुः प्रथमं सुतं पितृष्वसा कर्णे वै प्रसूतं तं ततोगतं ९७ धार्तराष्ट्राश्च मे सर्वे विदिता पुरुकौ
क्षिताः पाण्डोः परमं चैव शापोत्थं निनिपातितं ९८ तद्गच्छ त्रिदिवं शक्र सुखाय त्रिदिवौकसां नार्जुनस्य रिपुः कश्चिन्ममाग्रत
भविष्यति ९९ अर्जुनार्थे च तान्सर्वान्पाण्डवान्नहतान्युधि कुंत्यै निर्यातयिष्यामि निवृत्ते भारते मृधे १०० ॥

राम०
१७५

पंचितः वदुः १०१११ १०२ चतुःसप्ततितमः गते व्रजालयैर्गोपैः सह १ वृद्धात्मधर्मि[illegible]ध्येदः संधिशावेः २ १२ ॥:॥:॥:॥:॥:॥:॥:॥:

प्रवक्ष्यति मां शक्र तनूजस्तव सोऽर्जुनः मत्सन्निकर्षिष्याम्येतं तव स्नेहेन पार्थितः १०२ सत्यसंधस्य तच्छ्रुत्वा प्रियं प्रीतस्य भाषितं कृष्णस्य सातात्त्रिदिवं जगाम त्रिदिवेश्वरः १०३ हरिवंशे गोविंदाभिषेको नाम चतुःसप्ततितमः वैशंपायन उवाच गते शक्रे ततः कृष्णः पूज्यमानो व्रजालयैः गोवर्द्धनधरः श्रीमान्विवेश व्रजमेव ह १ तं स्म वृद्धाभिनंदंति ज्ञातयश्च सहोषिताः धन्याः स्मोऽनुगृहीताः स्म त्वद्दृष्टेन नगेन च २ गावो वर्षभयात्तीर्णा वयं तीर्णा महाभयात् तव प्रसादाद्गोविंद देवतुल्यपराक्रम ३ अमानुषाणि कर्माणि पश्यामस्तव गोपते धारणेनास्य शैलस्य विद्मस्त्वां कृष्ण दैवतं ४ कस्त्वं भवसि रुद्राणां मरुतां च महाबलः वसूनां वा किमर्थं च वसुदेवः पिता तव ५ बलं च बाल्ये क्रीडा च जन्म चास्मासु गर्हितं कृष्ण दिव्या च ते चेष्टा शंकितानि मनांसि नः ६ किमर्थं गोपवेषेण रमसेऽस्मासु गर्हितं लोकपालोपमश्चैव गास्त्वं किं परिरक्षसि ७ देवो वा दानवो वा त्वं यक्षो गंधर्व एव वा अस्माकं बांधवो जातो योऽसि सोऽसि नमोऽस्तु ते ८ केनचिद्यदि कार्येण वससीह यदृच्छया वयं तवानुयाः सर्वे भवंतं शरणं गताः ९ गोपानां च वचः श्रुत्वा कृष्णः पद्मदलेक्षणः प्रत्युवाच स्मितं कृत्वा ज्ञातीन्सर्वान्समागतान् १० मन्यते मां यथा सर्वे भवंतो भीमविक्रमाः तथाहं नावगंतव्यः स्वज्ञातिरस्मि बांधवः ११ यदि त्ववश्यं श्रोतव्यं कालः संप्रतिपाल्यतां ततो भवंतः श्रोष्यंति मां च द्रक्ष्यंति तत्त्वतः १२ यद्यहं भवतां श्लाघ्यो बांधवो देवसप्रभः परिज्ञानेन किं कार्यं यद्येषोऽनुग्रहो मम १३ ॥:॥७॥७॥७॥७॥७॥:॥७॥:॥७॥:॥७॥७॥

ह.टी.
१०६

ष्ठयौवनंकांतिमत्सं १५ १७ संकाल्यस्ववशेकृत्वाकैशोरंवयोदशवर्षावधितत्सकंतत्पश्चिमभागंएकादशमारभ्येत्यर्थःआगुपनयनात्कामचाराद

एवमुत्क्रान्तेगोपावसुदेवसुतेनवै वर्धमानादिशःसर्वाभेजिरेप्रहितानना: १४ कृष्णस्तुयौवनंदृष्ट्वानिशिचंद्रमसोनवं
शारदींचनिशांरम्यांमनश्चक्रेरतिंप्रति १५ सकरीषांगरागासुव्रजरथ्यासुवीर्यवान् वृषाणांजातदर्पाणांयुद्धानिसमयो
जयत् १६ गोपालांश्चबलोदग्रान्योधयामासवीर्यवान् वनेसवीरोगाश्चैवजग्राहग्राहवद्विभुः १७ युवतीर्गोपकन्या
श्चरात्रौसंकाल्यकालवित् कैशोरकंमानयन्वैसहताभिर्मुमोदह १८ तास्तस्यवदनंकांतंकांतागोपस्त्रियोनिशि पि
बंतिनयनाक्षेपैर्गांगतंशशिनंयथा १९ हरितालार्द्रपीतेनसकौशेयेनवाससा वसानोभद्रवसनंकृष्णःकांततरोभवत्
२० सबद्धांगदनिर्व्यूहश्चित्रयावनमालया शोभमानोहिगोविंदःशोभयामासतद्व्रजं २१ नामदामोदरेत्येवंगोपक
न्यास्तदाब्रुवन् विचित्रंचरितंघोषेदृष्ट्वातत्तस्यभास्वतः २२ तास्तंपयोधरोत्तुंगैःपीनैःसमपीडयन् भ्रामिताक्षैश्चव
दनैर्निरीक्षंतेवरांगनाः २३ तावार्यमाणाःपितृभिर्भ्रातृभिर्मातृभिस्तथा कृष्णंगोपांगनारात्रौमृगयंतिरतिप्रियाः २४

नुज्ञातीतिवाक्यंमानयन् १८ १९ हरितालस्यआर्द्रपंकाः तद्वत्पीतेन २० तद्व्रजंतासांकदंबं २१ २२ २३ २४ ॥ः॥

राम.
१०६

पंक्तीकृताःमंडलाकारापंक्तिरूपेणास्थिताः द्वंद्वशोद्वाभ्यांद्वाभ्यांप्रदेशाभ्यांवर्त्तिनीतिगोप्यःकृष्णोपयासंताः द्वंद्वशोगोपाहृताभ्युताकमकस्मेत्यर्थः मनोरमंमंड
लमध्यस्थंचरमयंतीत्यर्थः यथोक्तंश्रीगानामंगनामंतरेमाधवंमाधवंमाधवंचांतरेणांगनाः इत्थमाकल्पितेमंडलेमध्यगः संजगौवेणुनादेवकीनंदन इति स्तुति
स्त्र यथावत्तेपुरूपावपृथ्वीतस्यौत्रंविरेरिहा॥ अतस्तस्यविद्याःमिविद्वान्महद्देवानामसुलभेकामिति यथापतंतुअपिताशेषिराभिर्गोपाभिरभिसर्तुंयोग्या
कृष्णमूर्तिःएकरूपाबहुरूपावस्येषवहूनिवेलेपरिधने बहुधात्वंगतेत्यर्थः तथाप्यन्याऊर्ध्वागोपीसंपर्कविनातस्यौस्थितोमध्येइतिशेषः कीदृशाःअतिंद्री

तास्तुपंक्तीकृताःसर्वारमयंतिमनोरमंगायंत्यःकृष्णचरितंद्वंद्वशोगोपकन्यकाः २५ कृष्णलीलानुकारिण्यःकृष्णप्राणि
हितेक्षणाःकृष्णस्यगतिगामिन्यस्तरुण्योवरांगनाः २६ वनेषुतालहस्ताग्रैःकुट्टयंत्यस्तथापराःचेष्टंतेचरितंतस्यकृ
ष्णस्यव्रजयोषितः २७ तास्तस्यनृत्यगीतंचविलासस्मितवीक्षितं मुदिताश्चानुकुर्वंत्यःक्रीडंतिव्रजयोषितः २८

नदेशान्पार्श्वद्वयपुरस्ताद्व्यवतिप्रकाशातइतित्र्यविः त्रेधाभूतांदृष्टिरेरिहा॥गोलंती उक्तरूपेरासमंडलेहिएकैकस्यागोप्याउभयतःकृष्णद्व
यं पुरस्तादेकःसर्वसाधारणास्त्रिधाभूतामपिदृष्टिंप्रदेशत्रयस्थःकान्तैर्नगिलतीतितोऽपरेणापेतीत्यर्थः तामेवरिभ्रमतेस्वधर्मेस्वस्वयंभूतातामनु
चिंतयामितद्युक्तासतीविद्वानितिकृष्णलीलानुकारिण्यस्तुत्वमारोपयंतीकाप्यवदत्देवानांकृष्णादीनामन्येषांवाकृष्णेनवियोजयतांत्रासुरत्वेनि
ईपतंमहतएकमुखं कस्याश्चिद्रासक्रीडायांतिरोहितेकृष्णेइदंवाक्यं २५ २६ २७ २८ ॥:॥श्रीरामः॥:॥श्रीरामः॥ श्रीरामः॥५

ह॰टी॰
१८८

भावः कृष्णप्रेमातिशयः तस्य निस्संदेहं बहिराविःकरणेन मधुरं अङ्गमण्डलंगताः यामाः २९ अनुवव्रिरे परिवृत्तः वृत्तवान् ३० ३१ हाहेति हा इत्यव्ययं हा चंद्रमु
खि इत्यादिशो हृः रासविहारानु रंतं कुर्वतः आविष्कुर्वतः ३३ ३४ चक्रवालैर्मण्डलैः ३५ हल्लीसकक्रीडनं एकस्य पुंसो बहुभिः स्त्रीभिः क्रीडनं सैव रास
क्रीडा गोपीनां मण्डलीनृत्यबंधे हल्लीसकं विदुरिति कोशात् तल्लक्षणं तु पृथुमुष्टेनं मत्स्यो गोविन्दनालिमात्रोन्नतं कोविनिखनेच्छंकुकं आक्रम्य पद्भ्यामि

भावेन स्वेन मधुरं गायंत्यस्ता वरांगनाः व्रजं गताः सुखं चेह दामोदरपरायणाः २९ करीषपांसुदिग्धांगयस्ताः कृष्णमनुवव्रिरे
रमयंत्यो यथा नागं संप्रमत्तं करेणवः ३० तमन्याभावविकचैर्नेत्रैः प्रहसिताननाः पिबंत्यतृप्ता वनिताः कृष्णं कृष्णमृगेक्ष
णाः ३१ मुखमस्याब्जसंकाशं तृषिता गोपकन्यकाः रत्यंतरगता रात्रौ पिबंति रतिलालसाः ३२ हाहेति कुर्वतस्तस्य प्रहृष्टा
स्ता वरांगनाः जगृहुर्निःसृतां वाणीं साम्ना दामोदरेरितां ३३ तासां ग्रथितसीमंता रतिं नीत्वाकुलीकृताः चारु विस्रंसिरे के
शाः कुचाग्रे गोपयोषितां ३४ एवं स कृष्णो गोपीनां चक्रवालैरलंकृतः शारदीषु सचंद्रासु निशासु मुमुदे सुखी हरिवंशे ह
ल्लीसकक्रीडनो नाम पंचसप्ततितमः वैशंपायन उवाच प्रदोषार्धे कदाचित्तु कृष्णे रतिपरायणे त्रासयन्समदो
गोष्ठानरिष्टः समदृश्यत १ निर्वाणांगारमेघाभस्तीक्ष्णशृंगोऽर्कलोचनः क्षुरतीक्ष्णाग्रचरणः कालः कालइवापरः २

तोरनांतु हस्ते त्रेमेयं खलु रासगोष्ठी इति नीलकंठीये हरिवंशभावदीपे पंचसप्ततितमः प्रदोषार्धे १ निर्वाणांगारमंगालः मेघश्च तद्वदाभ
कालः कृष्णवर्णः कालपितामहस्तो वैवस्वतः २॥७॥७॥७॥ ७॥ ७॥:: :: ॥:

राम:
२८८

गर्वितं दर्पेण तेन आविद्धं त्वामितं लांगूलं येन सः कठिनं स्कंधबंधनं ककुद्यस्य ३ ककुदा ककुद्घातेन उद्दृश्यं अश्माहितं हतं निर्मोतं महाप्रासादादिं चयनं ये
न सतया ककुदाघातेन ताडितेन वृक्षग्रामप्रासादिमूलेन सर्वे मापितद्रुमान् रसर्पः ४ ७ गृष्टीः सवत्साः भवत्काः गावः संप्रचचार इगामितः सकापेतस्य थेः ८

लेलिहानः सनिष्पेषं जिह्वयोष्ठौ पुनः पुनः गर्वितस्त्वाविद्धलांगूलः कठिनस्कंधबंधनः ३ ककुदोदग्रनिर्माणः प्रमाणाद्दुरतिक्र-
मः शकृन्मूत्रोपलिप्तांगो गवामुद्वेजनो भृशं ४ महाकटिः स्थूलमुखो दृढजानुर्महोदरः विषाणावलितलिप्तांगो लंबकाकुटश्च मे-
ता ५ गवां दोहेषु च फलतरुघातांकिताननः उद्धूसन्त्वा विषाणाग्रे योद्धिषद्वृषभसूदनः ६ अरिष्टो नाम हि गवामरिष्टो दारुणा-
कृतिः दैत्यो वृषभरूपेण गोष्ठान्विपरिधावति ७ पातयानो गवां गर्भान्दृप्तो गृष्टीस्सनातनेवम् भंजमानश्च चपलो गोरष्ठेः संप्रच-
चारह ८ शृंगप्रहरणो रौद्रः प्रहारं गोषु दुर्मदः गा दृष्टुं न रतिं लेभे विना युद्धेन गोवृषैः ९ स तत्र गास्तिकपमसंबाधमानो महोत्क-
टः चकार निर्वृषं गोष्ठं निर्वत्साशिशुपुंगवं १० एतस्मिन्नेव काले तु गावः कृष्णसमीपगाः त्रासयामास दुष्टात्मा वेगवत्तव-
शे स्थितः सेंद्राशानिरिवांभोदो नर्दमानो महासुरः ११ तच्छ्रुत्वा तेन तं कृष्णः सिंहनादेन शोषयन् अभ्यधावत गोविंदो दृ-
प्तं वृषभरूपिणं १२ स कृष्णं गोवृषं दृष्ट्वा दृष्टलांगूललोचनः रोषमत्तालसशृंगेन्नपुद्रुको हीनमदंह १३ तमापतंतं
दुर्वृत्तं दृष्ट्वा वृषभरूपिणं तस्मात्स्थानान्नव्यवलत्कृष्णो गिरिरिवाचलः १४ स प्रयुक्तो वृषभो हरिं हर्षाभिधाय हृताननः
कृष्णस्य निधनाकांक्षी तूर्णमभ्युत्पपातह १५

१० गावः गात्वैव सततवशो स्थितः आसन्नमत्युः ११ १२ दृष्टं उत्फालि-
तं लांगूलं लोचनं च येन सः १३ १४ सप्रहृतेक्रमः इति शेषः १५ ॥ः॥ श्रीरामः॥ श्रीरामः ॥ ७

प्रमुत्वेमुत्वाग्रेऽप्रोष्टयोरित्यर्थः १६ नस्तः नासिकातः १७ २३ गोव्रजाः गोपाः अप्यंचार्थो दाशान्तयां प्रनेमास्मिन् दृशे सोमो ऽप्यंत गोपिनिममा विरस्याद्गतो
ति सोत्रमश्रृंगं वृषमेपुपुत्सनु हत्तस्थो वहुलेवहो अंतरीति मंत्रोणापहेहितः मंत्रार्थस्तु अंतगोपाः अंतःस्थितायापायंतयो मानमस्मिन्नद्धेवपंचेष्टा
चो सोमः सोमादिरूप अरदृशोपकर्षणादृष्टः नेममहं सपंचमस्या अंगस्थियं ज्ञगमन्नाविः कृष्णोगतिप्रकटीकरोति सतिमश्रृंगां वृषमंपुपुत्सन् योद्धुमि

तमापतंतं सम्प्रेक्ष्य प्रतिजग्राह दुर्धरं कृष्णः कृष्णांजननिभं वृषं प्रतिवृषोपमः १६ स संसक्तस्तु कृष्णेन वृषोणीव महावृषः मुमोच
वक्त्रजं फेनं नस्याभ्यां च सशब्दवत् १७ तावन्योन्यावरुद्धौ गोयुद्धे कृष्णवृषावुभौ रेजतुर्मेघसमये संसक्ताविव तोयदौ १८ तस्य
दर्पबलं हत्वा कृत्वा शृंगांतरे पदं अपीडयदरिष्टस्य कंठं क्लिन्नमिवांबरं १९ शृंगं चास्य पुनः सव्यमुत्पाट्य यमदंडवत् तेनैव वक्त्रा
हरद्वक्त्रे स ममार वृषोवरः २० स भिन्नशृंगो भग्नास्यो भग्नस्कंधश्च दानवः पपात रुधिरोद्गारी सांबुधार इवांबुदः २१ गोविंदेन ह
तं दृष्ट्वा दृप्तं वृषभदानवं साधु साध्विति भूतानि तत्कर्मास्याभितुष्टुवुः २२ स चोपेंद्रो वृषं हत्वा कांतं चंद्रं निशामुखे अरविंदा
भनयनः पुनरेवरराम ह २३ तेपि गोव्रजाः सर्वे कृष्णं कमललोचनं उपासांचक्रिरे हृष्टाः स्वर्गे शक्रमिवामराः २४ हरिवंशे
अरिष्टवधो नाम षट्सप्ततितमः वैशं कृष्णं व्रजगतं श्रुत्वा वर्धमानमिवानलं उद्वेगमगमत्कंसः शंकमानस्ततो भयं १ पूत
नायां हतायां च कालिये च पराजिते धेनुके प्रलयं नीते प्रलंबे च निपातिते २ ॥छ॥छ॥

धनहन्तेणामस्मीकंतुरानोपि लीलया तेन सह कृष्णस्तनद्वहः द्रोहं कृतवान् तं हतवानित्यर्थः ततश्च कुले व्रजे त्र्यंत्रः एतमंत्र तमध्येवरूढः मंत्रं जनेनैप्रेमया
शोनवरूढः सन्नतो ऽसौ क्रीडितुमितिशेषः षट्सप्ततितमः कृष्णं १ २

५ मामारिष्टंमामहरं आत्मवित्तंतानिरिंद्रियाणिमृतात्माजीवस्थसम ६ क्लिष्टंनिद्र्यामृकायांमित्रावाचौनिःशुद्धेकालेरस्थेः ७९ वसुदेवदानप

ध्वस्तेगोवर्द्धनेशैलेविफलेशक्रशासने गोपुत्रात्ताःसुत्तथा प्रहर्षणीयेनकर्मणाः २ ककुद्मिनिहतोरिष्टे गोपेष्वमुदितेषु च दृश्यमानेविना
शेषसन्निकृष्टेमहाभये ४ कर्षणोत्पतयोर्बालेनावालकर्मणा आनित्यंस्वकर्मकुलावर्द्धनानुग्रहोनुच ५ मामारिष्टमिवात्मानंमे
नेसमथुरेश्वरः विसर्तेद्र्यमृतात्मागतानुमतिमोबभौ ६ ततोजातीसमभ्यागम्यपितरंवोग्रशासनः निरीक्षितिमितमृकायांमथुरा
पांजनाधिपः ७ वसुदेवंचदेवामंकंकंचाहपयादवं समंकंदाहकंचैवकंकावरजमेवच ८ भोजवेतरणांचैवविकद्रुंचमहाबलं
भयेसलंवंचराजानंवृष्टंपृथुचपृथुश्रियं ९ वभ्रुंदानपतिंचैवकृतवर्माणमेवच भूरितेजसमक्षोभ्यंभोरत्न्रवसमेवच १० एतानत्यार
थानसर्वानाभाष्यभृणुतेतिच उग्रसेनसुतोगावोचमथुरेश्वरः ११ भवंतःसर्वकार्यज्ञावेदेपुराणिनिष्ठिताः न्यायवृत्तांतकु
शलास्त्रिवर्गस्यप्रवर्त्तकाः १२ कर्त्तव्यानांचकर्त्तारोलोकस्यविबुधोपमाः तस्थिवांसोमहावृत्ते निःकंपाइवपर्वताः १३ अ
दंभवृत्तयःसर्वेसर्वेगुरुकुलोषिताः राजमंत्रधराःसर्वेसर्वेसर्वेधनुषिपाणाः १४ यशःप्रदीपालोकानांवेदार्थानांविवस्वा
वः आश्रमाणांनिसर्गज्ञावर्णानांक्रमपारगाः १५ प्रवक्तारःसुनियतानेतारोनयदर्शिनः भेत्तारःपरराष्ट्राणांत्रातारःशर
णार्थिनां १६

गोहतमक्रूरं १० आभाष्यप्रसेकंसवोध्य ११ १२ महावृत्तेमहत्साचारे १३ १४ निसर्गज्ञाःस्वाभाविककर्मज्ञाः १५
सुनियतांशोभनानांविधीनां १६ ॥ः॥ः ७

ह॰टी॰
१७५

उदितोदितैः कथाप्रसंगेन दृष्टैः १७ अंगिरसां मयीनां १८ यावन्नेमानंश्रपत १९ २१ शून्यस्य दृश्यशून्यस्य चारांधस्य चारद्वहुर्वर्जितस्याज्ञानस्य चारचक्षुष
इत्युक्तेः ममकारणात् मदीयात्मसाद्राजनंदगोपस्यगृहेवसुदेवसुतोगोपितः २२ पूर्यमाणः वर्द्धमानोंबुदः समुद्रः २३ गतिंज्ञानं योगंशक्तिकारणं पा

एवमत्तनचास्त्रैः श्रीमद्धिहृदित्तोदितैः धारयन्नुगृहीताम्याद्भवद्भिः किंपुनर्मही १७ ऋषीणामिववोऽहंनप्रभावोमहतामिवह
द्वाराणामिववः क्रोधोदीप्तिरंगिरसामिव १८ यावन्नेमानंसुमहद्भवद्भिः ख्यातकीर्तिभिः धृतंयदुकुलंवीरभूतलंपर्वतैरिव १९
एवंभवत्सुयुक्तेषुसमाचित्तानुवर्तिषु वर्द्धमानोममस्थानेर्थोभवद्भिः किमुपेक्षितः २० एषकृष्णइतिख्यातोनंदगोपसुतोव्रज
वृद्धमानइवाम्भोदोमूलंनःपरिकृंतति २१ अनमात्यस्यशून्यस्यचारांधस्यममैवतु कारणान्नंदगोपस्यसुतोगोपितोमहे २२ उ
पेक्षितइवव्याधिः पूर्यमाणइवांबुदः नंदगोपगृहेयश्चोस्मानामसुरात्माविवर्द्धते २३ तस्यनाहंगतिंजानेनयोगंनपराक्रमं नंदगोप
स्यभवनेजातस्याद्भुतकर्मणः २४ किंतद्भूतंसमुद्भूतंदेवापांसनविग्रहे अतिदैवैरमानुष्यैः कर्मभिः सोनुमीयते २५ पू
तनाशकुनीबाल्येशिशुनातेनघातिनास्तनपाने पुत्नापीताप्राणैः सहदुरासदा २६ यमुनायांह्रदेनागः कालियोदमि
तस्तथा रसातलचरोनीतः ह्रदोनादर्शनंहृदात् २७ नंदगोपसुतोयोगंकृत्वालाश्चपुनरुत्थितः धेनुकस्तालशिखरात्पाति
तोजीवितेविना २८

यं २४ दैवैरपिति देवेभ्योप्यधिकैरितिसोनुमीयते २५ २७ योगंनागपाशबंधंकृत्वाछित्वा २८

राम॰
१७५

३१ प्रबंध: घटनाप्रकार: ३२ ३३ मृत्युदुर्बलं मृत्युयोगेन दुर्बलं ३५ ३७ भवेन हृद्वत्पिराणा विष्णुनान्तत्रयासिद्धं ब्रह्मणो वरदानात् भेघमासेन्द्रादित्यथे:
३८ चालितश्शीत गुरुपुत्रेणाकचेन भार्गव: शुक्र: चालित: मृतसंजीविनीविद्यां कचेचित्पिनद्यास्मामासेन तस्मात्त्रिपुमातस्त्रोशित: कथमित्यत तत्राह हट्टुरीम्पा
यामाविषेपति यथा हट्टो मृत्ता मृत्ता पुन: पुनरुत्तिष्ठति एवं कचोपि दानवेभ्य: सकृन्मृतस्समासाघ गुरूदरं प्रवेशितस्ततो गुरो: सकाशात् हृद्यां प्राप्यतद्दरंभि

मत्वं वपमृधे देवानशेकुरतिवर्त्तितुं बलेन मुष्टिनैकेन संहृत: प्राकृतो यथा २९ नामवस्पोत्सवं भंक्त्वा वर्षे वा सवोपभुंज निर्जि
त्य गोगृहाश्वीयष्टतामेव हेनो योगी: ३० हयन्तरिशेवत्वा त्रिपुरं गत्वा कृताग्रजे अबालो बालभावस्थाया मतो शिशुलीलया ३१
प्रबंध: कोमुरामेवं तस्याब्रह्मवासिन: सनिकष्टभयवैवकोशिनो मम चक्षुषं ३२ मृतपूर्वस्त्र मेमृत्यु: मनूनं पोर्वदेहिक: मृद्भाको
द्दीवमयथातिष्टती हममाम्रत: ३३ कुचगोपतनमशुभं मानुष्यं मृदुर्बलं ३४ कचदेवे प्रभावेन क्रोऽतत्वं प्रतेमम ३६ अहोस्ती
चमयथातिष्टती ४ नीचेन वपुषा आदयित्वात्मनो वपु: कोप्यपरमते देव: समशानस्य इवानल: ३५ श्रूयते हि पुरा विष्णु: सुरा
णां कारणांतरे वामनेन तु रूपेण राजहार श्रियो भूमिं ३६ कृत्वा कोसार्णा रूपं विष्णुना प्रभविष्णुना हतो हिरण्यकशिपुर्दा
नवानां पितामह: ३७ अचिंत्यरूपमास्थाय श्वेतशैलस्य मूर्द्धनि भवेन भाविता दैत्या: पुरा त्रिपुरं घ्नता ३८ चालितो गुरुपुत्रे
ण भार्गवो गिरिसेनवे प्रविश्य दानवीं मायामनाविष्टिं चकारह ३९ ॥५॥५॥ ५॥ ५॥५॥ ५॥५॥

सापुनरुत्थित: मृतं च तं गुरुं पुनर्जीवितवान् तत्तस्तामेव दानवै: कृतां कचहत्यां निमित्तीकृत्य दानवेषु देवान वर्षेप[illegible]: एवं दानवानां विनाश: रुद्रद्वा
रा त्रिपुरस्येव कचद्वाराप्यनेनेव कृत इति भाव: ३९

सहस्रशिरसइत्संदंतत्वमार्षं ४० चक्रेकारितवान् ४१ अकूपारेसमुद्रेकच्छपोभूत्वेतिशेषः ४२ लोकानत्याक्रमणात्त्रिदिवालयंस्वर्गंजहार ४३ अशास

अनंतः शाश्वतोदेवः सहस्रशिरसोऽव्ययः वाराहंरूपमास्थायप्रोज्जहारार्णवान्महीं ४० अमृतेनिर्मितेपूर्वंविष्णुः स्त्रीरूपमास्थि
तः सुराणामसुराणांचयुद्धंचक्रेसुदारुणं ४१ अमृतार्थेपुराचापिदेवदैत्यसमागमे दधारमंदरंविष्णुरकूपारइतिश्रुतिः ४२ वपु
र्वामनमास्थायनिंदनीयंपुराबलेः त्रिभिःक्रमैस्त्रीन्लोकान्जहारत्रिदिवालयं ४३ चतुर्द्धातिजसोभागे कृत्वादाशरथेर्गृहे स
एवरामसंज्ञोवैरावणोव्यशसत्तदा ४४ एवमेषानिकसावैतन्नद्ध्यमुपागतः साक्षयमात्मनःकार्यंसुराणामर्थसिद्धये ४५ तदैषन्
नविष्णुर्वेशस्त्रोवामहतांपतिः मत्साधनेप्रपामासोनारदोमांप्रबुद्धवान् ४६ अत्रेमेशाकतेबुद्धेवसुदेवप्रतिश्रुवा अस्मत्तु
ह्विशेषेणावयंकातरतांगताः ४७ अहंहित्वद्यागवेनानारदेनसमागतः द्वितीयंसाहिमांतिभ्रःपुनरेवाप्यवीहवः ४८ यत्त्वया
नुष्ठितोयत्नःकंसगर्भहतेमहान् वसुदेवेनतेनाज्ञातत्कर्मविफलीकृतं ४९ द्वारिकायात्वयानीताशिलायांकंसयानिता तांयशो
दांसुतांविद्धिहत्वावसुदेवजे ५० राज्ञोयायार्निताचेत्तागर्भौतवचधार्षवसुदेवेनसंधायमित्ररूपेणशत्रुणा ५१ सातुकन्यायशोदा
याविंध्येपर्वतत्तमे हत्वासुंभनिसुंभौद्वौदानवौनगचारिणौ ५२ कृताभिषेकावरदाभूतसंघनिषेविता अर्च्यतेदस्युभिर्घोरैर्महा
यज्ञबलिप्रिया ५३ सुरापिशितपूर्णाभ्यांकुंभाभ्यामुपशोभिता मयूरांगदचित्रैश्चबर्हभारैर्विभूषिता ५४

तद्विनाशितवान् ४४ निकषाबलेन ४५ मत्साधनेच्छया ४६ ४७ द्वितीयंद्वितियवारं ४८ ५४ ॥ ॥ ७

५६ मंबाहुः कनकयाश्रमदुकं ५७ ५८ महतां कर्म्मणां शक्तानाव धात्री नांकाररतां हेतुं ५९ द्वितीयस्तितामपेत्तमोपि वसुदेवात्ज्ञात इति वासुदेवो

दृश्यं कुक्कुटसंनादं वनं वापसनादितं मृगयूथैश्च संसर्गो मयिकेद्वैश्च पार्श्वभिः ५४ सिंहव्याघ्रवराहाद्यां तां नादेन प्रतिनादितं दृष्टांगं भीषणं
विटंकान्तारैः सर्वतो वृतं ५६ दिव्यभूंगास्त्र मेरैरादर्शैः हर्षशोभितं देववर्यनिनादैश्च शातशोः प्रतिनादितं स्थानं स्थानं गैर्विधं
निर्मितं स्वेनतेजसा ५७ रिपूणां त्रासजननी नित्यं तत्र मनोरमा वसते परमप्रीता देवतेरपि पूजिता ५८ यस्त्वयं नंदगोपस्य कृष्ण
इत्युच्यते सुतः अत्र मे नारद प्राह सुमहत्कर्म कारणं ५९ द्वितीयो वसुदेवाद्वै वासुदेवो भविष्यति सहितो सह जो भ्रातृ सर्वो धवश्च
भविष्यति ६० स एव वासुदेवो वै वसुदेवसुतो बली बांधवो धर्मतो मह्यं हृदयेनांतकोरिपुः ६१ यथा हि वायसो मूर्ख्यः पिप्पलीय
स्मावतिष्ठति नेत्रेतुदति तस्य वन कृष्णगाध्मिषु गर्द्धिना ६२ वसुदेवस्तथैवायं सपुत्रो ह्यातिबांधवः छिन्नन्ति मम मूलानि भुंके चाम
मपाश्रितः ६३ धूमाहस्तापि संतापो गोवधुः स्त्रीवधोपि वा न कृतघ्नस्य लोकोस्ति बांधवस्याभिघातिनः ६४ पतितानुगच्छन्ति मार्गं
निषेवत्स्यविश्वासः यः कृतघ्नो नु बंधेन प्रीतिवहतिदारुणां ६५ नरकाध्यक्षषितः पश्यतां तद्वध्यस्तेन दारुणः अपापे पापहृद
यापः पापमनुतिष्ठति ६६ अहं वा स्वजनश्लाघ्यः तथा श्लाघ्यतरः सुतः तिय मे गुरावत्ते न तथा बांधवकाम्यया ६७ हतो नाकले
हृयोर्वधमृष्योतिवीहधः युद्धके परमेतेतु महाश्वातिमहावने ६८ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७

वसेव ६० ६४ अनुबंधेन कार्यानुरोधेन दारुणां दारुणोदर्को ६५ ६६ बांधवकायाभिद्रेष्यामित्रकामे ने सपथे ६७ ॥ ॥ ॥

हस्तिनामिवेति यथा हस्तिनां कलहे वीरुधो नश्यंति न तु हस्तिन एवं मम च कंसस्य च कलहे वसुदेवादय एव नंक्ष्यंति न त्वावामिति श्लोकद्वयार्थः ६९
७० शठः मिथ्याविनीतश्च शठो गूढापराधकृदिति कोशात् त्वया कुलं पतनोन्नायं तत्स्थाने युक्तमित्यर्थः ७१ हे वृद्धरूप यत्तो मया त्वं पुरस्कृतः तो वृद्धो

वांधवानामपि तथा भेदकाले समुत्थिते वध्यंते योंतरं प्रेप्सुः स्वजनोपहितैर्नरः ६९ कालस्त्वां हि विनाशाय मयायुक्तो विनाशकृत् वसु
देव कुलस्यास्य पक्षिणोधेपसे भृशं ७० अमर्षो वैरशीलश्च सदा पापमतिः शठः स्थाने यं कुले मूढ पोच्चनीयं त्वया कृतं ७१
वसुदेव वृथा वृद्धो यन्मया त्वं पुरस्कृतः श्वेतेन शिरसा वृद्धो कोन वर्षशतैर्भवेत् ७२ यस्य बुद्धिः परिणता स वै वृद्धतरो नृणां त्वं
तु कर्कशशीलश्च बुद्ध्या च न बहुश्रुतः केवलं वयसा वृद्धो यथा शरदितोयदः ७३ किं च त्वं साधु जानीषे वसुदेव वृथामते हते
कंसे मम सुतो मथुरां पालयिष्यति ७४ छिन्नाशस्त्वं वृथा वृद्धो मिथ्या ध्येयं विचारितं जितो विष्णुर्न सोऽहमिति यो वर्तिष्टन्ममाग्रतः
७५ महत्तु कामो विध्वस्तो यस्त्वं दुष्टेन चेतसा तत्र प्रतिकरिष्येहं पुत्रयोस्तव यश्छतः ७६ न मे वृद्धवधः कश्चिन्न द्विजस्त्रीवध
एव च कृतपूर्वः कथं चापि विशेषेणानुबांधवे ७७ इह त्वं जातसंवृद्धो मम पित्रा विवर्द्धितः पितृवयस्यश्च मे मतो यदूनां प्रथमो
गुरुः ७८ कुले महति विख्यातः प्रथिते चक्रवर्तिनां गुर्वर्थे पूजितः सद्भिर्यदुभिर्वृद्धबुद्धिभिः ७९

अध्ये जन्मास्मीत्यर्थः ७२ ७६ मे मया ७७ जातश्चैवास्मि संवृद्धश्च जातसंवृद्धः ७८ चक्रवर्तिनां यस्य मूर्द्धनि वृषशोभित विनाश्वेताणभूपतेः यमानुका
रिणां आयातमाहश्चक्रवर्तिनामित्युक्तलक्षणानां ७९

८० त्वयो वा त्वितिशेषः उभयथापि वलज्ञया स्मवगुंठिता आघ्राहितमुखाः पद्मनां सुहृद्या यास्यंति एकेन कपटिनाः सर्वे तु कपटिलायमा
द्रष्टसंगादितिभावः ८१ गदाहस्तोपतिशब्याः निघ्ना ८२ ८३ दानपते हे अक्रूर ८४ गाव्यमत्यपाक्रमयः ८५ ८६ कालनेमेरापोधि

किंकरिष्यामहे सर्वे मत्सुखत्यक्तमागताः यदूनांश्लथमुख्यानांस्मेतेन्नधीदृशः ८० मदूध्वोवात्तपोवायवसुदेवसुतैर्नृपैः
समुपास्यंति सुहृषा यदूनामवगुंठिताः ८१ त्वयाहिनदूधोपायतकेयानेन वै मृधे आविश्यामेष्टतं कर्मवाप्याप्रथस्वः कृता
८२ आशामैव प्रसन्नं मम हृसस वोभयोः शांतिमकत्तेरशांतिं गते यास्यति पारवाः ८३ गच्छ दानपते क्षिप्रं ताविहानीय क्षुब्ध्रता
त नंदगोपस्य गोपांश्च करदान्ममशासनात् ८४ वाच्यश्च नंदगोपो वै करमादाय वार्षिकं शीघ्रमागच्छ नगरं गोपैः सहसमन्वि
तः ८५ कृष्णसंकर्षणौ चैव वसुदेवसुतावुभौ द्रष्टुमिच्छति वै कंसः सभृत्यः सपुरोहितः ८६ एतौ युद्धविशारदौ कालनेमि
गाथाधिनौ दृढौ च क्षतिनौ चैव श्रुणोमि व्यायताघृमौ ८७ अस्माकमपि मल्लौ द्वौ सज्जौ युद्धकृतोत्सवौ ताभ्यां सहनियो
त्स्यतैतौ युद्धकुशलावुभौ ८८ द्रष्टव्यौ च मया वश्यौ बालौ तावमरोपमौ पितृष्वसुः सुतौ मुख्यौ व्रजवासौ वनेचरौ ८९ वक्त
व्यं वक्ष्ये तस्मिन् समीपे व्रजवासिनौ राजा धनुर्महं नाम कारयिष्यति वै सुखी ९० स तिष्ठेत्समानास्तत्र जनवंसतु यथासुख
जनस्यामवि तस्यापि पयात्स्यात्सर्वमव्ययं ९१

नौ समपानुसाप्ति युद्धकुशलो माय तोयघ्नौ दीर्घयत्नौ ८७ मल्लौ चाणूरमुष्टिकौ इति
यात्स्यतेत्सयुद्धकौ ख्यतः ८८ पितृष्वसुरितिपितृस्वसंबधिनाः स्वर्षिपतिज्ञेयं कल्पभेदेनपयाम्नुनमेवात्तु ८९ ९१ ॥ :॥ :॥

दध्युन्नरस्यद्धिमंडस तेऽक्रस्य भोजाधिश्रयणाय च भोसंपापसव हृष्टं कर्तुं पत्न्याधिश्रयणं हीलपनेसे ५३ ५६ उपजमोमेहितः ५७ सागर

यमतः सोपिषड्वेवदक्षोदध्युन्नरस्य च यथाकाममदानाय भोजाधिश्रयणाय च ५१ अक्रूरस्तु शीघ्रं तं तावानयमनात्मना से
कर्षणोच कंसं च दृष्टुं कौतूहलाहितं ५३ तयोरागमने प्रीतः प्रणामकृता भवेत् दृष्ट्वा तु तौ महावीर्यौ तादृशौ स्वामियद्धितं
५४ रामस्तं यदिवाभ्रुक्षाममतौ पीभाषिते नागबंतायथाकालं निराशापितौ मया ५५ सोऽतमेव तु बालेषु प्रधानं प्रथमो
नपः मथुरोणौ वतौ मदोत्सवमेवानयाम्युवै ५६ अक्रूरस्तु कृष्णे प्रीतिमतां पराम् कुले भां यदि गोनोपजसोमिवसुदेवेन मुक्त ता
याक्तेष्वमेतद्दिय याता वागमिष्यतः ५७ एवमाक्रूरसमाज्ञाप्य वसुदेवो वसूयमः सागराकारमात्मानं निः प्रकंपमधारयत्
५८ वाकशल्यताडयमानस्तु कंसेनादीर्घदर्शिना हृत्मामनोक्षेमधायनोऽत्र संप्रभाषत ५९ यत्तु तद्दस्मृतस्तत्र हितप्यमानामके
कंधा धिग्धिगामसकृन्तैवशानस्तु वाद्युताः १०० अक्रूरस्तु महातेजा ज्ञातानन्दिवोनचक्षुषा जलं दृष्ट्वा वन्दषितः प्रोषितः
प्रीतिमानभूत् १०१ तस्मिन्नेव मुहूर्ते तु मथुरायाः सानियेयौ प्रीतिमान्पुरीकाहं दृष्टुं दानपतिः स्वयं १०२ इति हरिवंशे
अक्रूरस्यापनं नाम सप्तसप्ततितमः वैशंपायन उवाच त्रिंशयतूहूषट्टतामवैतेयदुपुंगवाः निपीडय चव गानहस्ते धनेरेतं
गतायुषं १ अधक क्त ह्रितमना धैर्यादविकृतं वचः प्रोवाच वदतां श्रेष्ठः समाजे कंसमोजसा २ ।। :।।

कारंस्मतिगंभीरं आत्मानमनः ९८ १०० तस्मिन्नेव मुहूर्त्ते मध्याह्ने १०२ सप्तसप्ततितमः त्रिंशं २ अंधकः कंकापातामात्रग्रसेनस्यापिनाम
हश्तिमांबः २ ।।

४ इक्ष्वाकुवंशजोऽसमंजाः प्रजापीडकः सकृद्विनिष्कासोजातस्तस्य एवतत्पुनर्जातइत्यर्थः ५ सहस्रंअश्वाविष्कृततेजवृषाः उत्तमांगंहृष्टकृतलं ज

अस्मात्प्येमिमतः पुत्रात्तापंवाकारिश्रमः अपुत्रोगर्हितः सर्वैर्बांधवैधुविशेषतः ३ अपादपोपरिभवान्शृणुतावयकुस्य
से नहितोपापाद्वंचीरवलात्कुर्वंतिपादवाः ४ अस्माद्याद्धस्मयः पुत्रैर्येषांत्वमनुशासिता इक्ष्वाकुवंशजोराजाविनिर्धनःस्वयं
सकृत ५ भोजोवापाद्वोवासिकसोवासियथातथा सहस्रंतेशिरस्तातजटांमुद्रोपिवाभव ६ अग्रसेनस्तपेणोच्चापोस्मांकंकुलयो
मतः दुर्जातीयेनयेनत्वमीदृशोजनितःसुतः ७ नवात्मनेगुणांस्तातप्रवदंतिमनीषिणः पौरोलैक्लागुणगोमापयांतिवेदार्थसं
मिताः ८ धार्थ्यवापइत्वंशोयंनिंदनीयोमहीतिनां वालःकुलांतकृन्मूढोपेषांत्वमनुशासिता ९ आमाधुमद्विवातेत्यस्वया
साध्वितिभाषितैः नचाप्यासादितंकार्यमात्मावाविदितः १० गुणान्नवलिप्तस्यमान्यस्यमहात्मनामपि तेषांतस्कंप्रभुमन्येदिलास्ये
ववधेहते ११ मामासैवाभिगाप्यास्वहतातनयथायपः कोवाहितेषामद्रहेल्लोकानंतमात्तनपि १२ वधेनेजातदांतेवानत्य
मप्युक्षितात्मना धर्मस्यगतिरन्नेष्यामतस्यसागशतिरपिसव १३ केवलंतत्तुदर्पेणाद्द्रुह्मानाग्निसमामिह वावातुदासिममर्मघ्नात्म
मंत्रोक्तायथाहुतिः १४ वसुदेवतुपुत्रार्थेयदिमंपारिगहीम तत्रेमिथ्यामलापंतेनिंदामिकृपरांवचः १५ दाफराणिपिपितापुत्रेने
वदाहरणात्तांत्रजेत पुत्रार्थेसापदःकष्टाःपितरःप्राप्नुवंतिहि १६ ॥०॥ श्लोः ॥ः॥ ः॥ ७

ढींपुंडइतिलक्षणापामूर्ढंत्वानवद्धोयधिंधिवेसर्थेः ६ ७ गोणपक्षाऽङ्कसं ८ असाधुमद्धिःनिंदादियुक्तैः विहृतःस्पष्टीकृतः १० ११ अंतथेतानयोगव
लार्जितानपि १२ १६ ॥ः॥

२० जातमात्रंहिंस्यान्नान्वेवन्यायाजातवैरेणचेतसाकंसःसंकर्षणस्यवधंतत्ताभ्यांचक्षमयितत्थैकयाजातवैरेणचेतसाघ्नतस्तत्तत्त्वमेवव्यासन्नःप्रथमोऽपराधीत्यर्थः
२१ उद्धृतानित्रिंशत्कंपितृभिः २२ २४ एषइतिसर्वतोभद्रचक्रेकंसस्यजन्मनक्षत्रंमृगशिरः ततोदशमंचित्रातत्रसेवकनक्षत्रेतत्रघोरोग्रहः राहुःक्रूरइतिकुजश्चवक्री

ख्यापितोवसुदेवेनःयदिपुत्रःशिशुस्तदा ममसेयकर्त्तव्यंनारदश्चापितंलके १७ गर्हितोवसुदेवेनपुत्रःशंचानंदता तस्माद्याद
वसुचाणांवैरंजंविषमर्जितं १८ स्वकर्मण्यपरिक्षितवसुदेवेनपुत्रजं किमर्थंपूर्वमेनेनशिशुस्त्वंनविनाशितः १९ पुत्राम्नो
नरकात्पुत्रोपमात्त्रातिपितरंसदा तस्मात्तुवदतिपुत्रेतिपुत्रधर्मविदोजनाः २० आसीद्धियादवःकृष्णःसचसंकर्षणोयुवा ते
चापिविद्विषंतौताभ्यांजातवैरेणचेतसा २१ उद्धृतानीहसर्वेषांपतितानीहयानिवै तथादितेर्वसुदेवोवासुदेवश्चकोपितः २२ कृ
ष्णेनवमवृतोह्येववसुदेवविग्रहेणात शंसंतिचेमानिमेपुनर्निमित्तानिमममशुभानिते २३ सर्पोराहुदर्शनेनतीक्ष्णदंष्ट्रः स्वभावतोनिशा
त्ये युगपांवेषश्यंशांसानिकारणोरसुमोमहे २४ एषघोरोग्रहः स्वातिमुलिखन्स्वंगभुक्तिभिः वक्रमंगारकश्चक्रेचित्रायां
घोरदर्शनः २५ बुधेनपश्चिमांसंध्यायामांघोरणतेजसा केत्वानापथेमुक्तोयातिवारंस्ववारहः २६ ॥ः

स्वयतत्रैवाणतोरातिताभ्यांक्रमेमेव्याप्यजन्मभंविद्धमितितवक्रीवनार्थोपत्तःसर्वानिघ्नालोमविष्यतिदेहोनेस्यतीतिभावः २५ एवंपश्चिमायामुदितो
बुधोविरा८पमंगक्षत्रिन्याहजुबधेनेति श्रुतिचोरांत्स्यपमुखाघ्यामनं तथाबुधस्यप्रकोराणाभ्रमंतःप्रथान्त्रर्शनेनमहतेनाशायेभवतीतिभावः २६

केतुनापुच्छेन धूमं कोतोहत्मात विशेषतस्स भरण्यादीनीतिकं तस्मान्नक्षत्रमेघ धूमकेतुना ज्वलितेन उपग्रहेणापि विद्धं इत्यर्थः नानुयान्ति निशाकरमित्यनेन
चित्रास्वात्यादौ विद्धा तः अन्यानि त्रयोदश नक्षत्राणि जीवपक्षे तत्तिष्ठन्ति त्रयोदश नक्षत्राणि मृत्युपक्षे पतितानि अतएव सर्वं ह्रासेन तेनैव तत्रैव हल्लम म

केतुना धूमकेतोत्क नक्षत्राणि त्रयोदश भरण्यादीनि भिद्यन्ति नानुयान्ति निशाकरं २७ मा क्रूसंध्यापापीयस्ता भाभिर्वोधु
ति भास्करं प्रतिलोमं च यान्ति सर्वे व्याहरन्तो मृगद्विजाः २८ शिवाः श्मशानादि क्रमान्निस्वासांध्याव र्षितो उभे ते धूम्रपुरीं वोराप्ये
ति वहन्त्याशती २९ उल्कानिर्घातनादेन प्रपात धरणीतले चलन्ति पर्वताग्रमही गिरिशृंगाणि शिखराणि च ३० मृगाः खमनुनादन्
यो दिवा नक्षत्र जायेत धूमो ज्वाला दिशो व्याप्ता सुकाशानि समाहता ३१ प्रतवाति घना स्माशनि तन्नयिष्वः चलिता
देवतास्थानान्तत्संजन्ति विहगा नमान् ३२ यानि राज्यविनाशाय दैवज्ञाः कथयन्ति ह तानि सर्वाणि पश्यामो निमित्तानि मुभा
निवै ३३ तं चापि त्वज न द्वेषा राजधर्मे प्रबाह्यतः अनिमित्तानि क्रोधः मविक्रष्ट भयोपमि ३४ यस्त्वं देवोपमेहं क्षेमं सुदेवं
वत्सपमे मोहात्तु प्रसिद्धे कुरुतत्तत्शान्तिमिमनः ३५ त्वकृतो पापहिर्षः स्नेहस्तस्नजा तो घे वैखुधे अहितं तस्य वंशास्य नला
हरामुपास्महे ३६ सो हृदानपति द्वेष्यो यो रुद्यातिवनेगतं उडुरीक पलाशाद्याः कक्षे भक्ति हरिकाणां ३७ ॥:

लकरवे मानुगम्यत इत्यर्थः २७ पीपोरा विमंड्स्वेति ये वृत्ति दंडः वा घातिवाघते २८ पर्यैतिपरिक्रामति वाशतीशब्दं कुर्वाणा २९ अपवे
गा अकांडे अकस्मादिति प्रावत ३० ३१ देवताः देवताप्रतिमाः ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७

त्वत्कृतोवरः एवंत्वयैवसमर्थः संधानंकर्तुंततोविप्रकीर्णानांयादवानामानयनेनएकीकरणं ३८ कालेनसम्यक्परिणतंवहंत्वांनपश्यामः कालसम्यक्

छिन्नमूलोयथापंचेशोषमुपगन्नानश्यतेकृतः कृष्णोज्ञातीन्समानाय्यसंधानंकरिष्यति ३८ दृष्टांतोयवमानेनवसुदेवेन
धामत्तोकालसम्यक्परिज्ञानोबृहितंपथादिदृशि ३९ मयातुयाच्यतेकंसवसुदेवसहायवान् गच्छकृष्णस्यनिलयंप्रीति
मतेनराजवृत्तो ४० इतिहरिवंशेअंधकवाक्यंनामाष्टसप्ततितमः वैशंपायनउवाच अंधकस्यवचःश्रुत्वाकंसःसंरक्तलोच
नः नाकिंचिदब्रवीत्क्रोधाद्विवेशात्मनिवेशनं १ तेचसर्वेयथावेश्मयादवाःप्रव्यथिताः जग्मुर्विगतसंकल्पाःकंसवैकृ
तशंसिनः २ अक्रूरोपियथाकामःकृष्णदर्शनलालसः जगामस्यंदनमुख्येनमनसस्तुल्यगामिना ३ कृष्णस्यापिनिमि
त्तानिशुभांगगतानिवै पितृतुल्येनशंसंतिबांधवेनसमागमं ४ प्रागेवतुनरेंद्रेणमाथुरेणोग्रसेनिना केशिनः प्रेषितो
दूतोवधायोपेंद्रकारणात् ५ सतुदूतवचःश्रुत्वाकेशीक्लेशकरोनृणां वृंदावनगतोगोपान्बाधतेस्मदुरासदः ६ मा
नुषमांसमश्नानः क्रुद्धोदुष्टपराक्रमः दुर्दांतोवाजिदैत्योसौकेवलंकदनंमहत् ७ निघ्नन्गवांस्तुगोपालान्गवांपिशितभोज
नः दुर्मदःकामचारीचसकेशीनिरवग्रहः ८ तदारण्यंश्मशानाभंनृणामस्थिभिरावृतं यत्रास्तेसमहादुष्टात्माकेशीतुरग
दानवः खुरैर्दारयतेभूमिंवेगेनारुजतेद्रुमान् ह्रेषितैःस्पर्धतेवायुंप्लुतैर्लंघयतेनभः १० ॥:॥:

प्रीतात्मनः ३९ ४० अष्टसप्ततितमः अंधकस्य ४ प्रागेवअक्रूरप्रेषणात् केशिनःनिकटेइतिशेषः ५ ६ वाजिदैत्यःवाजिरूपोदैत्यः ७ निरव
ग्रहःउच्छृंखलः ८ १० ॥:॥

११ हरितांभूनं १२ १३ निःसंपातः आगमः १४ नृशब्दानुसाः मनुष्यशब्दानुसारी कालधर्मेणामृत्युना १५ १७ गर्वोदग्रः उग्रवेगः १८ १९ अ

अंतिमच्छंदो मनस्च दुष्टात्मा वनगोचरः आकंपितसटो रौद्रः कंसस्य चरितानुगः ११ हरिणांतच्छन्नं स्रवंतीवामीतपापकर्मणा कृ
तं तुरगदेहेन सर्वान्गोपान्जिघांसता १२ तेन दुष्टप्रचारेण दूषितं तद्वनं महत् न नृभिर्गोधनैर्वापि सेव्यते वनहारिभिः १३ निः
संपातः कृतः पंथास्तेन तस्मिन्वनाश्रयात् मदावलिप्तदृप्तेन नृमांसान्यश्नता भृशं १४ नृशब्दानुसरः क्रुद्धः सकदाचिद्विहाणामे
जगाम घोषसंवासं चोदितः कालधर्मणा १५ ते दृष्ट्वा दुद्रुवुर्गोपाः स्त्रियश्च शिशुभिः सह क्रंदमानाऽनाथाय कृष्णं नाथमु
पाश्रिताः १६ तासां रुदितशब्देन गोपानां क्रंदितेन च दत्वाऽभयं तु कृष्णो वै केशिनं सोभिदुद्रुवे १७ केशी चाप्युन्नतग्रीवः
प्रकाशदशनेक्षणः हेषमाणो जवोदग्रो गोविंदाभिमुखो ययौ १८ तमायतंतं संप्रेक्ष्य केशिनं हयदानवं प्रत्युज्जगाम गोविंद
स्तोयदः शशिनं यथा १९ केशिनस्तं तमभ्यासे दृष्ट्वा कृष्णमवस्थितं मनुष्यबुद्धयो गोपाः कृष्णमूचुर्हितैषिणः २०
कृष्ण तात न खल्वेष सहसा ते हयाधमः उपसर्प्यो भवान्बालः पापश्चैष दुरासदः २१ एष कंसस्य सहजः प्राणस्तात बहिश्च
रः उत्कृष्टश्च हयेंद्राणां दानवोऽप्रतिमो युधि २२ त्रासनः सर्वसैन्यानां तुरगाणां महाबलः अवध्यः सर्वभूतानां प्रथमः पापक
र्मणां २३ गोपानां सुहृदः श्रुत्वा वदतां मधुसूदनः केशिना सह युद्धाय मतिं चक्रेऽरिसूदनः २५ ततः सव्यदक्षिणं चमंडलं सपरि
भ्रमन् पद्भ्यामुभाभ्यां सहयः क्रोधेनाहजेतद्रुमान् २६

भ्यासेसमीपे २० २१ २२ २३ २३ २४ २५ ॥ः॥

सू.टी.
१८५

वत्तपोललाटस्याः क्रोधजं क्रोधात्मात्मिकं २६ रत्नसानुरिति तेन हृतं तमिस्रं येन नीहारांश्रवस्यापं एतेनायमेव उपबृंहितः ततोऽर्वोरेणुककाटोऽ
श्रुतेनमंसक्तत्वमुपपद्यते अभिज्ञहृगापमसंयतस्ततोऽनुगावामन्नेस्यावचांतिपज्वलनरीति ताःगाः अर्वा अम्बुहृपोऽमुः रेणुककटोऽतऽतिशये
नवर्षतितेनवाऽश्राह्णोतिविम्बमितिरेणुककाटः कुटेवर्षोवारणयोरितिस्मात्पदं लुकिपत्र नश्रश्रोतेनव्याप्नोति सालकृतसंसकोदाहृच्छेदेषधयाना

मुखेऽलंवमसटेचास्यकंधरेशेषगतारे हृतेवलपोऽश्मतरंगामाःसुतनुः क्रोधजंजलं २६ सफेनवक्त्रंजैवैवबंधानकाहूतंहिमका
लपद्याम्योमिनीहारमिवचंद्रमाः २७ गोमिंदमाविंदान्तेहृषितेऽहारसीकोरःसफेनैवक्त्रनिर्गतैः सोतपामासभस्मत २८
खुरोद्धृतवासिकेनमधुकहोदपोडुना रजआमहयः कृस्मवकारहृणामृदुजं २९ सुनवालतपास्त्वनत्तमातोधराखुरैः
टताकिंदृशेषपाननुकेशीकृसमनुपाद्रवत ३० सममकात्तुहृत्सैनकेशीतु राममत्तमः सर्वोम्याचरणोध्यांकेकृस्मवत
स्यताइपत ३१ पुनःपुनस्मसवलीमाहिरणोमाम्बेतःखुरैः कृस्मस्पदानवोमारंसहाःसोमितोजमः ३२ वक्त्रगाचास्यधो
रगतोताटेक्ष्णपुधेनवै अदशाह्यहांशेसंरंकृस्मस्पहाषतोहृपः ३३ ॥८॥६॥७॥

रेिलेनत्रापतइतिसंस्कृतनीत्यैवपलंधत्रापितागावःनश्रस्युपपतेतिनिर्वोधसात् पतताःगावःपत्रेस्यंपतनःनंदारैः सुवधिमः अभयंउहृगांपमहा
कीर्णे अनुलहीलक्ष्मवरांतीतिमंत्रार्थः २७ २८ खुरोद्धृतवतदवासिकं व्याप्तंतेनमधुकहोदेमधपापेष्टर्षोनिर्दृसोडुनाजमा २९ ३२

राम.
१८५

३५ आभोगिनं आतिसंहृद्दं ३६ ३७ कराभ्यांगंडाभ्यां ३८ उत्कर्णः ऊर्ध्वकर्णः अस्तिसइतिवा ३९ ४० व्यापृतोधुकेमंडलेनवेष्टितांहृदयमर्थः ४१ आ

सलंबकेसरासटः कृष्णेनसहसंगतः रराजकेशीमेघेनमेरुः सचंद्रांशुमान् ३४ उग्राश्चास्योरगाहंतुमियेषबलवान्हयः बोनबाहु
देवसक्रोधात्तांहुगुणविक्रमः ३५ नस्यातिसिंक्रम्यबलवान्कृष्णोप्यमितविक्रमः बाहुमाभोगिनंकृत्वातुरंकुदेः समादधत ३६
सतंवाहुमशक्तोवैत्यादितुंमंकुमेवचा दशनैर्मूलनिर्मुक्तैः सफेनंरुधिरंवमन् ३७ विपाटितास्यामोष्ठाभ्यांकराभ्यांविह्वलीकृ
तः अतिलोविवृत्तेवक्रेनिःसृतेमुक्तबंधने ३८ निरस्तहृदुणनिष्टःश्रोणितातकविलोचनः उत्कर्णोनष्टचेतास्तुसकेशीतालीव
क्षचेष्टत ३९ उत्सतत्रसकृत्सारैः शकृन्मूत्रंसमुत्सृजन् स्विन्नांगरोमाश्रांतस्तुनिर्यत्नश्चरणोभवत् ४० केशिवक्त्रविलग्नस्तु
कृष्णबाहुरशोभत व्याधुतइववधांतेचंद्रार्द्धकिरणोघनः ४१ केशीचकृष्णसंसक्तः श्रांतगात्रोव्यरोचत प्रभातावनतःश्रृं
गः श्रांतोनेहमिवाश्रितः ४२ तस्यकृष्णभुजोद्धृताः केशिनोदशनाश्चरात् पेतुःशारदनिरस्तोयाः सिताभ्रावयवाइव
४३ सतुकेशीभृशंश्रांतः कृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा तेधुंजानायतेकृत्वापाटितोबलवत्तदा ४४ सपाटितोभुजेनास्तोकृ
ष्णनविकृताननः केशीनदन्महानादंदाननवाख्यपितस्तदा ४५ विचूर्णमानः स्वकात्रासमुखाद्वु भिरापहूनमेनभसंगो
कृतवपुनिकृत्ताईइवाचलः ४६ व्यादितास्योमहारौद्रः सोसुरः कृष्णबाहुना निपपातपथाकृष्णोनागोहिद्वैदलीकृतः ४७

वनतोमंदतेत्राः ४२ ४३ सापतंस्मातिपुष्टं ४४ ४५ ४६ ४७ ॥ः॥ ः॥ ९ ॥ः ९ ॥ ९ ॥ ९ ॥ ९ ॥ ९ ॥ ९ ॥ः ९

पशोर्महिषरूपस्य ४८ ५५ हतानेनेतिभेदः संविधार्थः ५६ संवर्तकं प्रलयं ५७ ६४ ॥छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥ छ॥:

बाहुनाकृष्टदेहस्य केशिनो रूपमाबभौ पशोरिव महाघोरं निहतस्य पिनाकिना ४८ द्विपादपृष्ठपुच्छार्द्धे श्रवणैकाक्षिनासिके केशिनस्तद्विधाभूते द्वे चार्द्धे रेजतुः क्षितौ ४९ केशिदंतक्षतस्यापि कृष्णस्य शुशुभे भुजः वृहत्ताल इवारण्ये गजेंद्रदशनांकितः ५० तं हत्वा केशिनं युद्धे कल्पयित्वा च भागशः कृष्णः पद्मपलाशाक्षो हसंस्तत्रैव तस्थिवान् ५१ तं हतं केशिनं दृष्ट्वा गोपा गोप्यश्च विगतत्रपा बभूवुर्मुदिताः सर्वे हतविघ्ना गतक्लमाः ५२ दामोदरं च श्रीमंतं यथास्थानं यथावयः अभ्यनंदन्प्रियैर्वाक्यैः पूजयंतः पुनः पुनः ५३ अहो तात कृतं कर्म्म हतोयं लोककंटकः दैत्यः क्षितिचरः कृष्ण हयरूपेणमास्थितः ५४ कृतं वृंदावनं क्षेमं सेव्यं नृमृगपक्षिणां घ्नता पापमिमं तात केशिनं हयदानवं ५५ हता नो बहवो गोपा गावो वत्सेषु वत्सलाः नैके चान्ये जनपदा हतानेन दुरात्मना ५६ एष संवर्तकं कर्तुमुद्यतः किल पापकृत त्रिलोकं निर्नरं कृत्वा चर्तुकामो यथासुखं ५७ नैतस्य प्रमुखे स्थातुं कश्चिच्छक्तो जिजीविषुः अपि देवसमूहेषु किं पुनः पृथिवीतले ५८ अथान्तर्हितो विप्रो नारदः खगमो मुनिः प्रीतोस्मि विष्णो देवेति कृष्ण कृष्णेति चाब्रवीत ५९ यदिदं दुष्करं कर्म्म कृतं केशिजिघांसया त्वय्येव केवलं युक्तं त्रिदिवे त्र्यंबकस्य वा ६० अहं युद्धोत्सुकस्तात त्वद्गतेनांतरात्मना इदं नरहययुद्धं द्रष्टुं स्वर्गादिहागतः ६१ पूतनानिधनादीनि कर्माणि तव दृष्टवान् अहं त्वनेन गोविंद कर्म्मणा परितोषितः ६२ यस्मादस्मान्महेंद्रोपि बिभेति बलसूदनः कुर्वाणो बहुवपुर्घोरं केशिनो दुष्टचेतसः ६३ यत्त्वया पाटितो देहो भुजेनायतपर्वणा एषोस्य मृत्युरंताय विहितो विश्वयोनिना ६४

केशिनं वाति हिनस्तीति केशवः स्वमर्थोपलोपश्चार्षः ६५ कृतशेषं कंसवधादि ६६ अभ्याशे समीपे ६८ ६९ अभितः सर्वतः ७० ७१ एषमे इति संदेशः ज्ञापकं वाक्यं श्रुतिभिः वेदैः कर्मणि इतः अभूतिख्यातिमेष्यति श्रुतं यद्वहस्व कर्म महत्तन्नैव विवर्तते जन्मन्वेषामिः येष्मानो जायमानो मातापितृभ्यां जातो गते यामिलमां सीमायाः अहः युद्धपङ्क्तः कर्मेण्यगुरुकः विवर्तते विशेषेण जायते तथाप्यन्तेनानुस्मृत्य हविर्वर्तते एकस्यकार्येणान्यापरः सपुत्रो तेन कर्मा

यस्मात्त्वया हतः केशी तस्मान्मच्छासनं शृणु केशवो नाम नाम्ना वै ख्यातो लोके भविष्यति ६५ स्वस्त्यस्तु भवतो लोके साधयाम्यहमाशुगः कृतशेषं च ते कार्यं शक्र त्वमसि माचिरं ६६ त्वयि कार्यान्तगते नराश्च दिवौकसः विरंचयोः क्रीडंति लीलालब्धसुखमाश्रिताः ६७ अभ्याशे वर्तते कालो भारतस्याहवोदधेः हस्तप्राप्तानि युद्धानि राज्ञां दिव्येन गामिना ६८ पन्थानः शोधिता व्योम्नि विमानारोहिणो ध्रुवाः अवकाशा विभज्यन्ते शक्रलोके महीक्षितां ६९ उग्रसेनसुते प्राप्ते पदस्थे त्वयि केशव अभितस्तन्महद्युद्धं भविष्यति महीक्षितां ७० त्वां चाश्रितमकुमाराणां संश्रयिष्यंति पांडवाः भेदकाले नरेन्द्राणां पक्षग्राही भविष्यसि ७१ त्वयि राज्ञासनस्थे हि राजश्रियमनुत्तमां सुभांसंतिराजानस्त्वत्प्रभावान्नसंशयः ७२ एष मे कर्म संदेशः श्रुतिभिः ख्यातिमेष्यति देवतानां दिविस्थानां जगतस्त्वं जगत्पते ७३

नाभ्यां विमुक्तसत्वोहिममवाक्ये यथाप्राप्तैर्द्वीयुद्धपतौ किंवर्ततेइत्यपेक्षे: उभेश्चाप्यहन्तोरन्तस्तोरजोगुणश्चार्थे वेषाभिः स्वंधुयोपाभिः श्रीभिर्हेतुभूताभिः लक्ष्मंबंधुद्वानि जायंतइत्यर्थः नाभ्यांचसहायाभ्यांदेभ्यान्तरोविप्स्येषान्नृणांइष्कलभापकोधर्मः त्वयमदृष्टरूपोपितारयमानश्चाविर्भवत्प्रसहस्वार्थीजेजायमानः सन्नतमा सित्त्रधर्मत्यागीत्ययुराधवाराणिज्ञवाततिरस्तिरस्कृतवान् कृतन्सपिमोतिषातञ्यप्रिनाज्यातिकेसपर्थः स्वाइवदाहेस्माग्निनारस्तवेंकेगाहीवेतद्वपोगाऽस्यापि
चेतिभावः ७३ ॥७॥७॥७॥:

हं॰टी॰ १२०

साधितेहते ७४ संगीतस्ययोनिर्गांधर्वंशास्त्रं तद्वतः दिव्यसंगीतयोनिनः ७५ एकोनाशीतितमः अथयास्तं १ सत्सुमानिकेषु आहुष्कृताग्निषुसायमग्नि
होत्रहोमीयं प्रकटीकृताग्निषु २ घोषवासिषुघोषगतेषुअव्यक्तशब्देषुभुक्तकालकांक्षिषु ३ शक्रगोपाहूयामोदेइंद्रगोपानानातपतगानान्यसेतेषुएवकरेण

दृष्टंमेभवतःकर्मदृष्टश्चासिमयाप्रभो कंसेत्वयःसमेष्यामिसाधितेसाधुयाम्यहं ७४ एवमुक्त्वातुमत्तात्मानारदःखंजगामह नारद
स्यवचःश्रुत्वादिव्यसंगीतयोनिनः गोपाःकृष्णंसमासाद्याविविक्तेऽजनमेवह ७५ इतिश्रीहरिवंशेकेशिवधोनामैकोनाशीतितमः ७९
वैशंपायनउवाच अथयास्तंगच्छतिमंदरश्मौदिवाकरे संध्यारक्ततलेव्योम्निशशांकेपांडुमंडले १ नीडस्थेषुविहंगेषुसत्सुमाउः
कृताग्निषु ईषत्तमःसंवृतासुदिक्षुसर्वासुसर्वशः २ घोषवासिषुसुप्तेषुवासंतीषुशिवासुच नक्तंचरेषुहृष्टेषुपिशितामिषकांक्षिषु
३ शक्रगोपाहूयामोदेप्रदोषभासितस्करे संध्यामयीमिवागृह्यांसम्प्रविष्टेदिवाकरे ४ अधिश्रयणवेलायांप्राप्तायांगृहमेधिनां
वन्यैर्वैखानसैर्मंत्रैर्हूयमानेहुताशने ५ उपाहृतासुवेगोषुदुह्यमानासुचाव्रजे आस्तंभमाहरंतीषुबद्धवत्सासुधेनुषु ६ प्र
कीर्णदामनीकेषुगात्तेषुवाह्यत्सुच सन्निनादेषुगोपेषुकाल्यमानेचगोधने ७ करीषेषुप्रकामेषुदीप्यमानेषुसर्वशः
काष्ठभारानतस्कंधैर्गोपैरभ्यागतैस्तथा ८ किंचिदभ्युदितेसोमेमंदरश्मौविराजति ईषद्दृष्टमनापांशुरम्योदिवसेगते ९

प्यासतस्करेस्वाध्यायनिवृत्तेकेऽप्यासन्नांधकारेवा ४ अधिश्रयणंअग्निहोत्रार्थंपयसोऽग्नेरुपरिस्थापनंतस्मैः नीवाराद्यैः वैखानसैःवानप्रस्थैः ५ ६ प्रकी
र्णावत्सताःदामन्योदीर्घगोबंधनरज्जवोयेषुतेषु काल्यमानेबंधनार्थंनियम्यमाने ७ करीषेषुशुष्कगोमयचूर्णेषु ८ ९ ॥

एम॰ १२०

१० सौम्ये दोषमुक्ते मृगशिरसि चंद्रे उपस्थिते सति तद्दिवसस्य जन्मनक्षत्रं पुष्यं धूमकेतुभिर्विग्रहास्यैः अपुनरीतास्त्रवेतो मद्गु चंद्रे विद्धमत चंद्रयोगमनुकरोति नक्षत्रादिते मृत्युयोगेसमयः पाप्पुरोकाहांत स्वाम सुर्भवता अभिप्रेतगुणसंपन्नोऽत्रै रौद्रेऽत्र उकंहृत्वाः हितेकं संनिपातिनः इति अग्निषोमात्मके रात्रौ तपोरेव प्रकाशमानत्वात् संधौ संबंधो जगन्मये इति तपोरेव भोक्तृभोग्यात्मकं दर्शनात् ११ पश्चिमेन पश्चिमतः अग्निवद्दीप्तेन पूर्वेण पूर्वेतः उत्पलवद्द्रुतेन भोगेन दग्धाग्निसदृशे न उभयतो दृश्यमानादित्तुल्येन सर्पाणाम्ग्न चंद्राद्युपस्थाम समपत्नात् १२ वासं गृहीतुम्प्राप्तां कामयमानानां पाथ्यानां वर्द्धुभिः सहसमागमे शंसाद्धिवयोभिः पक्षिभिः सहदानपात्रं तूरो जगासः वेदेषु देवानां द्वाः पुरुषः सप्ततोनाग्नात्रो वोचतुः सर्वतात्तेसाद्धिः सदामृगाः पितुमां अन्नरूपं

श्रामेदिनक्षुपरमे प्रसन्ने हाणदग्धुले भास्करे तेजसि प्रगते सौम्ये तेन सुपस्थिते १० अग्निहोत्राकुले काले सौम्ये दोषमुक्ते अग्निषोमात्मके संधौ वर्तमाने जगन्मये ११ पश्चिमेनाग्निदीप्तेन पूर्वेणाम्नाववर्द्धसा दग्धाद्रिसदृशे व्योम्नि किंचित्तारागणाकुले १२ वयोभिर्वासमप्राप्तैर्वर्द्धभिस्त्र समागमे शंसाद्भिः स्पंदनैनाग्र मांसो दानपात्रेणे १३

यादृतोऽद्वयो ऽश्पां सदनं पुरुत्तोरिम ऊर्ध्वरसमनो अयो वार्णिनः देवानां केसंहंतु कामानां कंसवाणघालिमाने नामंप्रादीनामहंतोस्मि कृसं प्रतिगृतुमर्हिष्यतोस्मि पुरुधवत्कृषकारैः प्रसक्तोऽनिसंहः केसेन नोस्मान्मा अति अनागान्तानि पापानृसर्वत्तातासर्वस्यविस्तारकर्तोहोरेः वाचतु वदंतु अस्माभिः सहसं भाषणं कामुत्तोण्यापंथ्याः अपसदामृगः सुगमः पितुमान् अन्नवान् अक्षपार्गपं नराणां मांसं दिस्पर्षुः पुरुतोः बहूनां तपकर्तुः सदनं गृहं अश्पांचापुर्यां उद्भापोऽरूटसंपद्ः इति मंत्रपदानामर्थः १३ ॥ ७॥ ७॥

सान्निध्यंस्थानं १४ १६ अभ्याहरत्उक्तवान् १७ उत्तानाशायिनंकल्यांतकालेवटपत्रशायिनं त्रिपादैर्लोकाक्रमणात्तस्यावामनंबहुरूपंअक्षयंयौवनंवयः
संधिगतं १८ १० २२सात्वतांश्रोपनिषद्ःपुरुषः अग्र्यस्यप्रथमस्यज्ञादे भाजनंपात्रं उदग्राग्रतनूरुहः ऊर्ध्वाग्राःश्लक्ष्णास्वकेशायस्य पक्षदर्शनमात्रेणाणेम्

प्रविशन्नेवपप्रच्छसान्निध्यंकेशवस्यसः रौहिणेयस्यचाक्रूरोनंदगोपस्यचासकृत् १४ सनंदगोपस्यगृहंवासायवसुदोपमः अथ
तीर्थतमोयानात्प्रविवेशमहाबलः १५ हर्षपूर्णेनवक्त्रेणसाश्रुनेत्रेणचैवहप्रविशन्नेवचद्दर्शगोदोहनेगवांवत्समध्येस्थि
तंकृष्णंवत्समिवगोवृषं १६ संहर्षपरीतेनवचसागद्गदेनवै एहिकेशवतातेतिप्रत्याहरत्धर्मवित् १७ उत्तानशायिनं
दृष्ट्वापुनर्दृष्ट्वात्रिपाकृतं अप्यक्षयौवनंकृष्णमक्रूरःप्रशशंसह १८ अयंसपुण्डरीकाक्षःसिंहशार्दूलविक्रमः मेघशोणज
लमेघाभः पर्वतप्रवराकृतिः १९ मध्येषवर्षतोयेनसश्रीवत्सेनवक्षसा द्विषन्निधनभक्ताभ्यांभुजाभ्यांसाधुभूषितः २०
मूर्त्तिमान्सरहस्यात्माजगतोग्र्यस्यभाजनं गोपवेषधरोविष्णुरुदग्राग्रतनूरुहः २१ किरीटलांछनेनापिशिरसाछत्र
वर्चसा कुंडलोत्तमयोग्याभ्यांश्रवणाभ्यांविभूषितः हारार्हेणाप्यपीनेनसुविस्तीर्णेनवक्षसा २२ द्वाभ्यांभुजाभ्यांदीर्घाभ्यांह
ताभ्यामुपशोभितः २३ श्रीसहस्रोपचर्येणवपुषामन्मथाधिना पीतेवसानोवसनेसोपाविष्णुःसनातनः २४ धारण्या
अपभूताभ्यांचारणाभ्यांमहीदमः त्रैलोक्याक्रांतिभूताभ्यांभुविपद्भ्यांव्यवस्थितः २५ ॥:॥:॥७

चितमात्रःसमर्थः २१ २३ मन्मथाधिनामन्मथः आधायतेस्मिन्नितितथाभूतेनयौवनयोगःसंधिगतेनेत्यर्थः २४ धारणीति यामायुक्तेनएकारो
वेउत्तानशायिनापादशेषौवटपत्रेधृता तथावामनपादाभ्यांक्रमणात्ताभ्यांलोकांतरसहिताआक्रांता साइदानीतेनवयःसंधिगतेनअस्मदादि
नेचक्षोपतत्स्पेतमात्र्यर्थमित्यर्थः २५ ॥

अत्र धकरोद्दिशाहस्तः द्वीपो वाम: २६ आत्मनो विभवैस्तु समशान्ततुरीयाव्याधास्वतुष्टयं वतउत्पत्तिक्रमापेक्ष्यायाम्हमेपदं नित्युद्योव

हविरोऽस्त्रकस्त्वापवक्रो वितरद्वे स्मृते हितोयऊ घकृत्वापि गद्वामंयोगामिष्यति २६ अवतीर्णो भवापेह्य पर्वमेपद्मा
स्मनः शोभते धनुर्विभ्रष्टास्त्रिदशानोधुरंधरा: २७ ऋषभः विष्वक्पितो मविष्यकुशलोऽद्रौ: गोपालो पाद्वेवेशो
गो विलागाषष्यान २८ तेजसा पार्थ्याम्बा स्मेशातयोऽथ महत्वशः देशामाप्राप्स्यंति योगार्द्वं महार्णवे २९ असेद्वंशा
स्तनेसर्वज्ञगतस्य्याण्यतिशाम्यते निहतामित्रमामेतां स्कोतंकतनुमेतस्या ३० अपमास्थापवनमुखो स्थापयिला समाद्दशे
राह्रामविश्वुतपीनचाजाभविष्यति ३१ मनोर्गभिः कर्मोर्जितापयानेनप्रभुः कृतः युगापुरोराजादेवनानां त्रि
विष्टपे ३२ तथैवबसुधां जित्वाजितापवीत्रिभिः कूर्मैः स्थापयिष्यति राजानमुत्येसेनेनेसेशयेः अभष्टवेषगा
धीपंमष्केस्त्वहृभिः शुनः मासगोर्भसमारैस्युपुरातोपादेशोपवते ३४ स्वहृतोगोपोहितलोकस्यमविष्यतिवकेशवः
तथाघ्ससोत्थितावृद्धिर्मनुष्यमुपजीवितु ३५ अहल्सापवसतिपूजयिष्येयथाविधि विष्णुलंमनसावै
चपञ्जयिष्यामिमंत्रवत् ३६ यन्मरातिपालानंभाद्रभावबद्धवेन्नृषु आमानुषंवेशित्वेनयंचाम्ब्रादिश्यचक्षुषः
३७ सोहंकस्मैनवायवोसं अविरतामना सहानेनाभिष्याभिसमज्ञायदिंमस्यते ३८

स्तैसर्यैः २७ ३१ जितास्त्रैलोक्यमितिशेषः ३१ ३२ मसष्टस्यवेसगाधः वीर्यंयंशमकार्यादीनामप्रमोदमविशेषः स्मे आनेनयपतीसर्वे: अ
नस्वापं पञ्चोर्पानिषदिषाडुः मष्के अनुतः ताग्रं कं मातिमादिता: ३४ ३८

ह०टी
२८९

८१ अशीतितमोऽध्यायः नंदगोपस्य आश्रितदृष्टिगोदानपतिः १ ५ दृष्टांते वार्द्धके शोषितं स्त्रीणां क्रमांसे पतोदृढं जराग्रस्तं ६

एवं बहुविधं कंसं दृष्ट्वा हेलर्षकारणैः विवेश नंदगोपस्य कंसेन सह संमतं २९ इति श्रीहरिवंशेऽक्रूरागमनं नामाशी
तितमः वैशंपायन स नंदगोपस्य गृहं प्रविष्टः सह केशवः गोपवृद्धान्समानीय प्रोवाचाभिजदाहितः १ कंसस्य वचनाच्छी
घ्रमाहूतोऽहमायेन संगतं श्वः पुरो मथुरां नेता नयाभिष्याम सुतापवैः यास्यंति विश्वस्ताः सर्वे गोपालाः सपरिग्रहाः कंसाज्ञयास
मुचितं च करमादाय वार्षिकं २ समृद्धस्तत्र कंसस्य भविष्यति धनुर्महः तं द्रक्ष्यथ समृद्धं च स्वजनेन समेष्यथ ४ पितरं वसुदे
वं च सततं दुःखभाजनं दीनं पुत्रवधश्रांतं पूर्वामपि समेष्यथः ५ सततं पीड्यमानं च कंसेनाशुभबुद्धिना दृष्टांते शोषि
तं हेतुःखैः शिथिलतां गतं ६ कंसस्य भयसंत्रस्तं भयभग्नं विनाकृतं दृश्यमानं दिवात्मोसो संकटेनोत्तरात्मना ७ तां
च द्रक्ष्यसि गोविंद पुत्रामदितितत्तनीं देवकीं देवसंकाशां सीदंतीं विहतप्रभां ८ पुत्रशोकेन शुष्यंतीं त्वद्दर्शनपरायणां
वियोगशोकसंतप्तां विवत्सामिव सौरभीं ९ उपप्लुतेक्षणां दीनां नित्यं मलिनवाससं स्वर्भानुवदनग्रस्तां शशांकस्य
प्रभामिव १० त्वद्दर्शनपरां नित्यं तवागमनकांक्षिणीं त्वत्कृतेन शोकेन सीदंतीं वै तपस्विनीं ११ त्वत्प्रलापेषु कुशलां
त्वया बाल्ये वियोजितां अहपश्यांत व विभो वक्त्रस्यास्यंदुवेद्देसः १२ परित्राजनो पुत्रस्य सा देवकी नितांतप्यते अपत्याय
१९ र्थं तु कस्तस्य वरं सेवान पन्नगा १३
पुत्रैः संमृदितस्तनी अपि तिक्तं कंसापराधं घोजात शिशुवधस्पृष्टं च पातिको धोदृीयनाय ८ १२ ॥ ८

राम

२८९

२३ जीवतो वा कुरु कराग्राह्यं प्रतिकर्त्तव्यमित्यर्थः २५ २६ चेलुः मय्यानं चक्रुः ०७ २८ श्वोऽयनाधिकान् उपहारार्थान् २९ ॥ः॥ः॥

एकः शोको हि नारीणां मम पुत्रार्थं विधीयते सपुत्रा न फले पुत्रे धिक्कृतं येन तप्यते १४ लेभे तत्र शक्रसमः पुत्रो यस्मात्तस्य दृशो गुणैः पुरे
षाम पञ्चमपदेन सा शोचितुमर्हति १५ दृष्टो न वा यपि तस्ते एष भर्त्स्यत मा गतो भर्त्सयं ने तेन कृतेनेन कंसेना सुमदुहिना १६ यदि ते दे
वकी माना माष्टधिवीव तस्य धारिणी सा शोकसलिले मग्ना मुनात्पितुमर्हसि १७ ते च हं प्रियसुतेन सुदेवकी सावित्तं पुत्रयोगेन
संयोजय कुलस्य धर्मेण मवाप्स्यसि १८ यथा नागः सदुष्टेत्रो दासितो यमुनाह्रदे विमूलस्य कृतः शैलो यथा वै गो हिते लया १९ दृप्यो
त्तिः कश्च बलवान रिष्टो विनियोजितः प्रशान्तो हरः केशी दुष्टात्मा वेहयो हतः २० एतेनैव प्रयत्नेन हृद्गतं दुःसहं स्थितो य
या धर्मम वाशोषितं कुलस्य परीक्षितौ २१ निर्भर्त्स्यमानोपि हृष्टः पिता ते कंससंसदि तेन दैवं चक्रुरश्रौ तिने त्रैः दुःखोच्छ्विता
मश्शी २२ गर्भो वक्त्रो नारी निर्दुःखोदितसुखं ह्यनिसा माता ते देवकी कृत्स्नं कंसस्य संहृते वशा २३ माता पितृभ्यां सर्वेणानाते
नतेनैव ऋणं चैव प्रतिकर्त्तव्यं यथायोगमुदाहृतं २४ एवं ते कुर्वतः कृत्स्नं मातापित्रोरनुग्रहे पौत्रमने तातो शोकस्याद्वध
मेत्तवानघ २५ वैशंपायन उवाच कृत्स्नं तु विदितार्थेषु तमाहामितदक्षिणं वाढमित्येव तेजस्वी नंदवृद्धो श्चकेशवः २६ ते
च गोपाः समागम्य नंदगोपपुरःसराः अक्रूरवचनं श्रुत्वा चेलुः कंसस्य शासनात् २७ गमनाय ततस्तावत् भूषं वृद्धेजवासि
नः सज्जं धोपापनेकृत्स्नामो पहङ्गुः गतास्थिरे २८ करं चानुदुहः सर्पिर्माहिषांश्चोपनापिकान् यथासारं यथार्थ्यमुपा
नीय ययोदधि २९ ॥ः॥८

ह०टी.
१९०

३४ नाशयन्ते अदर्शनं नयन्ति ३५ ३७ गुहकं भांडस्थ उपकरणसामग्री ३८ ४० हयमांडे अश्वभूषणादौ ४१ भुजगेश्वरं शेषमनंताख्यं

तेसञ्ज्ञापिताः कंसस्य करं चोपायनानि च ते सर्वे गोपपतयो ग्रामनायोपतस्थिरे ३० अक्रूरस्य कथाभिस्तु सह कृष्णेन जग्मतुः रौहिणेयो
यतः नीपस्य समाविश्य यतवज्जेन ३१ ततः प्रभाते विमले पक्षिमालासंकुले नैशान्धकारे रश्मिजालैस्तारादाहृयमेरते ३२ नगस्या
हणसंस्तीर्णपुष्पह्लेस्मातिषांगरो प्रारूषपुक्वनामोः क्लेदिते धरणीतले ३३ तौ गणकायमसुनामसुमुमालिः प्रतिभासुव चै
शामंतर्दैधरूपमुदागग्धहिवाकरः ३४ शीतांशुः शांतकिरणो निःप्रभः समपद्यत एकोनाशायते ह्यमेकावर्द्धपानेवपुः ३५
गोपान्सर्वयभिसृष्टसमकीर्णास्तुवजने पोताम्भृमितु मधानावर्णे श्रीरोयागरेयुनस्तुव ३६ रामभियंसमानेयुवत्सयुत
हणोयुच गोपारूपमाणामुपावरूयमानुसर्वशः ३७ तत्रैव गुहकं भांडस्य करं तोपितवतुः स्वीतिः शहता कनाजगमुः
स्यंदनवाहनाः ३८ कृष्णोथ रौहिणेयश्च सर्वे वामितदक्षिणाः अवोरथगतो जग्मुस्त्रिलोकपजपोपथा ३९ अथाह कृ
ष्णमक्रूरो यमुनातीरमाश्रितः स्यंदने तान्तरां हालयतं चक्रुकुरु वाजिषु ४० हयेभ्योपवसं दला हयभांडे रथे तथा प्रणादे
यत्नमास्थाय हर्ताणतानपत्ती हसं ४१ यमुनापाह्रदे यस्मिन्कृत्वा ध्यामि भुजगेश्वरं दिव्यभोगवतैर्मंत्रैः सर्वलोकप्रभुपतेः
४२ गुह्यभागवतं देवं सर्वलोकस्य भावनम् श्रीमत्स्वास्तिकमूर्द्धानं प्रणामिष्यामि भोगिनं सहस्रशिरसं देवमनंतं नीलवास
सं ४३ धर्म्मदेवस्य तस्याथ पादद्वंद्वंश्च भविष्यति सर्वतदमृतमुस्यमशिष्यामि यमागोपथा ४४ ॥

४२ ४३ धर्मदेवस्य धर्माधिराजस्य अनुपलब्धात् विषस्याप्यमृतत्वं ४४ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥ ७ ॥

राम.
१९०

स्वलिंकस्यायतनमूतं स्वलिंकायतनं शेषं तत्रशेषसमीपे ४५ ५७ तस्योत्तरे महास्थित्यैव: सममेसमृथानि एकमेकाशाताद्दु: यमुनायामधिष्ठितौ
मुद्राधोगवं दृजेनिधोन्त्रयंसृतेदूसेतेमेत्रुपहृदृपोति मनाक्षेत्ति माहट्टस्कंध्यमृमर्षेराक्तालेभगवंतेदृस्यातदृवतोमहतएवंतोति सममासएकोनपृथ्वी
शाकिनः शङ्कुवेतितेशांतचाशन्कुवंसंतोरितिवाशाकिनः शक्तिमतः शक्तिप्रदावापहाः एकमेका अनेकशाताशातमेमृष्यभवतीति यातः ऐश्वर्यादिद्दुः यतो
स्वलिंकायतने ह्याद्यनिर्ङ्कश्राविभाषितं समाजलान्नसर्वोणांशांसर्वेषंभविष्यति ४७ आतांमामखुद्दीत्वंतो भवंतोमंगताबुभौ
लिङ्गैभुजंगौद्दूसयावदाम्मिद्दोत्रमात ४६ तमाहकस्मःसंहृदेणाद्धधर्मिंष्टमाशिां आवांतलुनशक्तोसयाद्दीनाबुपासितुं ४८
महृदयमुनायात्तुममज्जामितदृशिताः १मातलेमदृद्दणेनापलोकाम्मसंपथा ४८ तस्यमध्येमहनास्मेदेमतालोष्ठितधुरे लो
गलाम्कहलायमुमलायाम्नितोदां ४९ आसितोमांसेवांतपोद्दूपंदुरामनं कुंडलेकंधरेमत्रमुममयुद्दहेतां ५० भ्रपांठलकरा
सनेषुभ्रंखेनरेदहेनकलिते स्वासीनंवलिकाभ्यागचराहोभ्यामहौधरं ५१ किंचित्सच्याप्दृत्तेनमौलिनाहेमनलिना नात
दूषभ्यैः पद्ममौलयाद्धनेवहासं ५२ रक्तचंदनदिग्धांगंदीर्घबाहुंमहोदरम् पद्ममालासिताभ्याभामिर्ज्वालिततेजसं ५३ दृदृशोपो
गिलोनाग्यमेकमेकानांविभ्यं द्दसमानोहृजद्देदृवासुकिप्रभुविःप्रभुः ५४ कंबलाश्वतरोनागौनोवामाकराबुभौ अग्रतः
पृजांतदेवंधर्मासनगतेप्रभुं तस्याभ्यासगतोभातिवासुकिः पद्मगाम्बाः हृताःश्मेःसचिवैःसर्पैःकर्कोटकपुरःसरैःतपैदेः
कांचनार्दृतैः पंकजोद्धमस्तकैः राजानेलापयामासुःलाननेकोनांसमुभिः ५७ तस्योत्तरेणपनरुपामन्त्रवत्साक्षादितोर
॥ सपीतांबाधारिस्मृमसृपद्विष्टदृदृशेस: ५८
दृष्कतंएषास्मपत्राञ्जपर्दोतबेदशिरोभ्यन्माकर्णितोणेधोषनंमद्रांतयोमिदृपंयमुनायाश्रविश
ध्येमनेमहगयान्निपचणमीसर्पः तदेवाधःउत्कधंर्णभ्यंगोखुदृसेरपिमतुस्थितंगंभ्यमदृजे तथाञ्मसनौनारण्यैष्यितचांतरेधग निकजश्रधो
पिमूलोकेपप्मामीसर्पः ५८

विष्टरं न्यासं विना भद्रासनेन ५९ ६६ आज्ञेयैर्नागैर्यांसीन ६७ ६९ हृपिणाहृह्निमता ७० ७१ एकाशीतितमः तेनु १ ॥:॥:

अपरं चैव सोमेन तुल्यं सहस्रतनं प्रभुं संकर्षणमिवासीनं तेदृश्यं विष्टरं विना ५९ सत्कृतं तत्र सहस्रास्याहं तं तु मुपचक्रमे त
स्य सत्तम यानाम वाक्यं पृक्तम्ः स्वतेजसा ६० सो तु भूयप्रभुं ज्ञानातेभागवतं मन्यं उदक्षि एतपुनस्तोयात विस्मितः मितदीत्तिगाः
६१ सतोरथस्थ्यावासीनोतत्रैवबलकेशवौ नीतिभाणावमोस्थेददर्शाद्भुतरूपिणौ ६२ अथ्यामज्जात्सुनस्तत्रतदाक्रूरः कु
तूहलात् इत्येतत्र देवेशो नीलवासाः सितानतः ६३ तथैवासीनमुद्वेगोमहस्रास्यधरस्यैव ददर्शाकृस्नमक्रूरः पूज्यमानं
महात्मभुं ६४ भूयश्चसहस्रोत्थापतं मंत्रं मनसाजपन् रथं तेनैवमार्गोगाजगामामितदीतिगाः ६५ तमाहकेशवोहृष्टेथि
तमक्रूरमागतं कोहृष्टं नागलोकस्य वृत्तं भागवतेदृढे ६६ चिरंच भवताकालोआहेपराविलं वितः मन्ये दृष्टं त्वयाश्चर्यंपरर
पंतेपथ्याचले ६७ मसुवाचमलतंकृस्नमाश्चर्यं भवता विना किं मविष्यति लोके सुस्थ्याचरोविनोऽपुव ६८ तत्राश्चर्यं मया
दृष्टं पत्कृस्नभुविदुर्लभं तदिहापि पथा तत्र पश्यामि चरमामिव ६९ संगतश्चापि लोकानामाश्चर्यैर्णा हृत्वपिणा अतः
परतरं कृस्नमाश्चर्यं द्रष्टुमुत्सहे ७० तदागच्छ गमिष्यामः कंसराजपुरीं प्रभो यावन्नास्तं व्रजत्येष दिवसान्ते दिवाकरः ७१
इति श्रीहरिवंशे नागलोकदर्शनं नामैकाशीतितमः वैशंपायन उवाच तेनुयुक्ता रथवरं सर्वे एवामितौजसः कृस्नेन
सहिताः भासाक्रूरेण्यासंकर्षणेनच १ विविशुस्ते पुरीं रम्यां काले रक्त दिवाकरे तौ लक्ष्यत्वभवनेवीरौ कृस्नसंकर्षणावुभौ २

पास्यावेतित्तोऽनुन्नमहूविवचनं आवामितिच्छेदः यास्यावोवामितिपाठे प्रकल्प्य आकारलोपश्चार्षः इति मे वाऽ्यान्वयस्तु ६ तस्यैवकंसस्यैव ७ अनु
मथैश्रितौ सुहृन्मताश्चक्रूरैरागकेलजस्ता तावाहवं वार्ष्णेयौ भीतोदानपतिस्तदा ३ समत्स्यातानागमनेवसुदेवगृहेसहा पुत्र
योर्हितलोहहुः कंसेनसनिरस्यते भत्स्यतेवहिर्वाराङ्गोनेहस्यातयामिसापि तपुत्रौ मो चकार्नेत्यापित्र पसुलभ्रमन्नेमं ५ यथासुरत
मवामेमितितदिकार्यहिताविते तमुवाचततः क्रूर्नोपस्यावावामत क्षितौ ६ मर्त्तेतामपुरोवोराजमार्गं वध्याम्येक तमे
वतुगृहंसाधोगत्वावोपहिमन्यसे ७ वैशंपायनउ अक्रूरोपितनतत्समनमाकंसमभ्याप जगामकंसपार्श्वतुमहृष्टेनांतरात्म
ना अनुशिष्टौचतौवीरौमनस्थितौमेहत्काबुभौ आलानाभ्यामिवास्तुतौकुंजरौयुद्धकांक्षिणौ ८ सौतुमार्गमतेहृष्टाजेकं
रंगकांक्ष अपावेताततत्तोतुवाचासिंहविक्रमौ ९ रजकः सतुतौमाहयुवांकस्यवनेचरौ एतौव्यसंप्रियौमौ घ्याघा
वैपोनिर्भयाबुभौ १० अहंकंसस्य वासांसिनानादेशोद्भवानि वैवामनागगातोक्षानचोऽजपामिविशेषतः ११ युवांकस्यवने
जातौमृगौः महावनवर्द्धितौ जानाभ्यावेदहृत्वाक्रमाश्चादनेवनः अहोवासीवितनक्रीयोभवताविहागतौ मृतौयाक्रमतो
तानौवासीयाविनुमिछथः १३ तस्मैतुक्रोधवेकृष्णोराजकायानृपनेधममामसाविशापमृत्तयोयतजनैबाद्यायपौविषं १४ ततो
नाशनिकल्पेनसततमूर्द्धमताडयत गतासुः सपपातोर्व्यांराजकोघातमलकः १५ तद्दृष्टपो देववतोभपोत्तस्याविप्रकुन्तुः
शिष्टौ आज्ञमौ आलानाभ्यां गजबंधनाभ्यां ८ १२ तावुवपोतनं तवहं १३ वृधु बीतिनुक्रकेगपश्चजागु: कंसनिवेशनं १६
वातः ह्यन्नतः मतकोपस्य १५ पीदेवत्तः शेचंत: १६

ह॰टी॰
१५१

१७ गुणकोमथकोनामतत्र श्रीदामामालिकः १८ १९ भवतोः स्वमवद्वीपमेवांछले २० मत्तंभवानमत्स्योगानमभवा २१ २२ अन्यां कर्तव्यं कंसभया

तावप्युभौ सुवसनौ जग्मतुर्माल्यकारस्य वीथीं माल्यापणानां वै गंधाघ्रातौ द्विपाविव १७ गुणको नाम तत्रासीन्माल्यवृत्तिः
प्रियंवदः प्रभूतमाल्यायणावान लक्ष्मीवान प्रियदर्शनः १८ तं कृष्णस्तत्र याचावामाल्यार्थमभिसृष्टया देहीस्तु याचनकाले
मालाकारमकातरः १९ ताभ्यां प्रीतो ददौ माल्यं प्रभूतं माल्यजीवनः भवतोः स्वमिदं चेति प्रोवाच प्रियदर्शनो २० प्रीतस्तु मनसा
कृष्णो गुणकाय वरं ददौ श्रीस्त्वां मत्संश्रया सौम्य धनौघैरभिपत्स्यते २१ तत्र लब्ध्वा वरं मूर्ध्ना माल्यवृत्तिरधोमुखः कृष्णस्य पतितो
मूर्ध्ना प्रतिजग्राह तं वरं २२ यत्नाविमाविशितिनदाशमेने माल्यजीवनः समस्तशोभयं ते विमोनोत्तरं प्रत्यपद्यत २३ वसुदेवसुतौ तौ चरा
जमार्गगतावुभौ कुब्जां ददृशतुर्नृपः सानुलेपनभाजनां २४ तामाह कृष्णः कुब्जेति कस्येदमनुलेपनं नयस्वांबुजपत्राक्षि
क्षिप्रमाख्यातुमर्हसि २५ सास्मितावेहिताभ्यामसुवाचांबुजेक्षणा कृष्णं जलदगंभीरं विद्युत्कुटिलगामिनी २६ ततः स्नाने
गृहे यानि तद्गृहाणानुलेपनं स्थितास्म्यागच्छ मदंते हृदयस्यास्मि मे प्रियः २७ कुतस्त्वागम्यते सौम्य प्रसन्नावनावबुध्यसे म
हाराजस्य दयिता नियुक्ता मनुलेपने २८ तामुवाच हसंतीं तु कृष्णः कुब्जामवस्थितां आवयोर्गात्रसदृशं दीयतामनुलेपनं
२९ वयं हि देशातिथयो मल्लाः सामाह्वयने श्रुत्वं धनुर्मेहर्हिज्याह चैवमहर्हुमत ३० गतसुवाचाथसाकृष्णंप्रियमासिमम
नज्ञातवानमोघादिसर्पः २३ ३१ ॥:॥:॥ :॥:॥ :॥९ ((दर्शने राजाहोसि दृमवयंत कृद्धाणानुलेपनं ३१

राम॰
१५२

ती य्योगो जलांतर्गतो ऽग्रतएव तत्संकेन हि ध्यातो ३१ एवमग्रे भाति नाभिमाक्षादपतीस्थ भुजं ह्रस्वत्वं इति दर्शयोपवर्णाद्वेतनुमूलं मृणे तस्यम
ध्येऽत्र तद्देशशनैः संपीड्यामास संवाऽस्या मायोजपाठोऽपि समर्थकार्थेः तुउभेदनं इति धातुः संतोलयामासेति पाठेऽपि विषमं ह्रस्वसमतयामितमान्

तावुभावतुलमंगौ चाहन्यन्येद्यावि जग्मतुः तौ यौ गोपं कदिशि ध्यायौ पुनर्नायां यथा हृषौ ३२ तां तु कुब्जां स्थितामग्रे द्व्यङ्गुलेनाग्रपाणि
ना शनैः संतोलयामास कृष्णो लीलाविधानवित् ३३ सा तु भंगं स्फुटं मत्वा लावण्यं तानागा स्वा च विस्मिता जहौ सा स्खलितं तं तटीकान्तपादे लीला
यथा ३४ गणपाश्चापि कृष्णेसा व वाघमनुकामिनी कृष्णास्यामिमयाहृत्कः कामतिद गृहात्मनं ३५ तो जातहासाववमो संसत
लाक्षेपमथ यो वीक्ष्य मागौ महासितौ कुब्जायाः प्रनिविष्टौ ३६ कृष्णः कुब्जां तु कामार्त्तां समाश्वास्य विसृज्य सः ह ततस्तौ कुब्जया
मुक्तौ प्रविष्टौ राजसंसदं ३७ तावुभौ राजमार्गे दृष्टौ गोपवेषविभूषितौ गूढवेषाननोऽभूत्तावपविष्टौ नृपवेश्म तत् ३८ धनुःशालां
गतौ तत्र बालावपि तारकितौ हिमवदूनसंभृतौ सिंहाविव वलोकटौ ३९ दिदृक्षतौ महत्तनं धनुरायोगभूषितं पप्रच्छतुस्त
तौ वीरावायुधागारिकं तदा ४० कंसधनुः कपालश्च यत्नामावयोर्वदः कतरत्तद्धनुः सोमम हार्यपमवद्धतिं आयोगम्
तं कंसस्य दर्शयत्वपदीक्षासि ४१ स तत्पार्श्वयामास तद्धनुः हेमसन्निभं अनागोपमतं मेघं देवैरपि सुवासवैः ४२

३३ अत एव भग्नमंतर्हितं ३४ ३५ सतलाक्षेपं अन्योन्यं स्पृष्टमालापयोऽपि तथा स्मृतौ सोऽन्यातो विस्तरोऽयुगकलापोपवर्णौ तौ ३६ राजसं
सदेऽउपगृहं ३७ गूढवेषाननो गुप्तवेषमाभो ३८ ३९ आसमंतादुद्युक्तेयोधाः सूक्ष्म इस्मायोगो विद्योतितयाभूषितं ४० आयोम
मूर्तं सम्यावतं धनुर्महनि भिन्नमिवस्मर्षः ४१ ४२

४६ पुष्टरिरेशाविमुक्तः ४७ कांतुइवकाकः भयचकितत्वेन चंचलदृष्टिः उच्छासितोत्सुष्टास्त्रः काकश्चासावुच्छ्रासश्चेति समासः कातर

नरहीलानतः कृत्स्नं तोलयामास वीर्यवान दोर्भ्यां कमलपत्राक्षः सहर्षेणांतरात्मना ४३ तोलयित्वा यथाकामं तदूर्ध्वे दैत्यपूजितं
आरोपयामास बलीनामयामास चासकृत् आनाम्यमानं कृत्स्नेन सकर्षा दूरगोपमं द्विधाभूतमभज्यत धनुरापोगभूषितं ४५
भक्त्वा तु तद्धनुः श्रेष्ठं कृत्स्नं त्रैलोक्यविक्रमः निश्चक्राम महावेगः सचसंकर्षणोपमः ४६ धनुषो भंगनादेन वापुनिर्घोषकारि
णा च वालीनः पुरसर्वादिशश्चैव पुपूरिरे ४७ मलायुधाग्नितो भीतन्यानीतविक्रमः समीपं नृपतेर्गत्वा काकोच्छ्वासोऽभ्यभाष
त ४८ भूपतेऽसमविज्ञाप्य मामग्रे धनुषो गृहे निर्दृष्टे तस्मिन्काले यत्नागतः संभ्रमोपमः ४९ न रोकस्यापि महिमा तेनाशि
लोपितं ततस्मृष्टोनीलपीतांबरधारी पीतरत्नानुलेपनो ५० देवपुत्रोपमो वीरो बालानिवृह्तारणो स्थितो धनुर्गृहे सौ
म्यो महसा बालोऽसिता तेनमया दृष्टो पीयमनंकराबाधाद्दनलजो ५१ तयोरेकः सुपमाह्वः श्यामः पीतांबरावृतः जयाहत
दहनात्तैः स्वोधं दैवतैरपि ५२ तत्सबालो महच्चापं बलायेत्रामिवापरं आरोपयित्वा वेगेन नामयामास लीलया ५३ आ
कृष्यमाणं ततस्तेन विनाणं बाहुशालिना मुष्टिदेशो विकूजिला द्विधाभूतमभज्यत ५४ ततः प्रचलिता भूमिर्निर्घातश्च महा
स्वनः धनुषो भंगनादेन भ्रमतीव नभस्तलं ५५ तदद्भुतं महद्दृष्ट्वा विस्मयोपगतस्ततः भयाद्रूपदशत्रुघ्नतां स्त्रीहाल्यातुमा

त्रसोच्छ्वासश्चेत्यर्थः ४८ संभ्रमोपमं भ्रमतयत्तुल्यं ४९ ५२ आपतमिवक्न्मनाप्यं ५३ ५४ ५५ ५६ गतः ५६

५९ द्व्यशीतितमः पूर्वैर्गोध्नायेन पुंवं वस्त्राणि पीवृस्नावृता थे युवोरधिरूढं मंतवो हृस्तगोद्दपर्धवोर्डु उपबृंहितः अस्यार्थे तत्पुवंपुवापीवसावुले
नाजकेंह्लेत्यर्थः वस्त्राणिवसाथे युवोः युवयोः मतवोमानयितारः मालाकाकल्वाम्भजपः सगोस्रजंतिमाल्यानुलेपनादिकंतेमर्गाः अधि
ष्ठाः नीचत्वकुजलादिदोषहानाभवंतं तिस्रवाति रतमनृतानिविश्वस्तेनमित्रावरुणाभवेपेरस्यपोपवृहणार्थेउग्रोग्रपः तत्रस्यपादेवा

नगानामिमहाराजकौन्तेयामितविक्रमो एकः कैलाससंकाशएकोजगतिविश्रुतः मनुजत्वापरत्वेवमेतत्कालंभविष्णुः ५७
तिः पपाताभेलगतिः सानुजोमितविक्रमः आगमन्नात्ह्वधाहसान्नगानेकोप्यसौनृप ५८ श्रुत्वैवंधनुषोभंगंकंसोव्यदित
चित्तः विमनायुधपालैवमथिवेशागृहोत्तमः ५९ खिलेषु हरिवंशे धनुर्भंगोनाम द्व्यशीतितमः देशंपापनरेन्द्र सचित्तवि
लाधनुषोभंगंभोजविवर्द्धनः बभूवविमनाराजाचिंतयन्भृशंदुःखितः १ कथंबालोविगतभोस्वमत्यमहाबलं स्वेत्पमाणा
लक्ष्मपुरुषेदृनुभंक्तावनिर्गतः २ यस्यार्थेदारुणाकमेकृतंलोकविगर्हितं पितृष्वसात्मजानभीतः षड्वाहत्वयोप्यपे
३ दैवंपुरुषकारेणनशक्यमतिवर्त्तितं नारदेनकृतंवचनंनूनंमयामुपास्थितं ४ ॥ः ॥ः॥

पिकंसोयहूनामाधिपसंधिपजगिष्ठन्नतः तेनमयुक्तानियानिमह्लादीनिस्रनृतानिमर्वाणितानिस्रवातिरतंतिरस्कृतंवंतो नातेन
ममैनैव थाद्देवात्वनगोपसाक्षादितनयामागमसिद्धेनमित्रावरुणोमहृन्तयोमितोणमकृत्स्नोसचेयंतगच्छिवा तत्रकंसस्यानत्तम
त्रमहामात्रकथयाउपहंह्यतेसचिंतयितेति १ भोजाविवर्द्धनोभोजछेदी १२ यस्यार्थेपत्निमित्तं ३ वचनंवसुदेवेनतवयतोरात्रावेव
विफलीकृतइसेवंहृ९ ४ ॥ ०॥

प्रेक्षागारंधनुर्महेमेलमापेक्षतंस्थानं ५ नियुक्तंनिषतंश्रेणीनांएकशिल्पोपजीविनांवृंदंनियुक्तैःहेटनियुक्तैःहेठवेट्टैः ६ सएकोऽसंबाधोह
णादेश्वरंगमाज्ञापयज्जेतिसंबध्नीहितेनसंवंधः वलभीभिः उभयतोनमत्तच्छदूपाभिः ७ कूटोभिः छद्मलताभाभिः कुटीभिः कोष्टकैः ससंध
क्लिष्टैः वत्तुलतांभैः ७ सानिर्यूहंहंदृस्थानागदंताग्रहात्रिर्गजादाहृणीषु उदग्यंउद्वे अश्लिष्टश्लिष्टकचितं सुश्लिष्टेच मंचारोहणंपत्रसो

एवंराजाविचिंत्याथनिःक्रम्यस्वगृहोत्तमात् प्रेक्षागारंजगामाशुमंचानामवलोककः ५ सदृष्ट्वासर्वनियुक्तंप्रेक्षागारंनृपोत्तमः
श्रेणीनांहट्टसंयुक्तैर्मंचवाटैर्निरंतरं ६ सोऽत्रमागाणयुक्ताभिर्वलभीभिर्विभूषिते कुटीभिश्चमहार्हाभिरेकस्तंभैश्चभू
षितं ७ सर्वतः सानिर्यूहंघाणतेप्रतिष्ठितं उदग्याश्लिष्टमंचारोहणमुत्तमं ८ नृपासनपरीत्तिमसंचापरपथसंकु
लं सन्नतंहूक्तिकाभिश्चमानवेधप्रमाणतम् ९ सदृष्ट्वाभूषितंरंगमाज्ञापयतबुद्धिमान् श्वःसचित्राःसमाल्याश्चसपताका
स्तथैवच १० सुवासिताःपुष्पवंतउपवीताःसछदाः क्रियंतांमंचवाटाश्चवलभ्योवीथ्यस्तथा ११ रंगवाटेकरीषस्यक
ल्प्यंतांराशयोमयाः घटाःताराशोभाश्चवलयश्चानुरूपतः स्थाप्यंतांसुनिखाताश्चपानकुंभायथाक्रमं उदभारम
हाः सर्वेसकांचनघटोत्तराः १३ वलयश्चोपकल्प्यंतांकषायाश्चैवकुंभशः माध्विकाश्चनिमंत्र्यंतांश्रेण्यश्चसपुरोगमाः १४

पानपंक्तिर्यत्र ८ परीक्षितंसंचारं ९ श्वः रंगंधनुर्महंस्मालीपतस्माज्ञापितवान् १० सचित्राःसमादिमंचवाटानांविशेषणानिपुष्पवंत
श्चित्रपुष्पादिसक्ताः उन्नच्छादाः महास्तरणानि ११ करीषसुसुष्कगोमयचूर्णस्यराशयः मल्लानांवेदाथमार्जनार्थंमंगलार्थंवा
१२ पानकुंभाःघटाश्चापिकाः १३ कषायाः माध्विकाः युद्धधर्मविदः १४ ॥:॥:॥

अह्नकाणांयुद्धसाक्षिणां १५ १८ सोपन्यासंसोपपत्तिकं वीरध्वजः सोत्कर्षमुक्तंतोरणचिह्नैः तेनउच्छ्रितौ २० २१ जितश्रमौकदा

आज्ञाचदेयामल्लानांप्रेक्षकाणांतथैवच समाजेमंचवाटाश्चकल्प्यंतांसूपकल्पिताः १५ एवमाप्याज्ञांसमाजविधिमु
त्तमंसमाजवाटाश्रिः क्रमाविवेशांतनिवेशनं १६ आह्वानेनतत्रसंवृत्तेनसमल्लद्रुपसंवे चाणूरस्यममेयस्यमुष्टिकस्य
तथैवच १७ तौतुमल्लौमहावीर्यौबलिनौबाहुशालिनौ कंसस्याज्ञांपुरस्कृत्यहृष्टौविविशतुस्तदा १८ तौसमीपगतौदृ
ष्ट्वामल्लौनृपतिविश्रुतौ उवाचकंसोनृपतिःसोपन्यासमिदंवचः १९ भवंतौममविख्यातौमल्लौवीरध्वजोच्छ्रितौ ऊर्जि
तौचपथ्यान्यायंसत्काराहौविशेषतः २० तन्मत्रापरिसलकाः स्पर्धंतेमुक्तानिवै कर्तव्यंचमहत्कर्मभवद्भ्यांखेननोज
सा २१ यावेतौममसंदृष्टौव्रजेगोपालकावुभौ संकर्षणश्चकृष्णश्चबालावपिजितश्रमौ २२ एतौरंगगतौयुद्धेयुद्ध
मानौवनेचरौ निपात्यानंतरंशीघ्रंहंतव्यौनात्रसंशयः २३ बालाविमौतुचपलावक्रियाचितिसर्वथा नावराज्ञात्रकृते
व्याकृतेव्याधनस्वहि २४ ताभ्यांयुधिनिहताभ्यांगोपाभ्यांरंगसन्निधौ आयत्यांचतदात्वेचश्रेयोममभविष्यति २५
नृपतेःस्नेहसंयुक्तैर्वचोभिर्लेह्यमानसौ उक्तवयुद्धेसमत्तौमल्लौचाणूरमुष्टिकौ २६ यथावयोत्तोममतुवेस्थ्यासितैगो
पकिल्विषौ हताविसवगांतव्योमतेहयोतपस्विनौ २७ यथावांमतिपोत्स्यतेतावरिष्टपाशुतौ आवाभ्यांरोषयुक्ता
भ्यांमृतावेतौवनौकसौ २८

चिनश्रमवंतौ २२ निपातानंतरंसंबंधमात्रेणासमर्थेः २३ अक्रियौअशिक्षि
तौ २४ आयत्यांउत्तरकालेतदात्वेवर्तमानकाले २५ २७ ममुखेतौनिहंतव्याविति शेषः
२८

कृ० दानोत्कटकटःमहोत्कटांगः ३१ ५४ ॥१॥१॥१॥ १॥१॥१॥१॥ १॥१॥१॥१॥१॥:

एवंविषमयुद्धज्ञौतावुभौमल्लपुंगवौ अनुज्ञातौनरेंद्रेणसगृहंमतिमत्तरः २९ महामात्रंततःकंसोबभाषेहस्तिजीवनं हस्ती
कुवलयापीडःसमाजद्वारितिष्ठतु ३० बलवान्मत्तोनालम्बपलःक्रोधनोनृषु दानोत्कटकटस्यंदःमतिवारणगोचराः ३१
ससंचोदयितव्यस्तेनावुद्दिश्यवनौकसौ वसुदेवसुतौनीचौयथास्यातांगतायुषौ ३२ तथाचैवगजेंद्रेणपादितौगोपजीविनौ भ
वेतांपातितौरंगेयथैवमहदुत्कटौ ३३ ततस्तौपातितौदृष्ट्वावसुदेवःसवांधवः छिन्नमूलोनिरालंबःसभार्योविनशिष्यति ३४
येचेमेयादवामूर्खाः सर्वेकृष्णपरायणाः विनशिष्यंतिछिन्नाशाहृष्ट्वाकृष्णौनिपातितौ ३५ एतौहत्वागजेंद्रेणमल्लैर्वाऽस्त
पमेववा उभौनिपोटयौकृत्वाविचार्यामहंस्वतौ ३६ पिताहिमेपापसंकोपादवानाकुलोद्वहः शौर्येश्चमेपरित्यक्ताथ
रवाःकृष्णपक्षिणः ३७ नचाहमुग्रसेनेनजातःकिलसुतार्थिना मानुषेणाल्पवीर्येणयथामामाहनारदः ३८ महामा
त्रउवाच कथमुक्तंनारदेनाजनदेवर्षिणायुता आश्चर्यमेतत्कथितंत्वयाश्रुतमरिंदम ३९ कथमन्येनजातात्वमुग्रसेना
त्पितुर्विना तवमात्राकथंजातःह्यांकर्मदमीदृशं ४० अमात्यैर्माहृतानारीकुमारोवानुप्रसितं विरंतोश्रोत्रमिच्छामि
सचकौतूहलोहम ४१ कंसउवाच यथाकथितवान्विप्रोमहर्षिणानारदःप्रभुः तथाहंसमवक्ष्यामिपरेतेमवतांमतिः ४१
आगतःशक्रसदनात्सवैश्वानरसन्निभःमुनिः चंद्रप्रभुमल्लस्यवसनोजगमरत्नमुद्वहन् ४२ कृष्णाजिनोत्तरीयणाहस्तयष्टोपवि
तवान दंडीकमंडलुधरः मनःप्रीतिविवर्धनः ४४ गाताश्चतुर्णांवेदानांविद्वान्गंधर्वविद्वित सनारदोयदेवर्षिर्ब्रह्मलोकचरोव्ययः ४५

तंमुनिंगत्वातंप्रवेश्यगृहं ततःपाद्यसहितंचार्घंदत्वाचासनमेवचदत्वातस्मान्निधौप्रपप्रच्छपापेश्य ४६ भाविताल्मवान्हृष्टचित्ता: ४७ ५०

तमागतमृषिंदृष्ट्वापूजयित्वायथाविधि पाद्यार्घमासनंदत्वातमप्येनमुपाविशत्स्वकः ४६ सुखोपविष्टोपमुनि:पृष्ट्वाचकुशलंमम तत्र
चक्षमोत्तममनाद्यंमेषोभाविताल्मवान् ४७ पृष्टोतोहंत्वयावीराविधिदृष्टेनकर्मणा इदमेकंममवचः शृणुतापाञ्जिरघुना ४८ गतोहं
वमदृंदेषीवगौधहृपर्वतं सोहंकदाचिद्देवानांसमाजेमेरुमूर्द्धनि ४९ तत्रमैत्रयकामेद्देवानांमयाश्रुतं भवतः शत्रुगणेहत्वधो
पापःसुराहराः ५० तत्रैषदेवकोगर्भोविष्णुर्लोकनमस्कृतः योस्यागर्भोष्टमःकंसमृत्युतेमृत्युर्भविष्यति ५१ देवानांमातुमर्वत्वात्रि
दिवसगातिस्वमः यातिहस्तेवदानांसुतेमृत्युर्भविष्यति ५२ यतस्त्वंक्रियतांकंसगर्भाणांघातनेमतिः नावज्ञारिपवेकार्यादुर्बलोपि
जनेपिवा ५३ नचापुत्रमेनत्तुपितातवमहाबलः कुमिलोनामतेजस्वीसोभस्मपतिर्हृजितः ५४ श्रुत्वाहंतद्वचस्तस्यकिंचिद्धो
घसमन्वितः भूयोःपृष्टकथंतस्यनकुमिलोनाममदानवः ५५ ममभातावकथंतस्मात्कथितंमसमागमः एतद्दिग्वाम्पृहंश्रोतुंविस्तरे
णतपोधने ५६ नारदउवाच हंततेकथयिष्यामिशृणुराजन्यथार्थतः कुमिलस्यचमातुस्तेसंगमंस्वसमागमं ५७ सुपा
मुनेनामगिरिंतवमाताराजसुलाचित्तंसहिताखीभिस्तावेमाकृतहेला ५८ सातत्रामध्यपेभ्रूहविरहुमसाद्धव रचानगाढे
गेषुकंदरेषुनदीषुच ५९ किन्नरोहीतमधुराः सातिस्त्रुपाभिनादिताः मृगावतीकामजनानीवोचः प्रोत्तमुखावहाः ६०

असादेवका: ५१ ५२ रिपवीरयो ५३ पष्ठ कथंकीदृशोकुमिलः ५५ ५७ ६० ॥७॥:॥७॥७॥७॥७॥:७॥

त्रीषर्मेऽप्यहृगुणाकामवत्स ६१ ६५ नीयतेऽस्मनीपतनीनरास्मर्थः ६९ ६७ विहायसाऽप्याकाशमार्गेणाकामगमः ६ छपांगतुशी

बर्हिणांचैवविहृतं खगानांचविकूजितैः अभीच्छामभिश्रृण्वंतीस्त्रीषुमेमभिरोचयत् ६१ एतस्मिन्नंतरेवायुर्वेनराजिवि
निःसृतः लब्धःकुसुमगंधाघ्रावोमन्मथबोधनः ६२ द्विरेफाभरणाश्चैवकदंबावायुघट्टिताः मुमुचुर्गंधमधिकंसंततं
सार्म्रजिताः ६३ केसराःपुष्पवर्षैश्चबहुपुष्पैर्देवोधनाः नीपादायपाश्चाभीपुष्पकंटकधारिणः ६४ महीनवतृणाछन्नाश
क्रगोपविभूषिता यौवनस्थेववनिताबद्धधारार्न्नवंवपुः ६५ अथसौभपतिःश्रीमानदुमिलोनामदानवः भाविष्यदैवयोगेन
विधात्रातत्रनीयते ६६ कामगेनरथेनाशुतरुणादित्यवर्चसा पद्वद्ययागतत्तत्रसुपामुनदिदृक्षया ६७ विहायसाकामगा
सौमनसोप्याशुगामिना संतेशाप्यपर्वतेंद्रमवतीर्यरथोत्तमात् ६८ पर्वतोपवनेरम्येपरस्याहृतं अपासौसुवस
हितश्चवानगसदृशि ६९ ततोबहुमपश्यत्सोकाननानिवनानिच सर्वर्त्तुगुणसंपुत्रेनंदनस्येवकानने ७० चातुर्नगस्य
गेषुकंदरेषुनदीषुच नानाधातुपिनद्धेषुशृंगेषुबहुभिर्हस्थितैः ७१ नानाशैलविचित्रैश्चकीचकानानाजतान् नानाकुसु
मगंधाघ्रानानालताकोरावृतान् ७२ नानाद्विजगणोद्घुष्टान्नानापुष्पफलद्रुमान् नानौषधिसमायुक्तान्विविधान्धातुसे
वितान् ७३ विद्याधरान्किंपुरुषान्प्लवगान्हसमान् सिंहान्व्याघ्रान्वराहांश्चमहिषान्शशाभान्शशान् ७४ ह
माख्यमृगाश्चतानान्मातंगांमत्तांश्चमान् एवंबहुविधान्यश्यश्चरमाणोनगोत्तमे ७५

लः ६८ ६९ काननानिच्याोपितहृक्षाणां वनानिरोपितरक्षाणि ७० ७५ ॥१॥१

७८ नारायणोहंनिर्मिघजातोर्वशीव ७९ ८१ अचिरप्रभाविद्युदिवयोषित्सहस्रानयोषित्सहस्रागणानांपत्न्यागणानवेनप्रधोतयन्नूपंद श्री

दूराद्ददर्शनृपतिर्देवींसुरस्तुतोपमां क्रीडमानांसखीभिस्तुपुष्पंचैवप्रचिन्वतीं ७६ ततस्तुरंतींसुश्रोणींसखीभिःसहसंह
तां दृष्ट्वासोभपानितूर्णांदुस्मयन्सत्तमब्रवीत् ७७ कस्येयंमृगशावाक्षीवनांतरविचारिणी रूपौदार्यगुणोपेतानन्य
थरूपातिथेया शचीवपुराहतस्पऊरसाहेवाप्तिलोत्तमा ७८ नारायणोहंनिर्मिघसर्वधमपृतावरवर्णिनी ऐलस्यदृष्टि
तादेवीयोषिद्दलोकमुर्वशी ७९ क्षीराब्धिमथ्यमानेसुरासुरगणैःसह मथ्यानमंदरेह्कसोस्मृतार्थेतिनरत्नं ८०
ततोमृतात्समुत्पन्नास्येश्रीर्लोकभाविनी नारायणांकललिताकिंश्रीरेषावरांगना ८१ नीलमेघांतरगताघोतयंस
चिरप्रभातथायोषित्सहस्रानमध्येहरूपंप्रधोतयद्धने अतीवसुकुमारांगीप्रभवेंदुनिभानना ८२ दृष्ट्वाहरूपमस्यांधाप्प
विभ्रांतोस्म्याकुलेंद्रियः कामस्यवशमापन्नोमनोविह्वलतीवमे ८३ प्रशांकनिमेंगानिसायकैःकुसुमायुधः भि
त्वाहृदिशरान्पंचनिर्दयंदहतीवमे ८४ हृच्छयाग्निर्वर्द्धयंतिआज्यसिक्तइवानलः कथमघभवेत्कार्यशमार्थमनन्म
थापिना ८५ केनोपायेनकिंकुर्यांभजेन्मांमत्तकाशिनी एवंबहुविधंतयानोपलभ्यचदानवः ८६ सतमाहमुहूर्त्तंतुति
॥ष्ठस्वत्वमिहानघः अहंपास्यामितांद्रष्टुंकस्येयमितियोषितं ८७

नेतिशेषः ८२ ८३ निर्दयंयथास्यात्तथामेमां ८४ हृच्छयाग्निः
कामाग्निःवर्द्धयतिछिनत्तिदहतीत्यर्थः मन्मथाग्निनाघष्टार्थेवर्ततेतातोया ८५ नोपलभ्यअनुपलभ्य

॥ ७
४८

ह.टी. एवं गौरदर्शनात् स्नेस्पर्शागौरवानुभवात् ८५ ८६ अहोतं अन्यद्दृष्यामि अंतोनाशोस्यते ८७ भसस्त्वंतीकलहायमानाहि

२५७ भतीत्वमायासि इष्टलयावदागमनंमम इत्यलाप्तवचनं स्तत्रत्याप्स्यिति वृत्तोब्रवीत् ८८ एवमुक्त्वादानवेंद्रो गमनायमनो
दधे वायुर्यस्ययपवलवान् ध्यानमेवान्वचिंतयत् ८९ मुहूर्तं ध्यातमात्रेणदृष्टं तानबलांतः उग्रसेनस्यपत्नीतिताबाहुवेम
वापतः ९० उग्रसेनस्यवैरूपंकृत्वातेपाविवर्षिमः उपासर्पन्महाबाहुः महासनदानवेश्वरः ९१ स्मयमानस्त्वयानकेजेया
हामितवीर्यवान् उग्रसेनस्यरूपेणागतांतेव्यथयेपत् ९२ सापतितिवम हृदयांतभावेनोपसर्पती शंकिताचाभवत्तस्या
नस्यगौरवदर्शनात् ९३ सातमाहास्थिताभोतानत्वंममपतिर्ध्रुवं कस्तवंविकृताचारोयेनास्मिमलिनीकृता ९४
एकभर्तृव्रतमिदं ममसंदूषितं त्वया यत्कर्महरमायायनीचनीचेनकर्मणा ९५ किंमावसंतिहसितंकोधरा:कुलपां
सनीं जुगुप्सिताचवत्सामिमपातिपत्तैर्निराकृता ९६ धिक्त्वामोदृशमस्तांतं दुःकुलंश्रुतिहेनदूषं अभिमयास्यमनापु
ध्यपरदाराभिमर्षिणं ९७ सततामाहमसस्त्वतीत्रिमः क्रोधेनदानवः अहंवैद्रुमिलोनाममहोभस्यपातिरुज्जितः ९८
किंमांत्वयाहिदोषेणामूढेपंडितमानिनी मातृवंपतिमत्याक्षितिमायाक्षस्यनीचमृसुवरणस्थितं ९९ व्यभिचारात्तदृष्या
तित्रियः स्त्रीमानगर्विते नयासांनियतावृद्दिर्मनोतुष्टीणांविशेषतः १०० श्रूयंतेहिहिविभेदवषी व्यभिचारमतिक्रमेः
ममसंजाद्देवसंकाशान्पुत्रानमितविक्रमान् १०१ पम.
मः धिकृतः ९८ ९९ व्यभिचारादमानुषसंबंधजातचित्तस्पचंचलत्वात्त्वाम व्यभि
चावदस्य ममानुषतो व्यभिचारात्तवन दोषोपापेऽस्य थेः १०२ त्रियःकुंतीमदयंतीमप्रभृतयः १०२ १९७

स्तुहुके शान्यानि कानि चयान्यानि केशानाभिसानि तिष्ठंतीभि वचनातनिः पापान्न्पापानपि विधहुंतीभत्स्वयं तीर्थपदिव्यसि तद्वाक्ष्यसे यथेष्टंप्र
लयोमि मोद्यादिस्वर्थः २५ भिगितिर्कुत्सादीनामप्यापद्मंये त्वयापुरुषोत्त संबंधोमकामकारोत्स्रष्टः संमंतु सर्वोसांनिदाकुर्वेन्मायत

अतीवहि तं बलोलोके परिधर्मवतीसती स्तुहुकेशानि धुन्वंतीभावसे पथरिष्ठामि ११ कस्मात्त्वमिति पप्रच्छ हंसपोक्तो मन्तकाशि
नि कस्तत्स्मादिपुत्रंसीतव पुत्रो भविष्यति ३ साभोग्यापुनर्भूत्वा निंदंतीमत्स्पतेवरं उवाच व्यथिता देवो दानवं धृष्टकारि
णं ४ धिक्कृते हन्न स्तुहुके त्वयः सर्वा निंदंति स्त्रियः संतिस्त्रियो नीचवृत्ताः संति चैव पतिव्रताः ५ यास्त्वरूपया भ्रूयंते हंध
तीमपुत्रा स्त्रियः धूर्तापापाभिः मन्नाः सर्वे लोका ह्येव कुलाधम ६ पत्न्याप्यम मपुत्रो वै दत्तो मद्धन्न नाशनः नमेवक्त्रमतत्ते
घ स्तुहुकेवापि परुच्यते ७ अस्त्यत्ति पुमान्नी रूपाति वेशन मान्यः भविष्यति मते मृत्युपस्थ दत्तस्त्वयाप्यतः ८ दुर्मिल्य
स्त्वेवमुक्त्वा जगामाकाशमेव तु तेनैव शापमुक्तेन रिष्येमाप्रति गामिना जगाम स्तुहुकी दीनामाता तं दहरेवते ९
मामेवमुक्त्वा भगवान्नारद मुनिसत्तमः दीप्यमानस्तपोवीर्योत्साहादग्निरिव ज्वलन् १० वल्लकीं वादयमानो हि
समलखरविमूर्च्छनां गायनोलसवीथ्यां च जगाम ब्रह्मणोंतिकं ११ शृणुष्वेदं महामान्नि निबोध वचनं मम त
थ्यं चोक्तं नारदेनैकालदृतेन धीमता १२ अहं बलेन वीर्येण नयेन विनयेन च समाप्तो वार्येशौर्येणानेजसा वि
क्रमेण च ११ १२

मोसीसर्थः ५ ७ पुमानरईश्वरः तेत वत्सपुत्रस्य च मपित्रातस्य ८ ९ वाद्यमानः वादयन् लल्ल
आलसवीथ्यां ब्रह्मलोकमार्गदेवयानं १११ ११३ ॥७॥ ७॥ ७॥:

सदृशो मयेति शेषः १४ १७ अशीतितमः तस्मिन् १ यत्र मंचाः भांति समलंकृताः माङ्गल्यैर्मंचागारैः शुशुभे इति पंचमचतुर्थयोः तृतीयस्थानोप
दानां संबंधः तत्र मंचाः कीदृशाः इत्यत आह द्वितीयेन श्लोकेन सचित्रैरिति चित्रसहिताः सचित्राः अष्टास्रयो अष्टकोणाश्चरणा येषां ते सचित्रा
ष्टास्रिचरणाः २ निर्युक्तैः विरलतंतुभिः युक्ताविमंचाणाागायेषु स्थिताः राजदाराः सर्वं बहिस्थं पश्यंति बाह्यास्तु ता न पश्यंतीति तादृशैश्चारु

सर्पेण चैव दमनेनास्मोऽस्मि सदृशः पुमान् विदितास्त्वे मात्मानेन वचनं श्रद्दधाम्यहं १४ तेत्रोऽहं तु तत्त्वसमयेसदाहृ
त्तिष मातापितृभ्यां संत्यक्तः ख्यापितः स्वेन तेजसा १५ उभाभ्यामपि वाद्दौवो धवेस्वा विशेषतः एतानपि हनि
ष्यामि हत्वा गोपालकावुभौ १६ तद्गच्छ त्वं नमाकृष्य सर्वाकुरुष्वास्मानतो मा स्थिरो भव महामात्र समाजद्वारि माचिरं १७
इति खिले श्रीहरिवंशे कंसवाक्यं नामाशीतितमः ८० वैशंपायन उवाच ततस्मिन्नहनि निर्वृत्ते द्वितीये समुपस्थिते
आरंभेत महारंगः पौरैर्हृष्टदिदृक्षुभिः १ सचित्राष्टास्रिचरणः सार्गलद्वारवेदिकः सगवाक्षार्द्धचंद्रश्च शयनोत्त
मभूषितः २ माङ्गल्यैश्चार्हनिर्युक्तैर्माल्यदामावतंसितैः अलंकृतैर्दिशां सद्भिः शारदैरिव तोयदैः ३ मंचागारैः
सुनिर्युक्तैः प्रेक्षायुक्तविभूषितैः समाजवाटः शुशुभे समेघौघ इवार्णवः ४ स्वकर्मद्रव्ययुक्ताभिः पताकाभिर्निरं
तरं श्रेणीनां च गणानां च मंचा भांत्यचलोपमाः ५

निर्युक्तैः ३ सुनिर्युक्तैः शोभमानाः निर्युक्ताः मल्लादयो येषु तैः ४ स्वकर्मद्रव्ययुक्ता
भिः यस्य शिल्पं यत्तस्य रूपकं शाखाद्यंतेन चिह्निताभिः श्रेणीनां अनेकजातीनामप्येकशिल्पोपजीविनां गणानां एकजातीनां ५

६ तानीतिउच्चनिकाहैरान्त्येपरंतर्द्दिकैरैस्तिरोहिताधोभागानि न्त्यौघैः कृतानि मेखलाभागानि समसमान्तु मध्यहाराणि उपरि देशेषु पताकानि वे
सपत्तपर्वतवृद्धानीमर्थः ७ तत्रमेखलाभागोत्तुव ९ कुथाः आतताणि विशेषाः १० फलावद्देशाः जंबाग्रपदेशाभिः पूर्णाः चोगर्भ्यः वृक्षका

श्रेतः पुराणानां च मेखलाभागाणामुपहारतः रेजुः कांचनभित्ताग्निरत्नजालाकुलानि च ६ तानि रत्नौघलक्षमानि समसात्तु मध्यहाराणि च दे
गुंजेवनिकाहैपैः सपक्षाइवोवनगाः ७ तत्रचामराहारसेव्यभूषणानां च पीठिजैतैः मणीनां च वराहीणां विविचित्रा श्रेहरहिध्वयः ८ ग
णिकानां पृथगिवाः श्रुभैः एकतरणावरैः शोभितानां मुख्याभिर्विमानश्रतिमोजसः ९ तत्र मनानि मुख्यानि पंपेकाश्च हिरण्य
मा भक्तीणां च कुथाश्च निनाः सपुष्पफलवकेहैताः १० सौवर्णाः पानकुंभाश्च पानभूषणशोभिताः फलावद्देहराणाश्चवोगे
पैः पानयोजिताः ११ अमेवचमचावहवः काष्ठसंचयपवंधनाः रेजुः मकरणाग्नित्रेशततशोभ्यसहस्रपाः १२ उत्तमागारि
कारावामेसहस्रजालावलोकिनः श्रेणिमेवद्गृहाः भागिगारहंसाइवांवरे १३ गाढ्यान्वेष्टाभिमुक्तोमेहस्त्रोगमसमप्रभः
हंसपत्रनिभक्तमश्चित्रनिर्योगशोभितः १४ मेखलागारः सकलमसमवकाशोधिके अग्रपाशोभितो मालयश्चैवनि
वाद्धकतलदाणः १५ तस्मिन्नानाजनाकीर्णे जिनौघप्रतिनादिते समानवाटसंस्पर्शोकंपमानाणैवमभे १६ गलाकुव
लयापीडः समानद्वीरकुंजरः निष्टलिनिममाज्ञाप्यमेखलागारस्तयापयो १७ समुद्रेकवामसतावध्वंतस्वेतवंजनयामः
रिपावरमाः पानपीतिताः पानार्थस्थापिताः ११ मकराणाः मकरध्वजगणाः १२ उ १ स्तुत्तमेश्वतमकुटः स्वेतादृविवचंद्रमाः १८
तमागारिकाः गृहोपरिगृहंपत्तः उत्तमागारं तत्र भवाः सहस्रजालैर्हरावलोकयपत्तेदृतः मेखलागृहाः मेखलायोग्यगृहाः १३ गाढ्युत्वेः मेखलाणाः

कंसस्यचकाशेश्वरद्वयोः संबंधः १६ गलाकंसः ९७ १८

ह०टी
१९९

१९ आवलितानि प्रस्फुरितानि अंबराणि येषां २२ क्ष्वेडितं क्रीडितं तत्सहितेन आस्फोटितेन आस्फालनेन उपलक्षितौ २३ २४ करंभुज
दंडं २५ २५ तलाभ्यां गजं कोपयितुं करतालिकाध्वनिं २६ २७ बबाध व्याकुलं चकार २८ अपोथयत् पुच्छाकर्षणेन भूमौ घर्षितवान्

तस्मै संहासमानस्य स्मृत्वा मानस्य धीमतः रूपमप्रतिमं दृष्ट्वा पौराः प्रोचुर्जयाशिषः १९ ततः प्रविविशुर्मल्ला रंगमाश्वलितांब
राः निःस्वधा गणशः कृत्वा प्रविश्य बलशालिनः २० ततस्तु सिंहनादेन क्ष्वेडितास्फोटितेन च वसुदेवसुतौ दृष्टौ रंगद्वारमुप
स्थितौ २१ तावापतंतौ वारितौ प्रतिषिद्धौ वारणेनौ तेन मत्तेन नागेन चोद्यमानेन वै भृशं २२ स मत्तहस्ती दृष्टात्मा कृष्णांकुउ
डलिनं करं चकार चोदितो पत्तं निहंतुं बलकेशवौ २३ ततः प्रहसितः कृष्णस्त्रास्यमानो गजेन वै कंसस्य तन्मतेनैव ड
गर्हैस्तूर्णात्मनः २४ लाघवेन बलं कंसो पगतं तु वै वचनात्स्वयं यो नाम मनेन नागेन प्रधर्षयितुमिच्छति २५ स निकृष्टस्ततो
नागगर्जमानेन यथा घनेन महासोत्स्यगाविस्रस्वकेतालस्वनप्रभुः २६ क्ष्वेडितास्फोटितरवं कृत्वा नागस्य वाग्रतः करं
समीकर्तुं स्म प्रातिज्ञ याहवस्तस्य २७ विषाणान्तरगो भूत्वा पुनश्चरणमध्यगः बबाधे तं गजं कृष्णः पवनस्तोयदं
यथा २८ स हस्तान्निर्गतः कांतो विषाणाग्राद्वदंतिनः विमुक्तः पादमध्याद्वै कृष्णो ह्रिपमयोधयत् २९ सानि
कायपत्रकं संवृतौ हंतुं कृष्णमशक्नुवन् गजः स्वेषे वगात्रेषु मथ्यमानो रणासह ३० पपात भूमौ जानुभ्यां दशनाभ्यां तु
तोरुच सरंध्रसवत्प्राणाद्वधमाप्याप्यपयाघनः ३१ कृष्णस्तु तेन नागेन क्रीडित्वा शिशुलीलया निधनायमतिं चक्रे कं

साहिहेनचेतनक ३२

१९ संभूठः आकुलः रणमदं कृतवान् ३० दशनाभ्यां मूलतो मग्नाभ्यां तु दोहृदय यथांसाय ३१ ३२ ॥ ५ ॥ ५ ॥:॥

राम:
१९९

२॥१

छौ छौ छाम छौ छौ छाम छाम छाम छाम छाम झ
ननसनन कै पग पै जेन धुम धुम घी ती नी नी नो धी का धी क
नाचै ग ग ग ताथेइ ताथेइ मत वइत मगन झाइ क्रीत झाइ
क्रीत बाजै झाझ मुरचं ग ला गे तबले पर थाप परन
ढोल डफ मीरदंग सनन न सारंग डीमो कत डवरू नाचै
ग ग चंगी झर करनाल करताल बाजै झालर घे डे बन
धन लप [illegible] झप गन पती तान लेरै सब संग चउ तठ बाजा
भोगेव जन धुम धुम घी नी नी नो धी क धी क नाचै ग ग १
सी तारत मु राम र मर पे क [illegible] र ची कारा की नु ख भरि
दारा बा जैला गो कुनन न कुनन